

Зінаїда Друзь

37.01(07)(075.8)
Д 76

ХРЕСТОМАТІЯ

**з методики виховання
особистості**

Том 2

Частина друга

З.В. Друзь

**ХРЕСТОМАТІЯ
З МЕТОДИКИ ВИХОВАННЯ
ОСОБИСТОСТІ**

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів*

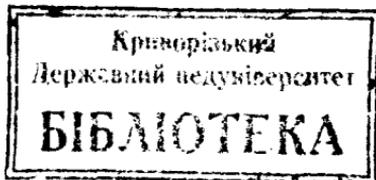
Настільна робоча книга

У трьох томах

Том 2

Частина друга

*Методична конкретика пріоритетних напрямів виховання
за кредитно-модульного підходу*

Київ
2010

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів (лист № 1.4/18-Г-772 від 02.04.08 р.)

Рецензенти:

В.К. Майборода, доктор педагогічних наук, професор, Заслужений працівник народної освіти, проректор з наукової роботи Національної академії Служби Безпеки України;

Е.В. Лузік, доктор педагогічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України, Інститут вищої освіти АПН України, головний науковий співробітник;

Л.В. Кондрашова, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи, завідувач кафедри педагогіки Криворізького державного педагогічного університету.

Друзь З.В. Хрестоматія з методики виховання особистості: Настільна робоча книга: У 3-х тт. – Т. 2.: Ч. 2: Методична конкретика пріоритетних напрямів виховання за кредитно-модульного підходу: Навч.-метод. видання. – Київ, 2010. – 737 с. – (Навчально-методичний комплекс з методики виховної роботи).

У методичному комплексі навчальних посібників зібрано і систематизовано надбання народної педагогіки, уривки з творів педагогів-вчених, досвід вчителів з проблем виховання підростаючої особистості. Людина – центр усього нашого буття, найбільше багатство суспільства. Матеріал укладено відповідно до вузівської програми "Методика виховної роботи" з позицій особистісно орієнтованого та компетентнісного підходу у вихованні, з урахуванням особливостей освітнього простору Болонського процесу.

Для студентів педагогічних навчальних закладів, класних керівників, методистів, аспірантів.

ПЕРЕДМОВА	4
ДОСВІД НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ	5
ДОСВІД РОЗУМОВОГО ВИХОВАННЯ	89
• Ключові поняття.....	89
• Навчити дитину вчитися.....	92
• Духовно-психологічна підготовка вчителя до роботи з формування пізнавальних інтересів.....	101
• Методичні розробки виховних заходів.....	125
ДОСВІД ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ	229
• Ключові поняття.....	229
• Природоохоронні традиції української етнопедагогіки.....	233
• Методичні розробки виховних заходів.....	236
• Живые часы и барометры в природе.....	269
• Червона книга.....	290
МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ТРУДОВОГО ТА ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ	293
• Ключові поняття.....	293
• Народна педагогіка про трудове виховання.....	306
• Методичні розробки виховних заходів з трудового виховання.....	312
• Методичні розробки виховних заходів з економічного виховання.....	350
• Поради на різні випадки життя.....	371
МЕТОДИКА ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ В ШКОЛІ	381
• Ключові поняття.....	381
• Методичні розробки виховних заходів.....	402
• Сотворите свое будущее.....	424
ДОСВІД ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ	451
• Ключові поняття.....	451
• Народна педагогіка про естетичне виховання.....	454
• Вікові особливості естетичного виховання.....	457
• Авторські програми "Естетичне виховання", "Театральна майстерність".....	462
• Взаємодія мистецтв на уроках літератури як один із чинників формування естетичних почуттів та уподобань школярів.....	485
• Методичні розробки виховних заходів.....	499
МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ	543
• Ключові поняття.....	543
• Інтерактивні технології емоційного виховання школярів.....	561
• Емоційне виховання студентів.....	640
ДОСВІД РЕЛІГІЙНОГО ВИХОВАННЯ У ШКОЛІ	645
• Формування духовної культури особистості.....	645
• Методичні розробки виховних заходів.....	657
• Свята й обряди календарного циклу.....	693
• Закон Божий і Заповіді у питаннях і відповідях.....	716
ПІСЛЯМОВА	735

ПЕРЕДМОВА

Зміст національного виховання учнів визначає триада: **громадянин – патріот – гуманіст**.

Завдання **методики виховної роботи** – розкрити основні напрями і принципи; форми і методи організації виховної роботи, допомогти педагогам оволодіти мистецтвом виховання.

Древні мудреці говорили: "Виховання – це наука, яка навчає наших дітей обходитися без нас", тобто інтерпретація сьогодення – добре знати себе, використовувати власний потенціал, вміти створювати ситуації успіху, писати й реалізовувати власний життєвий сценарій.

Стратегія особистісно орієнтованого виховання повинна забезпечити функціонування базових виховних процесів, через які проходить становлення особистості:

- індивідуалізації – становлення індивідуального особистісного образу, формування "Я-концепції";
- розвиток творчого потенціалу, самобутності особистості;
- соціалізації – входження дитини в соціум, засвоєння різних способів життєдіяльності, формування "концепції життя", здійснення життєвого самовизначення;
- культурної ідентифікації – придбання дитиною почуття незалежності до нової культури, засвоєння її цінностей;
- духовного, морального саморозвитку особистості – опанування загальнолюдськими нормами поведінки, здібності робити вибір між добром і злом.

Основні форми виховної діяльності:

- інформаційно-масові;
- діяльнісно-практичні;
- інтегративні;
- діалогічні;
- індивідуальні;
- групові.

Методи особистісно орієнтованого виховання спрямовані на становлення особистісно значущих способів пізнання, які стимулюють розвиток самостійності, творчості, формують конструктивний соціальний досвід.

Розвиток особистості учнів, їхня самореалізація, створення ситуації успіху для вихованців – основне завдання виховної діяльності.

У **Хрестоматії** дібрано і систематизовано за темами курсу "Методика виховної роботи" надбання народної педагогіки, уривки з творів педагогів-вчених, досвід упровадження інноваційних виховних технологій, сучасних методик, ефективних засобів й інтерактивних форм з пріоритетних напрямів виховної роботи з учнями різних вікових груп.

У другій частині продовжено огляд методичної конкретики основних напрямів виховання особистості: досвід національно-патріотичного, розумового, екологічного, трудового, економічного, естетичного, релігійного виховання, методика формування емоційної культури учнів тощо.

Головним орієнтиром виховання є **людина**, яка втілює якості і властивості, що є загальноприйнятими цінностями і характеризують її як неповторну індивідуальність.

Хрестоматія є настільною робочою книгою, як складова частина навчально-методичного комплексу у процесі професійної підготовки студентів з МВР.

Досвід національно-патріотичного виховання

У системі морального виховання чільне місце займає національно-патріотичне виховання.

Патріотизм (гр. *patriotes* – батьківщина) – любов до своєї батьківщини, відданість своєму народові, гордість за свій народ, прагнення захистити надбання народу, продовжити збагачення загальнолюдських і національних морально-духовних цінностей. Патріотизм проникає в усе, що пізнає, робить, до чого прагне і що любить особистість. Як зазначав В.О. Сухомлинський, патріотизм як діяльна спрямованість особистості, волі, почуттів діалектично пов'язаний з освіченістю, етичною, естетичною, емоційною культурами, світоглядною стійкістю, творчою працею. Виховання патріотичної свідомості, почуттів і переконань неможливо відокремити від складного цілісного процесу формування особистості. Джерелами патріотичного виховання є рідне слово батька і матері, колискова пісня матері, культ Матері та Батька, рідна оселя, садиба, батьківщина і Батьківщина, героїчна минувшина народу, життєдіяльність історичних постатей народу (політичних діячів, вчених, письменників, діячів мистецтва і культури), конкретна діяльність особистості, спрямована на матеріальне і культурне збагачення своєї країни.

В арсеналі діяльності з патріотичного виховання підрастаючого покоління є багато засобів і методів впливу. Та головне – залучення кожної особистості до конкретних справ з творення і примноження багатств і краси своєї Вітчизни.

Характерні ознаки патріота:

- * розуміння і сприйняття української ідеї;
- * сприяння розбудові державної незалежності України;
- * готовність до захисту своєї Батьківщини;
- * пошана до історичної пам'яті;
- * любов до рідної культури, мови, національних свят і традицій;
- * дотримання Конституції України, дбайливе ставлення до національних багатств і рідної природи;
- * збереження та зміцнення власного здоров'я і здоров'я однолітків.

У родині закладаються підвалини патріотизму, тож при формуванні цієї риси, як і почуття національної приналежності й свідомості, постійно спираємося на досвід етнопедagogіки, традиції родинного виховання. З історії родоводу починається історія свого народу.

Краєзнавча робота прилучає дітей з раннього віку до героїки минулих епох. Не можна допускати, щоб забувалися історичні події, пам'ятні місця, зневажалися народні герої.

В умовах родинного і шкільного виховання учень реалізує своє право мати власну думку, позицію в розв'язанні будь-яких проблем, завдань.

У процесі виховної роботи допомагаємо кожному учню так організувати своє життя, навчання, поведінку, багатогранну діяльність, щоб він проймався народним світоглядом, українським патріотизмом, формував у собі гуманістичну спрямованість, моральну зрілість, громадянську позицію.

Як за змістом, так і за формою виховні заходи повинні відображати складну архітектуру психологічних основ виховання.

* * *

Моральный кодекс строителя коммунизма включает такие нравственные принципы патриота:

- преданность делу коммунизма, любовь к социалистической Родине, к странам социализма;
- добросовестный труд на благо общества: кто не работает, тот не ест;
- забота каждого о сохранении и умножении общественного достояния;
- высокое сознание общественного долга, нетерпимость к нарушениям общественных интересов;
- коллективизм и товарищеская взаимопомощь: каждый за всех, все за одного;
- гуманные отношения и взаимное уважение между людьми: человек человеку – друг, товарищ и брат;
- честность и правдивость, нравственная чистота, простота и скромность в общественной и личной жизни;
- взаимное уважение в семье, забота о воспитании детей;
- непримиримость к несправедливости, тунеядству, нечестности, карьеризму, стяжательству;
- дружба и братство всех народов СССР, нетерпимость к врагам коммунизма, дела мира и свободы народов;
- братская солидарность с трудящимися всех стран, со всеми народами.

[Программа Коммунистической партии Советского союза
(принята XXII съездом КПСС 31 октября 1961 г.)

См.: *Хрестоматия по обществоведению: Для учащихся сред. школ и сред. спец. учеб. заведений* / Сост. Г.Е. Габриелов, Ф.В. Герасин, В.И. Мазуренко и до. – 14-е изд., доп. – М.: Политиздат, 1981. – С. 165-166].

КОНСТИТУЦІЯ ЯК БАЗОВЕ ДЖЕРЕЛО НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

*Я так її, я так люблю мою Україну убогу,
Що прокляну святого Бога, за неї душу погублю.
Т. Шевченко, "Сон"*

Мета. Поглибити знання учнів про свою державу, історію українського народу; виховувати громадянина України; розвивати навички самостійної роботи з різними джерелами, вміння аналізувати факти.

Обладнання. Зображення державних символів України – Герба та Прапора; карта України; вислови відомих людей про Україну; рушники; керамічні вироби з українським орнаментом; елементи українського національного одягу; виставка виробів "Що вміють у моїй родині" (батьківські роботи); виставка "Мене навчили руки батька й неньки" (учнівські роботи); картки-завдання для команд.

Музичний супровід.

1. Державний гімн України. Муз. М. Вербицького, сл. П. Чубинського.

2. Пісня "Що для мене Україна?". Музика і слова О.С. Яковлева.

Методичні рекомендації

- У конкурсі беруть участь дві команди-переможниці відбіркового туру.

- Учасники одягнені в національні костюми, мають візитку, де вказано ім'я учасника та номер групи, емблему, на якій зображено географічні контури України, бант з жовто-блакитної стрічки.

- Журі оцінює кожне питання в 1 бал і вручає автору відповіді спеціальний жетон.

- За кількістю цих жетонів журі визначає команду переможців і учасника-чемпіона цієї гри.

- Переможцям вручаються спеціальні призи-дипломи, подарунки з національною символікою та література про Україну.

Поети про Батьківщину

Нема на світі України,
Немає другого Дніпра,
А ви претеса на чужину
Шукати доброго добра,
Добра святого.

Тарас Шевченко

Свою Україну любіть,
Любіть її... Во время люте,
Востанню тяжкую минуту
За неї Господа моліть.

Тарас Шевченко

А в серці тільки ти,
Єдиний мій, коханий рідний краю!

Леся Українка,

Країно рідная! Ох, ти далека мріє!
 До тебе все летять мої думки,
 Їм страшно й радісно, якась надія мріє...
 Так з вірію в свій край летять пташки.

Леся Українка

Хід конкурсу

(Звучить пісня "Що для мене Україна?").

Що для мене Україна?

Це від Бога моя земля.

Тут живе моя родина,

Тут живу давно і я.

Приспів:

І які б не були дороги,

І яка б не була година

Я з тобою, я з тобою Україна.

– Зараз вам пропонується кілька турів, де на вас чекають завдання з історії, літератури, культури, Конституції України, права. Переможців визначить журі.

I тур. "Моя держава – Україна"

- Яку назву за Конституцією має твоя держава?
- Визначте політичний державний устрій України. (*Унітарна парламентсько-президентська республіка*)
- Назвіть головних керівників нашої держави. (*Президент, Голова Верховної Ради, Прем'єр-міністр*)
- Які ви знаєте державні символи?
- Визначте головні гіпотези щодо походження тризуба.
- Що символізує наш Державний прапор?
- Назвіть або покажіть, які предмети або рослини є національними символами України. (*Рушники, калина, верба, вишиті сорочки тощо*)
- В чому ви бачите різницю між державними та національними символами?
- Коли наша держава стала незалежною? (*24 серпня 1991 р.*)

II тур. "Наша Україна – на планеті Земля"

- Де розташована Україна? (*У Центральній частині Європи*)
- Назвіть країни, з якими межує Україна. (*На сході – Росія, на півночі – Білорусь, на заході – Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія, Молдова*)
- Які моря омивають територію України? (*Чорне та Азовське*)
- Які ви знаєте найбільші річки України? (*Дніпро, Дунай, Південний Буг, Дністер, Десна*)
- Назвіть найбільші гори України. (*Карпати, Кримські гори*)
- Які найвищі точки України? (*г. Говерла в Карпатах – висота над рівнем моря 2061 м, г. Роман-Кош у Кримських горах – висота над рівнем моря 1545 м*)

- Найбільші міста України (*Київ, Харків, Дніпропетровськ, Кривий Ріг, ...*)
- Скільки областей має Україна? (*24 області*)
- Назвіть міста – обласні центри. (*Виграє той, хто назве останнє місто*)

III тур. "Україно, Україно, славний край козаччини!"

- У боротьбі за незалежність України ми передусім зобов'язані українському козацтву. Сьогодні відроджується козацька слава, дух лицарства у генах українського народу. А в свій час козацький рух очолювали відомі українські гетьмани. Давайте зараз згадаємо їх. (*Петро Сагайдачний, Іван Сірко, Петро Дорошенко, Богдан Хмельницький, Іван Мазепа та інші*)
- Назвіть прізвище людини, яка була останнім гетьманом України. (*П. Скоропадський*)
- Кому надавали козаки найвищу виконавчу владу? (*Кошовому отаману*)
- Хто командував загоном з 2,5 тис. козаків, який взяв до себе на службу французький кардинал Ришельє? (*Полковник Богдан Хмельницький*)
- Як називали у XV-XVIII ст. вільну людину із селян чи міської бідноти, утікачів від утиску феодалів, жителів Запоріжжя, Дону? (*Козак*)
- Як називався виборний ватажок козацького війська Запорізької Січі, з XVII ст. – начальник козацького війська та верховний правитель України? (*Гетьман*)
- То безрукавний одяг, який вдягають поверх сорочки. Бере свій початок, як твердить сучасна етнографічна наука, від козацького піджупанника, якого теж шили без рукавів, він не був надто довгим. Носять чоловіки і сьогодні, бо цей одяг зручний і нарядний. (*Жилет*)
- Число козацьких куренів не змінювалося майже 200 років у Запорізькій Січі. Назвіть це число. (*38*)
- Яку назву мав козацький погріб, у якому знаходилися коштовності, гроші (казна), харчі? (*Скарбниця*)
- Як називався готель для іноземних послів? (*"Грецька хата"*)
- Запорізька Січ не мала записаних законів, життя регулювалося традиційними правилами, обов'язковими для всіх, зарахування у війська не обмежувалося ні соціальним статусом, ні національністю, проте існували певні вимоги. Які? (*Православна віра та відсутність дружини*)
- Яку назву мав великий погріб, де зберігалися гармати, порох, ядра, кулі, мушкети? (*Пушкарка*)
- Як називалися на Січі всі символи й атрибути козацького війська? (*Клейноди – у перекладі з німецької мови "коштовності"*)

IV тур. "Свій край – як рай"

Домашнє завдання. Назвіть історичні та топонімічні прислів'я про рідний край. За кожне згадане прислів'я – півбала.

- Що край, то інший звичай.
- Де рідний край, там і під ялиною рай.
- За рідний край хоч помирай.
- Свій край – як рай, а чужа країна – як домовина.
- Рідна сторона – мати, чужа – мачуха.
- До свого роду хоч через воду.
- За гроші не купити ні батька, ні матері, ні Батьківщини.
- Всюди добре, а на Батьківщині найкраще.
- Краще на своїй стороні кістьми лягти, ніж на чужині слави натягти.

Перемагає команда, яка назвала більше.

V тур. "Родина і Україна"

Ведучий. Визначте, що таке родина.

А зараз завдання: відгадайте кінцівку прислів'я.

1. Яке дерево, такі в нього квіточки, які батьки, ... (такі їхні діточки).
2. Який куш, така і калина, яка мати ... (така і дитина).
3. Який дуб, такий тин, ... (який батько, такий син).
4. Не навчив батько, ... (не навчить і дядько).
5. Яка гребля, такий млин, ... (який батько, такий син).
6. Який рід, ... (такий плід).
7. Сироті без роду – хоч ... (з мосту та в воду).
8. Хто батька й матір зневажає, ... (той добра не знає).
9. Яка яблунька, ... (такі й яблучка).
10. Яка клепка, така й бочка, ... (яка мати, така й дочка).
11. Годуй діда на печі, ... (бо і сам будеш там).

VI тур. "Від Європейських Співтовариств до Європейського Союзу"

1. Назвіть перші кроки країн Європи до створення нинішнього Європейського Союзу (1952 р. – створення Європейського об'єднання вугілля і сталі; 1957 р. – створення Євроатому; 1958 р. – створення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС); 1965 р. – підписання угоди про об'єднання міжнародних організацій).

2. Якою була мета об'єднання країн Європи? (Створення спільного ринку, економічний розвиток країн-учасниць, розвиток співпраці, вільне переміщення товарів і послуг, людей і капіталу).

3. Коли набула чинності Маастрихтська угода про створення Європейського Союзу? (1.11.1993 р. після ратифікації 12 країнами – членами Європейського співтовариства).

4. Назвіть структурні інституції Європейського Союзу (*Рада Європейського Союзу, Європейський Парламент, Суд Європейських Співтовариств, Комісія Європейського співтовариства, Палата аудиту, Європейський Центральний Банк тощо*).

5. Що є найвищим органом управління ЄС? (*Європейська комісія, головне управління з певної галузі економіки або соціальної сфери: з питань сільського господарства, міжнародних ринків, підприємництва, економіки, фінансів, грошового обігу, охорони здоров'я, освіти і культури*).

6. Що дає членство в ЄС для окремої держави? (*Спільний ринок і членство у зоні вільної торгівлі; вільне пересування товарів; ліквідація митних бар'єрів; значні інвестиції; взаємний захист інвестицій; режим найбільшого сприяння у торгівлі; безвізовий проїзд територіями країн, вільне працевлаштування; соціальне забезпечення*).

7. Скільки країн об'єднує Європейський Союз?

8. Скільки мільйонів осіб проживає в країнах Європейського Союзу? (*Понад 450 млн.*).

9. Назвіть країни "Великої вісімки". (*Росія, США, Великобританія, Франція, Німеччина, Канада, Японія, Італія*).

10. Що таке Болонський процес? (*Це європейський вимір змісту освіти, Угода про розширення загального простору вищої освіти, червень 1999 р.*).

11. Коли затверджено Конституцію ЄС? (*12 січня 2005 р.*).

12. Назвіть столиці країн Європи та їх валюту? (*Відповіді*).

Назва країни	Столиця	Валюта
Австрія	Відень	Шилінг
Албанія	Тирана	Лек
Бельгія	Брюссель	Бельгійський франк
Угорщина	Будапешт	Форинт
Греція	Афіни	Драхма
Німеччина	Берлін	Євро
Іспанія	Мадрид	Іспанська пезета
Італія	Рим	Італійська ліра
Нідерланди	Амстердам	Голландський гульден
Норвегія	Осло	Норвезька крона
Португалія	Лісабон	Португальське ескудо
Фінляндія	Гельсінкі	Фінська марка
Швеція	Стокгольм	Шведська крона

VII тур. "Інтеграція України в Європейський Союз"

1. Якою є довгострокова мета зовнішньої політики України? (*Вступ у ЄС*).

2. Який документ регулює відносини ЄС з Україною? (*Угода про партнерство і співробітництво, 1994 р.*).

3. Коли була підписана Угода про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС? (14 червня 1994 р.).

4. Скільки сфер співробітництва регулювалось Спільною Робочою Програмою УПС, що була прийнята першою Українсько-Європейською Радою із співробітництва у червні 1998 р.? (16 спеціальних сфер співробітництва з 27).

5. Коли була прийнята Європейською Радою Загальна стратегія ЄС щодо України? (10 грудня 1999 р. в Гельсінкі).

6. Який вплив має розширення Європейського Валютного Союзу (ЄВС) та Європейського Союзу на Україну? (Вплив визначається через введення євро. Він має певне значення для економічної та грошово-кредитної політики тощо).

7. Коли і де підписано Трирічний план "Україна – Європейський Союз"? (У Брюсселі, 21.02.2005 р.).

8. Якою є мета освіти для Європейського виміру? (Поширення комплексних знань про Європу).

9. Який документ визначає зміст освіти для Європейського виміру України? (Концепція змісту освіти для Європейського виміру України).

10. Коли Україна на правах спостерігача приєдналась до міжнародної програми інтелектуального розвитку дитини "Європа в школі", яка діє під егідою ради Європи? (2002 р.).

11. Коли в Україні проводиться День Європи? (15 травня).

12. Коли відзначається Міжнародний день толерантності? (16 листопада).

(Звучить пісня. За цей час журі підводить підсумки гри. Нагородження переможців).

Рідна земля, рідна мова

Моя Україна!
Прекрасна, єдина.
Мій дім, моя хата,
І мама, і тато.

Країно-матуся,
Я серцем клянусь,
Тебе не покине
Ніколи дитина.

Країнонька рідна!
Молюся за долю,
За мир і за щастя,
За славу і волю.

Мені ти, як ньенька,
Країно рідненька,
І ми тут зростаєм
І мову вивчаєм.

Бо рідна мова –
Це батьківське слово,
Це пісня матусі
І казка бабусі.

Багатство країни –
Це мова єдина.
Ти, мовонько рідна,
Як хліб, нам потрібна.

Організаційна структура шкільного європейського клубу "Ми і Європа" (орієнтовна)

секції

Організаторів гри-подорожі "До країн ЄС" (1-4 класи)	Поліглоти	Лекторська група	Листування та зв'язків із школами країн ЄС	Юні волонтери
Вчителі початкових класів, шкільний бібліотекар	Вчителі іноземної мови	Вчителі іноземної мови, історії, географії, літератури, мистецтва	Класні керівники	Класні колективи
Загальношкільні європейські заходи: свята, дискотеки, вечори тощо				

[Початкова школа. – 2007. - № 2].

МІЙ КРАЙ – МОЯ ІСТОРІЯ

Мета. Виховувати патріотичні почуття і прищеплювати любов, повагу до України та її символики. Ознайомити з історією української символики.

Обладнання. На дошці написані вислови українських поетів; зображення прапора, малого герба України, слова Гімну, портрет Т.Г. Шевченка у вишитому рушнику, Конституція України.

1-й ведучий. Любіть Україну у сні й наяву,
Вишневу свою Україну,
Красу її, вічно живу і нову,
І мову її солов'їну.

2-й ведучий. Україна – це земля, де ми народилися і живемо, де живуть наші батьки, де жили наші предки. Саме слово "Україна" означає країну, край, де живуть українці, український народ. Ця назва вперше згадується 1187 року в давньоруському літописі.

1-й ведучий. Україну можна уявити у вигляді великого дерева, де кожна гілка – це один із народів, що проживає в нашій країні, а кожен із листочків – це один з громадян України.

Коріння дерева – це глибока, сива давнина, з якої починається історія нашої Батьківщини. Коріння живлять дерево і листочки всмоктують все необхідне для життя. Так і всі ми, вивчаючи нашу історію, живимось славним минулим предків і накопичуємо силу, наснагу для навчання, праці майбутніх славних подвигів на благо України.

Учень. Україно! Сивий степ – моя колиска.
І спасибі, що його ти зберегла.
Я вклонюся цьому степу низько-низько.
Поцілую чисту воду джерела.
Я приляжу серед літа, серед віку,
Припаду чутливим серцем до трави
І почую: десь підкова плаче гірко
І тупоче тьма лихої татарви.
Я почую: розмовляють між собою
Скромний горбик і загострений курган.
Ох, чимало костомахою-косою
Накосила тут розлючена карга!
Україно! Чую голос недалеко:
– Ти могил не обмини, не обмани! –
Я не знаю – джерело чи око предка
Пильно дивиться на мене з глибини.

2-й ведучий. Україно... Це історія мужнього народу, що віками борювався за свою волю, щастя, свідками чого є високі в степу могили, обеліски та прекрасна на весь світ народна пісня.

(Звучить українська народна пісня "Ой у лузі червона калина").

1-й ведучий. Україно... Сьогодні ти приходиш до нас крізь довгі роки лукавства і забуття. Крізь ті роки, під час яких ми втрачали свою національну самобутність, економічну самостійність та духовну самовизначеність.

Учень. Прилине хмарка лебедина,
На душу дощиком крапне.
Прийди до серця, Україно,
Благослови добром мене.

Хай рушники чуттів гарячих
 Твій образ ніжно обів'ють.
 Хай в самоті собі заплачу,
 Що не беріг твою я суть,
 Що ті вогні середохресні
 В купальську ніч став забувать,
 Що сам своїх стареньких хресних
 Відвик у руку цілувать.
 Прийди до серця, Україно,
 Благослови і не лукав.

Прости мене, як мати сина,
 Що ненароком заблукав.
 Я повернусь і пригадаю все.
 Те, що вкрив суетний сніг.
 Своє дитинство відшукаю,
 І припаду йому до ніг.
 Нап'юся росяних сльозинок,
 Квіт сонцевіту запалю,
 І перед поглядом калини
 Свій гріх навічно відмолю.

Учитель. 1 грудня 1991 року. Важлива, довгоочікувана подія в історії України. Понад 90 відсотків громадян, які взяли участь у Всеукраїнському референдумі, висловились за незалежність України.

Відомий автор і виконавець пісень Тарас Петриненко, аби взяти участь у референдумі, відмінив свої гастролі за кордоном. "А раптом одного голосу не вистачить, щоб Україна стала вільною", – так прокоментував він свій вчинок. Вистраждавши, виборовши волю, Україна нині має свої державні символи: герб, прапор і гімн, які уособлюють її історію, її сутність, тобто найбільш характерне для неї.

28 червня 1996 року о 9 год. 19 хв. було прийнято Конституцію України, і в статті 20 читаємо: "Державними символами України є Державний Прапор України, Державний Герб України і Державний Гімн України...".

Великий Державний Герб України встановлюється з урахуванням малого державного герба України та герба Війська Запорізького законом, що приймається не менше як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України.

Головним елементом великого Державного герба України є Знак Княжої Держави Володимира Великого (малий Державний Герб України).

Учитель. Коли ж тризуб став національним символом, народу? За найдавнішими переказами тризуб і жовто-блакитна барва були символами легендарної Атлантиди, і нібито їх шанували наші пращури, нащадки атлантів. Чи ймовірно це?

У древній греків тризуб був зняряддям бога морів та мореплавства Посейдона.

Учениця. Атлантиду, як твердять легенди, затоплену водами моря, заховав на морському дні Посейдон (*котрий і зараз вірний своїй символіці – голубе вбрання і золотий тризуб*). Як відомо, українські землі не заливалися водами морів і океанів. Навіть якщо міфи не відбивають реальності і жодної Атлантиди не було ніколи, все одно – тризуб, за свідченням археологічного аналізу наскельних знаків, гончарних виробів, зброї, монет, прикрас та інших матеріальних знахідок, з найдавніших часів шанувався в Україні як могутній магічний знак життєтворення.

Учень. Після занепаду Скіфської держави тризуб і надалі існує в Причорномор'ї. Традиція саме цих знаків Північного Причорномор'я і знайшла продовження в тому, що тризуб визнано національним символом України.

Учитель. Яка ж історія Державного Прапора України?

Яким був прапор великого князівства Київського – достовірно сказати важко. Одна з перших згадок про синьо-жовтий прапор стосується XV століття, а саме великої битви під містечком Грюнвальдом у Німеччині між німецькими рицарями та об'єднаними військами Польщі та Литви, серед яких були й українські галицькі полки.

Вони виступали під прапором, тло якого було синього кольору, а лев, що спирається на скелю, – жовтого. Синій і жовтий кольори поєднували також і на деяких козацьких прапорах.

Учениця. Синя і жовта барви найчастіше трапляються в козацькому одязі часів Визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького (1648-1654 рр.), а пізніше – в одязі гайдамаків за Коліївщини.

У жовтні 1848 року Головна Руска Рада у Львові ухвалила символами українського народу герб Романовичів – золотого лева на блакитному полі і похідне від нього жовто-сине сполучення кольорів прапора. Порядок кольорів не був установлений, тому вживали як жовто-сині, так і синьо-жовті та їх поєднання.

Жовто-сині прапори використовували українські січові стрільці. 22 березня 1918 року Центральна Рада в Києві ухвалила закон про Державний прапор Української народної Республіки – жовто-блакитний. Вибір кольорів був умотивований такими міркуваннями: символами України є чисте небо – символ миру (синій колір) та пшеничне поле – символ достатку (жовтий колір).

Але у березні 1919 р. прапором Української радянської соціалістичної республіки стає червоне полотнище із золотими ініціалами.

Учень. А 21 листопада 1949 р. Президія Верховної ради української республіки ухвалила новий прапор: горизонтальні смуги: червона і блакитна. На верхній червоній смузі – золотаві схрещені серп і молот, над ними п'ятикутна червона зірка. Така символіка невластива давнім історичним кореням.

І ось 28 червня 1996 року о 9 год. 19 хв. було прийнято Конституцію України, де записано (зачитується частина ст. 29 Конституції України, що стосується Державного прапора України). Державний прапор України – стяг із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів.

Учитель. Кожен із нас неодноразово чув слово "гімн". А чи замислювалися ви – для чого різні держави мають свої національні гімни? Що означає слово "гімн"? Коли з'явилися гімни і чому?

Учениця. Гімн (у перекладі з грецького – похвальна пісня) – тепер урочиста пісня, що є символом державної єдності. У стародавній Греції ними возвеличували богів і героїв.

Гімн в міждержавних відносинах відіграє роль візитної картки держави. Кожна людина повинна знати гімн своєї держави, усвідомлювати і пишатися величчю і минулого і майбутнього свого народу.

В основу сучасного державного гімну України покладено мелодію пісні XIX ст. Михайла Вербицького на слова Павла Чубинського "Ще не вмерла Україна", якій вже 140 років. Ця пісня була також давнім гімном Української Народної Республіки. Нині вона знову стала загально визнаним всеукраїнським гімном.

Учитель. Під час проведення офіційних церемоній та урочистих заходів обов'язково вноситься і виноситься Державний Прапор України і звучить мелодія Державного Гімну "Ще не вмерла Україна".

Під час цієї церемонії поводження дітей і дорослих повинно бути особливим. Припиняється будь-яке переміщення та розмови, всі присутнім, бажано прикласти руку до серця, повернутись обличчя до Державного Прапора України, стояти струнко. Військові віддають честь Державному Прапору.

2-й ведучий. Ви – майбутнє України. Тож своїми знаннями, здобутками підносьте її культуру, своїми досягненнями славте її. Будьте гідними своїх предків, любіть рідну землю так, як заповідав великий Тарас, бережіть волю і незалежність України, поважайте свій народ і його мелодійну мову. Шануймо себе і свою гідність, і шановані будемо іншими.

Нехай щоденним вашим гаслом будуть слова:

Не дуріте самі себе,
Думайте, читайте.
І чужому навчаєтесь,
Й свого не цурайтесь.

Учень. Все, що мріялось віками,
Сповнилось, настало!
"Ще не вмерла Україна", –
Гордо прозвучало.

(Звучить Державний Гімн України).

Л. Яковчук

С. 97-119
6

В ІСТОРІЮ СВОЮ ВІЗЬМИ НАС, БАТЬКІВЩИНО

Мета. Ознайомити учнів із національними символами України – прапором, гербом, гімном, народнопоетичними символами: калиною, вербою, вишиваним рушником, вишиванкою, батьківським оберегом – хатою; сприяти формуванню національної свідомості школярів; розвивати увагу і мову, інтерес до символів своєї землі, до обрядів, пов'язаних із цими символами; виховувати любов і повагу до України.

(Звучить пісня "Червона калина", сл. народні, муз. К. Смеля).

Вчитель. Червоні кетяги калини
Горять огнями усіма...
Без калини нема України,
Без народу країни нема.

Калина – одвічний символ України. Чому саме калина стала одвічним символом України?

Учень. Вважаємо, що завдяки своїм незвичним плодам, можливо, наших пращурів вражало те, що серед лютої завії гордо палахкотіли вогнисті блискучі кетяги. Ніякий мороз не міг здолати калину. Як і потяг народу до волі. Плоди дерева гіркі, як і життя трудящого народу. Білі віночки – квіти калини, очевидно, асоціювалися з чистотою і незайманістю.

Отже, вирушасмо у прекрасний світ знайомства з одвічним символом України – калиною.

Хто розпочне бесіду?

Учень. Коли вродливий зеленокучерявий травень, скупаний у білопінному шумовинні весняного цвіту, закінчує господарювати на землі і збирається передавати естафету рум'яному червню, саме тоді рясно зацвітає одна із найулюбленіших рослин нашого народу – калина.

Кущі калини зацвітають на початку літа, вкриваються безліччю ніжних білих суцвіть. І стоять собі серед свіжої зелені, наче молоді юні наречені в білосніжних сукнях. Недаремно наш безсмертний Кобзар Т.Г. Шевченко писав:

Зацвіла в долині червона калина,
Ніби засміялась дівчина-дитина.

Завдяки такому рясному буйноцвіттю, калина стала в народі символом дівочої вроди і краси.

Дівчата прикрашали коси квітами калини. Це яскраво відображено в повісті І.С. Нечуя-Левицького "Микола Джеря". А в одній із народних пісень співається:

Червона калинонька
Віконце заступила,
Вийшла Наталка з хати
Та й стала дивувати,
Стала цвіт-калину ламати
Й до личенька прикладати.

Учитель. Так, калина оспівана у багатьох піснях, опоетизована в різних легендах, переказах, віршах, стала в народних уявленнях символічною. І на сьогоднішній урок ви, діти, одержали завдання зібрати легенди, пісні, поезії, приказки, прислів'я про калину.

Які ж існують легенди про походження калини?

1-й учень. Багато легенд про походження калини. Ось одна із них.

Колись на Україну напали турки і татари усе нищили на своєму шляху, а дівчат і хлопців забирали в полон. І ось одного разу хотіли забрали в полон першу красуню села. Але дівчина почала тікати і була б утекла, та на лихо зачепилася за дерево своїм червоним намистом. Намисто розірвалося, посипались на землю червоні намистинки. Забрали вороги красуню і там вона загинула. А червоні намистинки зійшли, а з них вийшли прекрасні кущі з червоними ягідками. Назвали їх люди калиною. З того часу і росте на землі цей чудовий кущ.

2-й учень. А ось інша легенда про походження калини.

Утік козак із своєю милою, та ніде не міг звінчатися, і обернувся терном у полі, а дівчина – калиною.

Вийшла синова мати

Того терну рвати,

Дівчини мати –

Калини ламати.

"Се ж не терночок,

Се ж мій синочок.

Се ж не калина,

се ж моя дитина".

Учитель. Легенд про калину багато, усіх на нашому уроці і не розкажеш, але ось послухайте ще одну.

Ви бачили, напевне, діти, що ягідки калини мають зернятка, а вони схожі за формою на серце. Ви хочете дізнатися чому? Чому калина росте по всій Україні? Ось послухайте.

Давно це було. В одному селі жила дуже вродлива дівчинка і звали її Калиною. До, речі, і зараз це ім'я дуже поширене на Буковині. Дуже любили люди Калину за її добре серце. А одного разу Калинка, ідучи в лісі, викопала тоненьке стебельце і посадила його край дороги. Із стебельця невдовзі виріс великий кущ, який зацвів білим цвітом, а пізніше, коли обсіпався цвіт, заблищали на кущі, як намистинки, ягоди. А в кожній ягідці знаходилося зернятко, як маленьке сердечко. Прийшла одного разу Калина до свого куща, а він їй і каже:

– Це на згадку про твоє добре серце, а щоб тебе не забували люди, подаруй мені ще і своє ім'я.

Напали вороги на село. Калинка, щоб врятувати село, завела їх у дрімучий ліс, де загинула й сама. Там, де розбризкала дівоча кров, вирости калинові кущі. Ось чому наша Україна, як калина, бо багато було таких дівчат, які любили свій народ і свою Україну. Ось чому молоді дівчата люблять калину і прикрашають нею хліб, вінок, рушники.

1-а учениця. Люблять калину в Україні. На Вінниччині є великі калинові гаї. Про один із них йдеться у легенді, яку використав Михайло Стельмах у повісті "Щедрий вечір".

"...Давно се було. На одне село напали турки і татари. А в селі було весілля. І дівчата, щоб не потрапили в полон, кинулися тікати від ординців у непрохідні болота і всі там утопилися. А незабаром на тому місці виріс калиновий гай: узимку все в червоних кетягах, а влітку люди часто можуть чути звідти стогін..."

2-а учениця. А мені моя бабуся розповідала, що калину у давнину використовували у весільних обрядах, плели гірлянди, прикрашали гілками світлиці та весільні столи; коли випікали коровай, неодмінно прихорошували гілочками калини, квітчали весільний вінок молоді. А на столах ставили букети з калини перед молодими, бажаючи цим вічної краси їхньому подружньому життю, міцного і стійкого кохання.

1-й учень. У багатьох весільних піснях є слова про калину. У кожній родині, де були дівчата на виданні, зносили якнайбільше калинових пучків. Якщо під стріхою висіли калинові грона – це означало, що можна приходити зі сватами до оселі. Тому, починаючи з Пречистої (28 серпня), дівчата постійно ходили по калину на луки, в урочища. Віднайшовши перший куц калини, вони вели круг нього хороводи, ігри, співали любовні пісні, згадували імена своїх хлопців. Із першої зламаної гілочки кожна брала по дві ягідки до рота, примовляючи: "Поможи, калинонько, бути в парі з миленьким". Потім зривали так само з інших кушів. Нарвавши калини, збігалися в гурт, обмальовували одна одну ягодами, прикрашали коси і віночки гілочками ягід і верталися додому з піснею. Біля оселі дівчата віддавали пучки матері, а та говорила: "Будь, доню, і ти червоною і здоровою, як калина, незайманою та чистою до вінця. А ти, калино, будь готовою на коровай, вільце, квітки весільні та хрестинні, на здоров'я людям, на добро іншому двору". Кілька гіллячок уносили до хати, підвішували до образів, а решту – під стріху, а це означало, що в оселі є дівчата на виданні.

1-а учениця. Калина – це пам'ять про матір, найдорожчу у світі людину:

Мамина калина росте біля хати.

Студи прилітає зозуля кувати.

(Звучить пісня про калину).

Рубінові плоди у народі стали символом мужності людей, які віддали своє життя і свою кров у боротьбі з ворогами. Не повернувся юнак до рідного порога, разом із рідними сумує калина:

Опустила кетяги калина.

Вся в зажурі, краще б не цвісти.

Хто її чекав, вже не прилине,

Вже йому до неї не прийти.

Учитель. Так, є багато пісень про калину, в яких оспівано кохання, родинні стосунки, нещасливе подружнє життя, а є і веселі, жартівливі, як от "Ой є в лісі калина" (*співають діти*).

2-й учень. У народі цінують калину за її властивості. У народній медицині не було кращих ліків од застуди, ніж калиновий чай. Свіжі ягоди з медом та водою вживали при кашлях, серцевих захворюваннях, для регулювання травлення, тиску крові. Соком очищали обличчя, щоб рум'янилось, з ягід варять кисіль, джем, варення. Тому й садили калинові кущі біля кожної оселі, а особливо біля криниць, щоб вода була холодна і смачна. Наруга над калиною вкривала людину ганьбою. Дітям, щоб не рвали цвіту калини, казали: "Не ламайте калину, бо накличете морози".

Учитель. Живе образ калини не тільки в казках, віршах, легендах, піснях, а й у приказках і прислів'ях. Які ж приказки зібрали ви?

1. Пишна та красива, як червона калина.
2. Любуйся калиною, коли цвіте, а дитиною, коли росте.
3. Вибери собі дівку, як калинову квітку.
4. У лузі калина з квіточками, як матуся з діточками.
5. Весною калина білим цвітом квітує, а восени червоні ягідки дає.
6. Щоки червоні, як кетяги калинові.
7. Який куш, така й калина, яка мати, така й дитина.
8. Без верби і калини нема України.

Тож верба, діти, це теж символ української землі. Україна, українська земля – і в уяві обов'язково зринають прекрасні картини чудової української природи: білі хати у вишневих садах, хрущі над вишнями, тополя в полі, калина в лузі та в дворі, верба край долини. Або інша картина, як у Т.Г. Шевченка: "Реве та стогне Дніпр широкий, сердитий вітер завива, додолу верби гне високі...". Високі або розложисті верби, вони ростуть скрізь: на берегах річок, ставків, джерел, їх садять біля криниць.

1-й учень. Верба цвіте дуже раною весною і вербового цвіту ждуть, як і самої весни, з нетерпінням. Верби укріплюють береги річок, джерел, бо у них дуже велике і міцне коріння, яке не дає їм замулитись. Люди це помітили і склали народне прислів'я: "Там, де верба росте, житиме джерельце".

А які народні прислів'я, вислови про вербу ви знаєте?

("Ой у полі вербиченька, там стояла криниченька", "Ой на горі під вербою стоїть колодязь із водою", "Де срібліє вербиця, там холодна водиця", "Де верба – там і вода", "Де верба – там і вода, а де вода – там і верба").

Учитель. У цих прислів'ях глибока народна мудрість: верба є чудовим природним фільтром, що очищає воду від усяких домішок. Віддавна люди оселялися біля річок, де росли верби. А біля криниці, яку копали на обійсті, висаджували калину і вербу.

Що ж символізує верба?

2-й учень. Верба – символ весни, України. А ще верба символізує довголіття. Вербові гілки вивішували на воротах дому, бо вважали, що вони мають магичну силу відганяти злих духів. Їх розкидали також у дворі та по полю. Гадали, що після цього буде добрий урожай і примножиться худоба.

Учитель. Так, верба перша радує нас своїм цвітом – вербовими котиками, такими сіренькими і м'якими та ніжними на дотик, її могутнє коріння захищає нашу рідну землю, вона має велику силу до життя.

Ось послухайте легенду про українську вербу, яка росла у далекому Казахстані.

1-й учень. У степу, де не ростуть ліси, а лише трава, був на запланні великий поет Т.Г. Шевченко. Із собою з України привіз маленьку гілочку верби. Доглядав її. Гілочка прижилася. Сумував поет за Україною та, поглянувши на вербу, згадував рідну українську землю. Давно вже немає Т.Г. Шевченка, але залишив він нам свої чудові вірші. Росте в Казахстані верба, яку з любов'ю охороняють казахські люди.

2-а учениця. А в Китаї ще й досі вважається верба символом пам'яті. Вербові гілки даруються близьким на згадку перед розлукою.

Є ще така легенда. Привезли в Європу дорогий крам із Китаю, вивантажили його, а плетені кошики викинули. Одна із гілочок проросла і виросла із неї розкішна плакуча верба. Плакучі верби висаджують на цвинтарях як знак вічності, незгасної пам'яті.

2-й учень. У далекій чужій стороні сумують люди за вербою.

І якщо впадеш ти на чужому полі,
Прийдуть з України верби і тополі,
Стануть над тобою, листям затріпочуть,
Тугою прощання душу залоскочуть.

1-й учень. В українського народу з давніх-давен, як тільки луки покривалися травицею, сільська молодь улаштовувала традиційні весняні ігри. Вибравши з-поміж себе найудатливішу юнку, дівчата прихоршували її котиками та розпуклими вербовими галузками, наспівували веснянки. Взявшись за руки, водили короводи.

2-й учень. У слов'янських народів існував звичай: навесні, на Юрія, виганяючи вперше худобу на пасовисько, вдаряли її освяченою вербою, яка зберігалась від Вервної неділі. Вербові гілки втикали у стелі за сволюки хат і хлівів, це, мовляв, оберігає худобу від біди, від грози і пожежі. Під час буревіїв, проти вітру кидали вербову гілку, вона, казали, зупиняє бурю. З'їдені ранньої весни вербові сережки уберегають людину від лихоманки, зубного болю.

1-й учень. Люблять українські люди вербу. Весною перед Великоднем люди святкують Вербну неділю. У цей день нарізували вербові гілочки і несли їх до церкви, щоб освятити. Існує давній звичай жарті

вливо бити посвяченою вербою домашніх, примовляючи:

Не я б'ю, верба б'є.
 За тиждень – Великдень,
 Недалечко – красне яєчко.
 Будь здоровий, як вода,
 А багатий, як земля.

Люди вірили, що до кого доторкнулася вербова гілочка, той буде здоровим, щасливим, нелінивим. Освячену вербу зберігали в хаті за іконами, як збавительку від недуг. Освячену вербову гілку висаджували на городі, за народним повір'ям, вона завжди приймалась. Вважалося, що це дерево священне, має велику життєву силу.

Учитель. Вербу оспівували у своїх творах Т. Шевченко, І. Нечуй-Левицький у знайомому вам творі "Микола Джеря", М. Коцюбинський, Марко Вовчок, Леся Українка. Та про вербу існує і безліч пісень.

(Звучить пісня про вербу).

2-й учень. З вербових гілок плетуть корзини, роблять ложки, колиски для маленьких діточок, музичні інструменти: чудові кобзи, бандури. Ось чому в Україні люблять це дерево.

Учитель. Сьогодні заняття звичайне і незвичайне, бо маємо багато гостей. Та, як кажуть у народі, де гості, там шана і щастя, і добрії вісті. За традицією дорогих гостей зустрічають хлібом-сіллю на вишитому рушнику. *(Ведучі підносять хліб-сіль).*

Рушник... Рушник на стіні. Хліб-сіль на вишитому рушнику. Весільний рушничок. Давній народний звичай.

1-й учень. Колись не можна було уявити собі української хати, не прибраної рушниками. З давніх-давен жила ця традиція народу, живе вона і сьогодні. Але сьогодні рушник – це оберіг, берегиня добра, щастя, любові в родині.

1-а учениця. Український рушник *(тримає в руках)*, оздоблений квітами, птахами, зірками. Скільки він промовляє до кожного з нас. Від сивої давнини і до наших днів, в радості і в горі рушник – невід'ємна частка нашого побуту. Його можна порівняти з піснею, витканою чи вишитою на полотні. Без рушника, як і без пісні, людина не обходиться в житті.

(Звучить "Пісня про рушник").

2-й учень. Рушник із давніх-давен символізує мир, злагоду та здоров'я у сім'ї. Все наше життя проходить поруч із рушником: ушануємо народження немовляти, виряджаємо в далеку дорогу батька-сина, зустрічаємо гостей, проводжаємо людину в останню путь.

Учитель. Спадають на думку слова із поезій М. Рильського: "Не бійтеся заглядати у словник, це пишний яр, не сумне провалля".

Яке ж значення слова "рушник" дає тлумачний словник?

Мовознавець. *Рушник* – це шматок декоративної тканини з вишиваним або тканим орнаментом, традиційно використовуються для оздоблення житла в українських народних обрядах.

У яких же обрядах зустрічається рушник?

Мовознавець. Мабуть, найчастіше використовується рушник у весільних обрядах. В українській мові існує чимало фразеологізмів, пов'язаних із весільним рушником. Так, готувати рушники, дбати рушники, подавати рушники означає давати згоду на одруження. Ілюстрації цих фразеологізмів знаходимо в різних жанрах фольклору, зокрема у піснях.

Ой ти, мати, порадице в хаті.
Порадь мені, що людям сказати:
Ой чи ж мені по рушнику дати,
Ой чи ж мені людей відказати.

Мовознавець. Повернутися з рушниками, значить засватати дівчину.

Вернулися люде з рушниками,
Зі святим хлібом обміненим.
Таку кралою висватали,
Що хоч за гетьмана,
То не сором.

Мовознавець. Ставати на рушник – брати шлюб, одружуватись.

А хто ж теє відерце дістане,
Той зо мною на рушничок стане.

(*"Туман ярм, туман долиною"*).

1-й учень. За давнім звичаєм, як тільки у сім'ї піростала дівчина, мати змалечку привчала її вишивати рушники, сорочки, хусточки, передаючи свій досвід. Вишиванням займалися переважно дівчата і жінки. Багато вишивали дівчата на вечорницях довгими осінніми та зимовими вечорами.

1-а учениця. Все частіше стали ми заглядати до бабусиних стареньких скринь. Виймаємо речі, які переходили у спадок, і завмираємо. Кольорова плахта, яскрава корсетка, шовкова запаска і барвіста вишивана сорочка – серед цих речей чи не найголовніша, найпрекрасніша.

Виникла сорочка в сиву давнину. По-різному називають її: вишиванка, страчеця, кошуля, стільниця, станки.

Спочатку сорочку не оздоблювали, вона була простого покрою, та з часом почали оздоблювати. Наші пращури з пошаною ставилися до вишиваної сорочки, приписували їй чарівну силу.

Кожна господиня чи дівчина дбала, щоб сорочка була чиста і біла. Говорили: "Хоч латана, аби біленька". Вибілювали в попелі та в дерев'яних ночвах на морозі. За сорочкою судили про жінку, добра вона господиня чи ні, багата чи бідна. Без сорочки дівчина не йшла заміж. Дбали про багато сорочок. Мало було лише в бідної або лінивої. Існував звичай дарувати сорочку коханому, нареченому.

(*Звучить пісня "Вишиванка"*).

2-й учень. З особливою пошаною відносились українці до вишитої сорочки, бо вона супроводжувала людину від колиски і до останнього подиху. Збираючись у далекі краї, покидаючи рідну домівку, брали з собою сорочки.

2-а учениця. Їх зберігали, передавали дітям, онукам як реліквії. Це був і оберіг, і символ приналежності до свого роду, пам'яті та любові. Недаремно народна мудрість твердила: "Як мати рідненька, то й сорочка біленька", "Як неділя, то й сорочка біла", "Рукава, як писанка, а личко, як маків цвіт". Вишита з любов'ю сорочка стала народним символом українців, найціннішим скарбом, найкращою і найдовшою пам'яттю.

(Звучить пісня "Смерекова хата", сл. М. Бакая, муз. П. Дворського).

Одна Батьківщина і двох не буває.
Місця, де родилися, завжди святі.
Хто рідну оселю свою забуває,
Той долю не знайде в житті.

Рідна хата! Оспівана в піснях, оповита легендами та переказами, вона завжди буде символом добра і надії.

Хата моя, біла хата. Рідна моя сторона,
Пахне любисток і м'ята,
Мальви цвітуть край вікна.

Батьківська хата. З неї починалося пізнання світу, вона завжди згадується, сниться, ніколи не забувається і гріє теплом спогадів.

Традиційна українська хата – воістину колиска нашого народу. В ній жили і умирали цілі покоління. З селянської хати пішли у світ велетні думки: Григорій Сковорода, Тарас Шевченко, Іван Франко, Олександр Довженко.

Учитель. Рідний отчий дім. Кожна людина завжди з великою любов'ю згадує те місце, де вона народилася, де промайнуло її дитинство у затишній батьківській оселі. То родинне вогнище, маленька батьківщина кожної людини. І в кожного із вас є своє родинне вогнище, є батьківський дім, в якому ви живете. Для кожної людини є святою земля, де вона зробила перші кроки, вимовила перше слово, почула мамину пісню-колисанку, а потім народну пісню, пішла стежкою до школи. Ці почуття вічні, святі, бо людина не має права бути безбатченком, а завжди повинна пам'ятати батьківську хату, з якої пішла у життя, свій рідний дім, свою маленьку батьківщину, яку вона взяла у своє серце. Ці почуття вічні й святі.

КОЗАЦЬКА СЛАВА В СЕРЦЯХ У НАС

Оформлення зали. Плакат "Як вогонь безсмертний у віках не згас, так козацька слава у серцях у нас", репродукції народної картини "Козак Мамай" та картини І. Репіна "Запорожці пишуть лист турецькому султану", портрети гетьманів, виставка літератури з теми заходу, таблиця з назвами та нормами оцінювання конкурсів.

Конкурс ведуть хлопчик і дівчинка, одягнені в українські національні костюми.

Козачка.

По степах широких
Та вітер гуляє,
Він гуде, він стогне,
Свистить-завиває,
Ковилі високі
Додолу схиляє,
Набіжить могили.

Верхи позриває,

Козак.

Хотів би я стати
Та тим вітром буйним,
Що літає вільно,
Що гуляє гульма.
Не з тим, щоб високі
Та шпилі зривати,
Підіймать скрізь бурі
Всім половцям на горе,
Розбивать всі судна
І топить їх в морі.
А з тим, щоб полинуть

По шляхах-дорогах
Куриць-замітає,
На ланах просторих
І впину не знає,
По балках-байраках
Несеться стрілою,
Спобіжить до річки,
Шумить осокою.

На шумні пороги,
Де жили-гуляли
Козаки-небоги,
Де було братерство,
Гарцювала воля,
Де життя кипіло,
Як кипить те море,
Де ярма і пана
Із віків не знали,
Де за волю бились,
Без страху вмирали...

Козачка. Ці рядки належать перу видатного співця козаччини, поета, історика Дмитра Івановича Яворницького. У своїх творах Д.І. Яворницький всебічно відобразив життя та боротьбу українського козацтва, його горду волелюбність, мужність та любов до рідної землі, тієї землі, на якій зараз живемо ми з вами.

Козак. Дніпропетровщина... Золота чарівна сторона. Земля рясно уквітчана, зеленню закосичена. Твої степи – це історія народу, який віками боровся за свою волю, щастя, свідками чого є високі в степу могили,obelіски та прекрасна народна пісня. Дніпропетровщина – батьківщина і центр відомого всім в Україні і за її межами козацького руху.

Ведуча. На Дніпропетровщині є 10 пам'ятників, присвячених українському козацтву. З восьми Січей – центрів козацтва – п'ять знаходи-

лися у нашому краї. Низький уклін Дмитру Івановичу Яворницькому, який описав їх. Він же зібрав близько 2000 одиниць бойової зброї та предметів побуту тих часів.

Ведучий. До звука звук, струна струні одвітна,
А всі одвітні серцю кобзаря,
А вже козацьке військо маком квітне,
І спалахнула Хортиці зоря.

Ведуча. Ці звуки, звуки золототривожні
Закличний марш: агей, козацтво, в путь!
І як струна душа правдива кожна
З глибин історії вони ідуть, ідуть, ідуть.

Козак. На сцену запрошуються козаки – учні школи.

(У козацьких костюмах під мелодію пісні "Гей, долиною, гей, широкою..." виходять учасники конкурсу. Після шиккування вони оголошують назви своїх команд).

Козачка. Шановні учасники та болільники! Перед вами таблиця з назвами конкурсів та нормами оцінювання, а також колонками для виставлення оцінок журі.

№ п/п	Назва конкурсу	Максимальна кількість балів	Одержані бали
1.	Конкурс вірша	5	
2.	Конкурс пісні	5	
3.	Козацькі легенди	5	
4.	Історична вікторина	8	
5.	"Козацька зброя"	5	
6.	"Невідправлені депеші"	4	
7.	Видатні особи	4	
8.	Конкурс отаманів	5	
9.	Козацькі клейноди	5	
10.	Конкурс болільників	1	

Дозвольте вам представити вельмишановне журі нашого конкурсу.

Козак. Козакам завжди було притаманне поетичне ставлення до життя, звеличення його краси, високі поривання душі й серця, відображені у козацькому фольклорі. Першим буде конкурс на краще читання віршів про козаків. Автором його повинен бути поет з місцевості, на якій проживаєте.

Козак. Надаємо слово журі.

Українська пісня... Хто не був зачарований нею, хто не згадає її, як своє дитинство, свою юність, красиву і ніжну. Який митець не був нахненний її мелодіями! Яка мати не співала цих легких, як сон, пісень над колискою своїх дітей.

Козачка. У глибину століть сягає наша історія. Пізнавати історію рідного краю нам допомагають мелодійні пісні та думи.

Слава не поляже,
Не поляже, а розкаже,
Що діялось в світі,
Чия правда, чия кривда
І чиї ми діти.
Наша дума, наша пісня
Не вмере, не загине...
От де люди, наша слава,
Слава України.

(Оголошується конкурс пісні про козаків).

Козак. Слово журі.

Запорозька Січ... Найлегендарніше минуле українського народу. Синонім свободи, людської і національної гідності, талановитості. Козацькому роду нема переводу, лине його слава з далечинь віків.

Командам було дано завдання підібрати легенди, пов'язані з козацькими часами на Придніпров'ї, тому зараз ми з вами послухаємо розповіді учасників.

Козачка. Послухаємо журі, чи їм сподобались козацькі легенди.

Козачка. Пам'ятаймо, чиї ми сини
Коли будні на серці, чи свята.
Знову бачиться з давнини
Україна, зажурена мати.
І зруйнована бачиться Січ,
Де мій пращур лежить серед поля,
А йому нахилилась до віч
Україна, немов тополя.

(Історичну вікторину проводить учитель історії).

Запитання вікторини

1. Скільки Січей було розташовано на території Дніпропетровської області? (5).
2. Яку першу Січ було засновано в нашому краї? (Томаківську)
3. На території якого району Дніпропетровської області знаходились Запорозькі Січі? (Нікопольського району)
4. Як називалася територія нашого краю до розселення в ньому козаків? (Дике поле).
5. Скільки куренів було на Січі? (38).
6. Хто очолив козаків під час їхнього знаменитого походу на Кафу в 1616 році? (П. Сагайдачний)
7. Який колір домінував у козацькій символіці? (Малиновий)
8. У якому році козаки на чолі з І. Сулимою зруйнували фортецю Кодак? (У 1635 році)

9. Якого видатного історика, нашого земляка, називають енциклопедистом козаччини? (*Дмитра Яворницького*)

10. Яку назву Катеринославу, пов'язану з періодом козаччини, дали діячі УНР? (*Січеслав*)

11. Хто був останнім кошовим отаманом Запорозької Січі? (*П. Калнишевський*)

12. Назвіть місце поховання Івана Сірка. (*С. Капулівка Нікопольського району*)

13. Кого з наших земляків-письменників називали співцем козаччини? (*Адріана Каценка*)

14. Коли відбувся вирішальний бій між козаками Б. Хмельницького та польським військом під Жовтими Водами? (*5 травня 1648 року*)

15. Які ви знаєте сучасні назви географічних об'єктів нашого краю, пов'язані з козацькими часами? (*Кривий Ріг, Петриківка, с. Спаське, о. Лантухівський, Настина могила і т.д.*)

16. Що входило в коло обов'язків осавула? (*Військова підготовка козаків, забезпечення їх озброєнням і боєприпасами, складання козацьких реєстрів*)

Козак. Ходить до мене, браття з пістолем,
 При січових шаблях.
 Щоб супокійно ратаю в полі,
 Жайвору – у гаях.
 Хай наречена в краснім намисті
 Вийде стрічать зорю,
 Хай буде затишно в серці і мислі
 Поводарю й кобзарю.

Наш наступний конкурс – "Козацька зброя". Вам потрібно за 1 хвилину написати якомога більше назв козацької зброї.

(*Запрошуються по 1 представнику від команди до столів, де лежать листки і ручки*).

Козак. "Невідправлені депеші" – так ми назвали наш наступний конкурс. Ваше завдання – з'ясувати, ким вони могли бути написані.

1. "Януша Острозького покарано. Здобув Білу Церкву, взяв Київ, Трипілля, Богуслав, Переяслав. Іду на Волинь і Поділля". (*Криштоф Косинський*)

2. "Стали табором біля міста Лубни в урочищі Солониця. Маю намір у разі невдачі перейти в межі Московії". (*Северин Наливайко*)

3. "Домігся від патріарха Феофана висвячення нового православного Київського митрополита та п'ятох православних єпископів для п'яти єпархій. Я дуже радий із приводу відновлення автокефалії Української православної церкви". (*Петро Сагайдачний*)

4. "Після Пилявецької битви рушив на Львів, 26 вересня розпочав облогу. Місто руйнувати не хочу, чекаю контрибуції". (*Богдан Хмельницький*)

5. "Атакували і оточили польську армію в урочищі Жовті Води, примусили ворога отаборитися, а 5 травня відбувся вирішальний бій, в якому ми одержали беззаперечну перемогу". (*Богдан Хмельницький*)

6. "Помер Богдан Хмельницький. Між старшиною розпочалася боротьба за гетьманську булаву і на старшинській раді до повноліття Юрася Хмельницького мене обрали гетьманом". (*Іван Виговський*)

7. "Виїжджаю на зустріч із Карлом XII. Вороття назад немає. Зі мною 4 тисячі військ, генеральна старшина та 7 полковників". (*Іван Мазепа*)

8. "За наказом Петра I мене заарештовано і ув'язнено у Петропавловській фортеці. Чи ж здогадаються нащадки, де шукати мої скарби?" (*Іван Полуботок*).

Надаємо слово журі для оголошення результатів конкурсів "Козацька зброя" та "Невідправлені депеші".

Козак. Наступний конкурс – "Видатні особи". Слухаючи текст, ви повинні визначити, про якого гетьмана чи отамана йдеться.

1. Учасник морських походів запорожців у 70-х роках XVI ст. проти турків. Під час одного з походів потрапив у полон, де перебував 25 років, але зумів визволитися і повернувся з товаришами в Україну. (*Самійло Кішка*)

2. Із 1663 року багато разів обирався кошовим отаманом. Царський уряд заслав його у Тобольськ, але згодом дозволив йому повернутися. Здійснив чимало успішних походів на Кримське ханство та міста турецького узбережжя Чорного моря. Його героїчна діяльність відображена в численних народних переказах і думах. Зокрема, з його іменем пов'язаний переказ про лист запорожців до турецького султана. (*Іван Сірко*)

3. Козацький ватажок кінця XVI ст., керівник козацького повстання 1594-1596 рр. в Україні та Білорусії. Народився у Гусятині (нині Тернопільська область) у родині ремісника-кушніра. (*Северин Наливайко*)

4. За походженням молдаванин. До 1577 року був запорозьким козаком. Спираючись на народні маси, дрібних та середніх феодалів Молдавії, за допомогою загону запорозьких козаків почав боротьбу проти турецького ставленика молдавського господаря Петра Кривого і у 1577 році був проголошений молдавським господарем. (*Іван Підкова*)

Козачка. Ось і підійшов до кінця наш черговий конкурс. Із задоволенням надаю слово журі.

Козак. Співай нам, кобзарю,
Про Січ, про могили,
Коли яку насипали,
Кого положили,
Про старину, про те диво,

Що було, минуло,
 Утни, батьку, щоб нехотя
 На весь світ почули,
 Що діялось в Україні,
 За що погибали,
 За що слава козацькая
 На всім світі стала.

Запрошую на сцену капітанів, а точніше козацьких отаманів. Кожна правильна відповідь на питання принесе команді один бал.

1. Де знаходилася скарбниця Запорозької Січі? (*В плавнях*)
2. Що зображено на козацькій печатці? (*Козак із мушкетом на лівому плечі та шаблюю при боці*)
3. Назвіть основні пам'ятки історії козацтва нашого краю. (*Залишки Кам'янської Січі, фортеці Кодак, могила Сірка в с. Капулівка Нікопольського району та ін.*)
4. На які територіальні одиниці ділилися землі Запорозької Січі? (*Паланки*)
5. Яка довжина козацького човна-чайки? (*20 метрів*)
6. Хто намалював картину, сюжетом якої стало написання козаками листа турецькому султану? (*Ілля Рєпін*)
7. Яка українська дівчина стала дружиною турецького султана? (*Настя Лісовська – Роксолана*)
8. Коли була зруйнована остання Запорозька Січ? (*У 1775 році*)
9. Як називалися житло і військова одиниця у запорозьких козаків? (*Курінь*)
10. Як називалося військове товариство запорозьців? (*Кіш*)
11. Як називалася традиційна козацька зачіска? (*Оселедець*)
12. Назвіть козацького архітектора, за проектом якого зведено дерев'яну церкву без жодного цвяха у м. Новомосковську. (*Яків Погребняк*)

Козачка. Для оголошення результатів конкурсу отаманів надаємо слово журі.

Велику роль у житті козаків відігравали козацькі клейноди – символи влади, до яких належали корогва, бунчук, булава, тростина, пірнач, литаври та печатка. Пропонуємо учасникам конкурсу художників зобразити козацькі клейноди. Журі врахує кількість зображених предметів і майстерність виконання. Запрошуємо учасників конкурсу зайняти свої робочі місця. Поки художники працюють, оголошуємо конкурс болільників.

Козак. Болільникам пропонуємо називати асоціації до слів, пов'язаних із козацтвом. Болільники якої команди назвуть слово останніми, додадуть до рахунку своєї команди один бал.

Тож починаємо. Слова "Дніпрові пороги".

Козачка. Є щось святе в словах: мій рідний край.
 Для мене – це матусі пісня ніжна,
 І рідний сад, від квіту білосніжний,
 І той калиновий у тихім лузі гай.
 Для мене – це твої стежки й мої,
 В містах і селах стоптані любовно,
 Й пісень людські прозорі ручаї,
 Усе, що серцю рідне невимовно.
 Його історія... В ній стільки гіркоти,
 І тим рідніш мені ти, краю рідний,
 Що вже назад поламані мости,
 І день встає, як райдуга погідний.

Козак. Ось і завершилися наші козацькі змагання. Час визначити переможців. Для оголошення підсумків змагань надаємо слово журі.

Н. Сорочинська

ПРИЙДИ ДО СЕРЦЯ, УКРАЇНО

*"Думаю про нашу Украшу, яка віками тяжко двигає
 хрести своєї долі, і вірю в її воскресіння, і чекаю її воскресіння,
 бо мусить же прийти спокута за все вчинене нам зло, бо таку
 міру зла не знав, певне, ні один народ на світі".*

М. Грушевський "Про українську мову і українську школу"

Обладнання: Плакати з висловлюваннями М.С. Грушевського: "...треба боротися за весь український народ, за всю Україну, за її визволення, незалежність і самостійність"; стенди (плакати, які хронологічно висвітлюють етапи життя Михайла Грушевського); на сцені портрет Михайла Грушевського; виставка наукових та публіцистичних праць Михайла Грушевського; фотовиставка документів та фотознімки, що висвітлюють хронологію життя та діяльність М. Грушевського. (*Можлива демонстрація цих матеріалів через комп'ютер*).

(*Запис пісні "Моя Україно"*).

1-й учень. Сьогодні ми зустрілися в цій залі, щоб ще раз пригадати славу історію українського народу, вшановуючи борців за волю і незалежність України. Чому саме сьогодні? Тому, що 29 вересня ми відзначаємо день народження видатного українського історика, громадсько-політичного і державного діяча; голову Української Центральної Ради – Михайла Сергійовича Грушевського.

2-й учень. Ми йшли до тебе, незалежність,
 Через, віки, через роки!
 Цей шлях пролили й застелили
 Дочок й синів кров і кістки.

Не вправі ми забудь події
Тих бурних літ –
Жовтї води, Корсунь, Крути,
Їх окропив нації цвіт.

3-й учень. Кращі із кращих за свободу
Сміливо стали без вагань,
За долю усього народу
В години визвольних змагань.
В наших серцях і в нашій крові
Дух, що його зродив Тарас,
Вічно живе і закликає
До боротьби і праці нас.
Хто каже, що ми незалежність
Без краплі крові здобули,
Той гнівить Бога, зневажає тих,
Хто за неї полягли.

4-й учень.

Україно моя!
Ти не символ, а доля.
Доля надто гірка,
доля дуже солодка.
Смерть Івана Сірка,
каземат Полуботка,
Соловки і поразка Мазепи,
І козацькі хрести
на могилах в степу,
І стрілецькі тіла
біля Бродів у полі,

І вояки УПА,
що померли за волю.
Берестечко, Базар,
Бережани і Крути –
Все це доля твоя –
нам цього не забути.
Через тюрми ГУЛАГу,
на кривавій Голгофі
Пролягав хресний шлях
молодих патріотів.
Україно моя, ти не символ, а доля.

(Звучить пісня "Ой, у лузі червона калина").

1-й учень. Історія була жорстокою з Україною, багатьох століть український народ не-раз підіймався на боротьбу з поневоловачами. Море крові пролили наші предки, щоб повернути втрачену державність і невмирущу славу Київської Русі. Упродовж десятиліть справжня історія України фальшувалася. У такій деформованій історії зникли правдиві пропорції між політичними і культурними діячами, науковий аналіз їх діяльності підмінювався наказними ярликами. І тому ми дуже пізно знайомимось із Михайлом Грушевським.

(Звучить музика).

2-й учень. Михайло Грушевський народився в родині вчителя російської словесності греко-уніатської гімназії Сергія Федоровича Грушевського. Родовід свій Грушевські вели від давньої, знатної ще у XVII ст. духовної родини Грушів, яка мешкала в с. Худоліївці на Чигиринщині. Дитинство Михайла Грушевського минуло в частих переїздах у зв'язку з батьковою роботою. Та поміж ними були цікаві поїздки в Україну, про які Михайло Грушевський згадував.

3-й учень. "Українське село, ліси, води, український народ, українська мова, - все це ввірвалося в мою душу, як якийсь інший, кращий світ, до котрого я міг тільки душою і мрією тягнутися, відраховуючи місяць за місяцем та роки, коли батьки мої могли повторити що подорож".

4-й учень. У 1880 році Михайло Грушевський був зарахований до третього класу Тифліської гімназії.

1-й учень. "Тут я запалом читав все, що міг дістати з історії, історії літератури й етнографії України", - згадував Михайло Сергійович.

Великий вплив на вибір творчої долі М.С. Грушевського справили часопис "Киевская старина", який він називав своєю справжньою школою. Думка про необхідність глибоких знань історії українського народу приводить його в стіни Київського університету.

3-й учень. В університеті обдарований юнак під керівництвом одного з найвизначніших істориків того часу професора Антоновича робить свої перші кроки в науці.

4-й учень. Проте, перебуваючи в еміграції, М.С. Грушевський весь час линув думкою в Україну і не поривав із нею зв'язків.

1-й учень. Після кількох років переговорів із представниками радянської влади Грушевському нарешті дозволили повернутися в Україну.

2-й учень. Михайло Сергійович Грушевський повертався вже як визнаний лідер в історичній науці. Його обрали академіком Української академії наук. Знову, як і раніше у Львові, навколо вченого гуртуються молоді, талановиті вчені. Визнанням великих заслуг Грушевського вченого стало обрання його 1929 року дійсним членом Академії наук СРСР.

3-й учень. Проте, невдовзі ситуація змінилася. Навколо Грушевського створено атмосферу недовіри, а то й ворожості. Діяла опозиція з числа політичних діячів та вчених, до якої ввійшла навіть частина людей із його найближчого оточення. Він відчував, що його постійно пильнує ДПУ.

(Звучить музика).

4-й учень. У березні 1931 року Михайло Сергійович Грушевський змушений був залишити Київ і переїхати до Москви. Тут його заарештували, інкримінуючи участь у так званому Українському національному центрі. І хоча через деякий час його звільнили, однак залишили під пильним наглядом.

1-й учень. Незважаючи на похилий вік та стан здоров'я (адже він практично втратив зір) Михайло Сергійович Грушевський продовжував багато працювати. Він відвідував архіви та бібліотеки Москви, готував до друку чергові томи "Історії Української літератури".

2-й учень. 25 листопада 1934 р., під час відпочинку та лікування у Кисловодську, М.С. Грушевський помер. Тіло його було перевезене й поховане в Києві на Байковому кладовищі. То була велика втрата для історичної науки, для історії і культури України.

(Пауза).

3-й учень. По собі Грушевський залишив величезну творчу спадщину. Він є автором близько двох тисяч друківаних праць із різних галузей українознавства. Колосальна працездатність, велика ерудиція, універсальність дали йому можливість однаково плідно працювати і в історії, літературознавстві й фольклористиці, археографії й соціології.

4-й учень. Праці Михайла Сергійовича Грушевського високо оцінювала громадськість європейських країн. В той час, як радянська історична наука фактично забороняла вивчення його творчої спадщини. В Україні за роки Радянської влади виросли цілі покоління фахівців-істориків із вищою освітою, які й у вічі не бачили опального академіка.

1-й учень. Відомий польський вчений Врікнер говорив про "Історію України-Руси", як про твір, "подібного якого не може виставити не те що кожна країна, а навіть країна зі старшою слов'янською літературою".

(Пауза).

2-й учень. Метою всього життя Михайла Грушевського, для досягнення якої він поклав всі свої сили було доведення законного права українського народу на власну історію, культуру і відведення йому належного місця у всесвітньо-історичному процесі. І це завдання ним було виконано. Тому сьогодні Україна гідно оцінила його внесок.

(Пауза).

3-й учень. О, Україно, твої діти прокидаються від важкого затяжного сну – забуття і виростають у них орлині крила їхніх дідів-прадідів.

4-й учень. Тож любимо тебе, як заповідав безсмертний Шевченко:

"Свою Україну любіть.

Любіть її во время люте,

А останню тяжкую минуту

За неї господи моліть!"

1-й учень. Молимося за нашу Україну і благаємо: храни нас, Боже, в цей тяжкий час, не дай нам впасти духом, а бути мужніми. Даруй нам світло прозріння, добру долю, яку заслуговує наш народ. Дай, Боже, нашим дітям світле майбутнє!

(Звучить пісня "Молитва за Україну", муз. М. Лисенка).

І.В. Харитонова, Н.В. Скорич

ВСІМ СЕРЦЕМ ЛЮБИТЬ УКРАЇНУ СВОЮ

*Роботящим умам, роботящим рукам,
Перелогі орать, думать, сіять, не ждять
І посіяне жать Роботящим рукам.*

Т. Шевченко

Мета. Підсумувати і збагатити знання учнів про національні символи, художні твори вітчизняних письменників, різні види і жанри усної народної творчості України; розвивати кмітливість, творчу уяву, естетичні почуття; виховувати гордість за український народ який має славне героїчне минуле і багату творчу спадщину.

Обладнання. Державний і національний прапори України, малюнки різних гербів України, прапорів різних часів; виставка літератури по даній темі; рушники і кетяги калини на столах; програвач, записи української народної музики.

(Лунає пісня "Роде наш красний..")

Учитель. Любити Україну – означає знати її мову, традиції, звичаї, обряди, літературу, мистецтво і, звичайно ж, історію. Зараз ми проведемо літературно-історичну гру-конкурс, яка спонукатиме нас перегорнути сторінки минулого і сучасного України, згадати наші пісні і традиції, художні твори вітчизняних письменників.

Отож, починаємо нашу гру, в якій беруть участь дві команди: команда ІІ-Б і команда ІІ-В класів. А визначати переможця буде журі.

(Представлення членів журі).

І гейм. "Національна символіка". (Один бал за правильну відповідь).

Прапор Руси повіває —
Синьо-жовтий, златом тканий,
А на нім завіт сіяє
Мономахом ще нам даний.
Мстислав Рус.

Запитання 1-й команді

1. Столиця України. (*Київ*)
2. Назва Гімну України. ("*Ще не вмерла України...*")
3. Автор слів Гімну. (*Павло Чубинський*)
4. Президент України.
5. Що означає слово "хохол"? (*Жовто-блакитний*)
6. Назвіть Малий Державний Герб України. (*Тризуб*)

Запитання 2-й команді

1. Назва міста, в якому живемо.
2. Колір нашого прапора. (*Жовто-блакитний*)
3. Автор музики Гімну. (*Михайло Вербицький*)
4. Назвіть ще один з гімнів України. ("*Заповіт*", "*Вічний революціонер*", "*Боже великий, єдиний...*")

ПІСЛЯМОВА

Виховання – це процес залучення особистості до засвоєння вироблених людством цінностей, створення сприятливих умов для реалізації нею свого природного потенціалу та творчого ставлення до життя, спрямований на утвердження суспільно значущих норм, правил поведінки особистості, а **виховний процес** – створення базису формування особистісної культури, системи ціннісних ставлень до світу та до самого себе; забезпечення співробітництва вихователя і вихованця, спрямованого на засвоєння вироблених людством культурних цінностей.

Виховання – багатофакторний процес, що залежить від низки об'єктивних і суб'єктивних чинників. До об'єктивних чинників належать соціально-історичні особливості, культурні традиції країни, прийнята в ній система освіти. До суб'єктивних – особистісні якості педагогів, рівень їхньої педагогічної майстерності, психологічні особливості та ціннісні орієнтації учасників виховного процесу.

Результатом виховання, який виявляється у соціально прийнятній поведінці особи, вмінні діяти справедливо, компетентно, на рівні вікових особливостей, є **вихованість**. **Основними критеріями вихованості** можна вважати відношення до людей, до діяльності, а також поведінку особистості у повсякденному житті.

Труднощі виховання ось у чому: чим більше радощів життя дається молодому поколінню, тим з більшою турботою повинні ми вкладати в юні серця ті моральні цінності й багатства, ті наші святині, без яких життя може перетворитися на бездумне проїдання створеного старшими поколіннями, на "існування, – за словами Ф.М. Достоєвського, – для власної пельки".

Розкрити основні напрями і принципи, форми і методи організації виховної роботи, допомогти педагогам оволодіти мистецтвом виховання – завдання **методики виховної роботи**.

Не можна не погодитись з академіком П.В. Симоновим, який стверджує, що ми не маємо теорії виховання, вона просто не існує. "Виховання до цього часу залишається переважно мистецтвом і видатні представники цієї сфери людської діяльності – Макаренко, Корчак, Сухомлинський – постають перед нами скоріш в образі "художників", ніж "інженерів" людських душ. По-справжньому наукова теорія виховання у загальноприйнятому розумінні слова "теорія" не існує і залишається справою майбутнього" (Симонов П.В., Ершов П.М. Темперамент. Характер. Личность. – М., 1984. – С. 145).

Шлях до масового оволодіння високим мистецтвом виховання один – створення теорії виховання і опрацювання її до таких деталей, щоб на її основі уможлилювалось конструювання різних виховних технологій, доступних для реалізації вихователями (такий підхід спо-

5. Назвіть найбільшу святиню українського народу в музичній символіці. (*Гімн*)

6. Що означає слово "сфінкс"? (*Тризуб*)

II гейм. "Козацькі клейноди". (*Один бал за правильну відповідь*).

Є нам про що згадати...

Пісне, душу возвелич,

Ой була в нас ненька-мати —

Запорозька славна Січ...

Запитання 1-й команди

1. Який символ влади був у кошового отамана Запорозької Січі? (*Булава*)

2. Як називалось шовкове полотнище малинового кольору, яке завжди носилось попереду козацького війська? (*Хоругва*)

3. Як називався один з атрибутів влади, яким скріплювалися всі документи, видані військовою радою або кошовим отаманом Запорозької Січі? (*Печатка*)

4. В якому місці зберігалися всі військові клейноди, крім гармат, на Запорозькій Січі? (*Церква*)

Запитання 2-й команди

1. Яку відзнаку носили курінні запорозьких козаків? (*Пернач*)

2. За допомогою якого клейноду козаки під час походу або військових дій дізнавались про місце знаходження свого отамана? (*Бунчук*)

3. Який з атрибутів застосовувався для скликання козаків на військову Раду у Запорозькій Січі? (*Литаври*)

4. Який з видів зброї відносився до військових клейнодів у козаків? (*Гармати*)

III гейм. "Література і ми". (*Один бал за правильну відповідь*).

Книга корисна, коли її читають. (*Народна творчість*)

Запитання 1-й команди

1. У якому творі діють Потерчата? (*Леся Українка "Лісова пісня"*)

2. Хто така Маруся Чурай? (*Народна поетеса XVI століття*)

3. Назвіть українського просвітителя, поета, філософа, педагога кінця XVIII століття, (*Григорій Сковорода*)

4. Продовжіть поетичний рядок: "Всім серцем любить Україну своєю, і... (...вічні ми будемо з нею").

5. Хто такий Петро Могила? (*Видатний діяч української культури, митрополит Київський та Галицький, засновник Київського колегіуму, що став згодом Києво-Могилянською академією*)

6. Який поет назвав Марка Вовчка своєю "літературною донею"? (*Т.Шевченко*)

Запитання 2-й команди

1. Кого з прозаїків XX століття після виходу першої збірки було названо "засновником" справжньої української прози? (*М.Хвильового*)

2. Назвіть письменників, чії портрети ви бачите. (*Показуються портрети, капітан називає їх*)

3. Хто автор рядків: "До чого ж гарно і весело було в нашому городі..."? (О. Довженко)

4. Григорій Стрілець – це справжнє прізвище якого письменника? (Григорій Косинка)

5. Щоденники яких письменників опубліковані як літературні твори? (Т. Шевченка, Остапа Вишні, О. Довженка, В. Винниченка)

6. Назвіть поетів Рівненщини. (Микола та Любов Пшеничні, Є. Шморгун, О. Заворотній, Л. Рибенко та інші)

IV гейм. "З бабусиної скрині". (За правильну відповідь 3 бали).

Запитання 1-й команді

Тут, у бабусиній скрині, лежать дві дівочі прикраси, їх дівчатам дарували хлопці на великі свята – Великдень, Трійцю і переддень Нового року. Якщо першу носили тільки дівчата, а молодиці – ні, то друга прикраса на жінці свідчила про увагу чоловіка, його любов до своєї дружини. Що це? (Підказка. Згадайте "Кайдашеву сім'ю"; Карпо здивився на Мотрю, коли вона йшла до церкви, бо на ній були ці прикраси, і віз із снопами перекинувся). Розкажіть про ці речі.

(Стрічка і намисто. В неділю і в свята дівчата вбиралися в стрічки. Вибравши одну, найкращу, дівчина обвивала її навколо голови, а до кінців пришитилювала решту, скільки б їх не було. Поверх стрічки вдягався вінок. Серед хлопців був добрий звичай дарувати дівчатам стрічки та намисто: на Меланки перед Новим роком, на Великдень, на Трійцю. На Україні захоплювались не червоними, а блакитними кольорами.

Намисто було оздобою багатих. За козацьких часів – це коралі, а в дочок козацької старшини та шляхти не бракувало й перлів. Було поширене і гранатове намисто. У будень дівчата одягали небагато намиста, бо боялися, що нитка розірветься і не тільки пропаде намисто, а й треба сподіватися якогось лиха, бо ж за народним віруванням розсипане намисто накликає біду. Але зовсім без намиста бути дівчатам не можна, бо існує повір'я, що намисто оберігає дівчину від застуди, тому треба мати бодай один рядочок його на шії (ще й 2 вовчі зуби, щоб бергели від злої напасти). Йдучи у церкву чи в місто, дівчата рясно прикрашали себе намистом, бабусі ж одягали разок-другий темного кольору. Коли ж молодиці одягали намисто (причому, як і дівчата, захоплювались зеленим, блакитним і червоним), то це свідчило, що молодиця в пошані у свого чоловіка).

Запитання 2-й команді

Якщо відчинимо зараз бабусину скриню, то побачимо там жіночий убір, який виконував не тільки побутове, а й обрядове значення. Цю річ дарували вже не хлопці дівчатам, а навпаки – дівчата хлопцям. Що це за річ і яке її обрядове значення?

(Це хустина, хусточка. Нею дівчина під час сватання перев'язувала руку парубка на знак згоди бути його дружиною.

У часи козаччини був добрий звичай: коли козаки вирушали з військом у похід, то кожна дівчина своєму нареченому дарувала вишиту хустину. Це був символ вірності в коханні. Якщо козака вбивали, то хусткою накривали його обличчя, щоб ворон не виклював очей, під час походу тіло накривали червоною китайкою, а хустку клали на сідло коневі.

Колись хустки вишивали шовком, сріблом, золотом. Рідко траплявся чорний колір, а синій – тільки в поєднанні з червоним. До XVIII століття переважав геометричний орнамент, а з XVIII – рослинний. Колір хусток переважав білий, барвисті прийшли запозиченими від південних слов'ян – болгарів, сербів).

V гейм. "Прикмети".

Народ скаже, як зав'яже. (Народна творчість)

Умови. Вчитель називає початок прикмети, а учасники команд по черзі продовжують. За кожную правильну відповідь – 1 бал.

Завдання 1-й команді

1. Випала роса звечора – на... (ясну погоду.)
2. Пізно цвіте горобина – ... (на тепле літо.)
3. Якщо горіхів багато, зима буде... (сніжна і сувора.)
4. Грім у вересні віщує... (теплу осінь.)
5. Квіти кульбаби закриваються – буде... (дощ.)
6. Із берези тече багато соку – літо буде... (дощовим.)
7. Якщо в листопаді з'являються комахи – зима буде... (теплою.)

Завдання 2-й команді

1. Від дощу на воді пухирі – ... (на довгу негоду.)
2. Травень холодний – ... (рік хлібородний.)
3. Ластівки літають низько – перед... (дощем.)
4. Якщо пізно ввечері співають цвіркуни – буде ... (гарна погода.)
5. Який жовтень – такий і... (березень.)
6. Багато шишок на соснах та ялинах – ... (на холодну зиму.)
7. Сильний вітер під час дощу провіщає... (гарну погоду.)

VI гейм. "Ремесла і промисли".

Тут люд осілий. Тут шанують труд.

І рух дають і кругові, і кросну.

Кують залізо із місцевих руд

І мають славу дуже розголосну.

Тут процвітало всяке ремесло.

Л. Костенко

Назвати ремесла і промисли українців.

Умови. Одна команда починає, а інша продовжує. Виграє 2 бали та, котра останньою назвала слово.

VII гейм. "Народні пісні".

Наша дума, наша пісня

Не вмре, не загине.

От де, люде, наша слава,

Слава України. (Т. Шевченко)

Назвати (проспівати) найбільшу кількість пісень, які б починалися словом "Ой...".

Умови: 2 хвилини команди думають, а потім по черзі відповідають. Виграє та команда, яка останньою назве (проспіває) пісню.

VIII гейм. "Далі-далі".

Кожній команді даються питання. За кожну правильну відповідь – 1 бал.

Найбільше правильних відповідей – найбільше балів.

Запитання 1-й команді

1. Що таке євшан-зілля? (*Степовий запашний полин*)

2. Коли свято Явдохи? Яка основна його прикмета? (*14 березня. Який день – таке й літо*)

3. Скільки запозичених фонем в українській мові? (*Дві: ф та ɣ*)

4. Коли виникла перша державна школа в Києві, хто її засновник? (*Князь Володимир у 988 р.*)

5. Що дістане зубами потилицю? (*Гребінець*)

6. Коли дурень розумний? (*Коли мовчить*)

7. Коли святкують Благовіщення? Що означає це слово? (*7 квітня. Звістка про радісну подію*)

8. Сама балакуча жінка в українських казках. (*Язиката Хвеська*)

9. Хто написав першу читанку для українських шкіл? (*Б.Грінченко*)

10. Яким богам поклонялися наші предки-слов'яни? (*Богам, що уособлювали різні сили природи, явища, речі і захищали людину*)

Запитання 2-й команді

1. Що означають слова: збіжжя, кривні, віче? (*Збіжжя – нескошені зернові злаки; кривні – рідні по крові; віче – народні збори, на яких вирішувалися найважливіші життєві питання*)

2. Коли виникло свято Івана Купала? (*IX століття; загальнослов'янське свято літнього сонцестояння*)

3. Що таке коливо? (*Ритуальна поминальна страва українців*)

4. Як називали українців і Україну за кордоном у XVI столітті? (*Рутенами, а Україну – Рутенією або Роксоланією*)

5. Який птах першим прилітає в Україну і вважається благовісником весни? (*Жайворонок, прилітає, коли ще сніг лежить на горбках і долинах, – звідси у веснянках звертання до нього*)

6. Що тепліше одного кожуха? (*Два кожухи*)

7. Скільки картоплин у горщик влізе? (*Картопля не лазить*)

8. Чого не можна наздогнати? (*Своєї тіні*)

9. На які свята зібрана вода вважається цілющою? (*На Хрещення – 19.01, на Стрітення – 15.02, на Юрія – 06.05. Святили джерела, криниці*)

10. Кому з героїв належить вислів: "Хто вип'є раз Дніпрової води, тому повіки Київ не забути"? (*Сильвестру. І. Кочерга "Ярослав Мудрий"*).

Слово надається журі.

Учитель. Бажаю кожному з вас стати борцем за відродження рідної історії, мови, культури. Любіть Україну, шануйте її народ. І себе. Хай кожен з вас добрим ділом стверджує, що нашому роду – нема переводу. Будьте гідними називатися Українцями!

(Звучить "Молитва за Україну").

Н. Подранецька

ГРА-КОНКУРС "МИНУЛЕ І СУЧАСНЕ УКРАЇНИ"

Зараз ми проведемо гру-конкурс, яка спонукає нас перегорнути сторінки минулого і сучасного України.

Сценарій може бути використаний для проведення виховних годин, має на меті закріпити знання студентів з історії України, філософії, української літератури, сприяє вихованню у любові до рідного краю.

Любити Україну означає знати її мову, історію, традиції, звичаї, обряди, літературу, філософську спадщину.

1-й ведучий. Конкурс-гра складатиметься з 6 турів:

1. Історична вікторина.
2. Філософська вікторина "Що знаєте ви про життя і творчість Г.С. Сковороди"?
3. Літературна вікторина.
4. Конкурс вболівальників.
5. Конкурс капітанів.
6. Конкурс на знання українського обряду.

У грі братимуть участь 2 команди. Та команда, яка набере найбільшу кількість балів упродовж 6 турів, буде вважатись переможницею нашого конкурсу, а її учасникам ми надамо почесне звання "Шановний українець". Лічильна комісія працює в складі 3 чоловік. Команди, займіть свої місця.

2-й ведучий. Перший тур – "Історична вікторина".

Під час проведення вікторини обидві команди продемонструють свої знання і обізнаність з історії України. За кожен правильну відповідь зараховується 1 бал.

Запитання для 1 команди

1. Кого з керівників антибільшовицьких виступів українських селян стосуються слова: "Його сміливо можна назвати Разіним або Пугачовим ХХ століття. Він тонко відчував настрої селянських мас, які в подяку назвали його "батькою"". (*Н.І. Махно*)

2. Скільки часу тривала німецько-фашистська окупація м. Харкова? (*25 жовтня 1941 р. – 23 серпня 1943 р.*)

3. Коли було прийнято нині чинну Конституцію України? (28 червня 1996 р.)

4. Звідки походить назва м. Харкова? (За назвою річки Харків, за прізвищем купця Хорько.)

5. До якої таємної організації належав Т.Г. Шевченко? (До Кирило-Мефодіївського товариства)

Запитання для 2 команди

1. Хто був першим президентом України? Коли? Який термін? (М.С. Грушевський, 29 квітня 1918 р., 1 добу.)

2. Коли утворилася незалежна держава Україна? (24 серпня 1991р.)

3. Коли відбулися останні вибори Президента? Хто став Президентом України?

4. Скільки років м. Харкову? (Заснований 1654 р.)

5. Кого ви знаєте з філософів, які працювали в м. Харкові? (Г.С. Сковорода, О. Потебня, В. Каразін)

1-й ведучий. Другий тур "Філософська вікторина".

Вербовий шлях, кленовий посох,

Перепочинок де-не-де,

Мудрець, замріяний філософ

До дальних правнуків іде.

2-й ведучий.

Благословенні ви, сліди,

Не змиті вічності дощами,

Мандрівника Сковороди

З припорошілими саквами,

Що до цілющої води

Простує, занедбавши храми.

Філософський конкурс присвячений життю і творчості Г.С. Сковороди. За кожну правильну відповідь зараховується 1 бал.

Запитання для 1 команди

1. Коли і де народився Г.С. Сковорода? (С. Чорнухи Полтавської обл., 3.12.1722 р.)

2. Який вищий навчальний заклад він закінчив? (Кієво-Могилянську академію)

3. Який напис на своїй могилі заповідав зробити Сковорода? І чи виконали його заповіт? ("*Світ ловив мене, та не впіймав*". Виконали.)

4. Які поетичні твори Сковороди стали народними піснями? ("*Всякому городу нрав і права*", "*Ой ти, птичко желтобоко*", "*Ах, поля, поля зелені*")

5. Розкажіть про філософське вчення Сковороди про три світи. (Макрокосм – "*Всесвіт*", мікрокосм – людина, "*символічний світ*" – Біблія.)

Запитання для 2 команди

1. Де та коли помер та похований Сковорода? (С. Панівка, 29.11.1794 р., тепер с. Сковородинівка.)

2. В яких навчальних закладах він викладав? (Переяславському і Харківському колегіумах)

3. Скільки років він мандрував Лівобережною Україною? (25 років)

4. Що відповів Сковорода посланцеві Катерини II, який запрошував його бути придворним філософом при царському дворі? (*"Мне моя свирель и овца дороже царского венца"*.)

5. Розкрийте теорію Сковороди про "Сродну працю". (*Кожна людина повинна займатися сродною їй справою, тоді вона буде щасливою.*)

1-й ведучий. Третій тур "Літературна вікторина".

Здавна славиться Україна своєю красою: родючими землями, чудовою природою, а найбільше її багатство – добрі люди. Також Україна багата своїми літературними пам'ятками.

На території України в різні роки жили і творили всесвітньо відомі письменники та поети. А ось наскільки знаєте ви щось про них, про їхню творчість, допоможе виявити літературна вікторина.

Умови літературної вікторини

На початку вікторини ведучі роздають командам однакові картки з переліком прізвищ видатних українських письменників і поетів. Учасникам вікторини треба уважно послухати запитання і вказати, про якого видатного митця йде мова. За кожну правильну відповідь команди заробляють по 1 балу.

Картка із прізвищами

1. Г.С. Сковорода	4. Г. Квітка-Основ'яненко
2. Леся Українка	5. Т.Г. Шевченко
3. І. Котляревський	6. І. Карпенко-Карий

- 1) Еней був парубок моторний,
і хлопець хоч куди козак.

Удавсь на всеє зле проворний,
завзятіший ад всіх бурлак. (І. Котляревський "Енеїда")

- 2) Гетьге, думи, ви – хмари осінні

Тож тепера весна золота.

Чи то так, у жалю, в голосінні

Проминуть молодії літа?

Ні! Я хочу крізь сльози сміятись,

Серед лиха співати пісні,

Без надії таки сподіватись.

Жити хочу – геть думи сумні". (*"Contra spem spero"* Леся Українка)

- 3) Думи мої, думи мої –

Лихо мені з вами

Нащо стали на папері

Сумними рядами? (Т.Г. Шевченко "Думи мої")

- 4) Всякому городу нрав і права,

Всяка маєт свій ум голова,

Всякому рот дере ложка суха,

Всякий, хто єсть, той не був без гріха. (Г. Сковорода "Пісні")

5) Активний громадсько-культурний діяч, талановитий організатор театральної справи. Він був найвидатнішим українським драматургом половини XIX – початку XX століття. (І. Карпенко-Карий)

б) Цей письменник заслужено посідає одне з найвизначніших місць серед українських класиків. Його ім'я значиться серед засновників Харківської публічної бібліотеки. Його повісті та п'єси правдиво зображують життя і побут простих селян, їхні високі моральні якості, щирі почуття. (*Г. Квітка-Основ'яненко*)

1-й ведучий. Четвертий тур – "Конкурс вболівальників".

Вболівальникам обох команд потрібно підтримати своїх учасників номером художньої самодіяльності і заробити для команди додатковий 1 бал.

1-й ведучий. П'ятий тур – "Конкурс капітанів".

Завдання 1. Капітанам пропонується з букв зібрати слово і дати йому визначення. Ці слова є поняттям філософії. Оцінюється конкурс таким чином: за швидкість – 1 бал; за правильність визначення – 1 бал.

Слова: діалектика, світогляд.

Діалектика – це наука про взаємозв'язок і розвиток.

Світогляд – це сукупність поглядів на світ і відповідних переконань, ідеалів.

Завдання 2.

1. Президент України під час інаугурації складає присягу на вірність народові України. На якій книзі він присягає?

- а) Конституція України; б) Пересопницьке Євангеліє;
в) Острозька Біблія.

2. Хто з козацьких ватажків став мужнім прототипом пісенного Байди?

- а) Петро Сагайдачний; б) Павло Полуботок;
в) Дмитро Вишневецький.

3. Адаму і Єві було заборонено їсти плоди:

- а) дерева життя; б) дерева кохання;
в) дерева пізнання добра і зла.

4. Відома Нефертіті була царицею:

- а) Вавілону; б) Єгипту; в) Китаю.

5. Хто автор рядків:

"Так ніхто не кохав, через тисячі літ

Лиш приходить подібне кохання.

В день такий розквітає весна на землі

І земля убирається зрання"?

- а) В. Сосюра; б) П. Тичина; в) Т. Шевченко.

6. Хто автор рядків:

"Щоб жить – ні в кого права не питаюсь

Щоб жить – я всі кайдани розірву

Я стверджуюсь, я утверждаюсь, бо я живу"?

- а) В. Сосюра; б) Б. Олійник; в) П. Тичина

Правильні відповіді: 1б, 2в, 3в, 4б, 5а, 6в.

1-й ведучий. Шостий тур – "Конкурс українського обряду".

2-й ведучий. Слово надається журі.

(*Оголошення результатів гри, нагородження переможців.*)

ПІСНІ ПРО УКРАЇНУ

Ще не вмерла України ні слава, ні воля
(Державний гімн України)

Ще невср- ла У - кра-ї - ни ні сла-ва, ні во - ля, ще нам брат- ття
ук - ра-їн - ці у-сміх-неть - ся до - ля. Зги-нуть на- ші во- ро - жень-ки.
як ро-са на сон - ці, за - па-ну - с - мо ми, брат-ття, у сво-ій сто -
рон ці. Ду - шу, ті - ло ми по - ло - жим за на - шу сво -
бо - ду. І по-ка-жем, що ми, брат - ття, ко-зачь-ко - го ро - ду.

Ще не вмерла України ні слава, ні воля,
Ще нам браття молодії, усміхнеться доля!
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці,
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.
Душу, тіло ми положим за нашу свободу.
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

Ще не вмерла Україна

Муз. М. Вербицького, сл. П. Чубинського і С. Даниловича

(Слова зі "Сьпіваника українських Січових стрільців". Відень, 1918 р.)

Ще не вмерла Україна, і слава, і воля,
Ще нам браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці,
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.
Душу, тіло ми положим за нашу свободу.
І покажем, що ми, браття, козацького роду.
Станем, браття, в бій кровавий від Сяну до Дону,
В ріднім краї панувати не дамо нікому;
Чорне море ще всміхнеться, дід Дніпро зрадіє,
Ще у нашій Україні доленька наспіє.
Душу, тіло ми положим за нашу свободу.
І покажем, що ми, браття, козацького роду.
А завзяття, праця щира свого ще докаже.
Ще ся волі в Україні піснь гучна розляже,
За Карпати відіб'ється, згомонить степами,
України слава стане поміж народами.
Душу, тіло ми положим за нашу свободу.
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

Україна

Муз. і сл. Т. Петриненка

До - ро - ги ін - шо - ї не тре - ба, по - ки зо - рить чу - маць - кий шлях. Я
 Ме - ні не мож - на не лю - би - ти, то - бі не мож - на не цвіс - ти. Лиш

йду від те - бе і до те - бе по зо - ло - тих тво - їх стеж - ках. Ук - ра -
 до - ти вар - то в сві - ті жи - ти, по - ки жи - веш і квіт - неш ти.

ї - но, Ук - ра - ї - но, піс - ня да - ле - чі до - ріг вір - не

сер - це тво - го си - на я кла - ду то - бі до ніг.

Дороги іншої не треба,
 Коли зорить Чумацький шлях,
 Я йду від тебе і до тебе
 По золотих твоїх стежках.

Мені не можна не любити,
 Тобі не можна не цвісти.
 Лиш доти варто в світі жити,
 Поки живеш і квітнеш ти.

Приспів:

Україно, Україно!
 Після далечі доріг
 Вірне серце твого сина
 Я кладу тобі до ніг.

Поки кохаєш до нестями,
 Іще не скоро наш кінець.
 Ще, може, нашими серцями
 Розпалим тисячі сердець.

Ще свічка наша не згоріла,
 Ще наша молодість при нас.
 А те, чи варте наше діло, —
 То скажуть люди й скаже час.

Приспів.

Ой у лузі червона калина

Сл. С. Чарнецького

Ой у лузі черво-на ка-ли-на по-хи-ли-ла-ся, чо-гось на-ша
 сла-на У-кра-ї-на за-жу-ри-ла-ся. А ми ту-ю чер-во-ну ка-ли-ну
 пі-дій-ме-мо, а ми на-шу сла-ву У-кра-ї-ну,
 гей - гей, роз - ве - - се - ли - мо!

Ой у лузі червона калина похилилася!
 Чогось наша славна Україна зажурилася.
 А ми тую червону калину підіймемо,
 А ми нашу славну Україну, гей-гей, розвеселимо!

Виступають стрільці Січовії у кривавий тан,
 Визволяти братів українців з московських кайдан.
 А ми наших братів-українців визволимо,
 А ми нашу славну Україну, гей-гей, розвеселимо!

Гей, у полі ярої пшениці золотистий лан,
 Розпочали стрільці Січовії з москалями тан!
 А ми тую ярую пшеницю ізберемо,
 А ми нашу славну Україну, гей-гей, розвеселимо!

Як пові буйнесенький вітер з широких степів,
 То прославить по всій Україні Січових стрільців,
 А ми тую стрілецьку славу збережемо,
 А ми нашу славну Україну, гей-гей, розвеселимо!

Ведучий. Квіти – постійні супутники нашого життя. Вони на вишитих рушниках, скатертинах. Їх малювали на печах і стінах в хатах. Засушені квіти клали за образи, з них робили різні напої, ліки.

Ведуча. Українські вишивальниці з квітів природи, створюють яскраві вироби мистецтва. Найбільше люблять вишивати в Україні рушники. Тут стежечкою вишиті квіточки яблуні й вишні, чорнобривці, ромашки й незабудки, волошки і синій барвінок.

Ведучий. А ще є квіти на нашому національному одязі. Квіти на плахті і корсетці символізують доброту, щедрість душі. А мальви і кучерявий барвінок на рукавах сорочок оберігають людину від хвороби, злого ока.

(Пісня "Чорнобривці", сл. М. Сингаївського, муз. В. Верменича).

III сторінка

Український рушник – символ гостинності.

Ведучий. Відродженням культурної пам'ятки народу є український рушник. Традиційно з рушником вітали появу дитини в родині, з ним зустрічали дорогих гостей. Його дарували старостам і зустрічали молодих після шлюбу. З ним збирали в дорогу чоловіків та синів. Проводжали людину в останню путь. Рушник в Україні завжди був символом гостинності, на ньому підносили давню слов'янську святиню – хліб і сіль.

Учень. Ознакою охайності, працьовитості кожної жінки є прибрана хата, а в ній – чистий рушник напохваті. Не випадково мати навчав доньку:

Тримай хаточку, як у віночку,
А рушник на кілочку.
Тримай відерця всі чистесенькі,
А водиці повнесенькі.

Учень. Виряджаючи чоловіків та синів у далеку дорогу, матері, дружини, кохані дарували їм на пам'ять рушники, аби живими верталися до рідної домівки.

Рушники у мами вишиті хрещато,
Щоб вертались діти до рідної хати,
Щоб цвіли у серці спогади кохання,
Щоб у людей збувались давні сподівання.

("Пісня про рушник", сл. А. Малишка).

IV сторінка

Дівоча коса – ознака охайності.

Учень. В Україні окрасою дівчини була і дівоча коса. В усіх родинах існував непорушний звичай – піднявшись ранком, дівчина мусила насамперед розчесати волосся, заплести в косу.

Учениця. Розпустили кучері дівчата,
Підвели ще й брови для краси,
Тільки ти ходи, як вчила мати,
Не обрізуй русої коси.

Хай вона росте густа та пишна
 Чорнобровим хлопцям на біду.
 Я тобі, моя чарівна вишня,
 Сам у них троянди заплету.
 Ллються коси, як ранкові роси,
 В ланцюгах срібляться, золотих.
 Що є краще за дівочі коси
 І троянди, вплетені у них?
 Тільки ти ходи, як вчила мати,
 Не обрізуй русої коси.

Багато пісень та ліричних віршів про косу зустрічається в обрядовій весільній скарбниці. Ось одна з них.

(Пісня "Горіла сосна й палала").

V сторінка

Сорочку білу вишию шовком.

Учень. Споконвіку українські жінки та чоловіки свято шанували одяг, а особливо вишиту сорочку. На сорочках вишивали рукава, комір, пазуху та поділ. Вишивка оберігає людину, надає їй силу. Адже жінки та дівчата, що вишивали сорочку собі та коханому, вкладали в це своє серце та душу.

(Пісня "Дощик накрапає").

Учениця. Наші прашури вірили, що вона захищає людину не лише від негоди, а й від ворожих сил. Люди вишивали баранячі ріжки – як символ багатства.

Вишивали квіти, калину – як символ мудрості, доброти.

Вишивали барвінок – як символ немеркнучого життя.

Вишивали яблучне коло – як символ кохання.

VI сторінка

Без верби і калини нема України.

Учень. З давніх-давен існує і такий звичай: біля щойно зведеної оселі на примітному місці в першу чергу висаджували калину.

Говорила мати: "Не забудься, сину,

Як будуєш хату, посади калину.

Бо вогненні грона – наша кров червона.

Зоряна калина – і краса, і врода

Нашої країни, нашого народу".

Пам'ятаєш, сину, що сказала мати:

"Посади калину в себе біля хати".

Учениця. Калина – дерево українського роду. Вона є символом кохання, краси, щастя. Навесні калина вкривається білим цвітом і стоїть, як наречена, в білому вбранні, а восени палахкотить гронами червоних плодів.

Плоди калини за народними уявленнями здавна символізують мужність людей, які проливали кров за Батьківщину в боротьбі з ворогами.

Учень. Калина – це той символ, що і пам'ять людську береже, нагадуючи про милі краї, символ безсмертя, невіддільний від життя, рідної хати, отчого краю. Козак, умираючи на чужині, просить:

Казав собі насипати високу могилу,
Казав собі посадити в головах калину.
Будуть пташки прилітати, калиноньку їсти,
Будуть мені приносити від родоньку вісті.

Учень. Здавна одним із найпоширеніших дерев в Україні була і є верба. Верба – символ краси, неперервності життя, вона дуже живуча. З давніх-давен в Україні вербу вважали святим деревом.

Вербою обсаджували ставки, береги річок, дороги – верби укріплюють береги, стримують зсуви, а в посушливих місцевостях зупиняють піщані заноси.

Учень. Як символ увійшло дерево в християнські вірування. Тиждень перед Великоднем називається вербним. На вербній неділі вербу освячують, а потім додому несуть і б'ють нею хатніх, а в першу чергу тих, котрі сплять, б'ють і примовляють:

Не я б'ю, верба б'є,
За тиждень Великдень,
Будь великий, як верба,
А здоровий, як вода,
А багатий, як земля.

Верба – улюблене дерево великого Кобзаря. Вона ніжно оспівана в чудових віршах та поемах поета.

Ведуча. Наша рідна Україна живе. Вона цвіте каштановим цвітом, молодіє вербовими гілками, співає солов'їним голосом і говорить своєю рідною мовою. Як тополя, гордо стоїть серед Європи. І цей край ми повинні зробити найпрекраснішим. Бо це – наша рідна земля, яка дає нам силу, насагу, життя.

Учень. Україно! Мій коханий краю!
Мати наша, рідна і свята!
Небо чисте над тобою маю,
Медом пива диха золота.
Ми з тобою завжди, Україно,
Ми з тобою разом повсякчас,
Поки б'ється в грудях серце вірне,
І допоки в душах жар не згас.

ДЕНЬ ПЕРЕМОГИ

(На свято запрошуються ветерани, вдови, воїни-інтернаціоналісти. Перед початком вечора в фойє звучать пісні часів Великої Вітчизняної війни. З боку сцени стоїть журнальний столик, на якому гільза від снаряду, в якій горить вогонь; склянка в водою, на ній окрасць хліба. Домовитися з ветераном про виступ).

(Відкривається завіса. Звучить "Шкільний вальс" І. Дунаєвського. Музика ледь чутна. На авансцену вибігає випускниця в білому платті).

1-а випускниця. Це був звичайний червневий день. Хіба що тільки сонце світило яскраво-яскраво. І небо було голубе-голубе. А ще... *(В цей час до неї навипиньки наближається юнак. Спочатку бере її за плечі, а потім вони беруться за руки).*

Випускник. А ще у нас був випускний.

Разом. Пам'ятаєте?

(Із-за куліс парами вибігають випускники).

Друга пара. Пам'ятаєте?

Третя пара. Пам'ятаєте?

Четверта пара. Пам'ятаєте?

(Кожна пара, говорячи свої слова, виходить наперед).

Друга пара.

Вона. Мені страшенно намуляли мої нові черевики.

Він *(дивлячись на неї закохано).* Ти сьогодні така гарна.

Вона. А ти такий смішний.

Третя пара.

Він. Я написав тобі вірші.

Вона. І цілий вечір вагався мені їх показати?

(До них підкрадається перша випускниця).

1-а випускниця. А ми їх з дівчатами викрали і прочитали.

Третій юнак. Правда?

Всі *(по черзі).* Правда. Правда. Правда.

1-а випускниця. Друзі, танцюємо вальс.

(Музика звучить гучніше. Випускники танцюють. Десь далеко чути звуки грому).

1-а випускниця. Ой, мамо, я так грому боюсь.

(На сцені з'являється жінка в чорному одязі).

Жінка. Це не грім. Це – війна.

(Пари розбігаються, з вигуками: "Це війна". Завмирають).

Звучить мелодія "Священна війна" сл. Лебедева-Кумача, муз. Олександрова. Поволі затихає. На її фоні – слова Левітана про початок війни).

Виходять ведучі.

1-й ведучий. Тієї пам'ятної червневої пори, як і завжди, догорав

рожевий світанок в обіймах спраглої ночі, пив теплу росу із трав та замріяно слухав останні звуки гармошки в сільському клубі. Тут випускники 1941 року танцювали свій останній шкільний вальс і не знали, що через декілька хвилин рівно о 4 ранку 22 червня вони закружляють в кривавому танку війни, яка триватиме 1418 днів і ночей.

- 2-й ведучий.** Крізь сльози і плач ви прощались,
З сльозами зривались слова:
Вернися, коханий, додому,
Будь проклята світом війна.
- 1-й ведучий.** Юнацькі роки молоді –
Вам добре тішитись в труді:
Тесать, копать, залізо б гнути,
Садити сад, зелені рути,
Плоти гонити по воді.
- 2-й ведучий.** Вам гладить золото волосся,
Своє тепло коханій дати.
Ви ще не вмiли обнімати,
А воювати довелось.

(Починає звучати пісня "Калина, червона калина" муз. Хоменка, сл. Швеця. Юнаки і дівчата розходяться в різні боки, довго махають на прощання руками).

(На екрані ідуть кадри війни).

1-й ведучий. Прощалися поспіхом, нашвидку й рушали, кваплячись, неначе навздогін за долею. І тільки на останніх пагорбах, за якими надовго чи й навіки зникали рідні хати, озиралися. Тамуючи хвилю тугу неповторним помахом руки, прискорювали крок.

2-й ведучий. Багатьом з них ніколи вже не повернутись до рідної хати, не побачити ні роду свого, ні неба, ні гарної землі. Пронесуть вони славу Вітчизни своєї по багатьох містах і поляжуть навіки. Кого поховають товариші в братських могилах, кого птахи поклюють по чужих болотах, хто пошматований розлетиться в прах на гігантських фугасах.

1-й ведучий. І тільки гнівний його дим понесуть над землею східні вітри та невітшна мати до кінця своїх днів питатиметься в подорожніх: "А чи не бачили, чи не чули?". Але про це ніхто не думав. *(Ведучі заходять, з'являється два солдати).*

1-й солдат. Перемога дається легко. Шлях до перемоги тяжкий. Він проходитьиме через окопи і партизанські ліси, через підпілля і застінки гестапо, через розпач і віру.

2-й солдат. Була Україна – обпечена рана,
Хрещатий барвінок не міг зацвісти,
Від Літок до Лютежа вдарили рано,
Ревли і ревли за рікою гармати.

1-й солдат. Ватутін зі штабом на березі лівім
Дивився, як Київ палає на кручах.
І хмарилося небо в правдивому гніві,
Ридала дорога курна і горюча.

2-й солдат. Війна багатьох виривала з рядів,
Жорстоке двадцятье століття.
Вдивляймося в очі батьків і дідів,
Вдивляймося в їхні обличчя.

1-й солдат. Матері забудь не в силі!
І кричу я: Мамо! Рідна!
Голос дай! До тебе рвуся! –
Й чути здалеку... .

*(За кулісами: Борюся! Наступаю! Сину мій! Гартуйсь! Не гнися!
Вже ось-ось перемагаю!).*

(Солдати сходять зі сцени і зникають в залі).

Ведучий. Ми запросили розповісти про Україну в роки Великої Вітчизняної війни учасника тих подій.

(Виступ учасника. Після його виступу учні дарують квіти всім присутнім ветеранам).

1-й ведучий. Ветерани! Скільки горя випало на ваше покоління!
Але ви мудрі. Ви умієте прощати і любити.

2-й ведучий. Спасибі, що вистояли, що перемогли. Якби не ви, не було б сьогоднішнього свята. Прийміть від нас квіти і в подарунок пісню, яку ви знаєте і любите.

(Виконується пісня часів Великої Вітчизняної війни).

1-й ведучий. Ніхто не забутий,
На попіл ніхто не згорів...
Солдатські портрети
На вишитих крилах пливуть.
І доки є пам'ять в людей
І живуть матері,
Доти й сини, що спіткнулись
Об кулі, живуть.

(Звучить мелодія пісні "Журавлі". Сценою проходять учні, які несуть портрети односельців, загиблих у Великій Вітчизняній війні, обрамлені рушниками).

2-й ведучий. Вони не повернулися з війни,
Мені привиділось, немов солдати,
Які не повернулися з боїв,
Не полягли, а залишились жити,
Перетворившись в білих журавлів.

(Соліст виконує пісню "Журавлі").

1-й ведучий. Крізь дрощі і сніги, крізь роки і лихоліття говорять з

нами ті, хто не посміхнеться сьогодні, не зустрінє що весну. Вклоні-
мось їм низько!

Ми схилиємо голови перед пам'яттю дідів і прадідів, однополчан,
друзів, рідних.

2-й ведучий. Нашу пам'ять обпалює Вічний вогонь,
Де граніти і зелені повинь.
До священного чистого світла його
В день весни ми приходим на сповідь.

1-й ведучий. Уклонитися тим, хто поліг у бою,
Хто прикрив рідну землю собою.
Свято мужності й радість велику свою
Розмішали живою сльозою.

2-й ведучий. Хвилина мовчання, хвилина мовчання –
Пекуча й терпка, як сльоза.
Хвилина мовчання – в ній наша любов і гроза.
Як подвиг полеглих,
Священна хвилина мовчання.

(Оголошується хвилина мовчання – пам'ять про полеглих в бою).

(На екрані з'являється проекція пам'ятників загиблим воїнам).

1-й ведучий. Відлитий з металу солдат застиг на гранітному постаменті, встановленому на високому кургані. Наче сама історія вихопила його з атакуючих лав хороброго вояцтва і поставила на широкій видноті, щоб люди бачили його з усіх чотирьох сторін світу.

2-й ведучий. Він не стоїть, він застиг у леті, затиснувши в руках автомат, і поли його сірої шинелі, розвіяні вітром, нагадують крила орла.

1-й ведучий. Мовчить солдат, стоїть осипаний червінцями з білоко-
рих беріз. Осіннє золото горить на плечах, на грудях і навіть на касці сол-
дата. І вже важко встановити – двічі ти тричі, а чи й чотири рази він герой.

2-й ведучий. Пам'ятник нагадує велетенський дзвін, що виріс із
землі. Здається, він от-от задзвонить і розбудить своїм віщим гулом
тих, хто спить важким сном.

1-й ведучий. Обеліски, пам'ятники... Скільки їх? Але чому немає
пам'ятника матері, що досі чекає з війни сина, вдовам, жінкам високої
краси, вірності, які виконали останній заповіт чоловіка – вивели в люди
дітей.

Читець. Вийшла в степ широкий
Мати посивіла,
Виплакала очі від журби вона,
Біля квітів маку стала, занімала,
І згадалась знову матері війна...
І почула голос сина над житами †
То зітхала мати, то вогонь палав –
"Я прийшов до тебе, я вернувся, мамо,

Я своєю смертю смерть потоптав.
 На моїй могилі нині квітів море,
 Та в думках до мене линеш з далини,
 І твоє невтішне материнське горе,
 То прокляття вічне паляю війни".

(Виконується пісня "А мати ходить на курган").

1-й ведучий. Низький уклін вам, дорогі жінки за те, що відриваючи від свого серця синів і дочок, благословили їх на ратний подвиг. За те, що нарівні з чоловіками долали труднощі війни, за те, що не поступилися під ударами і в тяжку годину взяли на себе нелегкий тягар.

(Звучить музика пісні "Солдатські вдови" муз. А. Кибкало. Учні спускаються в зал, вручають вдовам квіти та подарунки. Із глибини сцени втомлено йде солдат у супроводі мелодії "День Перемоги").

– Страшні сліди залишила війна. Тільки на території України в руїні і згарища було перетворено 714 міст, 28 тис. сіл. Скільки горя, скільки страждань за цими цифрами. 1418 днів і ночей ішли воїни вогненними дорогами війни. Кожен, як рік, кожен рік, як століття. Все витримали і перемогли. Перемогли тому, що вели війну Вітчизняну. Перемогли тому, що відстоювали право на життя. Дорогою ціною дісталася нам перемога. Та хіба ми могли тоді думати про цю ціну, коли на карту була поставлена доля Вітчизни.

У цього свята три кольори. Перший колір – червоний. Колір крові гарячої, якою полито кожний клаптик землі. Другий колір – розквітлого саду. Білопінний його прибій, як найсвітліші сні солдатські, що ожили! Третій колір – колір вдовиних хусток. Якби вітром їх раптом зірвало із сивих голів матерів і дружин солдатських, закрили б вони усе небо чорними птахами неперебутнього горя.

(Солдат йде зі сцени. Звучить пісня "День Перемоги").

1-й ведучий. Щороку в травні ми відзначаємо День Перемоги. Не щезне з пам'яті людської, не йде в забуття великий подвиг нашого народу – його битва, його перемога над фашизмом.

2-й ведучий. Хай звершено батьками і дідами, усім поколінням, яке пройшло війну, наснажує нас на добрі справи в ім'я зміцнення Української держави, створення всім, хто живе в Україні, щасливого і заможного життя. Здоров'я вам, добра і злагоди.

(Звучить музика).

Н.І. Костенко

ОРДЕНИ БОЙОВОЇ СЛАВИ

Орден Вітчизняної війни

Заснований 20 травня 1942 року. Має два ступені. Це перший орден періоду Великої Вітчизняної війни. Статут визначає, за які конкретні подвиги воїни різних родів військ можуть бути представлені до нагороди. Це, зокрема, ті, хто збив у повітряному бою 3 літаки противника; хто із власної зброї збив 1 ворожий літак; хто зумів відремонтувати пошкоджений літак, який зробив вимушену посадку на території ворога, і підняти його в повітря; хто подавив вогнем артилерії не менше 5 ворожих батарей; хто першим увірвався у дзот противника та рішучими діями знищив його гарнізон; хто в результаті особистої розвідки визначив слабкі місця в обороні противника і вивів наші війська в тил ворога...

Орден Кутузова

Заснований 29 липня 1942 р. Має три ступені. Орден названий ім'ям видатного російського воєначальника і державного діяча фельдмаршала М. Кутузова. Встановлено орден для нагородження командирів за розробку і проведення такої операції, в результаті якої противнику завдано тяжкої поразки, а наші війська зберегли свою боєздатність.

Орден "Перемоги"

Заснований 8 листопада 1943 року. Це найвищий військовий орден, яким нагороджуються особи вищого командного складу за успішне проведення таких бойових операцій у масштабі одного або кількох фронтів, в результаті яких докорінно змінюється військова обстановка на фронті.

ПАМ'ЯТЬ ПРО ВАС У НАШІМ СЕРЦІ ЖИВА

Мета. Вшанувати пам'ять про тих, хто загинув у полум'ї Великої Вітчизняної війни, показати всю жорстокість, з якою знищували наш народ, виховувати в учнів повагу до героїзму, відваги і стійкості співвітчизників, вшанувати всіх учасників захисту Батьківщини. Формувати патріотичні почуття гордості за старше покоління.

Запрошуються ветерани війни, солдатські вдови, батьки.

Зала святково прибрана. Перед сценою столи, вкриті вишитими скатертинами. На них пробита кулями солдатська каска, гільзи від снаряду, в якій горить вогонь, фотографії воїнів, солдатські листи-трикутники. В центрі слова "Пам'ять про вас у нашій серці жива". ,

Ведуча. Слава вам, воїни,
Слава безсмертні,
Вічну хвалу весь народ вам співа,
Страху не знали ви,
Смерть подолали ви,
Пам'ять про вас у нашій серці жива.

Ведучий. Пам'ять, стій! Зупинись на хвилинку
Серце, замри...
Це потрібно не мертвим,
Це потрібно живим.

(Звучить мелодія "Священна війна", сл. Лебедєва-Кумача, муз. Олександрова. Поволі затихає. На її фоні слова Левітана про початок війни).

Ведуча. Вона такий лишила слід і скільки в землю положила... Лише на території України в руїни і згарища було перетворено 714 міст, 28 тисяч сіл. Скільки горя, мук, крові, життів людських за цими цифрами. Кожен день, як рік, кожен рік, як століття. Все витримали і перемогли. Перемогли тому, що відстоювали право на життя. Дорогою ціною нам дісталась перемога.

Але ми не думали про ціну, бо на карту була поставлена доля Вітчизни. Весь народ піднявся на її захист. Країна перетворилась на величезний бойовий табір, охоплений єдиним поривом – розбити ворога, вигнати його з рідної землі, знищити фашизм. Чудеса мужності, стійкості і героїзму виявив наш народ.

Ведучий, Люди землі! Убийте війну, прокляніть війну, люди землі, мрію пронесіть через роки. І життям наповніть, але про тих, хто уже не прийде ніколи, пам'ятайте! Заради життя і життя на світі, заради воїнів, що загинули тоді.

Ведуча. Немає такого міста чи села, такого поля чи гаю, де б у жорстокій боротьбі не пролилась їхня кров, де б не проявилась їхня могутність і відвага, адже кожен знав, що він захисник рідної землі, народу.

Схиляємо голови низько,
Щоб шану героям-солдатам віддати.
На вічних постах стоять обеліски,
В полях обеліски стоять.

(Звучить пісня "Степом, степом", муз. Шашкевича, сл. М. Негоди).

Ведучий. Вони не повернулися з війни.
Мені привиділось, немов солдати,
Які не повернулися з боїв,
Не полягли, а залишились жити,
Перетворились в білих журавлів,
І сплять українські солдати
на вже мирній землі Європи.

На свою рідну Україну прилянуть журавлями.

(Інсценізація. Діалог матері з сином. Мати з квітами підходить до обеліска).

– Синочку, рідний, чуєш, як курличуть
У синім небі сумно журавлі?
Вони ж тебе до себе, сину, кличуть,
А ти лежиш в холодній цій землі.
– Я чую, мамо, чую, як співають
Мені над Україною пісні,
Ти не журись, я крила розпростаю
І прилечу до тебе уві сні.
Українським рушником зітру сліозину
І поцілую в сивеє чоло...

– О, синку, рідний, мій єдиний сину,
 Як хороше б тоді мені було!
 Стоїть старенька мати на могилі,
 І навіть квіти плачуть мовчазні...
 Від сина погляд відвести не в силі,
 А син довічно житиме у сні.

Р. Кравець-Руденко.

(Звучить пісня "Журавлі", муз. Я. Френкеля, слова Р. Гамзатова, переклад на українську Ю. Сердюка. Танцювальна група виконує танець журавлів).

Ведуча. На території нашої держави бої йшли з 22 червня 1941 року по 28 жовтня 1944 року. В боях на землях України були розгромлені десятки дивізій, знищена велика кількість живої сили, знищена маса ворожої техніки.

Ведучий. Ми схиляємо голови перед пам'яттю дідів і прадідів, батьків, друзів, рідних.

Уклонімося тим, хто поліг у бою,
 Хто прикрив рідну землю собою.
 Свято мужності й радість велику свою
 Розмішаєм живою сльозою.

1-й читець. Хвилина мовчання, хвилина мовчання,

Пекуча й терпка, як сльоза.
 Хвилина мовчання – в ній наша любов і гроза.
 Як подвиг полеглих,
 Священна хвилина мовчання.

(Оголошується хвилина мовчання – пам'ять про полеглих воїнів. На екрані з'являється проекція кадрів Великої Вітчизняної війни чи пам'ятників загиблим воїнам).

2-й читець. У житті ти зазнала немало гіркоти,

Тягар чоловічий безмовно несла,
 І ти, як говорим, на мирному фронті
 Солдатом без фронту, без зброї була.
 Та вже посивіла твоя голова.
 Поети тебе називають Мадонна,
 В народі ж ти просто – солдатська вдова.

Ведуча. Солдатські вдови... Ох і тяжкі ж ті долі вдовині... Вони і сіяли, і жали, буряки вирощували, солому скиртували, а бувало і в плуг впрягалися – коней, тракторів не було.

1-й читець. Щоб жар милосердя злоба не згасила,
 Щоб нас не здолали байдужість і гнів,
 Давайте ходити не лиш на могили,
 А в кожду домівку знедолених вдів.

Зайдіть до солдатки, бо завтра вже буде запізно.

Ведучий. Солдатські вдови... За вашу мужність і героїзм, самовідданість і невсипущу працю, за те, що тримали на жіночих плечах фронт і рід людський у роки тяжкого лихоліття, дозвольте низько і доземно вам вклонитися. Бо обличчя нашої Перемоги – жіноче.

(Вручення квітів, подарунків. Звучить пісня "П'є журавка воду").

Ведуча. Ветерани! Сивочолі наші, дорогі! Скільки горя випало на долю вашого покоління! Але ви мудрі. Ви вмієте любити і прощати. Спасибі, що вистояли, що вижили, що перемогли. Якби не ви, не було б сьогоднішнього свята.

Ведучий. Встеляйте квітками дороги,
Вже проліски цвітуть, розмай.
В день незабутній Перемоги
Ми квіти кидаймо під ноги
Бійцям, що мир несли в наш край.

(Звучить пісня "День Перемоги". Вручення квітів, подарунків).

Ведуча. Вітер вічний вогонь гойдає,
І печаль, і плач, і сміх...
Всіх полеглих ніхто не знає,
Пам'ятають усіх.

Ведучий. Ми не дозволим той жах повторити,
Хочемо в мирі і щасті ми жити.
Низько в скорботі знамена схиляєм,
Клятві священній навік присягаєм.

Ведуча. Іменем доньки, що батька не знає,
Іменем матері, що сина не має,
Іменем жінки, що овдовіла,
Іменем матері, що посивіла.

Ведучий. Іменем пам'яті з роду до роду,
Іменем чесним, священним народу.
Звершення батьків, дідів, прадідів,
Усіх поколінь, які пройшли війну,
Наснажуватимуть нас на добрі справи
В ім'я миру, в ім'я спокою
І зміцнення Української держави.
Ви – наш взірєць.

Читець. У наші дні, крізь відстані і строки,
В могилах братських, подолавши сні,
На зустріч з Матір'ю-Україною шороку
Бійці приходять кожної весни.
Вояцька честь у них одна й та ж сама,
Що і в боях: один супроти ста
З останнім словом, найріднішим – "мамо",
На спрагою запалених устах.

В тім слові все: і торжество над смертю,
 І звернення до совісті людей,
 І все життя, продовжене в безсмертя,
 Як промінь світла в темряві ночей.
 Зборовши смерть у праведному герці,
 Величні ви і прості водночас –
 Сини Вітчизни з Прометея серцем,
 Ми всім життям рівняємось на вас.

Ведуча. Товариші, громадяни, друзі, щоб до будь-кого з нас в дім не прийшла біда, щоб не погасли ніколи сонце, воля, світло на кращій з планет,

- Скажіть – Ні!
- Скажіть – Ні!
- Війні скажіть – Ні!

(Звучить мелодія "День Перемоги").

Вечір продовжується концертною програмою колективів учнівської самодіяльності.

В. Соколова

СОЛДАТСЬКІ ВДОВИ... ЖУРАВКИ СИВІ...

Травень сорок п'ятого був щедрим на тепло. Буйно квітував бузок, і величезні пахучі оберемки його кидали солдатам, які поверталися в рідні краї з важких воєнних доріг.

Як на них чекали! Чекали чоловіка, батька, коханого...

Не всі поверталися з воєнних доріг: чорні хустинки печалі ще довго покривали передчасно посивілі голови солдатських вдів. Скільки їх, молодих, вродливих, убитих горем, залишилося жити в самоті! Ніхто не вів тоді тієї сумної статистики.

Важко їм доводилося. Проте так уже влаштоване людське буття: живі мусять жити. І вони жили. Давали лад собі, дітям, господарству.

(Розповіді про солдатських вдів села).

Про кожну із вас можна розповідати не один, а кілька днів підряд. І буде це бентежна повість про невмируще кохання, жіночу вірність, відданість материнському і громадянському обов'язку. Нелегка доля випала вам, шановні матері, у вас на вихованні залишилися діти. І ви всю свою любов, ласку віддали своїм дітям, які наче яблуні в саду росли, зігріті вашим теплом і ласкою.

Скромно живуть солдатські вдови. Несправедливо мала в них пенсія. Отож живуть, щоб нікому не заважати, невістку чи зятя, крий Боже, не зобидити і догодити всім – і внукам, і правнукам. Низько-низько вклоняємося вам, дорогі солдатки. Розум ваш світлий, досвід великий, мудрість життєво потрібні всім нам. Здоров'я вам на довгі роки.

Ой, літали в небі в парі журавлі,
 Та звили гніздечко рано по весні.
 Троє журавляток вивели вони,
 Захищав їх батько дужими крильми.
 Разом все літали, в небі, в висоті,
 Доглядали діток ніч і день при дні.
 Та одного разу журавель пропав,
 Зосталась журавка й троє журавлят.
 Плаче журавлиха, все літа, літа,
 Журавля шукає в полі, де жита.
 Виглядає милого, щастя-долі жде,
 Вірить, що вернеться, вірить – ще прийде...

Чим виміряти невимовний біль вдовиного серця? Вона й донині пам'ятає, як у домівку прилетіла страшна звістка: "Ваш чоловік загинув смертю хоробрих". Відразу обірвались усі надії. На тендітні плечі лягла тяжка чоловіча робота і безкінечні думи й турботи про дітей.

Вони, жінки, вибудовували господарство, орали й часом навпіл, зі своїми слізьми засівали землю, налагоджували повоєнне життя. Чимало незгод випало на їх долю. Тому на їх обличчях передчасно з'явилися глибокі зморшки, голови покрилися інеем сивини.

Кажуть, що у війни не жіноче обличчя. Я не знаю війни, але не можу позбутися думки, що у війни обличчя вдови. В моїй дитячій пам'яті війна залишилась плачем згорьованої вдови, що одержала похоронку. Той плач не забувається. Від нього стискається серце.

Жінок з вдовиною долею залишилось небагато живих. Зараз вони тяжко хворіють, бо величезні випробування лягли на вдовині плечі. Скільки горя, скільки безнадії вони пережили...

Сивою журавкою кружляє вдовина пам'ять, і чоловіки живі у їхніх серцях, і сліз немає, усі виплакані безсонними ночами, сил лишилося мало.

Вдовиними слізьми і потом зрошені поля. Їхніми долонями надоєні тисячі й тисячі літрів молока. Вдовиними мозолями побудовано нові хати, висаджено сади.

Низький вам уклін, невсипущі трудівниці – солдатські вдови.

Чи сонце сіяє, чи небо в похмурі,
 Чи дощ, наче сльози, траву полива,
 Схилилась над мужем у вічній зажурі,
 Як докір живим нам, солдатська вдова.
 У тузі самотній вже роки прожиті,
 Зів'яли надії під снігом косі.
 А ти ще в чеканні шепочеш молитву:
 – О, Боже мій милий, його воскресі!
 Із щемом у серці бринить, наче тронка,

Твій спогад про мужа, про давнії дні...
 А там у шухляді, лежить похоронка –
 Остання звістка з страшної війни.
 В осінню годину печалі і смутку
 Береш найдорожче у долі своїй –
 Пожовклий від часу солдатський трикутник,
 І чуєш в нім голос до болю живий:
 – Добрий день, дорога Маріє!
 Я з тобою й в атаку іду...
 Потерпи ще і знай: твоя віра
 Допоможе нам всім у бою...
 І все ти стерпіла великим терпінням.
 Так може лиш жінка без стогну терпіть.
 І де ж тая бралась надлюдська сила,
 Щоб вірно чекати, трудитись і жити?
 В житті ти зазнала немало гіркоти,
 Тягар чоловічий безмовно несла.
 І ти, як говорим, на мирному фронті
 Солдатом без фронту, без зброї була.
 Літа наливають цілющі грона,
 Та вже посивіла твоя голова.
 Поети тебе називають Мадонна,
 В народі ж ти просто – солдатська вдова.
 Щоб жар милосердя злоба не згасила,
 Щоб нас не здолали байдужість і гнів,
 Давайте ходити не лиш на могили,
 А й в кожную домівку знедолених вдів!

Розумію, що тема матері неосяжна, вона з вічних. Материнська любов, мудрість матері, мужність матері... Звичні словосполучення, чи не так? Вони уявляються нам органічними і позачасовими. Від кого ж і чекати вірності в любові, як не від матерів? У кого ж більше терпіння, чуйності, безстрашності? В матерів наших.

Я схилию голову перед тими матерями, які просту життєву арифметику чують мудрим материнським серцем. Оті знання й допомогли їм вистояти в грізні роки Великої Вітчизняної. Та й не лише тоді... Коли поверталися чоловіки, сини і брати, це на їхні жіночі плечі лягало світло зустрічі, а якщо не поверталися – тінь вічної втрати чи не їх торкалось чола? В кожній рисочці материнського обличчя – жіноча надія на мир, на радість, на долю щасливу.

(Лунає пісня "Чорнобривці").

Мало щастя випало на долю матерів наших. Але й краплини щастя вони уміли зберігати особливо. Ніхто, окрім них не зміг би так. Тільки вони – вічні, терпеливі трудівниці в холодній хаті і на убогому полі.

Тільки їхнє серце могло не розірватись, витримати погляд голодних сирітських оченят і тоненьке: "Мамо, дай їсти". А на полиці голодно і холодно. І тамувала ненька дитячий голод ласкою материнською нерозтраченим теплом душі своєї.

Солдатськими вдовами назвали їх уже потім, наших дорогих і незабутніх, слабких і в той же час мужніх матерів!

Солдатські вдови... Скільки їх, наших славних жінок, які одержали страшні повідомлення про смерть чоловіка, не вірили, чекали, виглядали тих, кого проводжали на війну з малими дітками на руках. Чекали і оберігали діточок своїх. Їм треба було скрізь встигнути: і в полі, і в домі. Треба було зберегти сиріток, щоб вийшли з них люди роботящі й порядні, щоб не соромно було за них перед пам'яттю батька їхнього. Нам, дітям своїм, віддали вони все найкраще з сердець своїх, з долі своєї. В нас їхнє щастя й надія.

(Лунає пісня про матір).

Неньки наші, неньки! Це до вас звертаються сьогодні наші спомини-думи. Хто із смертних в силах описати ваш минулий подвиг? В ньому ми шукаємо і знаходимо собі правду й душевну розраду, бо все починається з тебе, ненько. І та, що віджила, і та, що ще живе не для себе, звичайно. Для дітей, внуків і правнуків своїх. Трудно їм, але справжнє материнство ніколи не буває легким, як не буває легким подвиг.

Ми низько схиляємо голови перед вами, матері наші, солдатські вдови. Бо обличчя нашої Перемоги – жіноче, бо були ви для нас, дітей війни, і за батька, і за матір, бо втілили ви в дітях своїх все хороше, про що мріяли, до чого прагнули.

Зайдіть до солдатки на хвильку

В святки чи з роботи.

Несіть до солдатки

Краплину людської турботи.

Не треба питати,

Чом очі у неї в тумані,

Не треба ридати

В розмовах про дні безталанні.

Зайдіть до солдатки

Про зятя свого розказати,

Ведіть до солдатки

Онука свого показати.

І радість приносьте,

І смуток несіть до хатини.

Зовіть її в гості,

На проводи чи іменини.

Хай музика свята

Пливе, гіркотою сповита,

Якщо в неї хата

Ще й досі соломкою вкрита.

Нехай холоднеча

Нам в теплих квартирах голосить,

Як з лісу під вечір десь

Хмиз вона в хату приносить.

Звеличте відвагу,

З якою вона нам служила.

Вона що повагу

Тернистим життям заслужила.

Та перш, ніж віддати

Борги за роки журавлині,

Зайдіть до солдатки

І дах перефрййте хатині.

Та перш, ніж воздати

Їй славу в граніті і пісні,

Зайдіть до солдатки,

Бо завтра вже буде запізно.

Червневого ранку того далекого 41-го всі зірки і планети, ніби змовившись водночас, відвернулись від них назавжди, кинувши на розтерзання випробуванням, бідам, горю, байдужості оточуючих. Тільки чому, Боже, саме солдатським вдовам випало нести гріхи всього людства?

Душі люблячих нібито зустрічаються на небі і живуть там вічно. Та тільки тих, кажуть старі люди, хто вінчався в церкві. А коли і де було їм вінчатись, коли віру в молодих душах розкрав грубезний плуг войовничого атеїзму і на очах всього миру нівечили та паскудили святі храми, танцювали навколо вогнику із ікон. Невже через чийсь чужий гріх душі загиблих воїнів та їх вдів не можуть з'єднатись навіть на небі?

Ми увінчали лаврами переможців, війнство, яке живим повернулось з війни, віддали або хоч намагались віддати йому все сповна. До хмар піднялись меморіали, рясно задзвеніли латунню ювілейні післявоєнні медалі на грудях фронтовиків, тратились гроші на паради у травневі дні...

І зовсім забули про життя, гідне подвигу, солдаток. Ніде не зустрінеш хоча б скромний пам'ятник вдовам. Сьогодні економістам, соціологам та політологам корисно було б звернути свої погляди не на заокеанські порядки, а у наші післявоєнні роки, коли майже весь тягар відбудови ліг на жіночі плечі, багато з яких були вдовиними. Коли без подачок-інвестицій ми піднялись із руїн.

(Лунає пісня "Синий платочек").

У сивої чайки поважчали крила.
 Бо вже вечоріє – був довгим політ.
 А то ж і не чайка – то матінка мила
 Скликає до себе великий свій рід.
 Ой, чаєчко-чайка, сивенькая мати,
 Хустина, як доля і очі сумні...
 Злітайтеся до мами – їй важко літати,
 Як чайці співати тривожні пісні.
 Злетяться до неї, спотіє віконце,
 В маленькій оселі – багато людей...
 І мамині очі засяють, як сонце,
 Пригорнуться діти до рідних грудей.
 Росте біля хати духмяна красоля,
 На згадку про матір букетів нарвуть.
 Прощальна пісня – то мамина доля:
 Стежина, з якої не можна звернуть!
 У сивої чайки поважчали крила,
 Бо вже вечоріє – був довгий політ.
 А то ж і не чайка – то матінка мила
 Скликає до себе великий свій рід.

(Лунає пісня "Дорога до дому").

Велика Вітчизняна... Давно заросли травною окопи. Давно сіють пшеницю на землі, яка горіла й стогнала. А люди... Людям досі болять завдані війною рани.

Солдатські вдови... Ох і тяжка ж та доля вдовина! Бо вони і пшеницю жали, і біля молотарки снопи вергали, буряки на підводи накидали, солому скиртували, а бувало і в плуг впрягалися – коней і тракторів не було.

Усього зазнали жінки воєнного лихоліття – тилочки. Теж кували Перемогу, аж жили від натуги лопалися. Тягли розбитого колгоспного воза через війни і повоєнну розруху. Самотужки, без чоловічого плеча, ставили дітей на ноги.

Солдатські вдови. За вашу мужність і героїство, за те, що тримали на жіночих плечах фронт і рід людський у роки тяжкого лихоліття, дозвольте низько доземно вам поклонитися.

Солдатські вдови...

Журавки сиві...

У вічнім боргу ми перед вами.

Для нас віддали ви всі сили,

Щоб линула пісня степами.

(Солдатським вдовам вручаються квіти і подарунки).

Н. Нудна

ЗУСТРІЧ З ВЕТЕРАНАМИ

Вогник-зустріч з ветеранами Великої Вітчизняної війни, солдатськими вдовами.

Зала Будинку культури, де проходить зустріч з ветеранами Великої Вітчизняної війни, солдатськими вдовами, святково прибрана. Праворуч у вишитих рушниках фотографії ветеранів, які дожили до 60-річчя визволення України від німецько-фашистських загарбників. Знизу на підвісних полицках вироби, які вони змайстрували своїми руками: вишивки солдатських вдів. Ліворуч у вишитих червоним і чорним кольором рушниках, з яких звисає чорна траурна стрічка, фотографії ветеранів, які загинули на фронті; епізоди їх фронтového життя, післявоєнного періоду.

Дівчата в українському одязі на вишитому рушнику тримають коровай.

Звучать позивні "Ой, Дніпро, Дніпро..."

Організатор. Дорогі наші ветерани, солдатські вдови, гості, хлібом-сіллю вам зустрічаємо, в шанобі перед вами низько схиляємось, міцного здоров'я бажаємо. Дуже раді зустрічі з вами, просимо гостинно до нашої святкової зали.

Ведучий. В пам'ятний вечір до всіх промовляєм, пам'яттю тих, хто з боїв не вернувся.

Ведуча. Пам'яттю тих, хто завчасно пішов із життя.

(Лине пісня на слова Р. Гамзатова "Журавлі").

1-й учень. Всіх порахуймо, згадаймо усіх поіменно. В місті, в селі і на хуторі дальньому теж. Кожного з тих, хто в солдатських атаках шалених бачив майбутнє в жорстоких загравах пожеж.

2-й учень. Кожного з тих, хто спішив у надіях додому. Хто витирав після бою спітніле чоло, кожного, хто не дожив до Перемоги, адже незаних між них не було.

Організатор. Ніхто не забутий,
Ніщо не забуте,
На попіл ніхто не згорів.
Солдатські портрети
На вишитих крилах пливуть.

(Мелодія трішки підсилюється. Учні повільно проносять у вишитих червоним і чорним кольором рушниках портрети ветеранів, які загинули на фронті, у післявоєнний період, і стають з обох сторін перед учасниками. Мелодія стихає).

1-й учень. В цей вечір до вас я звертаюся,
Серцем промовляю.
Залиште на хвилину щоденні турботи,
З собою побудьте в глибокій скорботі.

2-й учень. Згадайте чоловіка, товариша, брата,
Дружину, сестру чи посивілу матір.
Усіх, хто кував перемогу й загинув
За вас і за мене, за всю Україну.

1-й учень. Згадаймо усіх замордованих, вбитих,
Щоб гідно прожить їм життям недожитим.

(Хвилина мовчання. Платівка "Хвилина мовчання").

(Звучить 1-й куплет пісні "Степом" муз. Пашикевича. Пісня стихає. На фоні мелодії учні читають слова).

3-й учень. За Україну у боях вмирили
Однаково – дорослі і малі...
За довгі роки ще не розшукали
Усіх могил солдатських на землі.
Мало зозулі кували
Тим юнакам перед боєм...
Світ від чуми врятували,
Нас захистили собою.

4-й учень. Розкидані могили в чистім полі,
Десь при дорозі, у розм'яй траві...
Могил отих не обминай ніколи,
Поховані у них – для нас живі.

3-я учениця. Схилились над ними в зажурі берізки,
І пам'ять про них бережутьobelіски,
Та стели бетонні, та сиві кургани,
Та в серці своєму старі ветерани.

4-й учень. Схилімо й ми голови низько,
Щоб шану солдатам віддать.
Гірлянду пам'яті, квіти пам'яті доobelіска,
Де вічним сном солдати сплять.

(Лине мелодія пісні "Журавлі". Два ветерани призову 1941 р., 1944 р., учні 11-го класу несуть гірлянду, зроблену з гілок ялини, барвінку, переповиту червоними гвоздиками; три вінки, квіти доobelіска загубилим).

5-й учень. У світанковій червневій імлі 1941 року над Україною з'явилися "юнкерси" і засвітили перші бомби.

(Лунає мелодія тужливої пісні).

На час покрилась тьмою ночі
Свята омріяна земля,
І чобіт варвара толоче
Твої сади, твої поля.
Над тілом обгорілої дитини
Схилилась мати:
"Люлі, синку, спать..."
Розмотувала бережно ряднину
І знову починала повивать.

6-й учень. І скрізь страшні сліди бандита,
І діти спалені малі,
І матір юною убито,
І батько висить на гіллі.

(Мелодія обривається).

Вперед! На бій!
Нехай фашисти-душогуби
Поплатяться за дикий злочин свій.

(Лунає куплет пісні "Вставай страна огромная").

Організатор *(розповідає на фоні ліричної музики).* З перших днів війни на двобій з ворогом встали і наші односельчани.

(Тихо звучить ніжна мелодія).

Було тоді Гетьману Володимирі Савелійовичу 23 роки. Дома залишив дружину і сина Григорія. Не раз думка лінула в рідне село, у рідну домівку: як вони там? Адже, як пішов у 1939 році в армію, то повернувся лише в грудні 1947 р. Війна застала у Дніпропетровську. Від Дніпропетровська аж до Берліна – такий бойовий шлях Володимира Савелійовича. Орден Слави, орден Вітчизняної війни, медалі "За відвагу" – бойові нагороди ветерана.

Серед всіх присутніх є найстаріший ветеран; який залишивши дома дружину, сина, доньку, пішов на фронт у 1941 р. Багато бойових нагород він заслужив. Його руки вміли не тільки землю орати, зброю тримати і ворога нею бити. Скільки вони печей людям зробили, скільки хат теплом зігріли.

Довгий вік зозуля накувала Нестерчуку Михайлу Устимовичу. Він був Партизаном на Рівненщині. Велике й міцне коріння роду вашого: 10 дітей, 47 онуків, 16 правнуків. Ми просимо вас, Михайло Устимовичу, поділіться спогадами про ті нелегкі роки війни. *(Розповідь ветерана, а він прекрасний сповідач. Не обов'язково докладно про кожного ветерана розповідати. Але про кожного, хто пішов на фронт у 1941 р., хоч два речення сказати...)*

Для ветеранів призову 1941 р. звучить пісня "Їхав козак на війноньку". Під час розповіді ветеранів дітям виявилось, що в більшості з них ця пісня була улюбленою).

Організатор. Так, це була жорстока, неблаганна війна, не на рік, аж на довгих чотири. І наші односельчани (перераховує прізвища, ім'я та по-батькові ветеранів 1943-1944 рр.)

(Про кожного ветерана призову 1943-1944 рр. розповідаю, про кого докладніше, про кого стисліше. Ветерани діляться спогадами про найбільш пам'ятні бої).

Під час боїв зігрівала думка про рідний дім, серце зігрівала пісня українська.

(Лунає в залі пісня "Повіяв вітер степовий". Разом з вокальним ансамблем співають і ветерани).

7-й учень. Благословенна й радісна година,
Безсмертна буде в пам'яті віків,
Як над палаючими мурами Берліна
Стяг Перемоги в небі зашумів.

(Вчитель музики виконує пісню "День Перемоги").

8-й учень. Ти прийшла, Перемого, сивиною завчасною,
В шрамах навкіс, на протезах
У вічній горі материнських сліз,
При медалях і орденах бойових
Від рідного дому аж до Берліна.

7-й учень. Прикріпивши свої ордени,
І медалі, й нашивки за рани,
Повернулись солдати з війни
Що для кожного з нас – ветерани.

8-й учень. Демобілізувалися солдати
Й додому кожен поверта.
Адже чекає вдома мати,
Дружина, наречена, рідна земля.

(Лине притишено мелодія пісні "Ой, чого калина віти похилила").

Організатор. А от хто повідає про невітшне горе матерів, які не дочекалися своїх синів, про дружин, які ще й не встигли відчути радість сімейного життя.

(Розповідаю коротко, але душевно про солдатських вдів).

Велика наша вдячність матерям, які вивели в люди дітей, тамуючи горе і біль у своєму серці. І хоч сивина лягла на ваші скроні, а роки поорали зморшками обличчя, але серця ваші свято бережуть пам'ять про найдорожчих вам людей. І ваше невітшне вдовине горе – то вічне прокляття війни.

(Звучить пісня "Ой чого калина віти похилила". Учасники середньої танцювальної групи виконують український народний танок).

Організатор. Війна... її не викреслити з пам'яті солдатських вдів, ветеранів, які пережили шалені атаки, тяжкі поранення, відчули радість Перемоги.

1-й учень. Війна багатьох виривала з рядів і після війни у 60-ті, 70-ті, 90-ті роки.

Тож вдивляймося в очі наших дідів
І пам'ятаймо:

Допоки нас чекають наші мами,
І доки виглядають нас батьки,
Провідуймо, та не лише листами,
Хоч дорогі їм і скупі рядки.

2-й учень. Заніє жаль у слові тато, мамо,
І чайкою здригнеться синя вись.
Провідуймо і завжди пам'ятаймо,
Що можемо запізнитись колись.

Організатор. Не бійтесь, діти, теплих слів
Для наших посивілих ветеранів,
Нехай і їм тепліше стане,
І в серці стихне давній біль.
Не бійтесь, діти, теплих слів
Для наших сивих ветеранів.

(Вручають квіти ветеранам. Фотографуються на згадку. А тим часом в залі лунають мелодійні пісні. Всіх ветеранів, солдатських вдів запрошують до шкільної їдальні).

Н. Каламбур

У ВОЙНЫ – НЕ ЖЕНСКОЕ ЛИЦО

Человек не для того создан, чтобы терпеть поражения.

Человека можно уничтожить, но его нельзя победить.

Э. Хемингуэй

(Обзор литературы о Великой Отечественной войне, о войне в Афганистане, посвященный Дню Победы)

Литература. В. Быков "Обелиск", А. Рыбаков "Неизвестный солдат", В. Закруткин "Матерь человеческая", В. Быков "Альпийская баллада", В. Васильев "А зори здесь тихие...", А. Дмитренко "Аист", А. Довженко "Мати", П. Загребельный "Дума про невмирующего", О. Гончар "Прапорonoсці", Тютюнник "Вогник в степу", Муса Джалиль "Моабитская тетрадь".

(Звучит песня "Давным-давно была война").

Библиотекарь. Давно отгремели залпы Великой Отечественной войны. Но о ней продолжают вспоминать, рассказывать. И вспоминают, и рассказывают, естественно, по-разному: по-своему, часто о своем. Советский солдат закидал гранатами немецкий штаб, разгромил вчистую. Он сделал это с поразительным бесстрашием. Знал, что идет на смерть, и вложил в свой последний бой все презрение к смерти, свою ненависть к фашистским варварам. Узнав спустя почти тридцать лет об этом подвиге от жительницы городка Корюкова, Сережа Крашенинников, персонаж повести А. Рыбакова "Неизвестный солдат", спрашивает, как фамилия героя, кто он. Женщина отвечает: "К сожалению, неизвестно. Нет у него фамилии". Я с удивлением посмотрел на нее. Такой героический поступок не мог остаться неизвестным".

Удивление юноши – как оно, в сущности, понятно. Сережа привык к тому, что в стране нашей воздается должное людям, совершившим подвиг во имя народного дела. Вот только не может, обладая большим жизненным житейским опытом, представить себе, какой была война против немецких захватчиков, когда героизм был самым беззаветным, самым массовым.

Неизвестные герои – одна из горьких реальностей войны. Таких героев немало. Имена их, по мере возможности, восстанавливаются, возникают из небытия во все послевоенные годы и десятилетия.

В жизни нашей вообще отчетливо видна закономерность: чем дальше уходит время Великой Отечественной войны, тем больше хотим мы знать о нем, тем настойчивее заботимся о сохранении в памяти больших и малых его подробностей. А помогают нам в этом люди, которые сами участвовали в этой страшной войне, унесшей миллионы жизней, были очевидцами тех событий и, конечно же, книги. Имя автора этой книги долго значилось на надгробной плите в числе погибших в бою возле украинского села Великая Северинка, недалеко от Кировограда.

Январским утром 1944 года Василя Быкова, тяжело раненного командира взвода "сороколяток", отнесли в хату, а вскоре сквозь нее прошел вражеский танк. Деревня переходила из рук в руки, ее жестоко бомбили, и Быкова сочли погибшим. Родные получили похоронку. На самом же деле он успел выбраться из злополучной хаты.

(Зачитывается стр. 5 В. Быкова "Дожить до рассвета").

"Альпийская баллада", "Пойти и не вернуться" – произведения, в которых В. Быков рассказывает о героизме партизан на оккупированной территории Белоруссии в годы Великой Отечественной войны.

Столкновение мирной жизни и "мирных" представлений о войне с крутой и жестокой реальностью войны является одним из главных мотивов повести В. Васильева "В списках не значится" *(Стр. 10, отрывок из повести)*.

О подвиге и героизме пяти девушек-разведчиц и старшины Баскова идет речь в повести "А зори здесь тихие..." *(Зачитывается отрывок)*.

Когда началась война, Муса Джалиль был уже не новичком в поэзии. К тому времени он уже успел попробовать свои силы в разных жанрах, вполне сложился как поэт и пользовался известностью не только в Татарии. Но по-настоящему талант Джалиля раскрылся в годы войны. В трагических обстоятельствах плена явился подлинно огромный масштаб его человеческой и поэтической личности. В стихотворении "Неотвязные мысли" он сам скажет: *(Стр. 5 "Маобитская тетрадь")*.

Ученица читает стихотворение "Красная ромашка" и "Варварство". *(Звучит песня о войне)*.

Библиотекарь. Глубоко исследует судьбы людские, раскрывает тему человека и войны известный русский писатель Виталий Закруткин, которого прославил повесть "Матер человеческая". В ней изображена судьба русской женщины, оказавшейся в разоренном и сожженном гитлеровцами хуторе. *(Стр. 9-10, В. Закруткин "Матер человеческая")*.

В киноповести "Украина в огне" и "Повести пламенных лет" Александр Довженко обращается к самым трагическим страницам из истории Великой Отечественной войны – к ее началу и отступлению советских войск на восход. В центре произведений – трагическая судьба украинского народа, растоптанного оккупантами, но выжившего в те страшные годы.

(Зачитываются отрывки из произведений).

(Звучит песня в исполнении Александра Розенбаума об Афганистане).

Библиотекарь. Тему человека и войны нельзя закончить только произведением о Великой Отечественной войне. Пока взрывы снаря-

дов и бомб звучать на земле, писать и знать об мы должны.

Афганистан... Боль и скорбь наша. Ведь столько молодых жизней забрала эта никому не нужная война. О подвигах, о доблести, о чести героев Афганистана писали немногие, но Алексей Дмитренко и Св. Алексиевич это сделали очень трогательно и правдиво.

В повести "Аист", отмеченной Государственной премией Украины имени Т.Г. Шевченко в 1987 году, известный украинский писатель А. Дмитренко рассказывает о судьбе Александра Стовбы, воина и поэта, посмертно награжденного орденом Ленина, премией Министерства обороны. Выполняя интернациональный долг на земле Афганистана, лейтенант и его четверо солдат: Миша Литвинов, Володя Вальниев, Алеша Ильин и Славик Богомоллов ценой своих жизней спасли боевых товарищей. Александр шел двадцать третий год.

(Зачитывается отрывок из книги А. Дмитренко "Аист", стр. 7 из книги Св. Алексиевич "Цинковые мальчики").

А закончить наш обзор литературы о войне я хочу стихотворением В. Сосюры "О, знаем ми, що так не буде".

Н. Большова

ВИСТОЯТИ І ПЕРЕМОГТИ: ОСВІТЯНИ В РОКИ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ

"...Щоразу, прокидаючись рано-вранці, я бачив, як із-за широких дніпровських степів виринали червонощоче сонце, його ласкаві промені заглядали і в приземкуваті вікна нашого будинку..." Це спогади криворіжця Петра Демиденка початку червня 1941 року. І всього півмісяця потому: "...Млосно було на душі. Навіть схід сонця вже не радував, як у щасливі мирні дні. Похмурі, мовчазні простоювали ми на дорозі, проводжаючи очима колони наших військ. А коли вони зникали за обрієм, нас охоплював страх за завтрашній день.

Знесилені від пережитого за день ми мовчки чвалали додому, ніби по вимерлому місту...

...Вранці 14 серпня 1941 року фашисти вдерлися в Кривий Ріг..."

У перші дні війни на адресу Криворізького міського партії, виконкому міськради і міськвійськомату надійшло сотні листів від юнаків та дівчат, серед яких були й листи студентів Криворізького педінституту, з проханням направити їх на передову. Так, студент III курсу фізико-математичного факультету Дмитро Білозоров у серпні місяці за мобілізацією вступив до лав Радянської Армії, у складі якої брав участь у боях на фронтах Великої Вітчизняної війни. Нагороджений орденом "Червоної Зірки", медалями "За визволення Праги", "За перемогу над Німеччиною".

Зі студентської лави Криворізького педінституту пішов на фронт і відомий на Криворіжжі ще до війни молодий поет Роман Нагнибіда. Його поезії про рідну криворізьку землю, переписані товаришами "по перу" до своїх записників, допомогли їм пройти безкінечними фронтовими дорогами до самої Перемоги. А Роман загинув у бою під Дніпропетровськом у 1941 році.

Колишні професори, викладачі, студенти ставали командирами, політпрацівниками, військовими інженерами, лікарями, медсестрами, радистами різних родів військ, партизанами, підпільниками. А той факт, що освіта та ідеологія міцно пов'язані між собою (у роки війни навіть кровно!), вичерпно пояснює, чому в роки Великої Вітчизняної війни "чимала кількість пропагандистів, лекторів, начальників політвідділів були саме з числа колишніх інститутських працівників, вчителів шкіл.

З першого до останнього дня війни, саме перебуваючи на посадах комісара, інструктора пропаганди, заступника командира з політроботи, начальника політвідділу з'єднання, пройшов Фелікс Адамович Мазур. Військову кар'єру закінчив у званні полковника, а серед нагород має такі рідкісні, як "Срібний хрест за заслуги", "Золотий хрест за заслуги", Орден Грунвальда III класу. У повоєнні роки кандидат економічних наук, доцент Ф.А.Мазур певний час працював ректором Криворізького педінституту.

Українська інтелігенція, зокрема освітяни, опинилася на передовій боротьби за право жити як на фронтах, так і на окупованих територіях. Викладачі й студенти, вчорашні учні, випускники шкіл, які не перебували в діючій армії й не встигли виїхати на Схід, вступали в загони народних месників, вели підпільну роботу.

Широко відома у Кривому Розі інформація про діяльність у роки війни в нашому місті підпільної організації, керівником якої був учитель Юрій Маркович Козаченко. Разом із козаченківцями боролися з окупантами патріоти, якими керував Віктор Гаврилович Козиненко. Гортаючи сторінки книги В.Бухтіярова "Помним...", у розділі, присвяченому діяльності підпільної групи Козиненка, знаходимо ім'я одного з найактивніших членів цієї групи – Григорія Петренка. Саме так: йдеться про доцента кафедри ЗТД Григорія Григоровича Петренка, який багато років плідно працював у Криворізькому педінституті.

А Валентині Бузько і Петру Санжаровському випускниками фізико-математичного факультету судилося стати лише після визволення рідного міста від фашистської навали. І вони доклали чимало зусиль заради наближення цієї радісної миті разом з іншими членами криворізької молодіжної патріотичної групи "Держинець".

На тимчасово захопленій фашистськими окупантами території Української РСР відбувалося паплюження багатовікової культури.

українського народу, метою якого було перетворення українців на рабів фашистської Німеччини, позбавлення їх школи й освіти. Особливо непокоїли загарбників наші книжки і підручники. Боячись їх впливу на населення, фашисти категорично заборонили користуватися ними, знищували їх та суворо карали тих, хто зберігав українське друковане слово. Крім знищення у вогні, куди їх кидала варварська рука окупанта, книги тих часів гинули під колесами фашистської техніки. Саме так було знищено близько 50 тис. примірників друкованих видань з бібліотеки Великосорочинського педучилища Полтавської області: окупанти вимостили книгами дорогу, щоб не буксували машини.

Саме такі факти допомагають особливо гостро відчуту важливість рішучості та сміливості бібліотечних працівників О.С. Бас, А.С. Бас, Н.В. Терещенко-Бабітної, вчителя І.С. Спасова, які під час окупації врятували від вогню чимало книжок з бібліотек Центрально-Міського району. Для схованки вони обрали міський фізкультурний зал, організували таємне чергування... Так і протрималися до наступу наших військ. Будьмо вдячними цим справжнім патріотам!

У цій схованці знаходився і довоєнний бібліотечний фонд Криворізького педінституту. Таким чином, на кінець бойових дій у місті інститутській бібліотечний фонд нараховував 26 555 одиниць збереження, і зараз ми маємо можливість гортати сторінки рідкісних довоєнних видань. До їх числа належить і I том Наукових Записок Криворізького педінституту 1940 року видання, до якого ввійшли, поряд з іншими науковими доробками викладачів КПІ, статті К.К.Фасулаті. Активний дослідник ентомофауни Криворіжжя Кирил Ксенофонович Фасулаті розпочав роботу в інституті у 1933 році. Саме він на початку війни відіграв важливу роль в евакуації обладнання й документації інституту до м. Чкалова (нині Оренбург).

Інститут припинив свою роботу 12 серпня 1941 року. Та завдяки зусиллям членів національного підпілля, що організувалося ще на початку окупації Кривого Рогу, поряд з випуском часопису, відкриттям театру, народних, фахових, середніх шкіл, відновив роботу і педінститут. Окупаційна влада, аби викликати симпатії місцевого населення, "заплющила очі" на всі ці дії криворізької інтелігенції. Проте вже у листопаді-грудні 1941 року криворізьке "відродження" почало сильно "мулити очі" окупантам. Вирішення проблеми відбувалося за традиційним сценарієм знищення інтелігенції як носія української культури і через те - головного ворога розгорнутої Німеччиною окупаційної політики.

Заради святої справи визволення рідної землі від фашистських загарбників об'єднувалися люди й у партизанські загони. Бійцем саме партизанського з'єднання Широківського району став випускник 1935 року історико-економічного ф-ту Криворізького педінституту, а згодом

і викладач інституту І.І. Щербина. Та це не по одинокий факт участі викладачів Криворізького педагогічного у партизанському русі в роки Великої Вітчизняної війни. Кандидат геолого-мінералогічних наук Г.В. Войткевич воював у складі II-го Харківського партизанського полку, а згодом - командував підривною групою при III-му Молдавському партизанському з'єднанні. За мужність, виявлену у партизанській боротьбі, нагороджений медаллю "Партизан Вітчизняної війни" II ступеня. Такої ж нагороди за роботу у 6-му відділі Білоруського штабу партизанського руху удостоєна доцент В.Є. Боченко.

Найрізноманітніші заклади освіти, науки, культури в умовах окупації України функціонували на територіях інших республік тодішнього СРСР. На долю освітян, що працювали в евакуації, випала відповідальна місія: довести дієвість системи освіти й виховання й у воєнні часи, а також сприяти справі розгрому ворога шляхом підготовки кваліфікованих спеціалістів для армії, народного господарства.

Митрофан Дем'янович Бонь - доцент, завідувач кафедри хімії, директор Криворізького педінституту у 1951-61 рр. серед нагород мав медаль "За доблісний труд у роки Великої Вітчизняної війни". На початку війни М.Д. Бонь евакуювався до Челябінська, де й працював до 1944 р. у педагогічному інституті.

Понад 30 років у Криворізькому педінституті пропрацював доцент Мефодій Єфремович Савченко. А до цього, у роки Великої Вітчизняної, в евакуації, працював директором школи, заступником наркома освіти, заступником директора педінституту.

Приклади самовідданної праці викладачів Криворізького педінституту в евакуації можна наводити й наводити, як і приклади їхньої діяльності на фронті, у підпіллі, у партизанських загонах. І все заради одного - Перемоги, визволення рідної землі від німецько-фашистської окупації. Для Кривого Рогу таким днем стало 22 лютого 1944 року. Нашому місту треба було відроджуватися з попелу, і надихала на це світла думка, радісне відчуття - місто вільне, вільні люди... Заняття у Криворізькому педінституті розпочалися в жовтні 1944 р. Та, на жаль, не в стінах рідного студентам довоєнного навчального корпусу інституту по вулиці Карла Маркса. Відступаючи, німці підірвали будівлю. Але, мужньо долаючи численні труднощі післявоєнної руйни, студентський та викладацький склад Криворізького педінституту зосередив усі свої зусилля на підготовці нових учительських кадрів, гостра нестача яких склалася внаслідок війни. Адже десятки тисяч педагогів з перших днів війни пішли на фронт та у партизанські загони, більшість з них загинули під час бойових дій. На окупованих територіях вчителів-патріотів фашисти закатували або вивезли на каторгу.

У червні 1945 року відбувся перший повоєнний випуск Криворізького педагогічного інституту.

КРИВИЙ РІГ – МОЄ МІСТО

(І. Шевченко, В. Удовенко)

У 2002 році як гімн Кривого Рогу визнана пісня “Кривий Ріг – моє місто”

The image shows a musical score for the song "Кривий Ріг – моє місто". It consists of six staves of music in a 7/8 time signature, marked "dolce". The lyrics are written below the notes. The first staff begins with a piano dynamic marking "p".

dolce
p Рід - ний мій Кри - вий Ріг - мо - с мі - сто не - втом - не, Всі - ті ін - ших та -
ких не зу - стрі - неш ні - де. На про - сто рихмай - да - нах, у шах - тах і
дом - нах все ки - пить, все мі - ня - єть - ся, стрім - ко рос - те! Кривий Ріг мо - с
мі - сто, це то - бі мо - я пі - сня, Хай ле - тить во - на в не - бо ви - со - ке тво
є. Ти пер - ли - на дер - жа - ви, Ї - ї гор - дість і
сла - ва, Я вкло - ня - ю - ся до - лі, що ти вме - не - є!

Рідний мій Кривий Ріг –
моє місто невтомне,
В світі інших таких
не зустрінеш ніде.
На просторих майданах,
у шахтах і домнах
Все кипить, все міняється,
стрімко росте!

Приспів:

Кривий Ріг - моє місто,
Це тобі моя пісня,
Хай летить вона в небо
високе твоє.
Ти - перлина держави,
Її гордість і слава,
Я вклоняюся долі,
що ти в мене є!

Не коривсь, Кривий Ріг,
ворогам ти ніяким,
Скільки б землю твою
не топтали вони.
Переможну весну принесли
в сорок п'ятім
Твої віддані дочки
і мужні сини!

Приспів.

Де навічно злились Ігулець
з Саксаганню,
Полонить ніжно душу
святе почуття.
Кривий Ріг, ти моє
незрадливе кохання,
Вірю я у щасливе
твоє майбуття!
Приспів.

На звільнених від фашистської окупації територіях налагоджувалося мирне життя, а наші війська продовжували свій визвольний похід.

Почав відлік переможний 1945-й... Але до довгоочікуваного 9 травня ще дні, тижні, місяці, сповнені хвилюванням за рідних і близьких, які продовжували воювати. А ще - місяці невимовного горя від повідомлень про їхню загибель. Саме цим почуттям був сповнений день 27 січня 1945 року. Молодий 33-річний полковник Василь Федорович Скопенко помер після поранення в голову осколком бомби, яку скинули ворожі літаки. Трапилося це на марші. Попереду було форсування Одеру, позаду - проведена В.Ф. Скопенком і багатьма іншими талановита операція із звільнення польського міста Сандомира.

Статистика засвідчує, що кожний п'ятий воїн Червоної Армії був з України. За мужність та відвагу у боях проти загарбників понад 2070 українців були удостоєні звання Героя Радянського Союзу. До цієї когорти належать і випускники Криворізького педагогічного інституту Василь Федорович Скопенко і Яків Пантелеймонович Вергун.

Книга Пам'яті Криворізького Педагогічного університету пишеться... У ній імена тих, хто, пройшовши через нелюдські випробування, горнило Великої Вітчизняної війни, навіть ціною свого життя, подарував нам радість мирного сьогодення. Знову і знову злітають з вуст, лінуть від самого серця слова вдячності офіцерам, сержантам, солдатам Великої Вітчизняної, які багато років працювали у Криворізькому державному педагогічному університеті - тим, хто поруч з нами, й тим, хто, на жаль, уже пішов з життя. Це І.А. Добровольський, В.М. Яхнін, Т.Ф. Горб, І.М. Сіренко, Ф.М. Яловий, О.О. Кириченко, С.Я. Красницький, В.Я. Шевцов, Г.Г. Бень, Г.П. Якименко, Г.Я. Липа, Є.С. Баранова, К.К. Магаричова, М.Б. Гусев, Д.Н. Гончаров, П.Л. Варгатюк, П.М. Кірічок, М.П. Хорошко, І.Д. Сидоренко, В.П. Запольський, Т.П. Воронова, О.П. Артюшевський, А.О. Корченко, В.Г. Васильченко та інші.

Низький вам уклін, наші дорогі Ветерани!

В.А. Фінічева

ЮРИЙ ЛЕВИТАН: "Я ВОСХИЩЕН КРИВЫМ РОГОМ"

(из журналистского блокнота)

В Великую Отечественную войну 1941-1945 гг. все средства массовой информации особенно ценились, в том числе и звучащие в эфире. К оперативным сообщениям Всесоюзного радио ежедневно прислушивались миллионы советских людей, ожидая хороших вестей с фронтов, тыла, временно оккупированных территорий. Радиослушатели уже знали по неповторимому голосу диктора Юрия Левитана, какого содержания будет информация. Этот голос нельзя было спутать с другими. Не случайно еще в войну Юрия Левитана называли легендарным диктором.

...Мыслями я окунулся в 13 августа 1941 года. Могучий, индустриальный город перестал действовать. Все замерло. Рудники, завод "Криворожсталь", другие промышленные предприятия были выведены из строя, чтобы не достались врагам.

Эхо мощных взрывов пронеслось над Кривым Рогом. Оккупанты вот-вот могли ворваться в город. Последним гражданским эшелонам мы уезжали в эвакуацию. Минуя под вражескими бомбардировками Днепропетровск (в нашем вагоне оказался радиоприемник), услышали сообщение Совинформбюро о временной оккупации Кривого Рога, которое с грустной ноткой, но не растерянно прочитал у микрофона Юрий Левитан.

Мог ли я, будущий солдат войны, в столь трагический момент даже предположить, что судьба когда-нибудь сведет меня с легендарным диктором Всесоюзного радио, будущим народным артистом СССР, более того, подружусь с ним, побываю у него дома, в студии...

Но, как молвится, пути Господни неисповедимы.

В 1955-м Юрий Борисович Левитан по линии Всесоюзного общества "Знание" приехал в Кривой Рог с чтением лекции "Всесоюзное радио в годы Великой Отечественной войны советского народа в 1941-1945 годах". Это была целая эпопея в радиоэфире.

Вначале он нанес визит в редакцию городской газеты "Червоний гірник".

– Я не случайно, составляя маршрут поездок, – объяснил московский гость, – одним из первых избрал Кривой Рог. Были у меня для этого веские мотивы. Но прежде я внимательно пересмотрел архив Всесоюзного радио военного периода. Поискал сообщения, связанные с действиями криворожан на временно оккупированной территории, на фронтах, в партизанских отрядах и в глубоком тылу... Собралось немало материалов, характеризующих их героизм, мужество, патриотизм. И все это я возобновил в памяти. Так что приехал к вам не с пустыми руками.

Так, в ноябрьской сводке 1941 года на всю страну прозвучал под-

виг подпольщиков, взорвавших рудник, подготовленный оккупантами к эксплуатации, при этом было уничтожено много гитлеровцев. Затем в радиоэфире я рассказал об умелых действиях криворожских горняков-подпольщиков, которые в течение двух с половиной лет не позволили оккупантам добыть из недр бассейна ни одной тонны железной руды, устраивая диверсии, взрывы, поджоги. Не случайно рейхсфюрер СС Гиммлер в 1943 году жаловался Гитлеру о том, что в Кривбассе невозможно наладить нормальную добычу железной руды, ибо в тысячах случаев наблюдается, как горняки бросают работу, не боясь репрессий...

Радиоэфир не только был заполнен фронтовыми сводками. Я нашел в архивах Всесоюзного радио интересные сообщения о криворожских горняках и металлургах, эвакуированных на Урал. На слуху были героические факты о бурильщиках Алексее Семиволосе, Иване Митрофанове, Иване Завертайло, других богатырях подземелья. Вот бы повидать славных тружеников тыла!

Помнится, с каким подъемом я прочитал правительственное постановление о присвоении званий Лауреатов Государственных премий СССР за самоотверженный труд в тылу на алтарь Великой Победы. В том списке были и криворожские горняки, работавшие на Урале, металлурги "Криворожстали", принявшие активное участие в получении бронированной стали для знаменитых танков Т-34.

"Народные мстители Криворожья" - так называлась целевая радиопередача, посвященная героическому рейду партизанского соединения вашего земляка Бориса Шангина по оккупированным территориям Украины с выходом на Польшу. Вот передо мной то сообщение, найденное в архиве Всесоюзного радио. Приводимые боевые дела этого соединения, выросшего с небольшого партизанского отряда, впечатляют. С февраля по август 1944 года оно прошло 1850 километров по тылам врага, провело 148 боевых и диверсионных операций, уничтожило 2214 солдат и офицеров противника, 16 танков, 18 пулеметов, 20 железнодорожных и шоссейных мостов, пустило под откос 60 вражеских эшелонов. Таков был итог героических действий народных мстителей в тылу врага, включая Польшу.

За умелое командование и успешное выполнение боевых заданий ваш земляк Борис Григорьевич Шангин был удостоен орденов Ленина, Красного Знамени, Красной Звезды и польского ордена "Крест Грюнвальда". И об этом я с удовлетворением передал в радиоэфир. Так вся страна узнала о славных криворожских партизанах и их предводителе.

Была у меня незабываемая встреча с известным отечественным воздушным асом - дважды Героем Советского Союза криворожанином Дмитрием Борисовичем Глинкой в студии Всесоюзного радио. Дмитрий Борисович улетал на фронт, в свой авиационный полк. О своих

подвигах в небе он рассказал скупое, неохотное, о своем же родном городе и его людях – щедро, с любовью.

Прощаясь, он пригласил меня после Победы посетить Криворожье, ближе ознакомиться с городом руды и металла, его замечательными людьми. Я пообещал. И вот я на легендарной криворожской земле. Открою секрет: имею намерение после возвращения в Москву рассказать о виденном и услышанном всесоюзным слушателям в специальной радиопередаче...

Редактор "Червоного гірника" Николай Антонович Николаенко поручил мне сопровождать Юрия Борисовича Левитана по Кривбассу. Московский диктор оказался очень приятным, без жеманства и высокомерия человеком, не спекулирующим своей популярностью, вполне доступным в общении.

Было что показать, чем гордиться. За мирное десятилетие произошли разительные перемены в экономике, быту, культуре возродившегося города руды и металла. Кривбасс превратился в город новостроек.

– Куда же, в первую очередь, уважаемый Юрий Борисович? – спросил я диктора Всесоюзного радио.

– Хотелось бы повидать Алексея Ильича Семиволоса. Какой он в жизни?

Приветливо и гостеприимно нас встретили в рудоуправлении имени Ильича. Семиволос уже работал управляющим.

– Вот какой вы! – восхищенно произнес Юрий Левитан, крепко пожимая руку криворожского Стаханова (так его нарекли с легкой руки столичных журналисты в июле 1940 г.). – Покажите, уважаемый Алексей Ильич, ваш метод многозабойного бурения. К слову, я никогда раньше не бывал в железорудной шахте.

Мы надели новые спецовки и втроем плавно спустились в шахту.

– Подземелье, а светло, будто на улице, – приятно удивился диктор.

– А как же, – объяснил Семиволос. – Здесь протекает активная трудовая жизнь горняков. На каждом шагу светильники. Это нормально.

Пока шел ознакомительный разговор, мы дошли до забоев, предназначенных для показа.

– Юрий Борисович Левитан, – назвал московского гостя Семиволос. – Диктор Всесоюзного радио. Легендарная личность. Это его хотел повесить одним из первых наравне с писателем Ильей Эренбургом после взятия Москвы Гитлер – настолько грозным и мобилизующим был голос Юрия Борисовича в эфире!

– Неужто тот самый Левитан? – не поверил своим ушам бурильщик, к которому нас привел управляющий рудником. – Это, считайте, вы меня сагитировали с Урала приехать в Кривбасс. Сам я родом из

Нижнего Тагила. - Широко улыбнувшись, продолжил: – Регулярно слушал Всесоюзное радио, из ваших уст передачи о героях тыла. Особенно мне запомнился Алексей Ильич Семиволос из Кривого Рога. Вы его так преподнесли в эфире, что захотелось последовать его примеру в жизни.

В семье нас было трое. Отец, бывший уральский металлург, погиб на фронте. Мать уговаривала остаться жить в Нижнем Тагиле. А я заупрямился: хочу в Украину, в Кривбасс и баста, к самому Алексею Ильичу Семиволосу. Он дал добро на мой переезд. Помог получить квартиру, устроиться в шахту. Седьмой год добываю железную руду. Спасибо вам за то, что назвали конкретный адрес трудового подвига.

– Воспоминания и впрямь приятные, - подытожил Семиволос. – А теперь, Никита, покажи Юрию Борисовичу многозабойный метод в действии.

Подземелье наполнилось грохочущим гулом перфораторов ПА-25.

– Таким образом, - пояснил управляющий рудником, - спрессовывается, уплотняется время полезной работы, т.е. увеличивается объем бурения за счет того, что бурильщик освобожден от выполнения второстепенных, непроизводительных операций. Вот, собственно, и весь секрет.

Алексей Ильич Семиволос показал гостю все сложное хозяйство шахты, познакомил с представителями других подземных профессий – крепильщиками, проходчиками, скреперистами, машинистами электровозов.

С Юрием Борисовичем побывали в рудоуправлениях имени Дзержинского, имени Кирова, имени Коминтерна, на "Криворожстали", первом в Кривбассе Южном горно-обогатительном комбинате, в вузах, техникумах, школах. Диктор Всесоюзного радио прочел на предприятиях, в организациях, учебных заведениях десятки публичных лекций о Всесоюзном радио в Великий Отечественный войну. Находили в них место и факты о Криворожье, которыми еще в Москве запасся гость. Как бы апофеозом этих публичных выступлений было чтение им Приказа Верховного Главнокомандующего об освобождении Кривого Рога от немецко-фашистских захватчиков. Не сговариваясь, все слушатели в едином порыве поднимались со своих мест и, стоя, бурно рукоплескали этому историческому событию в жизни криворожан.

Юрий Борисович Левитан подробно отвечал на интересующие слушателей вопросы. Выяснили они и как он стал популярным диктором.

– Я сам из областного города Владимира, - с того начал Левитан. - Отец работал часовым мастером. Жили мы материально терпимо. Меня рано увлекли путешествия, хотел во что бы то ни стало быть самостоятельным.

Родители предостерегали, что еще не время. Я не послушался их добрых советов, нашел напарника и, не спрашивая разрешения старших, подался в Москву поездом; "зайцами"... Обошлось. Попав в ог-

ромный город, растерялись: куда податься, что предпринять, чтобы закрепиться в столице. А деньги, собранные от школьных завтраков, быстро таяли. А нам обоим было только по шестнадцати лет.

Бродили мы боязливо по незнакомым шумным улицам. Потом стали обращать внимание на доски объявлений, авось наткнемся на то, где требуются рабочие с предоставлением общежития. И вот заманчивое сообщение о том, что Всесоюзному радио требуется диктор. Естественно, на конкурсной основе. Мы даже не представляли, что значила на самом деле эта профессия.

– Попробуем-ка, - предложил я напарнику. - Может, на кусок хлеба заработаем?

Он согласился.

В конкурсной комнате собралось много желающих проверить свой голос у микрофона. Условия приема были весьма жесткие. Каждому из соискателей давали для чтения определенный текст.

Кто прошел во второй тур, было объявлено после первого испытания. В списках счастливых оказался и я. Многие сразу отсеялись. Повезло только тридцати. Мой напарник потерпел фиаско и возвратился домой.

На следующий день состоялся второй, заключительный тур. Жюри возглавлял народный артист России, лучший диктор Всесоюзного радио Абдулов – отец популярного артиста Александра Абдулова.

Время, показалось мне, тянулось очень медленно, пока заседало жюри конкурса. Наконец, нас пригласили в отдельную комнату и огласили окончательные результаты творческого соревнования. Первоначально претендовало на должность диктора 80 человек. Жюри отобрало всего пятерых, в том числе и меня.

– Не подумайте, что работа легкая, - предупредил известный маэстро эфира Абдулов. – Быть хорошим диктором – это большое искусство, должность, так сказать, публичная. Вот, к примеру, вы, юноша, - он показал на меня, – много окаете по-владимирски. Придется много учиться, чтобы произношение было четкое, внятное, соответствовало литературным критериям. Кто представляет эту профессию иначе, пусть сразу покинет радиостудию.

Я согласился на все жесткие условия. Со мной персонально начал работать лучший на то время диктор страны, народный артист России Абдулов. Трудно поддавалось учение. Прошло немало времени, пока я избавился от владимирского оканья, настойчиво брясь с этим недостатком, вырабатывая правильную артикуляцию, дыхание, паузы между словами и фразами. Много помогли занятия в театральной студии ГИТИСа, которую я закончил. Так что самоучкой я не остался.

К началу Великой Отечественной войны 1941-1945 гг. я уже привычно владел тембром голоса, текстовыми материалами, литературными правилами произношения сложных слов. Мне стали на Всесоюзном радио

доверять передачи правительственных сообщений, другие важные материалы, ведение концертных программ и т.п. Когда спросили у Сталина в начале войны, можно ли за мной оставить микрофон, он дал "добро".

– Голос Левитана мобилизует, призывает наш народ героически бороться против немецко-фашистских захватчиков, в нем звучит патриотизм и уверенность в победе...

Спустя несколько лет автор этого очерка был участником Всесоюзного десятидневного семинара журналистов-репортеров, состоявшегося в Москве. Я отыскал Юрия Борисовича Левитана. К вечеру напряженного дня мы встретились в его просторной квартире на ул. Горького. Супруги не было дома. Балерина, она была занята в спектакле "Раймонда" Глазунова.

Но прием оказался что надо, Юрий Борисович накрыл стол, проявив при этом настоящее искусство кулинара. Он подробно расспрашивал о Кривом Роге, его преобразованиях, моей профессиональной деятельности.

– С тех пор, как я побывал в вашем городе, - признался Юрий Левитан, - я восхищен Кривым Рогом. Интересно, как восприняли его жители мою радиопередачу по результатам моей поездки с чтением публичных лекций?

– Очень хорошо, - заверил я. - Для эфира было отобрано удачное время – обеденный перерыв. Везде организовали коллективное прослушивание вашего радиоочерка...

Между тем, часы показывали полночь. Время было собираться в гостиницу "Северная" на ночлег.

– Заночуйте у меня, - предложил Левитан. - А завтра поедем в студию, на мое рабочее место, если, конечно, будет таким ваше желание.

Я с радостью согласился, ибо программа семинара предусматривала начало занятий во второй половине дня. Все складывалось наилучшим образом.

Попал я на утреннюю передачу Всесоюзного радио.

– Вот где вы находитесь, - весело заметил Юрий Борисович, - как бы историческое место. 3 июля 1941 года здесь стояли Сталин и Молотов. Тогда и прозвучали вещие слова: "Наше дело правое. Враг будет разбит. Победа будет за нами!"

Еще один раз стоял Сталин у этого микрофона – 9 Мая 1945 года...

Легендарного диктора Всесоюзного радио Юрия Борисовича Левитана давно уже нет в живых, но его неповторимый голос криворожане слышат ежегодно – 22 февраля и 9 Мая, участвуя в торжествах по случаю освобождения города от немецко-фашистских захватчиков и векопомного Дня Победы.

ВИХОВУЄМО ПАТРІОТА ТА ГРОМАДЯНИНА

Основними орієнтирами та засадами, виходячи з яких здійснюється виховний процес в Криворізькому державному педагогічному університеті, є ідеї державотворення, національної консолідації народу України, формування професіонала-патріота. Як наголошується в Концепції виховання дітей та молоді в національній системі освіти, "ідеалом виховання є гармонійно розвинена, високоосвічена, соціально активна й національно свідома людина, що наділена глибокою громадянською відповідальністю, високими духовними якостями, родинними й патріотичними почуттями, є носієм кращих надбань національної та світової культури".

Виховання майбутнього педагога як громадянина, патріота України здійснюється як у процесі навчання, так і шляхом залучення студентів до активної участі в різних формах громадської та культурної діяльності в університеті, в акціях та подіях державного, місцевого та районного рівнів.

Реалізація мети і завдань національно-патріотичного виховання здійснюється через світоглядну, культурологічну, соціологічну, психолого-педагогічну, філологічну, політико-правову та екологічну підготовку молоді. Професорсько-викладацький колектив намагається використовувати потенціал навчальних предметів для формування в студентів відповідальності за долю нашої держави, готовності робити особистий внесок у її розвиток. Важливою складовою формування патріотичних почуттів є виховання любові до свого краю, до свого індустріального міста, до рідного навчального закладу. Вже стало традицією, що студенти-першокурсники знайомляться в музеї університету з його історією, досягненнями, з кращими вихованцями, а відвідуючи наш літературно-краєзнавчий музей, прилучаються до художньої творчості відомих митців Криворіжжя. На факультетах організуються зустрічі з відомими людьми, що зробили вагомий внесок у виробничий, науковий та культурний потенціал Кривбасу. Так, у листопаді 2003 року на педагогічному факультеті відбулася цікава зустріч студентів з авторами пісні "Кривий Ріг – моє місто", яка стала гімном Кривого Рогу.

Розвитку патріотичних почуттів сприяють зустрічі з ветеранами Великої Вітчизняної війни та ветеранами праці в академічних групах та студентському клубі. У цьому році такі зустрічі відбулися в дні святкування 60-річчя визволення Кривого Рогу.

Студенти університету взяли активну участь в обговоренні конституційної реформи, щорічно є учасниками різноманітних заходів, присвячених Дню Перемоги, Дню Незалежності, Дню міста. Цього року успішно виступили на театралізованому святі до Дня міста студенти факультетів історичного та української філології.

Широко відзначалося в університеті 350-річчя Переяславської козацької ради 1654 року: проведено наукову конференцію "Українсько-російські відносини: історія та сучасність", круглий стіл "Переяславська рада 1654 року: втрати чи здобутки", кафедра історії України спільно з Жовтневим ліцеєм організувала наукові читання, присвячені цій неоднозначній історичній події.

Ректорат, деканати, кафедри приділяють належну увагу вирішенню проблеми оволодіння студентами державною мовою. У День Української писемності та мови, проведено конкурс з української мови серед студентів. Щорічно 21.02 проводяться заходи (науково-практичні конференції, круглі столи, вечори, семінари), присвячені Міжнародному Дню рідної мови.

Разом з тим, у рішенні вченої ради університету від 11.09.2003 "Про стан оволодіння студентами університету державною мовою та заходи щодо поліпшення мовної культури майбутніх вчителів" наголошено, що у вирішенні цієї проблеми є серйозні недоліки. Опитування студентів показали, що тільки 18% вважають українську мову невід'ємним чинником своєї культури і постійно користуються нею. 67% користуються час від часу. 6% - не користуються взагалі. Вчена рада ухвалила конкретні заходи, спрямовані на поліпшення україномовної культури майбутніх вчителів.

Важлива роль у формуванні та розвитку національно-патріотичного світогляду молоді відводиться залученню студентів до активної художньої творчої діяльності, через яку молодь опановує вітчизняну культурну спадщину, оволодіває кращими зразками українського народного та сучасного мистецтва. В університеті працюють понад 40 колективів художньої самодіяльності, з них 6 мають звання народних. У цьому навчальному році музично-педагогічним факультетом спільно з відділом освіти та науки Криворізькою міськвиконкомом на базі університету було проведено міський фестиваль-конкурс юних виконавців "Наші таланти тобі, Україно".

Пошуку та розвитку талантів, залученню студентів до активного оволодіння українською духовною та художньою культурою сприяє фестиваль-конкурс художньої самодіяльності "Студентська весна", який щорічно проводиться в університеті і завжди викликає великий інтерес.

Реалізації творчого потенціалу студентів, формуванню національно-патріотичних почуттів сприяють також різноманітні культурно-масові заходи на факультетах: Дні факультетів, тематичні літературні та музичні вечори, конкурси. Так, з 9 по 16 березня 2004 року факультетом української філології було організовано і проведено для студентів університету Декаду української мови і літератури, присвячену 190-річчю з дня народження Т.Г. Шевченка. У рамках декади було проведено літературно-музичний шевченківський вечір "Ми не забули тебе,

Тарасе", який був підготовлений творчими силами студентів факультетів української філології та музично-педагогічного, конкурс виразного читання "Свято рідного слова", конференцію "Шевченківські наукові читання", літературно-музичний вечір "Скіфський скарб" та інші заходи.

Щороку під час зимових канікул групи з кращих студентів університету здійснюють туристичні поїздки до Карпатською регіону, де знайомляться з архітектурними та культурними пам'ятками вітчизняної історії, духовними традиціями нашого народу.

Одним з головних напрямків формування в студентів патріотичної позиції ми вважаємо розвиток студентського самоврядування та збільшення активності студентів у суспільному житті університету та міста. Виховна робота має здійснюватись не "для студента", а так, щоб студентство було активним суб'єктом виховного процесу, робило свій власний внесок у розв'язання актуальних проблем життя суспільства. З цією метою в університеті використовуються можливості педагогічної практики. Влітку 2003 року 800 студентів були залучені до роботи в дитячих замських та приміських оздоровчих таборах. Близько 100 студентів працювали в притулках, дитячих будинках та інтернатах. Студенти університету постійно залучаються до роботи в міській службі у справах неповнолітніх – у цьому році планується направити в цю службу 150 студентів.

Вихованню в майбутніх педагогів громадянських якостей, професійної компетентності, любові до дітей сприяє щорічна участь у Всеукраїнській благодійній акції "Милосердя", а також шефська допомога дитячим будинкам та інтернатам міста, де студенти проводять з учнями різноманітні позаурочні виховні заходи. Так, студенти педагогічного факультету з 2000 року здійснюють шефство над дитячим будинком №3 в Саксаганському районі. Шефську роботу проводять також студенти індустріально-педагогічного факультету та факультету іноземних мов.

Позитивно сприймаючи процес розбудови незалежної української держави, студентська молодь реально оцінює сьогоденну Україну, бачить складність і неоднозначність економічних, політичних і соціальних процесів в нашому суспільстві. Навчально-виховний процес в університеті, спираючись на небайдуже, зацікавлене ставлення студентської молоді до проблем сучасного суспільного життя, має спонукати студентів до активної протидії проявам бездуховності, аморальності, сприяти набуттю життєвого досвіду, формуванню активної громадської позиції, допомагати молоді відчувати власну гідність, віру в свої сили та можливості.

1. КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ

Розумове виховання – діяльність вихователя, спрямована на розвиток інтелектуальних сил і мислення учнів з метою прищеплення культури розумової праці.

У психолого-педагогічній літературі вживають також термін "розумовий розвиток". **Розумовий розвиток** – це процес розвитку інтелектуальних сил і мислення учнів, який відбувається в результаті всієї суми можливих життєвих впливів і взаємодій, в тому числі і спеціально передбачених виховним процесом.

Інтелектуальна культура вкочає інтерес до роботи з книгою і новими інформаційними технологіями; розвинені розумові сили, мислення, здатність здійснювати саморегуляцію інтелектуальної діяльності.

В розумовому вихованні провідною ланкою є розумові сили особистості. Під терміном "**розумові сили особистості**" розуміється рівень розвитку розуму, який робить людину здатною до накопичення знань, здійснення основних розумових операцій, оволодіння певними інтелектуальними вміннями, зв'язаними з різними сторонами мислення та характеристикою розумової діяльності.

Розумові сили (розум) – це сукупність індивідуальних здібностей до накопичення знань, оволодіння основними розумовими операціями, інтелектуальними вміннями.

У системі розумового розвитку людини важливе місце посідає мислення. **Мислення** – це опосередковане та узагальнене пізнання людиною предметів, фактів, явищ, об'єктивної дійсності в їх суттєвих зв'язках та відношеннях.

У сучасній педагогічній технології розрізняють такі **види мислення**:

1. **Діалектичне мислення** – це вміння бачити в явищах єдність протилежностей, боротьбу цих протилежностей, виявляти тенденції їх розвитку, бачити зародження нових.

2. **Логічне мислення** передбачає оволодіння людиною прийомів логічної обробки знань, тобто встановлення узагальнених зв'язків між новими знаннями і раніше одержаними, приведення їх в певну впорядковану систему. Воно характеризується вмінням робити визначення понять, а також оволодівати прийомами порівняння, спростування, доказовості, виведення правил, гіпотез, закономірностей.

3. **Абстрактне мислення** – це вміння людини відволікатися від несуттєвих, другорядних ознак, виділяти загальні і суттєві ознаки і на цій основі формувати абстрактні поняття.

4. **Узагальнене мислення** – це вміння знаходити загальні принципи чи способи дій, які поширені на певну групу явищ, при цьому рівень узагальнення залежить від того, на більшу чи меншу групу цей загальний підхід поширюється.

5. *Категоріальне мислення* – це уміння об'єднувати поняття в класи і групи на основі деяких найбільш суттєвих ознак подібності.

6. *Теоретичне мислення* – це здатність до засвоєння знань високого рівня узагальнення, розуміння наукових основ та принципів розвитку тих чи інших галузей знань; уміння передбачати залежність і закономірність існування суттєвих зв'язків між явищами.

7. *Індуктивне мислення* – це рух думки від одиничного до загального, від фактів до узагальнень, висновків, як у науковому дослідженні, так і при отриманні учнем нових знань.

8. *Дедуктивне мислення* – це рух думки від загального до конкретного, одиничного.

9. *Алгоритмічне мислення* передбачає уміння чітко виконувати інструкцію, яка вказує на сувору послідовність у виконанні певних дій, що забезпечують одержання передбаченого результату. Ці інструкції (алгоритми) носять узагальнений характер, що охоплює широкий клас завдань, вирішення яких в значній мірі полегшується, коли твердо засвоєний алгоритм, що визначає послідовність необхідних дій.

10. *Технічне мислення* – процес розумової діяльності, зв'язаний з інженерно-технічною працею. Воно передбачає розуміння наукових основ та загальних принципів виробничих процесів, психологічну готовність людини до роботи з технікою.

11. *Репродуктивне мислення* характеризує розумову діяльність, зв'язану з актуалізацією засвоєних знань для вирішення завдань відомого типу або виконання дій в знайомих умовах.

12. *Продуктивне або творче мислення* пов'язане з самостійним розв'язанням людиною нових, раніше невідомих їй завдань, що вирішуються як на основі уже відомих знань, так і за допомогою нових даних, способів і засобів, необхідних для їх вирішення.

13. *Системне мислення* виявляється в здібностях людини бачити зв'язки між науками, розуміти загальнонаукові закони, що лежать в основі їх розвитку, вміти узагальнювати уяву про закономірності розвитку природи та державності України, що зв'язано з формуванням наукового та релігійного світогляду.

Мислення вивчається логікою, психологією, філософією, мовознавством та іншими науками.

Основні завдання розумового виховання: 1. Накопичення фонду знань як умова розумової діяльності; 2. Оволодіння основними розумовими операціями (порівняння, аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, систематизація, класифікація тощо); 3. Формування інтелектуальних умінь, що характеризують розумову діяльність; 4. Формування національної свідомості.

Накопичення певного фонду знань є важливою умовою інтелектуальної і активної пізнавальної діяльності. Без запасу систематизованих знань не може розвиватися жодна цінна якість розуму. Накопичення певного фонду знань учнем передбачає перш за все оволодіння конкретним навчальним матеріалом: фактами, термінологією, символами, іменами, назвами, датами, поняттями різного роду (загальними, частковими,

конкретними, абстрактними і под.), зв'язками і залежностями, які існують між ними і знаходять відображення у правилах, законах, закономірностях, формулах. До знань відносять також уявлення про галузі і способи застосування цих знань, а також володіння методами їх використання.

Оволодіння основними розумовими операціями передбачає опанування методикою аналізу, синтезу, порівняння, класифікації. Нагадаємо коротко основні характеристики цих операцій. *Аналіз* – це мислене розкладання цілого на складові частини або мислене виділення окремих його частин; *синтез* – мислене об'єднання частин предметів або окремих сторін явищ, їх ознак і властивостей; *порівняння* – встановлення подібності чи відмінності між предметами або явищами за однією чи кількома ознаками, виділеними в певній послідовності; *класифікація* (систематизація) – розподіл предметів чи явищ за групами залежно від подібності або відмінності між ними.

Важливим завданням є *формування інтелектуальних умінь*, до яких відносять: загальні вміння (читати, слухати, усно висловлювати свої думки, писати, працювати з книгою та іншими джерелами інформації) та спеціальні вміння (читати ноти, карти, схеми, слухати музичні твори, користуватися довідковою літературою). Всі ці вміння є важливою передумовою становлення культури розумової праці.

Формуванню інтелектуальних умінь сприяють певні типи завдань: *дослідницькі* (спостереження, дослід, підготовка експерименту, пошуки відповіді в науковій літературі, екскурсії та експедиції і т.ін.); *порівняльні*, що свідчать про подібність або відмінність понять, складних явищ; *спрямовані на впорядкування мислительних дій*, а також користування алгоритмами або самостійне їх складання; *аналіз і узагальнення ознак* для виділення явища в певний клас чи вид.

Розумове виховання, за В.О. Сухомлинським, передбачає набуття знань і формування наукового світогляду, розвиток пізнавальних і творчих здібностей, вироблення культури інтелектуальної праці, виховання інтересу і потреби в розумовому збагаченні упродовж усього життя, в застосуванні знань на практиці.

Розумове виховання відбувається у процесі оволодіння знаннями, проте воно не зводиться до нагромадження знань. Не можна поставити знак рівності між освіченістю і розумовою вихованістю, між колом знань, набутих у школі, і ступенем розумового розвитку, хоча останнє залежить від обсягу знань. Розумове виховання – дуже складний процес, який передбачає становлення світоглядних переконань, ідейної і творчої цілеспрямованості розуму в тісній єдності з працею, громадською активністю особистості, що гармонійно поєднують у собі навчально-виховний процес у школі із життям суспільства.

У процесі навчання здійснюється головна мета розумового виховання – розвиток інтелекту. Гармонійне розумове виховання можна здійснити за тієї умови, якщо надбанням вихованців стають найцінніші інтелектуальні багатства людства.

2. НАВЧИТИ ДИТИНУ ВЧИТИСЯ

Однією з фундаментальних проблем розвитку учня, що досліджував В. Сухомлинський, є формування загальнонавчальних умінь у рамках концепції розумового розвитку.

Компоненти цього розвитку – набуття знань, умінь і навичок, розвиток творчих здібностей учня, формування пізнавального інтересу до навчальної діяльності і на основі цього – подальше збагачення науковими знаннями і застосування їх на практиці.

Серед багатьох завдань, що стоять перед початковою школою, на перше місце В. Сухомлинський поставив – навчити дітей учитися, встановити раціональний взаємозв'язок між обсягом теоретичних знань, що ними оволодівають діти, і практичними вміннями та навичками.

Вчений-педагог зазначав, що вміння навчити дитину вчитися можна порівняти з найтоншим інструментом, який має 5 різців: вміння спостерігати явища навколишнього світу, думати, висловлювати думки, читати, писати. Всіма цими вміннями дитина і має оволодіти у початковій школі. А своєчасно і міцно сформовані – вони і є тим інструментом, що породжує гідність мислителя-трудівника, – підкреслював В. Сухомлинський. Він, зокрема, писав: "Навчити дитину вчитися, дати їй уміння, з допомогою яких вона буде самостійно підніматися із сходинки на сходинку довгого шляху пізнання – це одне з найскладніших завдань учителя. Саме у його здійсненні – ключ до тієї педагогічної мудрості, оволодіння якою робить нашу працю творчою" (В.А. Сухомлинский. Письмо болгарским учителям: О знаниях и умениях. Письмо 4 // ЦДАВО України. – Ф. 5097. – Оп.1. – Спр.594. – Арк. 32).

Аналізуючи весь комплекс знань, умінь і навичок, який становить те, що прийнято називати середньою освітою, і без чого неможливий розвиток стійких пізнавальних інтересів, Василь Олександрович визначив, так би мовити, кістяк, на якому будуються практичні вміння і навички, якими учень повинен оволодіти упродовж десяти років навчання, і без яких неможливо уявити процес учіння.

1. Вміння спостерігати явища навколишнього світу, виділяти суттєве і другорядне (розвивати вміння постійно).

2. Думати – зіставляти, порівнювати, протиставляти кілька об'єктів, предметів, явищ; знаходити незрозуміле; вміння дивуватися, розрізняти реальне й абстрактне; робити висновки й узагальнення (розвивати вміння постійно).

3. Висловлювати думку.

4. Вільно, виразно, свідомо читати (до I півріччя третього року навчання читати 110-120 слів за хвилину).

5. Вільно, досить швидко, красиво і правильно писати під диктовку вчителя (до кінця I півріччя четвертого року навчання, 10-12 слів за хвилину).

6. Уміння виділяти логічно закінчені частини у прочитаному, встановлювати взаємозв'язок і взаємозалежність між ними (до кінця 4 класу).

7. Знаходити книгу з питання, яке цікавить учня (розвивати і поглиблювати поступово).

8. Віднаходити у книзі матеріали з питання, яке цікавить (розвивати і поглиблювати постійно).

9. Слухати вчителя і водночас записувати короткий зміст його розповіді (до кінця 10 класу).

10. Робити попередній логічний аналіз тексту під час читання (до закінчення 8 класу).

11. Читати текст і водночас слухати інструктаж учителя про роботу над текстом, над логічними складовими частинами (до кінця 10 класу).

12. Написати твір – розповісти про побачене, спостережене та ін. (до кінця 2 класу).

13. Уміння одночасно зберігати в пам'яті числові чи функціональні дані і робити обчислення (розвивати це постійно).

14. Скорочено передавати думку про широке явище, подію (до кінця 7 року навчання).

15. Складати задачі, аналогічні розв'язаним (розвивати і поглиблювати постійно).

16. Схематично зобразити задачу (до кінця 4 класу).

17. Складати (накреслити) план ділянки, будинку, користуючись масштабом (до кінця 4 року навчання).

18. Написати реферат, користуючись кількома джерелами (до закінчення 8 класу). (План роботи Павлівської СШ на 1969-1970 навч. рік. Педагогічно-меморіальний музей В.Сухомлинського у Павлиші. – № 23. – 47с).

Десять років учень вчиться у школі, і, щоб успішно опанувати знання, він найперше має навчитися добре читати і писати, але не упродовж цих десяти років, а ще в початкових класах. "Без уміння швидко, свідомо, виразно читати й сприймати прочитане, швидко й безпомилково писати не може бути й мови про успішне навчання в середніх і старших класах", – зазначав В. Сухомлинський (Сухомлинський В.О. Сто порад учителю. Вибр. твори у 5 т. – Т.2. – К. – с. 443). Саме у початкових класах необхідно навчити всіх дітей читати так, аби вони вміли, читаючи, думати й, думаючи, читати. Адже, навчившись цього, учні з будь-якою роботою впораються швидше і успішніше, а їхня розумова праця не буде зубрінням. Василь Олександрович відзначав, що вміння читати треба довести до такого автоматизму, щоб сприймання зором, очима й свідомістю значно випереджало вимовляння вголос. Чим значніше це випередження, тим тоншою буде здатність думати під час читання – а це надзвичайно важлива умова успішного навчання й розумового розвитку взагалі.

Успішне навчання в середніх і старших класах залежить також від того, наскільки швидко й свідомо учень навчився писати в молодших класах і як розвивається це вміння далі. Таким чином письмо – це інструмент, за допомогою якого дитина оволодіває знаннями. Досить цінною є порада В. Сухомлинського вчителям початкових класів: "Поставте за мету досягти того, щоб дитина на момент закінчення 3 класу оволоділа швидким, напівавтоматичним письмом, – лише за цієї умови вона буде успішно навчатися. Треба прагнути, щоб написання букв, складів і слів не було в центрі уваги учня. Поставте перед собою конкретнішу мету: ви учням що-небудь розповідаєте, а вони, слухаючи, вдумуючись у те, що ви розповідаєте, одночасно пишуть, коротко, у стислому вигляді висловлюючи свою думку. Цього треба навчити дітей уже в 3 класі" (Там само. – С. 444).

Отже, чим швидше, тобто на початковому етапі навчання, дитина оволодіває вміннями добре читати і писати (особливо вмінням читати, адже саме з ним пов'язано багато труднощів у навчанні), тим легше їй вчитися, тим ефективніше формується пізнавальний інтерес, тим менше перевантаження вона відчуває. Інакше, як зазначав В. Сухомлинський, вона не може досконало опанувати систему знань, а це велика біда шкільного навчання (Там само. – Т.5. – С. 15).

З'ясувавши картину послідовності, взаємозалежності й наступності умінь, Василь Олександрович з колективом однодумців уклали систему, яка й стала програмою управління педагогічним процесом в цілому і вимогою, яку вчителі ставили до себе й один до одного зокрема.

Так, на основі уважних і детальних спостережень за роботою учнів на уроках В. Сухомлинський дійшов висновку, що багато школярів не встигають, бо не вміють слухати вчителя. А це *перша і найважливіша складова* вміння вчитися, стверджує видатний педагог. Багато учнів, слухаючи вчителя, не зв'язують його слова зі своїми думками, а намагаються запам'ятати слова педагога. В. Сухомлинський говорив, що навчати учнів слухати, це означає навчити їх зв'язувати думку вчителя зі своєю.

Друга складова частина вміння вчитися – вміння засвоювати знання з підручника і оволодівати практичними навичками, необхідними для цього (складання плану прочитаного, анотації). Щоб виробити у дітей необхідні навички роботи з книгою, вчителі 1-4 класів Павлиської школи проводили спеціальні уроки виконання домашнього завдання. Одне з головних – навчити дітей читати підручник, ставити запитання до прочитаного, складати план.

Третя складова – вміння спостерігати і розповідати про це, досліджувати та описувати предмет чи явище, робити висновки, висловлювати свою думку. Адже В. Сухомлинський зазначав: "Дослідження – основа мислення, без цього вміння немає живої думки – як наслідок, немає глибоких, міцних знань" (Там само. – С. 25).

Велика роль у Павлівській школі надавалася дослідницькому елементу у навчанні. Класоводи 1-4 класів, готуючись до нового навчального року, розробляли систему індивідуальних спостережень з природознавства, дотримуючись наступності: від спостереження за найпростішим явищем природи (наприклад, за розпусканням бруньок), учні поступово переходили до спостереження за тривалими явищами (за ростом овочевої рослини від посіву до її дозрівання). Але видатний педагог розумів це поняття у ширшому значенні – не тільки як практичні дослідження на навчальній ділянці чи теплиці, а як аналіз фактів і явищ. Тому вже з перших кроків навчання починається розв'язання задач.

З дослідженням тісно пов'язане вміння висловлювати думку про те, що дитина бачить, робить, спостерігає, думає. Василь Олександрович навчав школярів спостерігати і розповідати про побачене висновками, узагальненнями, судженнями. Спочатку це були усні розповіді; потім діти переходили до письмового викладу думки. Це був найцінніший засіб виховання культури мислення. Педагог-практик підкреслював, що чим раніше учень навчиться висловлювати свої думки і записувати їх, тим глибше оволодіє він багатством рідної мови, тим самостійніші, активніші та гнучкіші будуть його думки. Саме тому вчителі проводили спеціальні класні та домашні роботи, метою яких було описати той чи інший предмет чи явище.

Четверта складова – вміння учня перевірити правильність своєї роботи, готовність до уроку, до виконання домашнього завдання і взагалі тієї чи іншої роботи. В.Сухомлинський підкреслював, що відсутність навичок самоперевірки дає про себе знати вже в молодших класах, знижується якість виконання класних і домашніх завдань. Мета роботи полягала в тому, щоб навчити учня не тільки виконувати завдання й перевіряти результат своєї праці. Наприклад, якщо учень списує текст з книги, то вчитель вчить перевіряти його правильність списування; під час розв'язування задач учні вчать думати над задачею після того, як вона розв'язана.

В. Сухомлинський наголошував, що оволодіння навичками самоперевірки – дуже важлива ділянка, що, на жаль, ігнорується у повсякденній роботі. Без оволодіння ними неможливе успішне навчання.

П'ята складова – вміння застосовувати здобуті знання під час виконання самостійної роботи, не пов'язаної безпосередньо з програмою. Тобто, знання, засвоєні з книг і за допомогою книг, учні мають застосовувати на практиці. Таким чином одне з найважливіших завдань школи – навчити учня користуватися знаннями. Адже саме в молодших класах, коли за своїм характером розумова праця найбільше пов'язана з набуттям нових умінь і навичок, невиконання цього завдання призводить до небезпеки перетворення знань у мертвий вантаж. В. Сухомлинський неодноразово підкреслював: "Якщо ці вміння і на-

вички тільки засвоюються і не застосовуються на практиці, навчання поступово виходить за сфери духовного життя дитини, неначе відділяється від її інтересів і захоплень" (Там само. Т. 7. – С. 127). Саме тому вчитель початкових класів має дбати, щоб кожна дитина творчо застосовувала здобуті вміння і навички.

Майже тридцять років В.Сухомлинський зі своїми колегами працювали над системою умінь і знань, підказаною самою логікою процесу навчання. Кожен учитель, маючи чітке уявлення про суть того чи іншого вміння, знаходив конкретні шляхи оволодіння ним.

Керівництво процесом навчання, побудоване на системі умінь і знань, мало певні переваги. Аби конкретніше розкрити ці переваги, зупинимось на другій частині системи – системі знань. Вивчаючи розумову працю школярів та аналізуючи існуючі програми, павлівські педагоги визначили, так би мовити, стрижень освіти і розумової праці – ті елементарні знання, що їх слід обов'язково зберігати в пам'яті міцно, вміти, коли потрібно, користуватися пам'яттю. Адже те, що запам'яталось, відклалось у пам'яті в дитинстві, ніколи не забувається, про це всі добре знають із життєвого досвіду.

Отже, роки навчання у початковій школі потрібно максимально використовувати для того, щоб у дитячій пам'яті збереглося все, необхідне для подальшого оволодіння знаннями, для мислення. Тому з кожного предмета павлівськими вчителями були визначені правила, поняття, формули, закони та інші узагальнення, які треба назавжди запам'ятати і зберігати в пам'яті насамперед тому, що вони постійно застосовуються у розумовій праці, образно кажучи, "універсальний підручний інструмент – без якого немає доступу в майстерню знань" (Там само. – Т.2. – С. 572).

З граматики це, найперше, міцне збереження в пам'яті орфографічного мінімуму. Зі словника і підручників павлівські педагоги вибрали 2000 слів-орфограм, які охоплювали всі найважливіші орфографічні правила. З них: написання 1500 слів учні мали засвоїти у початкових класах, написання 500 слів – у 5-6 класах. Орфографічний мінімум – тверда програма вчителя, за допомогою якої педагоги початкових класів Павлівської школи мали змогу розподіляти слова у часі, давати відповідні вправи, вивчати індивідуальну роботу школярів. Багаторічний досвід підтвердив незаперечність думки В. Сухомлинського, що коли до моменту закінчення 6 класу учень міцно запам'ятав 2000 орфограм, які охоплюють найважливіші правила граматики, якщо це запам'ятовування відбувається на тлі свідомого вивчення правил, то він буде грамотним. Адже "грамотність, набута в початковій школі – інструмент опанування знань у середніх і старших класах", – підкреслював він (Там само. – Т.4. – С. 445). До того ж запам'ятовування і збереження цих знань у пам'яті звільняє сили учня для виконання творчих завдань учіння.

Відтак, керівництво процесом навчання, побудоване на науковому розподілі найважливіших умінь і знань, дає змогу вчителеві вдаліше керувати розумовою працею школярів, запобігати незнанню, неуспішності. За такого керівництва забезпечується важлива умова, без якої немислима школа: учень не тільки засвоює певний обсяг знань, а й розумово розвивається, виховується його розум, дитина вчиться вчитися.

Отже, між перерахованими вище вміннями і фактичним обсягом знань, якими оволодівають діти, має бути гармонія. В. Сухомлинський писав: "Якщо вміння відстають від знань – це велике лихо: навчання перетворюється для дитини вже у початковій школі у неприємну, обтяжливу справу, зникає найважливіший супутник успіху – інтелектуальна радість, радість пізнання" (Там само. – Т.8. – С. 99). Саме тому павлівські педагоги вважали однією з найважливіших теоретичних і практичних проблем школи створення гармонії умінь і знань. В. Сухомлинський на засіданнях педагогічної ради неодноразово зазначав, що вихованці можуть успішно вчитися тільки тоді, коли вони вміють спостерігати, думати, висловлювати думки, читати, писати, думаючи читати і читаючи думати. Цей комплекс основних умінь – ціла галузь педагогічного процесу. Тому дуже важливо, щоб робота у цій галузі ніколи не зупинялася, а її наслідки розглядалися педагогічним колективом як неодмінна передумова успішного навчання.

М. Дубінка

Як зберегти у дитини інтерес до школи

У школі й удома дії дитини постійно оцінюють. Через найкращі наміри, намагаючись допомогти виправити помилки й недоліки, дорослі нерідко зловживають критикою, забуваючи, що оцінювання має не лише відображати реальний стан справ, а й надихати дитину на подальшу напружену працю.

Поговоримо про правила "техніки оцінної безпеки", дотримуючись яких, ви допоможете дитині впоратися з труднощами, зберегти віру в свої сили та інтерес до школи.

Правило перше: не бий лежачого. "Двійка", – достатнє покарання. І не варто двічі карати за одні й ті самі помилки. Оцінку своїх знань дитина вже одержала, а вдома від батьків очікує спокійної допомоги. А як часто одержує нові і вже несправедливі докори!

Правило друге: щоб позбавити дитину недоліків, робіть не більше як одне зауваження на хвилину.

"Знову бруд у зошиті! І сміття знову не виніс! І речі порозкидані! І портфель не склав! І...". Знайте міру. Ще трохи – і дитина відключиться, перестане реагувати на слова, стане нечутливою до ваших оцінок. Виберіть щось одне, те, що для вас найбільш нестерпне, й говоріть тільки про це.

Правило третє: за двома зайцями поженешся... Порадьтеся з дитиною і почніть з ліквідації тих навчальних труднощів, які для неї найбільш значущі. Тут ви швидше зустрінете розуміння та однастайність. Якщо обох турбує передусім читання, не вимагайте водночас виразності і переказу.

Правило четверте й центральне: хвалити – виконавця, критикувати – виконання. Дитина схильна будь-яке оцінювання сприймати глобально, вважати, що оцінюють усю її особистість (і сьогоднішню роботу). Вчитель оцінює роботу за шкільними нормами: відповідно до кількості помилок та помарок. А дитина читає оцінку по-своєму: "Я – хороша" або "Я – погана". Ми можемо допомогти відділити оцінювання її особистості від оцінювання її роботи. Адресувати треба похвалу: "Молодець, ти вже вмієш розв'язувати задачі на дві дії!". Позитивне оцінювання має стосуватися людини, що стала трішечки більше знати й уміти. Але за такої персональної похвали критика має бути якомога безособовою: "Ти чинив нечесно" замість "Ти брехун!". "У цьому завданні ти припустився трьох помилок" замість "Треба ж бути таким неуважним".

Ця форма негативного оцінювання стимулює виправлення помилок, а не позначається негативно на ставленні дитини до занять, на її вірі в успіх.

Правило п'яте і найважче: оцінюючи успіхи дитини, не порівнюйте її з іншими дітьми.

Оцінювання має порівнювати нинішні успіхи дитини з її вчорашніми невдачами, а не з успіхами сусіда по парті. Постійно програючи у змаганні зі здібнішими однокласниками, дитина може втратити віру в свої сили. Шкільні "п'ятірки" та "двійки" порівнюють усіх. А от мама каже своєму синові, який два тижні чесно писав додаткові диктанти, зменшив кількість помилок з 16 до 8, спекти пиріг і без будь-якої іронії відсвяткувати малу, але очевидну перемогу над безграмотністю. Адже найменший успіх дитини – це реальний успіх, перемога над собою, й вона має бути помічена й оцінена за заслугами.

Правило шосте: не скупіться на похвалу. Немає такої дитини, якої не було б за що похвалити. Але часто батьки не вважають за потрібне робити це. Хорошу успішність дитини вони сприймають як належне: про що тут говорити – все як слід! А ось недолікам приділяють надто багато уваги. Простежте за собою, чи немає у вас звички "грати в одні ворота"?

Правило сьоме: вчіться виділяти в морі помилок острівці успіху. Оцінювати дитячу працю слід дуже роздрібно, диференційовано. Тут непридатне глобальне оцінювання, в якому поєднано плоди дуже різних зусиль дитини. Намагайтеся оцінити все окремо. Наприклад: "Порядок дій під час розв'язування задачі ти вже знаєш добре. Молодець. Це найголовніше в розв'язуванні задач. Рахувати ти теж навчився непогано. Додаєш без помилок. А ось віднімання перевір іще раз. І записувати відповідь словами треба ще повчитися. Ненаголошені голосні в зошиті з математики перевіряють так само, як і в зошиті з мови". За диференційованого оцінювання у дитини немає ілюзії повного успіху, але й відчуття повної невдачі. Виникає найбільш ділова мотивація навчання: "ще не знаю, але можу й хочу дізнатися".

Правило восьме: ставте перед дитиною якомога конкретніші й реальні завдання. Типова помилка мами пустуна: "Вітюню, ти мені обіцяєш у школі не битися й не бігати?" Не спокушайте дитину завданнями, які вона не спроможна виконати, не штовхайте її на шлях свідомої брехні. Для початку візьміть з дитини слово, що не поб'ється просто зараз, коли прийде в школу, до першого уроку. Якщо зробила в диктанті 10 помилок, не беріть обіцянки постаратися і наступний диктант написати без помилок. Домовтеся, що помилка буде не більше, як вісім, і радійте разом з нею, якщо досягне цього.

Правило дев'яте: зробіть оцінювання наочним. Важливо, щоб оцінка була виражена не тільки на словах, а й була матеріалізована.

Правило десяте: вчіть дитину самостійно оцінювати свої досягнення. Вміння себе оцінювати є необхідним компонентом вміння навчатися – головним засобом подолання труднощів. Якщо учень сам може розрізнити у вчительській "трійці" "четвірку" за грамотність і "одиницю" за почерк; якщо його навчили радіти, що сьогодні він розв'язав на один приклад більше, ніж учора; якщо він уміє сам відрізнити добре ставлення вчительки до нього особисто від поставлених її рукою поганих оцінок; безпорадності й невпевненості, з якими складно зберегти позитивне ставлення до навчання в школі.

Для дитини абсолютно природно оцінювати кожне своє зусилля, а їх було багато: вона змусила себе сісти за уроки вчасно, пригадувала, виводила формули. Не думала про ігри. Але як оцінити грамотність, якщо мама допомогла знайти 6 помилок? Але дитина знає, що вчора помилок було 15. "То я не безграмотна? Я вже щось можу!" Ось заради цього "Я можу!", й варто постаратися!

*Інтелектуальне здоров'я
(пам'ятка учневі)*

Інтелектуальне здоров'я – складова частина здоров'я. Піклуватися про своє інтелектуальне здоров'я треба завжди незалежно від віку. Інтелект – це розуміння, пізнання, здатність до мислення. Треба завжди використовувати свій розум, вміння його тренувати, загартовувати і не забувати про відпочинок. Здоровий спосіб життя – це також вміння сприймати, запам'ятовувати важливу інформацію.

"Щоб що-небудь дізнатися, треба що-небудь придумати. Щоб щонебудь придумати, треба що-небудь пізнати" (С.М. Зотова).

Учитель, класний керівник:

- має спонукати учнів до вивчення механізмів зберігання інформації в нашій пам'яті;
- формує уявлення про механізми запам'ятовування і відтворення інформації, який можна розвивати, тренувати і зміцнювати;
- дає поняття про пам'ять як цінність, яку необхідно не тільки розвивати, але й зберігати.

Програмні тези:

Пам'ять, механізм пам'яті, типи пам'яті, закони пам'яті, розвиток пам'яті і мислення, види пам'яті. Принцип юного вундеркінда.

Види діяльності:

- 1-4 класи – години спілкування "Що таке пам'ять?", "Як тренувати пам'ять?"; бесіда "Як працювати з текстом"; мозковий штурм "Думай, думай..."; гра "Постав питання: чому?";
- 5-8 класи – години спілкування "Як формується пам'ять", "Як бути уважним на уроці", "Що таке запам'ятовування"; бесіди "Як запам'ятати вірш, формулу", "Як працювати з текстом", "Алгоритм рішення задачі", "Як написати твір"; інформаційне повідомлення: закони пам'яті; анкетування, тестування, тренінги "Як розвивати пам'ять, мислення", "Як підготувати повідомлення"; конкурс на краще повідомлення; усний журнал "Закони мислення";
- 9-11 класи – години спілкування "Механізми пам'яті", "Як відтворити інформацію, одержану на уроці"; бесіди "Як написати реферат", "Як написати твір", "Як готуватись до Державної атестації", "Як готуватись до заліку"; інформаційне повідомлення: скільки часу учні повинні готувати домашні завдання; конкурс на кращий конспект, реферат; усний журнал "Продуктивність пам'яті людини", "Значення інформації в житті людини"; тренінг "Правила процесу запам'ятовування".

3. ДУХОВНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ДО РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ

Ключова проблема розбудови національної школи України – підвищення ефективності педагогічної і учнівської праці. Треба утверджувати в кожному навчальному закладі атмосферу наполегливої навчальної праці, зацікавленого, творчого, відповідального ставлення до оволодіння знаннями.

На теренах України набули життєвості два типи освітніх технологій – технократична і гуманістична.

Порівнюємо дві множини частково пересічних категорій, які характеризують ці технології.

Технократична: ефективність освіти, конкретизація навчальних цілей, критерії засвоєння (еталонні результати), коректуючий зворотний зв'язок, формуюча і підсумовуюча оцінка, навчаючі процедури, пред'явлення інформації та еталонів засвоєння, критеріальний контроль, повне засвоєння тощо.

Гуманістична: навчальне дослідження, процесуальна орієнтація, вирішення проблем, постановка і перевірка гіпотез, збір даних, експеримент, перенесення знань, моделювання, аргументація, прийняття рішень, співвіднесення моделі і реальності, рефлексивне, критичне, творче мислення, розвиток сприйнятливості, рольова гра, релевантність, пошук особистісних смислів тощо.

Найбільш важливими складниками професійної культури є:

- системний світогляд і модельне мислення;
- праксеологічна, рефлексивна та інформаційна озброєність;
- компетентність спілкування і управління;
- конкретно-предметні знання (В.К. Майборода, Г.М. Сагач).

У процесі фахової підготовки вчителя-духовного poradника і провітителя особливого значення набувають питання формування пізнавальних інтересів особистості в умовах вищої освіти та в школах нового типу. Виховання в учнів інтересу до вивчення будь-якого предмета – одне з важливих завдань, що стоять перед учителем.

Інтерес у навчанні є своєрідним епіцентром активізації навчання, розвитку пізнавальної активності особистості, формування у неї позитивного ставлення до процесу й результатів своєї праці.

Вивчення праць В.О. Сухомлинського дає змогу виділити головні складові проблеми розвитку пізнавального інтересу молодших школярів: постановка вчителем дедалі складніших перспективних завдань для забезпечення розвитку творчих сил дітей; проведення уроків мис-

лення в природі; стимулювання інтелектуальних почуттів дитини; систематизація творчих робіт з розвитку мовлення; єдність інтелектуальної та трудової діяльності молодших школярів.

Останнім часом проблема інтересу все ширше досліджується в контексті різноманітної діяльності школярів. Діяльність – соціальна і психолого-педагогічна основа формування пізнавальних інтересів учнів (О.Я. Савченко, О.В Скрипченко, Г.І. Щукіна та ін.).

Наявність пізнавального інтересу в учнів визначається відповідними ознаками (критеріями). На основі вивчення досліджень багатьох авторів можна зробити висновок про те, що такими критеріями вважаються (О.І. Киричук, С.В. Крисюк, В.К. Майборода та ін.):

- наявність запитань до вчителя, які потребують передусім з'ясування причинно-наслідкових зв'язків і розкриття закономірностей;

- пошукова активність, що проявляється в ініціативності і самостійності;

- уміння учнів самостійно розв'язувати пізнавальні завдання, виконувати творчі вправи, знаходити вихід із проблемних ситуацій;

- підвищений інтерес до теоретичних знань (прагнучи оволодіти цими знаннями, учні не заспокоюються почутим на уроці, а самостійно поповнюють свої знання з різних джерел). Пізнавальна самостійність школярів проявляється насамперед у вирішенні пізнавальних задач. З погляду на це навчання в школі завжди носить "задачний" характер, хоч до останнього часу слово "задача" вживалось педагогами, головним чином, стосовно предметів фізико-математичного циклу.

Звернемося до прикладів підготовки вчителя до роботи з виховання пізнавальних інтересів молодших школярів.

І. Нині вже в 1-4 класах змінюються пріоритети цілей навчання: на перший план висувається його розвиваюча функція, культ самостійності і нестандартності думки, що забезпечує здоровий інтелектуальний клімат класу. Оновлення змісту навчання здійснюється через введення дворівневих підручників, нових інтегрованих курсів ("Мова і культура спілкування", "Людина і світ", "Математика і конструювання" та ін.), спеціального курсу пізнавальних здібностей, щоб створити розвивальне середовище для учнів.

З урахуванням цього для студентів педагогічних факультетів розроблено інтегрований педагогічний практикум "Людина і світ", який охоплює 8 тем (від першого до четвертого класів): "Наша школа", "Сім'я", "Про тебе самого", "Уроки ввічливості", "Азбука пішохода", "Де ти живеш", "Люди і речі", "Природа навколо нас".

Основу всього курсу складає ідея: людина, суспільство, природа – це єдине нерозривне ціле.

У доборі різних типів розвивальних завдань за основу взято ті логічні операції, без яких виконання їх неможливе: порівняння, узагаль-

нення, класифікацію, встановлення причинно-наслідкових зв'язків. При цьому враховувалися також програмні вимоги до знань, умінь учнів на кінець навчання у 1-4 класах.

Різноплановий зміст предмета зумовлює об'єктивну необхідність використання такого комплексу методів і прийомів:

для активізації сприйняття – пояснення з опорою на наочність, бесіди з коментуванням малюнків, натуральних об'єктів;

для активізації пам'яті, мислення, творчих можливостей - пошукові завдання;

для активізації емоційної сфери – дидактичні, сюжетно-рольові ігри.

II. З метою виховання інтересу у майбутніх учителів початкових класів до пошукової роботи з раціоналізації обчислень ми розробили факультативний курс "Теорія і практика раціональних обчислень". Основні теми факультативу:

1. Загальні питання техніки швидких обчислень. Індивідуальні психологічні особливості оволодіння прийомами раціональних обчислень.

2. Скорочені прийоми додавання.

3. Скорочені прийоми віднімання.

4. Скорочені прийоми множення.

5. Скорочені прийоми ділення.

6. Цікаві творчі вправи та ігрові завдання з техніки швидких обчислень.

7. Як у давнину в Україні виконували арифметичні дії. Культура обчислень включає: правильність виконання дій, розумне поєднання усних, письмових та інструментальних обчислень, раціональність форм записів, використання різних прийомів, що дають можливість раціоналізувати обчислення, розумне врахування потрібної і можливої точності результатів, перевірка їх правильності.

III. Програма

інтегрованого спецкурсу теоретичних основ і методики викладання початкової математики для магістерської підготовки на педагогічному факультеті

Структурно і за змістом матеріал спецкурсу "Педагогіка математики" побудовано за основними, наскрізними лініями початкової математичної освіти, що визначають духовну та практичну значущість цього предмета для навчання й виховання молодших школярів, з урахуванням державного освітнього стандарту "Початкова школа", новітніх педагогічних технологій навчання і виховання. Бо саме недостатня системність і цілісність уявлень про взаємозв'язки теоретичних і прикладних дисциплін є типовим недоліком підготовки значної частини вчителів початкових класів.

Вивчення кожної теми передбачає: історичну і термінологічну довідки; теоретичне обґрунтування з засвоєнням на прикладах, вправах, задачах; систему й методику викладання в молодших класах на засадах надбань психологічної і педагогічної науки та шкільної практики, багатівікової педагогічної мудрості українського народу.

Семінарські заняття можуть проводитися як зустрічі з майстрами педагогічної праці та науковими співробітниками АПН України, авторами підручників, як наукові повідомлення слухачів, диспути, "круглі столи", теоретичні конференції тощо.

У процесі індивідуальної самостійної роботи слухачі не лише вивчають літературу, але й пишуть реферати, проводять наукові дослідження, готують до друку статті, повідомлення на Всеукраїнських науково-практичних конференціях.

На вивчення спецкурсу "Педагогіка математики" відводиться 42 години, які розподіляються так: 32 години – аудиторні заняття, 10 годин – самостійна робота.

Орієнтовна тематика занять із розподілом годин:

№	Тема	Кількість годин за планом
1	2	3
I. Лекції		
1.1	Сучасна концепція курсу математики для 1-4 класів національної школи України	2
1.2	Державний освітній стандарт з математики (початкова ланка), його психоаналіз	2
1.3	Психологічні основи навчання математики в початкових класах	2
1.4	Формування духовної культури особистості в школах нового типу (на уроках математики)	2
1.5	Краса педагогічної дії в контексті виховання пізнавальних інтересів	2
1.6	Виховання пізнавальних інтересів у молодших школярів у процесі навчання математики	2
1.7	Розвиток молодших школярів у процесі засвоєння знань, умінь і навичок з математики	2
1.8	Нові технології навчання математики у початковій школі	2
1.9	Українська народна математика. Духовна спадщина провідних українських психологів, педагогів, методистів математики початкових класів	2

1	2	3
II. Семінарські заняття		
2.1	Особливості оригінального українського підручника з математики для 1 (2, 3, 4) класу (логічна і змістова структура, система вправ, методичний апарат, мова викладу, ілюстративний матеріал)	2
2.2	Дедуктивні міркування в курсі математики початкових класів. Індуктивні міркування в курсі математики початкових класів	4
2.3	Активізація навчання математики в початкових класах шляхом реалізації принципів етнопедагогіки (з досвіду)	2
2.4	Шляхи і засоби виховання в учнів інтересу до математики (з досвіду)	2
2.5	Нестандартні уроки математики в 1-4 класах (з досвіду)	2
2.6	Нестандартні математичні завдання та їх розв'язування	2
III. Самостійна робота слухачів		
3.1	Елементи дослідницької діяльності учнів при вивченні математики. Діагностичні (тестові) завдання з математики. Розробка і апробація у базових школах системи вправ для інтелектуального самовдосконалення молодших школярів	2
3.2	Естетичне виховання на уроках математики	2
3.3	Екологічне виховання на уроках математики	2
3.4	Економічне виховання на уроках математики. Комп'ютер у початковій школі	2
3.5	Актуальні питання основ і методики викладання початкової математики на сторінках журналу "Початкова школа", зарубіжної педагогічної періодики	2
ВСЬОГО:		42

Взаємозв'язок діяльності викладача і студента – основа формування останніх професійних інтересів. Лаконічно висловимо свою позицію словами: "Творячи – навчати, навчатись – творячи". Готувати майбутніх педагогів мають викладачі, які довели і доводять свій високий творчий рівень практичними результатами в наукових дослідженнях. Тільки в такому разі навчання можна по-справжньому органічно пов'язати з шкільною практикою, і студент почне переймати у своїх викладачів найцінніше – дійовий стереотип реального творчого підходу до справи.

Основу методичних прийомів розвитку пізнавальних інтересів у майбутніх учителів складало розв'язання протиріч між емоційним, суб'єктивним і раціональним, об'єктивним.

Стрижень цієї педагогічної роботи – стимулююче педагогічне спілкування, яке зорієнтоване на учнівські актуальні і перспективні потреби.

Щодо оптимізації пошукової самостійності учнів важливим є синтез мислення, мовлення (слова) і дії на уроці.

Особливу роль у процесі навчання відіграють дидактичні моделі, які створюються згідно з "логікою" предмета навчання і можливостями суб'єкта, що пізнає. Ефективність дидактичної моделі визначається не лише характером стимулюючого матеріалу, але й семантикою суб'єктивно очікуваної інформації, пізнавальними установками, суб'єктивними стратегіями і механізмами "категоріального сприйняття" реципієнта.

Визначення об'єму тих чи інших тезаурусів за допомогою кількісних методів уможливило створення так званих психопредметних профілів, які характеризують рівень навчально-пізнавальної корисності дидактичних схем (на основі співвідношення величин об'єму тезаурусу предметно-знакової системи, основної її інформативності і тезаурусу адресата). Співвідношення величин об'єму основної інформативності, "баласту" і втрати інформативності дає характеристику відносних інформацийних втрат дидактичної моделі для даного студента.

Під *тезаурусом* розуміється об'єм знань, умінь і здібностей людини, які реалізуються під впливом інформаційних потреб, пізнавальних установок і глибинних неартикульованих семантичних структур свідомості. Фактично тезаурус людини – це тією чи іншою мірою вербалізована сукупність її уявлень про світ, яка включає пізнавальні, оцінні і діяльнісні установки.

Розробляючи *дидактичну модель*, яка слугуватиме формуванню пізнавальних інтересів, необхідно зважати на такі вимоги (за І.А. Зязюном і Г.М. Сагач):

- дидактична модель повинна бути об'єктивною (відображувати суще);
- суб'єктивною (відображувати об'єкт з урахуванням тезаурусу реципієнта);
- нормативною (відображати бажане);
- адаптивною (приспособуватись до індивідуальних особливостей людини, передусім до рівня різновидів її досвіду);
- відкритою (передбачати проективно-технологічну нормотворчість діяльності реципієнта).

(Докладніше див.: Зязюн І.А., Сагач Г.М. Краса педагогічної дії. – К., 1997. – 302 с.).

Широкому колу питань професійної підготовки сучасного вчителя національної школи України присвячені праці А.М. Алексюка, В.І. Бондаря, І.А. Зязюна, Л.В. Кондрашової, С.В. Крисяка, В.І. Лугового, В.К. Майбороди, О.Г. Мороза, О.Я. Савченко та ін.

Той, хто на все життя обирає педагогічну професію, має володіти бодай трьома особливостями: умінням шанувати і любити людей більше себе; умінням пожиттєво набувати знання і різновиди людського досвіду – теоретичний, практичний, естетичний; умінням передавати різновиди досвіду учням.

В Україні все гостріше відчувається активізація уваги до проблем духовності молодих педагогів. Так, в докторській дисертації О.М. Олексюк "Формування духовного потенціалу студентської молоді в процесі професійної підготовки" (К., 1997) сформовано струмку концепцію духовного потенціалу особистості нової України.

Реалізується духовність особистості, за М.М. Бахтінім, через вчинок, в якому людина виступає відповідальним суб'єктом процесу життєтворчості.

Як вважають більшість вітчизняних та зарубіжних дослідників, без культу духовності людство загине. Вищою метою педагогіки духовності слід вважати сприяння максимально ефективному духовному розвитку особистості. В умовах вищої освіти майбутній педагог має бути ґрунтовно підготовлений з методики формування духовної культури учнів, стрижнем якої служить символічна фраза-девіз: "Від людини розумної до людини духовної".

З.В. Друзь

ВИХОВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

Стан "голоду на знання" в особистості є найкориснішим. В.О. Сухомлинський розробив оригінальну модель системності навчально-виховного процесу щодо формування творчої особистості дитини засобами живого слова – від молодшого шкільного віку до юнацького шляхом поступового, ступеневого формування художньо-образного типу мислення дитини, від імітаційно-наслідувального до індивідуально-власного творчого виду художньої креативності. Відзначимо серед багатьох чинників формування інтелектуальної та художньо-вербальної творчості дітей такі способи, як формування емоційної культури особистості, глибокого чуттєвого та духовно-інтелектуального осмислення дієвості слова, ефективності думки, через формування культури читання, зокрема й художньо-виразного читання різних текстів, власних творів, формування думки в органічній єдності із формуванням "руки", тобто в процесі творчої трудової діяльності, цілеспрямоване формування риторичної особистості вихованця через організацію високої позитивної мотиваційної установки дитини до власної усно-розмовної творчості, зверненої до аудиторії тощо, тобто усього того, що було спрямовано на "загальний духовний розвиток людини".

Основним живодайним джерелом словесної творчості є Учитель, майстер переконуючого, художньо-публіцистичного, ораторського слова, який своїм словом одухотворює дитину, настроює "струни мислі" на вірний лад оркестру, бо, як вважав В.О. Сухомлинський, тільки натхнення породжує натхнення, розум впливає на розум, радість стає джерелом нової радості: "За найбільшу творчу знахідку в своїй педагогічній майстерності вважайте ту мить, – писав В.О. Сухомлинський, – коли дитина сказала СВОЄ слово. В цю мить вона піднялась на одну сходинку в своєму інтелектуальному розвитку". "Музика – уява – фантазія – казка – творчість – така доріжка, йдучи якою, дитина розвиває свої *духовні сили*".

Розвиток особистості відбувається в *діяльності*, яка керується системою *мотивів*, притаманних даній особистості. Як передумова й результат розвитку особистості виступають *потреби*.

Інтерес у навчанні є своєрідним епіцентром активізації навчання, розвитку пізнавальної активності школярів, формування у них позитивного ставлення до процесу й результатів своєї праці.

Уміння щось побачити, здивуватися, захопитися, захотіти негайно зрозуміти, що, чому і як відбувається, знайти в собі сили, щоб відшукати відповіді на ці запитання, не відступити перед труднощами, а, діставши відповідь, знову прагнути вперед, у незвідане, – все це, разом узяті, і є інтерес. Інтерес емоційний, він дарує радість творчості, радість пізнання, він міцно пов'язаний з гостротою сприймання навколишнього світу, увагою, пам'яттю, мисленням і волею.

Для створення і підтримання мотивації учіння важливу роль відіграють:

- позитивні емоції, пов'язані зі школою в цілому і перебуванням у ній;
- позитивні емоції, обумовлені рівними, добрими діловими взаєминами учня з вчителем і ровесниками;
- емоції, пов'язані з усвідомленням кожним учнем своїх великих можливостей у досягненні успіхів у навчальній роботі;
- позитивні емоції від зіткнення з новим навчальним матеріалом;
- позитивні емоції, які виникають при оволодінні учнями прийомів самостійного здобування знань, новими способами удосконалення своєї навчальної роботи, самоосвіти.

Емоції залишають "сліди" у свідомості людини, нагромаджуються, узагальнюються, внаслідок чого формуються стійкі інтелектуальні почуття, які входять до складу допитливості, пізнавальних інтересів, потреби в знаннях, бажання вчитися.

Інтереси можуть переходити у нахили – прагнення займатися певною діяльністю. Справжні нахили, як правило, поєднують у собі стійкий інтерес до тих або інших явищ дійсності і стійке прагнення самому діяти в цьому напрямку.

Між інтересом і нахилом багато спільного, але є і відмінність. Інтереси можна виразити формулою "хочу знати", а нахил – "хочу зробити".

Останнім часом проблема інтересу все ширше досліджується в контексті різноманітної діяльності школярів. Діяльність – соціальна і психолого-педагогічна основа формування пізнавальних інтересів учнів. Взаємообумовленість розвитку особистості та її інтересів – така діалектика зв'язків *інтересу – діяльності – особистості*.

Формування пізнавального інтересу є і результатом, і необхідною умовою шкільного навчання. Невипадково інтерес образно порівнюють з каталізатором, який полегшує і прискорює розумові реакції, з ферментом, що дає змогу учням асимілювати основи наук.

Дослідження у галузі педагогіки та методики початкового навчання показали, що важливими умовами виховання інтересу є:

- розуміння дитиною змісту і значення матеріалу, що вивчається;
- наявність нового як у змісті матеріалу, що вивчається, так і в самому підході до його розгляду;
- емоційна привабливість навчання;
- наявність оптимальної системи пізнавальних завдань до відповідної "порції" програмового матеріалу;
- творче використання якісної додаткової інформації;
- самостійність у пізнавальній діяльності; оцінка успіхів учнів учителем тощо.

Роботу з виховання пізнавальних інтересів на уроках і в позакласних заходах доцільно будувати у такій послідовності: цікаво → знаю → вмюю.

Треба прагнути зробити навчання не простішим, а зрозумілішим. "Важких наук немає. Є тільки важкий виклад... Завдання педагогіки – зробити науку настільки зрозумілою, щоб її можна було засвоїти, тобто примусити її говорити простою звичайною мовою" (Герцен О.І. Минуле і думи).

Нині вже в початкових класах пріоритети надаються розвивальній функції навчання, культу самостійності і нестандартності думки, який забезпечує здоровий інтелектуальний клімат класу.

Оволодіти навчальним предметом – означає навчитися розв'язувати не лише передбачені державним освітнім стандартом задачі ("стандартні завдання"), а й такі, що потребують певної незалежності мислення, творчих пошуків, оригінальності, винахідливості ("нестандартні завдання").

Задачний підхід в активізації навчання вважається одним із найбільш ефективних і перспективних. Суть задачного підходу до діяльності полягає в цілісності формування уявлень про навколишній світ як про "світ задач", а про людську діяльність – як про сукупність процесів розв'язування нестандартних ситуацій, передусім мисленнєвих. Результативність використання нестандартних завдань значно підвищується за умов їх організації в певну систему. Поняття "система завдань" охоплює таку їх сукупність, яка об'єднана загальною дидактичною метою, наскрізною змістовою лінією предмета, побудована з урахуванням вікових особливостей учнів.

Для розвитку пізнавального інтересу школярів у процесі навчання застосовуються різні типи нестандартних завдань: складання і розв'язування задач на матеріалі довідки та народних знань українців; розгляд вправ на розвиток уміння висловлювати здогад, припущення, доводити справедливості певних тверджень; збагачення навчального матеріалу завданнями комбінаторного типу та задачами з логічним навантаженням; виконання інтегрованих завдань-комплексів; використання цікавинок на уроках (завдання для інтелектуального самовдосконалення, головоломки, задачі-казки, задачі-вірші, ігрові вправи, тематичні загадки, задачі-веселинки тощо).

Наведемо приклади з досвіду роботи.

Приклад 1. Для виховання інтересу бажано, щоб пошукова ситуація підтримувалася на всіх етапах уроку. Насамперед, мету уроку треба визначити так, щоб учень зрозумів, про що нове він має довідатись, чому це важливо.

Так, перед вивченням письмового ділення трицифрового числа на одноцифрове вчителька записала на дошці:

7 уч. – 315 кг

6 уч. – 288 кг

і запропонувала дітям задачу: "Дві бригади учнів збирали помідори. Перша бригада із 7 учнів збрала 315 кг, а друга, в якій було 6 школярів, за цей самий час збрала 288 кг помідорів. Яка бригада працювала краще?"

Недовго думаючи, діти відповіли, що перша, і були здивовані категоричним запереченням класовода. В процесі бесіди з'ясувалося, що краще працювала та бригада, в якій на одного учня припало більше помідорів. А щоб довідатись про це, треба 315 кг поділити на 7 і 288 кг – на 6, тобто навчитися ділити трицифрові числа на одноцифрові.

Так педагог обґрунтував тему уроку і, головне, довів дітям, що нове вміння допоможе їм краще розбиратися у життєвих ситуаціях.

Приклад 2. Накресли прямокутники зі сторонами 2 см і 8 см, 5 см і 5 см, 1 см і 9 см, 4 см і 6 см. Що можна сказати про ці прямокутники та їх периметри? Обчисли площі всіх накреслених прямокутників. Який з них має найбільшу площу? Уважно розглянь його. Що це за фігура? Що можна сказати про площі прямокутника і квадрата, периметри яких однакові?

Відповідь. Серед прямокутників з однаковими периметрами найбільшу площу має квадрат.

У практичній доцільності цього висновку учні переконуються під час розв'язування такої задачі: "Юннати вирощують розсаду капусти в ящиках прямокутної форми. Периметр ящика дорівнює 200 см. Якої ширини і довжини треба виготовити ящик, щоб у ньому можна було виростити якнайбільше розсади?"

У ході аналізу задачі учні з'ясовують, що найбільше розсади можна виростити на найбільшій площі, тому задача зводиться до відшукування розмірів прямокутника з найбільшою площею, якщо сума довжин його суміжних сторін дорівнює 100 см.

Після розв'язування задачі школярі формулюють відповідь: найбільшу кількість розсади можна виростити в ящику квадратної форми, сторона якого 50 см, а площа 2500 см^2 .

Пропонуємо учням вдома скласти аналогічну задачу практичного змісту.

Приклад 3. Для людини з нормальним зором кожний предмет перетворюється в точку, якщо він віддалений на 3400 своїх поперечників. Чи можна побачити точку, в якій "сходяться" залізничні рейки? (*Ширина залізничної колії дорівнює 1 м 52 см*).

Розв'язування. На рівній місцевості горизонт знаходиться на віддалі 4 км 800 м. А проміжок між залізничними рейками зливається в точку на відстані $1 \text{ м } 52 \text{ см} \cdot 3400 = 5 \text{ км } 168 \text{ м}$. Отже, точку, в якій нібито сходяться залізничні рейки, побачити не можна.

Під час вивчення теми "Органи чуттів" бажано перевірити точність окоміру дітей, що потрібно представникам багатьох професій, і поради, як його тренувати. Тут доцільно використати гру, запропоновану видатним італійським ученим, винахідником, художником Леонардо да Вінчі. Вчитель креслить на дошці вертикальну лінію, а учні, не підходячи до неї, позначають на лінії приблизну висоту цього відрізка в сантиметрах і записують у зошиті. Потім класовод вимірює лінію, а діти обчислюють, на скільки помилився кожен. Виграє той, у кого помилка найменша.

Для нормального освітлення класу потрібно, щоб площа всіх вікон приміщення була в 5 разів менша від площі підлоги. Виконайте у своєму класі необхідні вимірювання і зробіть висновок.

Приклад 4. Якщо квіти посадити у певній послідовності, врахувавши строки їх розпускання, можна мати живий годинник. (Один із зразків такого годинника див.: Початкова школа №№ 2-5 за 1998 р.).

О третій годині ранку починає розтуляти віночки козелець жовтий, о четвертій – цикорій, о шостій – розкриваються квіти кульбаби, за ними: звіробой, нагідок, латаття. О десятій годині у повній красі бувають розтруби кручених паничів, об одинадцятій настає пора в'юнка, о дванадцятій – портулаку.

До 17-ої години вечора цвітуть усі квіти, крім нічних, а потім їх місце заступають вечірні красуні – тютюн запашний, смолянка, віхолка, пізніше – матіола.

Ці показники дійсні для середніх регіонів України. На південь та північ вони змінюватимуться. Вносить свої поправки і погода: у похмурі дні квіти розпускаються пізніше.

На закінчення розповіді про квітковий годинник вчителька запропонувала дітям практичне завдання.

– Якщо заздалегідь подбаєте про насіння, спробуйте створити і ви такий годинник. Це буде для ваших батьків і сюрпризом, і прекрасним подарунком.

Приклад 5. Під час вивчення теми: "Повітря навколо нас. Термометр" вихованню пізнавального інтересу сприятиме цікава додаткова інформація про незвичний спосіб визначення температури.

Не кожен, мабуть, знає, що добре відомий усім цвіркун – чудовий термометр. Щоб зрозуміти його повідомлення, необхідно полічити кількість сюрчків за 15 секунд і додати 40. Одержаний результат відповідає показникам термометра за Фаренгейтом. Звичну для нас температуру в градусах за Цельсієм визначимо трохи складнішим шляхом: додамо не 40, а 8 і результат помножимо на $\frac{5}{9}$. Показання цвіркуна досить точні. Чому? Бо ця комаха надзвичайно чутлива до температури навколишнього повітря і змінює ритм свого "співу", реагуючи на найменші її коливання.

Приклад 6. На нестандартних уроках природознавства молодших школярів особливо зацікавлюють дидактичні ігри, інтелектуальні інсценівки, уявні екскурсії в природу різних регіонів України з демонструванням слайдів, відеофільмів тощо.

Інсценівка "Угадай, хто я"

Ведучий. Кіт ловить мишей, чайка їсть рибу, мухоловка – мух.

Загадковий звір. Угадай, хто я? Я їм жуків і мурашок.

Юннат. Ти – дятел.

Загадковий звір. А от і не вгадав! Ще я їм ос і джмелів.

Юннат. Ага! Ти птах осоїд.

Загадковий звір. Не осоїд! Ще я їм гусениць і личинок.

Юннат. Гусениць і личинок люблять дрозди.

Загадковий звір. А я не дрізд! Ще я гризу скинуті лосями роги.

Юннат. Тоді ти, певно, лісова миша.

Загадковий звір. І зовсім не миша. Трапляється, я й сама їм мишей.

Юннат. Мишей? Тоді ти, звичайно, кіт.

Загадковий звір. То мишка, то кіт! І зовсім не вгадав. Здаєшся?

Юннат. Ще ні.

Загадковий звір. Іноді я їм ящірок. І зрідка рибу.

Юннат. Може, ти чапля?

Загадковий звір. Не чапля, я ще їм бруньки, насіння ялин і сосен, ягоди й гриби.

Юннат. Ти – дикий кабан.

Загадковий звір. Знову не вгадав! Допоможи тобі: я – білка.

Ведучий. Запам'ятайте, друзі: коти їдять не тільки мишей, мухоловки ковтають не самих лише мух. А білки гризуть не тільки горішки.

Приклад 7. Використання елементів історизму слугує ефективним засобом розвитку пізнавальних інтересів.

Дві з половиною тисячі років тому грецький мудрець Фалес Мілетський (близько 624-548 рр. до н.е.) за допомогою тіні визначив висоту однієї з єгипетських пірамід. Він вибрав час, коли його власна тінь дорівнювала його зросту, і виміряв довжину тіні піраміди. Зрозуміло, що в цей час висота піраміди теж дорівнювала довжині своєї тіні.

Спробуйте використати цей спосіб для визначення висоти дерева і свого зросту.

Українцям були відомі оригінальні прийоми визначення відстані до недоступного предмета, виміру площі земельних ділянок різноманітних форм.

Відзначимо оригінальний народний спосіб вимірювання відстані до недоступних предметів: бриль насували на очі так, щоб його край перебував в одній площині з очима і предметом, відстань до якого вимірювалася. Потім відшукували інший, доступний предмет, що знаходився у тій самій площині. Вимірявши відстань до нього, прирівнювали її до відстані до недоступного предмета.

Розглянуті приклади – це лише орієнтири для вчителя у його роботі з розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів.

Використовуючи непідручниковий задачний матеріал, бажано зважати на такі рекомендації:

на уроці додаткові вправи слід комбінувати з програмовими (стандартними) так, щоб попереднє завдання готувало учнів до виконання наступного і щоб ця робота ґрунтувалася на використанні життєвого досвіду дитини;

особливу увагу необхідно приділити розкриттю сюжету нестандартної вправи, домагатися, щоб діти усвідомили кінцеву мету завдання; до моделювання корисно звертатися тільки тоді, коли без цього учні не можуть правильно уявити зміст задачі;

не обов'язково, щоб учень розв'язав додаткову задачу самостійно, важливо створювати такі ситуації, щоб він подумав над задачею, спробував її розв'язати;

під час самостійного розв'язування творчих вправ не варто обмежувати дітей у виборі способів їх розв'язування; бажано максимально заохочувати пошуки різних способів розв'язання задач, знаходити серед них найраціональніші;

не слід підказувати хід розв'язування, значно важливіше правильно спрямувати думку учня, головне – не кінцевий результат, а сам процес розв'язування;

при розв'язуванні творчих вправ має всебічно реалізуватися принцип диференційованого підходу. Видами диференційованої допомоги учням під час виконання нестандартних завдань можуть бути: додаткова конкретизація творчої вправи; наведення аналогічного завдання, виконаного раніше; вказівка на зразок способу дії; пояснення ходу виконання подібного завдання; виконання вчителем певної частини не-

стандартного завдання; доповнення до завдання у вигляді малюнка, схеми; попереднє розв'язування найпростіших допоміжних творчих вправ; елементи допомоги з теоретичними довідками; пам'ятка; допомога із застосуванням вибору рішення; попередження учнів про типові помилки, неправильні підходи і т.ін.

У практиці розумового виховання дітей багато важить використання *фольклору*. Ніколи не треба забувати й щедро використовувати такі чудові, перевірені багаторічним досвідом поколінь засоби розумового виховання, як пісні, потішки, пестушки, примовки, каламбури, загадки, перекази, легенди, оповідання, думи, байки, коломийки, частівки, прислів'я, приказки, сміховинки.

Чільне місце в розумовому вихованні посідає казка, яка широко відкриває двері в навколишній світ, примушуючи нуртувати мислення дитини. Казка вчить логічно послідовно викладати думки ("Гарна пісня ладом, а казка – складом", "Казка від початку починається, до кінця читається, в середині не перебивається"). Казки цікаві за змістом, привабливі своєю образною мовою, високим емоційним зарядом. "Казка, гра, фантазія, – пише В.О. Сухомлинський, – животворне джерело дитячого мислення, благородних почуттів і прагнень... Через казкові образи в свідомість дітей входить слово з його найтоншими відтінками... Під впливом почуттів, що пробуджуються казковими образами, дитина вчиться мислити словами. Без казки – живої, яскравої, що оволоділа свідомістю і почуттями дитини, – неможливо уявити дитячого мислення і дитячої мови як певного ступеня людського мислення і мови. Діти знаходять глибоке задоволення в тому, що їхня думка живе в світі казкових образів. П'ять, десять разів дитина може переказувати одну й ту ж саму казку і щоразу відкриває в ній щось нове. В казкових образах – перший крок від яскравого, живого, конкретного до абстрактного" (Див.: Сухомлинський В.О. Серце відаю дітям. – Вибр. твори. – Т. 3. – С. 176-177).

Дійовим засобом навчання у народній педагогіці виступають народні прислів'я. Прислів'я і приказки діти чують від дорослих і легко їх запам'ятовують. Народні афоризми випромінюють світлий розум і життєвий досвід трудящих, високий злет людської думки. Безпосереднє засвоєння прислів'їв і приказок має велике виховне значення, бо допомагає дитині подивитися на предмети зіркими очима народу та висловити своїм влучним словом, вірним духу народної мови. Звичайно, не всі прислів'я і приказки зрозумілі дітям. Та головне, щоб золота перлина народної думки міцно закарбувалась у дитячій голівці, а повне її розуміння неодмінно прийде трохи пізніше. "Прислів'я тим саме й добре, – резюмує К.Д. Ушинський, – що в ньому майже завжди, незважаючи на те, що воно "коротше від пташиного носа", є дещо, що дитині слід зрозуміти, являє собою маленьку розумову задачу, яка цілком дитині під силу" (Див.: К.Д. Ушинський про сімейне виховання. – С. 120).

Головне призначення розумового виховання народна педагогіка вбачає в тому, щоб розвивати в дітей цікавість, допитливість розуму й формувати на їх основі пізнавальні інтереси.

Для цілеспрямованої діяльності методичних об'єднань і секцій, для визначення системи роботи школи в цілому з виховання пізнавальних інтересів учнів пропонуємо орієнтовну програму роботи науково-методичного семінару.

1. Пізнавальні інтереси та їх роль у навчально-виховному процесі.
2. Пізнавальний інтерес у загальній структурі навчальної діяльності учнів молодшого шкільного віку.
3. Вікові та індивідуальні прояви пізнавальних інтересів молодших школярів.
4. Дидактичні умови розвитку пізнавальних інтересів.
5. Діяльність – соціальна і психолого-педагогічна основа формування пізнавальних інтересів учнів.
6. Взаємозв'язок діяльності вчителя і учнів – основа формування пізнавальних інтересів у навчанні.
7. Формування пізнавальних умінь – основа розвитку інтересів слабковстигаючих.
8. Сучасний урок з погляду забезпечення розвитку пізнавальних інтересів учнів.
9. Виховання пізнавальних інтересів молодших школярів у процесі навчання української мови (математики, природознавства...).
10. Засоби виховання пізнавальних інтересів до рідної мови (математики, природознавства...).
11. Складання і розв'язування задач на матеріалі довкілля як засіб розвитку пізнавальних інтересів.
12. Проблемні ситуації як засіб розвитку інтересу під час розв'язування пізнавальних завдань.
13. Завдання з логічним навантаженням як засіб розвитку пізнавальних інтересів.
14. Розвиток пізнавальних інтересів засобами народознавчого матеріалу.
15. Навчальна гра як засіб розвитку дитячих інтересів.
16. Використання цікавинок на уроках.
17. Розвиток інтересів учнів за допомогою інтегрованих комплексних завдань.
18. Завдання для інтелектуального самовдосконалення школярів.
19. Нестандартні завдання як засіб стимулювання пізнавальних інтересів молодших школярів.
20. Формування у молодших школярів індивідуального досвіду виконання нестандартних завдань.
21. Творчі вправи з української мови (математики...).
22. Виховання пізнавальних інтересів у позакласній роботі.
23. Розвиток інтересу учнів до знань на екскурсіях.
24. Додаткова робота з обдарованими дітьми.
25. Виховання пізнавальних інтересів дітей у сім'ї.
26. Науково-експериментальна робота вчителя з проблеми розвитку дитячих інтересів.

27. Самоосвітня робота вчителя з актуальних питань формування інтересу у навчанні.

Виховання стійкого інтересу – процес тривалий і складний. Тут потрібна система ретельно продуманих заходів і прийомів, за яких використовуватимуться всі можливості навчально-виховного процесу. Не слід нехтувати закономірностями розвитку дітей на тій підставі, що та чи інша нова система навчання дає оптимістичні прогнози. Навчити можна всього за будь-якої системи, та головне – якими засобами досягається успіх і як він відбивається на розумовому й фізичному розвитку учнів.

Для кожного досвідченого педагога не таємниця, що молодший школяр відрізняється від дорослої людини не обсягом знань і умінь. Це відмінність якісна: він про все судить по-своєму, бачить, оцінює по-своєму, у нього інша логіка, а не просто "менш логічна", ніж у вчителя або батьків. І те нове, що відкривають дитині у школі, – це не "доважок", а кардинальна перебудова її досвіду, в результаті якої й з'являється новий, розумний погляд на світ. Розв'язування нестандартних завдань, організованих у певну систему, має бути нормою педагогічної практики, бо цей вид навчальної праці найкраще розвиває розумові можливості школярів, їхні пізнавальні інтереси.

Три шляхи ведуть до знання:

- Шлях роздумів – найблагородніший.
- Шлях копіювання – найлегший.
- Шлях практики і творчості – найгіркіший.

Творчі здібності – це пізнання навколишнього світу, вміння знаходити рішення в незвичних ситуаціях, спрямованість на відкриття нового і здатність до глибокого усвідомлення свого досвіду. Основними показниками творчих здібностей є швидкість та гнучкість думки, допитливість, точність та сміливість.

Рекомендована література

- Актуальные вопросы формирования интереса в обучении* / Под ред. Г.И. Шукиной. – М., 1984.
- Друзь З.В.* Пізнавальні завдання для ознайомлення з навколишнім світом у 1-2 класах чотирирічної початкової школи – К., 1990.
- Киричук О.І.* Виховання в учнів інтересу до навчання. – К., 1986.
- Логачевська С.П.* Дійти до кожного учня. – К., 1990.
- Льсенкова С.М.* Когда легко учиться. – М., 1981.
- Морозова Н.Г.* Учителю о познавательном интересе. – М., 1979.
- Павленко Ю.І.* Щоб учитися було цікаво. – К., 1989.
- Савченко О.Я.* Дидактика початкової школи. – К., 1997.
- Савченко О.Я.* Розвиток пізнавальної самостійності молодших школярів. – К., 1982.
- Формирование интереса к учению у школьников* / Под ред. А.К. Марковой. – М., 1986.
- Шукина Г.И.* Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся. – М., 1988.

ГУРТОК "ЮНИЙ КРАЄЗНАВЕЦЬ"

Пояснювальна записка

Мета роботи гуртка.

1. Вивчення, дослідження та збір матеріалів про природу.
2. Організація роботи з екологічного виховання, формування у школярів вмій та навичок природоохоронної діяльності, розвиток розуміння прекрасного в природі.
3. Розвиток творчих здібностей дітей, які пов'язані з географічними дослідженнями і передбачають аналіз зібраних фактів, робити висновки.
4. Вивчення особливостей господарської діяльності рідного краю (промисловості, сільського господарства, транспорту), перспектив розвитку цих галузей із наступними висновками.

Кожний розділ програми тою чи іншою мірою пов'язаний з естетикою природного комплексу. Діти роблять замальовки пейзажів, складають художні твори, фотографують, оформлюють звітний матеріал. Ці матеріали заносяться до спеціального художнього журналу, демонструються на шкільних та районних виставках.

Програма має особливості побудови структури.

1. Повторення і поглиблення знань і навичок із географії.
2. Неперервні в часі практичні географічні дослідження.
3. Спостереження за всіма компонентами ландшафту, господарчої діяльності людини.

Програма розрахована на 2 роки.

У перший рік занять члени гуртка проводять спостереження за елементами природного комплексу після теоретичного ознайомлення з ними.

На другий рік під час поглиблення відповідної теми гуртківці аналізують дані спостережень і роблять ґрунтовні висновки, знайомляться з діяльністю підприємств рідного краю.

Заняття відрізняються за рівнем складності в просторовому плані, тобто за обсягом території. Початок дослідження має точковий характер, завершення характеризується суспільно-площинною ознакою, спроба скласти карту певного явища, висновки для господарчої діяльності людини.

Залучати до роботи в гуртку найкраще учнів 8-9 класів.

Перший рік роботи гуртка "Юний краєзнавець"

№ п/п	Розділи програми	Всього годин	Теорет. заняття	Практ. заняття
1	Ознайомлення з курсом краєзнавства І року навчання. Техніка безпеки під час проведення занять, одноденних, багатоденних походів, під час перебування у транспорті	6	6	
2	Туризм в Україні, області, районі, мікрорайоні	2	2	
3	Робота з картами місцевості, масштаб, умовні позначки на топографічних картах, орієнтування на місцевості	20	6	14

№ п/п	Розділи програми	Всього годин	Теорет. заняття	Практ. заняття
4	Геологічні дослідження	24	8	16
5	Геоморфологічні дослідження	18	5	13
6	Спостереження за погодою	18	2	16
7	Гідрологічні дослідження	20	4	16
8	Ґрунтові дослідження	10	3	7
9	Дослідження за рослинами рідного краю	8	1	7
10	Дослідження за тваринами рідного краю	8	1	7
11	Топоніміка рідного краю, своєї місцевості	6	2	4
12	Участь у зльотах географів-краєзнавців	24	2	22
13	Підготовки і проведення походів, наукових досліджень та експедицій	140		
	Всього	306	42	126

Цей план розрахований на 9-годинне тижневе навантаження.

1-2 години – теоретичні заняття.

7-8 години – практичні заняття (на місцевості чи у камеральних умовах).

Для того щоб проводити практичні заняття на місцевості і у камеральних умовах, необхідно мати достатню кількість обладнання:

- карти місцевості, плани ділянок місцевості, планшети;
- рідинні компаси, термометри, барометри, гігмометри;
- переносні портативні флюгери, рулетки 5-10-20-метрові;
- секундоміри, нівеліри, екліметри, рейки тощо.

Географи-краєзнавці повинні бути учасниками одно- і багатоденних походів та наукових експедицій, для цього необхідно мати туристське знаряддя: намети, спальні мішки; туристські системи; карабіни з муфтами та без муфт; канати; мотузки, рейпшнури.

Керівники гуртків повинні пройти курсову перепідготовку за двома напрямками при обласному центрі дитячого туризму і краєзнавства, районному методичному кабінеті, інституті післядипломної освіти:

- практичні роботи на місцевості за різними розділами з географії;
- підготовка і проведення походів із гуртківцями, організація наукових експедицій по рідному краю, по Україні.

Розділи програми

1. Ознайомлення з курсом краєзнавства, техніка безпеки під час проведення практичних занять, одно- та багатоденні походи, екскурсії та експедиції. Ознайомлення з курсом географічного краєзнавства за всіма розділами теоретичного і практичного напрямку. Правила техніки безпеки під час проведення занять на місцевості під час пересування по місту, у міському, залізничному, автомобільному, міжміському та річковому транспорті, перебування на залізничній станції та вокзальному пероні, розміщення гуртківців по вагонах потягу (згідно з інструкцією з техніки безпеки Міністерства освіти та науки України).

II. Туризм в Україні, туристичні регіони України, туризм в області, районі, мікрорайоні. Сучасна організація туризму, традиції туризму. Література про туризм (журнал "Географія. Краєзнавство. Туризм"). Туристичні регіони України: Крим, Карпати, Волинь, "Українська Венеція" півдня України, їхня характеристика з використанням науково-популярної літератури, довідників.

Туризм Запорізької області: острів Хортиця, плавні річки Дніпро, заповідник Кам'яні Могили, особливості розташування природоохоронної території парку Дубовий Гай у Жовтневому районі м. Запоріжжя.

III. Робота з картами місцевості, масштаб, умовні позначки на топографічних картах, види орієнтування. Ознайомлення з різноманітними картами місцевості. Масштаб та його види (іменований, числовий, лінійний). Основні умовні позначки. Зображення рельєфу: горизонталі, колір. Орієнтування за допомогою природних ознак (розташування моху на деревах. Кільця на пнях, орієнтування за Полярною зіркою та інші).

Види орієнтування: за допомогою компасу, за допомогою карти: естафета у заданому напрямку, проходження дистанції по маркованій стежці та інші.

Практичні роботи.

1. Оковимірне знімання з планшетом невеликої території (пряма і зворотна засічка, знімання з точки за периметром).

2. Складання схеми маршруту на місцевості з допомогою компасу (азимутів) та відстаней однієї точки від наступної, користуючись топографічними позначками та масштабом.

3. Спортивне орієнтування на місцевості з допомогою компасу, спортивної карти. Знаходження контрольних пунктів (КП) – змагання.

IV. Геологічні дослідження. Геологічна карта області, гірські породи та мінерали, корисні копалини. Геологічні об'єкти області, міста, району (якщо такі є), гранітні кар'єри, відслоєння гірських порід на березі річок, опис шарів, складання геологічної колонки.

Практичні роботи.

1. Робота у камеральних умовах.

1.1. Робота з геологічною картою області: умовні позначки, індекси, кольори.

1.2. Опис гірських порід і мінералів у камеральних умовах (систематизація за групами: походження, використання у господарчій діяльності). Складання опису мінералів за шкалою Мооса. Реакція гірських порід із соляною кислотою. Вивчення видів надломів мінералів та гірських порід.

2. Робота на місцевості.

2.1. Визначення та опис мінералів і гірських порід геологічного відслоєння за допомогою геологічного молотка (яр, кар'єр, берег річки), збір експонатів мінералів та гірських порід в окремі мішечки кожного шару, вимір за допомогою рулетки ширини кожного шару для складання геологічної колонки у камеральних умовах.

V. Геоморфологічні дослідження. Рельєф області, району, мікро-району – робота з краєзнавчою літературою, довідниками, енциклопедіями.

Принципи роботи на місцевості за допомогою приладів (екліметри, нівеліри, рідинні компаси, рейки з діленнями, планшети, олівці, транспортири). Необхідний фотоапарат для фотографування місцевості або замальовки з роботи гуртківців,

Практичні роботи на місцевості. Складання геоморфологічного профілю (пагорб, берег річки або озера, урвище, балка) за допомогою приладів, виконуючи всі правила з техніки безпеки.

VI. Спостереження за погодою. Погода, клімат, чинники, які впливають на клімат рідного краю, прогноз погоди, місцеві ознаки, погодні прикмети,

Прилади для спостереження за погодою: термометри, барометри, гігрометри, флюгер, опадомір.

Практичні заняття.

1. Складання щоденника погоди, висновки наприкінці кожного місяця, року.

2. Фотографування, замальовки цікавих явищ.

3. Експерсії у природу за темами: "Барви осені"; "Здрастуй, зима"; "Настала весна" тощо. Опис експерсії. Складання шкільного художнього альбому.

VII. Гідрологічні дослідження. Гідрологічна сітка області, району, Поверхневі води, їх види, характер течії річок, їх режим, живлення, господарське значення. Інші види поверхневих вод: озера, ставки, болота.

Спорядження: мотузкй, мірні рейки, планшети, олівці, секундоміри, термометри, хімічні реактиви, поплавки.

Практичні роботи на місцевості.

1. Складання профілю живого перерізу в заданому масштабі, визначення витрат води в річці за 1 годину, визначення швидкості течії річки або струмка.

2. Визначення прозорості води після попереднього відстоювання її у прозорій посудині, визначення складу речовин, які знаходяться у воді за допомогою хімічних реактивів (розчин їдкого натру, азотнокислого срібла, соляної кислоти, сірчаної кислоти, хлористого барію, марганцевокислого калію).

VIII. Ґрунтові дослідження. Ґрунти рідного краю, типи Ґрунтів, характеристика,

Дослідження Ґрунтів, особливості технології вивчення Ґрунтів, обладнання: лопатка, рулетка, розчин соляної кислоти, піпетки, мішечки для зразків.

Заходи з охорони Ґрунтів рідного краю.

Практичні роботи на місцевості.

1. Збирання зразків різних шарів Ґрунтів у мішечки (підготовка шурфів на певній відстані один від одного, номер шурфу, горизонту Ґрунту, глибина), вказуються дати збирання зразків.

ХІІІ. Підготовка і проведення походів, наукових експедицій. Подання заяви до маршрутно-кваліфікаційної комісії (МКК), оформлення необхідних документів, ознайомлення з районом проведення походу, екскурсії за допомогою літератури, довідників, карт, архівів.

Підготовка спорядження: особистого, групового, складання меню, підрахунок калорій для кожного дня походу або експедиції.

Спортивна підготовка до ступеневого або категорійного походу: спортивне орієнтування, техніка пішохідного туризму (за допомогою інструкторів та фахівців-професіоналів).

Під час проведення походів необхідно спланувати краєзнавчу роботу, спостереження за погодою за допомогою наукового обладнання, збирання гірських порід, мінералів, ґрунтів, рослин, спостереження за тваринами, за цікавими природними явищами, складання висновків, зробити фотографії, замальовки, етюди, надання даних місцевим господарствам, органам виконавчої влади для використання цих даних у подальшій їх діяльності.

Протягом другого року гуртківці поглиблюють та розширюють знання, набуті за перший рік навчання.

Другий рік роботи гуртка

№ п/п	Розділи програми	Всього годин	Теорет. заняття	Практ. заняття
1	Підсумки роботи гуртка за минулий рік, недоліки, досягнення, участь у зльотах географів-краєзнавців, у походах, наукових експедиціях	3	3	·
2	Геоморфологічні дослідження	18	4	14
3	Корисні копалини	18	4	14
4	Спостереження за погодою	16	2	14
5	Гідрологічні дослідження	24	4	20
6	Спостереження за ґрунтами, рослинами, тваринами	16	3	13
7	Промислові підприємства, перспективи їх розвитку	28	8	20
8	Сільське господарство. Перспективи розвитку	28	8	20
9	Транспорт, його характеристика, перспективи розвитку	15	2	12
10	Походи, наукові експедиції. Літній відпочинок у туристичному спортивному таборі (кращі гуртківці)	130		
	Всього	306	35	127

I. Підсумки роботи гуртка за минулий рік. Виступ гуртківців на конференції: розповідь про роботу гуртка взагалі і окремих учасників. Ці доповіді супроводжуються фотоматеріалами, замальовками, науковими висновками, досягненнями, враженнями від походів та експедицій, від літнього відпочинку в туристичному таборі.

II. Геоморфологічні дослідження. Значення рельєфу у господарстві. Типові форми рельєфу рідного краю. Вплив людини на сучасний рельєф, несприятливі процеси, їх попередження.

Практичні роботи на місцевості:

1. Геоморфологічний профіль з допомогою гірського компасу.
2. Спостереження за формами рельєфу, як змінюється під впливом господарської діяльності людини (яр, кар'єр, розмив берега, водосховища), їх наслідки. Фотографування цих явищ, висновки, надання матеріалів у засоби масової інформації.

III. Корисні копалини. Визначення, що таке "корисні копалини", "родовище корисних копалин", класифікація корисних копалин за їх застосуванням у господарчій діяльності людини.

Види розробок корисних копалин, потужність, зв'язки з іншими підприємствами рідного краю.

Практичні роботи.

1. Робота зі зразками колекції "Корисні копалини", складання тематичних колекцій: а) горючі корисні копалини; б) руди чорних металів; в) руди кольорових металів; г) агроруди; д) сировини для хімічної промисловості; е) вогнетриви; ж) сировина для скляної промисловості, фарфоро-фаянсової, керамічної.

Нанесення на контурну карту області та району обстеження.

Примітка: бажано, щоб у кожну колекцію увійшли зразки корисних копалин області, району. Якщо таких немає, необхідно їх придбати і вкласти для повноти колекції.

2. Експедиція на гірничодобувне підприємство (шахту, рудних, кар'єр). Звіти про екскурсію, висновки.

3. Пошук корисних копалин, відбір зразків, їх опис, звіт про наявність корисних копалин до геологічної служби.

IV. Спостереження за погодою. Встановлення зв'язків із місцевим метеоцентром, спостереження за погодними явищами, атмосферними фронтами, циклонами, буревіями, голольодом та ін.

Практичні роботи: (бажано проводити їх на шкільному метеомайданчику).

1. Температура, тиск, напрямки повітря, хмарність, кількість і види опадів.

Складання графіка температури, рози вітрів, таблиці радіаційного балансу, амплітуди температур, визначення мінімальних та максимальних температур за рік, за місяць, середньорічні температури. Аналіз даних, порівняння даних за два останні роки, висновки.

V. Гідрологічні спостереження. Вивчення підземних вод: глибина, залягання, визначення напрямку руху підземних вод, визначення якості підземних вод (м'якість-жорсткість), вимірювання температури підземних вод, прозорість, колір, запах, наявність солей соляної, азотної, сірчаної кислот, встановлення органічних домішок.

Практичні роботи на місцевості. Опис джерела. Робота зі взятими зразками води біля джерела та у камеральних умовах.

VI. Спостереження за ґрунтами, рослинами, тваринами. Ґрунт – своєрідний організм природи. Вчений В.В. Докучаєв, значення його робіт про ґрунти у сьогоднішні. Біоценози залежно від температури, зволоження, променів сонця.

Практичні роботи.

1. Екскурсія "Первоцвіти місцевості, їх охорона".
2. Екскурсія: "Ендемічні рослини, опис".
3. Екскурсія "Весняні птахи, їх охорона", розвішування шпаківниць.
4. Хімічний склад ґрунтів під різними рослинами, угрупованнями, висновки.

5. Оформлення матеріалів, фотографій, малюнків, монтаж кінофільмів, участь у виставках. Надання матеріалів у редакції газет, журналів, на телебачення.

VII. Промислові підприємства, господарства рідного краю. Промисловість, промислові підприємства: найбільші підприємства краю, приклади малих і середніх підприємств.

Практичні роботи.

1. Екскурсії на промислові підприємства: структура, зв'язки, робота у відділі кадрів, бесіди з працівниками підприємства, знайомство з продукцією, яка виготовляється, перспективи розвитку підприємства, Оформлення звітних матеріалів.

VIII. Сільське господарство. Особливості сільського господарства, його спеціалізація, структура, зв'язки між сировиною та її переробкою. Збут продукції. Перспективи розвитку. Середні та малі підприємства в сільському господарстві.

Практичні роботи.

1. Зйомка плану сільськогосподарських угідь, їх характеристика.
2. Екскурсія на сільськогосподарське підприємство, складання опису, схеми зв'язків.
3. Допомога підприємству.

IX. Транспорт. Транспорт області, міста, району, транспортні шляхи, пасажирообіг, вантажообіг. Перспективи розвитку. Транспортні підприємства, дослідження.

Практичні заняття. Екскурсія на транспортне підприємство, звіт (вид транспорту, кількість робітників, їхня освіта, пасажирообіг, соціальні здобутки, вантажообіг, вантажопотік, вплив цього транспорту на природу, її захист, перспективи розвитку підприємства, соціальні сфери).

X. Походи, наукові експедиції, літній відпочинок гуртківців. (Використовується матеріал I року навчання та поглиблюється за рахунок зв'язків із науковими закладами, складання угод про працю під час науково-дослідницьких експедицій, визначається мета, доповнюється обладнання, спорядження, враховується додаткове фінансування).

4. МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ ВИХОВНИХ ЗАХОДІВ

ДОРОГАМИ ТИСЯЧОЛІТЬ

Мета. Розширити та поглибити знання учнів про витоки, історичну долю української писемності і мови; виховувати пошану і любов до рідного слова.

Сьогодні на виховному заході ми маємо дізнатися про витоки нашої писемності та мови, їхню історичну долю.

Готуючись до заходу, ви виконали такі завдання:

1. Прочитали в історичних джерелах про виникнення і розвиток української писемності та мови.

2. Знайшли відповіді на дискусійне запитання:

– Чому так сталося, що частина українців свідомо зреклася української мови?

А тепер, згідно з планом виховного заходу, дайте відповіді на поставлені запитання.

– Що вам відомо про виникнення слов'янського письма?

Учень. Упродовж віків учених цікавлять такі питання: коли і як народилися слов'янська писемність, абетка, і чи мали наші пращури до цього якісь інші писемні знаки.

Довгий час побутувала думка, що наша писемність з'явилася лише після хрещення Русі, коли з Візантії та Болгарії прийшли на Русь бого-служебні книги. Проте у багатьох місцях, де мешкали наші пращури, особливо у Північному Причорномор'ї, археологи знаходили на кам'яних плитах, амфорах тощо таємничі, незрозумілі знаки. Можливо, що то знаки власності, тамги. А може, знаки примітивної, а тому давно вже непридатної і цілком забутої найстародавньої писемності.

Учень. Перший історик давньої слов'янської писемності, болгарський книжник, учений чернець Чорноризець Крабр, який жив на рубежі IX-X ст. при дворі болгарського царя Симона, у книзі "Сказання про письмена" розповідає про два етапи розвитку слов'янського письма. Перший – коли слов'яни ще були язичниками ("*не имеху книги*"), отож читали й ворожили за допомогою рисок та зарубок ("*чертали і різали*"). Другий етап – коли вони хрестилися, то почали писати римськими і грецькими письменами, але було це письмо "без оустроения", тобто не пристосоване до слов'янської мови.

І так було до того часу, поки великими просвітителями слов'ян – братами Кирилом і Мефодієм – не був створений алфавіт.

Учитель. Пошукайте у минулому знаки, що нагадували б слов'янське письмо у дохристиянський час.

Учень. 1899 року археологи розкопали у селі Ромашки Київської області могильник. На глиняній посудині, знайденій там, вони побачили цікавий і незвичайний орнамент.

Чимало десятиліть глечик стояв в археологічному музеї, привертаючи увагу шанувальників старожитності. Не раз пробували свої сили вчені, розгадуючи орнамент. Припущень було багато, а одержати чітко обґрунтований науковий доказ не щастило.

Дослідити посудину взявся академік Б.А. Рибakov.

У тому, що багато хто вважав лише незрозумілим орнаментом, він побачив композиції із хрестів, дерева, хвилясті лінії, серпи і снопи, різноманітні композиції із квадратних штампів. Розшифрування ромашківських композицій було знайдено на землі древніх слов'ян.

У 1957 році під час розкопок у селі Лепесівці археолог М. Тихонова відкрила споруду III-IV ст. з жертвником посередині. Це було святилище – місце, де стародавні слов'яни, одірвавшись від повсякденних турбот, "спілкувалися" з богами. Всередині жертвника містилися чаші. З них усе й почалося.

На широких кінцях однієї із чаш були зображені 12 різних прямокутних секцій – і жодного однакового малюнка. Академік Б.А. Рибakov зумів довести, що малюнки лепесівської чаші – знаки 12 місяців (рис. 1).

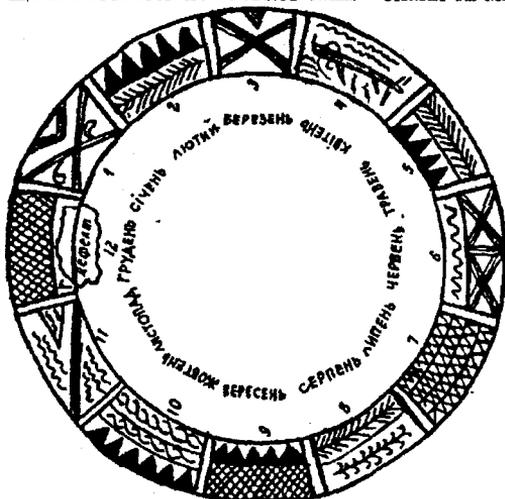

Рис. 1 Лепесівська чаша

На трьох малюнках (1, 3, 6) – чіткі косі хрести. Це символ вогню або сонця. У 6-му – косий хрест повторюється двічі й доповнюється хвилястою лінією – символом води. Б.А. Рибakov згадав, що священний вогонь слов'яни запалювали тричі на рік: до 6 січня, у зв'язку з весняним рівноденням, і 24 червня, в день літнього сонцестояння. Відповідні й позначення назв цих місяців. На 4-му малюнку зображено рало з череслом і борозна довкола. На ралі є навіть "вуйця": дві вертикальні, схожі на роки кілочки, за які кріпиться ярмо. Ці знаряддя використовували у квітні – місяці оранки й удобрення землі.

На восьмому малюнку зображено колоски, які знаменують серпень. На 9-му малюнку бачимо зображені сітки, які натягували між високих дерев щодо полювання на птахів, що відбувалося у вересні – місяці їхнього перельоту.

Малюнок 10-й – два плетива, дві коси лляної та конопляної пражі, яку виготовляли у жовтні.

Цим же ключем учений користувався й при розшифруванні знаків на ромашківському глечичку. І прочитав наступне: близько 2 травня з'являються перші сходи. 20-30 травня пшениця виходить у трубку – в цей період рослина зазнає особливої спраги. 11-20 червня – колосіння. Отже, знову потрібна волога. 4-6 липня – молочна стиглість зерна. Знову треба вода. 20 липня дощі більше не потрібні.

Результат роботи академіка Б. Рибаківа не оцінений.

Ромашківський глечик і лепесівська чаша зі своїми таємничими зображеннями були тільки схожі. Зусиллями вченого вони доповнили одне одного, утворивши ланку одного ланцюга.

Малюнки – не піктограми. Це щось інше – можливо, саме ті знаки, які Чорноризець просто називає чертами і різаними.

Учень. Ще одне цікаве відкриття.

У Михайлівському боковому вівтарі Софії Київської вчені виявили цілу абетку. Вона була продряпана на стародавній штукатурці. Висота літер – 3 см. Час виникнення абетки в соборі – перша половина XI ст., тобто невдовзі після спорудження храму. Проте сама абетка, на думку дослідників, була створена набагато раніше. В ній 27 букв: 23 грецькі та 4 слов'янські (бе, же, ик, ша).

Учені припустили, що Софійська абетка посідає ніби проміжне місце між грецьким алфавітом і кирилицею.

Чому популяризатор абетки поспішав відобразити її в новому соборі, що будувався на віки? Чому в ній є такі знаки, як "ксі" та "омега", а "ъ" і "ь", обидва "юси", "червь" і "цк" відсутній? Дуже цікаве припущення: цих знаків узагалі не було в ті часи, коли відтворена софійським книжником абетка сформувалася і була у вжитку.

Отже, знайдена абетка – докирилівська, і відбиває початковий етап у створенні слов'янських письмен. Це лише гіпотеза. Поки не знайдуть інші пам'ятки "докирилівського" письма, доти не припиняться суперечки, якою абеткою користувалися на Русі до прийняття християнства.

Учень. Отож факти змушують нас визнати, що письмо у слов'ян було в дохристиянський період. Про це свідчать і стародавні писемні джерела, і археологічні знахідки, і загальноісторичні закономірності розвитку слов'янських племен.

Учитель. Чи є пам'ятки староруського письма у IX ст.?

Учень. Відомо, що у 1954 р. в США з'явилося повідомлення про пам'ятку староруського письма, яка належала до IX ст. Пам'ятка, на

жаль, не збереглася, були опубліковані лише копії. Історія її така. У 1919 р. під час громадянської війни офіцер білогвардійської армії Алі Ізенбек знайшов у бібліотеці розгромленої поміщицької садиби, розташованої у місті Великий Бурлук, що в Харківській області, в'язку дощечок із невідомими письменами. Наприкінці війни Ізенбек вивіз дощечки з письменами за кордон, де Ю. Миролюбов виготовив із них копії. А першотвір, дощечки, зникли після смерті Ізенбека в 1941 році.

За описом очевидців, пам'ятка була у вигляді березових дощечок розміром 22х38 см. Товщиною півсантиметра. У верхній частині вони, мабуть, зв'язувалися ремінцем, що його прошморгували через отвори; Письмена були подряпані гострим предметом, а потім натерті чимось бурим, потемнілим від часу. Для кожного рядка була проведена лінія, а текст був писаний під нею.

Зміст "дерев'яної книги" виявився сенсаційним. Створений староруськими жерцями-язичниками, цей своєрідний літопис починався подіями, що відбувалися задовго до нашої ери, і був доведений до часів князя Аскольда (IX ст.). На дощечках записана оповідь про пересування слов'янських племен із глибин Центральної Азії до берегів Дунаю, про битви з готами, гунами, аварами, про походження родів древлян, кривичів, полян, сіверян, русів (українців). У тексті згадуються імена богів, яким поклонялися наші пращури. Іменем одного з них – Велеса (покровителя хліборобства, скотарства) – й названа книга, бо без нього, на думку русичів, люди ставали беспорядними, нездатними переборювати труднощі – ставали, "як віск".

Окремі вчені висловлювали сумніви в справжності "Велесової книги". Зав'язалася довготривала полеміка між тими, хто доводив справжність пам'ятки, і тими, хто навпаки, вважав її підробкою. З часом набралось достатньо доказів на користь справжності "Велесової книги". Аргументів багато. Головний із них полягає у твердженні, що людина ХХ ст. була неспроможною володіти таким обміром знань про дохристиянське минуле нашого народу, який фактично міститься у "Велесовій книзі". Лише останнім часом наука почала відкривати досі невідомі факти, які, проте, знаходять своє підтвердження у "Велесовій книзі".

Інший найбільш переконливий аргумент полягає ось у чому. Дослідники встановили, що мова "Велесової книги" є поліським діалектом давньоруської мови. Вчені однастайні в тому, що неможливо у ХХ ст. створити текст, який би імітував якийсь діалект, яким розмовляли ще в IX ст.

Учитель. Договори, духівниці, вірчі грамоти.... Та все це – ще не та слов'янська писемність, що її з певністю можна було б вважати попередницею сучасного алфавіту. Назвіть його прямого попередника?

Учень. То алфавіт, створений великими просвітителями слов'ян – братами Кирилом і Мефодієм.

Учитель. Що вам відомо про життя і діяльність творців слов'янської абетки?

Учень. Кирило і Мефодій народилися у гамірному і курному македонському місті Солуні (тепер це грецьке місто Салоніки). Мефодій у 820 р., а через шість років – Костянтин (Кирило). Їхній батько був болгарин. У цей час добру половину населення і міста складали слов'яни, тому не дивно, що брати вільно володіли слов'янською мовою. Мати – гречанка – подбала, щоб дати Костянтиніві й Мефодію гарну освіту.

Старший Мефодій, високий, дужий, йому б воіном стати. Він і був якийсь час воеводою в Македонії та проміння військову славу на тихе монастирське життя. Не войовничав в нього вдача. Дивиться на людей завжди привітно, ховаючи ласкаву усмішку в кучерявій русій бороді.

Молодший, Костянтин, блідий, худорлявий. Хворобливо горять великі темні очі. Змалку він вражав своїх учителів яскравими здібностями. У 14 років батьки направили його до Константинополя, де він вивчив астрономію і математику, риторику й музику, філософію і античну літературу, богослов'я. Перед ним відкривалася блискуча кар'єра, та він посів скромне місце патріаршого бібліотекаря, яке незабаром лишив, щоб присвятити себе філософії.

Пізніше його захопила місіонерська діяльність. Був у Сирії, в Криму. Тут зустрів людину, яка мала Євангелії і Псалтир, написані якимись руськими письменами. "Житіє" розповідає, що, прислухавшись до мови цієї людини, дуже схожої на його власну болгаро-македонську мову, Костянтин негайно почав із ним бесідувати. А через деякий час уже вільно розмовляв по-руськи.

Згідно з гіпотезою І. Срезневського, книги, які бачив Костянтин, були написані "протокириличним" письмом, тобто грецькими буквами, пристосованими до передачі слов'янської мови. Мабуть, ця зустріч і навела Костянтина на думку про створення слов'янської азбуки.

Костянтин згодом постригся у ченці й прибрав ім'я Кирила.

У 863 р. з Константинополя в Моравію на прохання місцевого князя Ростислава надіслати вчителя, який би пояснив мовою нашою християнську віру, рушила місія на чолі з Кирилом і Мефодієм. Її мета – підтримати православ'я на противагу католицизму, який усіляко намагалися зміцнити німецькі феодалі, плекаючи надію підкорити Великоморавське Князівство. Їхали не голіруч. У багажі подорожніх лежала створена перед від'їздом слов'янська азбука і перекладені слов'янською мовою священні книги, бо за словами Кирила "просвіщати народ без письмен його мови – однаково, що намагатися писати на воді!".

Після приїзду Кирила й Мефодія всі богослужіння почали правити рідною мовою. Слов'янською мовою перекладали й грецькі книги.

У посланні папи Іоанна VIII до моравського князя Святополка (880 р.) Костянтина було названо "творцем слов'янського письма".

На початку лютого 869 року здоров'я Кирила погіршало. Далися ознаки роки напруженої праці зі створення алфавіту, перекладу книг слов'янською мовою, численні поїздки. 14 лютого його не стало.

На 16 років пережив брата Мефодій. Останні роки його життя пройшли в роботі над слов'янськими перекладами. Він помер у 885 р.

Невтомна праця Кирила та Мефодія поклала початок створенню слов'янської літератури, старослов'янської літературної мови, що мало величезне значення в подальшому житті слов'янських народів.

Учитель. Що ви знаєте про кирилицю?

Учень. Кирилиця складається з 43 букв (рис. 2), в основі її лежав грецький алфавіт. Для звуків однакових у слов'янській та грецькій мовах, використовували грецькі букви. Для звуків, притаманних лише слов'янській мові, було створено 19 знаків простої форми, зручної для написання, які відповідали загальному графічному стилю кириличної абетки.

Кирилиця враховувала й правильно передавала фонетичний склад старослов'янської мови.

Проте в кирилиці була одна суттєва вада: вона містила шість грецьких букв, зайвих при передачі слов'янської мови.

Учитель. Що вам відомо про глаголицю?

● **Глаголиця**

† Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ
 ǰ ǰ ǰ ǰ ǰ ǰ
 ǰ ǰ ǰ ǰ ǰ ǰ
 ǰ ǰ ǰ ǰ ǰ ǰ
 ǰ ǰ ǰ ǰ ǰ ǰ
 ǰ ǰ ǰ ǰ ǰ ǰ
 ǰ ǰ ǰ ǰ ǰ ǰ

Рис. 3

● **Кирилиця**

А Б В Г Д Е Ж З
 І ІІ К Л М Н О П
 Р С Т Ъ Ф Х Ц
 Щ Ц У Ш Ъ Ы Ь
 Ю Я Ѧ ѧ Ѩ
 ЖЕУӨ

Рис. 2

Учень. У глаголичному письмі (рис. 3) було на три букви менше, ніж у кирилиці, а в більш ранньому – 38-39 букв. Збігаючись із кирилицею в алфавітному складі та розміщенні, звуковому значенні та в назвах букв, глаголиця різко відрізнялася від неї складним накресленням знаків. Букви глаголиці вживали і для позначення чисел. Перші 9 букв означали одиниці, наступні 9 – десятки і ще 9 – сотні. Тисячу в глаголиці позначали буква "червь". Для виділення цифрового значення букви над нею зображували коротку хвилясту лінію – "титло", а по обидва боки ставили звичайні крапки.

Букви глаголиці нагадували якісь химерні закрутки, петлі та інші складні фігури.

Походження букв досі викликає запальні суперечки. І цілком природно. Якщо є букви, хай навіть складні, значить, вони на щось схожі. Тільки ось на що?

Учитель. Які існують погляди на зародження і розвиток української мови як окремої слов'янської?

Учень. Хоч українська мова не визнана світовою мовою на рівні з англійською, російською, арабською, французькою – нею говорять на всіх материках. Ознаки української мови фіксуються в пам'ятках, починаючи з найдавніших джерел XI ст. Існує два погляди на зародження і розвиток української мови як окремої слов'янської:

– вона виникла після розпаду давньоруської мови у XIV ст.;

– безпосереднім джерелом української мови, як і в інших слов'янських мов, вважається православ'янська мова, розпад якої почався в VII ст.

Сучасна українська літературна мова пов'язана своєю історією з конкретною датою – виданням "Енеїди" І. Котляревського 1798 р. Знаменита поема стала першим друкованим твором, написаним живою народною мовою.

А основоположником нової української літератури по праву вважається Т.Г. Шевченко.

Учитель. Чому сталося так, що частина українців свідомо зреклася рідної мови?

Учень. Щоб зрозуміти, чому на своїй рідній землі людина починала ніби соромитися батьківської мови, треба повернутися в історію. Там корінь зла. (*Читає "Календар долі української мови", коментує*).

Рік 1720 – Петро I видав указ про заборону друкування книжок українською мовою.

Рік 1755 – Заборона викладання українською мовою у Києво-Могилянській академії.

Рік 1769 – Синод наказав відібрати українські букварі у тих, хто їх мав. В Україні з'явилися люди покручі, для яких суржикова мова стала виявом верху вченості.

Рік 1775 – За велінням Катерини II була зруйнована Запорізька Січ та закриті українські школи при козацьких полках,

Рік 1817 – Царський уряд заборонив викладання українською мовою в Західних землях.

Рік 1863 – Царський міністр Валуєв заборонив друкування книг українською мовою.

Рік 1866 – Прийнятий Емський указ, що заборонив ввезення із-за кордону книг, написаних українською мовою, а також виконання театральних вистав, навіть пісень "малоросійським наречием".

Емський указ був ще суворіший ніж попередній. Було заборонено переклади українською мовою творів Шекспіра, Байрона, Гейне. У Росії Біблія була перекладена на 40 мов: нарід, а український переклад, зроблений Пантелеймоном Кулішем, визнали "вредным и опасным", тому заборонили.

Доходило до смішного, хоча то був гіркий сміх. Наприклад, відомий композитор М. Лисенко писав лише ноти, бо тексти пісень забороняли друкувати. У Києві пісню "Іди, іди, дощику", виконували французькою мовою, а в Одесі трапився такий випадок: театральна трупа мала виконувати пісню "Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці", і змушена була співати її російською мовою. У залі поліція сміялася.

Рік 1881 – заборона писати українською мовою. Українські слова пропонували писати російськими буквами. На захист української мови виступила навіть Російська Академія наук.

Рік 1919 – народний Комісаріат України видав Декрет про навчання дітей рідною мовою.

Рік 1920 – рідну мову запровадили в школах і державних установах.

Рік 1923 – у Парижі на Міжнародному конкурсі мов українська мова зайняла третє місце після французької та перської.

Рік 1933–1938 – роки гонінь української мови. Звинувачення політичних діячів України в націоналізмі.

Рік 1978 – Центральний комітет Комуністичної партії Радянського Союзу прийняв постанову щодо посилення вивчення та викладання російською мовою.

Зараз ми є свідками того, як мова повертається у своє русло, повертається в життя народу.

Учитель. Наше письмо, хоч яке досконале і зручне воно здається, розвивається й далі. І, можливо, дивлячись на рядки наших книг, людина майбутнього вважатиме його таким же незручним для передачі інформації, як ми тепер церковний півустав або клинопис.

А поки що зміцнюється і розвивається українська мова, що служить основою культури нашого народу. Створюється багата література, яка відбиває його історичну й психологічну своєрідність. Хочеться вірити, що мова наша буде невмирущою.

Л.А. Ковтонюк

["Позакласний час", 2006. - № 15-16].

КОНКУРС ЗНАВЦІВ ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

(для учнів 7-8 класів)

Мета. Поглибити знання учнів про життєвий і творчий шлях Т.Г. Шевченка, розвивати творчі здібності школярів. Виховувати почуття любові та поваги до рідної мови, художнього слова.

Обладнання. Портрет Тараса Шевченка, виставка творів митця, кращі учнівські твори, виставка стінгазет та малюнків до творів письменника; папір та олівці для кожної команди.

Конкурс проводиться в актовій залі школи. Склад команди – 5 учнів. Заздалегідь учасникам заходу дається завдання: повторити біографію поета (бажано в повному обсязі), перечитати всі твори Кобзаря, що вивчаються за шкільною програмою. Крім того, команда має випустити стінгазету, взявши за заголовок крилаті Шевченкові вислови: "Гомоніла Україна, довго гомоніла...", "Думи мої, думи...", "Наша дума, наша пісня не вмре, не загине" і т. ін.

Уболівальники повторюють напам'ять поезії Шевченка, народні перекази та легенди про Кобзаря.

Журі – вчителі, батьки, учні-старшокласники – перед початком конкурсу оцінює представлені газети, малюнки і зараховує командам додаткові бали (не більше 10).

Хід гри.

1. Ведучий (*вчитель чи учень-старшокласник*) говорить про значення творчості Т.Г. Шевченка для розвитку української мови і літератури; роль письменника в історії рідного народу. Знайомить гравців та уболівальників з правилами гри.

Конкурс проходить у п'ять турів, окремо проводиться гра для глядачів.

І тур

Правила проведення: отримавши картки з рядками поезій Шевченка, учні за 3 хвилини мають написати назви творів, з яких ці рядки взято. За командою ведучого помічники роздають картки командам.

1. "Сидить собі в старій ряднині..." ("І золотої, й дорогої")
2. "А хату раєм називають..." ("Якби ви знали, паничі")
3. "Веселі здалека палати..." ("Зоре моя вечірняя")
4. "По діброві вітер виє..." ("Тополя")
5. "Як понесе з України..." ("Заповіт")
6. "І не пом'яне батько з сином..." ("Мені однаково...")
7. "На свічку Богу заробляла..." ("І виріс я на чужині")
8. "В темний садочок на Україну..." ("Сонце заходить")
9. "І усміхнулася небога..." ("Сон")
10. "Нема в мене хати!" ("Мені тринадцятий минало")

Журі підводить підсумки, команди відпочивають, а уболівальники розповідають народні легенди та перекази про Кобзаря. Бали за активність глядачів зараховуються командам; глядачі-переможці отримують призи.

II тур

За 3 хвилини написати, які події в житті Т.Г. Шевченка відбулися у вказані роки.

1814 р. – (народився в с. Моринцях)

1831 р. – (прибув до Петербурга)

1835 р. – (вперше малюнки визнані професійними)

1838 р. – (викуплений з кріпацтва)

1840 р. – (виходить перший "Кобзар")

1845 р. – (пише "Заповіт")

1847 р. – (заарештований)

1857 р. – (закінчується період заслання)

1860р. – (присвоюється звання академіка)

1861 р. – (помер у м. Петербурзі)

Підведення підсумків другого туру. Слід мати на увазі, що можливі й інші відповіді, які можуть бути зарахованими.

Конкурс глядачів на кращого декламатора поезій Шевченка.

III тур

Конкурс реставраторів. За 5 хвилин відновити пропущені слова в поданих рядках.

1. "Садок вишневий ... – (коло хати)
Хрущі над вишнями гудуть".
2. "Малого сліду... – (не залишу)
На нашій славній Україні".
3. "Як у Дніпра... – (веселочка)
Воду позичає".
4. "Цвігуть сади, біліють хати,
А на горі..." – (стоять палати)
5. "Наша дума, наша... – (пісня)
Не вмре, не загине".
6. "Уже прокликали... – (до паю),
А я собі у бур'яні".
7. "Нема на світі... – (України)
Немає другого... " – (Дніпра)
8. "Весело сонечко ховалось
В веселих ..." – (хмарах весняних)
9. "Ну що б, здавалося, слова.
Слова та голос – ..." – (більш нічого)

10. "Біленькі хати поваялялись,
Стави..." – (*бур'яном поросли*)

Підведення підсумків. Гру продовжують лише три (*якщо їх більше*) команди, що за наслідками трьох турів набрали найбільшу кількість балів.

IV тур

Правила гри: прослухавши питання, обговоривши його, команда дає відповідь. Право відповідати першим надається команді, капітан якої першим піднесе руку. Звичайно, краще було б використати технічні засоби. Якщо команда дає відповідь неправильну, слово надається іншим командам.

1. Назвіть автора повісті "Тарасові шляхи". (*О.Іваненко*)

2. Що платив кріпак панові крім того, що працював на панщині? (*Оброк*)

3. Кому Т.Шевченко присвятив вірш "Сон" ("На панщині пшеницю жала")? (*Маркові Вовчку*)

4. Зараз ця гора називається Тарасова. А яка її попередня назва? (*Чернеча*)

5. Запишіть цифри: 10, 1, 20, 19, 3, 12, 23. Назвіть вірш, що тут зашифровано. ("*Заповіт*")

6. Село, в якому провів дитинство Тарас? (*Кирилівка*)

7. Майстер живописних справ, у якого навчався і працював молодий художник? (*Ширяєв*)

8. Прізвище пана, якому належав Шевченко? (*Енгельгардт*)

9. "Реве та стогне Дніпр широкий..." Визначте віршовий розмір, яким написано ці рядки? (*4-стопний ямб*)

10. Ім'я сестри, яка була для Тараса другою матір'ю? (*Катерина*)

Журі підводить підсумки. Команда, що набрала найменшу кількість балів, з подальшої гри вибуває.

V тур

1. Художник-земляк, з яким зустрівся Т.Шевченко в Літньому саду в Петербурзі? (*Сошенко*)

2. Великий російський художник – наставник і друг Шевченка? (*Брюллов*)

3. Російський письменник, портрет якого намалював Брюллов, для того, щоб викупити Т.Шевченка з кріпацтва? (*Жуковський*)

4. Назвати дату перепоховання Шевченка в Україні. (*22.05.1861*)

5. Хто автор картини "Тарас-пастух"? (*Їжакевич*)

6. Назвіть українських композиторів, що писали музику до творів Т.Шевченка. (*Лисенко, Аркас*)

7. Відомо, що, навчаючись в Академії мистецтв, Тарас Шевченко отримав три срібні медалі за свої роботи. Назвіть ці картини і роки,

коли автора було нагороджено. ("Малюнок з натури" 1839 р., "Хлопчик-жебрак" 1840 р., "Циганка-ворожка" 1841 р.)

Журі підводить підсумки конкурсу знавців творчості Тараса Шевченка.

Ведучий дякує всім учасникам і глядачам за активну участь у конкурсі.

Голова журі оголошує результати й нагороджує переможців та всіх конкурсантів.

ГОРИ, ГОРИ, МОЯ ЗВЕЗДА

(Звучит магнітофонна запись пісні "Наталі". Полумрак. Горят свечи. За столиком в кресле сидит ведущая. Входит Пушкин под руку с Натальей Гончаровой, усаживает её в кресло).

Ведущая. Мы открываем самые прекрасные и самые трагические страницы из жизни Пушкина. По шутиливому признанию поэта, Гончарова была его сто тринадцатая любовь. Но те увлечения, те порывы страстей, которые волновали его раньше, не были ещё той любовью, тем всеобъемлющим чувством, которое захватило его теперь.

(Звучит негромкая музыка).

Пушкин. Не множеством картин старинных мастеров
Украсить я всегда желал свою обитель,
Чтоб суеверно им дивился посетитель,
Внимая важному сужденью знатоков.
В простом углу моём средь медленных трудов
Одной картины я желал быть зритель,
Одной: что на меня с холста, как с облаков,
Пречистая и наш божественный спаситель –
Она с величием, он с разумом в очах,
Один, без ангелов, под пальмою Сиона.
Исполнились мои желанья. Творец
Тебя мне ниспослал, моя Мадонна,
Чистейшей прелести чистейший образец.

Ведущая. Тихим октябрьским вечером Пушкин попросил художника Карла Брюллова нарисовать портрет своей молодой жены Натальи Николаевны. *(Проецируется портрет Гончаровой).* Он звал её просто – Натали. Чувство глубокой любви он сохранил к жене на протяжении всей их совместной жизни. Кто же она, эта женщина, которой выпало счастье и одновременно испытание быть любимой такого человека? О ней говорили разное в веке прошлом и веке нынешнем. Кто-то завидовал, кто-то славословил, кто-то пытался очернить её. А Пушкин как будто чувствовал, что его счастье не может быть длительным. По-

этому Брюллов и рисовал этот портрет, запечатлевая образ прекрасной женщины для потомков. (*Подходит к портрету*). Спокойное лицо с тонкими чертами, кроткий взгляд, нежность в каждом движении... А платье Натали надела то, в котором А.С. Пушкин её впервые увидел и полюбил. Это был самый счастливый день в их жизни...

Пушкин. Моя встреча с Натальей Гончаровой, моей милой, прелестной, нежной Натали, произошла зимним декабрьским вечером 1828 г. на балу у танцмейстера Йогеля. Я даже не собирался в этот день никуда выезжать, но

вдруг ко мне забегают Вяземский, в своей бобровой шубе, мокрый от снега, и прямо с порога кричит...

(*Вбегают Вяземский*).

Вяземский. Пушкин! Мой милый Пушкин! Поехали к Йогелю выбирать мне молоденькую невесту!

Пушкин. Я не успел ни слова сказать, как очутился в санях.

Вяземский (*восторженно*). А через некоторое время мы подъехали к роскошному особняку.

Пушкин. Лунный свет заливал улицу, сыпал пушистый снег.

Вяземский. А из особняка доносились звуки музыки, и в больших окнах мелькали силуэты нарядных дам и кавалеров.

(*Звучит музыка, входят дамы и кавалеры*).

Пушкин. Никогда ещё с таким грустным чувством я не приезжал на бал. Тайное предчувствие томило меня и волновало душу. Пётр что-то говорил мне и показывал на молоденьких девушек, которые впервые появились в светском обществе. И вдруг какая-то сила заставила меня обернуться. Я увидел её – в прозрачном облаке воланов и кружев, в толпе молодых поклонников, в окружении многочисленной родни и знакомых... Я шагнул навстречу своей судьбе.

(*Пушкин приглашает Гончарову на танец. К ним присоединяются остальные*).

Пушкин. Когда я увидел её в первый раз, красоту её едва начинали замечать в свете. Я полюбил её, голова у меня закружилась.

Ведущая. С тех пор, как Пушкин шагнул навстречу Натали, для него не было ничего прекраснее и дороже неё. Он понял, что это прелестное создание составит его счастье. А друзья шутили над ним: "Он прикован, очарован, он совсем огончарован".

Пушкин. Я думал, сердце позабыло
Способность лёгкую страдать.
Я говорил: тому, что было,
Уж не бывать! Уж не бывать!
Прошли восторги и печали...
И легковёрные мечты...
Но сердце вновь затрепетало
Пред мощной властью красоты...

Натали. Звезда моя! Свет предречённых дней!
Твой путь и мой. Судьба их сочетает.
Твой луч, святя, звучит в судьбе моей,
В тебе она заветное читает.
И жар её, твой отблеск верный здесь,
Гори, гори! Не выгорит он весь!..

(Звучит романс "Гори, гори, моя звезда...").

Ведущая. Но не так уж легко и просто было соединить Пушкину свою судьбу с Натальей Николаевной. Её мать, скупая до чрезвычайности, злобная, сварливая, терзала душу Александра Сергеевича, то требуя свидетельство о его политической благонадёжности, то без конца жалуясь на свою бедность и невозможность тратить на приданое (на что Пушкин и не рассчитывал и под видом займа дал ей затем для покупки приданого одиннадцать тысяч). Родители, видимо, надеялись, что подвернётся более желанный жених. Он был невысок ростом, некрасив, совсем не юный – 32 года. А ей – 18, и красавица редкостная. Мать Натали устраивала оскорбительные сцены, иногда доводила его до иступления.

Пушкин. Снова тучи надо мною
Собралися в тишине,
Рок завистливой бедою
Угрожает снова мне...
Сохранно к судьбе презренье?
Понесу ль навстречу ей
Непреклонность и терпенье
Гордой юности моей?
Бурной жизнью утомлённый,
Равнодушно бури жду:
Может быть, ещё спасённый,

Снова пристань я найду...
 Но, предчувствуя разлуку,
 Неизбежный грозный час,
 Сжать твою, мой ангел, руку
 Я спешу в тяжёлый час...

Ведущая. 16 апреля 1830 г. Пушкин обратился с письмом к шефу жандармов графу Бенкендорфу, прося выдать ему нечто вроде свидетельства о благонадёжности...

(Выходит Бенкендорф, которому Пушкин вручает прошение).

Пушкин. Госпожа Гончарова боится отдать свою дочь за человека, который имел бы несчастье быть на дурном счету у государя.

Бенкендорф *(читая)*. Ваше положение зависит только от вас. В нём не может быть ничего ложного и сомнительного, если вы сами не сделаете его таким. *(Делает какую-то пометку на письме)*. Я рекомендую вам, милостивый государь, показать это письмо всем, кому вы найдете нужным. Его императорское величество с благосклонным удовлетворением принял известие о предстоящей вашей женитьбе и при этом изволил выразить надежды, что вы хорошо испытали себя перед тем, как предприняли этот шаг, и в своём сердце и характере нашли качества, необходимые для того, чтобы составить счастье такой женщины, как Наталья Николаевна.

(Бенкендорф уходит).

Пушкин. Я не строил иллюзий насчёт будущей женитьбы и возможного счастья. Мне было тяжело. Я не знал, кто я, что я, зачем я...

Дар напрасный, дар случайный,
 Жизнь, зачем ты мне дана?
 Иль зачем судьбою тайной
 Ты на жизнь осуждена?
 Кто меня враждебной властью
 Из ничтожества воззвал?
 Душу мне наполнил страстью,
 Ум сомненьем взволновал?..

Ведущая. Уже в конце апреля 1829 г. Пушкин сделал предложение. Ответ матери неопределён. Эта неопределённость мучила и угнетала поэта, ему необходимо было уехать, отвлечься... В откровенном, исполненном горечи и тяжёлых предчувствий, письме к матери Натали Пушкин писал...

(Подносит письмо матери Натали).

Мать Натали *(в окружении светских дам читает)*. Только любовь и нежность помогли мне заслужить расположение вашей дочери. Но, будучи окружена всегда восхищением, поклонением, соблазнами, надолго ли она сохранит это расположение? Ей станут говорить, что лишь несчастная судьба помешала ей заключить другой, более равный,

более блестящий, более достойный её союз. Не возникнут ли у неё сожаления? Не будет ли она смотреть на меня, как на помеху, как на коварного похитителя? Не почувствует ли она ко мне отвращения? Бог свидетель, что я готов умереть за неё. Перейдём к вопросу о денежных средствах. До сих пор мне хватало моего состояния. Хватит ли его после моей женитьбы? Я не потерплю ни за что на свете, чтобы жена моя испытывала лишения, чтобы она не была там, где призвана блистать, развлекаться. Чтобы угодить ей, я согласен принести в жертву всё, чем я увлекался в жизни, моё вольное, полное случайностей существование...

Ведущая. В конце сентября Пушкин возвращается с Кавказа (куда едет после первого отказа) в Москву, затем в Петербург. Вдруг он неожиданно получил через знакомого привет от Гончаровых. Увидев в том завуалированное приглашение вернуться, поэт, как на крыльях, полетел в Москву. В начале апреля он сделал предложение вторично, и на этот раз оно было принято. Около двух лет тянулась история сватовства поэта.

Пушкин. Участь моя решена. Я женюсь. Та, которую любил я целых два года, которую везде первую отыскивал глазами, с которой встреча казалась мне блаженством, Боже мой, она – почти моя... Я никогда не хлопотал о счастье. Теперь мне можно на двоих... Ожидание решительного ответа было самым болезненным чувством моей жизни... Если мне откажут я поеду в чужие края – и уже воображал себя на пироскафе (*греч. – пароход*)... В эту минуту подали мне записку: ответ на моё письмо. Отец невесты звал меня к себе...

Нет сомненья... – она моя. Бросаюсь в карету, скачу – вот их дом... Отец и мать сидели в гостиной. Первый встретил меня с ответными объятиями. Он вынул из кармана платок и хотел заплакать, но не смог... У матери глаза были красны... Отец вышел и вынес образа... Нас благословили.

Ведущая. Жажда любить и быть любимым завладели им. Пушкин до сих пор не имел своего дома: лицейские комнаты, гостиницы, ссылки, кочевая жизнь между Петербургом и Москвой... 10 февраля 1831 г. Пушкин писал своему другу Кривцову.

Пушкин. Мне 30 лет. В 30 лет люди обыкновенно женятся – я поступаю, как люди и, вероятно, не буду в том раскаиваться...

Ведущая. Но на пути к счастью вновь преграды: размолвки с матерью невесты, эпидемия холеры и карантин задержали Пушкина на целых три месяца в Болдине, куда он уехал накануне свадьбы для устроения своих денежных дел. Три месяца тревог, тоски, ожидания, беспокойства за невесту, которая осталась в Москве, три месяца уединения и необычайного, нечеловеческого взлёта таланта и творческих способностей. Болдинская осень... Как много с ней связано!..

(Ученица исполняет песню "О, Натали").

Простое имя Натали звучит и радостно, и грустно.
Он с нею рядом и вдали весь полон трепетного чувства.
Летят куда-то журавли, а он с любимой быть не волен.
Его тоску по Натали хранила Болдинская осень.

Припев: О, Натали, он знал,
Что нет любви без песен,
А жизнь всегда одна
И мир для счастья тесен.
О, Натали, он знал.
Над ним судьба не властна.
И не твоя вина,
Что ты была прекрасна.

Не ведал мир такой любви, не ведал мир такой печали.
Он ей дарил свои стихи, что для неё в душе звучали.
Он столько лет в неё влюблён – его любовь неповторима,
И в каждом звуке слышит он её божественное имя.

Припев.

И даже в тяжкий смертный час назло сомненьям и обидам
Свою любовь в последний раз улыбкой вновь благословит он.
Прошли года, пройдут века – его любовь осталась с нами.
И так же трепетна строка, и так же искренне признание.

(Звучит музыка. Пушкин и Гончарова читают по очереди письма).

Пушкин. Гляделась ли ты в зеркало и утвердилась ли ты, что с твоим лицом ничего сравнить нельзя на свете – а душу твою люблю ещё более твоего лица...

Натали. Тебя, мой ангел, люблю так, что выразить не могу, с тех пор, как я здесь, я только и думаю, как бы удрать в Петербург к тебе. Кроме тебя в моей жизни мне утешения нет...

Пушкин. О чём я думаю, Натали? Вот о чём: чем нам жить будет? Отец не оставляет мне имения. Царь не позволяет записаться ни в помещики, ни в журналисты. Писать книги для денег, видит Бог, не могу... Зато для души, для тебя, для друзей и для будущего я пишу с увлечением и вдохновением, какого ещё никогда не испытывал... Этой удивительной осенью нельзя не писать...

Ведущая. Пушкин увидел улыбку любимой только в начале декабря, когда, наконец, была открыта дорога на Москву после длительного карантина. Он встретил Наталью Николаевну, и не было для него более счастливых мгновений. Однако почему-то поэт писал: "И может быть, на мой закат печальный блеснёт любовь улыбкою прощальной..."? Может, это предчувствие своей трагической судьбы?..

Пушкин. 16 февраля, за два дня до свадьбы, в доме Павла Нащокина я встретился с молодой певицей из московского цыганского хора.

(Входят цыгане, звучит цыганская мелодия).

Таня. Позолоти ручку, Александр Сергеевич, нагадаю тебе судьбу твою. Ждёт тебя невеста красивая, свадьба счастливая, а жизнь унылая... Будешь страдать и писать, а потом дорога тебя ждёт ранняя... Эх! Жизнь моя цыганская! Спляши со мной – развеешься!..

(Исполняется цыганский танец).

Ведущая. Много лет спустя цыганка Таня, вспоминая об этом вечере, рассказывала, как поэт, очнувшись от мыслей, попросил её спеть.

Таня. Говорю ему я, Александр Сергеевич, дай вам Бог... Только на сердце у меня самой невесело. И думая об этом, запела я Пушкину песню... *(Поёт).*

Ах, матушка, что так в поле пыльно,
Государыня, что так пыльно?
Кони разыгрались...
А чьи-то кони, чьи-то кони?
Кони Александра Сергеевича...

Пою я, а на сердце грусть-тоска. Как вдруг слышу: зарыдал Пушкин. Подняла я глаза, а он рукой за голову схватился и говорит: "Ах, эта песня всё во мне перевернула, она мне не радость, а большую потерю предвещает!..

(Цыгане под музыку уходят).

Ведущая. 18 февраля 1832 г. – свадьба. Венчались Пушкин и Гончарова в церкви Большого Вознесения у Никитских ворот... Она была прекрасна... И это чувствует по взглядам окружающих Пушкин, который кроме неё ничего не замечает. У него синие прекрасные глаза, горящие счастьем, в них безудержная любовь. Она любит Пушкина. Она горда тем, что он – знаменитый поэт – выбрал её подругой жизни. Они меняются кольцами. Кольцо Пушкина падает, катится по ковру. Он поспешно хочет поднять, поспешно наклоняется. Его свеча в левой руке гаснет, а с аналая, который он задел, падает крест и Евангелие. Наталья Николаевна видит, какой смертельной бледностью покрывается его лицо. Такой же бледностью, как в самый последний день. Пушкин и Натали были обвенчаны. Поэт счастлив, вводя в свой дом молодую жену-красавицу.

(Чтец читает стихотворение "Мадонна").

Пушкин. "Я женат и счастлив, одно желание моё, чтоб ничего в жизни моей не изменилось – лучшего не дождусь. Это состояние для меня так ново, что кажется я переродился. *(Из письма Плетнёву, 24 февраля).* 26 марта – и жёнка моя прелесть не по одной наружности".

Исполнились мои желанья. Творец
Тебя мне ниспослал, моя Мадонна,
Чистейшей прелести, чистейший образец...

Ведущая. Несколько месяцев после женитьбы в Царском Селе были, вероятно, самыми безоблачными в их совместной жизни. "Я видел Александра Сергеевича, – пишет брат Наталья Николаевна, – между ними царствует большая дружба и согласие". "А жёнка Пушкина очень милое творение... И душа, и жизнь, и поэзия в выигрыше", – пишет Жуковский князю Вяземскому.

Пушкин. Я должен был на тебе жениться, потому что всю жизнь был бы без тебя несчастлив.

Ведущая. Пушкин создал идеал молодой женщины, который он так проникновенно отразил в онегинской Татьяне. Ему хотелось, чтоб его любимая жена походила на замужнюю Татьяну.

Никто б не мог её прекрасной назвать:

Но с головы, до ног

Никто бы в ней найти не мог

Того, что модой самовластной

Зовётся вулгар...

Наталье Николаевне не было равных во всём Петербурге среди самых красивых женщин. Шёл уже 4-й год с тех пор, как поэт женился. И годы эти всё более убеждали его, что он сделал счастливый шаг к перемене своего положения, превратившись из холостяка в любящего мужа и отца. 27 августа в день рождения жены, поэт благодарит её мать за то, что она дала жизнь этому прелестному, чистому созданию. Несмотря на долги, вынужденные разлуки, непризнание в обществе, Пушкин счастлив.

Ведущая. В ту пору известная всему свету Долли Фиккельман, внучка Кутузова и жена австрийского посланника, имела славу предсказательницы. Она вела дневник. (*Читаем*). "Жена его, Пушкина, прекрасное создание, но это меланхолическое и тихое выражение лица похоже на предчувствие несчастья. Лица мужа и жены не предсказывают ни спокойствия, ни тихой радости в будущем. У Пушкина видны все порывы страстей, у жены – вся меланхолия отречения от себя... Поэтическая красота госпожи Пушкиной проникает до самого моего сердца. Есть что-то воздушное и трогательное во всём её облике. Эта женщина не будет счастлива. Голова её склоняется и весь облик как будто говорит: "Я страдаю". Но какую же трудную ей предстоит нести судьбу – быть женой поэта, и такого поэта, как Пушкин..."

Чтец. И просто ли испить такую чашу –

Подругой гения

Вдруг стать в осьмнадцать лет?..

Наталья Николаевна, Наташа,

И после смерти вам покоя нет!

Была прекрасна – виновата значит:

Такое ясно каждому как день.

И негодуют, сетуют, судачат
 И судят-рядят все, кому не лень.
 А просто ли испить такую чашу?
 И так ли весело и гладко шли
 Дела у той, что сестры звали Таша,
 А мы – великосветски! – Натали?
 ...Да, торопила – снова роды снова.
 ...Да, ревновала и звала домой.
 Что этой девочке до Пугачёва,
 Когда порой хоть в петлю лезть самой?
 Коль не любила бы – не ревновала.
 В неё влюблялись? –
 В том дурного нет.
 А если льстило быть царицей бала – вот криминал
 В осьмнадцать, двадцать лет!
 Бледна, тонка, застенчива –
 Мадонна,
 Как будто бы сошедшая с холста.
 А сплетни, анонимки – всё законно:
 Всегда их привлекала красота.
 Забыли мы, что, уходя с земли.
 Поет просил Наташу не тревожить –
 Оставим же в покое... Натали.

Ведущая. Вскоре счастливые семейные дни стали омрачаться и осложняться. Находясь возле императорского двора, всё сильнее сжималось кольцо светской вражды, всё больше ужесточался контроль со стороны царя и 3-го отделения, продолжались грубые нападки официальной критики. В это время поэт особенно глубоко задумался о справедливости устройства государства Российского. Своими мыслями он делился с Вяземским, цитировал "Стансы", напоминающие о славных днях правления Петра I.

Чтец. В надежде славы и добра
 Гляжу вперед я без боязни:
 Начало славных дней Петра
 Мрачили мятежи и казни.
 Но правдой он привлёк сердца,
 И нравы укротил наукой,
 И был от буйного стрельца
 Пред ним отличен Долгорукий.
 Самодержавною рукой
 Он смело сеял просвещение,
 Не презирав страны родной,
 Он знал её предназначенье.

То академик, то герой,
 То мореплаватель, то плотник,
 Он всеобъемлющей рукой
 На троне вечный был работник.
 Семейным сходством будь де горд,
 Во всём будь пращурю подобен:
 Как он, неутомим и твёрд,
 И памятью, как он, незлобен...

Ведущая. Царь с помощью Бенкендорфа быстро развеял эти иллюзии. Он назначает поэта камер-юнкером, чтобы постоянно видеть при дворе его прекрасную жену. Этот чин, даваемый неумудрённым жизнью юношам, ужасно оскорбил Александра Сергеевича. Но это было только начало. Бенкендорф потребовал, чтобы до напечатания своих произведений поэт обязательно представлял их императору на высочайшую цензуру. Чтобы он прекратил публичные чтения неблагонадежных стихов. Чтобы он внёс в тексты те изменения, которые полагают необходимыми царь и Третье отделение.

Мойка, Невский, Морская, Миллионная, Зимний дворец. Здесь метался Пушкин, словно предчувствуя, что время выбьёт из самодержавного седла коронованного тирана. Но это время было где-то далеко впереди. А тогда... Прекрасная Натали дарила нежные и добрые улыбки. А вместе с тем уже близка была развязка. Всё оборачивалось против Пушкина, всё толкало его к гибели: ненависть светского общества, чрезмерное внимание Николая к красоте Натали, наглые ухаживания Дантеса, подлость и грязь...

Наталия Николаевна отвергала ухаживания Дантеса и обо всём рассказала мужу. Все эти анонимные письма, компрометирующие его семью слухи, приводят к тому, что Пушкин пишет письмо Дантесу, вызывая его на дуэль.

Роковой день. 27 января. В то утро Пушкин встал в 8 часов, после чая много писал. Ходил по комнате, пел песни. Затем стал готовиться: вымылся, начал одевать всё чистое, вышел, возвратился. Переоделся в шубу и быстро сбежал по лестнице. Забыл надеть обручальное кольцо с бирюзой, подаренное другом Нащокиным весной 1836 – "от насильственной смерти". Может, он и вспомнил о нём, но более возвращаться не стал.

(Входят Пушкин и Дантес).

Дантес. Ты настаиваешь на этих условиях?

Пушкин. Разумеется.

Дантес. Это очень жестокие условия: барьер 10 шагов. Смертельные, я бы сказал.

Пушкин. Это ничего не меняет.

Дантес. Твои условия приняты. И Дантес ждёт тебя. На Чёрной речке...

(Звучит выстрел).

Чтец. И Пушкин падает в голубоватый
 Колючий снег... Он знает – здесь конец...
 Недаром в кровь его влетел крылатый,
 Безжалостный и жалящий свинец.
 Кровь на рубахе... Полость меховая
 Откинута. Полозья дребезжат.
 Леса, и снег, и скука путевая.
 Возок уносится назад, назад.
 Он дремлет, Пушкин. Вспоминает снова
 То, что влюблённому забыть нельзя, –
 Рассыпанные кудри Гончаровой
 И тихие медовые глаза.
 Случайный ветер не разгонит скуку,
 В пустынной хвое замирает край...
 ...Наёмника безжалостную руку
 Наводит на поэта Николай!
 Он здесь, жандарм! Он из-за хвои леса
 Следит упорно, взведены ль курки,
 Глядят на узкий пистолет Дантеса
 Его тупые скользкие зрачки.

Ведущая. Пушкин вернулся уже в темноте, был виден свет в окнах столовой, где всё накрыли к обеду. Данзас велел спустится камердинеру за баринном. Никита вынес Пушкина на руках из кареты. "Грустно тебе меня нести?" – ласково спросил Пушкин.

Данзас. Наталья Николаевна! Не волнуйтесь. Всё будет хорошо. Александр Сергеевич легко ранен.

Ведущая. Ей сказали, что он ранен в ногу. В это время Никита нёс Пушкина в кабинет, прижимая к себе, как ребёнка. А распахнутая, сползающая шуба волочилась по полу. Он закричал твёрдым и сильным голосом, чтобы жена не входила в кабинет его, где его положили. Он был ранен в правую сторону живота, пуля, раздробив кость верхней части ноги у соединения с тазом, глубоко вошла в живот и там осталась. Наталья Николаевна очень страдала. Она не знала, когда был день, а когда ночь. Теряла сознание. Дарья Федоровна Фиккельман писала: "Несчастную жену с большим трудом спасли от безумия, в которое её, казалось, неудержимо влекло мрачное и горькое отчаяние. Пушкин испытывал величайшие муки. Но находил в себе силы не показывать жене этой боли, с удивительной силой пересиливал в её присутствие. Когда жить оставалось 3-4 часа, попросил, чтобы она его покормила. Наталья Николаевна опустилась на колени у изголовья смертного одра, поднесла ему ложечку, другую – и приникла к челу отходящего мужа. Пушкин погладил её по голове и сказал: "Ну, ну, ничего, слава Богу, всё хорошо" *(по воспоминаниям Дая).*

Пушкин. Будь спокойна. Ты ни в чём не виновата. Всё будет хорошо.

Ведущая. Одними губами говорил Пушкин и попытался улыбнуться.

Гончарова. Так принять смерть мог только Пушкин, это одна из сверхчеловеческих особенностей, из которых складывался гений.

Ведущая. Князь Вяземский вспоминал: "Нельзя было сомневаться в невинности Натальи Николаевны и любви, которую Пушкин к ней сохранил. Он ни на минуту не лишал её своего доверия и любви".

Пушкин. Ступай в деревню, носи по мне траур 2 года, а потом выходи замуж, но за человека порядочного.

Ведущая. Вся жизнь после гибели мужа была посвящена детям. Выполняя его волю, она уезжает в Полотняный Завод, имение брата, сближается со свёкром, искавшем утешения во внуках.

Наталья Николаевна прожила с Пушкиным около 7 лет. Когда он умер, их дети были совсем маленькие. Белокурому любимцу Пушкина Сашеньке шёл всего 4-й год. Машеньке, как две капли воды похожей на отца, с курчавыми волосами и голубыми глазами – 4. Толстощёкому кудрявому Гришеньке – 2. Беленькой, похожей на ангела, изображённого на стенах церкви, Ташеньке – 8 месяцев.

В 1844 г. Наталья Николаевна вышла замуж за командира лейб-гвардии Конного полка генерал-адъютанта Петра Петровича Ланского, родила ещё трёх дочерей. Ланской был хорошим человеком, к детям Пушкина относился как к родным. Они его тоже любили. Наталья Николаевна никогда не забывала поэта, и к этому её чувству Ланской относился с большим тактом и уважением. Наталья Николаевна умерла после сильной простуды 26 ноября 1863 года.

Ведущая. Через полтора столетия Марина Цветаева напишет: "Нет, Гончарова просто роковая женщина, то пустое место, вокруг которого сталкиваются все силы и страсти. Смертоносное место – как Елена Троянская, повод, а не причина войны, так и Гончарова – не причина, а повод смерти Пушкина, с колыбели предначертанной. Тяга Пушкина к Гончаровой – это тяга гения к нулю. Он хотел нуль, потому что сам был всё. А судьба выбрала самое простое и верное орудие смерти – красавицу».

Чтец.

У могилы Н.Н. Пушкиной

"Здесь похоронена Ланская..."

Снега некрополь замели.

И слух по-прежнему ласкает

Святое имя – Натали.

Как странно, что она – Ланская.

Я не Ланской цветы принёс,

А той, чей образ возникает
 Из давней памяти и слёз.
 Нам каждый день её был дорог
 До той трагической черты,
 До Чёрной речки, за которой
 Настало бремя суеты.
 Как странно, что она – Ланская.
 Ведь вслед за выстрелом сама
 Оборвалась её мирская,
 Её великая судьба.
 И хорошо, что он не знает,
 Как шли потом её года.
 Она фамилию сменяет,
 Другому в церкви скажет "да".
 Но мы её не осуждаем.
 К чему былое ворошить.
 Одна осталась – молодая,
 С детьми, а надо было жить.
 И всё же как-то горько это,
 Не знаю, чья уж тут вина,
 Что для живых любовь поэта
 Так от него отдалена.

А. А. Наумов. Дуэль Пушкина с Дантесом, 1885 г.

ЛІНГВІСТИЧНА ВІКТОРИНА

1. Назвіть два синоніми до слова алфавіт і поясніть походження цих слів.

Відповідь. *Алфавіт* – за походженням грецьке слово, утворене від назв двох перших букв грецького алфавіту – "альфа" і "віта" (римляни називали "бета").

Абетка – за походженням українське слово (власне українська лексика). Утворене від сучасних назв двох перших букв – "а", "бе".

Азбука – від старих назв двох перших букв алфавіту давньоруської мови – "аз", "буки".

2. У нашій мові є так звані слова-помилки, наприклад: громовідвід, кенгуру. Ось ще два таких слова: *індіани*, *індик*. Поясніть, чому їх можна назвати словами-помилками. Назвіть і "винуватця" цих помилок.

Відповідь. Славнозвісний адмірал Христофор Колумб під час однієї з експедицій – кругосвітнього плавання (кінець XV – початок XVI ст.) – привів свою ескадру до прекрасних, багатючих берегів якогось материка. Колумб був упевнений, що це Вест-Індія, тобто західне узбережжя Індії. З легкої руки відомого мореплавця корінних жителів цього материка європейці назвали індіанами. Звідти було вивезено в Європу багато скарбів, представників флори і фауни, в тому числі індійських півнів – відомих нам індиків (слово того ж кореня). Пізніше помилка Колумба з'ясувалася, та було вже пізно – слова індіани, індик закріпилися в іспанській мові, звідки потрапили і в інші мови.

3. Січень січе, лютий лютує,

Березень плаче, квітень квітує.

Травень під ноги стеле травицю,

Червень збирає сіно в копиці...

Липень медовий бджілок чарує,

Серпень чудовий булки дарує.

Вересень трусить груші в садочку,

Жовтень гаптує клену сорочку.

Йде листопад, застеля килими.

Грудень надходить – початок зими. (Ф. Петров.)

Усім вам ще з дитинства відомий цей вірш, у якому пояснюється походження назв місяців в українській мові. Так, травень – місяць буйного розвитку трав, жовтень – час жовтого листя. Назви місяців прозорі, зрозумілі. Але чи все тут так просто? За одну хвилину спробуйте пояснити назви перших місяців літа та осені.

Відповідь. Більшість дослідників вважає, що *червень* одержав свою назву у давніх слов'ян як місяць появи червця – черв'яка, з якого виготовляли червону фарбу для тканини. У давнину це було дуже поширеним заняттям на Україні і в Польщі, червця вивозили і за кордон. У діалектах цей місяць називався ще *червець*, тобто так само, як черв'як-фарбник.

Назву *вересень* пов'язують з вересом, рослиною-медоносом. Вересень – місяць найбільшого цвітіння вересу.

4. Управитель одного маєтку в Ірландії, англійський капітан, жорстоко ставився до орендарів-ірландців. Коли сутички з місцевим населенням загострилися, капітан викликав поліцію. Розлючений натовп накинувся на поліцаїв, і ті змушені були втекти. Наступного дня всі робітники і слуги пішли від капітана; крамарі відмовилися продавати йому товар, листоноші перестали носити йому пошту. Ніхто не спілкувався з капітаном, він змушений був виїхати з Ірландії.

Яке слово з'явилося після цих подій? До якої групи лексики (із стилістичного погляду) воно належить?

Відповідь. Ім'я жорстокого капітана – *Бойкот*. Як загальна назва бойкот означає припинення стосунків з державними установами, особами, ігнорування їх. Слово є інтернаціоналізмом, належить до суспільно-політичної лексики.

5. Цей чоловік народився на Україні, в місті Луганську, а став відомим російським лексикографом, етнографом, письменником (виступав під псевдонімом *Козак Луганский*). Був морським офіцером, закінчив Дерптський університет, став хірургом, захоплювався археологією, ботанікою, але справою свого життя вважав збирання... слів. Бував у Києві, Одесі, Миколаєві; мав дружні стосунки з Пушкіним і Гоголем, Шевченком і Квіткою-Основ'яненком, Жуковським, Одоєвським, Криловим, Нахімовим, Пироговим, Гребінкою, Максимовичем. Т.Г. Шевченко написав його акварельний портрет. Саме він "подарував" Гулаку-Артемівському сюжет опери "Запорожець за Дунаєм". Хто ця людина?

Відповідь. Володимир Іванович Даль (1801 – 1872).

6. Назвати слово, яке об'єднує ці предмети (на столі – карта зоряного неба та іграшковий собачка). Дві підказки: 1) це слово латинського походження; 2) те, що воно означає, дуже люблять учні й студенти.

Відповідь. Період з 22 липня до 23 серпня у стародавніх римлян називався *канікулами*, тобто часом, коли Сонце перебуває у сузір'ї Пса ("собака" по-латині *canis*, сузір'я Пса – *Canis*) і з цієї причини робилася перерва в засіданнях римського Сенату. Згодом *канікулами* почали називати перерви в роботі навчальних закладів.

7. Перед вами – зразок давньої грамоти. Яким алфавітом користувався її автор? Чому цей алфавіт так називається?

Відповідь. Кирилицею. Назва походить від імені просвітителя слов'ян Кирила, який разом із братом Мефодієм у середині IX ст. розробив на основі грецького алфавіту слов'янську азбуку.

8. Завдання для знавців фонетики і літератури: за хвилину прочитати слово і назвати двох письменників, які так назвали свої твори. Звуки встановіть за їх характеристиками, поданими на плакаті:

Перший звук – приголосний, шумний, передньоязиковий, шілинний, дзвінкий, свистячий, твердий; другий – голосний, переднього ряду, середнього піднесення, нелабіалізований, ненаголошений; і т. ін.

Відповідь, [ze"мл'а] – "Земля" (назва повісті О. Кобилянської та кіноповісті О. Довженка).

9. Назвати слово, яке об'єднає ці три предмети: таблицю хімічних елементів, картку 47Ag і "Атлас світу" (карта Латинської Америки). Це слово є на карті.

Відповідь. *Аргентина* латинською мовою означає "срібна". Іспанські завойовники, ступивши на цю землю, сподівалися знайти тут скарби. У індіців племені гуарані вони побачили багато прикрас із срібла. Однак, за іронією долі, знайти срібло в "срібній" Аргентині не вдалося. Срібні рудники знаходилися далеко, в Болівії.

10. На сцену під мелодію сіртакі піднімаються учні, одягнені, як древні греки. В руках у кожного таблички зі словами: *вінок, життя, морська, мир*. У одного з хлопців у руці камінь, у дівчини – факел. Завдання: назвати імена "гостей", пояснити походження цих імен.

Відповідь. Усі ці імена давньогрецького походження: *Степан, Зоя, Марина, Ірина, Петро, Олена*.

11. На столі лежать чотири картки зі словами у такому порядку: *перехід, будую, лісовий, зима*. Завдання: з'ясувати, чому ці слова розташовані саме так, і утворити з частин цих слів п'яте слово. Але це ще не все: розкласти за цим принципом ще чотири картки зі словами *ліс, руки, прохід, книжка* та утворити з частин цих слів нове слово.

Відповідь. Від першого слова слід взяти префікс, від другого – корінь, від третього – суфікс, від четвертого – закінчення. Одержимо слово *перебудова*. Інші слова треба розташувати так: *прохід, ліс, книжка, руки* – нове слово *проліски*.

12. Сім славнозвісних подвигів здійснив цей герой давньогрецької міфології. Греки називали його... А втім, скажіть краще, як називали його древні римляни. Бо саме з латинським іменем цього героя пов'язано те, що знаходиться в чорному ящику. Отож, за хвилину вам належить назвати героя і предмет з чорного ящика, а також пояснити, яке вони мають одне до одного відношення.

Відповідь. *Геркулес* – латинське ім'я грецького міфічного героя Геракла, який відзначався дивовижною силою. У переносному значенні "геркулес" – богатир, силач, атлет; "Геркулес" – назва вівсяних пластівців (ґрунтується на переносному значенні слова). У чорній скриньці – пачка вівсяних пластівців "Геркулес".

13. У Т. Шевченка читаємо:

...Пострижемося ж у лакеї

Та ревносно в новій ліврей

Заходимось царів любить.

Шкода і оливо тупить. ("Царі");

...Уже як хочете, хоч лайте,
 Хоч і не лайте, й не читайте,
 Про мене... Я і не прошу,
 Для себе, братики, спишу,
 Ще раз те оливо потрачу... ("Меж скалами, неначе злодій")

Запитання: Що таке *оливо*? Яка його сучасна назва? Цей предмет знаходиться в чорному ящику.

Відповідь. У чорному ящику – олівці. Оливо – олівець. Колись олівці робили з олов'яних паличок, вставлених у дерев'яну оправу. Такі *олива* добре писали на пергаменті.

14. У чорному ящику предмет, що по-різному називається українською і російською мовами, хоч обидва слова походять від одного давнього кореня. З'явилося це слово в давньоіндійській мові, звучало приблизно як *шаккара* і означало "пісок". Згодом воно потрапило до Персії, потім до Аравії, звідти – до Італії. Потім його було запозичено німцями. Від німців слово потрапило до поляків, а вже від поляків запозичили його ми, українці. Що ж у чорному ящику?

Відповідь. Українською мовою – *цукор*, російською – *сахар*. В українську мову слово потрапило через польську (*цукер*) з німецької, а німці, в свою чергу, запозичили його в італійців (*цуккоро*), до яких воно потрапило з Аравії (*суккар*). До російської мови слово йшло коротшим шляхом: від персів – до греків (*саххарон*), а потім через Візантію на Русь.

15. У чорному ящику лежать три "яблука". Перше "яблуко" було завезене до Росії у XVII ст. з Голландії за наказом Петра I, а в Голландію потрапило з Америки. Його називали "земляне" або "чортове яблуко". Друге "яблуко" було завезене з Південної Америки. Французи та італійці називали його "яблуком кохання", "золотим яблуком". Перша згадка про це "яблуко" в Росії датована 1781 роком. У цей час його вирощували тільки в приватному ботанічному саду Демидова в Москві. Третє "яблуко" – китайське, батьківщина його – Південно-Східна Азія. Воно так і називається – "китайське яблуко". Завдання: назвіть "яблука", що лежать у чорному ящику.

Відповідь. Перше "яблуко" – картопля. "Пом де тер" (франц.) – "земляне яблуко". Друге "яблуко" – помідор. "Пом д'ор" (франц.), "помми ди оро" (італ.) – "золоте яблуко". Третє "яблуко" – апельсин (голл. *appelsien* – з франц. *pomme de Chine* – "китайське яблуко").

16. Назвати потрібне ім'я в цій таблиці:

Ліліпут – Д. Свіфт,
 вітамін – К. Функ,
 гном – Ф. фон Гогенгейм,
 газ – Ян Б. Гельмонт,
 авоська – Олег Попов,
 робот – ?

Відповідь. Автор слова робот брат Карела Чапека – Йозеф Чапек. Уперше це слово використано у п'єсі К. Чапека "РУР".

17. За часів Київської Русі ця місцевість являла собою вкриту лісом долину, якою протікав струмок. У давні часи вона була місцем полювання, де кияни розвішували (і перевішували) сітки для вилову диких звірів (звідси й найдавніша назва – Перевісище). Долину цю перетинали, перехрещували яри. Яка назва цієї місцевості в наш час?

Відповідь. Вулиця Хрещатик у Києві.

18. Росіянка за походженням, вона стала класиком української і французької дитячої літератури. Писала твори трьома мовами. Назвіть цю письменницю.

Відповідь. Марко Вовчок писала українською, російською, французькою мовами.

19. Назвіть "найпасивнішу", тобто найрідше вживану букву українського алфавіту. Відповідь обґрунтуйте.

Відповідь. Буква "ф". В українській мові звук, що позначається цією буквою, зустрічається тільки у небагатьох запозичених словах.

20. Чи є "родичами" слова *корова* і *коровай*?

Відповідь. Так, зв'язок між цими словами безпосередній, ритуальний. Первісне значення слова *корова* – "рогата", раніше корів вирощували не заради молока, а для жертвоприношень. Пізніше, коли корову оцінили по-справжньому, почали реальну тварину замінити символом: випікали з тіста фігурку корови. Згодом жертвний пиріг прикрашали частиною тварини, приміром, рогами. Звідси й назва *коровай* – жертвний "рогатий" пиріг.

Під час гри в залі не було жодного байдужого обличчя. Глядачі гаряче вболівали за результати змагань, самі брали участь у вікторині – їм було надано право запропонувати свій варіант відповіді в спірних ситуаціях, коли жодна команда не змогла правильно відповісти. Враховуючи активність, зацікавленість аудиторії, організатори в перервах між турами гри провели кілька конкурсів спеціально для глядачів.

1. **Конкурс на кращу шараду** (проводиться після запитання про будову слова). Зачитується кілька шарад про будову слова, наприклад: "Корінь у слові вихідний, там і перший префікс мій, другий – в слові набуття, разом – родич відкриття".

Глядачам пропонується самим скласти шараду про будову слова. Автора кращої шаради нагороджують в кінці вікторини.

2. **Конкурс знавців крилатих висловів про мову**. Переможцем стає той, хто правильно назве всіх авторів наведених висловлювань про мову (висловлювання заздалегідь написані на плакатах і розвішані на стінах).

3. **Конкурси-аукціони**. Переможцем стає той, хто останнім назве потрібне слово чи вираз.

Назвати синоніми до слова *говорити*.

Назвати синоніми до слова *іти*.

Назвати іменники, що вживаються тільки у множині.

Назвати невідмінювані іменники іншомовного походження.

Назвати фразеологізми зі словом *язик*. (*Тримати язика за зубами, язик до Києва доведе, чесати язика, вигострити язика, язик як лопата, прикусити язика, проковтнути язика, молоти язиком, висолопити язика* тощо).

Назвати фразеологізми зі словом *ніс*. (*Втерти носа, крутити носом, задерти носа, повісити носа, тримати ніс за вітром, не показувати носа, совати носа* тощо).

Назвати українські прислів'я та приказки, де вживаються числівники. (*У семи господинь хата не метена. Один у полі не воїн. Семеро одного не ждуть. Де діточок сім, там доля всім. Ледачий два рази робить, а скутий два рази платить. Не хвалися жінкою в сім день, а в сім літ і т. ін.*).

Назвати українські та російські імена слов'янського походження. (*Людмила, Світлана, Віра, Надія, Любов, Володимир, Ярослав, Святослав, Станіслав, Владислав, Ростислав, Мирослав, Мстислав, Всеволод, Борис* тощо).

Назвати українські прізвиська, утворені лексико-синтаксичним способом. (*Кожум'яка, Затуливітер, Нетудихата, Добривечір, Непийливо* тощо).

Назвати твори або рядки з творів українських письменників, де згадуються назви річок. ("*Рече та стогне Дніпр широкий*" Т. Шевченка, "*Зачарована Десна*" О. Довженка, "*Десну перейшли батальйони*" О. Десняка, "*Не той тепер Миргород, Хорол-річка не та...*" П. Тичини тощо).

Пісенний аукціон. Проспівати рядки з українських народних пісень, де згадуються назви рослин.

Музичний аукціон. Звучить "Заповіт" Т. Шевченка, покладений на музику Лисенком. Глядачі мають спершу назвати авторів слів і музики цього твору, а потім назвати композиторів, які також зверталися у своїй творчості до поезії великого Кобзаря.

Конкурси-жеребкування для капітанів (команда капітана-переможця починає черговий тур гри):

1. Назвати псевдоніми українських письменників. (Марко Вовчок, Олена Пчілка, Дніпрова Чайка, Леся Українка, Панас Мирний, Карпенко-Карий, Марко Черемшина, Остап Вишня, Іван Ле, Леонід Первомайський).

2. Назвати топонімічні назви Києва, у яких збереглися імена легендарних його засновників? (*Річки Киянка, Либідь, Киянівський провулок, Старокиївська гора, гори Щекавиця та Хоревця, вулиці Щекавицька, Хорева, Володимиро-Либідська* тощо).

3. Конкурс скоромовок (Ти, малий, скажи малому, хай малий малому скаже, хай малий теля прив'яже. Не клуй, курко, крупку, не кури, коте, люльку. Хитру сороку впіймати морока, а на сорок сорок – сорок морок. Ніс Гриць пиріг через поріг, став на горіх – упав на поріг).

ЛІТЕРАТУРНА РЕГАТА

Гра

Трансляція по телебаченню гри "Чарівна регата" дала поштовх до створення "Літературної регати", що є ефективною формою як поза-класної роботи, так і підсумкових уроків з літератури.

В основі гри – принцип "Морського бою".

Коли "постріл" зроблено у порожню клітку, треба дати відповідь на запитання. При цьому, якщо команда відповідає неправильно, суперники можуть заробити собі очко. Якщо ж "постріл" влучив у літеру, робиться наступний хід без питання.

Угадані літери мають скласти ім'я та прізвище письменника. У даному разі – це Джек Лондон.

	а	б	в	г	д	е	є	ж
1						Д		
2		О	Ж	Н				
3								
4						Н	Л	
5			Е					
6								К
7				О	Д			
8								

Запитання

1. Хто з відомих вам літературних героїв розповідав про те, як потрапив у шлунок величезної рибини? (*Барон Мюнхгаузен*)

2. Який літературний герой робив такі записи: "30 апреля. Сегодня заметил, что у меня осталось очень мало сухарей. Нужно соблюдать строгую бережливость. Пересчитал все мешки и решил съесть не более одного сухаря в день. Это печально, но ничего не поделаешь".

"16 июня. Нашел на берегу большую черепаху. Раньше я никогда не видел здесь черепах". (*Робинзон Крузо*).

3. Назвіть автора і твір, у якому вирішальну роль у розвитку дії відіграють три золоті волосини. ("*Крихітка Цахес*" *Гофмана*)

4. Хто з відомих вам казкарів створив образ Оле-Лукойє? (*Андерсен*)

5. Назвіть літературний псевдонім відомого американського письменника Семюеля Клеменса. (*Марк Твен*)

6. Чи достовірна така інформація: "Вірш "Смерть поета" М.Лермонтов вперше прочитав Пушкіну. Той високо оцінив його..." (*Ні*)

7. Хто з героїв відомого вам російського письменника стверджував, що злих людей немає на світі, і називав усіх добрими людьми? (*Ієшуа Га-Ноури, "Майстер і Маргарита" М.Булгакова*).

8. Назвіть історичний роман і його польського автора, присвячений життю Єгипту XIII століття, але вирішуючий проблеми сучасності. (*"Фараон" Б. Пруса*)

9. Який англійський письменник написав для дітей історію про "Кішку, яка гуляє сама по собі"? (*P.Кіплінг*)

10. Хто з письменників розповів історію про вершника без голови? (*Майн Рід*)

11. Прослухайте уважно пісню. (*Звучить пісня "Матінка вовчиця" А.Матвійчука*). Назвіть два твори світової літератури, яким вона співзвучна. (*"Плаха" Ч.Айтматова, "Лобо" Б.Сетон-Томпсона*)

12. Автор науково-фантастичного роману "Загублений світ", відомість його пов'язана, в першу чергу, з детективними творами? (*Конан Дойль*)

13. Чародейкою зимою
Околдован, лес стоит –
И под снежной бахромою,
Неподвижною, немою,
Чудной жизнью он блестит...

Хто створив такий пейзаж? (*Ф.Тютчев*)

14. Продовжіть фразу: "Я пригласил вас, господа, с тем, чтобы сообщить вам..." (*"...пренеприятное известие: к нам едет ревизор"*)

15. Зима! Крестьянин, торжествуя,
На дровнях обновляет путь...

Звідки ці рядки? (*"Евгений Онегин" О.Пушкіна*)

16. Герої якої казки висадилися на острів, що виявився велетенською рибиною? (*"Синдбад-мореплавець"*)

17. Она бы хотела иначе:
Одеть драгоценный наряд,
А кони все скачут и скачут,
А избы горят и горят...

Який російський поет дав поштовх до написання цих (уже сучасних) рядків? (*М.Некрасов*)

ПРЕДМЕТНІ ТИЖНІ

Тема Тижня і план його проведення затверджуються на методичному об'єднанні вчителів-предметників (наприклад, філологів) і заздалегідь повідомляються учням. В залежності від вибраної теми намічаються різні заходи: бесіди, лекції, зустрічі з цікавими людьми, змагання і т.п. Заключним етапом свята являється, як правило, предметний вечір, який підводить підсумки роботи. Предметний Тиждень – це свято тематичне, не обов'язково всі шість днів займати заходами з певної навчальної дисципліни.

Подаємо методичні вказівки щодо організації та проведення *тижня "Знання – це скарб, а вміння вчитися – ключ до нього"*.

План

Понеділок. Ключі знань.

Вівторок. Від уроку до уроку.

Середа. Азбука народної мудрості.

Четвер. Геометрія допомагає арифметиці.

П'ятниця. Сходінки до пізнання навколишнього.

Субота. Здоров'я дітей – здоров'я нації.

Для прикладу пропонуємо матеріал *"Тіло людини і охорона здоров'я"* для заходів, запланованих на суботу.

Первинні наукові уявлення про будову й функціонування людського організму з'явилися ще в сиву давнину. Проте знадобилося майже 23 століття (!) титанічної, а часом і героїчної праці вчених, щоб пізнати основні закони життя людини як біологічного виду.

Певну аналогію можна провести між машиною і живим організмом: обом для виконання роботи потрібні енергія і заміна деталей, що зношуються. Так, людина, яка перебуває в стані цілковитого спокою, для забезпечення своєї життєдіяльності – дихання, серцевих скорочень, тону м'язів і т.ін. – витрачає 1700 ккал за добу; під час роботи потреба в енергії збільшується до 3000 і навіть до 7000 ккал. Органи безперервно оновлюються: одні клітини відмирають, інші замінюють їх. Цей процес відбувається непомітно, хоч масштаби природного змертвіння і відновлення тканин досить значні. Наприклад, у дорослої людини упродовж доби замінюється приблизно 1/20 клітин шкірного епітелію, 1/2 клітин епітелію, що вистеляє слизову оболонку травного тракту, близько 25 г крові тощо.

Загальна схема будови організму людини така ж, як і у вищих тварин. Проте є й істотні особливості. Вертикальне положення спричинило утворення широких грудей і спини, сильних м'язів спини, сідниць, гомілки, що надало тілу своєрідної форми; прямоходіння звільнило руки, і вони поступово перетворились в особливий орган праці; трудова діяльність і колективний спосіб життя сприяли розвитку головного

мозку, який у процесі еволюції набув великих розмірів і надзвичайно складної структури, що забезпечує вищу форму нервової діяльності – мислення, властиве тільки людині.

А тепер звернімося до конкретних прикладів. Порівняймо наші, людські рекорди, здобуті в легкоатлетичних змаганнях з "досягненнями" інших живих істот Землі. У бігу на 200 м золота медаль дісталася б гепарду (він спроможний з місяця розвинути швидкість до 100 км/год). Не набагато б відстала від нього антилопа. Слідом за ними лінію фінішу по черзі перетнули б заєць, кенгуру, кінь, собака, страус, а вже потім – людина.

Дещо інші шанси – на марафонській дистанції. Тут на перше місце виходить витривала антилопа, здатна долати відстані з швидкістю близько 60 км/год. За нею йдуть її "родичі" – газель і північний олень, потім – кінь, людина і "корабель пустелі" – верблюд.

У стрибку у довжину поза конкуренцією кенгуру (його результат – 12,8 м), на другому місці – антилопа. Гепард водночас долає дев'ятиметрову відстань. А людина його майже "наздоганяє": у цьому виді змагань вона посідає почесне четверте місце.

У стрибках у висоту "першість" належить представнику морських просторів – дельфіну: він легко долає шестиметрову висоту. Жодна істота з суходолу так не стрибе: пума поступається майже на 2 м, на третьому місці знову мешканець водойм – лосось. Потім – кенгуру, людина замикає п'ятірку рекордсменів.

Тепер про пульс. Кількість скорочень серця залежить від розмірів організму: чим він менший, тим серце б'ється швидше. Наприклад, у кита, чия маса тіла становить приблизно 150 т, воно робить 7 скорочень за хвилину; у слона (маса 3 т) – 46, у кішки (маса 1,3 кг) – 240, у синиці (маса 8 г) – 1200, а в найменшого з-посеред ссавців, що мешкають на Землі, – етруські миші – 1300. У здорової людини частота пульсу 60-80 ударів за хвилину.

Близько 90% усієї інформації про навколишнє ми одержуємо завдяки зору. Для людини це – найдосконалиший засіб пізнання світу. Хоч далеко не ідеальний. Досить порівняти його із зором деяких птахів. Соколи бачать свою здобич за кілометр, а грифи ще далі – за 3-4 км. А комахи вражають дивовижною швидкістю зору. Справа в тому, що ми розрізняємо форму предмета, що рухається, лише тоді, коли зображення затримується на сітківці ока упродовж 0,05 с. (До речі на цьому ефекті побудована наша здатність сприймати кіно: за секунду на екрані пробігають 24 кадри, але зображення здається суцільним). А муха чи оса розрізняють форму рухомого предмета, навіть коли час експозиції дорівнює 0,01 с. Для них зображення на екрані розпадалося б на низку окремих кадрів.

Деякі вчені вважають, що коти щодо зору перебувають у привіле-йованому становищі: вони здатні охопити предмети в межах 187° , тоді як собака – тільки в межах 83° , лев – 120° , людина – 125° .

Очі багатьох тварин і птахів прислужилися як біологічні прототи-пи нових приладів. Зоровий апарат голуба став моделлю радіолокацій-ного пристрою, око мухи – прототипом приладу, здатного вимірювати миттєву швидкість літаків. За принципом мишачого ока створено фо-токамеру для репродукування особливо точних мікросхем електронно-обчислювальних машин.

І, нарешті, такі цікаві дані про тривалість життя без їжі (якщо є во-да): людини – до 50 днів, собаки – 60, кішки – 18, голуба – 11, риби – до 9 місяців, кліща – кілька років.

Міжвидові стосунки тварин часто мають назви, що ними познача-ються й взаємини між людьми. Приміром, дармоїдство. Найбільший хижак африканських саван – лев – має чимало нахлібників, що жив-ляться його недоїдками. Це гієни, шакали, птахи-стерв'ятники тощо. Вони по-різному залежать від "хазяїна". Так, гієна чи шакал є дармоїд тимчасовий. І ви вже здогадалися чому (вони здатні добувати корм самостійно). А от птахи-стерв'ятники – сипи, грифи та ін. – здебільшо-го втратили таку здатність, перетворилися на постійних паразитів.

Ще один вид дармоїдства – "квартирування". Скажімо, у великих гніздах орлана-білохвоста, білого лелеки селяться горобці, синиці, му-холовки, шпаки, які знаходять тут "і стіл, і дім".

МАТЕМАТИЧНІ РАНКИ

Математичний ранок – це свято, побудоване на командних змаганнях. В основному для конкурсів використовується програмовий матеріал з ма-тематики для даного класу, а також завдання на кмітливість, веселі задачі, пізнавальний матеріал тощо. Всього в початковій школі варто проводити 5 математичних свят: 2(1) клас – один ранок у другому півріччі, 3(2) та 4(3) класи – по два ранки (1 у кожному півріччі).

Математичний ранок можна провести в одному класі, розділивши його на дві групи, або разом для двох класів на паралелі. Під час кож-ного математичного ранку вчитель має домагатися, щоб усі школярі були активними учасниками свята. З деякими новими вправами та но-вими математичними іграми необхідно заздалегідь ознайомити учнів, щоб під час математичного ранку не витратити на це зайвого часу.

Ранок краще проводити в залі. Його слід святково прикрасити яск-равим унаочненням: портретами великих математиків, висловлювання-ми про математику, плакатами з головоломками та задачами тощо.

Завдання для математичного ранку необхідно дібрати такі, щоб їх могли виконувати і сильні, і слабкі учні. Компоненти свята – це не тільки змагання, а й невеликі казкові інсценівки на математичному матеріалі, читання віршів тощо. Ведучим математичного ранку може бути вчитель, учень старших класів або хтось із батьків.

Варто підготувати призи для переможців, наприклад, листівки. Добре, якщо сувеніром на згадку стане цікава математична книжечка для даного класу (ці призи заздалегідь мають закупити батьки).

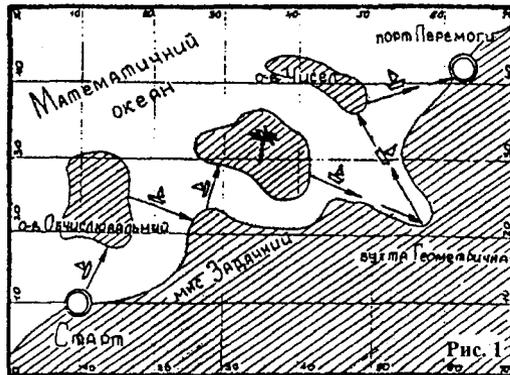
Подаємо орієнтовний сценарій математичного ранку для 3(2) класу, який був присвячений завершеному вивченню теми "Таблиці множення і ділення".

Сценарій

Всі учні й гості зайняли свої місця. Команди приготувалися до змагань. Входить ведучий. (Бажано, щоб в його одязі була якась відзнака. Наприклад, стрічка з написом "математика" або "ведучий").

Ведучий. Любі діти, сьогодні у нас з вами не звичайний урок математики, а математичний ранок. Ми будемо змагатись у плаванні по Математичному океану. Ось перед вами карта цього океану (*демонструє карту*). (Рис. 1).

– А хто знає, як називається змагання на вітрильниках? Так, це регата. Щоб відправитись у подорож, ви маєте підготувати свої кораблі до великого плавання. У нашому змаганні беруть участь дві команди кораблів: "Кмітливий" та "Винахідливий". Давайте познайомимося з учасниками команд.

І капітан (*шикує свою команду*). Команда! Рівняйсь, струнко! Команда корабля "Кмітливий" до регати готова. Наш девіз!

Команда (*гравці всі разом*). Кмітливі труднощі долають,
Вони завжди перемагають.
Перемогу ми здобудемо,
В боротьбі ми перші будемо.

2 капітан (*шикує свою команду*). Команда! Рівняйся, струнко! Команда корабля "Винахідливий" до регати готова. Наш девіз!

Команда (*гравці всі разом*). Винахідливі завжди
Сухими вийдуть із води.
Важких завдань для нас немає,
Сьогодні ми перемагаєм.

Ведучий. А тепер я представлю вам арбітрів нашої математичної регати. (*Знайомить учнів з журі*).

Конкурс "Підготуй корабель"

Ведучий. Щоб вирушити командам у дорогу, треба підготувати кораблі. Для цього кожен з гравців має розв'язати приклад, який записано на картці, що закриває частину корабля (рис. 2). Після того, як приклад розв'язано правильно, гравець має право відкрити корабель.

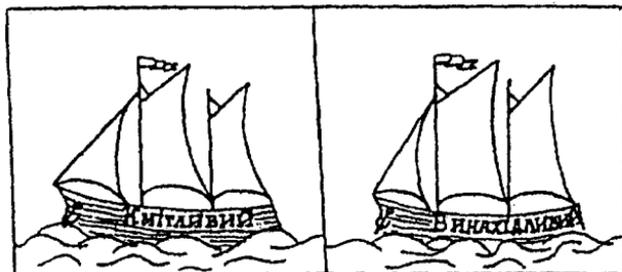

Рис. 2

Команда, яка краще впоралася із завданням, отримує 3 бали, друга – 2 бали.

Приклади для команд:

"Кмітливий"		"Винахідливий"	
$100 - 5 \cdot 5$	$2 \cdot 7 \cdot 3$	$72 : 8 + 9 \cdot 3$	$2 \cdot 8 \cdot 2$
$20 + 64 : 8$	$2 \cdot 8 \cdot 4$	$42 - 42 : 6$	$2 \cdot 6 \cdot 2$
$5 \cdot 8 - 54 : 9$	$9 \cdot 3 \cdot 3$	$30 + 7 \cdot 7$	$7 \cdot 3 \cdot 3$
$(45 - 27) : 9$	$4 \cdot 6 \cdot 2$	$(55 + 8) : 9$	$4 \cdot 7 \cdot 2$

Ведучий. Добре. Перше завдання ви виконали. Кораблі готові, але у кожної команди є свої шанувальники. Чи візьмуть їх із собою у плавання капітани?

Капітани. Так.

Ведучий. Але для того, щоб потрапити на корабель, кожному пасажирові треба придбати квиток (*розв'язати приклад, записаний на квитку*). Викликаються по 5 шанувальників від кожної команди.

За перемогу в цьому конкурсі команді зараховується 2 бали, другій – 1 бал.

Для команди "Кмітливий"

$$27 : 9 + 25$$

$$32 - 4 \cdot 7$$

$$4 + 28 : 4$$

$$(57 - 9) : 8$$

$$8 \cdot (13 - 6)$$

Для команди "Винахідливий"

$$36 : 9 + 36$$

$$41 - 5 \cdot 7$$

$$7 + 27 : 3$$

$$(62 - 13) : 7$$

$$6 \cdot (14 - 8)$$

Ведучий. Нарешті, команди та пасажери кораблів готові, і ми вирушаємо в подорож. Мета нашої подорожі – досягти порту Перемоги.

Конкурс "Обчислювальний острів"

Ведучий. На нашому шляху Математичним океаном буде чимало несподіванок та труднощів. Давайте поглянемо на Карту Регати і вирушимо до першого пункту змагань – Обчислювальний острів.

Тут мешкають гноми, які дуже люблять цікаві математичні завдання. Вони підготували для кожної команди Магічні Квадрати, які вам треба розв'язати.

Для участі в цьому конкурсі запрошуються по два представники від команд, кожен з яких має заповнити по дві клітинки Квадратів.

Для команди "Кмітливий"

16	36	
	20	
32		24

Для команди "Винахідливий"

24		12
	15	27
18		

(*Ведучий уважно стежить за правильністю виконання цього завдання першим гравцем. Другий гравець починає виконувати свою частину завдання тільки після того, як ведучий дасть йому дозвіл*).

За правильно виконане завдання кожна команда отримує по 2 бали, а та з команд, яка впоралася із завданням швидше – додатково отримує ще 1 бал.

Ведучий. Наступне завдання веселих Гномів таке: учасникам команд треба уважно подивитися на свої таблички і вставити в них потрібні числа. Команда "Кмітливий" повинна доповнити числа до 70, а команда "Винахідливий" – до 80. (*Гравці по черзі підходять до дошки і вставляють по одному числу*).

70	15		62		35		29	
		23		44		58		41

80	22		73		26		37	
		18		55		64		49

За правильно виконане завдання командам нараховується по 2 бали, а та з команд, яка впоралася із завданням швидше – додатково отримує 1 бал.

Конкурс "Мис Задачний"

Ведучий. Увага! Ми наближаємося до мису Задачного. Тут розташоване рибальське селище. На березі ми зустріли двох рибалок, які попросили нас обчислити вагу спійманої ними риби. Задачу першого рибалки виконуватиме представник команди "Кмітливий", а другого – представник команди "Винахідливий".

Задача першого рибалки

Відомо, що рибалка спіймав 5 сіток скумбрії, по 8 кг у кожній, та 3 сітки камбали, по 7 кг у кожній. Скільки всього кілограмів важив його улов?

Задача другого рибалки

Відомо, що рибалка спіймав 4 сітки сардини, по 9 кг у кожній, та 7 сіток тунця, по 5 кг у кожній. Скільки всього кілограмів важив його улов?

(На дошці – короткі записи задач).

Скумбрія – 5 с. по 8 кг Камбала – 3 с. по 7 кг	}?	Сардина – 4 с. по 9 кг Тунець – 7 с. по 5 кг	}?
---	----	---	----

За правильно виконане завдання командам нараховується по 2 бали, а та з команд, яка виконала завдання швидше – додатково отримує 1 бал.

Ведучий. Старий рибалка, який багато ходив Математичним океаном на вітрилах, пропонує командам розв'язати такі задачі.

Для команди "Кмітливий"

На пошиття 6 (шести) вітрил пішло 48 метрів тканини. Скільки потрібно тканини, щоб пошити 4 таких вітрила?

Для команди "Винахідливий"

На виготовлення 3 (трьох) човнів потрібно 27 колод. Скільки колод знадобиться для виготовлення 5 таких човнів?

За правильно виконане завдання командам нараховується по 2 бали, а та з команд, яка виконала завдання швидше – додатково отримує 1 бал.

(На дошці – короткі записи задач).

6 вітрил – 48 м тканини 4 вітрила – ? м тканини	3 човни – 27 колод 5 човнів – ? колод
--	--

Ведучий. А тепер ми перевіримо, чи вміють розв'язувати задачі болільники?

Задачі для болільників команди "Кмітливий".

1. Зграя з 7 дельфінів пропливла 14 км. Скільки кілометрів проплив кожен дельфін? (По 14 км).

2. У порт пливли 3 судна, а назустріч їм – 5 катерів. Скільки суден прибуло в порт? (3, бо катери пливли в інший бік).

Задачі для болільників команди "Винахідливий".

1. В один кінець ставка човен доплив за 80 хвилин, а назад – за 1 годину 20 хвилин. В який кінець ставка човен плив довше? (Човен витратив однаковий час).

2. Білосніжка та семеро гномів чекали прибуття пароплава 8 годин. Скільки годин чекав пароплава кожен з них? (По 8 годин).

За кожну правильну відповідь болільників команді додається по 1 балу.

Конкурс "Геометрична бухта"

Ведучий. Наступний пункт регати – бухта Геометрична. Подивіться уважно на нашу карту. Чий це прапор тут майорить? Це ж пірати!!! Допоможемо врятуватися від них жителям бухти? Для цього нам необхідно виконати піратські вимоги, а саме: розв'язати геометричне завдання. Командам обох кораблів треба назвати зображені фігури і показати, скільки всього їх зображено.

Для команди "Кмітливий"

Для команди "Винахідливий"

За правильну відповідь команда отримує 2 бали.

А тепер випробування для капітанів команд: із зав'язаними очима вони мають виймати з мішечка по одній фігурі і назвати її. (У мішечку лежать трикутник, прямокутник, ромб, трапеція, коло, круг, лапана, хвиляста, промінь, відрізок).

Конкурс "Острів Чисел"

Ведучий. І знову в путь. На горизонті з'явився острів Чисел. Мабуть, ви здогадалися, хто мешкає на цьому острові? Числа теж підготували для вас цікаві конкурси. Ось перший з них. Для участі в ньому ми запросимо по 1 болільнику від кожної команди. Ваше завдання: уважно подивитись на натуральні числові ряди, сказати, за яким правилом їх склали, і знайти в кожному ряду зайве число.

Для болільників

команди "Кмітливий"

14 21 28 37 42 49
24 30 36 42 48 56
10 14 17 22 26 30

Для болільників

команди "Винахідливий"

18 24 32 36 42 48
16 20 24 29 32 36
11 14 17 20 23 27

За правильно виконане завдання командам додається по 1 балу.

Ведучий. Наступний конкурс. Капітан має дібрати учасників для такого завдання: замість крапок у прикладах вставити потрібні знаки математичних дій та дужки, щоб отримати правильні рівності.

Для команди "Кмітливий"

$$8...3...6 = 4$$

$$5...4...8 = 28$$

$$12...6...2...2 = 8$$

Для команди "Винахідливий"

$$32...4...9 = 17$$

$$3...4...2 = 14$$

$$18...9...3...2 = 12$$

За кожне правильно виконане завдання команда отримує 1 бал.

Ведучий. У третьому конкурсі братиме участь уся команда. Умови такі: гравці повинні полічити від 1 до 30. Але замість чисел, які діляться на 5, треба казати слово "полундра" (мовою моряків – вигук "Готуйся до небезпеки!"). (Якщо команда швидко впорається із завданням, можна ускладнити конкурс, а саме, полічити до 50).

За правильне виконання завдання команда отримує 3 бали.

Конкурс "Старовинна пляшка".

Ведучий. Скільки ж математичних кілометрів ми сьогодні пропливли, все ближче та ближче наближаючись до порту "Перемога". А що це за незнайомий предмет на нашому шляху? Це, мабуть, старовинна пляшка. А в ній – цікаве повідомлення. Певно, якийсь математик вирішив повідомити нам про те, як за часів Київської Русі вимірювали різні відстані. Давайте розглянемо плакат. (Розгляд та демонстрація плаката старовинних мір довжини). (Рис. 3).

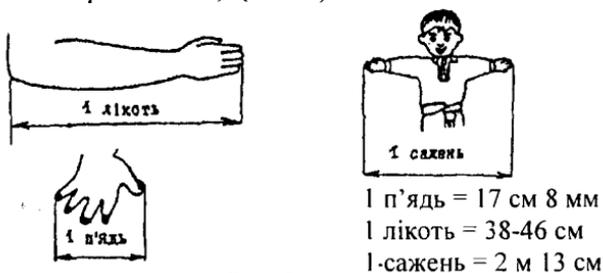

Рис. 3

Ведучий. У давні часи існували чотири основні міри довжини: п'ядь, лікоть, сажень, верста.

П'ядь – це відстань між великим пальцем та мізинцем.

Лікоть – це відстань від ліктьового суглоба до кінця середнього пальця.

Сажень – це відстань між кінцями середніх пальців рук, розведених у різні боки на рівні плечей.

Верста – це відстань у 500 сажнів.

– Діти, хто хоче спробувати виміряти п'ядями парту (стіл)? А хто зможе виміряти у ліктях дошку (вікно)? А тепер давайте дошку (вікно) виміряємо за допомогою сажня.

– Діти, як ви вважаєте, чи були ці міри довжини точними? Правильно – ні. Тому люди були змушені придумати інші міри, саме ті, якими ми користуємося зараз. Давайте пригадаємо, які це міри?

Нарешті, ми досягли порту "Перемога". Залишилося найцікавіше – дізнатися, яка команда найкмітливіша та найвинахідливіша. Поки журі підіб'є підсумки, я хочу звернути вашу увагу на вислови видатних вчених про таку чудову науку, як математика.

На дошці вивішено плакати.

"Математику тому вивчати слід, що вона розум до ладу приводить" (М.Ломоносов); "Математика – це наука, яка вимагає найбільше фантазії" (С.Ковалевська).

(Школярі читають і пояснюють значення цих висловів).

– Діти, хто встиг розв'язати задачі, які зображені на малюнках? Почнемо з першої задачі (рис. 4).

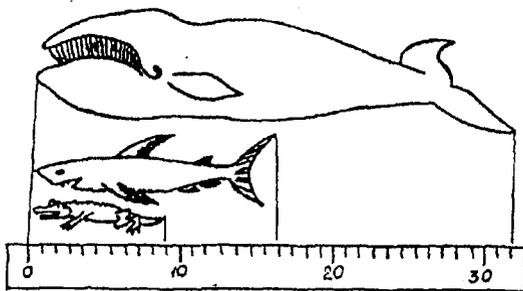

Рис. 4

Яка довжина кожної тварини, якщо 1 поділка на лінійці відповідає 1 м?

– Хто знайшов довжину крокодила, акули і кита? *(Відповідають бажаною).*

– Добре, а тепер розв'яжемо іншу задачу (рис. 5). Хто знайшов відстань від першого корабля до острова? *(Відповідають бажаною).*

Яка відстань від першого корабля до острова?

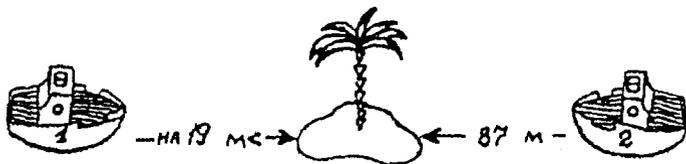

Рис. 5

Оголошення результатів математичної регати та вручення призів.

Математичний ранок пройшов динамічно і весело. Дітям сподобалося мандрувати Математичним океаном. Вони старанно і швидко виконували завдання усіх конкурсів. Дуже їх зацікавила нова для них інформація про старовинні міри довжини. Учні прагнули точно виміряти предмети, які їх оточують, без допомоги лінійки.

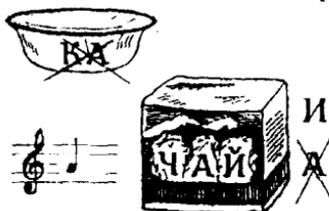
М. Богданович

СВЯТО ВЕСЕЛОГО, КМІТЛИВОГО "ЧОМУЧКИ"

Під час канікул або в один з вихідних днів у школі можна провести *свято веселого, кмітливого "чомучки"*.

Підготовку до свята треба розпочати заздалегідь. На педраді затверджується штаб, до складу входять учителі, представники шкільних гуртків і батьківського комітету. Члени штабу разом з учнівським активом виготовляють нагрудні номери, залікові листки, пишуть оголошення, оформляють стенд "За звання "Найкмітливіший громадянин Країни знань", на якому кожні два тижні вивішується домашнє завдання на право одержати "чарівний ключик". Тому, хто набере чотири таких "ключики", вручається емблема "Символ сили". Це даватиме право учневі брати участь у наступному турі змагання за звання найкмітливішого. Цей тур проведитиметься в день свята.

У змаганні беруть участь учні молодших класів. Умови такі: дістанеш завдання – починай виконувати; виконаєш – негайно повідомляй штаб; за кожне добре виконане завдання штаб видає один з "чарівних ключиків", зображених на малюнку. Розв'яжи цей ребус – і ти довідаєшся, який саме.

Завдання 1. Термін виконання – до...

1. Які ти знаєш "кольорові" моря нашої планети? (*Біле, Чорне, Червоне, Жовте*).
2. Яке озеро найглибше? (*Байкал – 1940 м*).
3. Який континент не має річок? (*Антарктида*).

4. Назву якого населеного пункту і якої річки в Сибіру діти часто вживають у своїй мові, але в іншому значенні? (*Мама*).

Завдання 2. Термін виконання – до...

1. Напиши, як подають голос такі тварини: собака, кінь, корова, коза, кішка, ведмідь, вовк, свиня, курка, гуска, голуб, ворона, горобець, жаба. (*Гавкає, ірже, мукає, мекає чи бекає, нявчить, реве, вис, хрюкає, кудкудакає, гогоче, воркує, каркає, цвірінькає, квакає*).

2. Шаради

а) Префікс із слова проїзд, корінь із слова лісник, суфікс із слова каток. (*Пролісок*).

б) Префікс із слова прибув, корінь із слова кордони, суфікс із слова керівник. (*Прикордонник*).

3. Відгадай слово

,	Х	А	(комаха)
---	---	---	----------

Г	І	А	(година)
---	---	---	----------

○	С	(колос)
---	---	---------

(жайворонок)

4. Мовні загадки

З *т* пливе, а з *д* росте. (*Пліт, плід*).

З *к* трава лякається, а з *р* вона вмивається. (*Коса, роса*).

Завдання 3. Термін виконання – до ...

1. Шаради

Слог первый – восклицанье,
Второй достоин порицанья,
А все на севере далеко обитает
И жителей тех мест и греет и питает.
(*О – лень*)

Когда-то был кавалеристом,
Но как-то л на р сменил
и вдруг в планету угодил.
(*Улан – Уран*)

2. Сім слів

Підбери 7 російських слів, які однаково читаються зліва направо і навпаки. У кожному слові повинно бути не менше п'яти букв. (*Комок, заказ, топот, шалаши, казак, довод, доход*).

Завдання 4. Термін виконання – до ...

1. Від Кривого Рога до Москви літак летить 110 хв., а з Москви до Кривого Рога – 1 год. 50 хв. Коли швидкість літака більша?

2. Назви 5 днів підряд, не називаючи ні числа, ні цих днів. (*Позавчора, вчора, сьогодні, завтра, післязавтра*).

3. Що легше: кілограм заліза чи кілограм пуху?

4. Скільки буде, якщо 8 поділити навпіл? (*Три або нуль*).

День веселих випробувань розпочинається на відкритому майданчику або в актовій залі.

Під музику з'являється трійка "коней" і два "вершники" – хлопчик і дівчинка. "Корінний" у повній "упряжі" – хомут, дуга з дзвіночками. У руках в одного з вершників – віжки і батіг.

Трійка зупиняється на авансцені, виходить ведучий старшокласник.

Ведучий. Візьміть залікові аркуші і виконайте перші сім завдань. Пам'ятайте, що кожний запише свою відповідь мовчки, ні в кого нічого не запитує і нічого нікому не підказує.

1. Як ви думаєте, скільки сантиметрів від одного кінця дуги до другого по її зовнішній стороні?

2. Чому дорівнює діаметр нижньої частини дзвіночка?

3. Яка довжина внутрішнього кола хомута?

4. Визначте на око довжину віжок.

5. Яка довжина батога разом з пужалном?

6. Визначте зріст хлопчика – "вершника".

7. Вгадайте загальну вагу "коней".

Задавши запитання і показавши відповідний предмет, ведучий робить паузу, під час якої учні обдумують і записують відповіді.

Ведучий. Підходьте до будь-якого столика, стенда чи плаката і продовжуйте перевірку своєї кмітливості. Не забувайте тільки віддавати залікові листки для відміток.

Ведучий (біля плаката "Спритність – на перевірку!"). Візьміть в руки м'яч і попадіть ним 10 раз у відро, що стоїть на відстані 3 м від вас. Кожному, хто виконає це завдання, один з помічників ведучого ставить у заліковому листку очко.

Помічник, який стоїть біля плаката "Силу – на перевірку!" перевіряє силоміром силу учасників змагань.

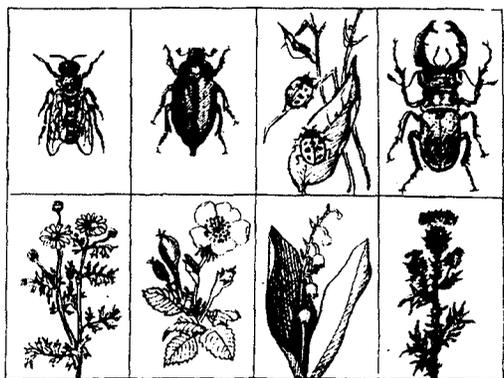
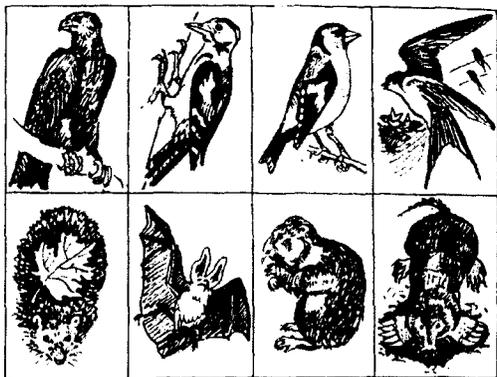
Ведучий запрошує учнів до плаката "Знання – на перевірку":

– Дорогі друзі! Агроном сусіднього колгоспу надіслав вам кілька завдань.

Завдання. Четвертий зайвий.

На малюнку зображено різних представників тваринного і рослинного світу. Назвіть їх. У кожному ряді троє – корисних, а четвертий – шкідливий, він зайвий.

Вкажіть, хто є четвертим зайвим у кожному ряді.

Перший ряд: дятел (2), шиголь (3), ластівка (4) – корисні птахи, яструб-перепелятник (1) – хижак. Другий ряд: їжак (1), кажан (2), кріт (4) – корисні тварини, ховрах (3) – шкідник. Третій ряд: пила (1), сонечко (3), жужелиця (4) – корисні комахи, хрущ (2) – шкідлива комаха. Четвертий ряд: ромашка аптечна (1), конвалія (3), шипшина (2) – лікарські корисні рослини, кукіль (4) – бур'ян.

Ведучий (до свого помічника). Скільки тобі років?

Помічник. Якщо відлічити підряд 9 парних чисел, починаючи з 2, і останнє число поділити на 3, а до частки додати 2 (або 3, 4 відповідно до справжнього віку учня), то вийде число моїх років.

Ведучий (до учасників). Скільки років моему помічникові?

Після того як учні визначають вік помічника, розпочинається змагання на влучність.

Можна використати об'ємні мішені, які зображають тварин (оленя, слона, жирафа).

Біля столика з плакатом "Точність – на перевірку!" знаходяться терези, комплект важків, мішечок, у якому 3 кг 500 г гороху, і 2 однакові банки.

Ведучий. Хто насипле в банку 1 кг 400 г гороху, не користуючись терезами?

Потім перевіряють на терезах. Якщо різниця у вазі менша за 100 г, учню зараховується очко.

Ведучий. Ось бідон з молоком, ківш, відерце, півлітровий кухоль. (Природно, що замість молока використовують підфарбовану воду). Налийте ковшем у відерце півтора літра молока і перевірте, на скільки ви помилились.

Після виконання цих завдань учасники художньої самодіяльності показують інсценівки.

Дідусь Панас пропонує дітям свою загадку.

"Одного разу зустрів мене товариш – рибалка, як і я.

– Скільки наловив? – запитав він, привітавшись.

– Сім-вісім рибок, – відповів я. – А ти?

– І я зловив, – сказав він, – але як би це їх полічити?

– 9 без хвоста, половина від восьми і 6 без голови.

– Дай-но гляну, – сказав я. Глянув у торбину – жодної рибини!

– Ти, друже, жартуєш зі мною? У твоїй торбі нічого немає!

– Ні, – заперечив він, – у торбині точнісінько стільки рибин, скільки я назвав. Скільки ж насправді рибин вловив мій приятель?"

Відповідь. Рибалка не вловив жодної рибини. Адже 6 без голови – це 0, 9 без хвоста – 0 і половина від 8 – 0.

Змагання з кмітливості продовжується в ігровій кімнаті. Учням пропонує свої завдання Хвилинка-веселинка:

1. Гра "Злови слова з двох складів"

Під час цієї гри діти повинні плескати в долоні, коли почують слова з двох складів.

От святкує вся країна,
Всі дорослі і малі
Іменини Батьківщини –
Краще свято на землі.

2. Що ми чуємо на початку уроку? (Звук у).

3. Що стоїть на початку книжки? (Звук к).

4. Що стоїть посередині землі? (Буква м).

5. З к у школі на стіні. На ній гори і ліси.

Коли ж к на н змінити, буде учням де сидіти. (*Карта-парта*).

6. Скоромовки

На горі Арарат росте виноград.

Павло полов поле, піймав перепела в полі.

Ці змагання закінчуються конкурсом веселих художників.

Завдання 1. Перший гравець малює на папері довільну фігуру. Другий дивиться на малюнок, доки перший лічить до десяти, повторює малюнок по пам'яті на своєму аркуші, потім показує його третьому і т.д. У кінці гри перший малюнок порівнюється з останнім.

Завдання 2. Портрети за контуром.

Бажаючим взяти участь у цій грі пропонують трафаретку, в якій випиляно якийсь контур. Цей контур кожен наносить на свій аркуш. Учасники гри повинні намалювати портрет за цим контуром.

Свято наближається до кінця. Усі запрошуються на сцену.

Ведучий. Розгляньте малюнок і скажіть, хто на чому грає. Оркестранти грають щось веселе. Це видно з першого погляду. Тільки ось на якому інструменті кожний з них грає, з першого погляду не визначиш. Та й не обов'язково. Важливо лише відповісти правильно!

Ведучий. Зараз ви побачите інсценівку "Біла криниці". Будьте уважні. Запам'ятовуйте все! Перевіряється ваша зорова пам'ять.

Під звуки музики, наспівуючи, виходить дівчинка з двома відрами на коромислах (одне дерев'яне, друге – металеве). Вона повільно знімає з плечей коромисло, ставить відра, набирає з "криниці" воду, потім поправляє зачіску, вішає відра на коромисло і тихо залишає сцену.

Ведучий. Дівчинка була тут одну хвилину, а я приготував вам кілька запитань. Спробуйте відповісти на всі.

1. Як одягнена дівчинка (не забувайте називати колір одягу)?
2. Що в неї на голові?
3. А на ногах?
4. Чи був у неї годинник?
5. Який значок на грудях?
6. На якому плечі несла вона коромисло?
7. Де висіло дерев'яне відро – спереду чи ззаду?
8. Яке відро вона наповнила водою раніше – металеве чи дерев'яне?
9. Дівчинка набрала воду... А що вона ще робила? (Поправляла зачіску).

10. На якому плечі несла коромисло, коли йшла зі сцени?

11. Якою рукою дівчинка махнула вам на прощання?

Ведучий. А тепер попросаємось і ми. Напишіть на залікових листках свій номер і клас, здайте їх членам журі конкурсу.

Журі підводить підсумки конкурсів і визначає переможців. А в цей час учасники переглядають мультфільми та діафільми, або виставу "Казка про Сергійка, Оксанку, букви *e* та *и*, Наголос, дядечка Правило і пані Помилку" [див. Горбунцова Т.Ю. Цікаві ігри та вправи на уроках української мови. – К.: Радянська школа, 1966. – С. 107-111].

Наприкінці свята ведучий запрошує всіх на Алею світлого розуму, де виставлено портрети відомих учених минулого і сучасності. Тут оголошуються результати конкурсів, відбувається закриття свята.

Підсумки бажано оголосити якнайвеселіше, в жартівливій формі. Можна, наприклад, повідомити про переможців так:

– Увага! Увага! Всім! Всім! Жюрі свята веселих і кмітливих визнало переможцем ..., який вчиться у ... класі. Як кращого з кращих ми урочисто нагороджуємо його спеціально виготовленою медаллю. Відтепер, дорогі друзі, якщо у вас виникнуть будь-які складні питання, звертайтеся до нього. Якщо ж він відмовиться відповідати, не вірте цьому – це буде виявом скромності, вірте нашій медалі, на якій викарбовано: "Найкмітливіший громадянин Країни знань!"

Урочисто, під звуки музики переможцю вручається медаль і перший приз свята.

– Другий і третій призи завоювали Усім іншим учням ми щиро вдячні за участь у святі веселих і кмітливих "чомучок"!

Грає музика, організатори свята влаштовують веселі розваги, роздають виграші на лотерейні квитки, діти беруть автографи у переможців, разом фотографуються тощо.

Після свята штаб організаторів оформляє стенд-фоторепортаж "Свято веселих і кмітливих "чомучок".

Такі самі фотографії слід вручити всім переможцям та активним учасникам свята.

Б.Г. Друзь

ПОДОРОЖ У НЕЗВІДАНЕ **Розповіді Нулика Десяткіна**

– Добрий день! Я – Нулик Десяткін, гід давньої з найдавніших, мудрої з наймудріших країн – Математики.

Ось я намалював три точки (рис. 1, а). Коли їх попарно з'єднати, то одержимо правильний (тобто рівносторонній) трикутник (рис. 1, б). А якщо точок чотири, то чи можна їх розмістити на площині аналогічним способом? Виявляється – ні: переконайтесь у цьому самі. І п'ять точок теж не годиться. А от шість точок розташувати в потрібному порядку вже можна (рис. 1, в).

При цьому кожний – "шеститочковий" – трикутник виходить з "триточкового" збільшенням його сторін удвічі (рис. 1, г).

Скільки ще точок треба додати, щоб збереглося "враження" трикутника? Відповідь знайти неважко: чотири. Відповідний трикутник виходить, коли сторони "триточкового" збільшити втричі (рис. 1, д).

Продовжуючи додавати точки, будуватимемо все нові й нові трикутники: до розміщених в такий спосіб десяти точок додамо п'ять, потім до одержаних п'ятнадцяти – ще шість, до них ще сім і т.д. (виконайте малюнки самостійно).

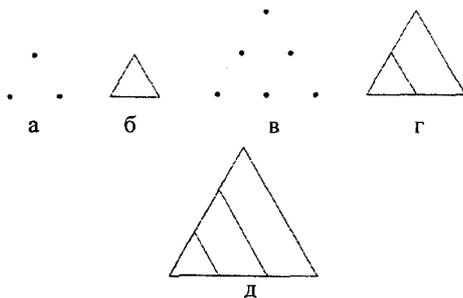

Рис. 1

Спробуємо тепер з'ясувати, скільки ж точок треба мати, щоб з них можна було утворити "трикутну конфігурацію".

У розглянутих прикладах спочатку їх було 3, 6, 10, потім – 15, 21, 28... Ці числа називаються *трикутними*. Їх можна зобразити так:

$$3 = 1 + 2$$

$$6 = 1 + 2 + 3$$

$$10 = 1 + 2 + 3 + 4$$

$$15 = 1 + 2 + 3 + 4 + 5 \text{ і т.д.}$$

Крім трикутних чисел, існують також *квадратні*, *п'ятикутні*, *шестикутні* і т.д. (пов'язані відповідно з квадратом, правильним п'ятикутником, шестикутником і т.д.). Їх називають іще *многокутними*, або *фігурними*.

Що не кажіть, світ чисел цікавий і неповторний. Запрошую вас у подорож по музею історії Світу чисел.

Зайдемо до зали. Ось перед вами числа довершеності. Стародавні грецькі вчені так називали ті, що дорівнюють сумі всіх своїх дільників (без самого числа).

Наприклад, 6 – число довершеності, бо власними дільниками його є числа 1, 2, 3 і сума їх $1 + 2 + 3 = 6$. Можна довести, що 28 і 496 – також числа довершеності. Нині відомо близько 20 таких чисел.

Тепер зверніть увагу на "дружні" числа. Стародавні математики вважали ними пари чисел, кожне з яких дорівнювало сумі дільників другого (без самого числа). Наприклад, 220 і 284. Власні дільники 220: 1, 2, 4, 5, 10, 11, 20, 22, 44, 55, 110; сума їх $1+2+4+5+10+11+20+22+44+55+110 = 284$; власні ж дільники 284: 1, 2, 4, 71, 142; їх сума $1+2+4+71+142 = 220$. Існує цікава легенда. Коли Піфагора запитали, хто називається другом, він відповів: "Той, хто є другим "я", от як числа 220 і 284". Чи не тому виникло прислів'я: "Скажи, хто твій друг, і я скажу, хто ти"?

Перед початком наступної мандрівки оголошую змагання кмітливих.

1. Нулик прикрасив ялинку кумедними іграшками. Ось що зробив він з цифри 8 (рис. 2). Спробуйте і ви звичайний кружечок перетворити на малюнок.

Зразок. Рис. 3.

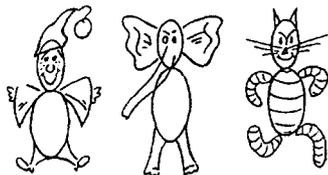

Рис. 2

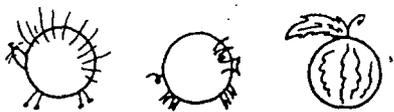

Рис. 3

2. Раз на чотири роки настає високосний рік. Він має 366 днів – на один день більше, ніж звичайний. Нулик народився 29 лютого 1984 р. Як же тоді святкувати день народження у звичайному році?

Відповідь. Можна 28 лютого або 1 березня.

3. Спробуйте замінити букви такими числами, щоб рівності були правильними:

$$a \cdot 1 = b \cdot 4$$

$$a \cdot 4 = b \cdot 4$$

$$a \cdot 7 = b \cdot 4$$

$$a \cdot 2 = b \cdot 4$$

$$a \cdot 5 = b \cdot 4$$

$$a \cdot 8 = b \cdot 4$$

$$a \cdot 3 = b \cdot 4$$

$$a \cdot 6 = b \cdot 4$$

$$a \cdot 9 = b \cdot 4$$

Нулик Десяткін сподівається, що допитливі і кмітливі успішно виконали завдання. Тут не випадково переважає число 4. У давнину люди називали його символом сили.

Воно цікаве тим, що всі числа першого десятка (крім одиниці) можна одержати додаванням деяких із ряду чотирьох чисел 1, 2, 3, 4. Перевірте.

Дві точки утворюють тільки одну пряму, три, що не лежать на одній прямій, - площу (трикутник, круг), і тільки починаючи з чотирьох точок, що не лежать на одній площині, виходитиме об'ємна фігура, наприклад, тетраедр.

З огляду на такі властивості четвірки у стародавні часи їй приписували надприродну силу. У давнину символами чотирьох стихій вважали правильні многогранники: вогню – тетраедр (чотиригранник), землі – куб (шестигранник), повітря – октаедр (восьмигранник), води – ікосаедр (двадцятигранник).

Ці фігури мають чимало цікавих властивостей. Про них ви згодом дізнаєтесь на уроках математики, з книжок. А ось неправильним, приміром, довільному чотирикутнику, не пощастило: він може похвалитися тільки тим, що сума внутрішніх кутів у нього дорівнює 360° . А про інші його цікаві закономірності згадують зрідка. виправимо цю несправедливість.

а) Якщо в будь-якому чотирикутнику з'єднати послідовно середини його сторін, то матимемо тільки паралелограм. Намалюйте і перевірте.

Відповідь. Рис. 4, а

б) Площа цього паралелограма завжди в два рази менша за площу чотирикутника. Перевірте це, вирізавши з паперу довільний чотирикутник і побудувавши у нього всередині паралелограм. Коли чотирикутник розрізати по сторонах останнього, одержані чотири трикутники завжди можна розмістити всередині паралелограма так, що вони повністю покрийють його.

Відповідь Рис. 4, б

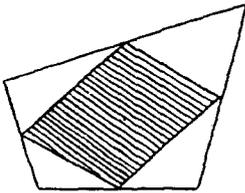

Рис. 4, а

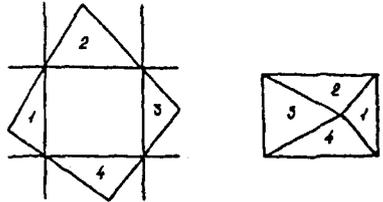

Рис. 4, б

в) Периметр побудованого в такий спосіб паралелограма дорівнює сумі довжин діагоналей чотирикутника, причому сторони паралелограма відповідно паралельні діагоналям чотирикутника і в два рази менші за них. Намалуйте і перевірте.

Відповідь. Рис 4, в.

г) Накресліть будь-який чотирикутник. Знайдіть точку, сума відстаней від якої до вершин цього чотирикутника найменша.

Відповідь. Це точка перетину діагоналей даного чотирикутника. Справді, сума відстаней будь-якої іншої точки наприклад, М до вершин А і С більша за АС. Аналогічно $BM + MD > BD$ (рис 4, г).

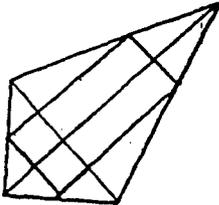

Рис. 4, в

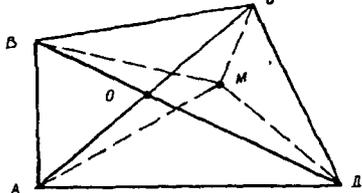

Рис. 4, г

д) Прикладіть до чотирикутника лінійку так, щоб вона поділила його: на два трикутники, на два чотирикутники, на трикутник і чотирикутник; на трикутник і п'ятикутник.

А тепер рушимо далі – нас чекають *квадрати* і *гномони*. У стародавній Греції непарні числа зображали за допомогою кутників-гномонів, що склалися з маленьких квадратиків (гномон – від грецького *стопчик, обеліск*) (рис. 5). Піфагорійці називали гномоном також фігуру *АВСДЕ*, заштриховану на рис. 6, а разом з нею вимірювалась її площа.

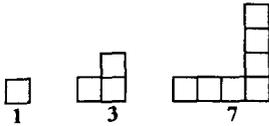

Рис. 5

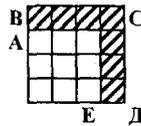

Рис. 6

Намалюємо підряд кілька квадратів і гномонів (рис. 7).

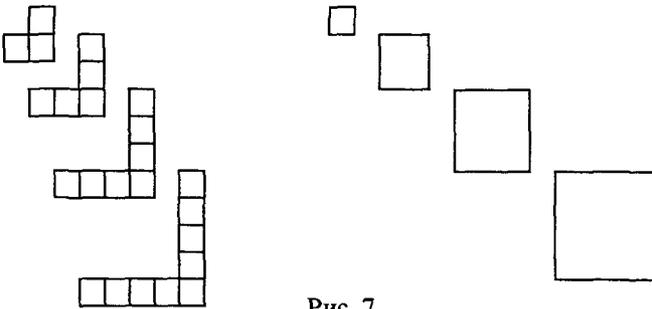

Рис. 7

Кожний гномон Нулик доповнював деяким квадратом, при цьому щоразу одержував наступний квадрат (рис. 8). Свої спостереження він узагальнив так: кожне непарне число (за винятком одиниці) є різницею двох послідовних квадратів: $3 = 4 - 1$, $5 = 9 - 4$, $7 = 16 - 9$...

Тепер додамо підряд кілька гномонів, починаючи з найменшого. Матимемо квадрат (рис. 9).

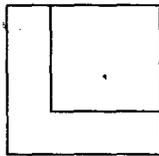

Рис. 8

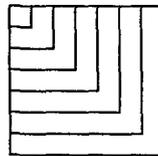

Рис. 9

Отже, сума послідовних непарних чисел, починаючи з першого, - квадрат: $1+3 = 4$, $1+3+5 = 9$, $1+3+5+7 = 16$, $1+3+5+7+9 = 25$ і т.д.

А тепер послухаймо задачу-казку.

Якось Вінні-Пух і П'ятачок прийшли в гості до Кролика.

– Я бачу, ви дуже зголодніли? – звернувся Кролик до своїх друзів.

– Так, – відповів Вінні-Пух. – У нас сьогодні з П'ятачком апетит не гірший, ніж завжди.

– Але у мене сьогодні немає ніяких запасів і можу вас напоїти лише чаєм.

– Чай – це добре, – сказав П'ятачок.

– Але було б зовсім добре, – продовжував Вінні-Пух, – якби до чаю був пиріг.

– Тоді вам доведеться сходити до лісового магазину й купити у Сови пиріг. Пиріг коштує 8 копійок. Я дам вам 50 к. п'ятикопійковими монетами. У Сови, я знаю, є лише трикопійкові монети. Якщо ви здогадаєтесь, скільки п'ятикопійкових монет ви повинні дати Сові і скільки трикопійкових вона має вам дати на здачу, то сьогодні ми питимемо чай із солодким пирогом.

Вінні-Пух і П'ятачок виконали завдання. Найцікавішим було те, що, купуючи пиріг, вони зробили розрахунок трьома способами.

Спробуйте відшукати ці способи розв'язання задачі.

Відповідь.

$$1) 5 \cdot 4 - 3 \cdot 4 = 8 \text{ (к.)}$$

$$2) 5 \cdot 7 - 3 \cdot 9 = 8 \text{ (к.)}$$

$$3) 5 \cdot 10 - 3 \cdot 14 = 8 \text{ (к.)}$$

Наша подорож закінчиться цікавим завданням – "Тварини на ... площині".

Розгляньте уважно рис. 10. Це координатна площина. Положення точки на площі задають двома числами. Наприклад, точки A – числами 2 і 4. Ці числа називаються координатами точки A і записуються так: $A(2, 4)$. На практиці часто доводиться визначати положення точки за двома числами. Скажімо, на квитку до кінотеатру стоять два числа – номери ряду й місця. Знаючи їх, глядачі знаходять своє місце.

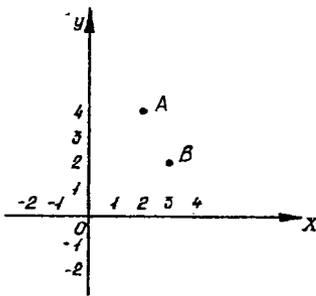

Рис. 10

Нулик намалював координатні прямі, побудував точки: $(0, 7)$, $(1, 2)$, $(1, 6)$, $(1, 11)$, $(2, 0)$, $(3, 7)$, $(3, 8)$, $(3, 10)$, $(4, 1)$, $(5, 6)$, $(7, 0)$, $(7, 6)$, $(7, 11)$, $(9, 1)$, $(9, 4)$, $(9, 9)$, $(12, 5)$.

Сусідні точки з'єднав відрізками і одержав ... каченя (рис. 11).

Решту малюнків Нулик пропонує розшифрувати вам. Яких тварин зображено?

1. $(0, 0)$, $(2, 1)$, $(2, 3)$, $(3, 3)$, $(6, 3)$, $(8, 0)$, $(13, 0)$.

Відповідь. М'яша (рис. 12).

2. (0, 6), (0, 7), (0, 8), (1, 7), (2, 8), (3, 0), (3, 3), (3, 6), (3, 8), (4, 0), (4, 3), (5, 0), (5, 3), (8, 0), (8, 3), (9, 0), (9, 3), (10, 0), (10, 3), (10, 6), (11, 6), (11, 7).

Відповідь. Собака (рис. 13).

3. (0, 4), (2, 1), (2, 4), (2, 7), (6, 1), (6, 7), (8, 0), (8, 1), (8, 4), (8, 7), (8, 8), (9, 3), (9, 5).

Відповідь. Риба (рис. 14). Поруч намалюйте ще одну, але так, щоб вона "пливла" в інший бік.

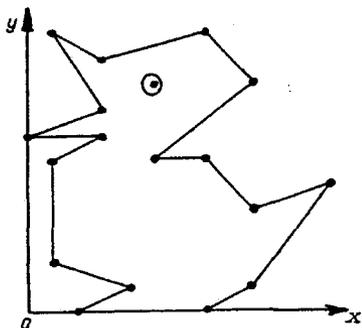

Рис. 11

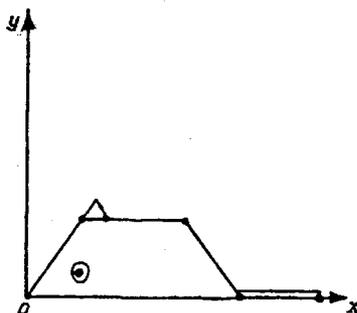

Рис. 12

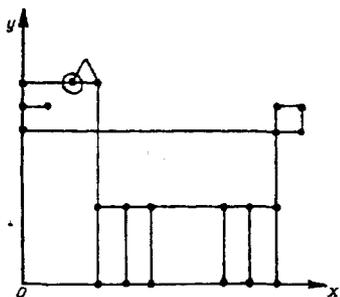

Рис. 13

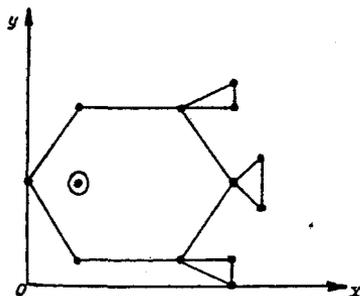

Рис. 14

4. За допомогою алфавіту і цифр розшифруйте речення:

5 20 23 4-16 1 22 6 16 1 22 10 14 1!

Відповідь. Друг – математика!

На завершення математичних мандрівок Нулик Десяткін дарує на загадку кожному з вас, діти, незвичний годинник-календар на 2008 рік (рис. 15).

Вас цікавить, на який день тижня припадає ваш день народження, призначено улюблену виставу, коли закінчуються канікули і т.ін.?

Найпростіше подивитися у календар. А якщо його під рукою немає? Тут допоможе годинник-календар. Що він собою являє? Як бачимо з малюнка, це звичний годинниковий циферблат, а на ньому, під цифрами – крапки. Цифри позначатимуть порядковий номер місяця: 1 – січень, 2 – лютий, 3 – березень і т.д. А крапки? Вони допоможуть розгадати, на який день тижня припадає те чи інше згадане число. Спробуємо розібратися, як саме. Попередньо тільки зауважимо, що годинник-календар складається на один рік (у даному разі – на 2008-й). Отже, визначимо кілька дат.

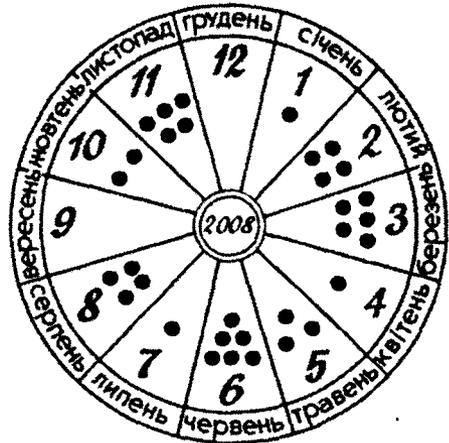

Рис. 15

23 січня. Січню на циферблаті відповідає цифра 1, біля якої стоїть 1 крапка. Обране число цього місяця – 23, додаємо до нього число крапок – 1. Одержимо 24. Суму поділимо на 7 (кількість днів у тижні). 24 ділиться на 7 з остачею 3. А остача визначатиме день, що припадає на згадану дату. У такому разі вибране число припадає на середу.

11 лютого. Лютому на циферблаті відповідає цифра 2, біля якої стоять 4 крапки. Обране число цього місяця – 11, додаємо до нього число крапок – 4. Одержимо 15. Суму поділимо на 7 (кількість днів у тижні). Але ділиться тільки з остачею – 1. Ця остача й визначатиме день, що припадає на згадану дату – перший день після неділі, тобто понеділок. Чи правильно ми обчислили, можна перевірити за таблиць – календарем на 2008 рік.

12 квітня. Квітню відповідає цифра 4. Біля неї 1 крапка. 12 додати 1, буде 13; 13 ділиться на 7 з остачею – 6. Ця остача й визначатиме день, що припадає на згадану дату. Цей день – субота.

4 травня. Травню відповідає цифра 5. Біля неї – 3 крапки. 4 додати 3, буде 7. 7 ділиться на 7 без остачі. Вибране число припадає на неділю.

31 липня. Липню відповідає цифра 7, біля якої 1 крапка. 31 додати 1 буде 32. 32 ділиться на 7 з остачею 4. Вибране число припадає на четвер.

1 вересня. Вересню відповідає цифра 9. Біля неї крапок нема. 1 додати 0, буде 1; 1 не ділиться на 7. Якщо сума не ділиться, то це число і вказує на день тижня – перший. 1 вересня припадає на понеділок.

Такий календар можна скласти самому на кожний наступний рік. Ви вже здогадалися, що тут важливо вміти правильно розставити на циферблаті крапки. Як це зробити? Виявляється, зовсім просто. Треба взяти табель-календар на відповідний рік і подивитися, скільки днів тижня (починаючи з понеділка) передеє першому числу кожного місяця. Скільки випадає днів, стільки і крапок слід поставити біля відповідної цифри. От і весь секрет.

Посібник "Годинник-циферблат" допоможе вчителю урізноманітнити і поживити роботу при повторенні чотирьох арифметичних дій над цілими невід'ємними числами.

Інтерес дітей до предмета значно посилиться, якщо на позакласних заняттях розглядати цікаві факти, явища, задачі з незвичайними розв'язками, парадокси, історичні відомості тощо, органічно пов'язуючи їх із шкільною програмою. Теми бесід можуть бути найрізноманітніші: "Азбука кібернетики", "Королівська міра", "Наша земля", "Найдавніші цифри", "Арабські цифри", "Літери-числа", "Числа велетні й числа карлики", "Як люди навчилися лічити (вимірювати час)", "Числові забобони", "Виникнення метричних мір", "Римська нумерація" тощо.

Звичайно, викласти матеріал треба цікаво, з вигадкою. Для цього можна фрагментарно скористатися, як зразком, запропонованим сценарієм.

Ефективні форми використання елементів цікавої математики – математичні екскурсії, позакласне читання з предмета, робота учнів у куточку цікавої математики, заняття в гуртку або клубі "Любителів цікавої математики", перегляд відповідних діафільмів, випуск стіннівок, монтажів, оформлення альбомів, проведення "веселих хвилинок" під час перерв, свят веселого й винахідливого математика тощо. Та це вже потребує окремого розгляду. Маємо на увазі систему навчання, а не перетворення шкільної математики в зібрання окремих цікавих вправ.

Б.Г. Друзь

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ГРА З ЛОГІКИ

Мета. Розвивати в учнів логічне мислення, кмітливість; прищеплювати інтерес до вивчення логіки; вчити етики та культури спілкування; формувати зацікавленість у результатах спільної роботи.

Організація гри. Гра проводиться в актовій залі. На сцені – переносна дошка, столи для команд.

Грають 2 команди по 7 учнів. Команди розміщуються за столами перед сценою. У першому ряду за столами сидить журі – вчителі з різних шкіл м. Києва, які відвідують семінари з логіки у межах проекту "Перспективна освіта" Університету економіки і права "Крок". А далі – вболівальники команд. Вони готують гасла для підтримки своєї команди.

Кожна команда заздалегідь продумує свою назву, емблему, вихід, привітання, готує газету.

Привітання може бути коротким або розгорнутим, прозовим або віршованим і з музичним супроводом.

Хід гри

1. Презентація команди (привітання).
2. Розминка "Логічний бій".
3. Музична пауза.
4. Конкурс "Поміркуймо разом" (спільна робота команди).
5. Конкурс для вболівальників.
6. Музична пауза.
7. Конкурс капітанів.
8. Конкурс газет.
9. Підсумки і нагородження переможців та учасників.

Ведучий 1. Добрий день, дорогі гості! Добрий день, шановні вболівальники!

Ведучий 2. Прохання до всіх гостей – під час гри не користуватися сотовими телефонами.

Ведучий 1. Ми зібрались у гостинній залі Університету економіки і права "Крок", щоб провести змагання з логіки між командами гімназії "Діалог" та гімназії "Оболонь".

Ведучий 2. Сьогодні багато залежить і від вас, шановні вболівальники, від вашої активності та успішного виступу в змаганні вболівальників.

Ведучий 1. Своє задоволення або незадоволення діями команд і журі ви можете виражати оплесками та плакатами.

Ведучий 2. Але не можна вигукувати з місця, тупотіти.

Ведучий 1. Категорично забороняється підказувати.

Ведучий 2. Журі може нагородити вболівальників за гарну підтримку своєї команди.

Ведучий 1. Але має право також і зняти бали з рахунку команди, якщо її члени або вболівальники порушуватимуть порядок змагань.

Ведучий 2. У спортивних змаганнях, як правило, першими на арену виходять судді. А наш брейн-ринг – це, так би мовити, інтелектуальний спорт. Тому судьями сьогодні будуть викладачі логіки.

Ведучий 1. Упродовж усієї зустрічі нехай панує атмосфера добра, гумору та дружби!

Ведучий 2. Девізом нашого свята стануть слова: "У гарну подорож у Країну міркувань, фантазій, знань – з веселим настроєм!"

Ведучий 1. Брейн-ринг розпочинається, і ми пропонуємо вам послухати програму нашого свята.

Ведучий 2. Перший конкурс - "Презентація команди". Учасники команд вийдуть на сцену, розкажуть про себе, привітають журі та один одного.

Ведучий 1. Розминку команди проведуть у грі "Логічний бій", яка нагадує всім відому гру "Морський бій".

Ведучий 2. Конкурс "Поміркуймо разом" – це спільна робота команди над завданням з кругами Ейлера.

Ведучий 1. А поки команди готуватимуть свої відповіді, ми проведемо конкурс для вболівальників.

Ведучий 2. Найскладніший конкурс – конкурс капітанів команд.

Ведучий 1. І, нарешті, останній конкурс – це конкурс газет, у яких команди спробували показати, як логіка допомагає їм у різних життєвих ситуаціях.

Ведучий 2. А щоб учасники, журі та вболівальники не потюпилися, між конкурсами заплановано музичні паузи.

Ведучий 1. Дозвольте познайомити вас з учасниками команд. *(Під музику оголошується склад команд; учасники виходять до глядачів).*

Команда "Малінт" гімназії "Оболонь"...

Ведучий 2. Команда "Плюс" гімназії "Діалог"...

Ведучий 1. Командам нашим успіхів

В брейн-рингу побажаємо.

І відповідей правильних

Від них усіх чекаємо.

Ведучий 2. Запрошуємо на сцену команду "Плюс" для участі у конкурсі "Презентація команди". Максимальна оцінка у цьому конкурсі – 5 балів.

Презентація команди "Плюс"

Вас вітає команда "Плюс".

Усі. Переможе Логіків Юних Союз. *(По черзі піднімають букви п, л, ю, с)*

Наш девіз: Думати колективно,
 Діяти – оперативно,
 Сперечатись – доказово.
 Це для всіх обов'язково.

Гей, ви, "плюсики" кмітливі, раз, два, три.
 У "Малінтів" серце мліє, раз, два, три.
 Ви вперед все просувайтесь
 І назад не оглядайтесь, раз, два, раз, два, раз, два, три.
 Попереду Віктор їде, раз, два, три.
 До кінця він з нами піде, раз, два, три.
 Наш хлопчина дуже бравий,
 Він розумний в нас і жвавий, раз, два, раз, два, раз, два, три.
 Пам'ятайте ж ви, дівчата, раз, два, три.
 Нам не страшно програвати, раз, два, три.
 Логіку ми добре знаєм
 І сьогодні не програєм, раз, два, раз, два, раз, два, три.

(Виконується на мотив стрілецької пісні "Гей ви, стрільці січовії...").

Не з-за кордону, не із Лондона,
 Не з Рима, Праги чи Москви –
 Ми діти дружні, ми розумники,
 Із Дарниці, із "Діалога" ми.
 Нам логіка відкрила нові всесвіти,
 Кругами Ейлера тепер ми щастя міряємо.
 Політ задач для нас смачніш морозива.
 Міркуємо тепер лише ми судженнями.
 Нехай лише вчимося логіки,
 Ми вже потроху починаймо мислити.
 У нас попереду і відкриття, і успіхи,
 А свято наше буде гімном логіці.

Суперник сьогодні серйозний у нас.
 Команда "Малінт", вітаємо вас!
 Останні чи перші, які б не були,
 Назавжди залишимося друзями ми.
 Уболівальникам вірним великий привіт!
 Крокуйте за нами в Логіки світ!
 Ми хочемо дуже сподобатись вам!
 І вірим, що ви допоможете нам!
 О, розумне і добре журі!
 Судіть ви суворо, але не завжди.
 На наші промахи уваги не звертайте
 Лише нам бали трошки додавайте.

Ми зробимо все, щоб у чеснім бою
Здобути жадану перемогу свою.

Ведучий 1. Запрошуємо на сцену команду "Малінт". Ваша презентація команди і привітання.

Презентація команди "Малінт"

Наш девіз: Ми веселі і щасливі, ми кмітливі, не ліниві.
У змаганнях на брейн-рингу переможемо усіх.
Бо команда в нас "Малінт" – маленькі інтелектуали.
Думати колективно, діяти – оперативно.
Сперечатись – аргументовано.
Це для всіх обов'язково.

А тепер привітання:

Добрий день! Чудова ця фраза.
Вона нас єднає з вами одразу.
Після уроків цілком доречно,
Щоб був у нас дійсно чудовий вечір.
Упоравшись з уроками, хіба не варто
Зустрітись з логікою, дотепом і жартом?
Ширше двері відкривайте розуму й кмітливості,
Естафету передайте творчості й сміливості.

Ведучий 2. Ми просимо журі виставити бали за конкурс "Презентація" команді "Плюс".

Ведучий 1. Дякуємо! А тепер бали команди "Малінт".

Ведучий 2. Ми запрошуємо учасників обох команд на сцену для участі у наступному конкурсі.

Ведучий 1. Увага! У конкурсі "Розминка" кожна команда має виявити свою кмітливість і уважність, дотепність і гостроту мислення.

Ведучий 2. Розпочинаємо гру "Логічний бій". Ця гра схожа на відому гру "Морський бій".

Ведучий 1. На плакаті зображено поле для гри, а на ньому розміщені кораблі: 1 чотирищогловий, 1 трищогловий, 2 двощоглові і 3 однощоглові. Проте клітинки таблиці (крім першого рядка і стовпчика) закриті.

Ведучий 2. Учасники по черзі називають клітинку, яку слід відкрити. Ведучий відкриває її та ставить запитання, правильна відповідь на яке оцінюється 1 балом.

Ведучий 1. Якщо в клітинці, яку відкривають, записано букву, то команда отримує додаткові 2 бали, відповівши правильно на запитання.

Ведучий 2. Якщо вгадано корабель, то команда має змогу заробити додаткові бали, відповідаючи на одне запитання сусідньої клітинки (по горизонталі або вертикалі навколо корабля).

Ведучий 1. Прошу учасників підготуватися для відповідей на запитання, вишикуватись один за одним, щоб по черзі називати клітинку, яку треба відкрити.

Ведучий 2. Логічний бій розпочинає команда "Малінт". Назвіть клітинку.

(Відкривається клітинка і читається відповідне запитання).

(Після кожної відповіді – коментар ведучого).

Неправильна відповідь – 0 балів. *(Зачитується правильна відповідь).*

Правильна відповідь – 1 бал, команда отримує кружечок.

Правильна відповідь і відгадано букву – 2 бали, команда отримує трикутник.

	Л	О	Г	І	К	А
1	Б	И		Л		П
2				Б		К
3	К			Р		
4	Р					Д
5	У		Н			
6	Г				Т	

Закінчіть речення:

Л1. "Поняття – це думка, передана ..." (*словом*).

Л2. "Судження – це думка, висловлена ..." (*розповідним реченням*).

Л3. "Порівнянні поняття можуть бути ..." (*сумісні та несумісні*).

Л4. "Якщо обсяг одного поняття повністю входить до обсягу іншого, то такі поняття є ..." (*сумісними, підпорядкованими*).

Л5. "Якщо обсяги понять мають спільні предмети, то такі поняття є ..." (*сумісними, перехресними*).

Л6. "Будь-яке поняття має певний..." (*обсяг*).

О1. "Якщо обсяг одного поняття повністю збігається з обсягом другого, то такі поняття є ..." (*сумісними, тотожними*).

О2. "Судження за структурою поділяються на ..." (*прості та складні*).

О3. "Судження за відповідністю дійсності бувають ..." (*істинні та хибні*).

О4. "Якщо судження починається словом всі, кожний, жодний, то таке судження називається ..." (*загальним*).

О5. "Якщо судження починається словом деякі, то таке судження називається ..." (*частковим*).

О6. "Обсяг поняття можна графічно зобразити за допомогою ..." (*кругів Ейлера*).

Г1. "Якщо на початку судження немає узагальнюючого слова і в ньому стверджується чи заперечується наявність певної ознаки в одиничному понятті, то таке судження називається ..." (*одиничним*).

Г2. "Складні судження із сполучником і (та) істинні тільки в одному випадку, коли ..." (дві частини його є істинними).

Г3. "Складні судження зі сполучником чи (або) хибні тільки в одному випадку, коли ..." (дві частини його є хибними).

Г4. "Складні судження зі сполучником якщо..., то хибні тільки в одному випадку, коли ..." (перша частина його є істинною, а друга – хибною).

Г5. "Якщо у складному судженні зі сполучником якщо..., то дві частини є хибними, то судження є ..." (істинним).

Г6. "Якщо поняття – географічна назва, то таке поняття є ..." (одичним).

І1. "Якщо поняття називає групу предметів, то таке поняття є ..." (загальним або родовим).

І2. "Якщо поняття називає конкретний предмет з певної групи предметів, то таке поняття є ..." (конкретним або видовим).

І3. "Якщо поняття не називає предмет, до якого можна доторкнутися, потримати в руках, то таке поняття є ..." (абстрактним).

І4. "Якщо, називаючи поняття, ми уявляємо декілька груп предметів, об'єднаних в єдине ціле, то таке поняття є ..." (збірним).

І5. "Для того щоб визначити поняття, необхідно до цього поняття підібрати найближчий рід і сформулювати ..." (видову відмінність).

І6. Якщо число без остачі ділиться на 10, то остання цифра цього числа ... (нуль).

К1. Сучасні знаки для позначення чисел (цифри).

К2. Вставте пропущене слово: "Для того щоб чотирикутник став квадратом,... щоб його сторони були рівні" (необхідно).

К3. Що означає крилатий вислів: "Сім разів відмірай, один раз відріж"? (Добре подумай, перш ніж щось зробити).

К4. Що таке 45 хвилин у гімназії? (Урок).

К5. Вставте пропущене слово: "Для того щоб прямокутник став квадратом,... щоб його сторони були рівні" (достатньо).

К6. Вставте пропущене слово: "Для того щоб навчитися грати у футбол,... мати м'яч (необхідно).

А1. Що означає крилатий вислів: "Сім п'ятниць на тиждень"? (Непослідовність),

А2. Вставте пропущене слово: "Для того щоб купити певну книгу у магазині,... щоб були гроші" (необхідно).

А3. Що означає крилатий вислів: "Сьома вода на киселі"? (Дуже далекий родич).

А4. Вставте пропущене слово: "Для того щоб тротуари стали мокрими,... щоб пройшов дощ" (достатньо).

А5. У колесі 10 спиць. Скільки проміжків між спицями? (Десять).

А6. Як називається кожна дія в алгоритмі? (Операція).

Ведучий 1. Всі клітинки відкрито. Капітани команд, передайте, будь ласка, журі кружки та трикутники для підрахунку балів.

Ведучий 2. А поки журі підраховує бали за конкурси "Презентація" та "Розминка", вашій увазі пропонується музична пауза. (*Музична пауза*).

Ведучий 1. "Логіка – бог тих, хто мислить", – писав Л. Фейхтвангер.

Ведучий 2. "Мислю – отже існую", – казав Платон.

Ведучий 1. Наступний конкурс під назвою "Поміркуймо разом" – спільна робота команд.

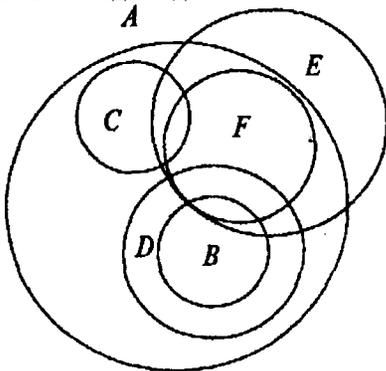
Ведучий 2. Прошу команди зайняти місця за столами, а капітанів отримати завдання для цього конкурсу (*капітани отримують завдання*).

Ведучий 1. Завдання полягає в тому, щоб показати за допомогою кругів Ейлера співвідношення між обсягами понять, скласти складне судження з даним сполучником та перетворити судження іншої команди з хибного на істинне чи навпаки.

Ведучий 2. Конкурс оцінюється у 7 балів: 5 балів – зображення співвідношення між обсягами понять за допомогою кругів Ейлера, 1 бал – за складене судження та ще 1 бал – за перетворення складеного судження іншої команди з істинного на хибне чи навпаки.

Завдання для конкурсу "Поміркуймо разом"

Показати за допомогою кругів Ейлера співвідношення між обсягами понять: Відповідь:

1) Для однієї команди:

A – дієслова

B – дієслова, які змінюються за родами

C – дієслова теперішнього часу

D – дієслова минулого часу

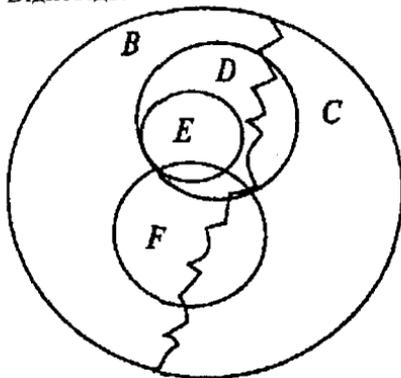
E – присудки в реченні

F – дієслова, які змінюються за числами

- З даними поняттями скласти хибне складне судження зі сполучником "і";

- Перетворити судження, складене іншою командою, з істинного на хибне.

Відповідь:

1) Для другої команди:

A – художні твори

B – народні художні твори

C – літературні художні твори

D – казки

E – народні казки

F – прозові твори

- З даними поняттями скласти істинне складне судження зі сполучником "чи";

- Перетворити судження, складене іншою командою, з хибного на істинне.

Ведучий 1. Команди працюють над завданням, а ми проведемо конкурс для вболівальників.

Ведучий 2. Найкращі вболівальники сьогодні також будуть нагороджені.

Ведучий 1. Послухайте завдання, бажання відповісти демонструйте піднятою рукою.

Запитання для вболівальників

1. Утвори слово-поняття і вкажи його вид:

а) улюблене слово ворони + головна карта в колоді = назві головного убору (відповідь: *картуз* – конкретне поняття);

б) головна пісня країни + назва материка = назві навчального закладу (відповідь: *гімназія* – конкретне поняття);

в) назва напою + назва опадів = назві фрукту (відповідь: *виноград* – конкретне поняття);

г) назва найбільшої річки у світі (відповідь: *Ніл* – одичне поняття);

г) радість – мир = _____ – війна (відповідь: *горе* – абстрактне поняття).

Вказівка: може бути і поняття "сум": теж абстрактне поняття.

2. Бабусі треба підсмажити 6 котлет, а на сковорідці вміщуються тільки 4 котлети. Кожну котлету треба смажити 5 хв з одного боку і 5 хв з іншого. За який мінімальний час можна підсмажити всі котлети? (15 хвилин).

3. У лютому 2004 року 5 неділей, а всього 29 днів. На який день тижня припадало 23 лютого 2004 року? (На понеділок).

4. Годинник кожної доби поспішає на 3 хвилини. Його поставили точно. Через який проміжок часу стрілки годинника знову показуватимуть точний час? (240 діб).

5. У шафі лежать поштучно 5 пар чорних, 4 пари коричневих та 6 пар сірих рукавичок. Скільки рукавичок треба вибрати із шафи навмання, щоб серед вийнятих обов'язково були 2 пари одного якогось кольору? (19 рукавичок).

6. У шафі лежать поштучно 5 пар чорних, 4 пари коричневих та 6 пар сірих рукавичок. Скільки рукавичок треба вибрати із шафи навмання, щоб серед вийнятих обов'язково було по 1 парі кожного кольору? (27 рукавичок).

Ведучий 1. Прошу представника команди "Плюс" зобразити свою відповідь на дошці. (*Зображують, відповідають*).

А тепер команда "Малінт" перетворить складене судження.

Ведучий 2. Прошу представника команди "Малінт" зобразити свою відповідь на дошці. (*Зображують, відповідають*).

А тепер команда "Плюс" перетворить складене судження.

Ведучий 1. Шановні члени журі! Оцініть, будь ласка, відповіді команд у конкурсі "Поміркуймо разом". Оцінки команди "Плюс". Оцінки команди "Малінт".

Ведучий 2. Просимо вас оголосити підсумок цього конкурсу (*слово надається журі*).

Ведучий 1. А зараз нас чекає конкурс наших славних капітанів. Капітани, вперед! Запрошуємо на сцену.

Ведучий 2. За два тижні до гри команди отримали завдання: скласти 5-7 хибних суджень або тверджень як розповідь для розкриття змісту фразеологізму, а якого, зараз капітани вам доповідатимуть. Максимальний бал за розповідь – 5 балів.

Ведучий 1. Слово надається капітану команди "Малінт".

Ми презентуємо вам наше домашнє завдання.

На риболовлі

Була зима. Я прийшов на риболовлю, але риба не ловилася. Ось я нарешті зловив трьох червоних раків. Потім я хотів їх спекти, але в мене не виявилось сірників. Я поклав раків у кишеню, щоб принести додому та потім їх спекти. Але по дорозі вони зварилися самі і позеленіли.

Ведучий 2. Слово надається капітану команди "Плюс".

Наша команда отримала фразеологізм "Взяти ноги на плечі". Ось що у нас вийшло.

Зимова несподіванка

Ця подія відбулася взимку, коли термометр показував + 30°C. Сергій вийшов прогулятися і побачив, що вулицею біжать звірі: слон, мавпи, жираф та інші. Це було звичайне явище, але хлопчику видалось незрозумілим, куди вони всі поспішали.

Озираючись, він побачив зайця, який повз не швидше черепахи і повторював: "Бери ноги на плечі! Бери ноги на плечі! Бери ноги на плечі!"

Сергій уважно подивився на свої ноги, на заячі і вирішив не тікати, допомогти зайцю.

А ввечері в "Новинах" було оголошено, що сьогодні в місті відкрито новий зоопарк і всі звірі пересувались на нове поселення самостійно.

Хто швидше біг, той і переміг!

Ведучий 1. Просимо журі оцінити домашнє завдання капітанів.

Ведучий 2. Друга частина конкурсу капітанів – розв'язування задач на планування найгіршого варіанта. Максимальна оцінка за задачу – 3 бали. Капітани, виберайте завдання у конверті.

Задачі до конкурсу капітанів

1. Майстриня пришиває гудзики до карнавальних костюмів Ведмедика та Білочки. В неї було 7 червоних, 5 коричневих, 9 синіх та 6 жовтих гудзиків, однакових за розміром та формою. Напередодні гудзики розсипались і прибиральниця збрала їх в одну скриньку. Скільки гудзиків навання треба вибрати майстрині, щоб серед них обов'язково були 2 коричневих та 3 жовтих? (Відповідь: 24).

2. На конкурсі флористів було запропоновано незвичайне завдання. У темній кімнаті у відрі були троянди однакових розмірів, але різні за кольором: 10 білих, 5 червоних, 8 рожевих, 4 жовті. Конкурсант має скласти святковий букет з 5 білих, 3 червоних і 3 рожевих троянд. Скільки троянд у темряві потрібно взяти, щоб впоратись із завданням? (Відповідь: 25).

Ведучий 1. А поки капітани планують найгірший варіант, ми проведемо заключний етап конкурсу газет.

Ведучий 2. Запрошуються представники команд для проведення захисту своїх газет, у яких намагались розповісти про свою гімназію, клас та як допомагає їм логіка у різних життєвих ситуаціях. Максимальна оцінка – 7 балів. (Захист газет).

Ведучий 1. Першим із розв'язанням задачі ми заслухаємо капітана команди "Плюс".

Ведучий 2. А тепер – капітан команди "Малінт".

Ведучий 1. Шановне журі! Ваші оцінки другої частини конкурсу капітанів.

Ведучий 2. Журі потрібен час для підрахунку балів. Тому, шановні вболівальники, знову вашій увазі музична пауза. (Музична пауза).

Ведучий 1. Для підбиття підсумків конкурсу капітанів та конкурсу газет слово надається журі. (Підсумок конкурсу капітанів та конкурсу газет).

Ведучий 2. Для підбиття підсумків гри та оголошення переможця команди запрошуються на сцену.

Ведучий 1. Настав найурочистіший момент нашого свята. Команди сьогодні довели, що вони найрозумніші, найвеселіші, найкмітливіші. Заключне слово надається журі.

Оголошується команда-переможець та нагороджуються всі учасники брейн-рингу.

О. Мельник

[“Початкова школа”, 2006. - № 11].

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ЯРМАРОК

Між собою змагаються дві команди.

I конкурс

“Домашнє завдання”

Ведуча. Вам потрібно було написати вислів про мову, використовуючи якнайбільше наклейок від жувальної гумки. Оцінюється оригінальність оформлення, кількість використаних наклейок.

II конкурс

“Купуємо квіти”

Ведуча. Ви прийшли на ярмарок купити квіти, але вдарив мороз, і продавці поховали всі квіти, залишивши лише таблички з їхнім описом. Тепер за цими описами вам потрібно буде назвати квіти, про які я буду читати.

Для цього після прочитання мною тексту ви деякий час радитесь, а потім записуєте свій варіант відповіді на аркушах. У кого більше правильних відповідей – той і переможець цього конкурсу.

1. Назва роду походить від грецького слова, що в перекладі означає “чуб жайворонка”. Іноді ці квіти називають кониками. Легенда розповідає, що напровесні над лісом жайворонки посварились між собою та й почали битись. Бились так, що, аж шпорці та чуби свої погубили. Попадали вони на родючий ґрунт лісовий і попроростали гарними весняними квітами. Назвіть що квітку. (Відповідь: ряс).

2. Наукова назва роду походить від грецького слова, що означає “Я дурманію”, або “Я німію”. За міфом вродливий юнак побачив своє відображення у воді, коли нахилився напитися. Він був наскільки вродливим, що закохався у своє відображення. Про все забув юнак, не відходив від води, не відриваючись, милувався собою, не їв, не спав. Усе

більше залишали сили самозакоханого юнака. Він почав відчувати наближення смерті, але не міг відірватися від свого відображення. Висихав юнак, як роса на квітках у сонячний день. Ось уже схилилася його голова на прибережну траву і настала смерть. Плачуть у лісі прекрасні німфи і готують юнакові могилу. Та коли прийшли за тілом юнака, то не знайшли його. На тому місці, де він був, вироста біла запашна квітка – квітка самозакоханості та смерті. Як вона називається? (Відповідь: нарцис).

3. Одна із стародавніх легенд розповідає, що якось богиня Флора – володарка земного світу рослин і квітів – зібралась у далеку мандрівку. На час своєї відсутності вона хотіла залишити заступника. Флора збрала всі квіти, щоб ті самі вибрали заступника богині. Всі квіти були зачаровані красою й витонченістю троянди і воліли саме її обрати на цю посаду. Але одна квітка (яка саме, вам потрібно буде її назвати) була категорично проти. Вона вважала, що кращої, більш гідної від неї немає. Ця квітка зі зневагою дивилася на троянду, бундючилась і червоніла, щоб перевершити її величиною і кольором. Звичайно, така поведінка обурила всіх, і квіти одноставно обрали троянду. А щоб покарати ту квітку за її негідну поведінку, Флора звеліла, щоб ця горда і чванлива квітка назавжди залишилася такою надутою і порожньою. "Нехай жоден метелик не дарує їй своїх поцілунків, нехай жодна дівчина не прикрасить нею своїх грудей", – сказала богиня квітів. Так покарана квітка стала символом пустої чванливості і зарозумілості. (Відповідь: півонія).

4. Наукова назва роду походить від латинського слова, що означає "обв'язувати", або "обвивати". В минулому вважали, якщо посадити цю квітку в саду, то вона принесе щастя. У середні віки вважали, що ця квітка може оберігати від злого чаклування, нечистої сили та відьом, її ставили в приміщенні, вішали над дверима й вікнами, щоб нечиста сила не проникла в дім. Рослину одягали на злочинців, яких вели на страту, щоб відігнати нечисту силу. (Відповідь: барвінок).

III конкурс "Барон Мюнхаузен"

На кожному ярмарку є люди, які хочуть вас ошукати. Щоб цього не трапилось, вам потрібно бути добре обізнаними людьми і розбиратися в тому, що вам пропонують.

Після прочитаного мною завдання дайте відповідь на питання, обгрунтувавши її. "Одному з подорожуючих на ногу наступив слон. І це, за його словами, не так вже і страшно. Відчуття було таке, неначе опустили мішок із зерном".

А товариш йому зауважив, що слон важить три-чотири тони, і що такого бути не може, тварина просто роздавить своєю вагою людину.

Питання: Чи може людина, якій слон наступив на ногу, не бути роздавленою? (*Відповідь:* так, може).

Слон при ході наступає на два передні пальці, які мають копита. Ступня при цьому не торкається землі. П'ятка у слона схожа на м'яку еластичну подушку. Якщо потрапити під передні пальці, то ви будете роздавлені. А якщо під п'ятку, то ні. Тому що п'ятка слона еластично облягає нерівнає ґрунту.

І тому на ногу людини лягає не вага слона повністю, а тільки невелика її частина.

IV конкурс "Виберіть товар"

На ярмарку всі вибирають товар. Вам теж потрібно буде це зробити, виберіть із поданого списку "Сім чудес світу".

1. Вавилонська вежа.
2. Маріїнський палац.
3. "Висячі сади" Семираміди.
4. Ватиканський музей.
5. Демотичне письмо.
6. Долина царів.
7. Єгипетські піраміди.
8. Понтійське царство.
9. Храм Артеміді в Ефесі.
10. Панафінські ігри.
11. Клеобул Ліндський.
12. Зевс Олімпійський.
13. Софія Київська.
14. Мавзолей у Галікарнасі.
15. Колона Помпея.
16. Колос Родоський.
17. Храм муз.
18. Маяк на острові Фарос. (*Відповіді:* 3, 7, 9, 12, 14, 16, 18).

V конкурс "Шифровка"

Вам запропонували зашифрований текст. Для того, щоб пересвідчитись, чи потрібно купувати вам цей товар, з'ясуйте, що це означає. (Для того, щоб скласти завдання цього конкурсу, потрібно заздалегідь знати імена учасників кожної з команд). Із того, що означає кожне ім'я, складається текст.

1. Людям миле життя народу у сьайві Юпітера". (*Відповідь:* Юлія – належний Юпітеру, Віта – життя, Ольга – свята, Людмила – людям мила, Олена – світло, сьайво).

2. "Високий, благородний захисник людей має дарунок за перемогу". (Відповідь: *Сергій – високий, вельмишановний, Євген – благородний, Іван – Божжа милість, благодать, дарунок, Віктор – перемога, Олександр – захисник людей*).

VI конкурс "Миттєва відповідь"

Виберіть правильну відповідь (із поданих варіантів) і дайте свою на останнє питання.

Для 1-ї команди.

1. У якій північній країні найпочесніший орден – орден "Білої троянди"? (Англія; Росія; Фінляндія) (*правильну відповідь підкреслено*).

2. Верещагін – це... (художник; поет; скульптор).

3. З якого вірша ці рядки? Хто автор?

То самотньому мені,
Здається, кращого немає
Нічого в Бога, як Дніпро...

(Відповідь: *"І виріс я на чужині..."*, Т.Г. Шевченко)

3. Яке походження слова "шик", "шикарний"?

(На початку XIX ст. видатний французький художник Жак-Луї Давид мав майстерню, яка виконувала замовлення щодо оформлення палаців, театрів і створення нових костюмів. У Давида було багато талановитих учнів, але обдарованістю і тонким смаком особливо виділявся один юнак на прізвище Шик. Він помер раптово у віці 18 років. Давид тяжко переживав смерть Шика і говорив, оцінюючи роботи своїх учнів: "Ні, Шик зробив би це..., або ще коротше – "Ще не Шик". Але коли один з юнаків приніс вдалу роботу, Давид говорив: "Оце Шик". З того часу учні почали говорити "шик" про вдалі ескізи. Потім слово втрачає свій первинний зміст. І сьогодні словом "шик" ми позначаємо показну розкіш).

Для 2-ї команди.

1. У якій країні найвища державна нагорода – орден "Хризантема"? (в Італії; в Іспанії; в Японії) (*правильну відповідь підкреслено*).

2. Карл Брюлов – це... (письменник; поет; художник).

3. З якого вірша взято опис природи? Хто автор?

Між горами старий Дніпро,
Неначе в молоці дитина,
Красується, любить
На всю Україну.

(Відповідь: *"І виріс я на чужині..."*, Т.Г. Шевченко)

4. Яке походження слова "джинси"?

(Джинси – вид штанів – дістав назву від тканини, з якої їх шють. До нас це слово прийшло з англійської, а туди – з італійської. У

середні віки було таке слово – джейн, ним називали тканину. Назву тканини дали за назвою міста, де її ткали. Це місто ми звали Генуя, англійці – Джейне).

В Америці слово "джін" у множині ("джінз") стало позначати штани певного крою. Це були вузькі штани з товстої цупкої тканини, схожої на ту, яку свого часу ткали в Генуї. Ми це слово перейняли усним шляхом, до того ж з англійської множини (джін-з) ми зробили ще одну – свою (джи-н-с-и).

(Підведення підсумків, нагородження переможців).

А. Чернявська

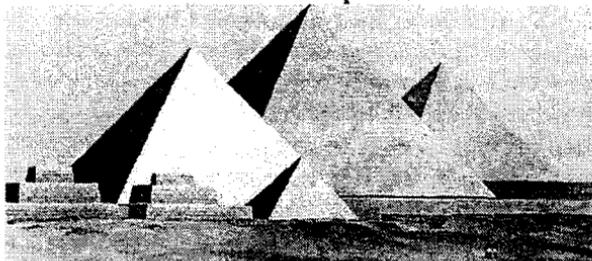
СІМ ЧУДЕС СВІТУ

"Відбір" чудес світу проходив поступово – одні чудеса змінювали інші. Повний їх перелік наводить в своїй епіграмі Антипатр Сидонський (3 ст. до н.е.):

*Бачив я стіни твої, Вавилон, на котрих просторо і колесницям;
Бачив Зевса в Олімпі я, чудо висячих садів Вавілона,
Колос Геліоса і піраміди – справи багатьох та тяжких праць;
Знаю Мавсола гробницю велику.
Але як побачив я храм Артеміди, стелю піднеслий до хмар,
Все інше тьмяніє перед ним;
Поза межою Олімпу сонце не бачить ніде рівної йому краси.*

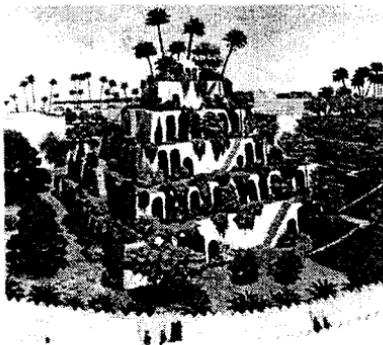
За описом Антипара слідом йде твір Філона Олександрійського (оратор 4 ст. н.е. або знаменитий механік 3 ст. до н.е.) "Про сім чудес світу". Мабуть, після будівництва Олександрійського маяка це чудо інженерної думки замінює у списку стіни Вавілона. У деяких творах замість висячих садів з'являються стіни Вавілона, а маяк на о. Форос замінюється Олександрійською бібліотекою, доповнюють список: Пергамський алтар Зевса, палац Кіра в Персеполі, "співаючі" статуї Мемнона біля єгипетських Фів та самі Фиви, храм Зевса в Кизике, статуя Асклепія в Епідаврї, Афіна Парфенос роботи Фідія на афінському Акрополі, в римську добу – Колізей та Капітолій. Пізніше до списку додавали також храм Соломона, Ноев ковчег, Вавілонську башню, храм Софії в Константинополі та ін. Перша згадка про всі "Сім чудес" на Русі згадується у Симеона Полоцького. В Європі Нового часу вони стали широко відомі після виходу книги Фішера фон Ерлаха (1656-1723) "Нариси з історії архітектури".

Єгипетські піраміди

Поховання єгипетських фараонів. Найбільші з них – піраміди Хеопса, Хефрена та Мікеріна в Ель-Гізі. Піраміди збудовано на лівому – західному березі Нілу (Захід – царство померлих) та підносились над містом мерців – нечисленними гробницями, пірамідами, храмами. Найбільша з трьох – піраміда Хеопса (зодчий Хеміун, 27 ст. до н.е.). Її висота первісно була 147 м, а довжина сторони основи – 232 м. Для її спорудження використали 2 млн. 300 тис. величезних кам'яних блоків, середня вага яких становить 2,5 т. Плити не скріплювались ніяким розчином, лише надзвичайно точний підгін втримує їх. За древніх часів піраміди було облицьовано відполірованими плитами білого вапняку, вершини вкриті мідними листами, які сяяли на сонці. Всі піраміди точно зорієнтовані по сторонам світу, розрахунок кутів нахилу граней бездоганний. У піраміді Хеопса кут нахилу такий, що висота піраміди дорівнює радіусу уявного кола, в яке вписана основа піраміди. Дуже цікавим інженерним винаходом древніх зодчих було спорудження в товщі кам'яного мурування над похоронною камерою п'яти розвантажувальних камер, за допомогою яких вдалося зняти та рівномірно розподілити дуже велике навантаження на її перекриття. Спорудження в Ель-Гізі своєю грандіозністю та непотрібністю вражали уяву з древніх часів, що краще всього передає арабське прислів'я: "Все на світі боїться часу, але час боїться пірамід".

"Висячі сади" Семіраміди

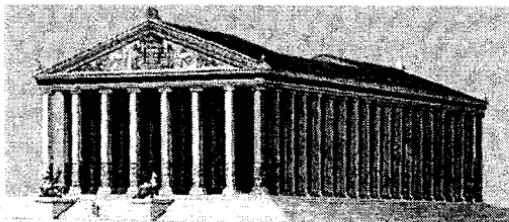

Сади в палаці вавілонського царя Навуходоносора II (605-562 до н.е.). Які він наказав збудувати для своєї коханої дружини – мідійської царевни. Уже в часи Геродота будова висячих садів приписувалася легендарній підкорювачці всієї Азії – асирійській цариці Шамурмат (в грецькій вимові – Семіраміда). Сади розташовувалися на широків чотирьохярусній башті. Платформи те-

рас було складено з кам'яних плит, вкритих шаром очерету та залитих асфальтом. Далі розміщувалися прокладки з двох рядів цегли, з'єднані гіпсом та свинцевими плитами, які не пропускали воду в нижні поверхи. Вся ця споруда була вкрита товстим шаром землі, на якому можна було висаджувати найбільші дерева. Яруси підіймалися виступами, які були з'єднані широкими сходами з плитами рожевого та білого кольорів. Кожного дня тисячі рабів качали воду з глибоких колодязів на вершину в численні канали, звідки вона стікала на нижні тераси. В своїй основі конструкція була розташована на колонах. Саме в цих залах палацу помер Олександр Македонський, завойовник Вавилону та Азії. Після занепаду Вавилону повинь зруйнувала стіни палацу. Єдиний слід цього пам'ятника відкрито завдяки розкопкам Роберта Кольдевея в 1898 році. Мережа траншей, які перетинаються недалеко від іракського міста Хілле (в 90 км від Багдаду), в розрізах яких ще й зараз видно сліди напівзруйнованої кладки.

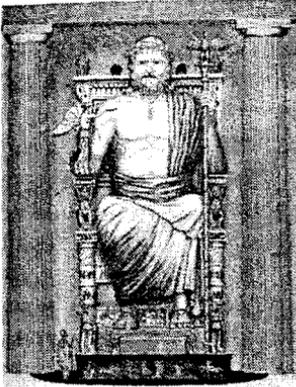
Храм Артеміди в Ефесі (Артемісіон)

Один з найвідоміших центрів паломництва античного світу. 21 липня 356 до н.е. храм Артеміди Ефеської, головна святиня малоазійських греків, був спалений Геростратом – здійснилося блюзнірство, яке вразило весь

елінський світ. Пізніше народилося повір'я, що храм згорів тоді, коли народився майбутній завойовник Азії Олександр Македонський, який, підійшовши до міста через 25 років, забажав відновити храм. Храм займав дуже велику площу – 110x55 м, висота колон (їх було 127) також була грандіозною – близько 18 м, покрівля Артемісіона була вкрита мармуровою черепицею. Одними з визначних пам'яток споруди були 36 колон, прикрашені в основі рельєфами майже в людський зріст. В 263 р. готи, які напали на Малу Азію, пограбували святилище. Відомо, що культ Артеміди продовжував жити тут ще довго, поки це місце не покинули після землетрусу. В 1869 році в результаті розкопок, які почав англійський археолог Дж.Т. Вуд, у болоті на місці святилища знайшли опорну плиту та численні пожертвування в храм. Славетні рельєфи колон Артемісіона сьогодні знаходяться у Лондоні в Британському музеї.

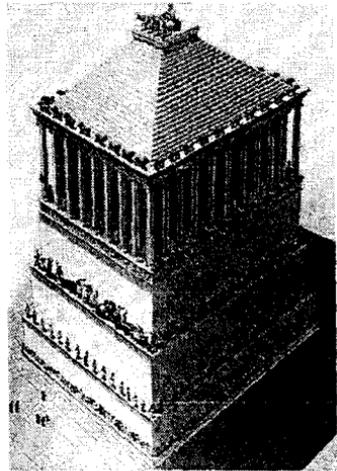
Фідій Зевс Олімпійський

Прославлена статуя царя богів та людей роботи великого грецького скульптора Фідія. Статуя знаходилась у культовому центрі Олімпійського святилища – храмі Зевса, в священному гаю Альтіс. Фідій виконав статую в хресо-елефінтинній техніці: відкриті частини тіла було викладено пластинами з слонової кістки, одяг відлита з золота, а основа була дерев'яною. Висота статуї сягала 17 м. В руці Зевс тримав статую Нікі (символ перемоги). З золота та слонової кістки було зроблено дуже коштовний трон Зевса. Більше, підлокотники та підніжжя прикрашали рельєфи з слонової кістки, золоті зображення богів та богинь Олімпу. Нижні стінки трону покривали малюнки Панена, а його ніжки – зображення танцюючих Нік. Ноги Зевса, взуті в золоті сандалії, спиралися на ослинич, прикрашений золотими левами. Можливо, наприкінці 4 ст. статую Зевса було перевезено до Константинополю та встановлено на іподромі, де вона загинула під час однієї з пожеж.

Мавзолей у Галікарнасі

Поховання царя Карії Мавсола (помер у 353 до н.е.). Ця будова оригінально поєднувала в собі східну ступінчасту піраміду та грецький іонічний периптер (архітектори Сатир та Піфей). Мавзолей був відомий не тільки завдяки величчю архітектури, але й зібранням скульптур – цоколь піраміди прикрашали рельєфи, виготовлені найславнішими скульпторами 4 ст. до н.е. – Леохаром, Скопасом, Брікссисом та Тимофієм. Майже недоторканим мавзолей простояв 1800 років. У 1857 році англійським археологом Ч.Т. Ньютоном під час розкопок замку св. Петра на Егейському морі (сучасний Бодрум в Турції) було знайдено рельєфні плити з цоколя поховання (зараз вони знаходяться в Британському музеї в Лондоні та в Археологічному музеї в Стамбулі). Також було знайдено статуї Мавсола та його дружини Артемисії і велику колесницю, яка увінчувала всю споруду.

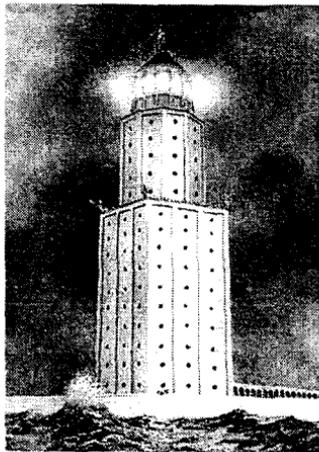

Колос Родоський

Гігантська статуя Геліуса роботи скульптора Хареса на о. Родос. Збудований за кошти, отримані мешканцями Родоса після продажу осадних машин, греків Деметрія і Поліоркета, які намагалися підкорити цей острів у 305 до н.е. За легендою Геліос, сонячний бог, був творцем цього острова – він виніс його на своїх руках з морської глибини. Статуя бога височила прямо при вході до гавані Родоса. Її було видно з сусідніх островів. Вона була біля 35 м заввишки. Створення бронзового гіганта тривало біля 12 років, а простояв він лише 56 років. У 220 році до н.е. під час землетрусу статуя впала. Уламки Колоса пролежали на землі біля тисячі років, поки їх не продали араби, які в 977 році захопили Родос. До цього часу відновити в повному об'ємі вигляд статуї не вдається.

Маяк на острові Фарос

Маяк на східному березі о. Фарос в межах Олександрії, еліністичної столиці Єгипту. Будівником цього чуда техніки, першого та єдиного у всьому грецькому світі маяка величних розмірів був Сострат Книдський. На мармуровій стіні Сострат викарбував напис: "Сострат, син Дексифана з Книду, присвятив богам-визволителям заради мореплавців". Він закритий цей напис тонким шаром штукатурки з написаним на ній прославленням царя Птолемея Сотера. З часом штукатурка відпала й розкрила істинне ім'я будівника та великого інженера. При створенні маяка були застосовані дуже цікаві винаходи олександрійських вчених. Нижній поверх триярусної 120-метрової башти мав 4 грані, зорієнтовані на північ, схід, захід та південь, 8 граней другого ярусу було зорієнтовано в напрямку 8 головних вітрів. Третій поверх – фонар увінчував купол зі статуєю Посейдона висотою приблизно 7 м. Складна система металевих дзеркал підсилювала світло вогню, який запалювався на вершині споруди, та дозволяла вести нагляд за морем; сам маяк був дуже добре укріпленою фортецею з великим військовим гарнізоном. Ця дивна споруда простояла до 14 ст. На сьогодні зберігся лише цоколь маяка.

СЦЕНАРІЙ КОНКУРСІВ "ЩО? ДЕ? КОЛИ?" для старших школярів

Пропонуємо кілька розробок ігор у клубі "Що? Де? Коли?"

Географічні назви

1. Перелік питань, які мають обговорюватися 1 хвилину.

1. В даному питанні треба відгадати назву архіпелагу в Південній Америці. Коли Магеллан вершив кругосвітню подорож, то саме там побачив багато вогнів. Одні вважають, що це були вогнища на березі, інші – що це були вогні, запалені людьми на човнах. Звідси і назва архіпелагу, яка саме? (*Вогненна Земля*)

2. Якщо ви добре вивчаєте англійську мову, то ви без великого напруження відгадаєте назву міста, столиці невеликої держави у Африці, бо у перекладі вона (назва) означає "вільне місто". (*Фрітзун, Сьєрра-Леон*)

3. В Атлантичному океані, володіннях Великобританії, є острови. Через важкі навігаційні умови, їх називали ще островами Диявола, бо існують розповіді про таємничі зникнення кораблів і літаків на цій території, яку умовно порівнюють з геометричною фігурою. (*Бермудські острови, Бермудський трикутник. Відкрив Бермудес. ісп.*)

4. Місто-земля у Німеччині. Перекладається, як "укріплення на березі бухти". Цікаво звучить сама назва, бо нагадує смачний бутерброд, до речі мало хто з нас куштував його справжній, але чув кожен. Яка це назва? (*Гамбург (гамбургер)*)

5. Колись по цій річці мандрували, і учасники експедиції залишили записку про те, що на одному з берегів прийшлося стати до бою з індіанцями, на чолі яких були жінки. Це так вразило мандрівників, що нагадала древній міф про жінок-воїнів. Так виникла назва ріки. (*Амазонка*)

6. Чому найбільший океан на Землі називають Тихим? Хто дав таку назву? (*Тихим його назвав Магеллан, бо під час його плавання океан був дуже спокійним*)

7. Послухайте легенду: одного разу з лісу на морське узбережжя вийшла втомлена ведмедиця, нахилилася до води і почала її жадібно пити. Її побачив морський цар, розгнівався і закричав: "Хто посмів порушити мої володіння?!" І розлючений володар перетворив її на кам'яну гору. З того часу над морськими просторами височить гора, яку в народі називають "ведмідь-горою", а насправді її назва? (*Аю-даг. (Крим)*)

8. Цей материк довгий час позначався на картах, як terra incognita (невідомо земля). Відкрили його голландці, тому дали назву цьому материкову Нова Голландія, але назва, яку маємо зараз, витіснила її. Назвіть материк. (*Австралія*)

Бліц-турнір "По країнах і континентах"

1-й варіант.

1. Яке озеро найглибше в світі? (*Байкал*)
2. Столиця Польщі. (*Варшава*)
3. Ми знаємо що країну під назвою Еллада. (*Греція*)
4. Ріка, що протікає у Галичі аж до Молдови. (*Дністер*)
5. Країна пірамід. (*Єгипет*).
6. З пісні: "А моя цьоця живе у...". (*Занзібарі*).
7. Форма, якої країни на карті нагадує чобіт? (*Італія*)
8. Країна, де найбільше українських емігрантів? (*Канада*)
9. Місто, назване іменем сина Данила Галицького. (*Львів*)
10. Місце паломництва мусульман. (*Мекка*)
11. Місто хмарочосів у США? (*Нью-Йорк*)
12. Гірський масив у Греції. (*Олімп*)

2-й варіант.

1. Ця частина світу складається з двох материків. (*Америка*)
 2. Назву цього американського озера перекладають як "перемога". (*Вікторія*)
 3. Найвища гірська система на Землі? (*Гімалаї*)
 4. Королівство, де народився Г.-Х. Андерсен. (*Данія*)
 5. У якій частині світу ми живемо? (*Європа*)
 6. Область і місто – колыска козаччини! (*Запоріжжя*)
 7. Колись Станіслав, тепер – (*Івано-Франківськ*)
 8. Пустеля на півдні Середньої Азії, яка дала назву смачним цукеркам? (*Каракуми*)
 9. Місто у Великобританії, звідки стартувала знаменита четвірка "Бітлз". (*Ліверпуль*)
 10. Мінерали якого моря дуже корисні для шкіри? (*Мертвого моря*)
 11. Ріка в Африці? (*Ніл*)
 12. Назва міста – омонім до назви птаха? (*Орел*)
- Примітка.* Кожна відповідь починається на чергову букву алфавіту.

Ліричні імпровізації

До гри запрошуються дві команди: хлопців і дівчат, які розміщуються за окремими столами. Зала святково прибрана у різнокольорові сердечка, квіточки, серпантин, веселі малюнки. Звучить приємна музика. Питання на диску позначені синіми і рожевими кружечками (сердечками), є музична пауза (мелодійне освітлення в коханні, яке учасники готували заздалегідь).

Питання.

1. Вона – одна з 12-ти верховних божеств Олімпу. Мати Ероса (Амура, Купідона). Вона є втіленням краси, чарівної жіночності. Володіє поясом, який може зробити будь-яку смертну жінку чи богиню ще кращою. А народилася вона з морської піни. Для митців (художників, скульпторів, поетів) вона є втіленням уявлення про жіночу красу, грацію. Хто це? (*Афродіта*)

2. Це – син Зевса, виконував багато функцій як бог; захисник пастухів, охоронець худоби, будівник, засновник міст, охоронець домашнього вогнища, на його честь встановлювалися свята збирання врожаю. А тепер у переносному значенні його ім'я вживається для позначення ідеалу чоловічої вроди. (*Аполлон*)

3. Коли цей птах помирає, він співає жалібну пісню. Його голос нагадує приємний дзвін жалібного дзвіночка. Поезія і казки називають цю пісню, коли мають на увазі останній вияв (прояв) таланту. (*Лебедина пісня*)

4. Цей красень-юнак, співець і музикант є уособленням шлюбу. Коли двоє одружуються, про них кажуть, що вони поєднуються узами ... То як звати цього юнака? (*Гіменей*)

5. У древніх римлян вона вважалася богинею садів, має відповідного грецького двійника. Також її ім'я вживалося для позначення вроди і кохання. Її зображували у скульптурах і ще досі вчені не можуть відгадати таємницю її рук. А ще її ім'ям названа одна з планет Сонячної системи. (*Венера*)

6. З нею це сталося відтоді, відколи вона зневажила любов бога Аполлона. І він зробив так, що її пророкуванням ніхто не вірив. Тим більше, що провіщала вона одні нещастя. Хто це? (*Кассандра*)

7. Древньогрецький філософ Платон дуже давно (а саме 400-300 рр. до н.е.) дав означення любові, назвавши її позбавленою одного з органів чуття. Навіть тепер ми чуємо цю фразу, особливо, коли кажуть про материнську любов. (*Любов сліпа*)

8. Світова література нараховує більше ста творів, сюжетом для яких стала легенда про цього хлопця, що гайнував життя в любовних пригодах. Цим іменем називають чоловіків, які часто змінюють своїх поруг. (*Дон Жуан*)

9. Сучасні психологи твердять, що сім'ю і щасливе життя можна гарантувати, коли добре вивчити дату народження кожного з обранців, співставити їх. Опіраючись на що саме будується така теорія? (*Знаки Зодіаку (12 сузір'їв)*).

10. Ці вірші, що належать перу Є. Гребінки, друкувалися в пісниках як "знаменитий циганський романс". У цій відомій пісні закоханий освідчується в коханні одному з органів обличчя.

*"Очи черные...
 Очи страстные,
 Они жгучие и прекрасные.
 Как люблю я вас!
 Как боюсь я вас!
 Знать, увидел вас
 Я в недобрый час!"*

11. Цей вродливий юнак нехтував усіма дівчатами, які в нього захоувались. Тому одна з богинь покарала його таким чином і влаштувала, щоб на полюванні він побачив у джерельній воді своє відображення і закохався у нього. З любов'ю і помер. На його могилі виростили квіти... Назвіть ім'я хлопця і назву квітки. (*Нарцис*)

12. Існує думка, що щастя першої пори шлюбу швидко замінюється гіркотою розчарування. Це помітив і Франц Вампер і власне він дав назву першому і другому місяцям сімейного життя. Цими словосполученнями користуються і тепер. (*Медовий місяць. Полиновий місяць*)

Далі гру продовжують жартівливими задачами – ситуаціями, які почергово розв'язують представники обох команд.

Для дівчат.

1. Ви – старшокласниця, старанна і гарненька. Але сьогодні почувається не дуже готовою до уроку. Та в клас заходить молодий цікавий вчитель. Ви хочете привернути його увагу до себе, ваші дії.

2. На вечорі ви виглядаєте, як голлівудська зірка: чудове плаття і злива компліментів. Ваш супутник ненароком поплямив страву це плаття. Додому іти не хочеться, але одяг зіпсований. Що робитимете в такій ситуації?

3. Вам запропонував дружбу хлопець, до якого і ви небайдужі. Але ж і ваша найкраща подруга поділилась секретом, що закохана у нього до безтями. Як ви вийдете із цього положення?

Для хлопців.

1. У вас – перше кохання, взаємне. Одного разу ваша кохана запросила вас на чашку кави, але (не знаємо для чого) замість цукру насипала... солі. Як ви сприймете цей її вчинок?

2. Ви маєте дівчину, до якої серйозні наміри. Берете великий гарний букет квітів і йдете до неї у гості. Вам відчиняє двері мати цієї дівчини. Ваші дії.

3. Ви у десятому класі, зібралися на день народження з однокласниками. Дівчина, яка вам подобається, ще не прийшла. Вам весело, танцюєте і плюс до всього вас невинно чмокнули у شوку, залишивши слід губної помади. І тут заходить ваша дівчина.

Ситуації – тести

Для дівчат.

1. Ви ідете містом сумна, задумана, до вас підходить незнайомий хлопець і каже: "Усміхніться". Ви:
 - а) усміхаєтесь;
 - б) думаєте, що дурень;
 - в) ваш варіант.
2. Ви збираєтесь на побачення, раптом зникло світло. Ви:
 - а) макіяж будете наводити при свічці;
 - б) нікуди не підете;
 - в) ваш варіант.
3. Ви ідете на побачення, по дорозі у туфлі ламається каблук. Ви:
 - а) повернетесь додому;
 - б) відламуєте другий;
 - в) ваш варіант.

Додаткові запитання:

- Що вас дратує в хлопцях?
- Що ви цінуєте в собі?
- Яким уявляєте свого майбутнього чоловіка?

Для хлопців:

1. Ви розмовляєте з коханою дівчиною, до неї підходить хлопець, цілує її в щок і каже: "Привіт, кохана". Ви:
 - а) повернетесь і підете;
 - б) почнете в'яснювати стосунки;
 - в) ваш варіант.
2. Вам сподобалась дівчина, яку вперше побачили. Ви:
 - а) підійдете познайомитись;
 - б) тільки подумаєте: "Яка гарна дівчина";
 - в) ваш варіант.

Додаткові запитання.

- Що є головним недоліком дівчат?
- Що краще: дарувати жінці по квіточці щодня, чи одразу всі квіти в букеті на свято?
- Якою має бути ідеальна жінка?

В кінці гри хлопці і дівчата обмінюються думками, визначаються переможці.

СЕГОДНЯ ВСЕ НАОБОРОТ

(Роли завуча и ведущего исполняют ученики школы, а роли учеников 12-го класса – учителя).

Ведущий. Дорогие двенадцатиклассники! Приветствую вас на игре "Первый ученик школы". После отборочного тура, счастливчик должен ответить на 15 вопросов. Через каждые пять вопросов у вас будет несгораемая сумма. Вы имеете право, не отвечая на вопрос, забрать набравшую сумму и вернуться на своё место. Напоминаю, что у вас есть три подсказки: помощь зала, 50х50 и звонок незнакомому, но весьма доброжелательному другу.

Начинаем 1-й тур, для этого необходимо выбрать участника. Перед вами листочки. На них слова. Распределите их в определённой последовательности, по отдалённости от Солнца, за 1 минуту.

Кто раньше распределит слова, тот поднимает руку.

Сатурн, Марс, Юпитер, Земля, Венера, Меркурий, Уран, Нептун, Плутон.

Итак, они расположены в таком порядке: **Меркурий, Венера, Земля, Марс, Юпитер, Сатурн, Уран, Нептун, Плутон.**

(Краткая характеристика учителя).

– Вы готовы? Внимание, вопрос;

1. Куда пошёл Буратино с Алисой и Котом Базилио:

а) па поле чудес;	в) <u>па поле дураков</u> ;
б) на поле боя;	г) на шахматное поле?

2. Какой гриб нельзя есть:

а) сыроежку;	в) маслёнок;
б) <u>поганку</u> ;	г) лисичку?

3. Какое дерево называют русской красавицей:

а) иву;	в) <u>берёзу</u> ;
б) вяз;	г) осину?

4. Когда лучше срывать листовые овощи (шпинат, щавель, салат, укроп) для употребления в пищу:

а) <u>вечером</u> ;	в) днём;
б) ночью;	г) утром.

5. Как называют свадьбу, которую празднуют через 65 лет:

а) Коронная;	в) <u>Железная</u> ;
б) Бриллиантовая;	г) Жемчужная?

6. Поговорка "От горшка два вершка" известна каждому. Сколько же сантиметров входит в 2 вершка:

а) <u>9 см</u> ;	в) 12 см;
б) 6 см;	г) 4 см?

7. Кто целый век в клетке (может в переносном значении):

а) <u>сердце</u> ;	в) человек;
б) синица;	г) зверь?

Ведущий (в дополнение к ответу). "Осина, проклятая, дрожит, стыдно ей, на ней Иуда удавился, взял деньги, а потом затосковал и удавился он на осине, вот и дрожать ей до самого скончания..."

Между тем, явлением постоянного дрожания листьев у осины объясняется очень просто: черенки её листьев в верхней части сплюснуты, отчего они при маленьком перемещении дрожат.

14. Когда ты лежишь, под каким цветком, по легенде, ты можешь говорить со звёздами:

а) пион;	в) ромашка;
б) фиалка;	г) <u>гвоздика?</u>

Примите поздравления. На вашем счету ... копеек. Поздравляю и прошу вернуться на своё место в классе.

Ну а теперь снова мы перед выбором: кто займёт место на подиуме и продолжит игру. Перед вами данные рек по длине. Внимание, вопрос: укажите порядок рек по длине от большей к меньшей. Это такие реки: *Луганка, Нил, Донец, Амазонка.*

Итак, они расположены в таком порядке: *Нил, Амазонка, Донец, Луганка.*

И первой справилась... (*Краткая характеристика учителя.*)

Как всегда, напоминаю правила игры; у вас есть три подсказки, которые могут быть использованы в любое время.

– Вы готовы? Внимание, вопрос.

1. Кто десять ночей подряд лечит несчастных зверят:

а) Кашпировский;	в) <u>Айболит;</u>
б) доктор Ватсон;	г) Чумак?

2. Чем занимаются девушки в новогоднюю ночь:

а) читают;	в) шагают;
б) <u>гадают;</u>	г) ныряют?

3. Ваш гость разбил чашку. Ваши действия:

а) <u>уберёте осколки;</u>	в) выгоните его;
б) наброситесь на гостя;	г) заставите убрать осколки?

4. Назовите листовые овощи:

а) <u>шпинат;</u>	в) помидоры;
б) огурцы;	г) редис.

5. Кого считают отцом ботаники:

а) <u>Теофаста;</u>	в) Роберта Гука;
б) Карла Линнея;	г) Луку Гини?

6. Коты заботятся больше о чистоте своего тела, чем собаки. Они умываются, старательно вылизывают свою шерсть. Почему? Хотят...

а) лучше выглядеть;	в) собираются на свидание;
б) <u>не выдать себя запахом;</u>	г) на зло собакам?

7. Чем не машут после драки:

а) руками;	в) <u>кулаками;</u>
б) ногами;	г) ушами?

Не вздыхайте горько вы тут в классе,
Ожидать придётся вам урок.
Выпустим всех вас на перемену,
Выпустим, поверьте, точно в срок.

Припев:

Вы не вздыхайте громко,
Не будет хуже вам.
Зато вам улыбаются детишки по утрам,
И хоть урок не знают,
Но к вам они идут,
И знаете, сюрпризы от вас все в классе ждут.

Если вас обидит кто-то в школе,
Не несите боль свою домой.
Пусть она за школьными стенами
Рассеивается сама собой.

Припев:

Пусть будет сильной воля
И твёрдая рука.
Учителя профессия знаем – нелегка.
Дарить себя детишкам
Не каждому дано.
За это быть обязано
Вам общество должно.

(Звонит звонок. Урок окончен).

Л.И. Дысь

ВЕЛИКОЛЕПНАЯ СЕМЕРКА

Название известного фильма послужило идеей для создания некогда известной на ТВ-6 передачи, в которой принимали участие команды детей и взрослых, соревновавшихся друг с другом в интеллекте, остроумии, быстроте реакции. Мы предлагаем свой вариант этой игры, которая состоит из двух туров и финала. В I туре принимают участие 10 ребят из разных групп. Они соревнуются за право выхода в финал, в котором будут составлять команду из 4 человек. Во II туре соревнуются 10 взрослых, также за выход в финальную игру, где их команда будет выступать в количестве 3 человек. Таким образом, в финале встретятся две команды – взрослых и детей. Общее количество участников финала будет составлять 7 человек – великолепную семерку.

Предварительная подготовка к игре участникам не требуется.

Реквизит и технические средства, необходимые для проведения игры

- 10 комплектов карточек с буквами А, Б и С для проведения 2-го конкурса в обоих турах;
- плакат с именами исполнителей на каждый тур и 5 комплектов карточек с цифрами от 1 до 12;
- 2 комплекта табличек с надписями "народ" и "К. Прутков" для проведения 1-го конкурса последнего тура; призы для команды победительницы.

Ведущий. Сегодня в нашей игре "Великолепная семерка" встретятся команды отцов и детей, и у нас будет возможность определить, кто победит: опыт или молодость, расчетливый ум или бесшабашность принятых решений, взрослые или подростки. Но прежде чем мы дойдем до финала, в первых двух турах нам необходимо определить участников, которые и составят великолепную семерку. Итак, мы начинаем I тур.

I ТУР

Ведущий. На сцену приглашаются юноши и девушки, претендующие на выход в финал, ребята, четверо из которых составят команду детей.

1-й конкурс. "Перевертыши"

Ведущий. Один из традиционных конкурсов "Великолепной семерки" – конкурс "Перевертыши". Участникам предлагается отгадать выражение, в котором каждое слово, включая предлоги, заменяется на противоположное по смыслу или на близкое по значению.

По жребию 10 участников делят на две пятёрки. Каждой подгруппе предлагается по 15 перевертышей; ответы принимаются от того, кто быстрее сообразит и поднимет руку.

Сказки

• *Перевертыши для первой подгруппы*

1. "Лиса или шестеро цыплят" – "Волк и семеро козлят".
2. "Король под фасолью" – "Принцесса на горошине".
3. "Собачья развалюха" – "Кошкин дом".
4. "Утки-индюшки" – "Гуси-лебеди".
5. "Одетый слуга" – "Гольный король".
6. "Падающий деревянный король" – "Стойкий оловянный солдатик".
7. "Бодрствующий урод" – "Спящая красавица".
8. "Бледный кустик" – "Аленький цветочек".
9. "Великолепный индюк" – "Гадкий утенок".
10. "Семь худышек" – "Три толстяка".
11. "Пес без босоножек" – "Кот в сапогах".

12. "Железная отмычка" – "Золотой ключик".
13. "Беличья шерстка" – "Ослиная шкура".
14. "Алексей Борисович или две прокурорши" – "Али-Баба и сорок разбойников".

15. "Девочка как дом" – "Мальчик с пальчик".

Перевертыши для второй подгруппы

1. "Красные усы" – "Синяя борода".
 2. "Песчаная царица" – "Снежная королева".
 3. "Индюшка-домоседка" – "Лягушка-путешественница".
 4. "Экскурсия Нины без домашних тараканов" – "Путешествие Нильса с дикими гусями".
 5. "Через лягушачью просьбу" – "По шучьему велению".
 6. "Развалюха" – "Теремок".
 7. "Ползущая баржа" – "Летучий корабль".
 8. "Иван Безобразный" – "Василиса Прекрасная".
 9. "Стихотворение про охотника или дичь" – "Сказка о рыбаке и рыбке".
 10. "Белый петух и наземные мертвецы" – "Черная курица, или подземные жители".
 11. "Деревенька из шкатулки" – "Городок в табакерке".
 12. "Пять лосей" – "Три медведя".
 13. "Мюнхенские танцоры" – "Бременские музыканты".
 14. "Былина про чугунную курочку" – "Сказка о золотом петушке".
 15. "Лошадка-уродинка" – "Конек-горбунок".
- За каждый правильный ответ участник получает 1 балл.

2-й конкурс. "Тест"

Ведущий. Второй конкурс представляет небольшой тест, цель которого – установить, насколько новое поколение ориентируется в разных областях знаний, насколько оно эрудированно. У каждого из участников имеется по три карточки с буквами А, В и С. Выбирая тот или иной ответ, участники должны будут поднять по моей команде одновременно карточку с соответствующей ответу буквой.

1. Как называется башня, с которой мусульман призывают на молитву?

- а) Мечеть; б) минарет; с) михраб.

2. Как называется священный город, место паломничества мусульман?

- а) Мекка; б) Медина; с) Ватикан.

3. В какой стране карой за супружескую неверность является смертная казнь?

- а) Тунис; б) Йемен; с) Иран.

4. Кто является автором картины "Девочка на шаре"?
- а) Анри Матисс; б) Пабло Пикассо; с) Эдуард Мане.
5. Аналогом русской пословицы "Лучше синица в руках, чем журавль в небе" у англичан является пословица "Птица в руке стоит двух в ..."
- а) в небе; б) в кустах; с) в лесах.
6. Какое слово в переводе с японского означает "большая волна в гавани"?
- а) бриз; б) цунами; в) тайфун.
7. В Царскосельском лицее у каждого учащегося на левой стороне шинели были нашиты цифры. Что эти цифры означали?
- а) Рейтинг учащихся по успеваемости;
б) номер в списке штрафников;
с) номер комнаты лицеиста.
8. Какой вид обуви испанцы называют botas de filtro?
- а) валенки; б) резиновые сапоги; с) калоши.
9. На Новый год в Японии кушанья, поданные на стол, имеют особое значение. Так, рисовое печенье символизирует изобилие, горох – здоровье, а какой продукт символизировал долголетие?
- а) макароны; б) огурцы; с) бананы.
10. Какое правило неукоснительно соблюдается в отношении алмазов, масса которых больше 50 каратов?
- а) Их дробят, чтобы они стали меньше;
б) им дают имена;
с) им выписывают паспорта и заносят в специальную регистрационную книгу.
- За каждый правильный ответ участник получает 1 балл.

3-й конкурс. "Музыкальный"

Ведущий. Насколько хорошо молодое поколение знает музыкальные пристрастия взрослых, мы узнаем в этом конкурсе. Ребятам необходимо будет определить по музыкальным отрывкам группу или певца, которые его исполняют. На плакате вы видите список этих исполнителей. У каждого участника есть карточки с цифрами от 1 до 12.

Игра идет также по пятеркам. Каждой из них дается по 5 мелодий. Однако мы предлагаем написать на листе 12 исполнителей и выдать 12 карточек с цифрами, написав двух исполнителей, песни которых не прозвучат. Для ребят могут быть даны для отгадывания песни таких групп и исполнителей, как "Самоцветы", "Голубые гитары", "Песняры", "Ариэль", трио "Меридиан", "Машина времени", "Аквариум", "Пикник", Валентина Толкунова, Алла Пугачева и так далее. Если группа и исполнитель еще продолжают выступать, то стоит поставить песни, которые относятся к их раннему творчеству, где голоса и манера исполнения артистов будут не так хорошо знакомы современным старшеклассникам.

Итак, в финал выходят 4 следующих участника, которые будут составлять команду детей...

II ТУР

Ведущий. Я с удовольствием представляю взрослых участников. Им предстоит те же испытания, что и ребятам.

1-й конкурс. "Перевертыши"

Названия кинофильмов

• Перевертыши для первой подгруппы

1. "Твоя ужасная миссис" – "Моя прекрасная леди".
2. "Ревушие из кустов" – "Поющие в терновнике".
3. "Секретарша Краснодара" – "Начальник Чукотки".
4. "Ангар" – "Гараж".
5. "Африканский портной" – "Сибирский цирюльник".
6. "Частная повесть" – "Служебный роман".
7. "Пока, ботаники" – "Привет, дуралеи".
8. "Молодые жеребцы" – "Старые клячи".
9. "Грустные девчонки" – "Веселые ребята".
10. "Дон-Дон" – "Волга-Волга".
11. "Королева ненависти" – "Раба любви".
12. "Взбодренные дождем" – "Утомлённые солнцем".
13. "Умрем после среды" – "Доживем до понедельника".
14. "Три часа осени" – "Семнадцать мгновений весны".
15. "Позорище области" – "Достояние республики".

• Перевертыши для второй подгруппы

1. "Иван Копейкин" – "Андрей Рублев".
2. "Розовый дьявол" – "Голубой ангел".
3. "Лампочки маленькой деревни" – "Огни большого города".
4. "Родная мать" – "Крестный отец".
5. "Сидят галки" – "Летят журавли".
6. "Песни без хорьков" – "Танцы с волками".
7. "Уходите вчера" – "Приходите завтра".
8. "Буржуйки-скамейки" – "Печки-лавочки".
9. "Ненавистный мужчина уборщицы Сидоровой" – "Любимая женщина механика Гаврилова".
10. "Ползок под берлогой медведя" – "Полет над гнездом кукушки".
11. "Твой враг Жан Макаронов" – "Мой друг Иван Лапшин".
12. "Два дуба за Арбатом" – "Три тополя на Плющихе".
13. "Мужчина что танцует" – "Женщина, которая поет".
14. "Прибитые волной" – "Унесенные ветром".
15. "Ужасная шестерка" – "Великолепная семерка".

2-й конкурс. "Тест"

1. Как называется основной вид графики; изображение, начертание на плоскости, выполняемое с помощью контурных линий, штрихов, светлых пятен в одном или нескольких цветах?

- а) Рисунок; б) эстамп; с) эскиз.

2. Как называется собрание священных книг, составляющих дохристианскую часть Библии?

- а) Ветхий Завет; б) Новый Завет; с) Псалтырь.

3. В какой стране за изготовление фальшивых денег предусматривается смертная казнь?

- а) Объединенные Арабские Эмираты;
в) Пакистан;
с) Албания.

4. Кто является автором картины "Похищение Европы"?

- а) Михаил Врубель; б) Лев Бакст; с) Валентин Серов.

5. В качестве мер предосторожности при передвижении на железнодорожном транспорте рекомендуется по возможности располагаться:

- а) в первых вагонах;
в) в центральных вагонах;
с) в последних вагонах.

6. Какой театр современники называли "большим деревянным О"?

- а) Гранд Опера в Париже;
б) "Глобус" в Лондоне;
с) театр Российской армии в Москве.

7. Англичане говорят: "Осторожность – лучшая часть ..."

- а) порядочности; б) предприимчивости; с) доблести.

8. Как в России с XVI века называли меру длины, равную длине фаланги указательного пальца, которая, в свою очередь, была равна 1,75 дюймов?

- а) Вершок; б) локоть; с) аршин.

9. По-латыни "созданное" – creatura, "раскрашенное" – politura, "нарисованное" – pittura. Переведите на латынь слово "сделанное рукой".

- а) Партитура; б) мануфактура; с) конъюнктура.

10. Японцы называют этого композитора Тяйкуфу-суки. А как зовем его мы?

- а) Чайковский; б) Мусоргский; с) Кабалевский.

3-й конкурс. "Музыкальный"

Для взрослых могут быть даны для отгадывания песни таких групп и исполнителей, как "АукцЫон", "Чиж&С", "Ночные снайперы", "Гости из будущего", "Танцы минус", "Руки вверх!", "Сплин", "Смысловые галлюцинации", Земфира, Чичерина и так далее.

Ведущий. Наконец, вы видите на сцене ту самую великолепную семерку, которая продолжит борьбу за главный приз. Два испытания придется преодолеть нашим участникам, но в конце их мы сможем узнать, кто, "отцы" или "дети", сегодня на коне.

1-й конкурс "Народ против Козьмы Прутков"

От каждой команды в этом конкурсе принимают участие по 2 человека, которым даются по две карточки: на одной написано "народ", на другой "К. Прутков". Участникам необходимо отгадать, кому принадлежат названные пословицы и поговорки (либо они являются народными, либо их сочинил Козьма Прутков), и по команде ведущего поднять карточку со своим ответом.

1. Авось и как-нибудь до добра не доведут. (Народ)
2. Никто не обнимет необъятного. (К. Прутков)
3. Берегись козла спереди, лошади сзади, а лихого человека со всех сторон. (Народ)
4. Принимаясь за дело, соберись с духом. (К. Прутков)
5. Новые сапоги всегда жмут. (К. Прутков)
6. Зеркало не виновато, что рожа кривовата. (Народ)
7. На спичках не сэкономишь. (Народ)
8. Не все стриги, что растет. (К. Прутков)
9. Что имеет – не храним; потерявши – плачем. (К. Прутков)
10. Иголкой колодец не роют. (Народ)
11. Многие люди подобны колбасам: чем их начиняют, то и носят в себе. (К. Прутков)
12. По ране и пластырь. (Народ)

2-й конкурс. "Ребус"

Ведущий. В последнем конкурсе участникам необходимо отгадать имя загаданного человека по 7 предложенным подсказкам. После каждой из подсказок одна из команд дает свой вариант ответа. Начинает отвечать та команда, у которой больше всего баллов за предыдущий конкурс. Если правильный ответ дается после 1-й подсказки, то команда получает 3 балла, после 2-й – 2,5; после 3-й – 2; после 4-й – 1,5; после 5-й – 1; после 6-й – 0,5; после 7-й – 0.

1. Он родился в Лондоне. Его родители были эстрадными актерами. Когда ему было пять лет, у него умер отец, а мать вскоре заболела и потеряла рассудок. Чтобы, заработать на жизнь, он торговал газетами, работал в парикмахерской, на заводе стеклянных изделий.

2. К восемнадцати годам, исколесив почти всю Англию с рядом захудалых театриков, он попал наконец в труппу Ф. Карно, с которой отправляется в Америку, где и получает свой первый контракт.

3. 17 сентября 1952 года в пять часов утра он поднимается на борт судна "Королева Елизавета", направляющегося в Лондон. Он еще не знает, что покидает Соединенные Штаты на 20 лет. После 2 дней пути он узнает, что стал нежелательным на территории этой страны. Генеральный прокурор Соединенных Штатов приказывает провести расследование, чтобы выяснить, позволяют ли этому человеку "его моральная мерзость и политические симпатии" вернуться в США.

4. Он был женат 4 раза, у него было 11 детей.

5. Он был самой известной звездой своего времени. В Европе он был известен как Шарло, и, когда он приехал туда в 1921 году, огромные толпы почитателей не давали ему прохода. Конкурирующие киностудии выпускали фильмы с его двойниками. В продажу поступало множество игрушек, изображающих его, в том числе заводные куклы и раскрашенные статуэтки.

6. Своего места в звуковом кино он так и не нашел, поэтому многие из его поздних картин отличались излишней сентиментальностью и претенциозностью.

7. Он создал образ Бродяги, отверженного романтика и плута, всегда готового прийти на помощь себе подобным, образ "маленького человека" в котелке, мешковатых брюках, несоразмерно больших ботинках, с тросточкой и смешной походкой. Именно этот образ сделал его миллионером и первой суперзвездой мирового экрана.

Ответ: *Чарли Чаплин.*

Подводятся итоги, команда-победительница получает призы.

Эта игра может проходить по разным схемам. Например, по такой:

1-й день

Отборочные игры среди детских команд за право участия в финале. Команды состоят из 4 человек, в финал проходят 2 команды, которые будут бороться за звание чемпиона лагеря (школы, параллели).

Отборочная игра.

1-й конкурс. Перевертыши (по 2 человека от команды).

2-й конкурс. Тесты (по 1 человеку от команды).

По результатам двух конкурсов часть команд (все зависит от того, сколько их первоначально принимает участие в игре) выбывает из соревнования.

3-й конкурс. "Или-или" (конкурс; в котором надо выбрать один из предложенных двух ответов, как в случае с народными пословицами и афоризмами К. Прутковва).

4-й конкурс. Музыкальный (по 2 человека от команды).

Определяются две команды-финалистки.

2-й день

Две команды, вышедшие в финал, определяют победителя.

Финальная игра

1-й конкурс. Перевертыши (по 2 человека от команды).

2-й конкурс. Тест (по 2 человека от команды).

3-й конкурс. "Или-или" (по 2 человека от команды).

4-й конкурс. Ребус (команды целиком).

Определяется команда-победительница, которой предлагается дружеская встреча с командой педагогов (взрослых), состоящей из 3 человек. Таким образом, в этой игре окажется 7 участников.

Дружеская встреча-игра

1-й конкурс. Тесты (команда целиком).

2-й конкурс. Музыкальный (по 2 человека от команды).

3-й конкурс. Ребус (команда целиком).

Далее мы приводим дополнительный материал, который может потребоваться для проведения игры по этим схемам.

Перевертыши

Литературные произведения

1. "Очевидный материк" – "Таинственный остров".
2. "Легко слыть чертом" – "Трудно быть богом".
3. "От кого в Америке умирать плохо?" – "Кому на Руси жить хорошо?"
4. "Петушок монохромчик" – "Курочка Ряба".
5. "Буйный Дунай" – "Тихий Дон".
6. "Генеральский сынок" – "Капитанская дочка".
7. "Трус вашего пространства" – "Герой нашего времени".
8. "Живые тела" – "Мертвые души".
9. "Богатая Катя" – "Бедная Лиза".
10. "Прогулка от Нью-Йорка до Вашингтона" – "Путешествие из Петербурга в Москву".
11. "Тетя Маня" – "Дядя Ваня".
12. "Коровье имя" – "Лошадиная фамилия".
13. "Под вершиной" – "На дне".
14. "Светлые парки" – "Темные аллеи".
15. "Солнце из юбки" – "Облако в штанах".
16. "Спортивные стихи" – "Театральный роман".
17. "Опущенная пашня" – "Поднятая целина".
18. "Летопись двух поселков" – "История одного города".
19. "Счастье по глупости" – "Горе от ума".
20. "Крестьянский скворечник" – "Дворянское гнездо".
21. "Состоятельные животные" – "Бедные люди".
22. "Изба без погреба" – "Дом с мезонином".

23. "Мужик без кошки" – "Дама с собачкой".
24. "Апельсиновая роща" – "Вишневый сад".
25. "Товарищ с Урала" – "Господин из Сан-Франциско".
26. "Танец про пингвинов" – "Песня о буреветнике".
27. "Изумрудные сережки" – "Гранатовый браслет",
28. "Поволжские повести" – "Донские рассказы".
29. "Петербург. Цыплята" – "Москва. Петушки".
30. "Железная наездница" – "Медный всадник".

Изобразительное искусство

1. "Вороны свалили" – "Грачи прилетели".
2. "Принцесса Мухина" – Княжна Тараканова".
3. "Рыбаки в бою" – "Охотники на привале".
4. "Четыре слабака" – "Три богатыря".
5. "Сдача песчаной деревни" – "Взятие снежного городка".
6. "Выход Кутузова за Урал" – "Переход Суворова через Альпы".
7. "Сын буржуазного Узбекистана" – "Дочь советской Киргизии".
8. "Баба Яга под рыжей лисицей" – "Иван Царевич на сером волке".
9. "Заигрывание рядового" – "Сватовство майора".
10. "Мещанин Жаров" – "Боярыня Морозова".
11. "Вечер крестьянского помилования" – "Утро стрелецкой казни".
12. "Ночь близ березовой рощи" – "Утро в сосновом лесу".
13. "Возвращение Африки" – "Похищение Европы".
14. "Дяденька без помидоров" – "Девочка с персиками".
15. "Мальчик под пирамидой" – "Девочка на шаре".
16. "Утренняя вахта" – "Ночной дозор".
17. "Первые недели Костромы" – "Последний день Помпеи".
18. "Явный полдень" – "Тайная вечеря".
19. "Загорание синего верблюда" – "Купание красного коня".
20. "Наконец-то отлично" – "Опять двойка".

"Или-или"

Здесь мы приводим более сложные вопросы. Они ориентированы на тех ребят, кто хорошо знает историю. Среди ответов на вопросы этого конкурса встречаются случаи, когда необходимо поднять обе таблички или не поднимать ни одну из них.

Петр I или Екатерина II?

- Кто официально отменил обращение "Раб Вашего Императорского Величества"? (Екатерина II)
- Кто созывал Уложенную комиссию? (Петр I и Екатерина II)
- При ком был основан Московский университет? (При Елизавете Петровне в 1755 году)

- При ком был основан Смольный институт благородных девиц? (При Екатерине II)
- При каком правителе светский бал стал открываться полонезом? (При Александре I)
- При ком введены рекрутские наборы? (При Петре I)
- При ком была открыта Академия художеств? (При Елизавете Петровне в 1757 году)
- Кто из них принадлежал к династии Рюриковичей? (Никто)

Чьими современниками являлись?

- Тот, кого называли "полудержавный властелин"? (Меньшиков был современником Петра I)
- Государственный деятель, имя которого стало нарицательным для обозначения всего искусственного, камуфляжного? (Потемкин был современником Екатерины II)
- Архитектор Растрелли? (Бартоломео Растрелли (1675-1744) был современником и Екатерины II, и Петра I)

XVIII или XIX век?

В каком веке прозвучали знаменитые выражения:

- "Мы пойдем другим путем"? (XIX век. Слова принадлежат В. Ульянову)
- "Вот тебе, бабушка, и Юрьев день!?" (В XV веке)
- "После нас хоть потоп"? (XVIII век. Эти слова произнес Людовик XV во Франции)
- "Есть человек – есть проблема, нет человека – нет проблемы"? (XX век. Сталин)
- В каком веке в русском языке появились следующие определения:
 - шаромыжник? (В XIX веке)
 - ловелас? (В XVIII веке)
 - "гражданин мира"? (В XVIII веке)
- В каком веке на карте мира появились названия:
 - Россия? (В конце XV века)
 - Герцогство Варшавское? (В XIX веке)
 - Царство Польское? (В XIX веке)
 - Королевство Прусское? (В XVIII веке)
- В каком веке дрались на дуэли:
 - Гринев и Швабрин? (В XVIII веке)
 - Базаров и Кирсанов? (В XIX веке)
 - д'Артаньян и Ришелье? (Они вообще не дрались на дуэли)
 - Грушницкий и Печорин? (В XIX веке)

• В каком веке был создан "Медный всадник"? (В XVIII и XIX веках. В XVIII веке скульптор Э. Фальконе создал памятник, а в XIX А.С. Пушкин – поэму)

• Когда жил Ришелье? (В XVIII и XIX веках. Кардинал Ришелье жил во Франции в XVI-XVII вв., а Арман Эмманюэль дю Плесси Ришелье, герцог, эмигрировавший в Россию и содействовавший освоению Новороссийского края и развитию Одессы, жил с 1766 по 1822 гг., то есть в XVIII и XIX веках)

• Когда была во Франции Парижская коммуна? (В XVIII и XIX веках. С 1789-1794 гг. это был орган парижского городского самоуправления в период Великой французской революции, а в 1871 году была первая пролетарская революция)

ХТО ПЕРШИЙ?

(ігрова програма для юних ерудитів)

Умови навчання та виховання в позашкільних закладах створюють великі потенційні можливості для стимулювання інтелектуального та творчого самовдосконалення гуртківців, розвитку в них логічного мислення, вміння зосереджувати свої розумові здібності на нових завданнях, робити висновки й узагальнення.

Використання на заняттях ігрових завдань сприяє створенню відповідного емоційного настрою, наповненню повсякденного життя дітей грою, романтикою, розвиває бажання отримати нові завдання, уміння і навички.

Мета. Надання можливості учасникам в цікавій ігровій формі перевірити свої знання, попрацювати з учнями; заохочення гуртківців до розширення та поглиблення знань з різних галузей наук; розвиток творчої активності гуртківців.

План проведення. В грі беруть участь дві команди по 5 осіб, які формуються з гуртківців одного або різних гуртків. Кожна з команд вибирає собі назву.

Обирається журі (3-5 осіб), яке оцінює відповіді, підраховує очки, визначає та нагороджує команду-переможця.

Гра проводиться в 3 етапи, кожен з яких проводиться окремо.

1-й етап. "Ігрова естафета"

Завдання. 1. Доповнити прислів'я та приказки.

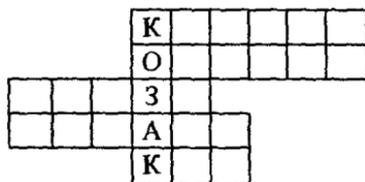
- Хто мудро мовчить... *(гарно говорить).*
- Матінка-весна... *(всім краса).*
- Сонце на всіх... *(однаково світить).*

- Не брудни криниці, бо... (схочеш водиці).
- Літо з дощами –... (осінь з грибами).
- За гроші розуму... (не купиш).
- Зрубав дерево – ... (посади трояс).
- Яка пшениця... (така й палиця).
- Де багато пташок, там... (немає комашок).

2. Складіть робот.

Навпроти кожної команди на столиках лежать вирізані з картону геометричні фігури, з яких кожний учасник по черзі складає робот (1-й – голову, 2-й – тулуб, 3-й – руки і т.д.).

3. Розв'яжіть кросворд.

Учасники по черзі вписують в клітинки відповіді на кросворд:

1. Житло козаків або частина війська. (Курінь)
2. Виборний ватажок козацького загону. (Отаман)
3. Український народний інструмент. (Кобза)
4. Палиця з кулястим потовщенням на кінці, символ влади. (Булава)
5. Місце розташування козаків. (Кіш)

4. Вказати правильну послідовність віку людини.
Юнацький, зрілий вік, ясельний, грудний, шкільний.
5. Знайти пари чисел, сума яких дорівнює 98.

Кожен учасник на листок вписує пару чисел і закреслює її в таблиці.

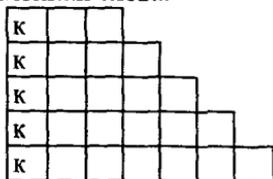
34	64	55	72
47	43	79	12
33	51	86	65
25	15	26	73

6. Підібрати назви.

Варіанти запитань.

- 1) Смолиста маса, якою заливають дороги та тротуари. (Асфальт)
- 2) Одиниця часу, яка у 60 разів менша за хвилину. (Секунда)
- 3) Всесвіт, скорений космонавтами. (Космос)
- 4) Купа дров або хмизу, які горять. (Вогнище)
- 5) Загальна назва для заліза, золота, міді, сталі. (Метал)
- 6) Складна машина, яка косить, молотить і віє. (Комбайн)

- 7) Апарат для розмови на відстані. (*Телефон*)
 - 8) Прилад для визначення сторін світу. (*Компас*)
 - 9) Тонка дошка, яку склеєно з тонких дерев'яних пластинок. (*Фанера*)
 - 10) Підземна міська залізниця. (*Метро*)
7. Вписати в пусті клітинки слова.

2-й етап. Вікторина "Кругозір"

На столах по кругу розміщені 20-30 конвертів із запитаннями. За допомогою вказівника з стрілкою, що рухається, команди вибирають собі запитання. Одну хвилинку готуються і дають відповідь. Перемагає команда, яка набере 10 очок, тобто дасть правильну відповідь на 10 запитань. Запитання готуються з різних областей людських знань.

Варіанти запитань.

- 1) Сума жирів та лугу, що добре розчиняється у воді та вживається для миття і прання. (*Мило*)
- 2) Київський князь, який загинув від укусу гадюки. (*Олег*)
- 3) Як стародавні греки називали річку Дніпро? (*Борисфен*)
- 4) Як називаються народні обрядові величальні пісні зимового періоду? (*Колядки*)
- 5) Хто є автором пригодницьких романів "Білий вождь", "Вершник без голови"? (*Томас Майн Рід*)
- 6) Кого з українських поетів називають "Каменярем"? (*Іван Франко*)
- 7) Скільки чоловік управляють катамараном "Торнадо"? (*Двоє*)
- 8) Який граючий склад команди в баскетбол? (*5 гравців*)
- 9) В яку гру грають найлегшим м'ячем? (*Настільний теніс*)
- 10) Як називається початковий момент спортивного змагання? (*Старт*)
- 11) Яка птаха найхарактерніша для екваторіальних лісів Амазонки? (*Пануга*)
- 12) Яка риба має назву курортного міста в Криму? (*Судак*)
- 13) Як називається бджолиний клей? (*Прополіс*)
- 14) Велика водоплаваюча перелітна птаха, довжина шиї якої така, як її тіло, чи більша за нього. (*Лебідь*)
- 15) У лісі з рушницею, а стріляє рідко. (*Єгер*)
- 16) Назвіть тварину, на яку людина сіла значно раніше, ніж на коня. (*Верблюд*)

- 17) Як називали в Стародавній Русі татарське військо? (*Орда*)
- 18) У римській міфології богиня щастя, випадку, удачі. (*Фортуна*)
- 19) Як звали першого Київського князя? (*Кий*)
- 20) Хто був ватажком карпатських опришків? (*Олекса Довбуш*)
- 21) Яке озеро найглибше в світі? (*Байкал*)
- 22) Як називається зацукрований плід? (*Цукат*)
- 23) Як у XVI-XIX столітті називали возіїв солі в Україні? (*Чумаки*)
- 24) Як називається національний убір багатьох народів Середньої Азії? (*Тюбетейка*)
- 25) Як називається човен у індіанців? (*Пірога*)

3-й етап. "Ерудит-ринг"

Проводиться у 2 тури. У першому команді витягують з скриньки бочечки з номерами запитань, на які після 30 секунд обдумування дають відповідь. 2-й тур – бліц-турнір. В ньому команди отримують стільки очок, скільки правильних відповідей дадуть на запитання упродовж 2-х хвилин.

Варіанти запитань.

- 1) Умовне позначення якогось предмета або поняття. (*Символ*)
- 2) Встановлене державною владою загальнообов'язкове правило, що має найвищу юридичну силу. (*Закон*)
- 3) Природне або штучне заглиблення в землі, де збирається і затримується вода. (*Водоймище*)
- 4) Частина моря чи річки, що вдається в сушу. (*Затока*)
- 5) Рідка горюча речовина, яку видобувають із землі і використовують як сировину для виготовлення гасу, бензину. (*Нафта*)
- 6) Дуже віддалене небесне тіло, що являє собою скупчення розжарених газів. (*Зірка*)
- 7) Небесне тіло, яке обертається навколо Сонця і світить не своїм, а відбитим сонячним світлом. (*Планета*)
- 8) Сильний круговий рух вітру. (*Вихор*)
- 9) Дрібні кристалики льоду, що вкривають пухнастим шаром поверхню предметів при різкому охолодженні. (*Іній*)
- 10) Рівне яскраве світло, випромінювання чим-небудь. (*Сяйво*)
- 11) Вал води на поверхні моря чи річки під час сильного вітру. (*Хвиля*)
- 12) Металевий предмет певної ваги, який править за міру при зважуванні. (*Гиря*)
- 13) Спортивне або туристське судно з вітрилами чи мотором. (*Яхта*)
- 14) Теслярський інструмент для ручного стругання деревини. (*Рубанок*)
- 15) Звістка, передана телеграфом. (*Телеграма*)

- 16) Той, хто посилає комусь лист, телеграму, бандероль. (*Адресант*)
- 17) Посадова особа у козаків для переписування, складання й упорядкування ділових паперів. (*Писар*)
- 18) Духовий дерев'яний інструмент, який побутував у запорозькому війську. (*Сурма*)
- 19) Старовинний обряд славлення різдвяних свят піснями. (*Коляда*)
- 20) Міфологічна істота, яка, за уявленням багатьох народів, жила в лісі. (*Лісовик*)
- 21) Спеціальне завдання, що виконується для набуття певних навичок та закріплення наявних знань. (*Вправа*)
- 22) Книжка, що містить короткі відомості з певних питань. (*Довідник*)
- 23) Малюнок з різних ліній, кольорів, тіней. (*Мереживо*)
- 24) Візерунок з кольорового скла або малюнок на склі, яким прикрашають вікна, двері. (*Вітраж*)
- 25) Круглий майданчик посередині цирку для виступу артистів. (*Арена*)
- 26) Особа, яка керує оркестром, хором, оперною або балетною ставою. (*Диригент*)
- 27) Циркова вистава за участю клоунів. (*Клоунада*)
- 28) Частини ноги від коліна до ступні. (*Гомілка*)

"Бліц-турнір"

1-а команда.

- Кінчик пальця руки. (*Пучка*)
- Особа, що полюбляє багато говорити. (*Базіка*)
- Той, хто мстить. (*Месник*)
- Водій літака. (*Пілот, льотчик*)
- Вербовий прутик. (*Лозина*)
- Пристрій, щоб керувати рухом автомобіля. (*Кермо*)
- Веслове судно. (*Човен*)
- Електронно-обчислювальна машина. (*Комп'ютер*)
- Людина, яка не любить працювати. (*Ледар*)
- Прилад для освітлення. (*Лампа*)
- Посуд з вузькою шийкою для рідини. (*Пляшка*)
- Заморожена солодка їжа з вершків, соку, ягід. (*Морозиво*)
- Сушені ягоди винограду. (*Родзинки*)
- Сир з овечого молока. (*Бринза*)
- Страва з варених крупів. (*Каша*)
- Плід дуба. (*Жолудь*)
- Окремий листок з квітки. (*Пелюстка*)

- Тверда оболонка яйця, горіха. (*Шкарлуна*)
- Дерево з широким фігурним листям. (*Клен*)
- Виоране поле. (*Рілля*)

2-а команда.

- Орган травлення людини. (*Шлунок*)
- Людина, що іде верхи на коні. (*Вершник*)
- Дитина, яка навчається у школі. (*Учень*)
- Велике морське судно. (*Корабель*)
- Прилад для вимірювання часу. (*Годинник*)
- Людина, яка працює під водою в спеціальному костюмі. (*Водолаз*)
- Прилад для зважування. (*Вага*)
- Шматок старої зношеної тканини. (*Ганчірка*)
- Пристрій для ловіння звірів. (*Пастка*)
- Харчовий продукт, випечений з борошна. (*Хліб*)
- Сушені плоди слив. (*Чорнослив*)
- Копчене м'ясо. (*Шинка*)
- Роздрібнена вибухова речовина. (*Порох*)
- Сухе гілля. (*Хмиз*)
- Смуга на краю лісу. (*Узлісся*)
- Кондитерські вироби з борошна. (*Печиво*)
- Дике плодове дерево. (*Дичка*)
- Суха трава. (*Сіно*)
- Великий гурт овець, кіз. (*Отара*)
- Людина, яка доглядає бджіл. (*Пасічник*)

Г. Парчук

* * *

Человеком движут две вещи: стремление постичь тайны мироздания и жажда чуда. Первое обеспечивает его интеллектуальный рост, второе – духовный.

ПИФАГОРОВЫ ШТАНЫ НА ВСЕ СТОРОНЫ РАВНЫ

Выберите правильные варианты ответов.

1. На перетне Пифагора Самосского был начертан девиз: "Временная неудача лучше ...". Чего?

- а) кратковременной незадачи; в) временной удачи;
 б) безвременной кончины; г) постоянной нервоотрепки.

2. Великому эллинскому математику принадлежит следующее высказывание: "С несправедливой родиной поступай, как с мачехой: ...".

Продолжите мысль.

- а) храни молчание; в) выбрось ее из головы;
 б) продай ее подороже; г) выбрось ее из окна.

3. Корифей геометрии, доказавший, что квадрат гипотенузы равен сумме квадратов катетов, не менее убедительно, призывал одного из учеников: "Омывая полученную обиду не в крови, а ...". В чем?

- а) в источнике знания; в) в море водки;
 б) в Лете, реке забвения; г) в водах Индийского океана.

4. Основатель пифагорейского союза так напутствовал одного из друзей: "Садись за стол жизненного пира, но не ...". Закончите предложение.

- а) не на стул с подпиленными ножками;
 б) не протягивай руки к самым жирным кускам;
 в) не облакачивайся на него;
 г) во время чумы.

5. Олимпийский чемпион по кулачному бою, обладавший математическим складом ума, уверовал: "Шутку, как и соль, надо ...". Продолжите высказывание.

- а) подавать с хлебом; в) добавлять по вкусу;
 б) применять с умеренностью; г) припасать на случай войны.

6. Ученый муж, положивший начало арифметике, геометрии, астрономии и музыке, говорил: "Не считай себя великим ...". Что пропущено?

- а) даже с большого бодуна;
 б) умником, ибо окажешься к дуракам;
 в) после того, как таковым признали Александра Македонского;
 г) по величине твоей тени при заходе солнца.

7. Родоначальник пифагореизма был уверен: "Одинаково опасно и безумному вручать меч и бесчестному – ...". Что?

- а) орало; в) щит;
 б) деньги; г) власть.

*Досвід
екологічного
виховання*

1. КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ

Проблема шанобливого ставлення до природи, охорони навколишнього середовища, кардинального поліпшення екологічної обстановки в Україні стає дедалі актуальнішою.

Від уміння жити в гармонії з навколишнім, від успішного здійснення екологічної освіти, формування екологічної культури великою мірою залежить майбутній стан природного середовища.

Спеціальні дослідження свідчать про те, що вже у початкових класах відбувається різке зростання утилітарних мотивів ставлення учнів до природи. Нам якомога швидше треба виховати покоління людей, які б свято берегли землю, ліс, воду, повітря. Триєдиним завданням екологічного виховання є: *прищепити любов до природи, захистити її і примножити*. У взаємозв'язку мають дістати розвиток *загальні ідеї*: ідея багатогранності природи; ідея екологічної цілісної природи; людина, суспільство, природа – це єдине, нерозривне ціле.

Екологічне виховання – це система виховних заходів, спрямованих на формування у членів суспільства екологічної культури, гуманності, науково обгрунтованого відношення до природи як до вищої національної і загальнолюдської цінності. Кінцевою метою цього процесу повинно стати попередження необоротних змін у природі і збереження всієї різноманітності рослинного і тваринного світу.

Прилучаючись до скарбів національної культури, учні переймаються особливим ставленням до природи, яке ми визначаємо як *"шанобливе"*. При цьому певною мірою розрізняють *"шанобливе"* ставлення і *"бережливе"*. Берегти природу можна виходячи й з прагматичних міркувань, заради власної користі. Шанобливе ставлення передбачає повагу до законів природи, до всіх форм життя, усвідомлення людства як частини, а не повелителя довкілля. Саме такий зміст вкладається й у поняття *"екологічної культури особистості"*.

Проблема виживання людини як біологічного виду на сьогоднішній день висувається на перший план у зв'язку з швидкою деградацією навколишнього середовища. У такій ситуації гостро стоїть питання екологічної освіченості і формування екологічної культури кожної людини.

На нашу думку, **складові поняття екологічної культури** такі:

1. Виховання громадської відповідальності за стан природи, почуття любові до природи та прагнення до постійного спілкування з нею.
2. Виховання професійної екологічної потреби правильно, грамотно з екологічної точки зору, застосовувати відповідні знання, вміння та навички, прагнення до передбачення наслідків впливу людини та суспільства на природу.
3. Виховання екологічної культури природокористування та праці в природі.

4. Виховання екологічної культури поведінки в природі та розумного споживання її "дарунків".

5. Формування екологічного мислення і свідомості, вміння критично обдумувати динамічну ситуацію відносин з природою.

Екологічна культура учня – це сформована система наукових знань, спрямованих на пізнання процесів і результатів взаємодії людини, суспільства і природи; відповідальність за природу як національну і загальнолюдську цінність, основу життя; готовність до природоохоронної діяльності.

У природоохоронній діяльності можна виділити **основні структурні компоненти**: *інтелектуальний* (екологічні знання), *операційний* (вміння і навички з охорони природи) і *мотиваційний* (сукупність збуджуючих причин діяльності людини в природі - гуманістичні, пізнавальні, патріотичні, естетичні, санітарно-гігієнічні та економічні мотиви).

Формування екологічної свідомості зрештою залежить від гармонії інтелектуального та емоційного сприймання природи, поєднані з практичною природоохоронною діяльністю школярів.

Організуюючи спостереження за явищами навколишньої дійсності і безпосередню практичну діяльність учнів, насамперед слід дбати про розвиток їхніх розумових сил, викликаючи у дітей потребу міркувати, спонукаючи робити висновки, узагальнення. Найперші "помічники" у цьому для вчителя – добре сформульовані, продумані пізнавальні завдання, спрямовані на розширення і збагачення уявлень, понять учнів про живу і неживу природу, ознайомлення із суспільним життям, працею дорослих, в освоєнні соціального досвіду, виконанні соціально значущих обов'язків.

Активізації екологічного виховання, підвищенню його ефективності сприятиме тісний зв'язок з традиційним народним вихованням любові до природи, спираючись на педагогіку народного календаря, де всі пори року, кожна дата, свята тісно пов'язані з природою рідного краю, з природою самої людини.

Для здійснення ефективного впливу засобів народної педагогіки на учнів необхідно: ретельно відбирати фольклорний матеріал екологічного спрямування з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів, використовувати твори усної поетичної творчості у відповідності з тим учбовим матеріалом, який в найбільшій мірі сприяє формуванню і збагаченню екологічних знань, правильних поглядів і суджень учнів тощо.

Методика екологічного виховання ґрунтується на поєднанні емоційного та інтелектуального сприйняття природи з практичною природоохоронною діяльністю школярів.

Показником екологічної вихованості можна вважати практичні дії людини у ставленні до природного середовища у відповідності до норм загальнолюдської моралі.

Змістовою стороною поняття "**екологічна активність особистості школяра**" виступає стійке особистісне утворення динамічного ха-

рактору, що являє собою не окрему рису особистості, а її інтегральну якість, яка складається із комплексу емоційних, інтелектуальних, характерологічних властивостей, що виявляються у вільній, ініціативній, внутрішньо необхідній діяльності спілкування з природою.

Структурними компонентами цього поняття є: *афективний*, що означає емоційне ставлення до навколишнього середовища, наявність емоційного досвіду спілкування з природою, естетичні переживання на емоційному рівні; *когнітивний* (об'єм природоохоронних знань, знання правил поведінки людини в природі, розуміння значущості явищ, що відбуваються, їх суті); *аксіологічний* (інтерес і потреба в громадській діяльності, система ціннісних орієнтацій, що відповідають вищим потребам особистості); *праксеологічний* (наявність досвіду роботи по перетворенню та відтворенню навколишнього середовища, сформованість виконавчих та організаторських умінь і навичок і значущість особистого внеску в ту чи іншу роботу, виявив при цьому ініціативи і творчості).

Перші дотики розуму і почуття дитини до навколишнього світу повинні бути турботливими і ласкавими. В.О. Сухомлинський писав: "Як важливо не допустити, щоб шкільні двері відгородили від свідомості дитини навколишній світ! Я прагнув, щоб в усі роки дитинства навколишній світ, природа постійно живили свідомість учнів яскравими образами, картинами, сприйняттями і уявленнями, щоб закони мислення діти усвідомлювали як струнку будову, архітектура якої підказана ще більш струнким витвором – природою".

Передумовами формування в учнів екологічних і природоохоронних переконань є:

- здійснення пізнавальної діяльності щодо засвоєння екологічних знань на теоретичному рівні;
- особиста значимість навчального екологічного матеріалу;
- забезпечення в процесі засвоєння екологічних знань творчого рівня пізнавальної активності учнів.

Учні повинні зрозуміти, що світ природи існує не тільки як об'єкт наукового вивчення та практичної діяльності людини, а й як об'єкт безкорисливого споглядання, милування, джерело естетичних емоцій й почуттів.

У позакласній роботі екологічне виховання здійснюється за напрямками: озеленення населених пунктів і внутрішнє озеленення школи; лісорозведення і охорона лісів; боротьба з ерозією ґрунтів; охорона водоймищ і рибних запасів; охорона і приваблювання птахів; відновлення ареалів лікарських рослин; турбота про збереження великих та малих річок, очищення джерел.

Природоохоронна діяльність здійснюється у таких формах: шкільні лісництва, садівництва, мисливські господарства, зелені і голубі патрулі, санітарні загони захисту довкілля, групи "швидкої допомоги" звірам і птахам, натуралістичні гуртки, клуби, наукові товариства, екологічні експедиції та екскурсії, екологічні стежки та ін.

Роль серцевини природовідповідної програми екологічного виховання виконує народний календар українців. Він містить історичні дати, події, свята, традиції, звичаї, обряди, які пов'язані з природою рідного краю, а також з природою самої людини: день зустрічі весни, день птахів, свято початку оранки і сівби, Пасхальне свято, день чищення джерел і криниць тощо. В основі цих подій – трудова діяльність людей, різноманітні види праці залежно від пори року. Участь школярів у підготовці і відзначенні цих свят виховує в них почуття господаря рідної землі, гуманістичне ставлення до природи, відчуття відповідальності за її долю.

Класні керівники, покликани здійснювати роботу з екологічного виховання школярів, не маючи базової природничо-наукової освіти, не завжди можуть організувати її на належному рівні через нестачу компетентності і спеціальної методичної літератури. Пропонуємо Програму екологічного виховання школярів у *позанавчальний час*.

Програма складається з блоків:

- Організаційний.
- Пізнавальний.
- Пізнавально-розважальний.
- Практичний.
- Просвітительський.
- Благодійний.
- Підсумковий.

Кожний блок екологічних заходів допомагає в рішенні певного кола задач.

Організаційний – дозволяє виявити екологічні проблеми, сформулювати у дітей установку на їхнє рішення. *Пізнавально-розважальний* – виховує емоційно-ціннісне ставлення до природи. *Практичний* – сприяє виробленню соціальної активності і формує необхідні навички надання допомоги природі. *Благодійний* – виховує гуманне ставлення до людей і природи. *Просвітительський* – створює умови для активного залучення школярів до природоохоронної освіти однолітків і дорослих. *Підсумковий* – дозволяє переконатися в значущості виконаної роботи, підбити підсумки, поставити нові цілі.

Розмаїтість форм заходів, що пропонуються в програмі, дає можливість класному керівникові зробити роботу з екологічного виховання цікавою, значущою й емоційно привабливою для учнів. Пізнавальний блок містить традиційні форми роботи (бесіди, лекції, зустрічі з фахівцями, перегляди телепередач і екологічних фільмів) і нетрадиційні (дискусії, прес-конференції, театр на столі, дидактичний театр, театр-експромт, заочна подорож, аукціон знань, конкурс екопроектів). Аналогічно визначені різні форми і напрямки в інших блоках.

Метод проектів (на допомогу керівникові)

Метод проектів сприяє актуалізації знань, умінь, навичок дитини, їх практичному застосуванню у взаємодії з навколишнім середовищем; стимулює потребу дитини в самореалізації, самовираженні, у творчій особистісно і суспільно значущій діяльності; реалізує принцип співробітництва дітей і дорослих, дозволяє поєднати колективне й індивідуальне в педагогічному процесі; є технологією, що забезпечує зростання особистості дитини за сходинками росту – від проекту до проекту.

2. ПРИРОДООХОРОННІ ТРАДИЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОПЕДАГОГІКИ

Сьогодні в педагогічній теорії та практиці відбувається справедливий процес повернення до національної системи виховання, до цілощих джерел української етнопедagogіки. В зв'язку з актуальністю проблеми екологічного виховання підростаючого покоління значну цінність має досвід українського народу у природоохоронному вихованні дітей та молоді.

З давніх-давен український народ жив у сприятливих природнокліматичних умовах – серед родючих ґрунтів, розкішної рослинності та багатого тваринного світу. Природа завжди була в основі матеріальної та духовної культури наших пращурів, постійно одухотворювалась у їхній свідомості і поставала в народних уявленнях Матір'ю-Берегинєю.

Основою виховання любові, бережливого ставлення до природи в українській етнопедagogіці були природоохоронні традиції, через які передавались молоді екологічні уявлення народу, його погляди в системі "людина – природа". Для означення найвищих цінностей застосовувалося поняття "святий". "Святими" були Сонце, Земля та Вода, а відтак і вся природа. Крім того, традиції регулювали поведінку молоді: вчили, чого "не годиться" робити, роз'яснювали наслідки певних учинків. У народній педагогічній практиці широко використовувалося попередження негативних вчинків стосовно природи через поняття "гріх".

Важливу виховну роль відігравали звичаї, які конкретизували кожен традицію. Слід зазначити, що дотримання природоохоронних звичаїв не було "сліпим" та "в силу звички". Більшість із них пов'язувалися з конкретними повір'ями виховного характеру і спонукали природоохоронну діяльність. Наприклад, звичай встановлювати на високих деревах старі колеса від возів з метою приваблювати лелек був пов'язаний з повір'ям про те, що вони селяться лише поблизу добрих людей і приносять щастя в дім. Як бачимо, за народними уявленнями ставлення до природи є одним з основних критеріїв людяності й доброти.

Однією з головних природоохоронних традицій української етнопедagogіки була традиція виховання бережливого ставлення до землі. В сімейному колі від батьків, дідусів та бабусь діти дізнавалися про те, що "земля наша свята", "всеплодючая матір-годувальниця", "коли орати, то їй болять, тільки ми не чуємо, дощ промиває її рани" [ІМФЕ. – Ф. 1. – З дод. од. зб. 322]. Великим гріхом вважалося пльовати на землю, бити її палицею на полях і городах. Роз'яснюючи дітям норми поведінки, батьки говорили: "З землі живем і знов у землю підемо, – а того й земля не прийме, хто на неї плює".

Велике значення для виховання у дітей та молоді любові до землі мало вживання у розмовній мові не сухих термінів, а одухотворених назв. Селяни називали землю не інакше, ніж "земелька", "земленька", "свята покрівниця", "годувальниця". Народний цілитель Л.О. Павленко в книзі "Цілющі скарби землі", згадуючи свої дитячі роки, так описує процес виховання бережливого ставлення до землі: "Дідусь ніколи не говорив: земля чорна, піскувата, суглинок або солончак, а лиш - матінка-земелька. А де траплялися голі місця, де не родило нічого, казав: захворіла земелька, треба підгодувати, спеціальних трав насяяти, напоїти, і вона родитиме".

Значна увага приділялася вихованню бережливого ставлення до води. Вона завжди була однією з найвищих природних цінностей, яка має сакраментальні властивості і є цілителем людини та природи. Старші покоління для означення води використовували лагідні слова та словосполучення: "водичка", "водиченька", "водонька", "мати-водиця", до чого привчали й молодь. Роз'яснюючи дітям значення води, говорили: "вода свята", "вода живуща й цілюща".

Упродовж багатовікової історії український народ створив звичаї, пов'язані з криницями, які також сприяли вихованню бережливого ставлення до води. Був звичай після першого грому вмиватися криничною водою "на щастя та здоров'я", а весільний коровай випікати з води "із семи криниць".

Ставлення до джерел, криниць, озер, ставків, річок регулювалося заборонами: говорити погані слова поблизу води, плавати у неї, засмічувати її, де б то не було, чи і як би то не було – великий гріх. Старші пояснювали дітям, що внаслідок забруднення "жива" вода стане "мертвою", а хто не шанує води, той захворіє. Існували заборони купатись у водоймах до весняного Миколи, а подекуди й до Івана Купала, а також після Іллі. Не дозволялося також прати в річках від Введення до Дев'ятого четвергà, щоб дати можливість річці очиститися. Ці заборони мали важливе практичне та виховне значення і сприяли збереженню екологічної рівноваги у водоймах. Окремі джерела, криниці та озера з чистою цілющою водою вважались у народі "святими".

Народна педагогіка визначала і ставлення до культурних і дикорослих рослин. Дітей змалку привчали висаджувати і дбайливо доглядати городні й зернові культури. Дідусі та бабусі розповідали внукам, що "хліб живий, поки його покосять, позвозять, помолотять і помелють..." Дітям забороняли зривати хлібні колоски заради забави, що розцінювалось як великий гріх.

Низка педагогічних впливів була пов'язана з обжинками. Важливе виховне значення мав звичай, за яким по закінченні жнив дорослі разом з дітьми ходили по полю і збирали останні колоски, з яких усі разом плели обжинковий вінок. На Спаса вінок освячували і зберігали до

весни, щоб його зерном розпочати новий засів. Шаною до культурних рослин були пройняті народні свята врожаю. Під час свят урожаю об'їжджали громадські клони з завітчаними снопами всіх вирощуваних зернових культур.

За стародавнім звичаєм лікарські трави збирали переважно старі люди та підлітки. Це сприяло тісному спілкуванню та передачі цінного народного досвіду стосунків з природою від найбільш досвідчених травників – молоді. Дітям повідомляли народні назви рослин, розповідали їм легенди, бувальщини; ділилися власними спогадами та спостереженнями за рослинами; привчали прислухатися до лісових звуків, спостерігати за природними явищами; ознайомлювали з правилами поведінки в лісі – не кричати, не зривати безцільно рослини, не чіпати тварин.

Особливою любов'ю народу були оточені птахи. З настанням першого тепла матері випікали для дітей печиво у формі пташок, а діти носили його по селу, радісно закликаючи весну та приліт птахів. А коли пернаті вперше з'являлись у весняному небі, їх вітали примовками і ритуальними діями: кидали соломі або грудочку землі на гніздо. Восени за давнім звичаєм залишали птахам частину врожаю в садах, тим, що летіли у вирій, бажали щасливої й легкою дороги.

Поряд із звичаями, що культивували любов до пернатих, була велика кількість заборон дітям діставатися до пташиних гнізд, брати в руки яйця і пташенят, задивлятися на птахів, які висиджують потомство, лякати. Убити птаха – то великий гріх. Дорослі навчали дітей позбуватися шкідливого впливу птахів через замовляння та магичні дії.

Так само обачно слід було ставитися до тих видів комах і плазунів, з якими діти стикались у повсякденному житті, зокрема до бджіл, мурашок, сонечок, метеликів, жаб, ящірок, вужів, черепах.

Важливе природоохоронне значення мало свято Воздвиження, яке народ пов'язував з підготовкою птахів до відльоту "у вирій" та підготовкою тварин до зимової сплячки. В цей період дітям забороняли ходити в ліс.

Як бачимо, оберігання природи було невід'ємною складовою педагогічного ідеалу в українській етнопедагогіці, а навчання цього здійснювалося через сприйняття молоддю природоохоронних традицій бережливого ставлення до землі, води, рослин і тварин.

М.Г. Стельмахович

3. МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ ВИХОВНИХ ЗАХОДІВ

ЕКОЕКСПУРСІЯ "КРИВОРІЗЬКИЙ БОТАНІЧНИЙ САД"

У ботанічний сад більшість із нас приходять, як у сквер чи парк, – відпочити. Помилуватися чудовим ландшафтом, буянням зелені й квітів, подихати настоящим на пахошах зілля повітрям, і часто забуваємо, що передусім це поважна науково-дослідна установа, створена для збереження й вивчення різноманітних рослин з метою вивчення їх якнайефективнішого наукового, культурного і господарського використання.

6 вересня 1989 р. на карті рукотворних оазисів республіки з'явився наймолодший – Криворізький ботанічний сад АН України. Ще одна перлина степового краю, досліджувати яку ідуть звідусіль.

Чим же відомий наймолодший ботанічний? Його багатством по праву вважається колекційний фонд, що налічує понад 3 тис. рослин. Це й дендрарій, і тропічні та субтропічні рослини в закритому ґрунті, й квітково-декоративні культури. 3 ініціативи працівників саду створено заказник "Балка Північна Червона". Пройти вздовж балки – все одно, що спуститись на глибину до 6 км і повернутися на 2 млрд. років назад. Про унікальність природи свідчать знайдені тут численні ендемічні рослини, тобто такі, що характерні виключно для півдня України й ніде більше не зустрічаються. Так, зовсім недавно у заказнику описано новий для науки вид – вероніку дніпровську.

А тепер здійснимо коротеньку уявну подорож по території наймолодшого в республіці ботанічного. Найчисельніша експозиція – дендрарій, тобто колекція дерев і чагарників, які можуть рости й зимувати в даній місцевості у відкритому ґрунті. Тут на площі 22 га зібрано майже 700 видів, форм і сортів дерев та кущів з багатьох ботанико-географічних районів Європи, Далекого Сходу, Сибіру, Середньої і Південно-Східної Азії, Північної Америки. Ця ділянка саду цікава незвичайним поєднанням кольорів і форм: металевий відблиск золотаво-оранжевої кори черемшини Мавка з далекосхідної тайги сусідить з яскраво пурпуровим вбранням багрянника японського та мармуровим малянком стовбура клена зеленокорого...

Маленька сумна литовська казка розповідає, як з'явилися дерева на Землі. У давні-прадавні часи жила-була добра королева вужів Егле. І були в неї дочка та два сини. Розгнівалися якомсь на королеву боги й перетворили її на журливу ялину. Не пожаліли й діток: дочку обернули на полохливу осіку, а синів-братів – на дуба та ясена. З того часу й ростуть вони нерозлучно. І в Криворізькому ботанічному – теж.

Милують око відвідувачів екзоти саду, тобто ввезені, не характерні для місцевої флори рослини. Ось росте гінкго. Це унікальне дерево: в сучасному рослинному світі воно чи не єдине представляє водночас і вид, і рід, і родину. У перекладі з японської гінкго означає "срібний абрикос", або "срібний плід". Зовні плід оточений товстою, соковитою м'ясистою оболонкою, яка восени набуває гарного янтарно-жовтого кольору. Для озеленення південних міст гінкго дуже перспективне дерево. Воно не боїться промислової задимленості, невибагливе до ґрунтів, стійке до грибкових та вірусних захворювань, майже не пошкоджується комахами.

Навряд чи хто з відвідувачів ботсаду обмине оранжерею, де зібрано тропічну й субтропічну флору. Тут на 1300 м² розмістилися понад 600 видів рослин. У кожній – свої вимоги до клімату. Скажімо, корінокарпус – вихідець з Нової Зеландії – здатний рости там, де вже ніщо не може рости. Хіба це не знахідка для наших регіонів екологічної кризи?

Своєрідну екскурсію по Криворізькому ботсаду завершимо розглядом *познавальних завдань*.

1. Чому виникла потреба охороняти рослини й тварин, повітря, воду, ґрунти? Довідайтесь, яка природоохоронна робота проводиться у вашій місцевості.

Чи знаєте ви? Зникнення загрожує більш як 150 видам рослин України.

Зникнення тільки 1 виду рослин може спричинити зникнення від 10 до 30 видів комах.

20 кг макулатури зберігають одне дерево; 1 т макулатури рятує від вирубування 0,4 га лісу середнього віку.

Потрапляючи у водойму, кожен літр стічних вод псує 100 л чистої води.

2. Прокоментуйте правила поведінки в природі. Самостійно або ж колективно доповніть їх.

Зразок. Не ламайте гілок дерев і кущів.

Коментар. Рослина – жива істота, гілки разом з листям відіграють важливу роль в її житті. Так, завдяки листю рослини дихають, виділяють у повітря кисень, затримують пил.

*І квітку лісову не стану рвати,
Її додому я не понесу,
Бо дома їй джмеля не погойдати
І не попиту ранками росу!*

А. Костецький

Під час збирання плодів і ягід намагайтесь не пошкодити дикорослих плодкових дерев і ягідних чагарників, не зривайте недозрілих плодів. Пам'ятайте закон, який існував ще у стародавніх мисливців: брати від природи тільки те, що можна з'їсти.

Перебуваючи у поході, запобігайте забрудненню річок, ставків, криниць, джерел. Не робіть написів на об'єктах і пам'ятках природи.

3. Практична робота.

"Швидка допомога". Вчені давно з'ясували, що дерева можуть житися не тільки через корені, а й через листя. Щоправда, в такий спосіб засвоюється тільки незначна частина поживних речовин – набагато менша, ніж із землі. Та зате її дія на рослину дуже помітна.

До позакореневого підживлення вдаються у тих випадках, коли дереву необхідна "швидка допомога": наприклад, воно хворіло через пересаджування або підмерзло взимку.

Похмурого дня чи ввечері за допомогою дорослих розчиніть добрива (найкраще азотні) у воді й обприскайте ними рослини так, щоб якомога більше краплин потрапило на листя зісподу.

4. Конкурс-вікторина "Земля у нас одна".

Що означає термін "екологія", хто і коли уперше ввів його до наукового вжитку? (У буквальному перекладі з грецької ойкос – дім, житло, логос – знання, вчення, тобто екологія – домоведення, домознання. Та й справді, природа є нашим домом, нашим обійстям з річками, горами, степами, повітрям. Термін "екологія" першим вжив німецький біолог Е. Геккель у 1866 р. Нині під екологією розуміють науку, що вивчає взаємовідносини живих організмів між собою і навколишнім середовищем).

Охорона природи – це ... (система науково обґрунтованих заходів, спрямованих на збереження, раціональне використання і відтворення природних багатств країни).

Що таке "Червона книга"? Чому така назва книги – "Червона"? (Бо вона, ніби червоний сигнал світлофора, має повідомити про небезпеку, збудити в людей тривогу за долю природи. Мовляв, зупинися, людино, подумай, будь обережною!).

Карпати – природна перлина нашої республіки. Що ви знаєте про екологічну ситуацію в цьому регіоні?

На карті України відшукайте місця, де розміщено державні заповідники республіки. Назвіть хоча б декілька рослин і тварин, які в них охороняються. Чи випадало вам в якомусь із заповідників побувати?

Державні заказники – це... (території, виділені на тривалий час, терміном до 10 р. для збереження, відтворення та відновлення найбільш цінних та рідкісних рослин і тварин, занесених до Червоної книги).

Всього на Україні понад 1,5 тис. заказників. Який державний заказник міститься поблизу міста чи села, де ви живете?

Які з відомих вам цікавих природних об'єктів слід було б оголосити пам'ятками природи? Розкажіть про свої конкретні справи з охорони рідкісних рослин, старих, могутніх дерев, гарних куточків природи, які знаходяться поруч із вашим будинком, у вашій місцевості.

Пам'ятаймо: все живе на Землі має одну колицку, ім'я якій ПРИРОДА.

Широко використовуючи різноманітні форми еколого-краєзнавчої діяльності (походи і подорожі, пошукові та експедиційні заходи, літні екологічні табори), учасники дитячої природоохоронної акції "Діти за врятування Землі" здійснюють свою роботу за такими напрямками:

- Виявлення випадків негативного ставлення до природи України. Очищення та благоустрій занедбаних джерел, струмків, малих річок, вжиття заходів, спрямованих на запобігання їх фізичного та хімічного забруднення, кількісного та якісного виснаження.

- Робота по висадженню дерев, ползахисних смуг, парків, скверів, алей.

- Відновлення та рекультивація використання земель.

- Очищення лісів.

- Проведення робіт для відновлення окремих видів флори і фауни України.

- Проведення пізнавальних та ділових зустрічей з науковцями, встановлення зв'язків з ентузіастами природоохоронної діяльності, активістами "Зеленого світу" та Товариства охорони природи.

Підсумком роботи в ДПА "Діти за врятування Землі" повинна стати карта екологічно небезпечних точок України (промислові та побутові звалища, джерела забруднення води та повітря, необладнані склади мінеральних добрив та отрутохімікатів, місця екологічних катастроф та аварій, місця лісових пожеж та ін.).

Наприклад, вихованці школи-гімназії № 127 м. Кривого Рога взяли участь у конкурсі "Козацькими шляхами"; ставши учасниками всеукраїнської краєзнавчої експедиції "Краса і біль України", вирушали у походи, визначаючи місця екологічного бідуння. Учні гімназії виконали на замовлення Екологічного центру України кілька науково-дослідних робіт. Одна з них була присвячена проблемі питної води. Учні встановили, що якість питної води у відпрацьованих кар'єрах значно вища, ніж у водоводах міста, запропонували територію трьох Інгулецьких кар'єрів перетворити у заповідник чистої води. За це стали дипломантами міжнародного екологічного фестивалю. Але їм хотілось зробити ще щось, про що будуть згадувати дорослі й діти, щось, що допоможе вивести довкілля з екологічної кризи. Навесні вони посадили 200 маленьких саджанців сосни у селищі Широке і врятували в місті Інгулець одне невеличке джерельце, про існування якого навіть ніхто не здогадувався. Зробили там справжній куточок відпочинку. Допомогли їм дорослі.

* * *

Читацька конференція на тему: "Проблеми екологічного виховання у поемах "Крило" Б.Олійника та "Убил охотник журавля" Є. Ісаєва:

1. Тема охорони природи у сучасній літературі.
2. Коротка розповідь про поетів.
3. Типологічна спорідненість поеми "Крило" Б.Олійника і "Убил охотник журавля" Є.Ісаєва.
4. Характеристика екологічних ситуацій у поемах.
5. Пристрасний захист природи юнаком ("Крило" Б.Олійника) болісний, складний шлях екологізації свідомості ліричного героя поеми "Убил охотник журавля" Є.Ісаєва.

6. Своєрідність художнього письма.

7. Морально-етичні уроки поем і складності екологічних проблем нашого життя.

За наше молодше покоління, вирішальний голос у боротьбі за природу, а значить – за майбутнє життя для себе і нащадків!

ЮНИЙ ЕКОЛОГ

Пояснювальна записка

Мета гуртка "Юний еколог" – забезпечення вільного творчого інтелектуального розвитку дітей, вдосконалення їхніх здібностей, талантів та обдарувань, стимулювання творчої активності і самореалізації кожної особистості як громадянина України.

Виховувати любов до природи, всього живого, навчити дітей розуміти і знати природу, відчувати її радощі і болі, сприяти естетичному вихованню учнів, розширенню знань та уявлень учнів про прекрасне, розуміти і відчувати прекрасне у мистецтві і навколишньому житті, формувати навички високої культури.

Завдання гуртка не тільки озброєння гуртківців певними знаннями про природу, але й виховання творчої особистості, яка, використовуючи різноманітний матеріал, створюватиме прекрасне.

Враховуючи вікові особливості школярів, їхню рухливість, нестійкість уваги та інтересів, керівнику необхідно прагнути, щоб кожне заняття було цікавим для гуртківців.

Різноманітними повинні бути форми і методи проведення занять (*екскурсії, вікторини, конкурси, екологічні ігри* тощо). Усі вони повинні сприяти вихованню свідомого і бережливого ставлення дітей до всього живого.

Години в програмі зазначені орієнтовно, тому керівник може змінювати або заповнювати програму новими темами, навчально-практичними та дослідницькими роботами відповідно до місцевих умов, цікавої інформації, напрямів роботи, сезонними змінами у природі.

Орієнтовний тематичний план

№ п/п	Назва теми	Кількість годин		
		теорія	практика	всього
1.	Вступ	8	4	12
2.	Природне середовище	4	4	8
3.	Земля – планета сонячної системи	8	8	16
4.	Жива і нежива природа	12	8	20
5.	Досліджуємо довкілля	8	8	16
6.	Різноманітність рослин, їх значення	14	4	18
7.	Тваринний світ, різноманітність тварин, охорона	8	4	12
8.	Екологія і ми	12	6	18
9.	Людина і суспільство	8	4	12
10.	Наш край. Підсумкове заняття.	16	4	20
	Всього:	98	54	152

Програма

1. Вступ.

Комплектація груп. Довкілля і людина. Чому необхідно знати світ навколо себе? Що будемо вивчати? Взаємозв'язок людини та природи. Джерела екологічної загрози. Надзвичайні екологічні ситуації. Основні екологічні закони. Охорона природи. Заповідники, заказники.

Практичні заняття.

Виготовлення поробок із природного матеріалу. Догляд за кімнатними рослинами.

2. Природне середовище.

Сонячна система. Сонце – джерело світла і тепла на Землі. Атмосфера: парниковий ефект, озонова діра в атмосфері. Кислотні дощі. Тютюновий дим. Шумове, вібраційне та електромагнітне забруднення атмосфери. Космічні дослідження.

Практичні заняття.

Екологічний рейд "Шануємо наше місто". Екологічний суботник "Чисті джерела". Очистка водойми в парку.

3. Земля – планета сонячної системи.

Географічна карта. Моря, океани, материки. Рух Землі навколо Сонця. Природні зони України. Складання плану клумби квітів. Різноманітність природи на Землі. Охорона земної поверхні. Походження життя на Землі. Еволюція біосфери.

Практичні заняття.

Підготовка виставки малюнків, казок про природу, про Землю – нашу планету.

Виготовлення поробок із природного матеріалу.

Догляд за тваринами живого куточка.

Догляд за рослинами живого куточка.

– Експедиція в природу. Досліджуємо свою природну зону.

– Експедиція з метою фенологічних спостережень в природі.

4. Жива і нежива природа.

Листопад та його значення, кімнатні рослини та їхнє значення в житті людини. Підготовка тварин до зими. Особливості утримання ссавців. Мешканці акваріума та догляд за ними. Аптека на підвіконні. Декоративні дерева та кущі. Огородні та садові культури. Шкідники саду та городу. Лікарські рослини України. Ґрунт. Класифікація і охорона ґрунтів.

Практичні заняття.

Догляд за мешканцями акваріумів. Заготовка суміші для посадки кімнатних квітів. Догляд за квітами на клумбах.

Виготовлення поробок із соломки та іншого природного матеріалу.

– Експедиція до водойми з метою виявлення умов існування організмів у цих екологічних нішах.

– Експедиція в природу з метою визначення видового складу зимуючих птахів.

– Експедиція в природу з метою визначення дерев та кущів у безлісному стані.

5. Досліджуємо довкілля.

Людина і довкілля. Урок серед природи. Повітря, його значення в житті людини. Склад повітря. Причини забруднення повітря. Охорона повітря. Роль зелених насаджень.

Практичні заняття.

Жива і нежива природа в творах письменників, композиторів. Виготовлення поробок із манної крупи, тіста.

– Експедиції в природу. Вода, кругообіг води в повітрі. Властивості води. Водні запаси Землі. Забруднення води. Охорона водних багатств. Води ґрунтів. Гірські породи.

6. Різноманітність рослин, їх значення.

Значення рослин для життя на Землі. Рослини-хижаки. Отруйні рослини. Рідкісні рослини. Рослини пустель, субтропіків. Все про хліб.

Практичні заняття.

Рецепти овочевих блюд, салатів. Дегустація чаю з вітамінних лікарських рослин (смородини, липи, малини тощо).

– Експедиція в ліс з метою фенологічних спостережень.

– Експедиція в парк "Весняні явища в природі".

7. Тваринний світ, різноманітність тварин, охорона.

Тваринний світ вашої місцевості. Червона книга. Тварини живого куточка. Рибні запаси та їхня охорона. Видовий склад перелітних птахів.

Практичні роботи.

Догляд за тваринами у живому куточку. Виготовлення сувенірів із природного матеріалу.

– Експедиція в природу з метою спостереження за перельотом птахів.

– Експедиція до водойми з метою визначення видового складу риб.

8. Екологія і ми.

Вплив діяльності людини на природу. Радіація. Вплив радіації на живі організми. Екологічний вплив ТЕС, АЕС, ГЕС. Чорнобильська трагедія, її наслідки. Забруднення міст, сільської місцевості. Міжнародні екологічні організації, угоди. Громадські "зелені" організації та рухи. Стратегія і тактика виховання людства. Екологічні проблеми найбільших річок України.

Практичні заняття.

Виготовлення поробок для виставки "Природа і фантазія".

Експедиція в природу з метою спостереження за станом зелених насаджень в заказнику "Лісові озера".

9. Людина і суспільство.

Вивчаємо свій організм. Постава – це краса і здоров'я. Шкіра та її гігієна. Система органів травлення. Як потрібно харчуватися. Здоровий спосіб життя. Раси, народи. Сім'я, сімейні традиції. Кожна людина неповторна. Розвиваємо свої таланти. Родовід.

Практичне заняття.

Складання родоводу, творів про сім'ю, сімейні традиції.

10. Наш край.

Історія краю. Народні промисли. Рослинний і тваринний світ.

Практичні заняття.

Складання кросворду "Мій край". Виготовлення поробок із соломки. Урок серед природи. Щасливе місце на Землі. Чи впливаємо ми на погоду. Народний агрокалендар. Рослини – символи України.

Догляд за каштанами на дослідній ділянці. Обкопування дерев і кушів. Експерсія по місту з метою вивчення видового складу дерев та кушів, а також знайомство з їхнім станом.

Підсумкове заняття.

Що оточує Вас?

Місце людини в природі.

Експерсія в природу.

Г. Кузьміна

СВІТ НЕПОВТОРНИЙ ТА ЧУДЕСНИЙ

Гра "Екологічний брейн-ринг" – це командне змагання, в якому беруть участь учні-старшокласники. Учасниками гри є три команди по 5 чоловік кожна.

Для успішного проведення гри обирають двох учителів-ведучих, які виконують усі функції журі і працюють по черзі: організують початок гри, повідомляють її правила, оголошують запитання, проводять конкурси, ведуть облік рахунку гри, записують штрафні бали, стежать за часом обговорення, оголошують переможця.

Гра "Екологічний брейн-ринг" складається з п'яти раундів. Виграє той, хто набере найбільшу кількість балів.

Час на обговорення кожного запитання 1 хв, а для окремих складніших завдань – 2 хв.

Сигнал до відповіді – піднята рука капітана. Якщо обидві команди не можуть дати відповіді на запитання, або відповідають неправильно, їм допомагають глядачі в залі. Хто першим піднесе руку і дасть правильну відповідь, той зможе заробити для своєї команди 0,5 балу. Тобто уболівальники є теж активними учасниками гри. Незрозуміле одразу ж з'ясовують.

I раунд – Розминка

Розминка полягає у відгадуванні назв команд, що дає в актив кожному супротивнику по одному балу. Наприклад:

1. Назва нашої команди означає зібрання відомостей про рідкісні зникаючі типові рослинні угруповання, що потребують особливої охорони. (*Зелена книга*)

2. Територія (акваторія) повністю вилучена з господарського користування з метою збереження та вивчення наявних природних об'єктів, процесів. (*Заповідник*)

3. Територія, що включає ландшафти, які не піддавалися суттєвому впливові людини й охороняються. (*Парк національний*)

II раунд – "Екослов"

"Екослов" – екологічна розминка для команд. Ведучий дає визначення екологічних понять, а гравці називають їх. Команда, яка швидше визначить, про яке екологічне поняття йдеться, отримує бал.

1. Організм, що постійно живе у водному середовищі. (*Гідробіонт*)

2. Оболонка Землі, склад, структура і енергетика якої визначається сукупною діяльністю живих організмів. (*Біосфера*)

3. Стан організму, при якому життєві процеси тимчасово припиняються або уповільнюються так, що зникають усі видимі прояви життя. (*Анабіоз*)

4. Новий стан біосфери, за якого раціональна діяльність людини стає головним чинником її розвитку. (*Ноосфера*)

5. Пристосування організмів до умов існування, що виробляється в процесі еволюції. (*Адаптація*)

6. Наука, що вивчає взаємодію організмів та їх угруповань із середовищем існування. (*Екологія*)

7. Рослини посушливих місць, пристосовані до життя в умовах тривалої ґрунтової та атмосферної посухи. (*Ксерофіти*)

8. Наука про сезонні явища в природі. (*Фенологія*)

9. Організми, що живляться невеликою кількістю видів корму або навіть одним. (*Стенофаги*)

10. Угруповання рослин, що входять до біогеоценозу. (*Фітоценоз*)

III раунд – "Ерудит"

Командам ставлять запитання творчого і проблемного характеру з екології. Гравці у відповідях мають показати ґрунтовні знання з екології, свій творчий потенціал, ерудицію, фантазію, почуття гумору, обґрунтувати свої думки. Правильна відповідь оцінюється 5 балами.

1. Уявіть ситуацію: до вас незабаром приїздить двоюрідний брат, що проживає у зоні радіаційного забруднення. Складіть перелік продуктів, які були б особливо корисні для нього.

(До переліку продуктів обов'язково мають входити м'ясо, риба, продукти моря (морська капуста), овочі (буряк, капуста, морква), фрукти, багаті на пектин та вітаміни (абрикоси, персики, цитрусові), сухофрукти (родзинки, чорнослив), соки, молочні продукти. З цукерок перевагу краще надати зефіру й мармеладу. Всі ці продукти сприяють зміцненню опірності організму до впливу радіації, а також зв'язуванню та виведенню радіонуклідів.)

2. Ви – лікар, працюєте у таборі, де відпочивають діти, які зазнали впливу радіації. Складіть і обґрунтуйте режим дня для них.

(У режимі дня обов'язково передбачити денний відпочинок, перебування на свіжому повітрі.)

3. Ви – кухар і працюєте в санаторії, куди приїхали діти із зони радіоактивного забруднення. Усі необхідні продукти у вас є. Які страви з них ви готуватимете? Які з продуктів подасте сирими? Чому?

(Перевагу слід надавати вареним стравам, до мінімуму зменшити смажені страви. Фрукти краще вживати сирими. Раціон також повинен включати значний об'єм рідини (напої, соки, перші страви.)

4. Навряд чи знайдуться інші тварини, що відіграли б таку велику роль в історії світу, як дощові черви, – такий висновок зробив Ч. Дарвін. Чому вчений надавав такого великого значення цим непоказним тваринам?

(Дощові черви відіграють надзвичайно важливу роль у ґрунтоутворних процесах, утворенні гумусу. Ґрунт, як основа життя, є необхідною умовою існування всього живого, в тому числі й людства.)

5. Чому багато видів птахів не займають своїх торішніх гнізд, а шороку будують нові?

(Одна з причин полягає в тому, що у старих гніздах залишаються воші, кліщі та інші організми, які є паразитами птахів. Спорудження нових гнізд є пристосуванням до умов життя, способом уникнення негативних впливів, що виробилися еволюційно.)

6. Ч. Дарвін любив писати свої праці подалі від міста, на лоні природи. Одного разу прийшли до Дарвіна селяни, його сусіди, і запитали: "Кажуть, що ви великий вчений, знаєте багато таємниць природи. Цілісний день пишете розумні книжки. А чи не порадите нам, що робити, аби корови давали більше молока?" Селянам кортіло поглузувати з ученого. Замислився Дарвін і відповів: "Заведіть більше котів". Селян, звичайно, така порада не влаштувала. "Чи не насміхаетесь ви з нас, вельмишановний сер? – заперечили вони. – Як це коти можуть вплинути на надої?" А дійсно, як?

(Ч. Дарвін і не думав глузувати. Вік пояснив свою думку так: "Корови вдосталь дають молока, коли на луці багато конюшини. А щоб посіялася конюшина, повинно утворитися її насіння. Квітки конюшини запилюють лише джмелі. Та гнізда джмелів руйнують миші, яких розвелось занадто багато. От якраз коти і можуть повиловлювати цих мишей.)

IV раунд – "Ти мені – я тобі"

Команди ставлять одна одній завчасно підготовлені запитання. Організатори гри попередньо перевіряють ці запитання. Вони мають бути не дуже складні і розраховані на те, що гравці на базі своїх знань зможуть за 1-2 хв відповісти на них.

V раунд – "Екологічна вікторина"

Команда, яка швидше за інших дасть правильну відповідь, отримує бал.

1. Яка з ящірок має голос? (*Кримський гекон*)
2. У якого ссавця серце має масу 1 тунну? (*Синій кит*)
3. Які тварини сплять з відкритими очима? (*Риби, бо не мають повік; змії – у них повіки зрослися*)
4. Назвіть найменшого з ссавців нашої фауни. (*Землерийка*)
5. Який з оленів фауни України найбільший? (*Лось*)
6. Який осілий птах вигодовує пташенят узимку? (*Шишкар*)
7. Які птахи прилітають до нас узимку? (*Омелюхи, снігурі*)
8. Пташенята якого птаха не знають рідної матері? (*Зозулі*)
9. Який найменший птах фауни України? (*Корольок*)
10. Чи є пташине молоко? (*Є, у голубів*)
11. Який птах найбільший в українській фауні? (*Дрофа*)
12. Який птах будує собі гнізда з риб'ячих кісток? (*Зимородок*)
13. Хто з птахів плете своє гніздо, як рукавичку? (*Синиця-ремез*)
14. Яка болотна рослина може замінити вату та йод? (*Сфагнум*)
15. З кори якого дерева виготовляють корок? (*Корковий дуб*)
16. Деревина якого дерева використовується в кораблебудуванні? (*Сосни*)
17. Яке хвойне дерево скидає на зиму хвою? (*Модрина*)
18. З яких рослин виготовляють тканину? (*Льон, бавовник*)
19. Скільки літрів соку за добу втрачає поранена весною береза? (*П'ять літрів*)
20. Назвіть найменшу квіткову рослину. (*Ряска мала*)
21. Чому розрізане яблуко через деякий час рудіє? (*В склад його входить залізо, яке на повітрі окислюється*)
22. Яку рослину називають другом пішохода? (*Подорожник*)
23. Листя якої рослини можна використовувати як засіб для зупинення кровотечі? (*Деревій звичайний*)
24. Що замінює м'ясо серед рослинного світу? (*Гриби*)
25. Який вчений присвятив 35 років свого життя вивченню зеленого листа? (*К.А. Тімірязєв*)
26. Стебло якої рослини може збільшуватись за добу на 1 метр? (*Бамбука*)
27. Скільки ніг у павука? (*Вісім*)

28. Чим живляться жаби взимку? (*На зиму жаби впадають у сплячку і в цей час не живляться*)
29. Чому не може втопитися дикобраз? (*Тому що численні голки, якими покриті його тіло, наповнені повітрям*)
30. Про яких тварин можна сказати, що вони "лізуть із шкіри"? (*Про змії*)

Н. Галалюк

ЗООВІКТОРИНА

Відповіді на запитання I туру

1. Слово "фауна" означає сукупність тварин певної території і прийшло до нас із стародавньої міфології. Стародавні греки та римляни вважали, що кожний вид ремесла, явище природи мають свого покровителя – бога з гори Олімпу. Фауна – богиня лісів, полів і звірів. Її ім'я і стало уособленням тваринного світу.
2. Найпершим із тварин був одомашнений собака.
3. Борсуки живляться корінням, мишами, ящірками, гадюками, жабами. А найулюбленіша їжа – виноград. Зайці ж крім капусти та моркви над усе любляють петрушку.
4. Взимку до нас прилітає пуночка – невеличка пташка сімейства горобиних, яка живе в тундрі та Арктиці.
5. Дно вовчого одного яблука всіяне дрібними кристаликами солі, які відбивають дуже слабке, розсіяне світло в одному напрямку яскравим паралельним пучком. Тому і здається, що очі вовка світяться. Те ж саме спостерігається і в лисиць та кішок. Проте в абсолютній темряві очі цих тварин таку властивість втрачають.
6. Предком свійського коня є кінь Пржевальського, відкритий у Джунгарії відомим російським дослідником М.М. Пржевальським у 1879 році.

Запитання до II туру

1. Які співочі птахи прилітають до нас останніми? (*Останніми навесні до нас прилітають яскраво забарвлені птахи, наприклад, іволга. Вони з'являються тоді, коли дерева вкриваються молодим листям*).
2. Чи діє ультразвук на рибу? Як саме? (*Так. Під дією ультразвуку риба втрачає рівновагу і спливає на поверхню води догори черевом. При зникненні ультразвуку вона повертається у нормальний стан*).
3. Чому навесні зайці часто тонуть, хоча і вміють добре плавати? (*Хутро зайців навесні не змащується жиром і тому швидко намокає. Засць, який потрапив у крижану воду, швидко замерзає і потопає*).

4. Чому у спеку собака висовує язика, а кінь – ні? (*У коня є потові залози, а в собаки немає. Тому в спеку собака висовує язик. З поверхні його випаровується волога, завдяки чому тіло охолоджується*).

5. Які свійські тварини знищують фаланг, скорпіонів та інших отруйних членистоногих без шкоди для себе? Що ви ще знаєте про цих тварин? (*Отруйних членистоногих поїдають вівці. Крім того, вони їдять близько 570 видів бур'янів, яких не їсть жодна інша тварина. А от годувати овець гречаною соломкою не можна, бо вона містить отруйний для них алкалоїд*).

Запитання до III туру

1. Чим відрізняється гніздо міської ластівки від гнізда сільської?
2. Чи розрізняють бджоли кольори? Якщо так, назвіть які?
3. Яку форму має мурашник? Як можна по ньому визначити сториони світу, наближення дощу?
4. З якою швидкістю плавають прісноводні риби? Яка риба плаває найшвидше?
5. Яких тварин називають убіквістами?

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ ТУРНИР

Правила:

1. В турніре участвуют две-три команды.
2. У каждой команды должен быть Совет консультантов из числа болельщиков.
3. К помощи Совета могут прибегать команды, если у них есть затруднения с ответом. Совет может помогать командам: отвечать на поставленные вопросы, при этом жюри присуждает команде половину причитающихся баллов.

Визитная карточка

Жюри по пятибалльной системе оценивает сценические костюмы, название, девиз команды и ее герб.

Конкурс-разминка "Их нужно спасти"

Команды получают по комплекту открыток "Красная книга: животные и растения". Ведущий зачитывает текст. Задача команд – выбрать из открыток ту, на которой изображен правильный ответ на вопрос, опередив при этом соперников. За каждый правильный ответ команда получает 1 балл.

Варианты заданий:

1. Эта замечательно красивая птица – единственный представитель в своем семействе. Живет она по всему земному шару. Она несколько крупнее коршуна и заметно отличается от него светлой окраской. Се-

лится около рек, озер, морей. Теперь эта птица становится редкостью не только у нас, но и в других странах, где взята под охрану. В зоопарках нашей страны эти птицы не содержатся. (*Скопа*)

2. Птица относится к семейству падальщиков. Это очень красивая птица с пучком волосовидных перьев под клювом. Ее заостренные, как у сокола, крылья достигают в размахе трех метров. В Западной Европе этих птиц разводят только в неволе, чтобы вернуть в Альпы. В московском зоопарке пара этих птиц размножается уже свыше десятилетия. Посетители могут видеть сына этой пары по кличке Дракон. (*Бородач*)

3. Одно из немногих животных, умеющих пользоваться орудиями труда. Достав со дна моря раковину, оно, лежа на спине и пристроив ее у себя на груди, разбивает раковину заранее припасенным камнем. В таком же положении самка кормит детеныша. Еще в прошлом столетии они водились на огромном пространстве вод Тихого океана, начиная от Курильских островов вдоль побережья Камчатки, Командорских и Алеутских островов до побережья Северной Америки. Из-за великолепного, самого дорогого меха этих животных безжалостно истребляли, и уже в начале прошлого века они оказались на грани исчезновения. В зоопарках страны они не содержались. (*Калан*)

4. Самый крупный грызун и лесоруб нашей фауны. Его мех с давних пор ценился очень высоко. Вырубка лесов в поймах рек привела к резкому сокращению поголовья животного. В 20-30 годах прошлого столетия насчитывалось всего несколько сотен зверьков. Существует два подвида этих животных: европейский и азиатский, который сохранился всего в двух районах Сибири, несколько сотен зверьков – на севере Урала, по рекам Конде и Сосьве, и всего несколько десятков – в верховьях Енисея в Саянах. Азиатский подвид занесен в Красную книгу. (*Бобр*)

5. Крупнейший среди своих собратьев и всех животных, когда-либо населявших Землю. Вес его может достигать ста пятидесяти тонн. Обычная длина взрослого животного – 23-24 метра. Рыбу он не ест, его пища – маленькие рачки. У наших берегов встречается северный вид этого животного. Как исчезающее оно занесено в Международную Красную книгу охраны природы и природных ресурсов. (*Синий кит*)

Примечание. Правильность выбранного ответа можно проверить на обороте открытки, откуда взят текст. А во время выбора ответа текст прикрывается листком бумаги. За досрочный ответ (если ведущий не успел дочитать текст до конца) команда получает дополнительно 1 балл.

Конкурс болельщиков "Экокомфорт"

Правильный ответ оценивается в 1 балл и зачисляется в актив команды, за которую болеет ученик, давший правильный ответ.

Вопросы:

1. Из какого материала и почему должен быть построен дом с точки зрения экологической безопасности? (*Из дерева и кирпича, так как эти материалы менее радиоактивны, чем, например, глиноземье, силикатный шлак, фосфогипс строительных блоков. Очень опасно строительство домов из железнодорожных шпал, так как они пропитаны креозотом – одним из канцерогенных веществ*).

2. Как избавиться от вредного для человека геопатогенного излучения в комнате? (*Нужно положить на пол шкуры животных или раковину рапана в каждом углу отверстием вниз*).

3. Какое растение способно лучше других очистить воздух в комнате? (*Растение-паук – осока в белую полосу. Ее латинское название «хлорофитум». Это растение хорошо иметь на кухне*).

4. Как сделать, чтобы мухи не залетали в квартиру? (*Повесить на окно веточку полыни – ее запах отпугнет мух*).

5. Каким способом можно увлажнить слишком сухой воздух в помещении? (*Положить мокрую тряпку на батарею или поставить тазик с водой в укромное место*).

6. Запаха какого растения боятся тараканы, живущие в домах? (*Бузины*).

7. Как сохранить в комнате приятный запах на долгое время? (*Нанести на чистую лампочку духи, которые вам нравятся, при включении света комната наполнится приятным ароматом*).

Конкурс капитанов "Экотест"

Капитаны дают письменные ответы на вопросы и получают за каждый правильный ответ по 1 баллу.

Вопросы:

1. Родители просили тебя полить цветы в саду, ты:

- а) поливаешь все цветы из шланга;
- б) поливаешь каждое растение из лейки;
- в) кладешь включенный шланг в центр сада и занимаешься своими делами.

2. Когда лучше поливать растения?

- а) на восходе солнца;
- б) в полдень;
- в) после заката.

3. Ты решил подкрепиться на пляже. Что ты сделаешь с остатками еды?

- а) бросишь их рядом;
- б) отнесешь в мусорный бак;
- в) тщательно зароешь в песок.

4. На свете существует множество пауков. Один из них сползает по стенке рядом с тобой. Что ты делаешь?

- а) берешь тапочку и убиваешь;
- б) усыпляешь и берешь в коллекцию;
- в) *наблюдаешь, куда он уходит.*

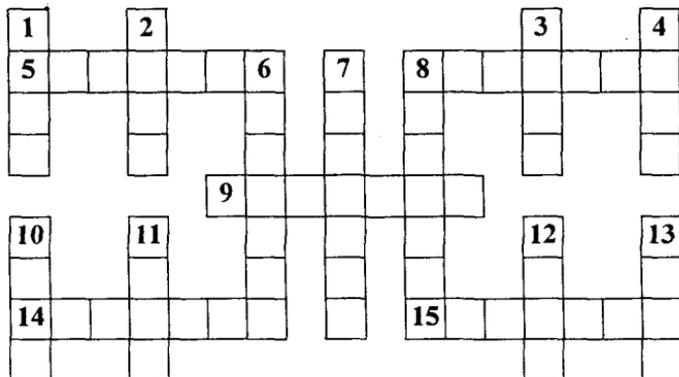
Капитанский конкурс-поиск "В Беловежской пуще"

Среди изображенных на рисунке зверей капитаны должны найти определенных по жребью: рысь и лося.

Зоокроссворд

Задание для обеих команд: прослушав загадки, заполнить кроссворд. Команда, первой ответившая правильно, получает 1 балл. В случае неправильного ответа другая команда имеет право ответить.

По горизонтали:

5. У зверенка клюв пророс, получился... (*утконос*).
8. Погулять выводят летом ребятишек поутру. Не нужны коляски детям, если мама... (*кенгуру*).
9. Барашек-ребенок зовется... (*ягненок*).
14. В цирке можно посмотреть, как танцует вальс... (*медведь*).
15. В море кто играет в прятки? Это кит. Точней... (*касатка*).

По вертикали:

1. В лунке плавает без звука, стережет добычу... (*щука*).
2. Пронесется по дороге – пыль столбом, в глазах огонь. Стригуном был тонконогим, а теперь красавец... (*конь*).
3. Ищет рыбка в море нитку, так найти и не смогла, эта тоненькая рыбка называется... (*игла*).
4. По двору пройти боюсь – там живет драчливый... (*гусь*).
6. В зоопарке в темной клетке, словно яблочко на ветке, вспоминает воли ширь раскрасневшийся... (*снегирь*).
7. Пасть раскрыв, как чемодан, громким голосом орет великанский баклажан – африканский... (*бегемот*).
8. Видишь норку под кустом? Кто хозяин в доме том? Прощмыгнул около ног рожий хищник... (*колонок*).
10. Грациозно, словно дама, по горам шагает... (*лама*).
11. Вот живая голова – из дула глядит... (*сова*).
12. Эту плоскую рыбешку опасайся, говорят. Электричеством дерется, защищаясь, рыба... (*скат*).
13. Чернокрылый друг пернатый прочь летит от нашей хаты. Не печалься и не плачь – к нам весной вернется... (*грач*).

Конкурс болельщиков "Не долго думая"

Зрителям демонстрируются плакаты с наиболее известными животными и растениями из Красной книги. Назвавший наибольшее количество получает приз.

Домашнее задание

Рассказать русскую народную сказку "Колобок", используя экологическую терминологию.

Подведение итогов турнира. Награждение команды-победительницы и победителя зрительского конкурса.

РОСЛИНИ-ЛІКАРИ

Людство може і повинно зберегти природу. Земля немислима без рослинного світу.

Надзвичайно різноманітний рослинний світ нашої планети. Він дивує нас багатством видів, форм, барв, незвичайними плодами, чарує своєю неповторною красою, вабить нерозгаданими таємницями.

Лікарські рослини містять у собі велику кількість різноманітних речовин, які за певних умов впливають на організм людини чи тварини. Збирати лікарську й технічну сировину потрібно в той період, коли вона містить максимальну кількість діючих речовин. Кращим часом для збирання сировини є період з 8-ї год ранку до 17-ї год вечора.

Бруньки збирають рано навесні (березень – квітень), коли вони вже набубнявіли, але ще не почали розпускатися.

Кору збирають у квітні – травні, коли по корі до бруньок проходить вода з розчиненими в ній органічними речовинами. В цей період вона легко відшаровується. Збирають гладеньку кору з молодих гілок. Для цього роблять два кільцевих надрізи ножем на відстані 25-50 см один від одного і з'єднують їх одним поздовжнім надрізом.

Листки збирають переважно до/або під час цвітіння рослини, за винятком тих рослин, листки в яких з'являються після цвітіння (*підбіл*). Зривають нижні листки, а верхні залишають, щоб не зашкодити цвітінню і плодоношенню рослин.

Квітки, суцвіття збирають на початку цвітіння, зриваючи руками або зрізуючи ножицями. Укладають їх нещільно, в невелику тару і одразу ж сушать.

Траву збирають на початку цвітіння, у деяких видів (*звіробій, материнка*) – під час повного цвітіння, зрізуючи ножем або серпом надземну частину на рівні нижніх листків.

Плоди і насіння збирають повністю достиглими і після досушування очищають від сторонніх домішок та пилу на спеціальних віялках.

Корені, кореневища, бульби й цибулини збирають наприкінці вегетативного розвитку рослин, коли надземні частини в'януть. Іноді збирають підземні частини навесні, коли надземні пагони ще не почали відростати.

Основні умови і терміни сушіння

Бруньки сушать у затінку, розстилаючи тонким шаром, або в сушарках при температурі 25-30°C. Сушити бруньки у печі або на печі не можна, бо від перегрівання вони розпускаються.

Кору сушать на повітрі у затінку або в чистому приміщенні, що добре провітрюється. Можна сушити і в сушарках при температурі 40-45°C.

Квітки сушать у день збирання на вільному повітрі у затінку (уникаючи прямого сонячного проміння) або у приміщенні, що добре провітрюється. Слід стежити за тим, щоб квітки не пересихали, зберігали свій природний колір.

Листя сушать на вільному повітрі у затінку, приміщенні, яке добре провітрюється, і на горищах під залізним дахом. Але в усіх випадках його розстиляють тонким шаром. Плоди сушать зразу після збирання на вільному повітрі, на горищі під залізним дахом, у нагрітій печі, на печі (при температурі 50-60°C), розклавши тонким шаром на обтягнутих полотном або марлею рамах, ситах, решетах, залізних чи фанерних листах. Деякі плоди (*шишини, малини, чорниці*) треба спочатку прив'язати на сонці.

Корені та кореневища очищують від землі, миють і сушать у теплом приміщенні. Перед сушінням рекомендується протягом 1-2 днів підв'язати на вільному повітрі.

Зберігання лікарських рослин

Зберігати лікарські рослини треба у чистому, сухому місці, що добре провітрюється і куди не проникають пряме сонячне проміння і волога, де не повинно бути комах, гризунів і речовин із сильним запахом. Отруйні рослини зберігають окремо від неотруйних, духмяні – окремо від непахучих, дотримуючись техніки безпеки.

Запам'ятайте! *Отруйні рослини треба обов'язково зберігати під замком. Використовувати лікарські рослини, які зберігалися більше одного року, не рекомендується.*

Щоб запобігти подрібненню, лікарські рослини зберігають у закритих фанерних або картонних коробках, час від часу провітрюючи. Ягоди треба зберігати на постійних протягах.

Рольова гра

Ведучий. Скрізь і всюди нас оточують лікарські рослини. Давайте сьогодні на уроці ознайомимося зі значенням деяких лікарських рослин.

1-й учень. Калина – високий гіллястий кущ заввишки до 4-5 м. Кора сіра. Пагони зеленувато-сірі із супротивними бруньками. Квітки зібрані в плоскі щіткоподібні суцвіття. Плід – ягодоподібна овальна кістянка. Цвіте калина в травні – червні. Плоди досягають у вересні – жовтні. Плоди містять аскорбінову кислоту, дубильні речовини, інверсний цукор та інші речовини. В насінні виявлено жирну олію (близько 20%).

Калина звичайна – дуже популярна в народі, оспівана в народних піснях.

Калина

Лікар. У народній медицині настій та відвар кори застосовують для лікування хвороб простудного походження, скрофульози, носовій кровотечі; настій плодів – при геморої; сік плодів – при захворюваннях горла, бронхів, шкірних хворобах; настій та відвар квіток із сушених плодів – при гіпертонічній хворобі, захворюванні нирок. Варені ягоди калини використовують для лікування респіраторно-вірусних та печінкових захворювань.

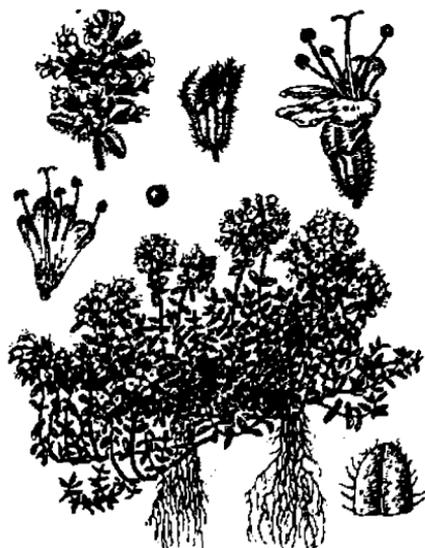
Фармацевт. Для полоскання ротової порожнини і горла готують такий настій. Беруть 1 ст. ложку сушених ягід та 1 ст. ложку квіток калини, заливають 1 склянкою окропу, настоюють 2 год. Цей настій дають дітям при діатезі по 1 чайній ложці 3–4 рази на добу за 30 хв до їжі.

2-й учень. Чебрець звичайний – дуже популярна рослина в Україні. Це невеликий напівкущик заввишки 10–35 см. Листки невеличкі черешкові або довгасті. Квітки рожеві, червоні або білі. Рослина надзвичайно запашна. Росте на узліссях, пагорбах, цвинтарях, високих і сонячних берегах річок, на кручах. Починає цвісти в кінці травня і при дощовій погоді аж до середини вересня.

Діючою основою чебрецю звичайного є летка олія (іноді близько 10%), дубильні та гіркі речовини, смоли, мінеральні солі та ін.

Лікар. Препарати чебрецю угамовують кашель при гострому та хронічному бронхітах, а також застосовуються для лікування коклюшу. Препарати чебрецю також застосовують для лікування пієлонефриту, радикуліту, невриту, суглобового ревматизму.

Настій із чебрецю вживають при бронхіті, запаленні легень, аденовірусних інфекціях дихальних шляхів.

Черець звичайний

Фармацевт. Для приготування настою з чебрецю звичайного беруть 1 ст. ложку рослини, заливають 1 склянкою окропу, настоюють 10 хв. П'ють по 50-100 мл тричі на день за 30 хв до їжі.

Ведучий. Слід пам'ятати, що для медичного використання заготовляють квітконосні стебла під час найінтенсивнішого цвітіння рослини.

3-й учень. Меліса лікарська – багаторічна трав'яниста рослина. У дикому вигляді росте в Середземноморському регіоні. В Україні рослина дуже популярна як серед знавців народної медицини, так і серед пасічників, оскільки меліса – чудовий медонос. Висівають мелісу на городах та грядках. Вирощують її як технічну культуру в окремих господарствах для одержання ароматичної олії. Це сонцелюбна і вологолюбна рослина. Росте на одному місці не більше 2 років, далі засихає. Рослина здатна до значного самовисіву. Стебло чотиригранне, гіллясте, високе. Іноді досягає висоти 1 метра і більше. Рослина запашна. Квітки білуваті, рожеві з червоною плямою. Починає цвісти всередині червня і цвіте до глибокої осені (аж до приморозків). Листки при подрібненні пахнуть цитриною.

Лікар. Народною медициною препарати меліси лікарської здавна використовуються для лікування багатьох недуг. Препарати меліси застосовують для лікування захворювань травного тракту, печінки, цукрового діабету, запальних процесів сечостатевої системи, зокрема, при сечокам'яній хворобі, уретриті, циститі. Зупиняє нудоту і блювання, діє протисудомно, заспокоює нервову систему, поліпшує сон, має анестезуючі властивості. Препарати меліси застосовують при гастриті та хронічному бронхіті, коклюші, трахеїті, пневмонії, серцевому не-

врозі, ядусі, ревматичному болю у суглобах, безсонні, мігрени при значному нервовому виснаженні, стресових станах, перед важкими операціями. Вони заспокоюють нервову систему, поліпшують сон, позитивно впливають на діяльність серцево-судинної системи.

Фармацевт. Готують відвар із листків і квітконосних стебел меліси лікарської. Беруть 1 ст. ложку добре подрібненої рослини, кип'ятять 1 хв і настоюють 10 хв. Склянку відвару випивають за 4 рази протягом доби, до їжі.

При нервовому перезбудженні добрий ефект дає застосування препаратів, виготовлених із меліси лікарської у суміші з коренями валеріани лікарської та синюхи блакитної. Беруть по 1 ст. ложці зазначених вище рослин, заливають 1 склянкою води, кип'ятять 10 хв і настоюють 4 год. П'ють по 2 ст. ложки 3 рази протягом дня і четвертий раз – перед сном.

4-й учень. Береза бородавчаста славиться в народі як джерело цілющого соку, який вона щедро віддає навесні. Береза досягає висоти 20-25 метрів. Дерево гіллясте. Цвіте у квітні – травні.

Сировиною для медичного застосування є бруньки, березовий сік, молоді листки.

Фармацевт. Бруньки заготовляють у березні – на початку квітня, коли вони починають ледь бубнявіти; листки – у травні, коли вони ще молоді та ніжні.

Лікар. У науковій медицині застосовують настій та відвар березових бруньок як сечогінний і жовчогінний засоби. Використовують також, як примочки для лікування фурункул, поранень.

Береза бородавчаста

Березовий сік ефективний при простуді, алергічних хворобах, захворюваннях нирок, печінки, розладах кровообігу.

Фармацевт. Беруть 1 ст. ложку подрібнених сухих листків, заливають 1 склянкою окропу, настоюють 10 хв. П'ють по 100 г тричі на день за 30 хв до їжі.

4-й учень. Сосна лісова поширена по всій території України. Це високе розгалужене дерево з конусоподібною або пірамідальною кроною. Молоді пагони зеленуваті, згодом стають жовтувато-сірими. Хвоя зверху випукла, темно-зелена, знизу – жолобчаста, тримається на рослині від 3 до 5 років. У бруньках знайдено летку олію (близько 0,36%), дубильні речовини, смолу. Живиця містить летку олію, смоляні кислоти.

Фармацевт. Із лікувальною метою застосовують бруньки сосни лісової. Їх збирають ранньої весни, коли на них ще не розпускаються верхівкові лусочки. Сировину сушать у теплих добре провітрюваних приміщеннях, розстилаючи тонким шаром. Зберігають висушені бруньки в щільній паперовій тарі.

Лікар. Препарати сосни звичайної використовують у науковій та народній медицинах, насамперед, як відхаркувальні, сечогінні та дезінфікуючі засоби. Сосновий дьоготь застосовують для лікування екзем, лишай, корости.

Фармацевт. При лікуванні запальних процесів верхніх дихальних шляхах, як дезінфікуючий і сечогінний засіб, дуже ефективний відвар соснових бруньок. Його роблять так: беруть 1 ч. ложку подрібненої сировини, заливають 1 склянкою води, кип'ятять на малому вогні 10 хвилин. П'ють по 50 мл 4 рази протягом доби.

5-й учень. Конвалія травнева – багаторічна трав'яниста рослина з довгим повзучим стеблом заввишки до 30 см. Квіткова стрілка закінчується однобокою китицею, на якій дугою схиляються донизу білосніжні дзвоникоподібні квітки, дуже запашні. Плід – соковита червона ягода з 1-9 насінинами. Цвіте з кінця квітня до початку червня.

Росте в тінистих хвойних, листяних і мішаних лісах, зелених моховиках, між чагарниками на помірно вологому ґрунті.

Ведучий. Збирають квітки конвалії на початку цвітіння, коли вони ще не пожовкли, зрізуючи на рівні нижніх плівкових листків. Запам'ятайте! Не можна виривати рослину разом із кореневищем, бо це призведе до знищення рослини. Суцвіття зрізують на рівні 3 см від нижньої квітки. Листки зрізують до кінця цвітіння.

Лікар. Як лікувальний засіб конвалія відома давно. Настій із квіток конвалії застосовують у випадку серцевих, нервових, очних захворювань. У 1929 р. із конвалії виділена основна діюча кристалічна речовина – конвалотоксин. Під впливом конвалотоксину уповільнюється серцебиття, урівноважується робота серця.

У випадку значного послаблення серцевої діяльності використовують внутрішньовенно (в ампулах) препарати конвалії: конвазид, конвалотоксин.

Конвалія травнева

Фармацевт. У випадку неврозу серця як заспокійливий і болезаспокійливий засіб готують настій: 1 ст. ложку висушеної трави конвалії – на 1 склянку води, п'ють по 1 ст. ложці двічі на день.

6-й учень. Кропива дводомна – це багаторічна трав'яна рослина. Кореневище потужне, повзуче. Стебло пряме, чотиригранне. Листки та стебло вкриті пухом і жалкими волосками. Якщо доторкнутися до них відчувається пекучий біль, шкіра запалюється, свербить. Квітки дводомні, дрібні, жовтувато-зелені. Плід – яйцевидний горішок. Цвіте з середини червня до пізньої осені. Росте як бур'ян скрізь – на пустирях, попід тинами, в лісі, на узбіччі шляхів.

Ведучий. Із лікувальною метою використовують листя кропиви. Збирають листки у червні – серпні, зриваючи їх без стебел (тільки з рослин, що цвітуть) знизу у напрямі до верхівки стебла. Після цвітіння зривати листя не слід. Можна скосити кропиву і після того, як вона полежить кілька годин, обірвати листки.

Лікар. Дія кропиви на людський організм пов'язана із умістом значної кількості вітаміну К, який сприяє зсіданню крові та припиненню кровотеч. Препарати з кропиви посилюють скорочення гладких м'язів матки, одночасно зменшуючи кровотечу, сприяють нормалізації порушеного менструального циклу, діють протизапально у випадку гінекологічних захворювань.

Кропива дводомна

Фармацевт. 1) Як кровоспинний засіб – настій: 1 ст. ложка сухих листків кропиви на 1 склянку води, п'ють по 1 ст. ложці 3-4 рази на день за 30 хв до їжі.

2) Як вітамінний засіб: беруть 2 ст. ложки суміші з листків кропиви, ягід смородини, шипшини, кореня моркви (по 1 ст. ложці кожного) на 2 склянки окропу і п'ють цей настій по 1/2 склянки 3-4 рази на день.

7-й учень. Шипшина – гарний колючий куш із бурувато-червоними гілками, з великою кількістю дрібних тонких шипів і щетинок. Квітки великі, ароматичні, рожеві або червоні, на довгих квітконіжках. Плоди соковиті, гладенькі. У середині плодів знаходяться тверді білі горішковидні сім'янки з численними загостреними щетинистими волосками.

Шипшина голчаста цвіте в червні-липні, шипшина коричнева – в травні-липні. Плоди обох видів досягають у серпні-вересні й лишаються на гілках до зими.

Шипшина голчаста росте в лісах, переважно ялинових, на лісових схилах і на узліссі, луках, а шипшина коричнева – у лісах, серед чагарників, по руслах і заплавах рік.

Ведучий. Із лікувальною метою застосовують стиглі плоди обох видів шипшини. Збирають плоди у період стиглості, наприкінці серпня – у вересні; збирати слід обережно, вручну, у брезентових чи інших рукавицях, безпосередньо з куша, причому тільки цілі яскраво-червоні, незіпсовані плоди, коли вони ще тверді, намагаючись не м'яти їх. Складати плоди слід у кошики, обтягнуті тканиною, плоди зібрати до настання заморозків. Свіжозібрані плоди треба негайно сушити.

Лікар. Настої з коренів шипшини і плодів здавна використовували в народній медицині у випадку захворювання печінки і шлунково-кишкового тракту.

Технолог. У харчовій промисловості варення і повидло зі свіжих плодів шипшини використовують для начинок у цукерки.

Фармацевт. При катарі шлунка зі зниженою кислотністю застосовують настій: 3 ст. ложки ягід шипшини на 1 л води, вживати 1/2 склянки тричі на день.

У випадку захворювання печінки, як жовчогінний засіб при гіпо- і авітамінозах застосовують такий настій: 1 ст. ложку цілих плодів шипшини заливають 2 склянками окропу, після чого накривають посудину кришкою і кип'ятять 10 хв, потім ставлять у темне місце в добре закритій посудині та настоюють протягом 22-24 год; після цього настій проціджують і п'ють по 1/2 склянки тричі на день перед їжею.

Лікар. В аптеках є готовий препарат із плодів шипшини – холосас, який вживають по чайній ложці 2-3 рази на день до їжі. Є також різні концентрати у таблетках, драже із шипшини, що містять вітамін С.

8-й учень. Малина – лікарська, харчова, медоносна, декоративна рослина. Кущ заввишки до 1-2 метрів, із річними вегетуючими пагонами і здерев'янілими дворічними стеблами. Однорічні пагони сизуваті, прямі, вкриті тонкими коричнево-червоними шипами.

Малина – прекрасний медонос, дає багато нектару. За період цвітіння з 1 га бджоли можуть зібрати 50-100 кг меду. Крім нектару, бджоли збирають і пилок. Особливістю малини як медоносу є те, що вона має тривалий період цвітіння (протягом місяця), нектар легкодоступний і добре виділяється, щоденний приріст меду на вулик становить 3,5-5,5 кг.

Ведучий. Ягоди малини дуже ніжні, легко мнуться, тому збирати їх треба обережно. Збирають ягоди вручну і складають у невеликі плетені кошики, в яких і транспортують до місць переробки чи споживання.

Сушать плоди у сушарках при температурі 50-66°C або в печак. Перед сушінням корисно пров'ялити плоди на сонці, розстеливши їх тонким шаром на тканині.

Лікар. Народна медицина рекомендує використовувати ягоди і гілки для лікування простуди, грипу, знесилення після тривалої хвороби, як жарознижувачий засіб; листки – від кашлю, хвороб горла, пропасниці; квітки і листки в суміші застосовують від геморою і жіночих хвороб; зовнішньо – для виведення фурункулів на обличчі та проти рожистих запалень. Плоди малини також використовують для поліпшення апетиту.

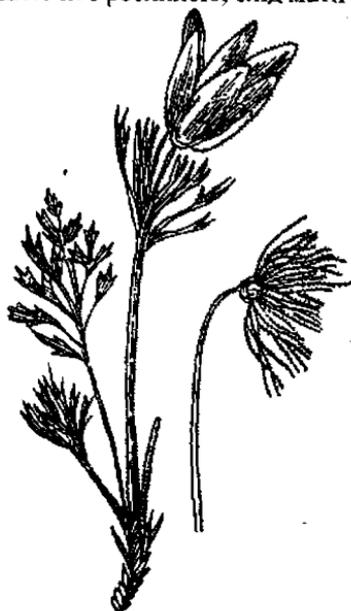
9-й учень. Сон-трава лучна – це багаторічна трав'яна рослина. Стебло пряме, густо-м'яковолосяне. Листки вкриті густими білими волосками. Квітки дзвоникovidні, пониклі, блідо-лілові. Смак свіжозібраної трави пекучий. Запах сильний, що викликає слізотечу. Після висушування ці якості значною мірою втрачаються. Цвіте в квітні – травні.

Малина

Сон-трава містить летку речовину анемонін, а також сапонін, що пригнічує центральну нервову систему і розслаблює м'язи.

Ведучий. Збирають листки в травні – червні, зриваючи їх з рослини. Сушать на вільному повітрі в затінку або в приміщенні, що добре провітрюється. Працюючи з рослиною, слід мати на увазі, що вона отруйна.

Сон-трава лучна

Лікар. У народній медицині сон-траву застосовують у випадку нервових захворювань, безсоння, коклюшу, бронхіту, подагри, водянки, ниркових і печінкових коліків, зубного болю, а також різних висипів.

Фармацевт. Застосовують як відхаркувальний засіб і для лікування коклюшу. Настій: 2 чайні ложки сон-трави залити 1 склянкою води, вживати по 1 ст. ложці тричі на день; спиртову настойку можна купити в аптеці, яку вживають по 10-15 крапель тричі на день.

Ведучий. Як бачимо, людське життя немислиме без лікарських рослин. Завдяки цілющим властивостям їх здавна використовують для лікування різних хвороб, виготовлення нових медичних препаратів.

У наш час з усіх кінців земної кулі лунають голоси вчених, які з тривогою повідомляють про значне збіднення рослинності у різних країнах.

Це цікаво

У давнину людина майже повністю залежала від природи, але брала з рослинного світу не так уже й багато. Та згодом, із розвитком промисловості, господарської діяльності вплив людини на природу стає все помітнішим, призводячи до зміни флори.

Сьогодні у світі одній десятій усіх видів загрожує зникнення. Слід пам'ятати, що коли гине вид, гине неповторний витвір природи, зменшується її генетичний фонд. Відомий англійський учений Д. Даррел дуже влучно сказав, що "...знищення будь-якого виду – це злочинний акт, рівнозначний знищенню неповторних пам'яток культури...".

Кожен вид чимось цінний. І якщо не сьогодні, то в майбутньому наука може відкрити його корисні властивості.

Наша держава повсякчас піклується про охорону довкілля, виділяючи величезні кошти. В Україні рідкісні рослини охороняються у біосферних заповідниках – Карпатському, Чорноморському, Новоасканійському, в державних заповідниках, у державних ботанічних заказниках, а також на деяких інших заповідних територіях. Передбачається створити нові заповідники, національні парки.

Рослини, які потребують посиленої охорони, вирощуються в ботанічних садах, а потім запроваджуються в культуру.

Ми, людство – діти біосфери нашої планети.

Земля – наша колиска, наш єдиний спільний дім. Щоб він завжди залишався зеленокучерявим, квітограйним, сповненим буянням усього життєвого різноманіття, кожен із нас повинен нести відповідальність за розумне, бережливе ставлення до природи, до всього живого, до кожної білинки і квіточки.

НАВЧАЛЬНІ ДИСКУСІЇ З ПРОБЛЕМ ДОВКІЛЛЯ

Шкільна екологічна освіта спрямована насамперед на формування відповідального ставлення до навколишнього середовища. А цього неможливо досягти, сухо викладаючи наукові відомості, факти.

Вивчення довкілля має бути цікавим і захоплюючим. Тому важливо використовувати якнайбільше різноманітних педагогічних форм і методів. У традиційній шкільній практиці дискусія не є новиною. Проте не всі резерви цього методу вичерпано. Крім того, вміння дискутувати – універсальні вміння, які необхідні кожній пересічній людині в повсякденному житті: адже майже щодня нам доводиться викладати власні міркування, аргументувати свої твердження з того чи іншого приводу. Не менш важливі й уміння вислуховувати думку іншої людини, прийняття чи відхилення її або здатність до компромісу.

Навчальна дискусія допомагає набутти навичок загального спілкування: володіти голосом і мовою тіла, встановлювати й підтримувати зоровий контакт, виявляти повагу до інших, концентрувати увагу, швидко реагувати, співпереживати, чітко мислити та вільно говорити.

Завдяки дискусії учні опановують також основи ораторського мистецтва: зацікавлення слухачів вступним словом на початку та резюме – в кінці, вміння підтримувати увагу слухачів, логічне аргументування, розвиток думки, чіткі структура та висновки виступу.

У ході дискусії розвиваються навички критичного мислення:

- обмірковування сильних і слабких місць протилежного погляду та здатність поставити себе на місце іншого;

- усвідомлення того, що почуття є реакцією на ситуацію: вони можуть бути виражені по-різному за різного розуміння певної ситуації;

- усвідомлення обмеженості своїх знань і критичне ставлення до власних прихильностей та пристрастей;

- об'єктивне сприймання нетрадиційних ідей та переконань;

- критичне ставлення до узагальнень, пошук можливих винятків;

- розуміння та свідоме вживання відповідної термінології;

- усвідомлення цінностей, на яких ґрунтується судження;

- максимальне зосередження на розв'язуванні проблеми, пошуки оптимального рішення, можливо, всупереч власним уявленням;

- позитивне ставлення до слухних запитань, що можуть сприяти розвитку лінії думки;

- аналіз проблеми, виділення складових з подальшим синтезом (об'єднанням) їх у нове ціле;

- уміння відрізнити свої спостереження від висновків;

- розрізнення фактів, що стосуються і не стосуються проблеми;

- уміння побачити протиріччя;

- оцінка наслідків вчинків, переконань та ідей.

Ефективність пропонуванних нижче форм навчальних дискусій перевірена на практиці вчителями Києва, Вінниці, Хмельницького та працівниками багатьох шкіл не лише України, а й країн Центральної та Східної Європи, де впроваджуються методи програми екологічного виховання "Людина і довкілля".

Проводити такі дискусії можна як у приміщенні, так і надворі. Кількість учасників – 25-30 осіб.

Спершу запросіть учасників сформулювати правила дискусії. Якщо потрібно, підкажіть, доповніть, уточніть їхні пропозиції. Разом ви встановите основні правила: говорити по черзі, дотримуватися теми, зговорювати ідеї, а не особистість того, хто їх висловлює.

Яку б із запропонованих форм проведення дискусії ви не обрали, пам'ятайте, що всі вони відкриті, тобто не передбачають однозначної відповіді. Не варто домагатись, аби всі дійшли однієї думки (хоча це й може статися). Головне завдання – стимулювання мислення, а не формування раз і назавжди усталених переконань учасників. Роль керівника при цьому – створення умов для вільного висловлювання дітей. Тому, коли говорять учасники, не намагайтеся бути в центрі уваги (відійдіть убік). Нехай учні звертаються один до одного, а не до вас.

"По той бік дороги", або "Голосуємо ногами"

Поділіть приміщення (майданчик) на дві частини умовною лінією. Станьте на цій лінії. Поясніть учасникам правила: ви висловлюватимете певні твердження, а ті, хто згоден, ставатимуть ліворуч, хто не погоджується, – праворуч. (Бажано просто на підлогу покласти таблички "Так" і "Ні" у відповідних частинах приміщення.) Твердження необхідно сформулювати досить категорично, щоб на них можна було відповісти "так" або "ні".

Наприклад: *Захист довкілля – справа професіоналів. Людство має відмовитися від використання атомної енергії. Ставити досліди на тваринах неприпустимо. Споживати м'ясо аморально. У сучасних умовах в Україні розв'язування економічних проблем має переважати над розв'язуванням екологічних.*

Серед тверджень можуть бути й жартівливі, аби зняти напруження, розважити учасників і водночас повправляти у правилах гри.

Наприклад: *У мене є старша сестра. Я люблю морозиво. Мені подобається вивчати проблеми довкілля. Я вирощую квіти вдома. Я вмію смажити картоплю.*

Запрошуйте бажаючих пояснити свою позицію (винятком можуть бути випадки, коли твердження жартівливі). Висловлюватися вони мають, дотримуючись правил дискусії.

У ході дискусії може статися, що всі учасники, відповідаючи на якесь твердження, стануть "по один бік дороги". У такому разі керів-

ник може виступити єдиним опонентом усієї групи, провокуючи дискусію, навіть якщо його думка насправді також збігається з думкою школярів. Згодом, коли діти наведуть свої аргументи, доцільно погодитись і стати з ними разом. Це не зашкодить вашому авторитету.

Наприкінці проаналізуйте з учасниками хід дискусії: Чи завжди всі дотримувалися правил? Чи були аргументи переконливими? Яких помилок найчастіше припускалися учасники? Щодо останнього варто нагадувати про це в ході дискусії, якщо учасники допускатимуть грубі порушення.

"Акваріум"

Разом з учасниками складіть перелік можливих тем для обговорення. Запишіть їх на дошці і нехай кожен обере для себе одну з них.

Поділіть учасників на групи по 3-6 осіб. Нехай кожна група визначить одну тему для себе, узагальнивши індивідуальні уподобання. Запишіть пропозиції від груп на дошці. Оберіть тему для загального обговорення.

Поділіть слухачів на 2 групи. Для цього запропонуйте школярам трохи пострибати на двох ногах, потім – на одній нозі, потім – знову на двох і знову на одній... За вашим сигналом усі мають зупинитися на тій нозі, на якій стрибали. Ті, хто стоятиме на лівій, утворять першу групу, інші – другу. Бажано, щоб за кількістю учасників групи були приблизно однаковими.

Одна з груп розроблятиме аргументи, інша – контраргументи з обраної проблеми. Наприклад, із проблеми *збереження лісів* аргумент – ліси необхідно оберігати як потужне джерело кисню; контраргумент – водночас людство не може відмовитися від деревини, інших матеріалів (лікарська сировина, смола тощо). Якщо учасники вважають за потрібне, нехай роблять для себе записи, готують ілюстрації тощо.

За 5-7 хв коли групи будуть готові, нагадайте основні правила дискусії. Дотримуватись їх не завжди легко. Тому запропонуйте передавати від одного учасника до іншого ключ або фломастер (маркер). Говорити матиме право лише той, хто його триматиме.

Переконавшись, що все готове, приступайте до дискусії. Учасників першої групи посадить у коло, інші нехай стануть позаду них. Поставте в коло один вільний стілець. Користуючись ключем, надайте можливість навести свої аргументи тим, хто сидить у колі – "рибкам". Заохочуйте представників іншої групи наводити контраргументи. Той, хто хоче висловитися, займає вільний стілець.

"Битва з чудовиськом"

Запропонуйте учням пригадати чудовиська з дитячих казок. Зрештою, в кожній казці знаходився сміливець, який перемагав чудовисько.

У наш час також існують небезпечні "чудовиська". Щоправда, вони дещо незвичайні – кислотні опади, озонові діри, накопичення відходів та інші екологічні проблеми. Пропонована дискусія надає школярам змогу виступити в ролі сміливців-рятівників. А їхньою зброєю будуть здобуті знання й уміння.

Поділіть учнів на дві команди. Кожна з них має скласти список із 3-4 "чудовиськ", якими буде згодом "атакувати" іншу команду. Списки "чудовиськ" можуть певною мірою співпадати. Нехай команди обмінюються складеним переліком, щоб підготуватися до подальшої "битви".

Після короткої підготовки можна розпочинати "атаку" своїм "чудовиськом". Наприклад: "Я – страшне чудовисько на ймення Озонова Діра! Крізь мене на Землю потрапляють могутні сонячні промені, здатні знищити все живе на планеті".

Інша команда має одразу відреагувати: "Приборкаємо й тебе! Заморимо голодом – перестанемо підгодовувати фреонами, що руйнують озоновий шар. А поки що захищатимемось за допомогою сонячних окулярів".

У відповідь "чудовисько" наносить нові удари.

Чим більше обізнані учні з певної екологічної проблеми, тим більше "видів зброї" вони зможуть застосувати. "Чудовисько" вважається переможеним, коли воно більше не в змозі "атакувати".

Поміняйте команди ролями і викличіть до бою наступне "чудовисько" зі списку.

Описані форми дискусії передбачають активність школярів, утвердження їхньої самостійності, самоуправління. Відповідно змінюється й роль учителя.

Функції вчителя реалізуються в таких ролях:

вчитель-куратор, керівник навчального процесу. У цій ролі ви, коли потрібно, надаєте інформацію, запитуєте, спрямовуєте обговорення; ви не повинні завжди бути арбітром. У разі виникнення конфлікту доречно виступити в ролі посередника. Ви повинні вислухати всі думки, незважаючи на можливе негативне особисте ставлення до змісту обговорюваного. Якщо запитають вашу думку, зважте всі "за" і "проти".

Ваше рішення може змінюватися залежно від предмета розмови та ситуації в учнівській дискусії. Ви можете поцікавитися в учнів, що спонукало їх запитати про вашу думку. Інколи учні запитують, сподіваючись, що ваша ствердна відповідь зміцнить їхні позиції в класі, іноді – просто із цікавості. Учні можуть запитувати й тому, що самі шукають відповіді, і ваше слово може розв'язати дилему для них.

Пам'ятайте, що ваші слова сприйматимуться з великою повагою, якщо ви:

➤ уникатимете виступати лише в ролі експерта. У протилежному разі учням може бути важко не погоджуватися з вами і висловлювати власні міркування;

➤ не нав'язуватимете учням своїх цінностей та ідей. Це дуже важко, особливо коли ви в чомусь глибоко переконані. Але не можна бути й абсолютно відстороненим від ходу дискусії, особливо коли хтось з учнів висловлює хибні думки. Якщо ви не втрутитесь у такому випадку, інші учні також можуть прийняти помилкове твердження за факт або поставити під сумнів вашу компетентність;

➤ заохочуватимете учнів до ведення діалогу замість опосередкованого спілкування через вас. Дискусія буде ефективнішою, якщо учні розмовлятимуть безпосередньо один з одним, встановивши зоровий контакт;

➤ навчатимете учнів не переносити суперечки з ідейних питань на особистісні стосунки. Коли люди не погоджуються з думками співбесідника, розумна дискусія може тривати. Коли ж починаються випадки проти особи, дискусія перетворюється на сварку, що шкодить мікроклімату в класі;

➤ використовуватимете свою позицію вчителя для підвищення статусу учнів у класі, виховання почуття власної гідності, значущості, ціннісності;

➤ спілкуючись з учнями, пам'ятатимете, що ви впливаєте на них не лише мовою, а й тембром голосу, жестами. Пам'ятайте, що вплив на особистість, з якою ви контактуєте, визначається: "мовою тіла" – на 55%; тембром голосу – на 38%; словом – на 7%.

Важливо також бути активним слухачем і сприймати співбесідника за допомогою всіх органів чуттів. Нехай кожен учень знає, що вас справді цікавить те, що він хоче висловити. Свою зацікавленість ви можете виявити як словами, так і мовою тіла. (Будьте уважні, адже так само ви можете видати свою байдужість!)

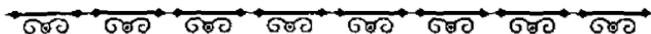
Усе зазначене стосується не лише формального спілкування в ході навчально-виховного процесу, а й будь-якого спілкування за межами школи, класу. Будь-що залишайтеся самі собою і створюйте для учнів сприятливу обстановку на ваших заняттях.

Література

1. Людина і довкілля. – К.: Абрис. 1997. – 301 с.
2. Сзабова С. Экоигры в школе и вне школы. – К.: Инф. агентство "Эхо-Восток". 1995. – 56 с.

Н. Пустовіт, Н. Левчук

4. ЖИВЫЕ ЧАСЫ И БАРОМЕТРЫ В ПРИРОДЕ

Живые индикаторы

*На рисунке: канарь, голуби, золотые рыбки,
комнатная муха, рыжая лесная полевка.*

Еще в начале века во многих странах углекопы использовали канарейку и мышей как чутких уловителей рудничного газа, а многие поколения английских горняков брали в шахты клетки с чижками — прекрасными "контролерами" на присутствие в воздухе угарного газа. Современные ученые обнаружили, что обыкновенная муха занимает среди насекомых одно из первых мест не только по чувствительности своего органа обоняния, но и по количеству химических веществ, на которые она способна реагировать.

В качестве живых индикаторов на степень загрязнения сточных вод используются золотые рыбки, которые приходят в волнение, если вода недостаточно очищена от ядовитых веществ. Впервые эти рыбки были с успехом применены на нефтеперегонных заводах. Такую же роль в отстойных водоемах химкомбинатов выполняет зеркальный карп.

Обнаруженная необыкновенная способность голубей отличать предметы по признакам, трудноразличимым для глаз человека, дает возможность использовать их на производстве в качестве контролеров.

На рисунке: парнолистник обыкновенный, прострел, полевой хвощ, качим.

То, что растения меняют цвет и форму в зависимости от состава почвы, на которой они растут, подмечено еще давно и использовалось старателями в поисках полезных ископаемых. Так родилось понятие о растениях-рудоуказчиках.

Если, например, в почве имеется никель, то сон-трава изменяет не только цвет, но и форму, а голубовато-фиолетовые цветы прострела на такой почве становятся белыми. В Туркмении кусты парнолистника указывают на присутствие гипса, карликовая вишня и миндаль — на известняк. Появление участков лиственного леса среди хвойных лесов Дальнего Востока свидетельствует о залегании каменного угля. Есть растения, способные накапливать золото, например полевой хвощ. В Европе на залежи цинка безошибочно указывает галлейная фиалка, в Квинсленде залежам золота и серебра часто сопутствуют кусты жимолости, на Малайском полуострове — гвоздика, на Рудном Алтае на присутствие меди указывает скромное растение качим.

На рисунке: кальмар обыкновенный, гремучая змея, мечехвост, пингвин адели.

Живые часы, барометры, индикаторы, рудоуказчики, радиоактивные ловители – все это открыл для себя человек в природе. И чем глубже проникал он в ее тайны, тем больше нового узнавал.

Совсем недавно родилась наука бионика, цель которой – помочь человеку перенять "секреты" у живой природы. Природа создала необыкновенно совершенные живые механизмы. Ученых привлекает скорость и принцип передвижения дельфинов, китов, кальмаров, пауков, кротов, кенгуру, искусство полета птиц и насекомых, особенности органов зрения мух, лягушек, мечехвостов, особенности органов слуха медузы, "секреты" эхолокаторов летучих мышей и термолкаторов гремучих змей и т.д. и т.п.

На основе раскрытия "секретов" живой природы многое уже сделано. Например, построена снегоходная машина "Пингвин", передвигающаяся по рыхлому снегу способом передвижения пингвинов и развивающая скорость до 50 км в час. Особое устройство глаз мечехвостов, дающее им возможность усиливать контрастность изображения и видеть черное на черном, послужило основой для создания телевизионной техники с чрезвычайно контрастным изображением.

На рисунке: рыжие лесные муравьи, улитка зебрина, скорпион, виноградная улитка, двустворчатая беззубка, борозчатая анемоза.

Известно, что радиоактивное излучение человек может обнаружить только с помощью специальных приборов. А вот в природе среди живых организмов есть и такие, которые обладают чрезвычайной чувствительностью к радиоактивным лучам и различным образом реагируют на них.

Так, даже при очень слабых дозах радиоактивности втягивают свои рога улитки, закрывают раковины двустворчатые моллюски, сворачиваются морские анемоны, а муравьи меняют курс, спасаясь от излучения бегством.

В этой связи интересно и другое явление. Ученые пытаются разгадать, например "секрет" африканского скорпиона – обитателя Сахары, который выживает, получив колоссальную дозу облучения – 80 тысяч рентген. Устойчивость его поистине феноменальна, ведь для человека губительны даже 600 рентген.

На рисунке: цветы миндаля, манящий краб, рыба атеринка, белая цапля, трихограмма.

Многие знают, что с восходом и заходом Солнца связан сон и пробуждение живой природы. Основано это на том, что у всех живых организмов без исключения имеются биологические часы, то есть способность ощущать и измерять время суток, а также самые разнообразные природные ритмы: сезонные, годовые, приливные, лунные.

Австрийские рифовые цапли, например, прилетают кормиться на побережье строго во время отлива, хотя время отлива ежедневно сдвигается на 50 минут. Другим примером является манящий краб: он не только меняет окраску панциря в зависимости от времени суток, но и резко меняет поведение в связи с приливом и отливом. Американская рыбка атеринка имеет целый набор биологических часов и реагирует на полнолуние, новолуние, приливы, отливы, смену времен года. Значит, для всех биологических часов главным определителем времени является движение в космическом пространстве и Земли, и Луны, и Солнца. Именно поэтому механизм биологических часов чрезвычайно сложен. Разгадка тайны биологических часов даст человеку ключ к решению ряда проблем в медицине, в сельском хозяйстве и в других областях народного хозяйства. Ученым, например, удалось разгадать и научиться регулировать время цветения миндаля, управлять развитием насекомого трихограммы, что имеет огромное значение для сельского хозяйства.

На рисунке: воробьи, цикорий, петух, белая кувшинка, пчелы.

Обостренное чувство времени у птиц связано с их биологическим ритмом и борьбой за существование. У растений к этой зависимости прибавилась приспособленность к улавливанию солнечных лучей и опылению цветков насекомыми. Обладая чувством времени, животные и растения просыпаются каждый в свой час. Раньше всех просыпается горихвостка, еще до восхода солнца, на рассвете, открывает свои лепестки козлобородник.

Между 3-4 часами утра запевают первые утренние петухи. Следуя своему внутреннему биологическому расписанию, в 4 часа снимаются с гнезд скворцы, зеленушки, трясогузки, расправляет голубые лепестки цикорий, а час спустя – мак. К 6 часам просыпаются воробьи, расцветает одуванчик, полевая гаоздика, к 7 часам – белая кувшинка, колокольчики, кульбаба копельчатая, огородный картофель и ястребинка зонтичная. С 8 часов на клумбах вспыхивают яркие ноготки, бархатцы, выюнки, к 10 часам – нежная кислица; и только к 11 часам зарозовеет торница, мелкий сорняк, исправно показывающий свое время с весны до осени.

На рисунке: цветы картофеля, желтая кувшинка, кислица, ястребинка зонтичная.

Соблюдая строгую и точную очередность, пробуждаясь от утреннего сна, животные и растения также и "засыпают", каждый в свое время.

Уже в полдень закрывает лепестки осот полевой, около двух часов дня – картофель и одуванчик, к трем часам исчезают цветущие венчики кульбабы копьелистной и мака, между 3-4 часами "засыпает" торица. К 4 часам складываются оранжевые лепестки ноготки, а в 5 часов – ястребинка зонтичная. Следующий час покажет белая кувшинка, она сомкнет свой венчик и уйдет под воду. В это время уже не видно кислицы, лютика. Самыми последними из дневных цветов "засыпают" шиповник и краснопев рыжеватый – в восьмом часу вечера.

После полудня освещенность постепенно идет на убыль, вот почему закрываются венчики у цветов. Цветы закрыты, поэтому дневные насекомые прекращают работу, а вместе с ними и птицы устриваются на ночлег. В природе все взаимосвязано.

На рисунке: жужелица, энотера, горюцвет, майские жуки, сова серая.

Ритм биологических часов у некоторых растений и животных регулируется изменением освещенности. Активность их начинается тогда, когда освещенность падает до определенной величины. Так, например, через 15-20 минут после захода Солнца вылетают майские жуки, выползают жужелицы, несколькими минутами позднее выходят на охоту белки-летяги и совы.

Охотиться и ориентироваться в сумерках им помогают особые устройства. Совы, например, обладают необыкновенно острым слухом. Благодаря особому устройству уха они определяют источник звука, его местонахождение, а абсолютно бесшумный полет обеспечивает удачную охоту.

Подчиняясь своим внутренним биологическим часам, ровно в 8 часов вечера раскрываются бутоны энотеры, через 5-10 минут они превращаются в крупные яркие желтые цветы и живут всего одну ночь, а затем увядают. В это же время распускаются цветы душистого табака, а после 9 часов — цветы горюцвета.

Если вы посадите на клумбе дикие и садовые цветы в том порядке, в каком они раскрываются и закрываются, вы довольно точно будете определять время суток.

Ночные часы

На рисунке: соловей, ночные бабочки — совки земляные каемчатые, летучая мышь — ушан обыкновенный, дрема.

Подчиняясь ритму биологических часов, многие живые организмы ведут ночной образ жизни. Луговая дрема, которую вы днем не замечали, широко раскрывает свои белоснежные лепестки. Как звездочки, мерцают они в темноте, издавая сильный аромат, привлекая ночных бабочек. Ярко белеют среди темной зелени цветы ночной фиалки, смолевки ночецветной, сильный аромат которых помогает насекомым быстрее их отыскать.

Вылетают на охоту летучие мыши. Издавая неслышимые для человека ультразвуки и воспринимая их отражение, они как бы ощупывают окружающее пространство, ориентируясь в полете. С наступлением темноты появляются ночные бабочки — нощицы, совки, павлиноглазки. Покрытые мелкими волосками, поглощающими звук, эти бабочки почти не опасаются летучих мышей. Начало ночи возвещают петухи, они поют первый раз в полночь, второй раз — до зари, около двух часов ночи, в это же время пробуждается соловей и жаворонок-юла. В третьем часу оживляются перепела, полевые жаворонки, затем -- кукушка, иволга, крапивник.

На рисунке: лягушка зеленая, одуванчик, ласточки, паук-крестовик, жук-навозник.

Как и почему растения и животные, насекомые и птицы могут служить человеку живыми барометрами, предсказывающими приближение ненастной погоды?

Растения закрывают свои цветки, чтобы уберечь пыльцу от влаги и холода. Вот почему перед ненастьем закрываются цветки у одуванчиков, вьюнков, ноготков, а цветы кувшинок уходят под воду. Инстинктивное предчувствие перемены погоды заставляет насекомых прятаться в своих убежищах и спасает их от массовой гибели. Перед плохой погодой исчезают бабочки, не взлетают навозные жуки, неподвижны пауки. Птицы, находясь постоянно в воздушном океане, приобрели высокую чувствительность к малейшим изменениям атмосферного давления, к уменьшению освещенности и скоплению электричества. Поэтому перед непогодой певчие птицы перестают петь, а чайки, утки, вороны, галки, наоборот, истошно кричат, куры, воробьи собираются группами, чистятся, купаются в пыли. Монотонно "рюмит" зяблик. Лягушки в эту пору выходят на сушу и долго квакают.

О долгосрочном прогнозе

На рисунке: сосновая шишка, кленовый лист, рябина, лесной орех, опята, желуди.

Подмеченная народом взаимная связь сезонов не отрицается современной наукой: летняя жара уравнивается зимним холодом, а сухая осень – мокрой весной. Именно поэтому и родилось понятие о постоянной среднегодовой температуре. Большими помощниками человеку в определении долгосрочного прогноза были животные, птицы, насекомые, растения. Так, летом сухую осень определяли по долго не улетающим скворцам и большому количеству летящей паутины. К дождливой осени летом в лесу бывает мало рябины. На суровую морозную зиму указывало осенью множество высоких муравьиных куч, обильные запасы в норах у кротов, мышей, белок, большое количество желудей на деревьях. Дружный отлет птиц и поздний листопад предупреждал о зиме продолжительной, а на теплую зиму пчелы оставляли леток открытым. По раннему снегу, выпавшему с осени, судили о предстоящей ранней весне.

На рисунке: фламинго, бабочка бражник, златка пожарищ, медуза светящаяся Пелагия, бокоплав, камышовка.

Благодаря своей наблюдательности человек установил для каждой местности свои живые барометры.

Так, в Сибири предвестником плохой погоды считается крик бурндука, в степной полосе — крик карабагана. В Казахстане ждут бурана, если сайгаки перестают пастись и уходят в укрытие, ждут засуху, если фламинго с весны не нарастили свои гнезда. На реке Оке о сильном паводке предупреждали утки, которые с весны гнездились не в лугах, как обычно, а на высоком берегу; таким же барометром служат камышовки, устраивающие гнезда гораздо выше от земли, чем всегда. Появление жучка златки пожарищ предупредит о приближающемся огне, эти жучки чувствуют тепло за 100 км.

На море о приближающемся шторме узнают по стаям бабочек линейчатых бражников, появившихся у берегов, по рачкам бокоплавам, если они выползают на берег, по дельфинам, если они прячутся, за скалы, и особенно по поведению медуз, которые отплывают в нейтральную полосу за 15 часов до начала шторма.

Замечено также, что по поведению некоторых живых организмов можно узнать о приближающемся землетрясении или извержении вулкана. Так, на острове Ява только накануне извержения вулкана расцветает королевская примула.

Весенние прогнозы

На рисунке: гуси, ольха серая, муравей рыжий, пчела, цветы рябины.

С того времени, как человек перешел к оседлому образу жизни и занялся земледелием и скотоводством, главной его заботой стало вырастить и собрать урожай. С этого времени человеку стало жизненно необходимо научиться заранее узнавать погоду. Наблюдая в течение сотен лет наиболее характерные, чаще всего повторяющиеся явления в природе и связанное с ними поведение животных и растений, опытный глаз человека отыскивал таких предвестников, которые позволяли ему строить правильные долгосрочные прогнозы.

Особенно важными были прогнозы на весну, которая строила весь урожай, определяла лето и осень. Так, дружный, ранний возврат перелетной птицы в родные края указывал, что весна будет теплая, дружная. Если птицы устраивали гнезда на солнечной стороне, это предвещало лето холодное. К жаркому лету весной бывает много паутины и майских жуков, а к дождливому – ольха распускает лист раньше березы. По позднему цветению рябины судили о долгой осени.

На рисунке: сом, бабочка-крапивница, конский каштан, бурундук.

Среди представителей живой природы есть немало таких живых барометров, которые задолго, за несколько часов или за сутки до наступления ненастья улавливают перемену в погоде.

К таким сверхчутким синоптикам относятся, например, рыбы сом, вьюн и голец. Эти рыбы, обычно спокойно лежащие на дне водоема, становятся беспокойными перед грозой или ненастьем. За сутки до дождя всплывают на поверхность сомы, вьюны, а голцы мечутся вверх-вниз, влево-вправо. Предсказания их ошибаются в 3-4 случаях из 100!

За одни-двое суток до дождя наблюдается обильное выделение клейкой жидкости на листьях конского каштана, за 15-20 часов до дождя закручиваются листочки костяники, папоротника-орляка. Закрытые с утра цветки мокричника указывают на дневной дождь. Исправно несет службу погоды заячья капуста: если цветки на ночь не свернулись, то утром будет дождь.

За несколько часов до грозы перекликаются бурундуки, прячутся в укрытие, чаще под крыши, бабочки-крапивницы.

К хорошей погоде

На рисунке: ромашка, вьюнок полевой, дневная бабочка павлиний глаз, мышинный горошек.

Если прекрасным летним днем ярко светит солнце, в меру тепло и влажно, нет резких колебаний в температуре и давлении, то есть установилась хорошая погода, тогда весело поют птицы, венчики у всех дневных цветков распахнуты, порхают бабочки, оживленно работают пчелы и муравьи.

При хорошей погоде громко стрекочут кузнечики в траве, высоко в небе летают ласточки и стрижи, спокойно сидят на воде утки, гуси, чайки, веселы и деловиты певчие птицы.

Накануне хорошую погоду подскажут ярко горящие светлячки, вьющиеся столбом комарики и мошки и особенно вечерний вылет жуков-навозников. Эти жуки-барометры вылетают только перед хорошей погодой и никогда не ошибаются.

Послесловие

Среди живой природы у человека много друзей, ведь природа всегда была для него мудрым советчиком, учителем и союзником. Тот, кто держит домашних животных, знает, что их чувства восприятия окружающего мира часто гораздо острее наших. Они способны воспринимать, например, ультразвук, ощущать магнитные поля и т.п. Поэтому еще в древности люди стремились перенять у природы и использовать все для себя полезное.

Человек нашел в живой природе "часы", помогающие ему узнать не только время суток, но и другие природные ритмы: сезонные, приливные и т.д. Животные ощущают колебания давления, степени влажности воздуха, эти колебания влияют на ход жизненных процессов и у растений. Живые организмы соответствующим образом реагируют на изменение условий жизни. Подмечая эти изменения, человек научился предсказывать для себя погоду и даже делать долгосрочные прогнозы на предстоящие сезоны. Живые барометры предупреждают человека не только о перемене погоды, но и приближении шторма, о землетрясениях, об извержениях вулканов. Среди растений есть и рудоуказники, а среди животных – уловители радиоактивных излучений.

КОМНАТНЫЕ РАСТЕНИЯ: ЭНЕРГЕТИЧЕСКИЕ ЗАЩИТНИКИ И "ВАМПИРЫ"

Растения являются одними из самых "коммуникабельных" живых организмов Земли, они общаются между собой, а также с животным миром, частью которого является человек. Более того, любое растение имеет свое биополе. Как и людям, им свойственно "вампитить", быть полностью нейтральными, а также подзаряжать окружающих энергией. Это смогли доказать российские ученые Александр Сухорукое и Елена Пургина. В беседе с журналистом издательства "Аргументы и факты" они поделились некоторыми своими выводами.

Выбирая, прислушайтесь к себе

Главное, о чем не следует забывать – это то, что, войдя в дом, комнатные растения становятся частью его биоэнергетики. Причем очень активной частью. Ведь они не только чутко улавливают изменения информационных потоков, но и способны как смягчать, так и усиливать их нежелательные воздействия. Неслучайно одни растения радуют человека, прогоняют усталость, дарят силы, другие, напротив, вызывают чувство тяжести, угнетают. Наши предки, кстати, прекрасно в этом разбирались и ничего случайного в дом не приносили.

Выбирая растение, обязательно прислушивайтесь к себе. Человек в состоянии интуитивно определить, насколько подходит или нет ему конкретный цветок. После первого контакта с новичком в вашем доме обязательно тщательно вымойте руки. Особенно следует быть осторожными, если приобрели "зеленого друга" на рынке с рук. Кроме того, не забывайте: все растения днем накапливают энергию, а ночью освобождаются от "негатива". Поэтому общаться с ними лучше в утренние часы или днем.

Прежде чем полить цветок, следует пройти по листочкам руки, как бы стряхивая с них отрицательную энергию. Затем с той же целью несколько раз повернуть горшок или плюшку по часовой стрелке. Время от времени комнатные растения необходимо переставлять. Это делается для того, чтобы определить, где растение чувствует себя наилучшим образом, параллельно обнаруживая в помещении так называемые геопатогенные зоны.

Известно, что многие комнатные цветы способны не только чутко уловить негативную энергию, распространяющуюся извне, но и смягчить ее действие, и даже полностью нейтрализовать. И еще одно: ни в коем случае не превращайте спальню в оранжерею. То место, где человек привык отдыхать, набираться сил, не стоит загромождать растениями, как бы вы их ни любили.

Кто нас любит, а кто "напрягает"

Позитивное информационно-полевое воздействие на человека оказывают: пеларгония, бегония, кактус, фикус, примула, фиалка, цикламен, камнеломка, фиттония, хойя, каланхоэ, фуксия, сингониум, красула, спатифиллум, золотой ус.

Нейтральны для человека: традесканция, алоэ, пятнистый молочай, пахистахис, руэлия, гвоздика, гloxиния, гортензия, бальзамин.

Негативное воздействие могут оказать папоротник, монстера, орхидея, аспарегус, филодендрон, колокольчик ломкий, хлорофитум, циперус и др. Слово "могут" выделено неслучайно. Выбирая цветы для дома, Елена Пургина советует прислушиваться к себе, интуитивно определяя, подходит вам данное растение или нет.

Согласно народным приметам, некоторые растения обладают такой сильной биоэнергетикой, что люди не могут ей противиться. Им остается только подчиниться.

Растение плющ (по-народному – "мужегон") выживает из дома мужчин: супружеские пары разводятся или конфликтуют, взрослые сыновья уезжают или уходят из дома.

Традесканция, аспарегус и вообще все вьющиеся растения вызывают беспокойство.

Герань примиряет, помогает при стрессах, неврозах, бессоннице.

Толстянка обыкновенная ("денежное дерево") приносит деньги. Если на нем мелкие листья, то в кармане будет звенеть мелочь, если крупные – будут хрустеть купюры.

Алоэ (столетник) защищает от незваных гостей и несчастных случаев.

Фикус, если он стоит на кухне, оградит от голода и бедности, а в спальне – обеспечит защиту и спокойствие.

Хойя ("восковое дерево") – растение семейного счастья. Его желательно поставить в спальне.

Фиалки защищают хозяев от болезней и других напастей. Кроме того, считается, что фиалки чудесным образом взаимодействуют с детьми. "Цветок-воспитатель" – так необычно можно охарактеризовать это растение.

Кактусы. Ну об их способностях защищать от электромагнитного излучения компьютеров, телевизоров и прочей техники сложены легенды. Причем считается, что чем длиннее иголки кактуса, тем активнее они улавливают. Если же кактусы поставить на всех окнах (желательно на все четыре стороны света), они будут охранять дом от грабителей.

Диффенбахия – идеальное растение для офисов: она успешно очищает воздух от ядовитых веществ и излучает энергию, которая способствует лучшей концентрации.

Циперус очереднолистный вследствие большой собственной биомассы, узких злаковидных листьев обладает биополем размером около 5 метров. Растение с таким огромным биополем имеет склонность к поглощению энергии человека, что, безусловно, отрицательно влияет на здоровье человека.

Хлорофитум хохлатый занимает первое место среди комнатных растений по способности очищать воздух и улучшать микроклимат помещений. Однако по биоэнергетическим свойствам несет негативное информационно-полевое воздействие. Его не следует располагать в непосредственной близости к работающему человеку. Особенно над головой сидящего.

Золотой ус (или "домашний женьшень") обладает высокими лечебными свойствами: дезинфицирующими, заживляющими и т.п. Золотой ус, имея мощное биополе, является энергетическим донором.

Эти характеристики – плоды многовековых наблюдений за растениями наших предков. Однако не стоит воспринимать их как прямое руководство к действию. Определить, каким образом влияет на вас то или иное растение, можно только после общения с ним.

В ПОСЛЕДНЕЕ ВРЕМЯ ОЧЕНЬ ПОПУЛЯРНЫ БУКЕТЫ ИЗ ОРХИДЕЙ И ЭКЗОТИЧЕСКИХ ПЛОДОВ, СИМВОЛИЗИРУЮЩИХ МУЖСКОЕ И ЖЕНСКОЕ НАЧАЛО

Ни один праздник или знаменательная дата не обходятся без цветов. Правда, обычно букеты получают дамы, а кавалеры их преподносят. Так уж сложилось, что мужчине цветы дарят только, если он начальник или же в день его рождения, по случаю круглой даты. Одним словом, не балуют женщины своих кавалеров. И напрасно. Ведь, если правильно составить букет, он лучше всяких слов расскажет любимому о ваших чувствах. А 23 февраля — вполне подходящий для этого повод. О тонкостях составления и преподнесения цветов мужчинам рассказывает дизайнер-флорист Вениамин Толоконников.

"Готовые букет отражают только материальные возможности, но не индивидуальность человека"

Сегодня очень эффектно смотрятся "мужские" и "женские" букеты. В этих композициях участвуют два цвета — красный и белый. В "женской" икебанае красные цветы помещают над белыми, а в "мужской" — наоборот. Чтобы запомнить этот принцип, можно провести параллель с нарастанием чувства между мужчиной и женщиной. Представьте себе, что женщина познакомилась с мужчиной. Сначала она холодна, как лед, потом ее чувства разгораются. А мужчина, знакомясь с дамой, уже пылает (иначе он бы не стал с ней знакомиться), но со временем он к ней привыкает, и его чувства остывают.

Но вообще-то сегодня уже не так важно, из каких цветов составлен букет, обо всем должна рассказать цветовая композиция. Так, сейчас очень модно дарить желтые цветы. Если вы обращаете внимание на цены, то, наверное, заметили, что благодаря своей популярности желтые цветы стали дороже своих собратьев на 1-2 гривни (например, алая или белая роза стоит 7-8 грн., а желтая — 9-11 грн.) Это не случайно, ведь все мы работаем, стремимся к власти и деньгам. А по древнему египетскому преданию, желтый цвет притягивает деньги. Поэтому желтые цветы дарят в знак пожелания богатства и процветания начальнику, коллеге и подчиненному.

— Как должен выглядеть желтый букет для начальника? И как его нужно дарить?

— Поздравлять шефа трудно. Составляя букет, обязательно разместите наиболее распустившиеся цветки над бутонами — это будет пожелание дальнейшего продвижения по служебной лестнице. Если вам предстоит поздравлять высокого государственного чиновника, в таком букете должны быть цвета национального флага. Кстати, с помощью желтого и голубого — цветов украинского флага — вы не только соблюдете дипломатические формальности, но и пожелаете богатства и мира принимающему букет. Составить такую композицию лучше из роз.

Что касается вручения, то в кабинет государственному мужу букеты вносит его секретарь. Он же скажет, от кого цветы. Своего начальника лучше поздравлять лично. Вручите цветы сразу, как войдете в кабинет, и обязательно с пожеланием. Не рекомендуется долго задерживаться у шефа: его хотят поздравить и другие подчиненные.

"Букет из желтых цветов муж или жених может расценить как намек на предстоящее расставание"

– Сколько цветов должно быть в букете?

– Количество цветов в букете говорит о многом. У нас принято дарить нечетное количество: один – просто знак внимания, три – выражение уважения, пять – знак симпатии. Не стоит дарить мужчине больше пяти цветов. Гигантомания – мужская привилегия: семь – знак обожания, подарить девять цветков – все равно, что сказать: "Я навеки у ваших ног!" Если же мужчина принес даме 11 коротких белых роз, это значит, что он просит ее руки.

Для любимого, отца, свекра и начальника женщина должна выбрать букет из пяти цветов, а для подчиненного, коллеги, приятеля – из трех или даже один цветок (в зависимости от чувств к одариваемому).

– А как составить букет для любимого?

– Как вам подскажет сердце. Естественно, для такой икебаны нужны цветы "сердечных" оттенков – от темно-бордового до бледно-розового и белые. А вот желтые цветы дарить не стоит, даже если вы хотите пожелать любимому стать обладателем всех сокровищ мира. Муж или жених могут расценить желтый букет как намек на предстоящее расставание.

Составляя композицию, обратите внимание на степень раскрытости цветов. Она также выражает чувства и пожелания – это символ "раскрытости" жизни. Тут надо помнить одно правило: чем старше мужчина, тем отборнее, красивее должны быть экземпляры, лучше в стадии, близкой к зениту своего цветения. Для "мужских" букетов не покупайте бутоны. Такие цветы обозначают будущую жизнь и уместны в букетах для молодых женщин.

А еще в России появились очень оригинальные цветочно-плодовые композиции. В Киеве таких композиций пока нет, но в Москве они пользуются огромной популярностью у новых русских. Говорят, они дарят их своим любовницам и любовникам. Если в дорогом московском салоне цветов вы попросите "Букет страсти", продавец предложит на выбор "женскую" или "мужскую" композицию. Для икебаны используются плоды экзотического дерева, растущего только на Сейшельских островах. Плоды бывают двух видов и практически копируют мужские и женские гениталии. Эти экзотические "фрукты" помещают в небольшие корзинки и обрамляют орхидеями. Цена "Букета страсти" кусается – \$200-250, но это не смущает состоятельных покупателей и покупательниц о том, как дарить столь пикантные икебаны, ничего не известно.

"Если букет преподнесен от чистого сердца и от всей души, он простоят не меньше недели"

– А что делать, если купленные цветы слегка привяли, пока их донесли домой?

– Это, конечно, досадно, но не смертельно. Почти все цветы можно реанимировать. Делается это просто: опустите цветы в воду на всю длину стебля, до самого венчика, а сверху накройте мокрой газетой. В таком "наряде" букет должен постоять несколько часов. Если вы заранее купили лилии или розы, осторожно присоберите лепестки и оберните их тонкой (но не газетной) бумагой, сверху и снизу закрутите ее и слабо обвяжите ниткой. В этой экипировке опустите цветы в воду по самые бумажные колпачки и отнесите их в темное, прохладное место.

Несколько увядшие цветы с древесным стеблем (розы, сирень, хризантемы) на 30 секунд опустите в кипяток (предварительно все цветки и листья нужно обернуть бумагой, чтобы не обжечь их паром), после чего срежьте конец ветки, размочальте его и поставьте вводу комнатной температуры.

Есть примета, по которой определяют, как к вам относится подаривший цветы. Если букет преподнесен от чистого сердца и от всей души, он простоят не меньше недели. А если был подарен в качестве "отмазки", что с ним ни делай, как за ним ни ухаживай, все равно завянет на следующий же день. Так-то оно так, однако есть несколько нехитрых способов продления жизни цветов. Вода должна быть отстоявшейся и комнатной температуры, ее нужно менять каждый день, срежьте концы стеблей наискосок, а у роз – как будто чините карандаш. И еще: в воду нужно добавлять корм для цветов – сахар, несколько крупинок поваренной соли или таблетку аспирина.

– Уместно ли дарить цветы в вазонах?

– Вполне. Можно посоветовать традиционные розочки, душистое воплощение радостей жизни, по мнению восточных философов, жасмин или всевозможные бегонии. Для любителей экзотики подойдут специальные комнатные орхидеи. Очень хорошо смотрится цветущий лимон или небольшой бонсайчик. А любители кофе наверняка оценят сеянцы кофе – эти деревца замечательно цветут и дают неплохой урожай. И красиво, и есть чем гостей угостить.

– А где лучше покупать цветы?

– Я бы не советовал покупать цветы у торговцев в подземных переходах. За цветами лучше съездить в теплицу или на оптовую базу.

Цветы нужно дарить женщинам и мужчинам, по случаю официальных или семейных торжеств и просто так. Кто знает, может быть, именно ваш обычай дарить цветы без повода положит начало новому празднику.

5. ЧЕРВОНА КНИГА

Рідкісних і зникаючих видів тварин і рослин, що потребують охорони, заносять у Червону книгу. Чому цю книгу назвали Червоною? Червоний колір – сигнал тривоги, попередження про наближення небезпеки. На основі Червоної книги розробляються наукові й практичні заходи, спрямовані на збереження, охорону, відтворення й раціональне використання цих видів.

Міжнародна Червона книга заснована Міжнародним союзом охорони природи (МСОП) у 1966 р.

У ній виділено п'ять категорій тварин і рослин:

1) *зникаючі види*, тобто ті, які перебувають під серйозною загрозою вимирання і врятування яких неможливе без прийняття спеціальних охоронних заходів;

2) *рідкісні види* – ті, які ще не перебувають під прямою загрозою вимирання, але зустрічаються в такій невеликій кількості або на таких обмежених територіях, що можуть легко перейти в категорію зникаючих;

3) *види, які скорочуються*, тобто ті види, кількість тварин у яких ще достатня для виживання, але вона швидко й неухильно скорочується;

4) *види, які поновлюються* завдяки піклуванню людини;

5) *маловивчені види*, що перебувають під загрозою зникнення, але за недостатністю відомостей про них їх не можна достовірно віднести до якоїсь згаданої вище категорії.

У багатьох країнах створено національні Червоні книги для видів, які не занесені до міжнародної Червоної книги, але є рідкісні або зникаючі для тієї чи іншої країни.

Червона книга України (заснована у 1976 р., вперше опублікована у 1980 р.) містить відомості про 29 видів ссавців, 28 видів птахів, 6 видів плазунів, 4 види земноводних, 18 видів птахів, 151 вид вищих рослин.

На Україні серед ссавців найбільш трагічна доля спіткала цінного хутрового комахоїдного звірка вихухіль. Тепер цей вид ссавців можна вважати практично неіснуючим у фауні України, і зник він буквально за останні роки. З метою відродження вихухоля у фауні України створено спеціальний заповідник у басейні Сіверського Дінця. Отже, справа врятування рідкісних тварин має державне значення. Щоб сприяти охороні зникаючих тварин, корисно знати кожному, яким саме тваринам у нашій країні загрожує загибель і вимирання.

Наведемо перелік назв тварин, занесених до Червоної книги України.

Ссавці

Вихухіль звичайний	Вечірниця велетенська
Бурозубка альпійська	Нетопир середземноморський
Кутора мала	Нетопир кожанковидний
Сункус етрусський	Кіт лісовий
Їжак вухатий	Перев'язка звичайна
Підковоніс великий	Тхір степовий
Нічниця Бештейна	Тюлень-монах
Нічниця ставкова	Зубр
Нічниця війчаста	Соня садова
Нічниця триколірна	Снігова полівка європейська
Нічниця іконнікова	Емуранчик
Довгокрил звичайний	Сліпак буковинський
Широковух звичайний	Сліпак білозубий
Вечірниця мала	Сліпак піщаний

Птахи

Пелікан рожевий	Змієїд
Пелікан кучерявий	Стерв'ятник
Лелека чорний	Сип білоголовий
Огар	Гриф чорний
Беркут	Журавель степовий
Орел-могильник	Дрофа
Орел степовий	Стрепет
Орел-карлик	Ходуличник
Орлан-білохвіст	Кроншнеп малий
Шуліка рудий	Кроншнеп середній
Скопа	Пугач
Сапсан	Сичик-горобець
Балобан	Сич волохатий
Журавель сірий	Завирушка альпійська

Плазуни

Гекон кримський	Полоз лісовий
Жовтопузик безногий	Полоз чотирисмутий
Полоз леопардовий	Гадюка степова східна

Земноводні

Тритон карпатський
Тритон гірський

Ропуха очеретяна
Жаба прудка

Комахи

Богомол – емпуза смугаста
Богомол-боліварія
Жужелиця-молюскоїд
Вусач альпійський
Аскалаф строкатий
Ктир гігантський
Косатка-листовидка
Парусник-поліксена
Аполлон

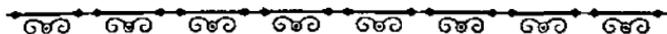
Бражник олеандровий
Бражник-прозерпіна
Бражник джемелевидка
Бражник дубовий
Бражник – мертва голова
Шовкопряд-ендроміс
Шовкопряд кульбабовий
Сатурнія-аглія
Сатурнія мала

У Червоній книзі всі види рослин і тварин поділено на групи, які позначені різними кольорами. Доцільно запитати учнів, що на їхню думку можуть означати ці кольори: чорний, червоний, жовтогарячий, жовтий, зелений (чорний – безнадія; червоний – небезпека; жовтогарячий – наближення небезпеки; жовтий – увага; зелений – надія на відновлення). Саме кольори допоможуть учням осмислити матеріал та краще і швидше його запам'ятати. Отже, зниклі види позначено чорним кольором (біла куріпка, тарпан – дикий кінь, тур – дикий бик, соболь); зникаючі види – червоним (лосось чорноморський, кіт лісовий, орел степовий, ховрах європейський); вразливі – жовтогарячим (махаон, тритон карпатський, лелека чорний, рись звичайна); відновлені види – зеленим кольором (зубр).

*Методика організації
трудового та економічного
виховання*

1. КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ

Трудове виховання – виховання свідомого ставлення до праці через формування звички та навичок активної трудової діяльності.

Зміст трудового виховання визначається навчальною програмою для кожного класу. Його особливості відображають поняття "трудова свідомість", "досвід трудової діяльності", "активна трудова позиція".

Трудова свідомість особистості містить уявлення про ставлення до праці, участі у суспільно корисній праці, усвідомлення необхідності трудового самовдосконалення, систему знань, трудових умінь і навичок, з'ясування ролі праці у виборі майбутньої професії.

Досвід трудової діяльності означає систему загальних умінь і навичок, необхідних у повсякденному житті, праці, об'єктивного оцінювання результатів своєї праці та самооцінювання, вміння і навичок систематичної, організованої, посильної суспільно корисної праці, узгальнення набутого досвіду.

Активна трудова позиція зумовлюється системою трудових потреб, інтересів, переконань, ціннісних орієнтацій, уподобань, прагненням до обдуманого вибору професії, продовження освіти у відповідному навчальному закладі.

Трудове виховання ґрунтується на певних **принципах**. Досить вдало їх сформулював В.О. Сухомлинський:

1. *Єдність трудової культури і загального розвитку – морального, розумового, естетичного, фізичного.* У поняття *трудова культура* входить не тільки досконалість практичних умінь і навичок, майстерність, а й роль, місце трудової діяльності в духовному житті людини, інтелектуальна насиченість і повнота, моральне багатство, громадянська цілеспрямованість трудової творчості. Трудова культура – це такий ступінь духовного розвитку, коли людина не може жити без праці в ім'я спільного блага, коли праця наповнює її життя високим натхненням, духовно збагачує життя колективу.

2. *Розкриття, вияв, розвиток індивідуальності в праці.* Наш ідеал трудового виховання полягає в тому, щоб кожна людина вже в роки отрочества й ранньої юності знайшла ту працю, в якій найповніше і найяскравіше розкривались би її природні нахили, яка приносила б щастя духовної творчості. Аналізуючи готовність людини до трудового життя, ми думаємо про те, що вона вміє дати суспільству і що дає людині праця для її духовного життя.

3. *Висока моральна сутність праці, її суспільно корисна спрямованість.* Наша мета – виховати бажання працювати на благо суспільства. Тому діти залучаються насамперед до праці, яка створює всенаро-

дні багатства (підвищення родючості ґрунту; закладання полезахисної лісосмуги, саду тощо). Чим більше віддала людина в дитинстві, отрочстві й ранній юності своїх зусиль у безплатній праці для суспільства, тим ближче вона бере до серця те, що, здавалось би, прямо її не стосується. Висока моральна сутність праці полягає також у тому, що людина, втілюючи в матеріальні результати праці свій розум, майстерність, безкорисливу закоханість у справу, переживає почуття честі, гідності, гордиться своїми успіхами.

4. Раннє залучення до продуктивної праці. На власному досвіді дитина розуміє, що без праці неможливе життя. Радощі праці стають зрозумілими й бажаними для людини за умови, що з праці починається пізнання світу. Для раннього залучення дітей до продуктивної праці дуже важливо знайти у виробничому оточенні такі види трудової діяльності, що можуть бути посильними для дітей і мають суспільне значення.

5. Різноманітність видів праці. Природі дитини властиве прагнення до зміни, чергування, поєднання різних видів трудової діяльності, що мають свої характерні риси, специфіку вмінь, операцій. Інтерес до різноманітної праці зберігається і в середньому та в старшому віці. Різноманітність праці старшокласників – важлива умова їх підготовки до свідомого вибору спеціальності.

6. Постійність, безперервність праці. Тільки коли праця постійна й пройнята якимось творчим задумом, спрямована на досягнення суспільної мети, створюються умови для єдності трудового і духовного життя особистості.

7. Наявність рис продуктивної праці дорослих у дитячій праці. Праця дітей повинна мати якнайбільше спільного з виробничою працею дорослих і за суспільною значущістю, і за технікою і технологією трудових процесів. Не можна затримувати розвиток дітей: вони повинні по можливості використовувати такі ж знаряддя праці, як і дорослі. Звичайно, машини, механізми, інструменти для дітей мають відповідати віковим особливостям, вимогам шкільної гігієни і техніки безпеки. Створення для дітей спеціальних машин та інструментів, в яких якнайповніше втілювалась би справжня техніка і які призначались би для справжньої праці, – одне з дуже важливих завдань.

8. Посильність трудової діяльності. Творчий характер праці. У будь-якій праці допустима здорова втома, але аж ніяк не виснаження фізичних сил і нервової системи. Посильність дитячої праці визначається не тільки відповідністю фізичного навантаження силам дитини, але й правильним чергуванням фізичної і розумової праці, а також різноманітністю видів трудової діяльності. Завдяки чергуванню сільсько-господарської праці (рослинництво, тваринництво) і технічної творчості (конструювання, моделювання, обробка металів) дітям стає під силу те, що при одноманітній праці було б непосильним. Досвід переконує також, що сили й можливості дітей набагато зростають, коли їхня праця не зводиться до розрізнених операцій, а становить собою тривалу діяльність, яка ґрунтується на цікавому задумі.

9. *Наступність змісту трудової діяльності, умінь і навичок.* Усе, що робить дитина в молодшому й середньому віці, ми намагаємося розвивати, поглиблювати, застосовувати на ширшій основі в більш зрілі роки. Дуже важливо, щоб праця в роки отрочества була сходинкою до оволодіння новими вміннями і навичками в роки юності. Не можна допускати, наприклад, щоб 16-17-річні юнаки тільки починали вчитися свердлити метал, готувати ґрунт під пшеницю, окулірувати плодові дерева – цих умінь і навичок вони повинні набути на п'ять-шість років раніше, і чим краще вони справляться з цим, тим глибший їх всебічний розвиток буде до моменту вступу в роки юності.

10. *Загальний характер продуктивної праці.* До яких би видів діяльності не виявлялись у людини задатки й нахили, в шкільні роки вона обов'язково повинна брати участь у продуктивній праці. Обов'язковість для всіх фізичної праці, особливо пов'язаної з непривабливими і неприємними операціями, – дуже важлива умова, яка забезпечує здорове моральне ставлення до трудової діяльності.

11. *Єдність праці й багатогранного духовного життя.* Людина живе не самою працею. Радості праці відкриваються перед нею тільки тоді, коли їй доступні й дорогі радості, культурні цінності й духовні блага – художня література, музика, живопис, спорт, подорожі. Підносячи людину, розвиваючи в ній благородство душі, ці блага і цінності допомагають їй глибше осмислити й пережити радість творчості. Чим більше джерел людської культури відкрито перед розумом і серцем в юні роки, тим більшою мірою праця облагороджує людину.

12. Життя повинно переконувати, що лінощі й недбайливість зачиняють двері до того, що доступне працювитуму й старанному. Спільними зусиллями школи і сім'ї ми добиваємося, щоб кожний вихованець усвідомлював, що ледар позбавляється культурних цінностей і духовних благ, які наповнюють радістю життя трудівника.

Приклад як метод трудового виховання

Ураховуючи схильність дітей наслідувати все, що подобається, ми прагнемо до того, щоб перед їхніми очима в школі завжди був приклад цікавої, захоплюючої праці. Нехай уже в молодшому віці кожную дитину хвилює, зачіпає майстерність, уміла праця вчителя і старшого учня, нехай праця і духовне життя старшого стануть для молодшого ідеалом, мрією. Спільність трудових захоплень і духовних інтересів учнів і вчителів, молодших і старших школярів, їх співдружність, взаємний обмін духовними багатствами – усе це залишає в юному серці глибокий слід на все життя.

Духовне обличчя дитини насамперед залежить від того, який учитель веде її по першій стежці життєвого шляху.

З вуст учителя дитина часто чує моральні повчання і настанови. Усе це набуває авторитету в очах дитини лиш остільки, оскільки вона, дитина, бачить у своєму вчителеві людину, одухотворену своєю працею, закохану в свою працю. Приклад праці вчителя – це не тільки те, що вчитель уміє робити своїми руками (хоч і це має велике значення), це весь уклад духовного життя вчителя, це, підкреслюємо ще раз, його одухотвореність усім, що він робить разом з дітьми, усім; що приносить дітям радість.

Надзвичайно, винятково впливає на дітей те, що яка-небудь праця однаковою мірою захоплює і їх, дітей, і вчителя. У такій праці відкриваються дитячі серця, дитина стає другом, товаришем учителя. Наші вчителі початкових класів першу осінь шкільного життя закладають з дітьми маленькі розсадники для вирощування квітів. Навесні ми разом з дітьми пересаджуємо ці квіти, доглядаємо їх, саджаємо дерева, милуємося їх красою. На маленьку дитину велике враження справляє те, що вчитель уміє прищепити плодове дерево до дички, пересадити дерево, зробити гарну квіткову клумбу. Трудове навчання на цьому етапі є спільною працею вчителя і дитини. Ми разом з дітьми працюємо не тільки на ділянці, а й у майстернях і робочих кімнатах, конструємо моделі машин і механізмів. Спільна робота з дітьми – це найрадісніші години нашої педагогічної праці.

У середньому і старшому віці великий виховний вплив на учнів має та сторона культури праці вчителя, яка тісно пов'язана з його предметом. Історію люблять учні в тій школі, де вчитель з любов'ю вивчає минуле рідного краю, займається краєзнавством; математика захоплює учнів там, де вчитель захоплюється розв'язуванням задач, знаходить застосування теоретичних знань на практиці, біологія стає улюбленим предметом для тих, кого навчає людина, закохана в природу. Праця вчителя – це насамперед його знання і вміння.

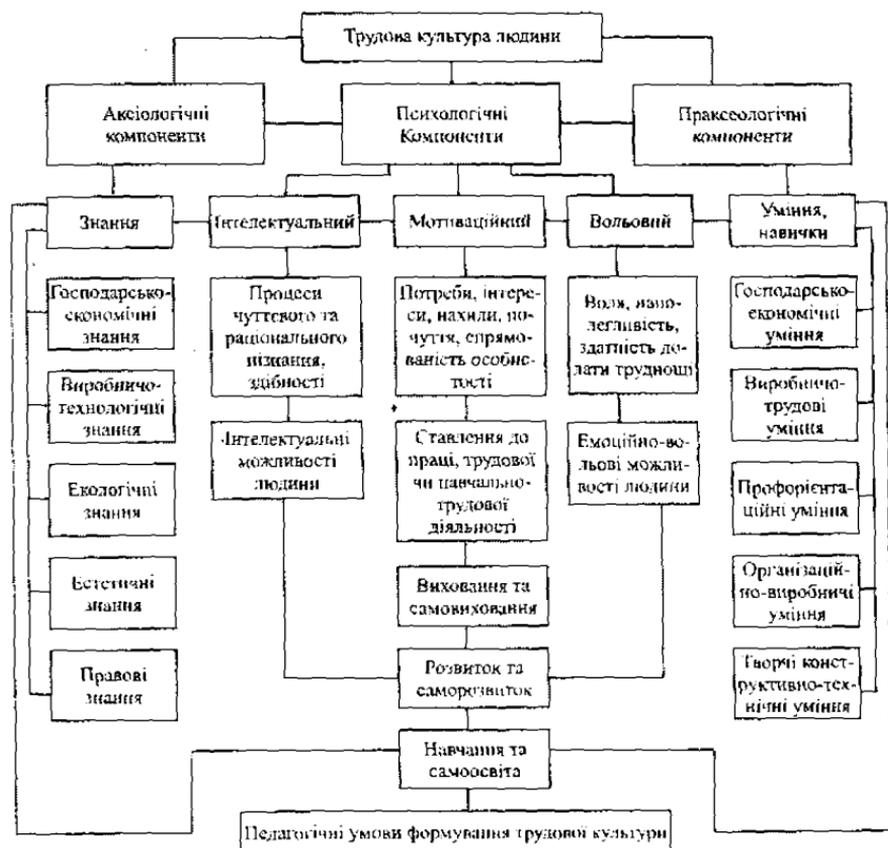
Діти не стільки розуміють, скільки відчувають широту кругозору, глибину і різносторонність знань свого вчителя. Винятково дійовим засобом впливу на учнів є те, що в педагога є якесь особисте захоплення, яке й пов'язане з предметом, і водночас ніби веде дітей у світ, що далеко виходить за межі шкільної програми. Наприклад, у вчителя словесності особисте захоплення – літературна творчість: він пише вірші й оповідання-мініатюри – не для опублікування, а для себе. Діти збираються в нього на квартирі, разом з ним ідуть до лісу, на берег річки, в поле. Учитель читає дітям свої вірші й оповідання. Слово доходить до серця дітей, бо воно одухотворене творчим натхненням. На дітей справляє надзвичайне враження не тільки слово вчителя, а й уся його особистість, їм хочеться наслідувати вчителя, вони самі пробують писати вірші й оповідання.

Дуже впливає на дітей приклад трудової захопленості старшого

товариша – учня чи того, хто вже закінчив школу. Учень, одухотворений працею, захоплений творчим задумом, – це животноє джерело самовиховання в учнівському колективі. Суть педагогічного керівництва працею учнів ми вбачаємо насамперед у тому, щоб жодне одухотворення працею, жодне творче натхнення не залишалося самотнім вогником. Передають дітям свою майстерність, свою любов до праці не тільки учні, а й кращі трудівники виробництва – наші колишні учні, люди, духовний світ яких ми добре знаємо і яким можна доручити виховання дітей.

[Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5 т. – Т. 4. – К., 1976. – С. 301-309; 362-363].

Склад і структура трудової культури людини та педагогічні умови її формування

Головними засобами виховання трудової культури учнів є навчання, профорієнтаційна робота і посилає праця, в умовах якої учні у тій або іншій формі стають суб'єктами навчально-пізнавальної та навчально-трудової діяльності, в тому числі творчої та дослідницької, і завдяки цьому при належній педагогічній організації цієї діяльності досягають різнобічного розвитку у відповідності з реальними індивідуальними можливостями, тобто отримують належну трудову підготовку.

Таблиця 1

Система трудового виховання

Елементи системи трудового виховання				
Компоненти трудового виховання	Органи, що здійснюють трудове виховання	Види діяльності з трудового виховання	Психологічна та практична готовність до праці	Науково-методичне забезпечення трудового виховання
розумове виховання	сім'я	навчальна праця	мотиви	цілі трудового виховання
фізичне виховання	дошкільний заклад	ігрова діяльність	професійні інтереси	зміст освіти і трудового виховання
моральне виховання	загально-освітня школа	спілкування	звички	форми виховної роботи
економічне виховання	позашкільні навчально-виховні заклади	трудове навчання як загально-освітній предмет	здібності	методи і прийоми трудового виховання
екологічне виховання	заклади професійної підготовки	суспільно корисна продуктивна праця	моральні якості	матеріально-технічна база трудового виховання
правове виховання	органи масової інформації	побутова праця / самообслуговування	трудові вміння	
самовиховання	заклади вищої освіти	позакласна робота	трудові навички	
естетичне виховання	культурні установи	позашкільна робота		
патріотичне виховання	виробничі організації	технічна творчість		
сенсорне виховання	учнівські та молодіжні організації	вивчення основ наук		
духовне виховання	организації	професійна діяльність		

Таблиця 2

Соціальний досвід і компоненти трудової активності

Соціальний досвід			
Знання про світ	Досвід здійснення способів діяльності, які за мірою їх засвоєння стають вміннями та навичками	Досвід творчої праці	Досвід емоційно-почуттєвої вихованості
Зміст освіти			
Освітньо-діяльнісний компонент: Знання про оброблювальні матеріали, їх фізико-механічні властивості; інструменти та знаряддя праці; способи виготовлення виробів	Організаційно-виконавчий компонент: Самостійне планування, раціональна організація та виконання заданої роботи	Творчо-розвиваючий компонент: Самостійне визначення технології виготовлення виробів, активна участь в розв'язанні творчих завдань	Морально-трудо-вий компонент: Прояв та розвиток позитивних морально-трудо-вих якостей
Трудова вихованість			

Зважаючи на необхідність наявності у сучасного виробника підприємницьких здібностей, правових та екологічних знань, естетичних, моральних якостей та на основі вивчення і аналізу соціального досвіду ми ввели до змісту відповідні компоненти: освітньо-діяльнісний; організаційно-виконавчий; творчо-розвиваючий; морально-трудо-вий (див. табл.2). На цій основі розробили критерії для визначення рівня трудової вихованості гуртківців.

Так, гуртківцям із високим рівнем трудової вихованості властиве вільне володіння економічними, правовими, екологічними, національними основами знань, усвідомлення їх необхідності для підвищення ефективності своєї праці. Знання сутності праці та її видів в економічних умовах, сучасних основ виробництва та професійної діяльності. Вони вміють раціонально і самостійно організувати свою працю, оптимально застосовувати отримані знання на практиці й прагнуть до успішного оволодіння вміннями та навичками трудової діяльності. При цьому носять елементи новизни при створенні моделей та конструкцій, досягають високих результатів в творчості, беруть участь в раціоналізації. Постійний прояв та володіння морально-трудо-вими якостями, необхідними в сучасних економічних умовах, зацікавленість різноманітними формами діяльності та досягнення поставленої мети.

Для гуртківців з середнім рівнем трудової вихованості властиве обмежене володіння знаннями, усвідомлення лише певних основ, у них відчутні труднощі в розумінні окремих понять. Організація праці в цих дітей носить поетапний характер, вони прагнуть працювати охайно, але не завжди доводять до кінця задану роботу, їм необхідна допомога дорослого. Учні не завжди знаходять раціональні прийоми праці, застосування трудових вмінь та навичок в розв'язку творчих завдань, у них ситуативний прояв елементів новизни в праці. Прояв якостей та прогнозування діяльності тут не сформовані, ставлення до трудової діяльності нерівномірне. Відчутне емоційне задоволення від процесу праці, але не завжди досягається мета.

Економічне виховання – організована педагогічна діяльність, спрямована на формування економічної культури учнів.

Важливим компонентом економічної культури є економічна свідомість – знання основних законів розвитку ринкової економіки, підвищення ефективності виробництва, перебудови його структури, вдосконалення виробничих відносин, системи управління та методів господарювання.

Школяр як майбутній працівник має оволодіти такими економічними навичками: планування і організації своєї праці; виконання професійних обов'язків, трудових завдань згідно зі встановленими економічними та іншими нормативами; оцінки результатів своєї праці за відповідними критеріями; пошуку шляхів підвищення ефективності своєї праці; вдосконалення виробництва в галузі своєї професійної діяльності.

Економічна діяльність у сфері особистого життя передбачає: планування та організацію особистого бюджету, доходів і витрат сім'ї; економічно обґрунтовану оцінку товарів, які купують для особистого користування, їх раціональне використання; розумне ставлення до свого здоров'я, режиму і способу життя, використання вільного часу та ін.

"Державним стандартом загальної середньої освіти. Економіка" запропоновано чотирирівневий підхід, що передбачає послідовність і безперервність економічної освіти та виховання школярів. Наступність виявляється в лінійно-циклічній структурі курсів:

нульовий рівень – 1-4 класи;

перший рівень – 4-7 класи;

другий рівень – 8-9 класи;

третій рівень – 10-12 класи.

Нульовий рівень вивчення економіки розрахований на початкову школу. Діти отримують початкові уявлення про навколишнє економічне середовище. Формуються первинна економічна культура та грамот-

ність. У цьому віці передбачено: вивчення основних економічних понять, з якими діти стикаються у повсякденному житті; навчання дітей умінню робити вибір та оцінювати його наслідки для себе і для своєї родини, друзів; формування почуття відповідальності за прийняті рішення.

На цьому етапі вивчення економіки може здійснюватися на окремих уроках та інтегровано.

Для полегшення такої роботи розробили спеціальні картки, що розкривають сутність економічного поняття та його духовно-економічний зміст. Наведемо зразок картки (таблиця 1).

Таблиця 1

Навчальний предмет	Клас	Поняття	Сутність економічного поняття	Трактування поняття з точки зору духовності
Читання, природознавство	1, 2	Товар	Товар - це річ, предмет, який виготовлено спеціально для продажу	У кожний товар вкладено працю, ресурси, тому необхідно бережливо ставитися до людської праці, ресурсів, а отже, і до товарів
Читання, праця	1, 2	Послуга	Послуга - це діло, діяльність за гроші або від широкого серця на користь іншої людини	Послуга робить життя людини приємнішим, особливо людям стає добре від послуги, яку ви їм надаєте "від широкого серця". Вдячність людини, її щасливий стан приносить вам моральне задоволення

Розв'язування задач з виробничо-економічним та соціально-економічним змістом є одним із засобів розвитку економічного мислення молодших школярів. Ці задачі можна поділити на 2 групи: задачі, спрямовані на закріплення вмінь та навичок оперування економічними показниками, що потребують виконання розрахунків за відомими алгоритмами; задачі-проблеми, що стимулюють продуктивну розумову діяльність, моделюють процес мислення з огляду на реальні економічні ситуації.

Посильними з 1 групи задач для молодших школярів можна вважати задачі з одним, двома поняттями (задачі на 1-3, іноді на 4 дії). В таблиці № 2 наведено приклади застосування економічних понять при розв'язанні задач 1 групи.

Економічні поняття	Види задач
Задачі з одним економічним поняттям	
Продуктивність праці	Зведення до 1 (проста та ускладнена)
Вартість продукції (покупки); кількість, ціна продукції (покупки)	Знаходження добутку (пряма та обернена). Пропорційне ділення, знаходження числа за двома різницями
Курс валюти	Зведення до 1 (пряма та обернена)
Раціональна покупка	Різницеве (кратне) порівняння двох добутків або сум
Задачі з кількома економічними поняттями	
Потреби, можливості, вибір	Різницеве порівняння двох добутків
Поділ праці, продуктивність праці	Зведення до 1, різницеве порівняння двох добутків
Продуктивність праці та заробітна плата	Сума двох добутків; збільшення числа у кілька разів; ділення на частини, пропорційні даним числам
Визначення економічного ефекту (прибутку, збитку, рентабельності)	Різницеве порівняння двох добутків, сум; знаходження числа за його дробом
Визначення прибутку за надання кредиту, позики	Знаходження числа за його дробом; збільшення числа у кілька разів
Обмін (бартер)	Кратне, різницеве порівняння двох добутків

Не менш важливою є інтеграція економіки з природознавством, трудовим навчанням, українською мовою. Декілька прикладів застосування економічних термінів, понять на уроках трудового навчання представлено у таблиці 3.

Таблиця 3

Розділи програми	Економічні поняття
Стабільна частина Вступне заняття	Ресурси. Трудові ресурси
Робота з папером і картоном	Природні ресурси, їх обмеженість. Кооперація та поділ праці. Виховання господарських якостей

Економічні поняття добре засвоюються на матеріалі уроків читання. Спираючись на художні тексти, у таблиці № 4 наведено по декілька прикладів на кожне з економічних понять.

Економічні поняття	Література
Потреби та можливості	"Ходила коза" (з народного)
Потреби та можливості. Вибір. Ресурси	"Рукавичка" (українська народна казка)
Природні ресурси. Рациональне ставлення до природних ресурсів. Проблема відновлення ресурсів	С. Носань "Ялинка", Олександр Олесь "Ялинка", А. Дрофань "На велику воду", В. Сухомлинський "П'ять дубків"
Трудові ресурси. Професії	В. Чухліб "Золотий дош"
Обмін (бартер)	А. Григоруک "Хто міняє, той нічого не має"
Ресурси. Технологічний процес	Т. Коломієць "Хліб"
Блага. Дарові та економічні блага	В. Чухліб "Повінь", М. Познанська "Пролісок"
Наслідки діяльності людини	"Виноградар і змія" (болгарська народна казка)
Гроші. Підприємницька ідея	"Про три гроші" (словацька народна казка)

Вважаємо доцільним навести приклади. На основі аналізу української казки "Рукавичка" проводиться бесіда про морально-економічний вибір та негативні наслідки від неправильного вибору, невміння зіставляти потреби та можливості, враховувати потреби інших, ставити їх на пріоритетне місце. У розповіді С.Носаня "Ялинка" висвітлюється проблема раціонального ставлення, зберігання природних ресурсів, їх невідновлення, правильного морально-економічного вибору героїв. Білоруська народна казка "Легкий хліб" демонструє, як важко виростити хліб, скільки треба докласти зусиль, праці. Для цього необхідна духовно-економічна якість – працелюбність, без якої важко жити. Тільки повсякденна натхненна праця може дати добрі результати. Казка також висвітлює негативну якість, яка засуджується – ледарство. Отже, наведені приклади показують значні можливості курсу читання для здійснення міжпредметних зв'язків з економікою, духовно-економічного виховання.

Перший рівень передбачає послідовне розширення кругозору учнів, подальше вивчення економічних понять; нагромадження нового досвіду у прийнятті зважених економічних рішень у процесі вибору; висвітлення зв'язків, що існують у ринковій економіці між людиною (дитиною), сім'єю, державою.

У 5 класі доцільно почати формування первинних уявлень про родинну економіку: доходи і витрати сім'ї, джерела доходів (заробітна плата, стипендія, дотації); про роль родини в суспільстві, економічні зв'язки родини з іншими суб'єктами ринкової економіки тощо.

У 6 класі – вивчати економічні умови міста (села), регіону, в якому живе дитина. З цією метою учнів слід ознайомити з економічними потребами міста (школи, лікарні тощо), з діяльністю таких ланок виробництва, як завод, фабрика, ферма, та з професіями, потрібними регіону.

У 7 класі діти засвоюють елементи національної економіки, знайомляться з функціями держави, деяких ринкових інститутів (банків, страхових компаній тощо).

Другий рівень спрямований на вивчення економіки на рівні систематизованого підходу до набуття знань про економічні поняття, категорії. Цей вік найсприятливіший до засвоєння основ підприємницької діяльності, малого бізнесу. Водночас учні можуть отримати певні професійні орієнтири.

Економічні основи у 8-9 класах охоплюють вивчення ключових економічних законів та концепцій, розуміння основних впливів економічного середовища на діяльність підприємця, набуття вмień та навичок застосування здобутих знань для аналізу різноманітних подій економічного життя, набуття досвіду роботи з економічною періодикою.

Третій рівень є завершальним у формуванні економічної освіти на загальноосвітньому рівні. Учні повторюють і поглиблюють вивчений матеріал, розглядають категорії та закони, які через їхню складність не аналізувалися на попередніх етапах.

Маючи уявлення про універсальні економічні поняття та концепції, в цьому віці учні можуть ефективно вивчати основи менеджменту, елементи маркетингу тощо.

Економічна освіта та виховання в 10-12 класах повинні забезпечити поглиблене засвоєння комплексу універсальних економічних категорій і законів, набуття досвіду роботи зі спеціальною економічною літературою, навичок робити економічно обґрунтовані висновки замість емоційних, досвіду планування свого подальшого життя: освіти, праці, кар'єри, наукової діяльності тощо¹.

У процесі економічного виховання важливо формувати в учнів здорові матеріальні потреби.

Класний керівник здійснює економічне виховання у такий спосіб: залучення дітей до праці із самообслуговування, ремонту обладнання і приміщень, розподілу шкільного бюджету; обговорення газетних та журнальних статей на економічні теми; виробничі екскурсії, зустрічі з працівниками підприємств; залучення учнів до економічних відносин у школі та вдома.

¹ Див.: Державний стандарт загальної середньої освіти. Економіка // Освіта України. – 1997. – № 48. – 28 листопада.

ЕКОНОМІЧНИЙ СЛОВНИК

Економіка – в перекладі з грецької означає мистецтво ведення домашнього господарства. Господарство країни; наука про ведення господарства.

Економічна політика – система заходів, за допомогою яких держава намагається зробити життя людей заможнішим.

Економічна криза – загострення суперечностей в господарстві держави, розлад зв'язків між усіма господарчими частинами.

Інфляція – в перекладі з латинської роздмухування, розбухання. Знецінення грошей через те, що їх випускається більше, ніж товарів.

Безробіття – багато людей не можуть знайти роботу, бо підприємства під час кризи закриваються.

Кредит – (від латинського – вірити, довіряти) 1) продаж товарів з відстрочкою платежу; 2) позичка грошей чи матеріальних цінностей з умовою повернення їх у певний строк і з надлишком (сплатою проценту).

Скорочення виробництва – від час економічної кризи закриваються підприємства, якщо товар, який вони випускають, ніхто не купує.

Приватизація – держава продає або частково передає безкоштовно своє майно (підприємства, землю, будинки та ін.) громадянам в особисте користування.

Приватизаційні майнові сертифікати – цінні папери, які замінюють гроші для приватизації майна.

Рівень життя – забезпеченість населення необхідними для життя матеріальними і духовними благами.

Бартерний обмін – товари не купуються, а обмінюються на інші товари.

Біржа – ринок, на якому укладають різні угоди: продають і купують товари, цінні папери.

Акція – цінний папір, який дає право на одержання частини прибутку.

Валюта – іноземні гроші, чеки, використовувані в міжнародних розрахунках.

Конкуренція – економічне змагання між підприємствами за одержання більшого прибутку.

Аукціон – продаж майна чи цінних паперів шляхом змагання: хто більше заплатить, тому і продається товар.

Позиція дорослих відіграє помітну роль у створенні тієї атмосфери у школі і сім'ї, яка формує у дитини якості діловитості, осядливості, практичності, бережливості.

Такий комплексний підхід, спільні зусилля школи, сім'ї і громадськості сприятимуть формуванню в учнів економічного мислення, що є базою для психологічної готовності школярів жити і працювати в нових ринкових умовах.

2. НАРОДНА ПЕДАГОГІКА ПРО ТРУДОВЕ ВИХОВАННЯ

Трудове навчання і виховання в народній педагогіці умовно можна поділити на три етапи: **вступний або ігровий** (від двох до шести-семи років), **помічний, або визначальний** (від семи до п'ятнадцяти років), і **основний, або завершальний** (від п'ятнадцяти до двадцяти років).

На першому етапі, упродовж другого й третього років, дитина за правильного виховання набуває деякої самостійності (в їді, роздяганні, вмиванні), засвоює правила користування предметами та елементарні норми поведінки. І, звичайно, вступає в працю психологічно, засвоюючи слова "праця", "працювати" в основному через такі ефективні виховні засоби, як колискові пісні, пестушки, утішки, різні заклички, в яких славиться праця ("Ой люлі-люлі, бай", "Люлі-люлі, дитино", "А люляй мі, люляй", "Колисала бим тя", "Сину мій любенький", "Ладі-ладусі", "Сорока-ворона", "Кую-кую чобіток", "Зайчику, зайчику" та багато інших). Персонажі тут наділені здебільшого казковими, барвистими рисами, привабливими для малят. Візьмемо хоча б цикл колискових пісень про котика "Ой, котику, котику", "Ходить кіт по горі", "Ой ти, котку сірий", "Ой ти, коте Рябьку", "Ой був собі коточок", "Ой, ну люлі, коточок" та багато інших), які закликають котика працювати – дитину колисати, дрова рубати, копати грядку, ловити рибку, піч топяти, мести хату й сіни, вчитися шити, молотити. Киця, яка ухилиється від праці, зазнає навіть фізичного покарання: "Бити кицю, бити – не хоче робити". Ганебно й красти. За те, що кіт "вкрав у баби квітку", "стала Галя kota бить, щоб не вчився так робить". І як висновок:

– *Не вчись, коте, красти,*

А вчись, коте, роботу робити,

Бери ціп, іди, на тік

Жита молотити ("А ти, коту, кітку")

Таким же мотивом пройняті колискові пісні "Ой, ну люлі, коточок", "Ой був собі коточок" та ін.

Сорока-ворона, ділячи кашу між дітьми, не дає їсти ледареві:

Бо цей буцман

Дров не носив,

Діжжі не місив,

Хати не топив,

Дітей гулять не водив ("Сорока")

І, навпаки, той котик, який сумлінно працюватиме, буде "дити-ноньку колихати", одержить нагороду:

– Дамо тобі папи
 Та у твої лапи,
 Дамо тобі сала,
 Щоб дитина спала ("Котє сірий")

Та найвиша нагорода – пошана від людей. Не випадково колискова пісня "Ой був собі коточок" закликає:

– Не вчись, котку, красти,
 А вчися робити –
 Черевички шити,
 Та й не дорогії –
 По три золотії.
 Будуть люди купувати,
 Будуть тебе шанувати.

Наведені вище та інші подібні поетичні звертання до котка збуджують у дитини інтерес і повагу до праці. Не менш важливий педагогічний сенс щодо цього мають й інші пісні, які широко побутували в українській родинній етнопедагогіці.

Дружну й наполегливу працю славить, наприклад, пісня "Два півники":

Два півники, два півники
 Горох молотили,
 Дві курочки, дві курочки
 До млина носили.
 Цап меле, цап меле,
 Коза підсипає,
 А маленьке козенятко
 На скрипочці грає.

Бабуся не хоче продати бичка (пісня "Та продай, бабусю, бичка"), бо він багато працює:

Він у мене чорний, чорний,
 Борозенний ще й моторний,
 Він у мене мурий, мурий,
 Нагодує свині й кури,
 Він у мене сірий, сірий,
 Вимітає хату й сіни,
 Він у мене половий,
 Він у мене дорогий, –
 Цього не продам бичка!

А звідси цілком логічно перед дитиною постає висновок, що коли на світі працює все живе і гарний лише той, хто працює, то й вона повинна працювати, бо без праці жити не можна. У багатьох колискових піснях мати, звертаючись до свого сина чи доньки із закликом працювати, висловлює надію, що з них будуть гарні трудівники, помічники батьків:

*Люлі-люлі, дитино,
Поїдемо по сіно,
Візьмем тебе з собою,
Ти нам будеш слугою.
Ти нам будеш коні пасти,
А ми будем сіно класти.*

Праця як могутній чинник родинного виховання червоною ниткою проходить також через усі інші жанри й види українського фольклору. Зокрема їй приділено дуже велику увагу в народних казках. Змальовані тут працьовиті персонажі завжди розумні, чесні, правдиві, скромні, людяні, доброзичливі, а ледарі – тупі, хвалькуваті, брехливі, з черствим і холодним серцем, здатним на жорстокість і злочин. Герої казок за чесну, сумлінну працю одержують нагороду, а за бездіяльність зазнають покарання. Гульцям і неробам народ часто виносить смертний вирок. Так, в українській народній казці "Дідова дочка і бабина дочка" показано, що дідова дочка виросла в праці. Праця зробила її лагідною, людяною. Вона не цуралася будь-якої роботи, за що одержала щедрю нагороду. Гоноровита ж бабина пестунка-нероба цуралася чорної роботи, бо не хотіла "руки каляти", за що була тяжко покарана.

Широко представлена праця в українських загадках. Трудовий процес людини, господарський реманент, знаряддя і результат праці – провідна тема багатьох загадок. Наприклад: "Ходить пані на майдані, куди гляне – трава в'яне" (Коса косить), "Літом служить, а зимою зуби сушити" (Борона), "Внизу роги, а наверх хвіст" (Вила), "Загадаю загадку, закину на грядку, нехай моя загадка до літа лежить" (Озимий хліб, посіяний у колі), "В'ють мене шіпами, ріжуть мене ножами, за те мене отак гублять, бо всі мене дуже люблять" (Хліб). Подібні загадки спонукають дитину замислюватись над значенням людської праці, виховують почуття поваги до трударя, бережливе ставлення до знарядь і результатів праці.

Народна педагогіка не тільки проголошувала обов'язок працювати, а й втілювала його на практиці. Вже з перших кроків батьки залучають дітей до посильної праці у різних її видах, пов'язаних із самообслуговуванням, господарсько-побутовими потребами, участю в догляді за рослинами і тваринами, рукоділлі. Така різноманітність дає змогу підтримувати постійний інтерес до трудової діяльності. Оскільки тут найбільше місця займає дитяча гра, цей період трудового виховання називаємо ігровим. Взаємозв'язок праці з грою виявляється по-різному: гра відображає працю дорослих, елементи трудових дій відбиваються в грі, ігрові моменти включаються в процес праці. У своїх іграх діти найчастіше відтворюють те, що спостерігають в родинному колі. Сільські діти, наприклад, "господарюють": готують їжу, мелють, сіють, косять, збирають урожай, місять тісто й печуть хліб (з глини, звичайно), будують хатинки з піску, місточку через уявну річку тощо. Відображаючи в іграх трудові дії дорослих, діти проймаються любов'ю до їхньої праці.

До семи років хлопчики й дівчатка здебільшого граються спільно (ігри "горюдуб", "квач", "гуси-лебеді"). Однак є ігри для хлопчиків ("коні", "п'иж", "журавель") та дівчаток ("ляльки", "ластівка", "маківочки").

Як бачимо, народна педагогіка послідовно обстоює потребу раннього залучення дитини до посильної праці. Чим раніше дитина вступить у трудову діяльність, тим краще, бо це повністю відповідає вродженому потягу людини щось робити, діяти. Гасити цей природний потяг не слід, навпаки, його треба всіляко підтримувати. Побоювання, що раннє залучення до праці перевантажує дітей, безпідставне, а формула "малий іще, підросте, тоді й напрацюється" надумана, нежиттєва, протиприродна, шкідлива. З приводу мудрої традиції родинної етнопедогогіки залучення до праці змалку В.О. Сухомлинський писав: "Народна педагогіка знає, що дитині посильне і що непосильне, знає, бо в ній органічно поєднуються життєва мудрість з материнською і батьківською любов'ю. Народна педагогіка не боїться того, що праця втомлює, вона знає, що праця неможлива без поту й мозолів".

Провідними засобами на першому етапі трудового виховання в родинній етнопедогогіці є показ і спостереження, які розширювали кругозір дітей та давали перші уявлення про різні види праці. Ці прийоми в основному охоплювали повідомлення дітям елементарних знань про сільськогосподарську працю, рибальство, ремісництво, формування загальних уявлень про працю на основі щоденних спостережень безпосереднього сприймання, цілеспрямований вплив на емоційний світ дитини через зосередження її уваги на тих сторонах життя, які пов'язані з трудовою діяльністю людини.

Коли дитині виповнювалося сім років, у селі на хлопчика надівали штани, і він ставав погоничем – поганяв воли під час оранки, пас телят, овець, свиней і допомагав по господарству. Дівчині ж пов'язували поверх сорочки запаску і називали її прялею, бо починали вчити прости. Дівчата няньчили малят, пасли телят, овець, гусей, допомагали матері в хатній роботі.

Потім наступав другий, помічний, етап у родинному трудовому вихованні, коли діти ставали активними помічниками батьків. Праця хлопчиків і дівчаток розмежовується дедалі більше, стає розгалуженою, бо охоплює ширше коло виробничих галузей. Моральна підготовка до самостійної праці теж набирає нового нюансу. Вона узгоджується з підлітковим віком, з притаманними йому психологічними властивостями. Наприклад, народна педагогіка націлює на те, щоб підлітки були помічниками дорослих не тільки в праці, а й разом з ними готувалися і відзначали трудові громадські і родинні свята, які супроводжуються барвистими народними обрядами, захоплюючими іграми, піснями, славлять працю та її результати, звеличують трударя, демонструють його красу. Цінних знахідок тут чимало. Педагогічне значення громадських і родинних трудових свят велике. Згадаємо хоч би багатющу скарбницю української обрядової поезії. Саме під час участі в трудових святах і обрядах кожна людина відчуває особливу піднесе-

ність, бурхливий приплив свіжих сил і енергії, дістає багато позитивних вражень. Після тривалої наполегливої праці трудове свято для людини є завжди бажаним. А діти й підлітки, з їхніми загостреними емоціями, сприймають трудове свято особливо. Та й не тільки свято, а й підготовку до нього з його неодмінним елементом очікування. Участь у підготовці до свята, як і саме святкування, має чималий виховний вплив. А тому народна педагогіка розглядає трудові свята й обряди як одну з основних форм системи трудового виховання.

Народна педагогіка прагне дати підростаючому поколінню всебічну трудову підготовку. До організації праці вона висуває конкретні вимоги: подбати про вдалий початок роботи ("Добрий початок – половина справи"), працювати енергійно ("Робить, як мокре горить"), працювати зосереджено, не поспішаючи і не відволікаючись від головного ("Хто спішить, той людей смішить", "Коли почав орати, то у соплку не грати"), бути витриманим, наполегливим й організованим, не боятися труднощів ("Поки не упріти, доти не вміти", "Вовків бояться – в ліс не ходить"), доводити розпочате до кінця ("Кінець – справі вінець"). Позбавлені прав і можливостей учити своїх дітей у школі, тим більше професій, трудові сім'ї, в умовах експлуататорського ладу, шукаючи виходу із скрутного становища, поривалися до того, щоб дати своїм синам і дочкам певну професійну підготовку, яка в середовищі трудящих цінилася дуже високо ("У ремісника – золота рука"). Тому не тільки в робітничих сім'ях, а й у селянських, крім навичок, потрібних хліборобові, дбали також про навчання дітей ткацтва, столярства, ковальства, кравецтва, мулярства, чимбарства. Профорієнтація дітей розпочиналась змалку, з шести-семи років.

Відкриття обдарованості теж припадало на молодший вік. Матірківна прищеплювала дочці змалку любов до своєї професії. А батько-хлібороб з раннього віку переконував свого сина, що хлібороб – найголовніша професія на землі, до того ж доводив це не тільки словами, а й ділом, беручи хлопчика із собою в поле, саджаючи, на віз, на коня верхи, показуючи, як сіють гречку. А тому професійний вибір підлітка міг впливати з його нахилів, роду занять батьків, а також тих видів праці, які були поширені в тій чи іншій місцевості. Дуже авторитетною в цей відповідальний момент була порада батьків. Серед українських народних переказів і оповідань зустрічаємо ряд цікавих розповідей на цю тему. Ось одна з них:

Один верховинець мав дванадцятьох дітей. Від бідності аж скрипів, але дітей у найми не віддавав. Довго думав, який знайти спосіб, щоб діти здобули добре ремесло.

Коли найстаршому з них виповнилося сім років, верховинець повів його до лісу й запитав:

– Що було б з цієї сосни?

– Ліжко, – відповів син.

– Будеш столяром, – сказав батько й віддав його вчитися до столяра.

Через рік повів молодшого сина до лісу.

- Що було б з цієї смереки?
- Дошки.
- Іди на тартак різати дошки.
- Ще через рік повів третього сина.
- Що було б з цього дуба?
- Бочка.
- Будеш бондарити.

І всі дванадцять синів знайшли місце в житті. У сім'ях селян, ремісників, робітників батьки прагнули передусім навчити дітей того, що самі знають. І не дивно, що часто одна й та сама професія традиційно передавалась у сім'ї з покоління в покоління. Українці здавна відомі як чудові хлібороби, гончарі, столяри, муляри, ткачі. Народні умільці нерідко були й прекрасними педагогами, які вміли тонко, зі знанням справи здійснювати професійний відбір молоді до поширених серед населення професій, прищепити любов до своєї професії багатьом іншим людям, передати їм свої знання, уміння й навички. Та й помилялися вони в професійному відборі дуже рідко. Тільки особливим їхнім талантом у поєднанні з палкою любов'ю до своєї професії можна пояснити те, що майже кожне село на Україні славилось людьми якоїсь професії – садівниками чи пасічниками, стельмахами чи ткачами, бондарями чи різьбярами, ковалями чи теслями, мулярами, шевцями чи кравцями, кошикарями, гончарями чи кушнірами.

Остаточне формування людини як працівника певної галузі за традицією родинної етнопедагогіки припадає на третій, основний або завершальний, етап трудового виховання, коли і юнаки, й дівчата остаточно утверджуються професійно, беручи безпосередню участь у всіх виробничих діях і вчинках нарівні з дорослими. Припустимо, якщо в батька-ткача син на другому етапі трудового виховання був лише помічником, який, виконуючи вказівки, підготовляв човник, намотуючи його нитками, змазував пряжу відповідним розчином і т. д., то на третьому етапі він уже міг сісти за ткацький верстат і під керівництвом свого наставника виткати кусок полотна. Завершальним етапом трудового виховання вважається той, коли юнак повністю може взяти ткания полотна на себе, замінивши досвідченого ткача, розпочати цілком самостійну трудову діяльність.

Праця – природний стан людини. Не можна жити не працюючи. Наш народ-трудівник до лінощів ставиться з особливим осудом і суворістю.

Народна педагогіка наголошує, що найкращою спадщиною, яку залишає кожна людина, є діла. І найкращий пам'ятник – трудовий. У наших селах і містах, існує прекрасна традиція називати іменами людей те добре, що вони виплекали своїми руками: "Стеланів сад", "Василева криниця", "Солдатський міст". Про велику увагу до результатів праці свідчить культ хліба в народному світогляді.

3. МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ ВИХОВНИХ ЗАХОДІВ З ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ

Я – МАЙБУТНЄ ТВОЄ, УКРАЇНО!

Мета. Виховувати любов до праці, розвивати у дітей розумові та творчі здібності, уміння, навички з метою орієнтації їх на свідомий вибір майбутньої професії.

Учитель. Шановні батьки, учні, гості! Сьогодні ми проводимо семінар з трудового виховання і професійної орієнтації з теми "Я - майбутнє твоє, Україно!". Ця проблема актуальна, тому що праця завжди була, є і буде основою життя. І від того, як людина працюватиме, буде залежати майбутнє не тільки сім'ї, а й держави. Отже, основним завданням і вчителів, і батьків є підготовка дітей до свідомого вибору майбутньої професії. Запрошуємо вас на професійний шоу-концерт за участю учнів 6 і 11 класів. Ми поведемо вас казковими шляхами у світ прекрасного і корисного. (*Звучить музика*).

1-й ведучий.

*Не за глибокими морями,
Не за дрімучими лісами,
Не в якось чужоземному царстві,
А в нашій рідній Бондарівці,
Споконвіку живуть-поживають
І горя не знають
Дуже працьовиті українці.*

2-й ведучий.

*Професіоналів серед них багато.
Вони - майстри своєї справи.
На роботу ідуть, як на свято.
Шанують люди їх талант і славу.*

1-й ведучий.

*Батьки і діти - сім'я єдина.
Шанувати будемо рідну Україну,
Працювати будемо завзято,
Щоб життя у нас було, як свято.*

2-й ведучий.

*Тож сьогодні ми вас усіх вітаємо
І від серця щирого успіхів бажаємо.
Хай щастя й радість завітає в кожен дім.
І від порога й до порога, мов рушником,
Хай м'яко стелиться життєва дорога...*

Учитель. Здавна відомо, що батьки для дітей є взірцем у житті, еталоном чистоти, доброти, порядності. Вони намагаються бути схожими на них. Адже від батьків діти успадковують все найкраще: характер, здібності й, нарешті, – талант. Талановиті батьки – талановиті діти! Переконайтеся у цьому самі.

(Танець "Вальс" у виконанні батьків і дітей).

Учитель. А зараз ми помандруємо у світ професій і познайомимо вас із класифікацією спеціальностей за п'ятьма типами, а саме:

1. Людина - людина.
2. Людина - техніка.
3. Людина - природа.
4. Людина - знакова система.
5. Людина - художній образ.

1-й учень. До першого типу належать такі професії: педагог, лікар, продавець, мерчандайзер... Той, хто хоче обрати професію такого типу, повинен розвивати свої організаторські здібності, уміння спілкуватися з людьми, мати терпіння, врівноваженість.

2-й учень. До другого типу можна віднести такі професії: інженер, водій, електрик, слюсар... Щоб оволодіти цими професіями, треба серйозну увагу приділяти геометрії, фізиці, урокам трудового навчання, технічній праці.

3-й учень. Третій тип об'єднує професії ветеринара, агронома, геолога...

4-й учень. Четвертий тип включає такі, наприклад, професії, як програміст, економіст, коректор, менеджер, бухгалтер.

5-й учень. І нарешті, до п'ятого типу вчені відносять професії музиканта, актора, письменника, художника, архітектора, дизайнера, модельєра, косметолога...

Учитель. Діти, професій поганих не буває. І яку б ви не обрали, скажу вам, що глибоку вдячність і пошану викликає завжди той, хто чесно працює.

Хай летить, як птах крилатий,

Мрія з краю в край.

Час спливе, і життя скаже:

"Шлях свій вибирай".

Тож, шановні, не лінуйтесь:

До вибору життєвого вже зараз готуйтесь.

(Слово надається шестикласникам).

1-й учень. *Професій безліч є цікавих,
Але свою обрати як,
Щоб добре діло й добра слава?*

І ми міркуємо ось так.

2-й учень. *Я хочу бути космонавтом,
У космос кораблі водити.*

3-й учень. *А я - учителем, щоб научати
Маленьких діток в світі жити.*

4-й учень. *Почесно сіяти, орати,
І трактори ремонтувати.*

5-й учень. *Артистом точно буду я,
Про це мріє вся сім'я.*

- 6-й учень. *Людей я буду лікувати,
Промінчик сонця дарувати.*
- 7-й учень. А я скажу вам, друзі, чесно:
Всі в нас професії - почесні!

Кореспондент. *(Інтерв'ю з учнями 11 класу).*

- Чи пам'ятаєте ви, чим займалися на своєму першому уроці?
- Чи любите свою гімназію?
- Ким мрієте стати?
- Яким повинен бути професіонал?
- Що для цього треба робити?

Учитель. Якщо випускники уже більш конкретно говорять про свою майбутню професію, то учням 6 класу хочеться бути і лікарями, і артистами, і космонавтами, а ще – в'язати, читати книги, допомагати батькам по господарству. А це – світ дитячих захоплень, який приведе їх у країну Професії. І стануть вони справжніми громадянами України.

<i>Україна рідна, мила.</i>	<i>Живуть з любов'ю до України,</i>
<i>Знаєш, звідки в тебе сила?</i>	<i>До Батьківщини, рідної неньки,</i>
<i>Чому впевненість ти маєш?</i>	<i>Схилили гаряче своє серденько.</i>
<i>З чого розум ти черпаєш?</i>	<i>І поки у їхнім серці</i>
<i>Тим міцне твоє коріння,</i>	<i>Любов ця палає,</i>
<i>Що розумнеє насіння</i>	<i>Нашу рідну Україну</i>
<i>В душі молоді поклали -</i>	<i>Ворог не здолає.</i>
<i>Урожай талантів мали!</i>	<i>Школа й родина - сім'я єдина!</i>
<i>Малюють діти і співають.</i>	<i>Шанувати будемо рідну Україну.</i>
<i>Танцюють гарно й вишивають,</i>	<i>Нехай вона квітне, сяє - не згасає.</i>
<i>Історію Батьківщини</i>	<i>Її голос солов'иний</i>
<i>Залюбки вивчають!</i>	<i>На весь світ лунає.</i>

А наші Наталки і Катерини

1-й ведучий. А зараз ми запрошуємо до перукарні вищого класу майбутніх перукарів.

(Виходять учні, починають роботу в перукарні; поки вони робитимуть зачіски клієнтам, розпочинається спортивне шоу).

Спортивне шоу.

"Спорт - це здоров'я, спорт - це життя".

Звучить музика, на сцені – спортивні снаряди. Виходять учні, демонструють силу, спритність. Закінчують виступ словами: "Від маленких розваг – до спортивного захоплення, від захоплення – до великого спорту, до професії". *(На сцені перукарі з клієнтами).*

Демонстрація зачісок

Учениця. Перукар. Таке коротке слово, а скільки бажання дарувати людям красу. Сідаєш в крісло, зручно вмощуєшся перед дзеркалом, заплющуєш очі – й поринаєш у світ фантазій. Ти немов зачарований. Розкриваєш очі – і не впізнаєш себе! Чудова зачіска, усмішка на вустах, здивований погляд. І світ такий прекрасний... *(Учні демонструють зачіски).*

Ведуча. Серед тисячі професій є професія вчителя, і вона – одна з найголовніших.

*Бо немає України без рідної неньки,
А без вчителя-людини збідніє серденько.
Тож нехай кожен у нас пам'ятає,
Що вчитель - найвищу посаду займає.
І перш, ніж у роль Президента вступити,
Учитель повинен його навчити.*

Учениця. Я хочу бути вчителем, так як мама і тато. Хочу прашувати в школі, щодня дарувати дітям радість пізнання.

*Учителю! Тобі я подарую небо,
Спів сарос'я, зелені трави,
І тихий шум ріки, вербову гілочку.
Й ранкові сонячні заграви.
На п'єдесталі світової слави,
Учителю, тебе я пізнаю.
Вклоняюся тобі доземно
За мудрість і за вічну молодість твою.*

Міні-сценка "До школи"

Дійові особи: вчитель, учениця, учні. (Звучить мелодія пісні "Цвіте терен", дівчина співає).

Учениця.

*Цвіте терен, цвіте терен,
А цвіт опадає.
Хто до школи ще не ходить,
Той горя не знає.
А я молода дівчина,
Та й горя зазнала.*

*В школу мати мене послала.
Щоб науки знала.
Сиджу в класі я за партою,
Сиджу та й дрімаю.
Що питає мене вчитель,
Нічого не знаю.*

Учитель (Слова покладені на мелодію пісні "Ой, дівчино, шумить гай").

*Ой, дівчино, шумить гай,
Про гулянку забувай, забувай,
Свій підручник відкривай,
Та читати починай.
Виконай вправу та йди сюди,
А дримати не ходи, не ходи.*

Учениця (Звучить мелодія пісні "Дивлюсь я на небо". Дівчина співає).

*Дивлюсь я в підручник
Та й думку гадаю:
Я ж славна дівчина,
Чудово читаю.*

*То ж добре давайте
Разом працювати,
До вибору життєвого
Себе готувати.*

(Всі разом співають останні 4 рядки пісні).

Конкурс "Я – художник"

(Аналіз членами журі малюнків, поданих на конкурс. Визначення переможців та нагородження їх).

Конкурс "Модельєри"

(Проходить демонстрація мод. Учасники - учні 6-11 класів).

Сценка "Муха й Бджола"

(виконують учні 6 класу).

Мета. Показати, що результат своєї праці - найсолодший.

Автор. Як тільки сонечко пригріло, Муха вместилася на красивій розкішній квітці й ліниво стала потирати лапками живіт. Ось до квітці прилетіла Бджола і почала швидко всмоктувати нектар.

Муха. Чого ти мені спати заважаєш?

Мою квіточку гойдаєш.

Бджола. Я тобі не заважаю,
З квітки я нектар збираю.

Муха. Дурна Бджола!
Чого так посміхаєшся?

Бджола. Бо мушу облетіти тисячі квіток,
Зібрати мед, нагодувати діточок.

Муха. Хе-хе. Погано ти працюєш!
Либонь і вдома не ночуєш?
Не буду я збирати по краплі мед,
Не хочу знати я такої моди,
Бо для мого здоров'я ця робота шкодить.

Автор. І Муха шмигнула у нашу хату,
Де не було ні мами, ні тата.

Муха. Ой, скільки меду, з'їм я ложку!
Ой, ще одну. І ще одну.

Ой, муть, кину ложку:
Візьму весь мед я на дорожку.

Автор. І Муха в банку ту влетіла,
Сіла в мед і утопилась.
Недарма в народі кажуть:
"Потрошку дбай, але євою працюю".

Ведучий. У народі говорять: "Людина живе не для їсти, а їсть для того, щоб жити".

А щоб життя було цікавим, змістовним, а люди - здоровими, розумними, енергійними, працездатними, треба подумати про повноцінний раціон харчування. Про це успішно дбають кухарі.

Учениця. Добре годувати людей не менш важливо, ніж будувати машини, лікувати хворих, навчати дітей. Від якості їжі залежить настрій, працездатність людей усіх професій.

Кулінарія - це ціла наука, яку треба глибоко вивчати для того, щоб дарувати людям радість життя.

Учень. А врешті, якщо ми і не станемо професійними артистами, лікарями, спортсменами, кулінарами, то обов'язково будемо справжніми громадянами, адже ми - майбутнє твоє, Україно! (Учні пригощають кондитерськими виробами гостей свята).

(Звучить пісня "Ми - майбутнє України" на мелодію пісні "Вместе весело шагать").

Україну, рідну матір, величаємо,
Бондарівкою свій край ми називаємо.
Хай вона в віках прославиться ділами,
Заспівай веселу пісню разом з нами.

Приспів: Нам щодня веселий дзвоник лунає,
Хай лунає, хай лунає,
До роботи школярів закликає,
Закликає, закликає.

Тепле сонечко ми з радістю вітаємо,
Бондарівку нашу славну величаємо.
Будем з друзями ми жити і творити,
Рідну землю українськую любити.

Приспів (той самий).

Ми - майбутнє України, цим пишаємось.
І на символах державних добре знаємось.
Ми готові зароблять дванадцять балів
І учасниками бути фестивалів.

Приспів: Простелився у майбутнє шлях просторий,
Шлях просторий, шлях просторий.
І життя у мандри кличе, наче море,
Наче море, наче море.

Любов Мишура

Учитель. Любі друзі!

Доріг на світі є багато.
Але яку б ти не обрав.
Хотіла б я тобі сказати,
Щоб все життя ти пам'ятав:
"Іди в країну Знань охоче,
Працюй, твори і пізнавай.

Тоді душа твоя захоче
Розкрити для тебе справжній рай.
Іди вперед і підкоряй вершину.
Нехай почнеться мрій політ
В шасливу, світлу годину!

(Учні виконують пісню "Мандруйте країною Знань". Слова, покладені на мелодію пісні "Хрещатик").

Мандруйте країною Знань

Учіться, шановні, учіться.
Знання - це скарб дорогий.
Не треба ніколи лінитися,
Час не марнуй золотий.
Хто хоче цей скарб відшукати,
Мандруйте країною знань,
І прагніть найбільше пізнати.
Пливіть у країну Бажань.

Приспів:
Ми і друзів розумієм,
Вчителів ми поважаєм,
Бо гімназія зразкова,
Це в районі добре знають.

Знання на собі не носити,
Вони поведуть вас у життя,
Навчать і покажуть, як жити,
Відкриється вам майбуття.
Як будеш цей скарб зневажати,
Життя не пробачить тобі.
І підеш стежками блукати,
Почнеш, докоряти собі.

Приспів:

Тож шануйтеся, любі друзі,
І учіться ви на славу.
Вам ділами прославляти
Нашу рідную державу.

Вчитель. Життя прожить - не поле перейти.
Від труднощів не можна заховатись.
Свою стежину слід в житті знайти,
Щоб в щасті й радості купатись.

(На сцену виходить учениця з мамою і татом).

Учениця. Професій на світі різних багато,
У мене йде обертом голова.
Та поряд зі мною мама і тато,
Запали в душу їхні слова.

Тато. Діти мої, завжди щасливі будьте,
Учіться на славу, шануйте батьків,
Україну й рідну мову не забудьте.
Нехай лунає в серці солов'їний спів.

Пісня-настанова

(на мелодію пісні "Виростеш ти, сину", виконують тато і мама).

Виростаєте, діти, наші соколята,
Вас життя чекає нове і багате.
З вами завжди будуть поряд мандрувати
Любі батьки виші та рідная хата.
А якщо спіткає горе і невдача,
І серденько ваше в розпачі заплаче,
Рук не опускайте, знайдіть в собі сили
На ноги підняти, труднощі осилить.

(Слово надається директору школи, батькам).

Ведучий. Шановні вчителі, батьки, учні!

Ми тепло тут зустрілися з вами,
І ще зустрінемось не раз.
Хай буде вогник наш родинний,
Як добра пам'ятка для вас.
А на прощання побажаю
Хороших успіхів в труді,

В навчанні, у праці та в дерзанні,
І в особистому житті.
Нехай боронить мати Божа
Від злих людей і різних бід.
Хай дасть здоров'я і поможе
Прожити в щасті сотні літ!

ДУМА ПРО ХЛІБ

Мета. Прищеплювати учням бережливе ставлення до хліба, виховувати повагу до людей хліборобської праці, ознайомити учнів із минулим свого народу, звичаями нашого краю.

Обладнання. Вишита скатертина, на вишитому рушнику хлібина, намальований плакат з хлібом і вислови: "Хліб – батько, а вода – мати", "Хліб – усьому голова", "Хліба край, так і під ялинкою рай".

Вчитель. У всі часи вагоме слово – хліб – люди вимовляли з пошаною. Хліб – це не лише буханець, урожай, зерно, але і символ джерела людського життя, материнського благословення і знак уваги і шанни до гостя, і знак достатку, і символ людського безсмертя...

Коли на стіл гарячий коровай
Кладе твоя матуся сива,
Ти не соромся, синку, запитай:
Чий ж це руки виплекали диво?
Хто недоспав замріяних ночей
І знемагав у спекотку годину?
Тривожний час кому біля очей
Завчасно проснував старечу павутину?
Я б розповів тобі багато ще
Про землю в повоєнній тузі.
Як схудла, змучена дощем.
Водила жінка корівчину в плузі.
Як колихала росяні снопи,
Хотіла горе полею розказати,
Вдивлялася за обрій з-під руки.
Чи не поверне доля їй солдата?
У світлій праці щастя на землі
Встає для нас за ясним видноколом.
Цілую хліб гарячий на столі,
Що пахне сонцем, щедрістю і полем.

З давніх-давен народ наш цінував над усе хліб, сіль і честь. Хліб – то багатство, сіль – то гостинність і щирість, а честь – то людська гідність, за яку пращури наші стояли і нам заповідали, навіть не маючи шматка хліба, ані дрібки солі. І нам, спадкоємцям, заповідали стояти на цьому.

Сьогодні ми поспробуємо всі разом розповісти про ті звичаї, традиції, які пов'язані з хлібом. Звідки ж прийшов до нас хліб? Хто перший скуштував його?

1-й учень. Далекий-далекі час. У печері біля вогню сидить старійшина племені. Чоловіки повернулися з полювання ні з чим. А запаси вичерпані. Що буде з плем'ям? На світанку старійшина виріядився шукати їжу. Довелося іти далеко, бо поблизу стоянки усі їстівні корені уже зібрали. Сонце піднімалося все вище. Старійшина продовжував пошуки. І раптом на протилежному схилі він побачив незнайомі рослини. На їхніх стеблах погойдувалися колоски. Що в них?

2-й учень. Мій пращур брів із пролісу густого,
 Як звір, голодний. Бог не вполював.
 Остання сила гаснула у нього.
 І падаючи між високих трав,
 Хапавсь у порятунку за стеблину,
 Здавалось на самісінькім краю,
 І ненароком у руці живинку,
 Відчув, затис, як знахідку свою.
 Тоді, можливо, і з'явилося жито,
 Коли мій пращур залишився жити,
 Коли на сито пальців – перше свято,
 Зерно просіяв і наситивсь ним!

3-й учень. Певно так багато тисяч років тому, людина відкрила хлібні рослини. В усіх кінцях світу вчені археологи знайшли стародавні стоянки, а в них зерна. В Середній Азії, в Північній Америці – зерна пшениці, в країнах Сходу – рису. В Південній Америці – кукурудзу. Які б хлібні рослини не відкривала людина, знахідка виявлялася щасливою. Боршністі зерна давали відчуття ситості, допомагали пережити тяжку зимову пору, коли так бракувало харчів. За хлібними зернами вирушали всім племенем, аби зібрати їх багато. У ті часи їх ще не вміли вирощувати. Як же цього навчилися?

4-й учень. Поранений мисливець провів поглядом товарищів, і накульгуючи, почвалав до стійбища. Та не пройшовши половину дороги, сів на траву. Біля стежки заглядев паросток хлібної рослини. Неподалік ще один. Де вони тут узялись? – подумав мисливець. Може вирости з опущених збирачами зернин? І посміхнувся: прийде ж таке в голову? Але думка не давала спокою.

5-й учень. Наступного ранку він роздобув насіння і розкидав його на галявині. Минуло кілька днів. Паростків не було. Мисливець уже перестав сподіватись, аж ось, три зернини проросли. Вони потрапили у м'яку, розпушену землю. "Ось воно що?" – зметиковав мисливець. Він розпушив палицею землю, розкидав насіння. Що вийде? Цього разу проросли всі зернята. Звичайно, щоб навчитись вирощувати рослини, треба було ще багато чого осягнути, але початок покладено.

6-й учень. Відтоді життя людини пішло по-іншому. Хлібне зернятко прив'язало людину до землі. Вона вже не блукала по лісах і луках у пошуках їжі, а поселялась біля хлібного поля. Поселення з року в рік розростались, вдосконалювались. Обробіток ґрунту взяли на себе чоловіки, а жінки збирали урожай, розтирали каменями зерно, готували борошняну юшку.

Вчитель. Що ж це за камені були, на яких розтирали борошно? Через століття пройшла ця давня оповідка: домашнє сідро тримається на двох хатніх кутках - печі і жорнах. З вирощуванням злакових наші далекі пращури утрадиційнили найпростіші знаряддя обробки зерна. Такою первинною формою були й жорна. Прилаштовані в глухому закуткові хати, вони не мали спочинку жодної пори року.

В давнину в кожній хаті були жорна, а у ХІХ ст. на Україні вони уже являли пережиткову форму. Тяжку працю людей було перекладено на воду і вітер, про це зафіксувала народна мудрість: "Коло жорен піт втрачають, а біля млину пісні співають". Здавалося, жорна назавсім увійшли в історію. Але в тяжкі роки війни вони знову з'явилися в людських обійстях. Тож мав цілковиту рацію В. Симоненко, коли писав:

Народе мій! Титане непоборний,
Що небо підпирає голубе!
Твій гордий подвиг не принизять жорна,
Вони лиш возвеличують тебе!

Давайте повернемося знову до тих далеких часів. Ми говорили, що далекі прашури розтирали каменями зерно і готували борошняну юшку. Випікати хліб тоді ще не вміли, та й печі не було. Та якось...

1-й учень. Важкі хмари облягли небо. Пішов дощ. Хлібороби повернулись додому рано. Жінки заходилися нашвидкуруч готувати юшу. І, поспішаючи, розлили її на розпечений у вогні камінь. Не встигли й оком змигнути, як тісто перестало розтікатися. Що таке? Старша із жінок схопила із каменю борошняне кружальце і хотіла було викинути його. Але ж кожна зменька борошна дорога. До того ж від маленького плоского кружальця так смачно пахло. Треба покуштувати. Жінка піддипнула шматочок рум'яного кружальця. Смачно.

2-й учень. В далекій Африці в страшних очеретяних халупах жили раби. Вони залишали домівку вранці, а повергалися ввечері. Один із рабів не встиг вранці спекти тісто і залишив його до вечора. А коли повернувся ввечері з роботи, то перед ним стояла миска з тістом, яке пузирилось, набухало, росло.

День був жарким, тісто прокисло. Бідняк хотів викинути тісто та пожалів і змішав його із свіжим. Тісто далі почало пузиритись, рости, а коли його спекли, як завжди на розжарених каменях, то вийшов хліб особливий: пишний та пахучий.

Вчитель. Звичайно, безіменний бідняк і не думав про відкриття закваски, приготування дріжджового тіста. Та значення відкриття від цього не поменшало.

С відкриття, яких не вкрила мгла,
Нехай минуть віки, тисячоліття,
Та жінка та, що вперше хліб спекла,
Залишиться безсмертною навіки!
І хоч згубилось в плині літ ім'я
І пам'ятника жінці тій немає,
А я її такою уявляю:
Вона як бабуся, як мама моя,
Що творять хліб, щоденно творять хліб,
І все життя їх пахне колосками.

Вчитель. В Україні щодень пекли житній хліб. Якщо борошна до нового врожаю не вистачало, домішували висівки, товчену картоплю,

гарбуз, суху лободу. Вчиняли його на заквасці, місили у дерев'яній діжі. Випікання хліба мало свої правила, було цілим обрядом. Порожню діжку, прикриту рушником, ставили на покуті. Хліб у кожній хаті обов'язково лежав на столі, а біля нього клали сіль. З хлібом пов'язано багато традицій, його цінують всі народи. Гарний у давнину в Україні був звичай "хлібувати" – обсіпати зерном молодих, новонароджених. Хай зерно доброти і поваги до хліба зринає в їхню душу.

З хлібом проводили до армії. З хлібом зустрічали тих, хто повернувся з війни. Хлібом поминали тих, кому не судилося повернутися. Він таїть у собі тепло серця і душі, тепло сонця, і ставлення до нього має бути теплим.

Жодне українське весілля не обходилося без запашного короваю, а до нього випікали ще й шишки, калачі. Годування й частування гостей короваем належить до поетичних дійств народного весілля. Пекти його запрошували жінок, в сім'ях яких була злагода. Оздоблення короваю голубками уособлювало побажання продовження роду, щасливого подружнього життя, достатку.

Хлібом могутня наша Україна. З хлібом далеко видно на всі сторони світу. Хліборобський рік безперервний. Один урожай в коморі, в засіках, а наступний уже стелиться зеленими нивами, вже чекає сонця, вологи, людського догляду. Від жнивварської осені хлібороб очікує весни, від засівної весни живе до наступної осені. Силу своїх рук, натхнення душі хлібороб віддає землі. Він не знає відпочинку в думках про хліб. Без хліба люди – сироти, а земля – страдниця. І навпаки, земля – наше багатство, наша щедра годувальниця, коли вона в бережливих, добрих руках господаря.

(Звучить пісня "Хліба, хліба").

Учень. Сонцем, що сяє в небесній блакиті.
Пахнуть скориночки скиб.
Є найзаповітніша дума на світі –
Дума про хліб.
Йде хлібороб у високому житі,
Думає: ще кілька діб...
Найблагородніша дума на світі –
Дума про хліб.
На наших полі колосочки налиті
Світять, немов смолоскип,
Бо найсвітліша дума на світі –
Дума про хліб.
Нашою працею життєдайною зігріті,
Пшеничний віншуємо сніп.
Так, найзаповітніша дума на світі –
Дума про хліб.

Вчитель. Хліб – усьому голова. Мабуть, ці слова ви вже чули багато років, і вони стали звичними і буденними. Але до хліба не можна ставитись по-буденному. Це святиня людська. І скільки ж не проходить років і тисячоліть, а він залишається святим і величним завжди.

Трудівники віками мріяли про краші часи, коли хліба буде вдосталь. Зараз в нас є хліб і до хліба. Але хліб треба берегти. І як боляче дивитись, як марнують хліб. Мабуть ніхто не замислювався над тим, до яких велетенських масштабів зростає вага того хліба, що складається з викинутих недбайливими руками грамів.

Хвала тим рукам, що виростили повнозерний колос, зберегли його від негоди, зібрали. Хвала тим, хто за штурвалом трактора, комбайна, автомашини дбав про родючість землі і силу пшеничних і житніх ланів.

(Звучить пісня "Сіяв батько жито").

Учень.

Горджуся родом хліборобів,
Майстрами хліба і землі.
Шаную скромний їх доробок,
Діла великі і малі.
Ось дар священний – це хлібина
Лежить велика на столі,
Неначе пісня голубина,
Неначе сонце на крилі.
Хто спік її, не знаю,
Чуйного серця тут тепло.

Але я завше в ній пізнаю
Життя людського джерело.
У ній краса земна і сила,
Пошана, щастя і любов.
Недаром нива колосилась,
Збирала в себе цвіт дібров.
Дівочий сміх, цілунок перший,
І радість тиху матерів.
Щоб хліб у пісню перевершити
Під сяйвом ранньої зорі.

Вчитель. З часом виникло багато народних повір'їв про хліб, своїх рідних законів, переступати яких було великим гріхом.

Випікали хліб у суботу. І дивились, якщо хліб гарно вдається – то буде вдача щільний тиждень, глевкий – на сльози, підгорить – на смуток, потріскається – чекай новин.

По тому, який виходив весільний коровай, передбачали долю нової сім'ї. Тому пекти коровай просили добру і вмілу господиню.

Так само пізнавали долю новонародженої дитини по хрестинному катачу.

Якщо першу хлібину з нового врожаю не подаруєш людям – злидні будуть тебе їсти.

Зі столу ніколи не прибирали хліб, який лежав на вишитому рушнику, щоб нечиста сила не потрапила в хату, щоб не перебівся достаток.

А скільки народ склав прислів'їв про хліб, щоб пам'ятали люди, який він важливий у житті. Які прислів'я ви пам'ятаєте?

(Учні говорять прислів'я).

А тепер розгадаємо кросворд, який називається "Колосок". Тільки кросворд не звичайний, а з додатковими питаннями. Перевіримо, як ми знаємо українську мову.

1. Місце, де печеться хліб. *(Піч)* Як перевірити написання останньої букви у слові "хліб"?

2. Чим жали жито у давнину? (*Серпом*) Скільки складів у слові "серп"?

3. Хлібний знак. (*Жито*) Назвати рід, число, відмінок слова "жито".

4. Виріб із здобного тіста. (*Булка*) Підібрати спільнокореневі слова до слова "булка".

5. Де молили зерно у давнину? (*На вітряку*) Від якого слова походить назва "вітряк"?

6. Назва тіста для хліба. (*Квашня*) Знайти орфограму у слові "квашня" і перевірити її написання.

7. Продукт, завдяки якому хліб стає пухнастим і високим. (*Дріжджі*) Скільки звуків у сполученні -ЖДЖ- і чому?

8. Місяць, коли збирають хліб. (*Серпень*) Назвати останній літній місяць.

9. Машина, що збирає хліб. (*Комбайн*) Провідмілювати слово "комбайн".

10. Хліб, яким пригощають. (*Паляниця*) Поділити слово "паляниця" на склади й охарактеризувати їх.

(*За кожну правильну відповідь вчитель дає карточку. Хто набрав більше за всіх, тому вручають приз*).

Вчитель. Є таке страшне слово – голод. Людина, яка пережила його, із жахом чує ці слова. А скільки довелось нашому народові пережити в голодне лихоліття.

А ще був страшний голодомор в Україні 1933 р. Від голоду помирили і дорослі, й діти. Матері божеволіли, бо не могли порятувати дітей від голодної смерті. Шматочок хліба коштував стільки ж, як і саме життя. І зараз кожен, хто пережив цей страшний голод, ніколи не кине шматочок хліба на землю, бо перед ним завжди будуть очі тих, хто помер від голоду у ті страшні часи. І коли вам кажуть, що є легкий хліб, то знайте – це неправда. Є гіркий – прошений, є солодкий – зароблений, є чорний – позичений, є білий – дарований, є солоний – дарований. А легкого хліба немає.

Учень. Ми кажем – хліб. У слові цім – усе:
 Життя, котре виблискує червоно.
 Весна, що цвіт калиновий несе,
 І осені хмільне достигле гроно.
 В путі не впав, з дороги не зійшов
 Ніхто, якщо у жилах його – сила.
 Ми кажем – хліб. І знов живе любов,
 І в хлібороба виростають крила.
 Ми кажем – хліб. Та важко він росте.
 На нього спеки, буря, град і злива.
 Як часто ще колосся золоте
 Калічиться негодами на ниві.
 Та хліборобське серце – не із тих,
 Які здаються у полон розлуки,
 Співаю славу людям, у яких
 Міцнішають перед бідною рукою!

Вчитель. Хліб – частина історії і її майбутнього. Раніше люди говорили про хліб, як про живу істоту: “хліб-годувальник”, “хліб-батьчко”. А ось перед вами лежать пам’ятки про хліб. Давайте їх прочитаємо. І я впевнена, що ці слова залишаться не тільки у вашій пам’яті, а і в серці, у вашому ставленні до хліба назавжди.
(Учні читають).

Пам’ятка

Друже! Може ти не поет, а може збираєшся ним стати. Може ти станеш трактористом чи шахтарем, але хто б ти не був і ким би ти не стад, ти ніколи не зможеш обійтися без хліба.

Живи так, щоб хліб твій був завжди справедливим, чесним, стався до цього так, щоб для твоїх дітей і правнуків він назавжди лишився прекрасним дивом, витвором рук людських. Запам’ятай і скажи усім: у хлібі душа твоєї землі, долі багатьох людей, їхня невтомна праця.

Не топчи хліб, не кидай недоїденим, не гордуй ним. Пам’ятай, за хліб платять життям. Шматок хліба, поділений навпіл, робить людей друзями.

Головним твоїм годувальником був завжди твій народ. Намагайся віддячити йому за хліб усім добром, на яке тільки здатен.

Про людину можна судити з того, як вона цінує хліб: тільки сильний духом вдячний за хліб! Будьмо ж вдячними, друже!

Вчитель. Пам’ятайте ці слова завжди. І не тільки на професійне свято хлібороба, а й кожного дня. Шануйте працю хлібороба. Шануйте хліб.

Учень. В народі ж хліб, мов матір поважають,

Ця шана з плином часу не зника.

І дорогих гостей завжди стрічають

З хлібиною в барвистих рушниках.

Так хай же щедро наливає соком

І колоситься золотистий сніп!

І хай же родить більше з кожним роком

Його величність – годувальник хліб!

(Звучить пісня “Зелене жито, зелене”).

Вчитель.

Хліб! У пошані до нього

Схилимо низько чоло!

Хліб це святіше святого

Сонце, життя і тепло.

Хліб! Він у кожному домі,

Хліб на гостиннім столі,

Гуркіт гарматного грому

Більш не тривожить землі.

Скільки гарячої крові

Пролито в грізній дні.

Плакали зерна вагомі

На обгорілій стерні.

Дорогі діти! Ми сьогодні провели не просту і серйозну розмову про хліб. Про хліб, що здавна був поняттям святим. Я вірю, діти, що в кожне ваше серденько попало сьогодні зернятком добра, і як із зернятка виросте хлібний колос – важкий, могутній, так і у вашому серці нехай з цього зернятка виросте великий колос добра, честі і справедливості, трепетного і ніжного ставлення до таких понять, як мама, рідний край, хліб. Нехай душа ваша буде такою ж величною і чесною, як безкрає пшеничне поле.

Шануймо хліб, насущний наш, дитино,
 І в нинішній, і у прийдешній день,
 Хай з колоска не випаде й зернина,
 Нехай зі столу й крихта не впаде.

Л.О. Павлушенко

ТИ СПОКОНВІКУ НА ПОКУТІ, ХЛІБЕ, У НАС

Мета. Виховувати глибоку пошану до хліба; дати зрозуміти, що хліб – це важкий труд тисяч людей.

Обладнання. Урочисто прибрана сцена. В правому кутку – дідух, вишиті рушники; в'язки жита, пшениці, ячменю, проса, прикрашені різнобарвними стрічками. З лівого боку сцени – виставка борошняних виробів, серед яких на почесному місці – коровай як символ достатку.

Здавна українці ставили пшеничні колоски на самому почесному місці в хаті. І це не випадково. Бо хліб був не лише годувальником, а й давньою слов'янською святинею. У великому труді народжувалася духмяна паляниця і завжди до неї ставились з особливою повагою.

Вашій увазі пропонується композиція "Ти споконвіку на покуті, хлібе, у нас", а також виставка книг на цю тему. Слово має бібліотекар школи.

Ведучий. Яке щастя, яке добро, що є хліб на світі! Спочатку він у землі, потім у борошні й, нарешті, на столі. Хліб, який народжений працею, зарум'янений, пахучий, – вірний наш годувальник. Споконвіку хліб називали святим. Єлітет цей у нас у щирій пошані й тепер. Ще з давніх-давен люди складали на честь хліба радісні й бентежні пісні, де з любов'ю говорилося про святість хліба, про його велич.

(Звучить пісня про хліб у виконанні дівчат).

Ведучий. Хліб... За всіх часів і в усіх народів найбільшою святістю вважався хліб. Про нього писали поети і мислителі, він прославлявся в піснях і думках. Коли його не ставало, – приходило лихо. Недаремно людина, творячи щоденну молитву, просить у Бога: "Хліб наш насущний дай нам сьогодні".

Читець. Він вічний і святий – цей житній хліб,
 Чи в паляниці на столі у хаті,
 Чи зв'язаний в важкий тужавий сніп,
 Де колоски шепочуться вусаті,
 Він чув у полі крик перепелів,
 Чув жайворонковий передзвін весняний,
 Він виріс для пісень і добрих слів,
 Тому що народився під піснями.
 Віки проходять тисячами днів,
 І новим днем земля безмежно рада.
 Він вічний і святий, – цей житній хліб,
 Так, як життя, добро, кохання, правда!

Ведучий. Так, він вічний і святий. Тож не дивно, що про хліб складено стільки легенд. Ви бачили пшеничний колос? Зернятка на ньому тільки зверху. А кажуть, що колись, дуже-дуже давно, коли ще боги сходили на землю і смертні могли з ними розмовляти, все пшеничне стебло, знизу до верхечка було усіяне зернятками.

Учень. Наш народ завжди шанобливо ставився до хліба. У хаті, на найпочеснішому місці – покуті – стояв дідух – невеликий пшеничний сніп, завітчаний барвистими стрічками, він ніс у собі добрий дух поля і був оберегом хати. Якщо в хату заходив незнайомец і дивився спершу на покуть, на дідуха, – то наміри його чисті, адже святий хліб береже осело від зла.

Учениця. Важливим родинним оберегом була діжа. "Без столу, печі і діжі, – наголошувало прислів'я, — немає тепла і їжі".

Учень. Позичати чи взяти на тимчасове користування можна було усе, а от пічну діжу ніколи не виносили з хати. Вона вважалася святою, бо в ній народжувався хліб, її не годилося використовувати для якихось інших цілей, окрім свого призначення. Тільки коли розпітали молоду на весіллі, її садовили на діжу. У цьому обряді був глибокий зміст – відтепер молода господиня мала забезпечувати майбутню родину печеним хлібом.

Учениця. Нині мало хто з молодих вміє випікати хліб. Призабувається це давнє ремесло. Колись запінок робили раз на тиждень у четвер, а пекли у п'ятницю – в жіночий день. За звичаєм, у цей час всі родинні стосунки мали налагоджуватися – ні прокльонів тобі, ні сварок. Інакше хліб не вдається.

Учень. Дуже цікавим дійством було витягання хліба з печі. Витягнуть його, зважать у руки: якщо важкуватий – ще не пора виймати. А коли від легкого постуку спід паляниці відгукнеться дужим передзвоном, – починають виймати рум'яні хлібини. Кожен буханець обов'язково треба видмухувати.

Учень. Дуже багато народних звичаїв пов'язано з хлібом. А ну, хто скаже, які?

Якщо впала долі скибка, неодмінно підніми і поклади на стіл.

Хліб ріжуть тільки в руках – лівою тримають хлібину, притиснувши її до грудей, а правою – ножа.

Краяти хліб потрібно тільки до себе, тому що він святий, з хлібом, кажуть, і пісня миліша, і хата тепліша.

Паляниця, за добрим українським звичаєм, мала завжди лежати на столі. Не можна було також класти її догори дном.

Учениця. Будь-який обряд не обходився без хліба: народжувалася дитина – йшли з хлібом; виряджали сина в далеку дорогу – мати загортала в рушник житній окрасць; справляли весілля – пекли коровай; дорогих гостей зустрічали хлібом-сіллю.

Згадаймо народні повчання: "Доїж шматочок хлібця, бо в ньому – твоя сила", "Якщо залишив недоїдений шматок, то цілу ніч будуть снитися старці".

Учень. А мені розказувала бабуся, що батьки завжди з поля приносили ввечері дітям "хлібця від зайця". І з яким смаком їли той гостинець діти! Батьки ніколи не залишали, не викидали хліб, а несли його, як святиню, своїм дітям, бо у духмяну паляницю була вкладена важка праця.

Ведучий. Ви тільки вдумайтесь: із одного зернятка можна отримати приблизно 20 міліграм борошна. А для того, щоб приготувати тісто на один батон, треба обмолотити близько десяти тисяч зернинок.

Заключне слово. Гадаю, що після нашого виховного заходу кожен з вас ще раз задумається, чим для нас є хліб, пройметься глибокою повагою до нелегкої людської праці, усвідомить мудрість звичаїв предків і з вдумливим розумінням вимовить: "Хліб – святий".

Зверніть увагу на нашу виставку хлібних виробів, більшість з яких створені руками самих семикласників. Кожен виріб має свою назву: коровай, пиріг, паляниця, бублики, булка, печиво, але ми звично називаємо все це хлібом!

О.О. Ковальчук

РОЗВИТОК ГОНЧАРСТВА І ДЕРЕВООБРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

Мета. Поглибити знання учнів про гончарство, деревообробництво та лозоплетіння, простежити шлях розвитку кераміки.

Розвивати в учнів інтерес до народних промислів та ремесел, до культурної спадщини свого народу.

Виховувати почуття національної свідомості, любові до праці, до рідного краю.

Обладнання. Виставка робіт з глини, з дерева, з лози. Плакати з написами "На віку доведеться і в глечику варити", "Усяке діло майстра боїться", "Хоч малий горщик, а м'ясо варить", "Ремесло – не коромисло, на плечах не носити", "Глина для гончара, що пісня для солов'я", "Не святі горщики ліплять, а прості люди", "Життя коротке, та безмежна штука і незглибиме творче ремесло...".

(І. Франко)

Епіграф

А речі – стань лише й дивися!
Хто тих людей учив краси?
...То наших предків предки давні,
Та сама кров, той самий рід,
Культурою своєю славний
Тепер на весь широкий світ.

(Р. Завадович)

Предки залишили нам у спадщину величезне багатство, і наш обов'язок не тільки не втратити нічого з неоціненних скарбів, а й примножити їх, щоб передати наступним поколінням.

Українське народне мистецтво займає особливе місце в історії.

Земля годувала людину, земля ж давала все необхідне для того, щоб приготувати їжу і влаштувати побут. Гончарство – один з найдавніших видів народного ремесла, тому не дивно, що до нього ставились з особливою повагою. "Хоч умирай, а в свій горнець заглядай" – напояли совісні господині.

"На віку доведеться і в горщику варити", – казали бувалі.

"Хоч малий горщик, а м'ясо варить", – вчила мати дочку.

І всі були певні, що без цього посуду та багатьох інших гончарних виробів не обійтись у господарстві. Здавна багата наша українська земля на глину. Глинищами в Україні називали місця по балочках, берегах рік, де добували глину. Людей, що займалися добуванням глини, називали глинокопами. Як же виник на землі цей непростий і нелегкий гончарський хліб? Послухайте, що розповідає легенда.

Учень. Впали із скіфського неба на молоду землю Пług, Ярмо, Сокира і Глек. Засліпили своєю красою Літочина, Орачина і Доброчина – Зевсових онуків. Метнувся до небесного дару, аби ним заволодіти, старший з братів Літочин. Та золото враз спалахнуло вогнем, засліпивши людину. Спробував взяти коштовність середній брат Орачин, але й він змушений був відступити. Та тільки Доброчин зміг взяти небесні дарунки: вогонь погас і юнак відніс його додому. Вражені баченим, що Доброчин вогонь вчарував (гончар) старші брати поступилися брату першістю. А він, Доброчин, поділився тим, що мав:

Орачину дав Пług і Ярмо, Літочину – Сокиру, собі лишив Глек – символ перемоги, краси й мистецтва. Так стали на скіфській землі хто ким: одні – хліборобами та скотарями, інші – обробляли дерево та були воїнами, а треті, кому дістався Глек, – до гончарства вдалися, щоб жило красиве мистецтво на дніпровій землі.

Вчитель. Всі знають – Бог створив світ. Так і гончар створює кожного разу у своїх виробках якусь частину Всесвіту. Грудка глини, вода, декілька скупих звичних рухів рук і багато-багато вогню – і виникає диво. Переказують, що деякі майстри, звертаючись до шойно виготовленої речі, називають її своєю дитиною. Давайте спробуємо згадати, які вироби гончарів ви знаєте?

1. Побутовий посуд – горщики, глечики, макітри...
2. Декоративний посуд – ринки, куманці, барильця...
3. Будівельні матеріали – цегла, черепиця, кахель, і інші.

Як ви думаєте, виготовлення глиняних виробів процес швидкий чи трудомісткий? Як ви уявляєте послідовність роботи гончара?

Учень. Починали з того, що вибирали якісну глину. Не всяка глина придатна для виготовлення гончарних виробів. Глина повинна бути дуже пластичною, піддатливою для формування. Для цього придатна

масна глина. Якщо ж такої глини поблизу немає, то майстер сам видаляє з глини пісок, який робить глину пісною. Робиться це так: в великому кориті розчиняється глина водою до густини рідкої сметани і довго розмішується. Потім декілька днів відстоюється. Пісок осідає на дно корита, а легша глина залишається зверху. Майстер збирає цю глину і дає їй підсохнути до потрібного стану і з нею працював. Якщо ж у глинищі була уже природна масна глина, то майстри привозили її додому, скидали в спеціальний глинник. Тут вона пріла: її постійно поливали водою, перемішували, потім ще били дерев'яним товкачем, стругали стругом, щоб позбутись природних домішок. А перед тим, як щось з неї робити, місили глину, як тісто. Потім формували необхідні предмети, сушили, на просохлих виробах замазували тріщинки і тільки після цього випалювали. І це ще не все. Перший раз вироби випалювали цілу добу. Потім покривали вироби поливою (перемелений пісок, фарба, свинець) і знову на добу в піч. Нарешті наставала вирішальна й відповідальна мить: чи буде виріб майстра унікальним, чи залишиться лише шматком обпаленої глини. На цьому етапі роботи майстер показує дійсно свою майстерність, вкладає всю свою душу у творіння рук своїх – він оздоблює свій виріб візерунками. Способів розпису є багато, та один з них найдревніший і найживаніший – це розпис ангобами, тобто в рідку глину вводять потрібний барвник, наповнюють спеціальну посудинку цим розчином і через вузьку соломинку наносять фарбу на виріб. Розписаний різними барвниками виріб знову випалюється в печі і ось тепер робота гончара завершена.

Дуже поширеними в Україні були горнята-двійнята.

Учень. Звідкіль ви взялися,	І жар у печі
Горняша-двійнятка?	Своїм духом обдав.
– З гончарного круга	– А хто ж вас, горнятка,
Зійшли ми спочатку.	Із глини ліпив?
А потім нам пензель	– Дівчатка-близнятка
Боки розписав	З сім'ї гончарів.

(Ан. Качан "Горнятка-двійнятка")

Учень. Гончареві, коли він випалював свій виріб, навіть кривитись не можна було, бо виріб вийде кривим. Глині поклонялись, як "святій землі" і вірили, що перед тим, як спуститися по неї (глину), слід перехреститися, і вона знову наростає там, де її вчора-позавчора добували.

У багатьох народів був ритуал, пов'язаний з процесом гончарування. Перед тим, як розпалити піч, греки молились Богові. Тільки так, гадали вони, вогонь принесе їм неперевершені чорні вази. Випалювання – то цілий ритуал. Піч – прірва. За добу згорає стільки дров, скільки в іншого господаря за всю зиму. Та в горні вся праця майстра за місяць. І обходив гончар (вогняного горна чарівник) тричі горно, хрестив його, щоб не зірвався вітер, щоб добра була тяга, щоб дощ не пішов. А потім брав галузку верби, освячену ще у вербну неділю, і розпалював нею піч. Добу не спав, чаклував над піччю, з надією, що матиме гарний посуд.

Вчитель. З давніх-давен і до сьогоднішнього народ зберіг скарби-прислів'я та приказки про гончарство та гончарів:

Більше ремесла – менше злиднів.

Глина для гончара, що пісня для солов'я.

Не святі горщики ліплять, а прості люди.

Хоч умирай, а в свій горнець заглядай.

Хоч малий горщик, а м'ясо варить.

І не тільки примовляли, а й приспівували:

1-й учень. Іді, іди дощику,

Зварю тобі борщику

В полив'янім горщику.

Тобі горщик, а нам борщик –

Щоб густіше падав дощик.

2-й учень. Іди, іди, дощику, дзбанком, макітрицею

Над нашою пашницею.

Вари, мати, вечеряти галушки гречані

Та й насипай вивершені мисочки квітчані.

Вчитель. Гончарство (майоліка, кераміка, теракота) – все це вироби, що виготовлені з глини вручну чи на гончарному крузі. І хоч у нас в Україні гончарство не стоїть зараз так високо, як стояло раніше, однак витвори цього народного промислу приваблюють нас своєю красою, грацією, витонченістю, досконалістю, зігрівають нашу душу розмаїттям кольорів та форм, оригінальністю задуму та професійністю виконання. Найбільшого поширення гончарство набуло на Полтавщині в Опішні, де й до цього часу працюють народні майстри.

Учень. Цей круг гончарний, наче сонця круг,

Бо вже навіки обпікає душу,

І скільки б не зазнав ти, Майстре, мук –

Вже цей зв'язок із кругом не порушиш.

Ви наче злиті воедино з ним,

Ви з ним одну плекаєте надію.

Ти, Майстре, разом з кругом мовчазним

Напружений в передчутті події,

В передчутті народження чогось,

Що стане згодом витвором мистецтва,

Що родиться із рук твоїх ось-ось,

Що вирветься, нарешті, прямо з серця!

Вчитель. Одним з найдавніших промислів є обробка деревини. В Україні здавна виготовляли з дерева кухонний посуд, хатні речі, транспортні засоби, знаряддя праці. Особливого розвитку набули деревообробні промисли на Поліссі та у лісостеповій зоні, де був достатній вибір різноманітної деревини.

Бесіда.

1. Чи розвинуті деревообробні ремесла та промисли у вашій місцевості?

2. Які професії людей ви могли б назвати, що пов'язані з обробкою деревини?

3. Хто такі тесляр і столяр?

4. Хто такі бондарі?

5. Яку роботу робили стельмахи? (*Сани, вози*)

Процес виготовлення був трудомістким. Матеріал для ободів, дуг спочатку розпарювали в спеціальних парних, які мали вигляд землянки з подвійними стінами і вікнами. Між стінами засипали пісок. У долівці землянки викопували піч, над нею встановлювали чан з подвійним дном та отвором для виходу пари. Від печі проводили димар. Вода по дерев'яному жолобу подавалась в чан. Матеріал для гнуття закладали в парну, потім старанно замазували. Розводили вогонь і підтримували його добу. Потім стельмахи виймали матеріал, вигинали його і зафіксували різними зажимами, натягами і т.д.

Була і суха парня: яма, у якій розпалювали вогонь, закривали дерном, щоб дрова тліли. Зверху розміщався матеріал для гнуття, який розпарювали за допомогою диму і пари.

Але найтоншу роботу по дереву виконували різьбярі, які використовували різні методи випалювання та художнього різьблення по дереву.

Учень. Різець узяв різьбяр у руки,
Робота в нього не проста –
Різьбити дерево – то мука,
А радість – потім приплива.
Різець скрипить, скрипить до ранку,
Різьба – не тільки ремесло,
Віддати треба до останку
І розум свій, й душі тепло.

(*Б. Гірський "Різьбяр"*)

Вчитель. До роботи з деревом можна віднести і лозоплетіння. Цей промисел особливо поширений на Поліссі і в інших районах західної України. З вербової лози (гілок), кори берези, рогози плели кошики, меблі, коробки-сівалки, різні художні вироби. Плетіння із лози та соломи поширилось на Поділлі, на півдні та сході України. Це найдоступніший з означених ремесел, тому що матеріал для лозоплетіння не потребує якихось матеріальних видатків. Треба тільки не лінуватись.

Сьогодні більшість із цих промислів збереглися, як види народно-ужиткового мистецтва.

УКРАЇНСЬКА КУХНЯ

Столи стоять накриті рушниками, скатертинами.

Діти стоять у національному одязі з хлібом-сіллю. На стендах висловлюють: "Хліб – всьому голова", "Клади перед людей хліб на столі, будеш у людей на чолі", "Без хліба суха бесіда", "Як хліб і вода, то й нема голоду".

Мета. Ознайомити учнів із харчуванням українського народу, його особливостями, які пов'язані із обрядами, звичаями, святами.

Всі співають.

Зелене жито зелене, хорошії гості у мене.
Зелене жито за селом, хорошії гості за столом.
Зелене жито зелене, хорошії гості у мене,
Зелене жито при межі, хорошії гості до душі.

(Діти зустрічають гостей хлібом-сіллю).

Учень. Гостей дорогих ми вітаємо щиро,
Стрічаємо з хлібом, любов'ю і миром.

Учень. Ось він – хлібчик духовитий,
З хрустом кірочки смачним.
Ось він – теплий, мов налитий
Щедрим сонцем золотим.

Вчитель. Діти, вас зустріли хлібом-сіллю, як це здавна водиться на Україні. Як каже народна мудрість?

1-й учень. Хліб – усьому голова.

2-й учень. Без хліба суха бесіда.

3-й учень. Як хліб і вода, то й нема голоду.

Вчитель. До хліба завжди ставилися зі щирою повагою. Святість, пошана до хліба передавалася із покоління в покоління, дітям та онукам. Ще з пелюшок привчали дитину любити й шанувати хліб.

1-й учень. Їж, друже, хліб, не кидай додолу,
А підніми, коли не там лежить,
А коли сідаєш ти до столу.
То пам'ятай, що хліб – це означає жить.

2-й учень. Не кидайся хлібом! Він святий.
В суворості ласкавій,
Бувало, каже дід старий
Малечі кучерявій.

3-й учень. Не грайся хлібом, бо то гріх.
Іще до немовляти,
Щасливий стримуючи сміх.
Бувало, каже мати.

Вчитель. Нині вже мало хто з молодих вміє випікати хліб. А раніше кожна сільська господиня готувала в печі ні з чим незрівнянні духмяні паляниці. Хліб пекли на тиждень, у суботу, садили його у піч на капустяних, дубових чи яворових листях. А які ще страви з борошна полюбляли українці?

Учень. Їли люди пиріжечки –
 Із м'ясом, сиром, зерном гречки,
 Духмяні, свіжі, як роса,
 Землі родючої краса!

(Звучить пісня "З сиром пироги").

Вчитель. Пиріжки готували з різноманітними начинками.

1-й учень. Картоплею.

2-й учень. Капостою.

3-й учень. Вареною квасолею.

4-й учень. Сиром, маком.

5-й учень. А влітку – з вишнями, сливами.

1-й учень. Галушки, галушки. Їх готували майже щодня, здебільшого на вечір. Ця страва була досить легкою у приготуванні, надзвичайно поживною і дуже смакувала селянам. Вони казали: "Галушки та лемішки, а хлібу перемішка".

2-й учень. Локшину, локшину.

3-й учень. Вареники, вареники.

4-й учень. Вареники непогані, вареники у сметані.
 В кожній хаті на Україні вареники варять нині,
 Вареники круглолиці – із найкращої пшениці.

Вареники

А мій милий вареничків хоче,
 А мій милий вареничків хоче.
 – Навари милая, навари милая,
 Навари, у-ха-ха,
 Моя чорнобривая.
 Та й дров вже немає,
 Милий, мій миленький,
 Та й дров вже немає,
 Голуб мій сизенький.
 Нарубай, милая, нарубай, милая.
 Нарубай, у-ха-ха,
 Моя чорнобривая.

Та й сили ж немає,
 Милий мій, миленький,
 Та й сили ж немає,
 Голуб мій сизенький.
 Помирай милая, помирай милая,
 Помирай, у-ха-ха,
 Моя чорнобривая.
 А з ким будеш доживати,
 Милий, мій миленький,
 А з ким будеш доживати,
 Голуб мій сизенький?

Із кумой, милая, із кумой, милая,
 Із кумой, у-ха-ха.
 Моя чорнобривая.

Вчитель. Так, вареники – це справжнє свято для шлунку і душі українця. Але не кожен день їх їли, а лише в неділю чи на свята. Їх готували з житнього, пшеничного борошна, наповнювали так як і пироги: сиром, картоплею, квашеною капустою, калиною, маком. Мазали сметаною, вершковим маслом чи олією..

Вчитель. Вареники це добре, а борщ ще краще. Борщі і пампушки, вареники і галушки, ковбаси і печеня, напої з фруктів, меду – відомі не тільки на Україні, а й усьому світові. Українці жартома кажуть про свою кухню: "У нас просто: борщ, каша, третя кваша".

Вчитель. У стравах українці використовували переважно продукти з власного господарства. А ну відгадайте їх.

1-й учень. Я кругленький, червоненький,
з хвостиком тоненьким,

На городі мене рвуть і до столу подають. (*Буряк*)

2-й учень. Що то за голова, лише зуби й борода? (*Часник*)

3-й учень. Стоїть пані чепурниця, бо вдягла сорочок триста. (*Капуста*)

4-й учень. Сидить дівчина в коморі, а коса її надворі? (*Морква*)

5-й учень. Під землею птиця кубло звила і яєць нанесла. (*Картопля*)

6-й учень. Що за коні стоять на пригоні: зелені, лобасті, довгасті. Нічого не возять, а солі просять? (*Огірки*)

Вчитель. Так, і картопля й буряки,

І томати, огірки,

І капуста, кавуни,

Груші, сливи, гарбузи

Ще й грибочки-маслюки.

Із цього всього українці готували повсякденні і святкові страви.

А тепер давайте подивимося, що їла родина кожний день. А це був борщ. По самісінькі боки може наїстися українець борщем, і все йому буде мало, бо це його улюблена перша, а часом і друга, і навіть третя страва.

Вчитель. З давніх-давен на Україні готували цю страву. У народі казали: "Як нема борщу, то нема і їжі". А що ви мені скажете?

1-й учень. Борщ – найстарша страва.

2-й учень. Де в хаті борщ і капуста, там хата не пуста.

Вчитель. Борщ готували у кожній родині. До нього могло входити майже двадцять продуктів, але основний – це буряк, який у давнину мав назву "бірц". А що це за такі борщі – "жонаті", "перелякані", "зі свищами"?

3-й учень. Борщі були "зі свищами" – майже зовсім порожні, "жонаті" – з кашею, "перелякані" – бліді, без томату.

Вчитель. Дуже полюбляли українці червоний борщ із капустою. Його заправляли підсмаженим салом, цибулею, часником, борошном. У зелений борщ різали щавель, лободу, кропиву, петрушку. Заправляли його яйцем і сметаною. А холодний борщ – холодник – готували влітку. Це був сирий борщ, оскільки варили тільки буряк, заправляли квасом.

Вчитель. Рідкий борщ або густий... Від чого це залежало?

1-й учень. Від недостатку, від досвіду господині.

2-й учень. У нашій родині капуста варять і нині, а почала їх готувати ще моя прапрабабуся. Вона в капустяк, крім капусти, клала картоплю та пшоно, засмажувала салом або олією, а ще приказувала добре слово: "Варися, юшка, не пуста, а густа, смачна та поживна".

Вчитель. Предки, як і сучасні українці, ще дуже полюбляли перші страви – юшки.

3-й учень. І лід тріщить, і комар пищить,
А то кум до куми пороса тащить.
Ой кумочко, ой голубочко!
Звари мені, пороса, щоб і юшка була.
І юшечка, і петрушечка!

Вчитель. Велику роль у харчуванні українців відігравали каші. Їли їх і на обід, і на вечерю. Каші готували з гречки, ячменю, пшена, вівса. Вони були круті й рідкі. Круту кашу заправляли смальцем, олією, маслом, молоком, запивали кисляком. А хто знає, яка найулюбленіша каша українців?

1-й учень. Гречана каша, так стверджує народне прислів'я: "Гречана каша – то матір наша".

Вчитель. Українська кухня багата стравами з картоплі та інших овочів. Картоплю і донині називають другим хлібом. Її варили, пекли в печі, їли картоплю з квашеною капустою, огірками, капустяним квасом, змащували олією чи смаженим салом. Багато було страв із картоплі.

2-й учень. Із вареної картоплі готували картопляники і їли їх із сметаною, олією чи салом.

3-й учень. Із сиріої тертої картоплі смажили деруни, які заправлялися не лише сметаною, а й часником.

Вчитель. Їли часник, який у віруваннях українців виконував роль оберегу від злих сил, і цибулю з багатьма стравами. Улітку вони разом із хлібом становили полуденок селянина.

Вчитель. А що таке полуденок чи підвечерок?

1-й учень. Це коли їли надвечір.

Вчитель. А хто мені відповість, як називається час, коли ми їмо вранці?

2-й учень. Сніданок.

Вчитель. Так. На сніданок українці їли картоплю, інші овочі, а у святкові дні та неділі ще страви з м'яса. Бідні українці їли їх тільки на великі свята, а заможні – ще й по неділях. Але, якщо готували, то такі страви, як ковбик чи сальтисон, душенину, крученики.

3-й учень. А мене бабуся вчила крученики так готувати – шматочок свинини відбити, солити, поперчити, на нього зверху накласти начинку зі смаженої цибулі, грибів, завивати рулетом і підсмажувати.

Вчитель. Птицю та яйця їли рідко, її більше продавали, щоб купити необхідні у родині речі.

Вчитель. А чим же запивали українці їжу?

1-й учень. Киселями.

2-й учень. Узварами.

3-й учень. Та квасами.

4-й учень. Квас був не тільки хлібний, а ще буряковий, фруктовий, ягідний та з соку дерев.

Вчитель. А що таке узвар?

Учень. Узвар – це один із найпоширеніших традиційних напоїв. Виготовляли його влітку із свіжих ягід і фруктів, а восени, взимку та навесні – зі сушених фруктів. Щоб узвар був солодший, до нього додавали трохи меду.

Учениця. Ох і їли заможні селяни. Ось що пише нам "Київська старина", журнал XIX сторіччя. Козак всього мав у себе повну чашу: хліба в нього повні засіки, срібні карбованці і червонці скриню ломають, на подвір'ї свині для продажу, корови, а в борщі завжди кипить курка.

(Діти виконують пісню "Удовицю я любив").

Удовицю я любив,
Подарунки їй носив.
Носив сало,
Носив свічки.
Носив м'ясо,
Носив стрічки.
Носив гречку, черевички.
Носив просо, носив мак.
Ось було як, ось було як!
Носив жито і пшеницю,
Кукурудзу, чечевицю,
Поросята і качата,
І курчата, і гусята,
Носив такі грошенята
За чорнії бровенята.
Ось було як, ось було як!
А раз таки теля припер,
Доки допер, трохи не вмер,
А вона ж мені змінила
І паняча полюбила.

Та хоч би вже було за що,
А то так таке ледащо,
Що тільки тьху, що тільки тьху!
А тепер я кричатиму,
На все село гукатиму:
Віддай сало.
Віддай свічки.
Віддай м'ясо,
Віддай стрічки.
Віддай гречку, черевички,
Віддай просо, віддай мак.
Ось тобі як, ось тобі як!
Віддай жито і пшеницю,
Кукурудзу, чечевицю,
Поросята і качата,
І курчата, і гусята,
Віддай мені все, що з'їла.
Віддай мені усе ціле.
Ось тобі що, ось тобі що!

Вчитель. А давайте познайомимся із святковими стравами. Їх готували до певних свят: на сімейні та на календарні свята. До сімейних свят відносять родини, хрестини, весілля. А давайте ми з вами побуваємо на хрестинах.

1-й учень. На хрестини готували так звану "бабину кашу", страву на яйцях та маслі, яку за звичаєм готувала баба-повитуха і приносила на хрестини у горщику.

Всі присутні торгувалися за право розбити горщик. Найвищу ціну завжди давав хрещений батько дитини. Йому і діставався горщик з кашею, який він розбивав. Середину каші з грішми віддавали породіллі, а бабі – гроші на новий горщик. Кашу їли всі присутні і навіть брали її додому.

Вчитель. А тепер давайте познайомимося з календарними святами. Серед них велику увагу приділяли різдвяно-новорічним святкам. Багато повір'їв, звичаїв пов'язано з цими святими днями. На вечерю варили кутю, їли мовчки.

2-й учень. Кутю готували з пшениці або ячменю. Варили її в глиняному горщику на непочатій воді.

Непочата вода – це така, яка набрана з джерела (річки, колодязя) ранком до сходу сонця. Приправляли кутю, подаючи до столу, розтертим маком, горіхами, медом, узваром.

3-й учень. Кутя на покуть, а узвар – на базар.

Вчитель. Кутею причащалися до вечері. Першим причащався господар, а за ним по колу вся родина. Причащали нею також домашню худобу і птицю, щоб не хворіла, а родила.

1-й учень. У нашого Омелечка невеличка сімечка:
тільки він та вона, та старий, та стара,
та дві Христі у намисті, та дві ляльки у колісці,
та два парубка вусатих, та дві дівки косатих.

Вчитель. Зимові свята закінчувалися масляною чи сирною неділею, де основними стравами були вареники з сиром та млинці.

2-й учень. Ось які у нас млинці,
із аршин в довжину,
із півхати в ширину.

3-й учень. Масляна, масляна, воротись,
До Великодня простягнись.

Вчитель. Чудове свято – Великдень. На Великдень по всій Україні пекли паски та фарбували крашанки і розписували писанки.

1-й учень. В селах святять паски,
Ніч від крашанок тепла.
Над пасками свічки,
Золотіють, мов стебла.

Вчитель. На зміну весні прийшло літо, а з ним – і свої свята.

2-й учень. Свято Петра та Павла (12 липня). В цей день із сиру, яєць та борошна пекли пампушки – мандрики. На Маковія готували шулики, коржі з маком. На Спаса святити яблука і груші, готували пироги з яблуками, фруктові та медові напої.

Вчитель. Ось і осінь. Сонце наближається до завершального кола в річному циклі, починається Пилипівка – піст, який триває 40 днів. Які ж страви в пошані на Пилипівку?

3-й учень. А це квашені яблука, кавуни, огірки, томати та інші овочі. Велике значення мав гарбуз. Його споживали і печеним, і вареним, готували гарбузові каші.

1-й учень (*виносить гарбуз*).

Розкрутивши зелен-вус, на паркан заліз гарбуз,
Репетує у саду: – Ой, рятуйте, упаду!

Вчитель. Ми поговорили з вами сьогодні про національні українські страви – повсякденні, святкові. Які ж висновки ми можемо зробити? Харчування – одна з найголовніших гілочок дерева роду. Вивчення харчування пращурів не лише допомагає нам вивчати їх життя, але й допомагає нам зрозуміти таку істину: людина живе не для того, щоб їсти, але їсти для того, щоб жити.

О.В. Белік

НОЖНИЦЫ ХУДОЖНИЦЫ

Екатерина Лебедева свой талант и своё творчество посвятила редкому искусству – искусству вырезания. С увлечением она передавала его детворе в домах творчества, в школах, на детской площадке. Дети, в свою очередь, тянулись к ней и любили её.

В большинство орнаментов Е.Е. Лебедевой предельно просто и совершенно вплетены мотивы природы. Скромные полевые цветы, луговые травы, злаки, вырезанные ею из бумаги, кажутся живыми ароматными. Они радуют глаз, они живут и сейчас после смерти художницы.

Перед вами узоры Е.Е. Лебедевой, вырезанные из бумаги. Познакомьтесь с ними, идя от самых простых к более сложным. Они вам расскажут, что могут сделать простые ножницы в руках художника.

Первые уроки вырезания

Если ты даже совсем не умеешь рисовать и не можешь придумать никакого своего рисунка, то ножницы помогут тебе сделать это: научись только владеть ими.

Давай попробуем вырезать вместе.

Для начала возьми ровную полоску белой бумаги и пересни её пополам слева направо, как указано здесь, на рисунке 1.

У тебя получится тетрабочка из двух страничек (рис. 2).

Сейчас эти странички приоткрыты. Чтобы начать вырезать, надо плотно прижать их друг к другу.

Тетрабочку держи в левой руке, а правой повёртывай её так, как тебе удобнее будет вырезать.

Попробуй теперь вырезать самый простой узор. Возьми кусок бумаги, сложи его пополам, а сам смотри сюда, в книгу, вот на этот рисунок (рис. 3).

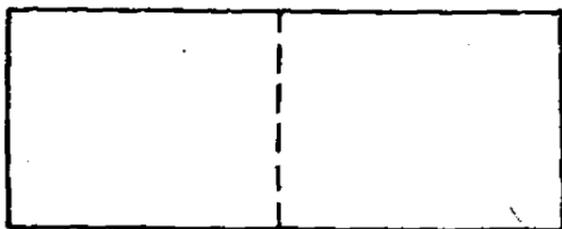

Рис. 1

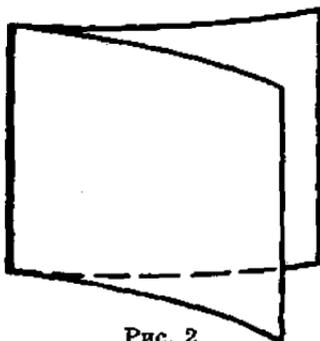

Рис. 2

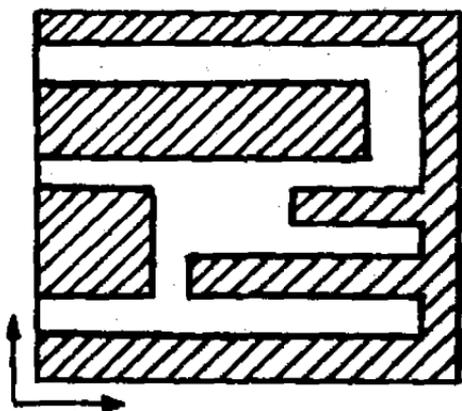

Рис. 3

Вырежи на своей бумаге те места, какие ты видишь заштрихованными здесь. Разверни, и у тебя получится вот какой узор (рис. 4). Наклей его на бумагу другого цвета.

До сих пор мы с тобой складывали бумагу один раз, пополам, слева направо. Возьми ещё кусок бумаги, сложи его, как и раньше, а потом перегибни второй раз пополам в ту же сторону. Видишь, твоя бумага сложена сейчас уже вчетверо, и у тебя получилась вот такая тетрабочка (рис. 5). Перегибы у неё с двух сторон.

Рис. 4

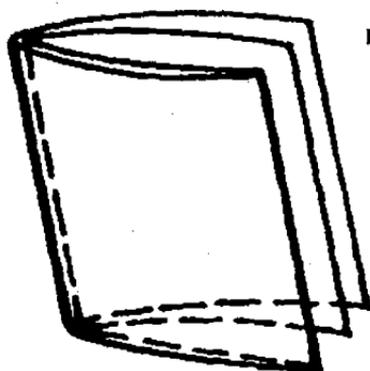

Рис. 5

Для этой новой тетрадки я даю тебе рисунок (рис. 6). Вырежи заштрихованные на этом рисунке места. Разверни, и у тебя получится полоска бумаги с узором (рис. 7).

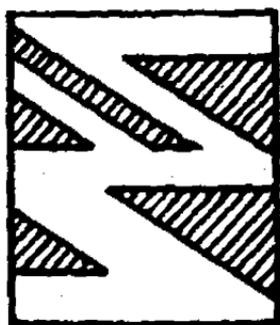

Рис. 6

Рис. 7

Теперь возьми ещё кусок бумаги. Перегни его пополам, как уже делал; потом второй раз пополам и ещё раз пополам в ту же сторону. Посмотри: бумага твоя сложена сейчас уже восемь раз. У тебя получилась тетрабочка, как на рисунке (рис. 8).

Для неё я даю тебе новый рисунок (рис. 9). Срежь на тетрабочке те места, которые заштрихованы, и у тебя получится новый узор (рис. 10).

Рис. 8

Рис. 9

Рис. 10

А теперь попробуй вырезать по-своему. У тебя получатся другие, свои узоры.

Складывая бумагу несколько раз, можно вырезать не только полоски, треугольники, кружки, но и листья, цветы, веточки, птиц, животных и вообще какие хочешь фигурки (рис. 11, 12, 13). Ты вырезаешь одну такую фигурку, а у тебя получается две - четыре - восемь - в зависимости от количества перегибов бумаги. Главное, помни, что на перегибе тетради всегда надо оставлять какие-нибудь места несрезанными, а то все листочки разлетятся.

Рис. 11

Рис. 12

Рис. 13

Если ты внимательно посмотришь на любой узор, ты сразу скажешь, какая часть рисунка повторяется, в нём и сколько раз. И, конечно, легко догадаешься, на сколько частей была сложена бумага для вырезания.

Теперь сложи бумагу один раз пополам слева направо, а другой раз пополам снизу вверх.

У тебя получится тетрабочка, как на рисунке 14.

На такой сложенной тетрабочке попробуй вырезать рисунок 15. У тебя получится вот какой узор (рис. 16). Ты всегда можешь повторить свою вырезку несколько раз. Для этого сложи бумагу на столько частей, сколько раз в вырезке повторяется рисунок. Если он, как здесь, повторяется четыре раза, значит, и бумагу сложи вчетверо.

Рис. 14

Рис. 15

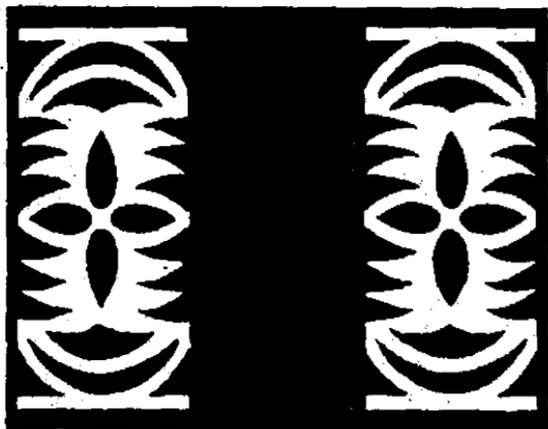

Рис. 16

Повторные вырезки ты можешь прикладывать друг к другу по-разному: узкую сторону к узкой, широкую - к широкой. Один и тот же узор ты можешь вырезать то из белой бумаги, то из красной и наклеивать их на чёрную, как показано здесь, на рисунке 16; можешь взять бумагу и какого-нибудь другого цвета.

Теперь возьми листок бумаги и нижний левый угол перегни по линии, указанной на рисунке 17. Справа у тебя останется лишний кусок бумаги (рис. 18). Срежь его, а сложенную разверни. Видишь, все стороны твоей бумажки равны. У тебя получился квадрат. Если ты любой квадрат сложишь один раз пополам слева направо, а другой раз пополам снизу вверх, у тебя получится тетрадоочка из четырёх равных страничек. Для сложенной таким образом тетрадоочки я даю тебе рисунок 19. Вырежи его и разверни.

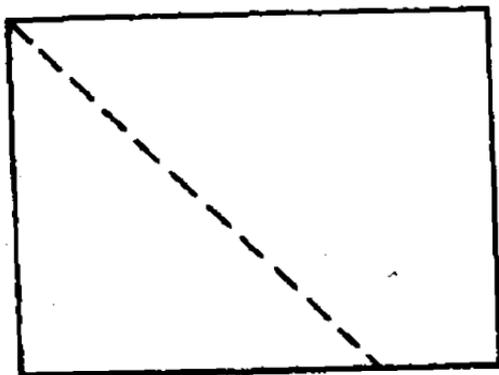

Рис. 17

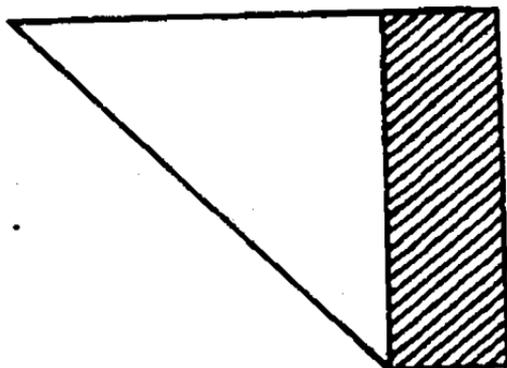

Рис. 18

Рис. 19

Ты увидишь тюльпаны.

Из одного узора можно сделать много новых. Вырежи этот узор несколько раз из разноцветной бумаги. Одни вырезки раздели пополам, другие - на четыре равные части и соедини их, как показано на рисунках 20 и 21, или ещё как-нибудь по-другому. Каждый раз у тебя будут получаться новые узоры.

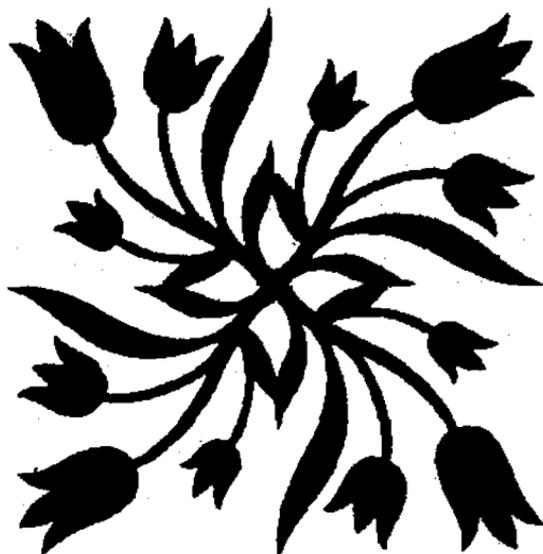

Рис. 20

Рис. 21

До сих пор мы складывали на разное число одинаковых между собой частей полоски или квадратные листы бумаги. Легко можно сложить также и вырезанный из бумаги круг.

Обведи карандашом по бумаге блюдце или другой круглый предмет. Полученный из бумаги круг сложи на восемь одинаковых частей. Ты сделаешь это, трижды перегнув вырезанный круг пополам (рис. 22). Нужно только следить, чтобы при каждом перегибе бумаги линия перегиба проходила через середину или центр круга.

После четвертого перегиба получишь круг, разделённый на 16 частей. В этой книге есть узоры, составленные не только из 2-4-8 или 16 частей, но также из 6-12 и из 5-10 частей (рис. 23, 24, 25). Ребята постарше, пользующиеся циркулем, без труда разделят окружность на 6-12 и на 5-10 частей.

Рис. 22

Рис. 23

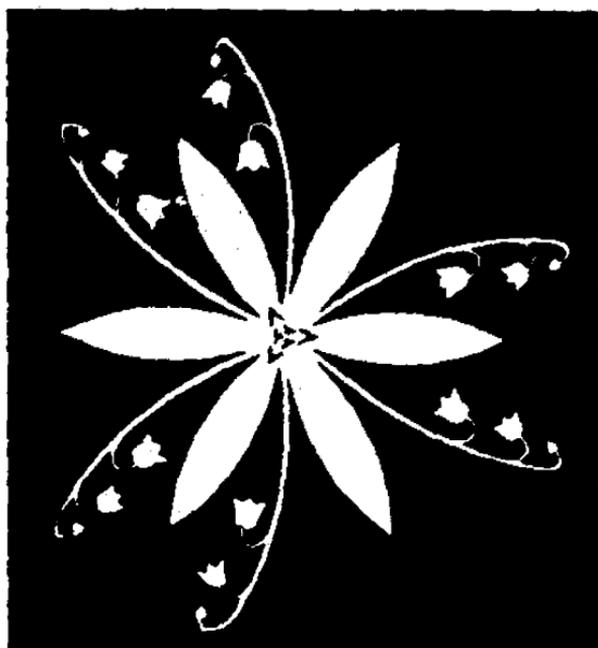

Рис. 24

Рис. 25

Сложи бумагу и вырежи, как показано на рисунке 26. У тебя получится вот какой узор (рис. 27). Ты всегда можешь на сложенной тетрадке нарисовать какой хочешь рисунок. Тогда вырезать тебе будет легче, и узор выйдет аккуратнее.

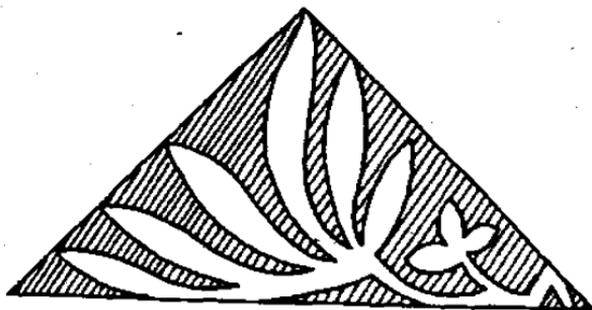

Рис. 26

Теперь сложи бумагу вчетверо и вырежи по этому рисунку (рис. 28) два одинаковых узора из одного тона бумаги и один из другого.

Догадайся, на какие части надо разделить эти вырезки и на какой тон бумаги наклеить их, чтобы у тебя получился этот узор (рис. 29). Любую вырезку ты можешь разделить на части, в которых повторяется какой-нибудь рисунок. Наклей, если хочешь, эти части на бумагу других тонов и расположи их по-разному: одни отодвинь, другие приблизь друг к другу.

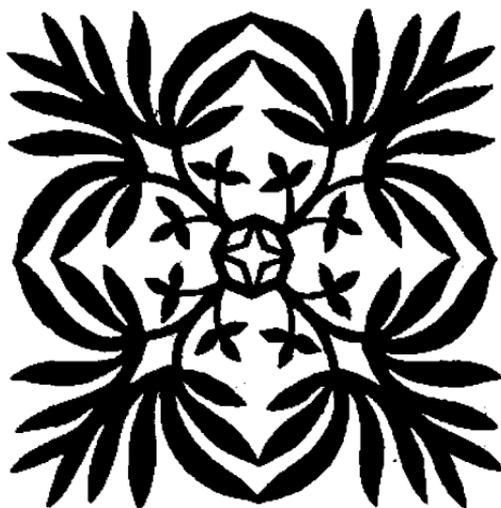

Рис. 27

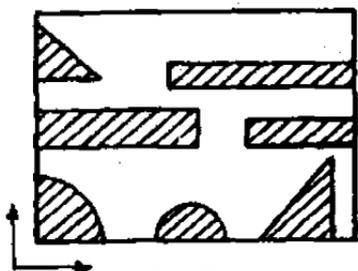

Рис. 28

Рис. 29

Передвигай их, и у тебя будут получаться всё новые и новые узоры.

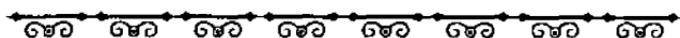
Вырезку ты можешь раскрасить красками, можешь срисовать с неё рисунок и раскрасить его.

Ты можешь вырезать и нарисовать все цветы, какие ты знаешь. Сорви цветок или лист с дерева, травку или веточку. Положи перед собой, приглядишься к ним и попробуй вырезать из бумаги или сначала нарисуй, а потом вырежи. А можешь придумать и самые необыкновенные цветы и раскрасить их по-своему. Можно также обвести рисунок чёрной тушью, а разноцветной раскрасить его.

Из таких узоров ты можешь сделать многое. Составь альбом своих вырезок и рисунков. Сделай закладки для книг, оклей коробочки, повесь разноцветные бумажные звёздочки на ёлку.

Можно сделать гирлянду флажков на ёлку. На разноцветной бумаге с обеих сторон таких флажков наклеи вырезанных из бумаги птиц, рыб, цветы, ягоды и т.п.

4. МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ ВИХОВНИХ ЗАХОДІВ З ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ

ЕКОНОМІЧНА ІГРОВА ПРОГРАМА "ВАШ ШАНС"

У холі, перед входом до глядацької зали, розташовані станції, крізь які повинні пройти учасники до початку програми.

Станції:

- словник бізнесмена;
- вільний мікрофон;
- реклама;
- казино

(за вірні відповіді найактивніші учасники одержують жетони).

Після проходження станції учасники направляються до зеленої естради або до зали. Зала прикрашена плакатами-лозунгами на економічну тему: "Наша гра - це Ваш шанс", "Запрошуємо Вас до участі у біржових торгах", "Солідна фірма шукає солідних партнерів". Ведучий представляє головного консультанта конкурсу з економічних питань. Розповідає про правила гри. Учасники, глядачі конкурсу можуть робити ставки. Торг ведуть асистенти, спеціально одягнуті по кольорам. Правила ставок от 10 коп. до 1 грн.

I конкурс. Бліц-інтерв'ю

Ведучий знайомиться з учасниками. Пропонує кожному з них ставити своєму партнеру по 3 питання на різну тематику, після чого кожен учасник одержує завдання скласти діловий портрет суперника.

II конкурс. Діловий портрет суперника

(Слово надається журі)

Ведучий знайомить глядачів з головою ставочної комісії і запрошує глядацький зал робити ставки.

III конкурс. Майбутнє підприємство

Лобне місце. *(Кожному учаснику пропонується обрати своє майбутнє підприємство, а як керівник підприємства кожен учасник гри повинен добре орієнтуватись в питаннях економіки).*

Запропоновані питання:

- Які підприємства мають пільгову оподаткованість? *(будматеріали, с/г продукти, медобслуговування)*
- Без якого документа не відкриєш фірму? *(без патента на індивідуальну діяльність, без уставу)*
- Які види угод ви знаєте? *(бартерні, оптові, біржові, прямі угоди)*
- Які види оподаткування на вашому підприємстві? *(на землю, страховий збір, із прибутку, з обороту)*

- З якими державними закладами вам треба узаконити фірму? (банк, міський виконком)
 - Форми трудових угод? (по контракту, по договору, по сумісності)
- (Слово надається членам журі. Глядачі роблять ставки).

IV конкурс. Набір співробітників

Набір співробітників (керівникам пропонується із глядачів вибрати собі 4 співробітники для організації роботи підприємства).

V конкурс. Передача інформації

Ведучий пропонує всім учасникам відправитися на біржу, де йдуть торги. На біржі існує своя ділова мова, коли партнери розуміють один одного по жестам, і ось учасникам гри пропонується також ситуація використовувати свою мову.

Перший учасник передає інформацію за допомогою жестів учасникам № 2, № 3 - вони передають одержану інформацію № 4, а № 4 жестами передає № 5, а він, в свою чергу, розповідає залу.

Передбачена інформація

- вийти із зали
- одягнути національний костюм, вінок
- вінок вручити найцікавішій дівчині
- підійти до ведучого і сказати що завдання виконано.

- вийти із зали
- одягнути костюм джентльмена
- взяти квітку
- вручити найліпшій дівчині
- підійти до ведучого і сказати що завдання виконано.

- вийти із зали
- одягнути костюм повара
- взяти склянку води
- вручити склянку з водою найапетитнішій дівчині
- підійти до ведучого і сказати що завдання виконано.

VI конкурс. Реклама

Учасникам гри пропонується прорекламувати товар при ситуації, що їх реклама буде показана і знята ЦТ наступними програмами:

- "Здоров'я"
- "Сільський час"
- "Поле чудес"
- "Ранкова пошта"
- "Час" і т.д.

Поки команди готують рекламу (на підготовку дається 5 хв.) ведучий проводить безпрограшну лотерею, розігруються різні предмети, на яких написані ряд і місце. Якщо конкурс проводиться в батьківський день, то можна грати в рулетку - розігруються призи за гроші.

Запрошуються команди і дивимось рекламу підприємства.

(Слово надається журі)

VII конкурс.

Ви стали спонсорами (перед початком гри команди одержали завдання підготувати номери самодіяльності).

Ситуація: кожне підприємство стає спонсором якогось колективу. *(Журі оцінює номери)*

Той номер, який одержує найбільшу кількість балів, виграє, а решта стає банкрутами.

(Слово журі, глядачі роблять ставки).

VIII конкурс.

Керівникам підприємства пропонується ситуація.

Уявіть, що за хвилину у вас починається екстрена нарада. Запізнитися ніяк не можна, але виникають проблеми на вашому шляху, ви повинні вирішити за одну хвилину.

(Слово надається журі для оголошення остаточних результатів і голові ставочної комісії).

БІЗНЕС-ГРА "ЮНІ ЗНАВЦІ ПОДАТКІВ"

1-й ведучий. Доброго вечора, пані і панове!

2-й ведучий. Доброго вечора, майбутні бізнесмени!

1-й ведучий. Ми з вами продовжуємо подорож по Країні бізнесу. Ви пам'ятаєте, що у нас уже була бізнес-гра "Шанс", під час якої ознайомилися з основами економіки та ринкових відносин.

2-й ведучий. Сьогодні багато чого змінилося в нашому житті і багато чого ще зміниться. Колишні духовні орієнтири втрачають свою цінність, на їх місце приходять інші: вміння бути діловою людиною, винахідливою, економічною, вміння вигідно вкладати кошти, бути респектабельним і таке інше.

1-й ведучий. Не останнє місце серед труднощів, що виникають перед підприємцями-початківцями і не тільки початківцями – правильна і своєчасна сплата податків.

2-й ведучий. Для того, щоб в майбутньому вам було простіше займатися своїм бізнесом і щоб з вами не трапилась така ситуація, як у вірші Степана Мозоло:

*З Сергієм ми дружили класно,
Та не сплатив податки вчасно.
У бізнес захотіли "грати",—
І ледь не втратили за грати.*

Сьогодні ми в цікавій ігровій формі познайомимось із системою оподаткування України.

1-й ведучий. Отже, гра. Для того, щоб стати підприємцем, вам необхідно зареєструвати своє підприємство, отримати ліцензію. Для того щоб отримати ліцензію на нашому вечорі, а, отже, і дозвіл на участь у бізнес-грі, наші юні учасники будуть здавати бізнес-екзамен.

2-й ведучий. Завдання на екзамен у вас буде: пояснити форми розрахунків між підприємствами – те, без чого, – як без води: і не туди, і не сюди. (Учасники беруть картки з назвами форм розрахунків. Кожному дісталась певна форма). Щоб зм було легше розповідати про обрані форми, подивіться підготовлені нами інсценівки.

(Інсценівки за чотирма формами розрахунків: готівковою, безготівковою, бартерною, вексельною, без називання форми).

1-й ведучий. Слово надається учаснику № 1. _____

— № 2 _____

— № 3 _____

— № 4 _____

2-й ведучий. І так, кожен з учасників одержує ліцензію та право продовжувати гру.

1-й ведучий. Наступний конкурс – "Візитка". Шановні члени журі, оцінюючи цей конкурс, враховуйте, будь ласка, зовнішність, зміст розповіді та винахідливість учасників.

2-й ведучий. Поки учасники готуються, хочемо познайомити вас із нашим високопрофесійним журі. (Представлення членів журі). А тепер слово нашим конкурсантам.

1-й ведучий. Наступний конкурс – "Відгадай податок". Проводить його представник районної податкової інспекції О.М. Зарванська (Учасникам роздаються картки із назвами податків та робочі картки).

2-й ведучий. Наступний конкурс – "Розважальний" – "Вільний час бізнесмена".

1-й ведучий. А тепер – знову про серйозні справи, бо зараз на вас чекає саме таке серйозне завдання. Кожен із учасників повинен буде зробити розрахунок податку на прибуток. Кожен одержить дані по прибутках і за формулою підрахує: яку суму потрібно сплатити державі, тобто податок.

2-й ведучий. Поки бізнесмени працюють, гра з глядачами – "Аукціон". (Призи викуповуються за правильні відповіді на питання).

1-й ведучий. Будь ласка, журі, підбийте підсумки і виберіть із чотирьох учасників двох краших.

2-й ведучий. У нас залишилось тільки два учасники. Для вас конкурс – "Дуель". Хто швидше і правильніше відповідь на запитання? (*Запитання задає представник податкової інспекції*).

1-й ведучий. Поки журі підводить підсумки і вибирає кращого знавця податкового законодавства, послухайте вірші про податки (*Дитячі вірші про податки з книжечки*).

2-й ведучий. Надаємо слово шановному журі.

(*Журі нагороджує всіх учасників і вручає головний приз*).

А тепер, шановні "бізнесмени", ми пропонуємо вам весело провести свій вільний час на дискотечі.

Додаток № 1

Конкурс "Відгадай податок"

Учасники конкурсу за малюнками 1-13 відгадують назву податку і вносять її в робочу картку у відповідну колонку до загальнодержавних або до місцевих податків.

Робоча картка має такий вигляд:

№	Загальнодержавні податки	Місцеві податки
1.		
2.		
3.		
4.		
5.		
6.		
7.		
8.		
9.		
10.		
11.		
12.		
13.		

Кожному учаснику роздають аналогічну картку і перелік податків, що додається далі.

До загальнодержавних податків і обов'язкових платежів відносяться:

1. Податок на додану вартість.
2. Акцизний збір.
3. Податок на прибуток підприємств і організацій.
4. Прибутковий податок із громадян.

5. Мито.
6. Державне мито.
7. Податок на нерухоме майно.
8. Плата (податок) за землю.
9. Рентні платежі.
10. Податок із власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів.
11. Податок на промисел.
12. Збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету.
13. Збір за спеціальне використання природних ресурсів.
14. Збір за забруднення навколишнього середовища.
15. Збір до Фонду по здійсненню заходів по ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи і соціальному захисту населення.
16. Збір на обов'язкове соціальне страхування.
17. Збір на обов'язкове державне пенсійне страхування.
18. Збір до Державного інноваційного фонду.
19. Плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності.
20. Фіксований сільськогосподарський податок.
21. Збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмільоводства.
22. Єдиний збір, що справляється у пунктах пропуску через державний кордон України.

Як свідчить перелік, станом на 01.01.2000 року Верховною Радою України встановлено 22 обов'язкових загальнодержавних податків і обов'язкових платежів, що сплачуються юридичними особами і громадянами (фізичними особами) на усій території України.

До місцевих податків відносяться:

1. Податок із реклами.
2. Комунальний податок.

До місцевих зборів відносяться:

1. Готельний збір.
2. Збір за паркування автомобіля.
3. Ринковий збір.
4. Збір за видачу ордера на квартиру.
5. Курортний збір.
6. Збір за участь у бігах на іподромі.
7. Збір за виграш у бігах на іподромі.
8. Збір з осіб, що беруть участь у грі на тоталізаторі чи на іподромі.
9. Збір за право використання місцевої символіки.
10. Збір за право проведення кіно- і телезйомок.
11. Збір за право проведення місцевих аукціонів, конкурсного розпродажу і лотерей.

12. Збір за проїзд по території прикордонних областей автотранспорту, що прямує за кордон.

13. Збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі.

14. Збір із власників собак.

Порядок сплати місцевих податків і зборів встановлюється органами місцевого самоврядування в межах розмірів ставок, встановлених законодавством і зараховується до місцевого бюджету.

Контроль за правильністю та своєчасністю стягнення податків і зборів (обов'язкових платежів) здійснюють державні податкові інспекції та інші державні органи в межах повноважень, визначених законодавством.

Додаток № 2

Конкурс "Розрахуй податок на прибуток"

Кожен з учасників отримує картку із завданням.

Завдання. Розрахувати податок на прибуток підприємства.

$$ПП = (ВД - ВВ - Ам) \times 30\%, \text{ де}$$

ПП – податок на прибуток підприємства,

ВД – валові доходи підприємства,

ВВ – валові витрати підприємства,

Ам – амортизація,

30% – ставка податку на прибуток підприємства.

Умови завдання:

Варіант № 1

ВД – 2000 тис. грн.

ВВ – 800 тис. грн.

Ам – 700 тис. грн.

Варіант № 2

ВД – 2000 тис. грн.

ВВ – 1500 тис. грн.

Ам – 700 тис. грн.

Варіант № 3

ВД – 2000 тис. грн.

ВВ – 1300 тис. грн.

Ам – 700 тис. грн.

Варіант № 4

ВД – 1500 тис. грн.

ВВ – 700 тис. грн.

Ам – 350 тис. грн.

Запитання до аукціону:

1. Що таке податки? (Податки – це обов'язкові платежі)

2. Що таке система оподаткування? (Сукупність податків, зборів, інших обов'язкових платежів до бюджетів і внесків до державних цільових фондів)

3. Що таке об'єкт оподаткування? (Предмет, що підлягає оподаткуванню (прибуток, майно, товари))

4. Що таке податкова ставка? (Величина податку на одиницю оподаткування)
5. Як розподіляються податки по відношенню до бюджетного устрою держави? (Загальнодержавні; місцеві)
6. Скільки загальнодержавних податків, зборів та обов'язкових платежів? (22)
7. Скільки місцевих податків і зборів? (16)
8. Скільки всього податків і зборів в системі оподаткування України? (38)
9. Що таке бюджет? (Розпис доходів і витрат)
10. Із яких частин складається бюджет? (З доходної частини та видаткової частини)
11. З чого складається доходна частина бюджету? (З податків). З чого складається видаткова частина бюджету? (Із таких частин: соціальний захист населення; фінансування науки, культури, освіти, охорони здоров'я; фінансування оборони, правоохоронних органів; утримання органів законодавчої, виконавчої, судової влади; зовнішньоекономічна діяльність; реставрація пам'ятників; погашення витрат, обумовлених форсмажорними обставинами (стихійне лихо); виплати пенсій та компенсацій; інші)
12. Хто такий платник податку? (Фізична або юридична особа, на яку законом покладено обов'язок сплачувати податки)
13. Що таке одиниця оподаткування? (Одиниця виміру об'єкта оподаткування)
14. Що таке податкові пільги? (Повне або часткове звільнення від податків)
15. Які основні податки сплачують із заробітної плати? (Прибутковий податок із громадян, збір до Пенсійного фонду, збір до фонду соціального страхування на випадок безробіття)
16. Яка ставка ПДВ? (20%)

УРОК – ЕКОНОМІЧНА ГРА. ЕЛЕМЕНТИ ПРИКЛАДНОЇ МАТЕМАТИКИ

Тема уроку: Елементи прикладної математики.

Мета уроку: навчити учнів використовувати на практиці раніше вивчені формули, показати можливості нетрадиційного підходу до нестандартних ситуацій.

Оформлення уроку: на дошці написані тема уроку, епіграф до уроку і правила гри.

Снежинки падали с небес

В такому случайном беспорядке.

А улеглись постелью гладкой.
И строго окаймили лес.

С. Маршак

Правила гри

I етап – вибір банкіра.

За кожну правильну відповідь – 1 акція.

Лідери – банкіри.

II етап – гра.

За кожну розв'язану задачу (якщо виконано умови) – 2 акції. Якщо відповідь правильна, але не виконано умови – 1 акція.

III етап – домашнє завдання.

Максимальна кількість – 3 акції.

IV етап – підведення підсумків.

Для проведення уроку заздалегідь підготовлено плакати до III етапу уроку. Виготовлено таблички з назвами фірм і банку, акції, контракт (диплом переможця).

Для даного уроку доцільно переставити класні меблі. Столи розміщують таким чином, щоб учні бачили один одного для кращого спілкування.

Клас ділиться на три команди-фірми: фірма α , фірма β , фірма γ .

Математики випадковостей – це все наше життя, і це – наука.

Случайно все – философ учит нас.

Случаен моего рожденья час.

Случайны век и место, где родился я,

И сам я только тень в пустыне бытия.

Луи Ле Кенф

Зараз математика випадкових подій – це теорія ймовірностей, наука, що допомагає зі знання про спостережувані явища зробити досить достовірні висновки про явища, які не спостерігаються. І сьогодні ця наука, а також комбінаторика, допомагає розв'язати найрізноманітніші задачі. Розглянемо застосування цих знань на задачах з економіки.

У сучасному світі за ринкових умов постійно відбувається жорстка конкуренція між фірмами за розподіл сфер впливу. Для того щоб вижити, фірма має виявляти себе у багатьох галузях: якщо вона "прогорить" в одній зі сфер, то повинна перекрити збиток прибутком в іншій галузі.

Моделюємо життєву ситуацію: за конкурсною основою пропонується зайняти місце генерального підприємця на будівництво кіностудії за умови подальшої участі у роботі підприємства на паях.

Етап I

Для подальшої роботи потрібно створити "банк", який виступить у ролі замовника. Проведемо бліц-турнір, за кожен правильну відповідь – 1 акція.

Запитання бліц-турніру

- На скільки відсотків 25 менше за 50?
 - На скільки відсотків 50 більше ніж 25?
 - У скільки разів збільшиться число після збільшення його на 25%?
 - У скільки разів збільшиться число, якщо його збільшити на 100%?
 - Число збільшили на 200%. У скільки разів збільшиться число?
 - Капітал зріс у 5 разів. На скільки відсотків він збільшився?
 - Капітал зменшився у 5 разів. На скільки відсотків він зменшився?
 - На скільки більше: 4% від 50 гривень, ніж 3% від 60 гривень?
 - Число 1000 збільшили на 20%, а потім зменшили на 20%. Скільки дістали?
 - Із чотирьох задач, які потрібно було розв'язати, учень розв'язав 3. На скільки відсотків він виконав завдання?
- За підсумками бліц-турніру обираємо трьох банкірів.

Етап II

На цьому етапі фірмам потрібно переконати представника банку у своїй компетентності та професіоналізмі.

Я, інспектор ревізійної комісії арбітражного суду, буду контролювати правильність видання акцій банку та активність учасників.

Банкіри задають запитання.

1. Ймовірність успіху вкладання капіталу у кінофільм складає 0,2, у торгівлю – 0,7. Ймовірність неуспіху вкладання капіталу у кінофільм складає 0,8, у торгівлю – 0,3. У разі успіху кінофільм дає 90% прибутку, а торгівля 30%. У разі ж неуспіху кінофільм дає 10% прибутку, а торгівля 20%. У яке виробництво вигідніше вкласти капітал?

Відповідь. Кінофільм – 26%, торгівля – 27%. Вигідніше вкласти капітал у торгівлю.

2. Із 9 виробів 2 браковані. Яка ймовірність того, що під час випадкової вибірки з 4 виробів буде забракований 1?

Відповідь. $p = 70/126$.

3. Із 5 учнів акціонерного товариства закритого типу треба обрати голову правління, його заступника і голову ревізійної комісії. Скількома способами це можна зробити?

Відповідь. 60 способами.

4. Стало відомо, що на малому підприємстві із 24 працівників 4 є бандою злочинців. Скільки можливих четвірок потрібно перевірити правоохоронним органам?

Відповідь. 10 624 можливі четвірки.

5. Торгівельний агент має зустрітися з клієнтом із іншого міста, щоб передати йому замовлення на 3000 у.о. Якщо агент поїде залізницею, то втратить робочий день, який приносить йому 1500 у.о. прибутку. Якщо скористується літаком, це дозволить скоротити робочий день, але якщо літак не полетить через туман (ймовірність туману 0,1), то зустріч з клієнтом не відбудеться і робочий день знову таки буде втрачений. З іншого боку, розмова з клієнтом по телефону зменшить вартість замовлення на 500 у.о. Яке рішення має обрати агент?

Рішення агента	Туман (ймовірність 0,1)	Ясно (ймовірність 0,9)
Летіти літаком	2000 у.о. (1500 + 500)	4500 у.о. (1500 + 3000)
Іхати поїздом	3000 у.о.	3000 у.о.

Відповідь. Вигідніше летіти літаком, але безпрограшний варіант – їхати поїздом.

6. Фірма планує придбати цінний електроприлад, що випускається одним з трьох заводів, причому заздалегідь не відомо, яким саме. Звичайно у продаж надходить 60% приладів з першого заводу, 30% – з другого і 10% з третього заводу.

Відповідно, ймовірність того, що прилад працюватиме увесь гарантійний строк без ремонту, складає: для I заводу – 0,9, для II заводу – 0,8, для III заводу – 0,6.

Яка ймовірність того, що прилад працюватиме увесь гарантійний строк без ремонту?

Відповідь. $P = 84\%$.

Етап III

А зараз заслухаємо представників фірм про наслідки роботи, що ними виконана (перевірка домашнього завдання попереднього уроку).

Фірма α

Розглянемо питання: за якою ціною потрібно продавати квитки, щоб одержати максимальний прибуток (популярність фільму не враховується).

Встановлено, що вивідування кінотеатру глядачами залежить від вартості квитка. При ціні квитка 15 грн на сеансі присутні 300 глядачів, при ціні 10 грн – 600 глядачів, при ціні 7 грн – 1200 глядачів, при ціні 5 грн – 2000 глядачів. Максимальна кількість місць у залі – 2000.

Ціна квитка (грн)	Кількість глядачів	Виручка (тис. грн)
15	300	4,5
10	600	6,0
7	1200	8,4
5	2000	10,0

Фірма β

Існує такий попит на яблука:

Ціна 1 кг у.о.	Кількість за 1 день, кг
8	40
6	60
4	80
2	100

Яка ціна товару, що дає найбільшу виручку?

Розв'язання.

Ціна 1 кг у.о.	Кількість за 1 день, кг	Виручка, грн
8	40	320
6	60	360
4	80	320
2	100	200

Відповідь. Найвигідніша ціна відповідає максимальній виручці, тобто 1 кг – 6 грн.

Фірма γ

У результаті маркетингового дослідження встановлено таку картину глядацького попиту на квитки до кінотеатру:

Ціна у.о.	Кількість квитків на 1 сеанс, шт.
7	300
6	400
5	500
4	600
3	700

Глядацький зал розрахований на 700 місць, всі місця рівноцінні.

Витрати на 1 сеанс:

- оплата прокату фільму – 1800 у.о.
- оренда залу – 250 у.о.
- зарплата кіномеханіку – 50 у.о.
- зарплата контролерам – 250 у.о.

Якою має бути найвигідніша ціна 1 квитка?

Чому дорівнює максимально можливий прибуток за 1 сеанс?

Ціна квитка, у.о.	Кількість квитків на 1 сеанс, шт.	Виручка	Постійні витрати, у.о.	Прибуток, у.о.
7	300	2100	2200	-100
6	400	2400	2200	+200
5	500	2500	2200	+300
4	600	2400	2200	+200
3	700	2100	2200	-100

Найвигідніша ціна квитка – 5 у.о.

Максимальна виручка – 2500 у.о.

Максимальний прибуток – 300 у.о.

Етап IV

За підсумками ревізії мною були виявлені такі недоліки:

– Розголошення комерційної таємниці такими суб'єктами ...

– Некоректна поведінка щодо ... фірми представника банку.

Однак не можна не зазначити такі позитивні якості представників фірм, як професіоналізм, інтелігентність, що впливає на імідж фірми та підвищує авторитет серед конкурентів.

За кількістю зароблених акцій банкіри оголошують результати конкурсу.

Як інспектор, роблю висновок:

1. Значною є ймовірність банкрутства ... фірми через значну кількість припущених помилок.

2. ... фірмі не вистачило знань і досвіду у даній сфері діяльності.

3. ... фірма переконала у доцільності саме з нею укласти угоду про підряд на будівництво з подальшою участю в роботі підприємства, яке створюється.

Фірмі-переможниці видається контракт (диплом переможця).

О. Томенко

[“Математика в школі”, 2001. - № 4. – С. 54-56].

ОХ УЖ ЭТИ ДЕНЕЖКИ

Цель. Расширить знания учащихся о денежной системе, об истории денежных знаков, о национальной валюте.

В игре принимают участие две команды.

На доске. *Деньги – это шестое чувство, позволяющее нам наслаждаться пятью остальными* (Оноре де Бальзак)

Первый тур. Деньги в национальных мундирах

Любителям путешествий полезно знать названия национальных денежных единиц.

Задание. Назовите деньги, соответствующие данной стране.

Первой команде

Австрия (шиллинг) Аргентина (песо)

Германия (марка) Дания (крона)

Индия (рупи) Литва (лит)

Румыния (лей) Россия (рубль)

Франция (франк)

Второй команде

Болгария (лев) Венесуэла (боливар)

Италия (лира) Израиль (шекель)

Латвия (лат) Польша (злотый)

США (доллар) Украина (гривня)

Япония (иена)

За каждый правильный ответ – один балл.

Второй тур. Экономический зоосад

Кто и что в мире экономики скрывается под масками этих животных?

Первой команде

Бык Драконы

Второй команде

Медведи Сом

Ответы. **Бык** – спекулянт, который скупает или сохраняет ранее купленные товары в ожидании повышения цен. **Драконы** – группа новых индустриальных стран – Тайвань, Сингапур, Гонконг, Корея, которые отличаются высокими темпами роста экономики. **Медведи** – биржевые спекулянты, играющие на понижении курса ценных бумаг, валют, товаров. **Сом** – денежная единица Кыргызстана.

За правильный ответ – пять баллов.

Третий тур. Экономическая этимология

Задание. Рассказать о происхождении слов.

Первая команда

Банк Экономика Гривня

Вторая команда

Ломбард

Вексель

Копейка

За правильный и полный ответ – десять баллов.

Ответы. **Банк** – происходит от итальянского слова "banco" – стол, скамья, за которыми сидел купец-банкир, занимающийся покупкой и продажей ценных бумаг, акций, благородных металлов. **Экономика** – от слов "хозяйство", "закон", является заглавием сочинения, где рассматриваются правила разумного ведения хозяйства и земледелия. **Ломбард** – кредитные учреждения, выдававшие денежные ссуды, позже они получили право давать ссуды бедным людям без процентов или с небольшим процентом, или под заклад вещей. **Вексель** – долговое обязательство, выдаваемое должником своему займодавцу. Слово происходит от глагола "менять". **Копейка** – упоминается впервые во времена Ивана IV, при котором приказано было делать деньги на его имя. На монете чеканили изображение великого князя на коне с копьем в руке, и поэтому "прозвали деньги копейными". **Гривня** – само слово упоминается в договорах князей киевских с греками еще в X веке и представляет собой золотое или серебряное, широкое и массивное кольцо, кое-где с драгоценными камнями и было как знак власти вождя, награда.

Четвертый тур. Краткая история денег

Задание. Во время чтения текста в места пропусков нужно вставить слово.

Деньги существовали не всегда, но появились очень давно в связи с развитием хозяйства и усложнением обмена у древних народов. Первые деньги не были похожи на современные. Ими служили разные предметы: у древних римлян – ... (*соль*), у ацтеков – ... (*какао-бобы*), у русичей – ... (*мех, скот*). Позже появились металлические деньги, впервые их использовали ... (*египтяне*). Монеты начали чеканить в VII веке до н.э. на территории государства Лидия в Малой Азии. Усовершенствовали монету древние... (*греки*). До нынешнего века монеты чеканили из ... (*золота и серебра*), поэтому они были редкими, дорогими и занимали много места и (*не ржавели*). Их можно было делить, распиливать на кусочки. Утверждают, что так появился ... (*рубль*), который был частью более старой русской денежной единицы – ... (*гривны*), равной по весу одному фунту серебра. Несмотря на многие достоинства, все же деньги имели недостаток – встречались очень редко. Поэтому были изобретены ... (*бумажные деньги*). Банкноты представляли собой ... (*расписку*) банкира на сохранение определенного количества золота. Позднее право выпуска банкнот получили крупные центральные банки, и, наконец, это право перешло к государству. Процесс эволюции денег не остановился, вот лишь некоторые современные заменители денег.

(Чек) – распоряжение владельца банковского счета перечислить определенную сумму в пользу предъявителя.

(Вексель) – письменное обязательство должника.

(Кредитная карточка) – расчетное средство, которое банк выдает обычно своим клиентам.

Каждое слово, стоящее в скобках, считается пропущенным.

За правильно указанное слово – один бал.

Пятый тур. Национальная валюта

Задание. Указать, какие исторические деятели и памятники архитектуры изображены на гривне достоинством: 5, 10, 20, 50, 100, 1, 2.

Ответы.

Первый лист

*Богдан Хмельницкий
(5 гривен)*

*Иван Мазепа
(10 гривен)*

*Иван Франко
(20 гривен)*

*Михаил Грушевский
(50 гривен)*

*Тарас Шевченко
(100 гривен)*

*Владимир Великий
(1 гривна)*

*Ярослав Мудрый
(2 гривны)*

Второй лист

Церковь в с. Субботин
(могила Б. Хмельницкого)
(5 гривен)

Киево-Печерская лавра
(10 гривен)

Львовский оперный театр
(20 гривен)

Здание Верховной Рады
(50 гривен)

Владимирская горка
(100 гривен)

Руины Херсонеса
(1 гривна)

Собор Святой Софии
(2 гривны)

За правильный и полный ответ два балла.

Жюри подводит итоги. Награждение участников игры грамотами.

"МОЇ ФІНАНСИ СПІВАЮТЬ РОМАНСИ"

(Звучить музика, виходять ведучі).

1-й ведучий. Добрий день шановні присутні в цій залі гості, викладачі та студенти.

2-й ведучий. Добрий день! Розпочнемо святковий вечір, присвячений фінансистам.

1-й ведучий. Термін "фінанси" походить від латинського "finantia", що в перекладі означає "платіж". Вперше він був застосований на практиці в Італії у XIII ст., зокрема у Флоренції, Венеції, Генуї, де були добре розвинені торгівля, грошові розрахунки та банківська справа. Цим словом позначалися платежі та внески, які здійснювалися на користь держави.

2-й ведучий. В науковий обіг термін "фінанси" вперше ввів французький професор Боден в 1577 році у праці "Шість книг про республіку".

1-й ведучий. З виділенням державної казни і повним відокремленням її від власності монарха у XVI-XVII ст. Виникли поняття державних фінансів, державного бюджету та державного кредиту. Такі зміни призвели до нового бачення суті фінансів.

2-й ведучий. В умовах командно-адміністративної системи термін "фінанси" значною мірою був пов'язаний із системою доходів і видатків держави.

1-й ведучий. Важливою особливістю західної фінансової науки є чітке розмежування фінансів приватного підприємницького сектора та державних фінансів.

2-й ведучий. Вітчизняна теорія фінансів продовжує традиційно базуватись на єдиному комплексному підході до бачення суті фінансів, як економічної категорії, яка відображає створення та використання грошових фондів у процесі розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту. Фінанси пронизують всю економіку і їх ознаки притаманні всім сферам та ланкам фінансової системи.

1-й ведучий. Але сьогодні ми зібралися у цьому залі не для того, щоб слухати лекцію з теорії фінансів, а для того, щоб поглянути на що здатні фінансисти.

2-й ведучий. Тому першим на сцену запрошується ректор університету.

1-й ведучий. Розкажіть, будь ласка, яким чином до вас прийшла думка про створення університету?

(Виступ ректора)

Ведучі: А зараз прозвучить гімн фінансиста.

2-й ведучий. В цьому році в університеті відкрився економіко-правовий ліцей, який прийшов привітати нас зі святом. З пісню "Запитаю тебе" виступає учениця ліцею.

1-й ведучий. Із споконвіків шукачі скарбів мандрували екзотичними країнами. Однією з таких країн є Індія. Давайте перенесемося туди за допомогою танцю, який виконає для вас студентка 2 курсу.

2-й ведучий. Танець називається "Гра з покривалом". Наскільки ми знаємо, в індійських танцях нараховується більше 2 тис. рухів рук, очей, міміки. Так і в цьому танці розповідається про те, як танцівниця при дворі царя розважає аудиторію та хвалиться, яке у неї гарне вбрання і хустина на голові. Вона говорить: "Подивіться, яка у мене гарна хустина, яка вона легенька, блискуча, я зачарую нею вас усіх".

1-й ведучий. Завжди люди хотіли розбагатіти, не прикладаючи до цього великих зусиль. Прообразом таких бажань стала золота рибка. З піснею "Золота рибка" виступлять студентки 1 курсу.

2-й ведучий. Протягом тижня проводилось соціологічне опитування в нашому університеті. Проводили його студенти 1 курсу.

Метою якого, було визначення у студентів їхнього розуміння щодо фінансистів. Респондентам були запропоновані такі питання:

- Хто такий фінансист?
- Які якості притаманні фінансисту?
- Яких відомих фінансистів ви знаєте?

1-й ведучий. Найпопулярніша відповідь на запитання "хто такий фінансист?" була: фінансист – це людина, яка має гроші, вміє розпоряджатися грошима, проводити фінансові махінації.

2-й ведучий. Як відповіли на інші питання, ми скажемо пізніше, а зараз надамо слово нашим гостям, які завітали на наше свято з привітаннями.

1-й ведучий. А зараз прозвучить пісня "Зелен клен".

2-й ведучий. Продовжуючи тему соціологічного опитування, нагадаємо, що одним із питань було питання про якості, які притаманні фінансисту. Найчастіше звучали такі відповіді: чесність, оперативність, точність, проте найбільшу перевагу було надано такій якості, як чесність.

1-й ведучий. Але фінансисти це не тільки ті що постійно рахують гроші це в першу чергу звичайні люди, які люблять спілкуватися, посміхатися та жартувати.

2-й ведучий. Студентами фінансистами створена група веселих та кмітливих, які продемонструють свої жартівливі сценки.

1-й ведучий. Уявлення про спеціальність формують відомі люди у цій галузі. Наші студенти віднесли до них таких людей, як голову Національного банку України, Міністра фінансів, Карла Маркса, Фрідріха Енгельса, Вілла Гейса. Але зустрічалися такі відповіді, як Памела Андерсон, Зігмунд Фрейд.

2-й ведучий. Фінансисти є законослухняними громадянами, тому вони підтримують тісні та дружні зв'язки з юристами. Зі своїми поздравленнями прийшла привітати нас кафедра "Правознавства" (*Звучать привітання, та пісня "Гроші" з репертуару групи "Прем'єр-міністр"*).

1-й ведучий. Люди завжди до грошей відчували одне почуття - нестримну любов.

2-й ведучий. Вірш "Про любов" читають студенти університету.

1-й ведучий. А чи знаєте ви, яким чином привернути до себе увагу?

2-й ведучий. Якщо на святах – то гарним танцем.

Танець "Пекуче полум'я" виконують студенти 4 курсу. *(На сцену виходять пари та виконують латиноамериканський танок).*

1-й ведучий. Як швидко проминув час. Треба розставатися. Але не сумуйте. Ми зустрінемося з вами ще не раз.

(На сцену виходять учасники концерту і співають фінальну пісню).

О.А. Жукова

ЕКОНОМІСТ ЗНАЄ ПРО ГРОШІ БІЛЬШЕ, АНІЖ ЇХ МАЄ

Ведуча. Доброго дня, шановні студенти, викладачі та співробітники нашого університету! Ми раді вітати вас на нашому святковому концерті, присвяченому Тижню кафедри економіки!

Слово для привітання надається ректору.

(Привітання ректора).

Ведуча. Економічна наука дуже важлива і дуже цікава. Оволодіння її здобутками насамперед необхідне тим, хто своєю професією оберє сферу господарської діяльності – економістам, бізнесменам, банкірам, бухгалтерам, фінансистам, дилерам. Але не тільки їм. Лікарів, програмістів, учителів, інших спеціалістів так чи інакше стосуватимуться такі життєві проблеми, як ціни, заробітна плата, доходи, інфляція, а можливо, й безробіття.

Усі ці проблеми належать до сфери людського життя, яке називається господарством, або економікою.

Таким чином, економічні науки досліджують питання, які стосуються усіх нас, без винятку, а тому усім нам потрібні економічні знання. Ці знання дають змогу приймати обґрунтовані рішення з тих чи інших питань.

Фахівці економічного напрямку відіграватимуть важливу роль у соціально-економічних перетвореннях нашої країни в XXI столітті. В свою чергу, якщо розшифрувати слово "економіст", то можна визначити, яким повинен бути майбутній спеціаліст з економіки:

Е – енергійний

К – кмітливий

О – освічений

Н – новатор

О – обов'язковий

М – мудрий

І – ініціативний

С – сумлінний

Т – товариський

Оскільки економічні дисципліни вивчають студенти різних спеціальностей, тому сьогодні до нас завітали наші друзі із різних факультетів: "Менеджмент організації", "Облік і аудит", "Фінанси", "Транспортознавство".

На Вас також чекають незвичайні сюрпризи.

Студенти спеціальності "Менеджмент організацій" бажають поділитися тими знаннями, які отримали протягом навчання.

Ведуча. В цьому році завдяки нашому ректору при університеті розпочав діяти лицей. Хоча існує він ще зовсім недовго, але деякі з учнів вже стали досить відомими в нашому колі.

Зустрічайте, учениця лицейом із піснею ...

Ведуча. Професія економіста одна з найяскравіших. Економіст – це та людина, яка знає про гроші більше, ніж та, яка їх має. Щоб бути економістом необхідні не тільки знання, а й талант.

Ведуча. Наші студенти мають багато талантів, деякі з них у вільний від навчання час навіть пишуть вірші.

Із власними віршами виступить студентка зі спеціальності "Облік і аудит".

Ведуча. А тепер наш сюрприз! Вони ще не визначились, ким стануть у майбутньому, але вже дуже добре розуміються у моді та красі. Зустрічайте наших маленьких друзів зі школи-лицейом, із колекцією зимового одягу.

(Показ мод).

Ведуча. Всім відомо, що економічні ресурси є вичерпними. Та творчий потенціал наших студентів – безмежний. Прикладом цього є поздоровлення студентів спеціальності "Фінанси".

(Виконують танець та пісню).

Ведуча. Як і в інших сферах життя, так і в економіці – незнання законів не звільняє від відповідальності. Тому економіка і правознавство повинні йти по життю разом.

Ведуча. А чи знаєте Ви, що коли наш університет тільки розпочав свою діяльність, то однією із найперших спеціальностей була спеціальність "Менеджмент організацій"?

Першими випускниками нашого ВНЗ були спеціалісти з менеджменту. З тих пір пройшло багато часу, але ця спеціальність і досі залишається самою престижною та популярною серед абітурієнтів.

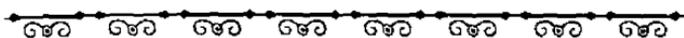
Зустрічайте, в майбутньому – менеджерів, а сьогодні – студенток другого курсу спеціальності "Менеджмент організацій" із піснею ...

Ведуча. Напевне кожний із нас мріє хоч ненадовго повернутися у дитинство, зустрітися із друзями дитинства, пригадати ті чудові часи: садочок, перший клас, перші перемоги, або невдачі, перше кохання. Пам'ятаєте?

Тепер у нас доросле самостійне життя, іноді досить жорстоке, із своїми радощами та проблемами. Звичайно, що кожний дорослий в глибині душі заздрить малюкам, адже у них попереду прекрасне повне різних відчуттів життя.

Заклучна пісня ведучої *(всі виходять на сцену).*

5. ПОРАДИ НА РІЗНІ ВИПАДКИ ЖИТТЯ

Тобі до рук потрапила пляшечка з прозорою безбарвною рідиною. На наклейці написано "Ацетон". Запам'ятай, що температура загоряння цієї рідини всього 17 градусів. Ацетон боїться вогню. А взагалі це досить "мирна" і дуже корисна речовина. Ацетон добре розчинює смолу, жир, масло, нітролак.

Ну, а якщо у твоїх руках опиниться пляшечка зі скипидаром (теж легкозаймистою рідиною), то май на увазі, що це краший розчинник олійної фарби, олифи та їхніх плівок. Скипидаром добре розводити мастику для підлоги і гуталін, що засох.

Ти, мабуть, знаєш, що бензин – найкращий "харч" для моторів внутрішнього згорання – авіаційних, автомобільних, мотоциклетних. Але, крім того, чистий бензин ще й чудово виводить плями.

Два слова про лимонну кислоту. Великі, прозорі її кристали не мають ніякого запаху, на смак вони кислі. Кристали добре розчиняються у воді. Розчином лимонної кислоти можна знищити плями від іржі, деяких фарб, чорнил, сліди від ягід.

Хімія у кухонній раковині

У раковині погано стікає вода. Всип у горловину зливу жменьку соди. Наберись терпіння та дочекайся доки сода повністю зникне у дірочках решітки. Тепер влий у раковину півсклянки оцту. Через секунду ти почувеш результат своєї роботи – у зливному коліні щось забулькає, зашипить, наче кипляча вода. Це реакція лугу та кислоти. Відкривай крап, промивай зливне коліно водою. Все гаразд.

Щоб корок не приклеювався

Щоб корок від пляшки з клеєм не приклеювався до шийки, зроби ось що: занур корок у розплавлений віск, добре просуши та закрив шийку.

Черевики №...

Чи вирішував ти колись таку задачу: як розрахувати потрібний номер черевиків?

1. Виміряти довжину ступні. Припустимо, що довжина її 26 см.

2. Поділити довжину навпіл: $26 : 2 = 13$ см.

3. Скласти величини, що отримано, і одержати потрібний номер.

$26 + 13 = 39$.

Щоб рибкам добре жилося

Не наповнюй акваріум водопровідною водою одразу ж з-під крану. Дай воді відстоятися у відрі, а ще краще – у тазу. Час відстоювання – три-чотири доби.

Доливаючи свіжу воду в акваріум, підставляй під цівку долонь чи блюдце. Це робиться для того, щоб не знімати із дна муль.

Якщо черевики тиснуть

Позбавитися такої неприємності можна за допомогою... одеколону. Змочи тісний черевик одеколоном (те місце, що тисне) і одразу ж надінь його. Одеколон добре пом'якшує шкіру, і взуття приймає форму ноги.

Як знищити кляксу

Навіть невелика чорнильна клякса на білій сорочці завдасть тобі багато неприємностей.

Щоправда, краще не струшувати ручку над сорочкою, але коли вже клякса з'явилась, май на увазі: свіжі чорнильні плями на білизні добре відпираються у теплому молоці або у простокващі.

Ну, а коли чорнильна пляма впала на шерстяні брюки, тоді слід звернутися за допомогою до десятивідсоткового розчину лимонної кислоти.

Врятуйте книгу!

От неприємність! Упустив на чужу книгу бутерброд, і, як водиться, маслом униз. Пляма на півсторінки. Дуже неприємно.

Спокійно, мій друже. У житті немає безвихідних ситуацій. Візьми зубний порошок, охайно посип ним пляму, накрій постраждале місце чистим папером і прогладь праскою. Якщо пляма дуже сильна, операцію доведеться повторити двічі-тричі, але масний слід неодмінно зникне.

Між іншим

Замазка для акваріумів виготовляється із будівельного цементу і масляного лаку. Цемент і лак треба ретельно перемішати і розім'яти до гущини звичайної віконної замазки.

Чиста робота

Трапляється, і доволі часто, що клей проступає крізь папір, залишаючи жовті сліди на твоїй роботі. Додай у клей трохи алюмінієвих квасців (вони продаються в аптеці), і на поверхню не вилізуть ніякі плями.

Якщо тобі не пощастило

Якщо тобі не пощастило і на тебе напали мурашки чи бджоли, май на увазі – рятуватися слід нашатирним спиртом. Намаж місця укусів цією рідиною. Луга миттєво нейтралізує мурашину кислоту.

Операція "Стоп, вода!"

Для того, щоб взуття не промокало, треба зробити таку операцію. Розчинити у бензині подрібнені шматочки парафіну (краще за все це робити у пляшці, розбовтуючи суміш) і нанести розчин на шкіру. Після цього просушити взуття на повітрі і повторити операцію, особливо ретельно промашуючи шви.

Порятунок від блох

Якщо у твого собаки чи кішки завелися блохи, терміново дістань свіжу стружку сосни. Нехай твій Сірко чи Мурка поспить кілька днів на цій стружці. Не витримавши сильного смолистого запаху, блохи втечуть.

Є й інший спосіб боротьби з блохами – ванна з тютюнового відвару.

Між іншим

Масну пляшку добре відмиває тепла кавова гуща.

Ложка меду на відро води

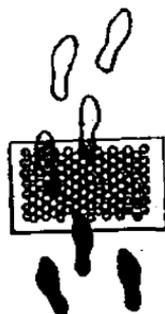
П'ять грамів меду, розведених у відрі води, можуть зробити диво. Якщо у такому розчині протягом доби протримати здерев'янілі черенки (розсаду капусти, томатів досить підгодовувати 5 годин), то вже через 3-4 дні після висаджування у ґрунт рослини розвинуть сильну кореневу систему.

Котячий бар'єр

Щоб кішки не змогли залізти у шпаківню і знищити пташенят, набий на шест жерстяну манжету. Через такий бар'єр кішка не перелізе.

Для підтримання чистоти

Якщо набрати штук сто металевих корків, якими зазвичай закупорюють пляшки з пивом, і набити їх на дошку, вийде чудове пристосування для чищення підошов (рис).

Між іншим

Мурашки не люблять запаху зелені петрушки та гвоздики. Якщо треба вигнати їх з дому, розклади по кутах та полицях трохи петрушки та гвоздики, мурашки втечуть.

Рецепт щів зі свіжої капусти

Спочатку визначаємо, скільки чого брати. М'яса – 500 грамів, свіжої капусти – 500 грамів. Моркви, петрушки, селери, цибулі – 200 грамів. Помідорів – 200 грамів. Картоплі – 200 грамів. Олії – 2 столові ложки. Ще потрібні перець, лавровий лист, сіль.

Тепер познайомимося як готувати щі. Освоїмо технологію.

Запам'ятай: щі варять у два прийоми. Спочатку готують м'ясний бульйон (чисто промита у холодній воді м'ясо варять 1,5-2 години, знімаючи шумовиння). Готовий бульйон проціджують.

Окремо підсмажують коріння.

Далі йде другий етап. У каструлю з бульйоном кладуть підсмажене коріння, нарізану капусту, почищену та порізану картоплю, м'ясо. І після цього щі варять ще 30-40 хвилин. За 10 хвилин до закінчення приготування у щі додають: помідори, перець, лавровий лист, сіль.

Рецепт супу з м'ясними консервами

На одну банку тушкованого м'яса треба 500-600 грамів овочів, 1,5-2 літри води, одну столову ложку олії.

Спочатку звари у воді овочі. Коли вони будуть готові, виклади у каструлю м'ясні консерви і дай супу закипіти.

Перед тим як відвідати суп, дуже добре заправити його свіжою зеленню: дрібно нарізаними петрушкою, зеленою цибулею та кропом.

Рецепт котлет

Візьми 500 грамів м'яса (м'якоті), перекути його на м'ясорубці. Доки перекручуєш м'ясо, замочи у воді шматок білого хліба (125-150 грамів). Коли хліб розмокне, перекути і його, додавши цибулину та зубок часнику. Після цього весь фарш гарно перемішай, додавши меленого перцю, солі та сире яйце.

Смажити котлети треба хвилин 10-15, обвалюючи їх у мелених сухарях з білого хліба. Котлети кладуть на добре розігріту сковороду, на яку налито олію.

Між іншим

Тріснуте яйце не витече, якщо у воду, в якій його варять, додати 0,5 чайної ложки солі.

Три рецепти приготування картоплі

Перший: картопля варена "у мундірі".

Добре помий картоплю, поклади у каструлю, залий водою і постав на вогонь.

Скільки варити?

Доти, доки виделка або ніж не будуть легко входити у картоплю. Після цього злий воду. Залишається лише почистити картоплю. Щоб не обпikати пальці, радимо чистити картоплю, насадивши її на виделку.

Другий: картопля смажена.

Почистивши картоплю, помий її холодною водою, наріж кружальцями або соломкою. Смажити картоплю треба на гарячій сковороді з олією чи смальцем. Щоб всі шматочки добре просмажилися та не підгоріли, картоплю час від часу треба перемішувати. За потреби на сковороду у процесі смаження додають жир. Солити картоплю треба в кінці смаження.

Третій: картопля печена.

Зазвичай печену картоплю готують на вогнищі. Для цього треба згорнути жар вбік, закопати картоплю у гарячу золу, після чого прикрити її гарячим вугіллям. Через 30-40 хвилин картоплю можна діставати, вона буде готова.

Але й у звичайній газовій плиті можна приготувати смачну печену картоплю. Для цього картошини треба ретельно вимити, змастити їх олією і сіллю, покласти на решітку у духовку. Печеться картопля у духовці 40-50 хвилин. Після цього її можна подавати на стіл.

Рецепт компоту

Компотів є багато, про всі не розкажеш. Виберемо один, наприклад, компот зі свіжих яблук та груш.

Візьми 500 грамів яблук і груш і 3/4 склянки цукрового піску. Спочатку помий та почиств фрукти, розріз кожне яблуко та грушу на 6-8 частин, виріж серединки з кісточками. Налий у каструлю 2-4 склянки гарячої води, всип і розмішай цукор, після цього поклади підготовлені фрукти і вари їх на повільному вогні 10-15 хвилин.

Пий на здоров'я!

Пучка лимонної кислоти, половина чайної ложки питної соди, ложка цукрового піску. Все це всип у склянку. Тепер наливай воду і швидко розмішуй рідину. Мить – і шиплячий лимонад готовий. Пий на здоров'я!

Холодний квас

Щоб швидко і без допомоги льоду охолодити, наприклад, пляшку квасу, треба обгорнути її вологою серветкою. Після цього поставити у каструлю з водою (так, щоб вода вкривала пляшку наполовину) і виставити на протяг. Хвилин через десять квас різко охолодиться.

Ялинка в домі

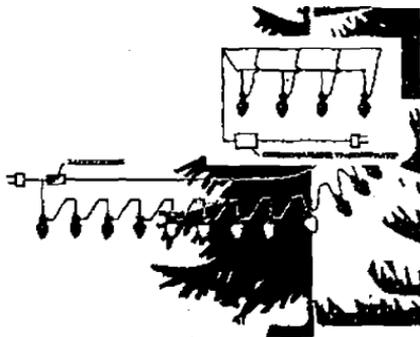
Коли у новорічні дні ялинка на деякий час переселяється в ломешкання, треба встановлювати її так, щоб стовбур дерева був занурений або у воду, або знаходився у вологому піску.

Прикрашання святкової ялинки – справа смаку, але майже всі намагаються освітити зелені віти ялинки гірляндами різнокольорових лампочок. Якщо у тебе готових покупних лампочок, ти можеш зібрати електроланцюжки і самостійно. Краще за все використовувати лампочки невисокої напруги – 2, 4, 6 вольт – і вмикати їх у мережу через понижувальний трансформатор (рис).

Але можна обійтися і без трансформатора. При цьому слід обов'язково правильно розрахувати кількість ламп в гірлянді. Вона має дорівнювати напрузі у мережі, поділеній на напругу лампочки.

Наприклад, якщо напруга лампочки 6 вольт, а мережа 220-вольтова, у послідовний ланцюг треба включити $220 : 6 = 36$ лампочок.

При цьому всі лампочки повинні бути однакової потужності (рис). Між вилкою та штепсельною розеткою треба обов'язково поставити додатковий запобіжник.

Між іншим

Якщо тобі треба зробити написи на склі, приготуй особливе чорнило. Ось його склад: силікатний клей (продається у господарчих магазинах) плюс чорна туш. Таке чорнило добре пристає до скла, не стирається і не вицвітає. Відмити його теж важко.

Якщо виросла голова або сіла шапка

У людини виросла голова, і шапка тисне. Можна, звичайно, носити шапку на маківці. А можна взяти сантиметр, зміряти окружність голови, підібрати відповідного розміру каструльку і, попередньо намочивши шапку, натягнути її на розтяжку. За ніч шапка розтягнеться до потрібного розміру.

Порада кресляреві

Щоб під лінійку не затікала туш, треба звичайну дерев'яну лінійку поставити на ніжки. Як ніжки можна використати канцелярські кнопки, можна зі зворотного боку підклеїти охайні шматочки гуми.

Будиночок для квітів

Квіти на підвіконні – це добре. А ось горщики для квітів – це вже гірше. Але можна обійтись і без горщиків.

Візьми березове поліно завдовжки 25-30 сантиметрів і діаметром 8-10 сантиметрів. Розколи його навпіл. Видовбай стамескою середину, так, щоб стійки були завтовшки 1-1,5 сантиметра. В торцях просвердли по дірочці. Насип землю, пересади квіти і підвісь новий "будиночок" для квітів на вікно. Гарно та зручно.

Під час обробки "будиночка" намагайся не пошкодити кору.

Безслідний цвях

Перш ніж забивати цвях у стіну, обклеєну шпалерами, зроби хрестоподібний надріз на папері та трохи відігни край. Якщо потім цвях треба буде витягти, ти зможеш заклеїти дірочку так, що на стіні не залишиться ніякого сліду.

Між іншим

Зрізаючи гудзика, недовго відхопити і шматок "м'яса". Аби цього не трапилося, підчепи гудзика гребінцем, а вже потім зритай.

Діловій людині

Для того, щоб тебе вважали діловою людиною, передусім візьми собі за правило:

1. Не впевнений, що виконаєш, не давай обіцянок. Обіцяв щось, помри, а виконай.
2. Ніколи не поналягай на тому, в чому сам не впевнений.
3. Не запізнюйся навіть і на п'ять хвилин.
4. Якщо не можеш сказати правду, не бреш. Краще промовчи.
5. Спочатку думай, а потім говори, а не навпаки.

Між іншим

Вакса для взуття, розведена кількома краплями молока, дає краший блиск, краще всмоктується шкірою.

Одна порада й три серйозні попередження

Кожен порядний чоловік повинен вміти прасувати брюки. Це зовсім не так просто, як здається!

Спочатку приготуй собі робоче місце: розстав прасувальну дошку чи звільни край столу і накрив його складеною у троє-четверо ковдрою. Щоб правильно скласти брюки, треба сумістити всі чотири повздовжні шви на штанинах. Після цього обережно розстели брюки. Прасуй спочатку ту штанину, яка ближче до краю столу, потім верхню. Потім переверни брюки – верхня штанина опиниться знизу – і повтори операцію.

Попередження. Водити праскою безпосередньо по брюках категорично забороняється. Прасувати слід через вологу тканину.

Ще одне попередження. Праска повинна бути гарячою. Бризни на неї водою – вона зашипить.

Третє попередження. Відпрасовані брюки повинні обов'язково повісити, інакше через десять хвилин всі твої старання виявляться марними.

Між іншим

Якщо ти розсипав голки, цвяшки чи ще якусь металеву дрібницю, не забудь, що твій найкращий помічник в цьому випадку – магніт.

Майбутньому солдату

Кожен здоровий юнак служить якийсь час в армії. І найважче буває тим, хто з дитинства не привчився до самотійності, порядку, дисципліни, витриманості.

Тому дуже радимо: прокинувшись, вставай одразу ж; постіль прибирай власноруч і не будь-як, а "під шнурок"; одяг складай охайно і завжди однаково; взуття чисти щодня – до сліпучого блиску; вмивайся ретельно й швидко.

Якщо ж тобі не доведеться служити в армії, повір, всі ці хороші звички не зашкодять і в цивільному житті.

25 "Не"

До багатьох порад, які починаються словами: "Якщо тобі треба..." і "Що робити, якщо...", ми хочемо додати ще й перелік коротеньких рекомендацій, які відкриваються категоричним "НЕ".

1. Не поспішай першим сісти за стіл.
2. Не розмовляй під час їжі.
3. Не забувай закривати рота, коли жуєш.
4. Не плямкай.
5. Не їж з ножа.
6. Не вилизуй тарілки.
7. Не поривайся першим вискакувати у двері.
8. Не перебивай того, хто говорить.
9. Не кричи і не підвищуй голосу, адже перед тобою не глухі.
10. Не розмахуй руками.
11. Не показуй пальцем на будь-кого.
12. Не передражнюй того, хто говорить, навіть якщо він заїка.
13. Не сідай раніше за старшого без його дозволу.
14. Не простягай руку першим, почекай доки старший або дівчина не привітається з тобою.
15. Не забудь зняти шапку, входячи в помешкання.
16. Не повторюй занадто часто: "я".
17. Не роби вигляд в громадському транспорті, що ти не помічаєш старого, який стоїть.
18. Не втручайся у чужу розмову, не промовивши "вибачте".
19. Не забудь вибачитися, якщо ти когось ненавмисне штовхнув.
20. Не чхай у простір, а чхай у носовичок.
21. Не тримай руки у кишнях.
22. Не причісуйся де-не-де, для цього є коридор, фойє, туалетна кімната.
23. Не роби того, що іншим людям може завдати незручності.
24. Не вимовляй слова, точне значення яких ти не знаєш.
25. Не вважай себе-центром Всесвіту, це завжди допоможе тобі обрати правильний тон у спілкуванні з оточуючими.

ПОВЧАЛЬНІ РЯДКИ

(За творами А.С. Макаренка)

"Трудова участь дітей у житті сім'ї повинна починатися дуже рано, у грі. Дитині треба сказати, що вона відповідає за цілість іграшок, за чистоту й порядок у тому місці, де стоять іграшки і де вона грається. І цю роботу слід поставити перед нею в найзагальніших рисах: повинно бути чисто, не повинно бути накидано, налито, на іграшках не повинно бути пилу. Звичайно, деякі прийоми прибирання можна їй і показати, але взагалі добре, якщо дитина сама догадається, що для витирання пилу треба

мати чисту ганчірку, якщо цю ганчірку вона сама випросить у матері, якщо вона до цієї ганчірки поставить певні санітарні вимоги, якщо вона вимагатиме кращої ганчірки тощо. Так само й лагодження поламаних іграшок слід залишити на саму дитину в тій мірі, в якій це їй по силі, розуміється, з наданням в її розпорядження певних матеріалів.

З віком трудові доручення слід ускладняти і відокремлювати від гри. Ми перелічимо кілька видів дитячої роботи, сподіваючись, що кожна сім'я залежно від умов свого життя і віку дітей зможе виправити і доповнити цей список.

1. Поливати квіти в кімнаті або у всій квартирі.
2. Витирати пил на підвіконнях.
3. Накривати на стіл перед обідом.
4. Стежити за сільничками, гірчичницями.
5. Стежити за письмовим столом батька.
6. Відповідати за книжкову полицю або за книжкову шафу і тримати їх в порядку.
7. Одержувати газети і складати їх у певному місці, відділяючи нові від прочитаних.
8. Годувати кошеня або цуценя.
9. Тримати в порядку умивальник, купувати мило, зубний порошок, бритвені ножі для батька.
10. Робити повне прибирання в окремій кімнаті або в окремій частині кімнати.
11. Пришивати до свого одягу гудзики, які відірвуться, мати завжди в порядку все потрібне для цього.
12. Відповідати за порядок у буфетній шафі.
13. Чистити одяг свій або молодшого брата чи одного з батьків.
14. Дбати про прикрашення кімнати портретами, листівками, репродукціями.
15. Якщо в сім'ї є город або квітник, відповідати за певну його ділянку як у плані сівби, так і в її проведенні та в збиранні плодів.
16. Дбати про те, щоб у квартирі були квіти. Для цього іноді поїхати й за місто (це для старшого віку).
17. Якщо в квартирі є телефон, першому підходити на дзвоник, вести домашній телефонний довідник.
18. Вести довідник трамвайних маршрутів з обліком тих місць, куди членам сім'ї доводиться найчастіше їздити.
19. У трохи старшому віці самостійно планувати й обслуговувати відвідування сім'єю театрів та кіно, знати програми, діставати квитки, зберігати їх тощо.
20. Тримати в повному порядку домашню аптечку й відповідати за вчасне її поповнення.
21. Стежити за тим, щоб у квартирі не з'являлися паразити: блошиці, блохи тощо, вживати енергійних заходів до їх винищення.
22. Допомогати матері або сестрі у певних господарських функціях.

У тому разі, коли необхідність або інтерес недостатні, щоб викликати в дитини бажання попрацювати, можна застосувати *спосіб прохання*. Прохання тим відрізняється від інших видів звернення, що воно дає дитині цілковиту волю вибору. Прохання й повинно бути таким. Його треба вимовляти так, щоб дитині здавалося, ніби вона виконує прохання з власного бажання, не спонукана до цього ніяким примусом. Треба сказати:

– У мене є до тебе прохання. Хоч це й важко, і в тебе всякі інші справи...

Прохання – найкращий і найбільш м'який спосіб звернення, але й зловживати проханням не слід. Форму прохання найкраще застосовувати в тих випадках, коли ви добре знаєте, що дитина прохання ваше охоче виконає.

Коли ж у вас є якийсь сумнів щодо цього, застосовуйте форму звичайного доручення, спокійного, впевненого, ділового. Якщо з раннього віку вашої дитини ви будете правильно чергувати *прохання і доручення* і, особливо, якщо ви будете викликати особисту ініціативу дитини, будете вчити її, щоб вона бачила необхідність роботи, сама і з власного почину виконувала її, у вашому дорученні не буде вже ніяких проривів. Тільки якщо ви занедбали справу виховання, вам доведеться іноді вдаватися до *примусу*.

Примус може бути різний – від простого повторення доручення до повторення різкого й вимогливого. У всякому разі ніколи не слід вдаватися до фізичного примусу, бо він найменше дає користі і викликає в дитини огиду до трудового завдання.

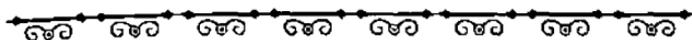
Найбільше затрудняє батьків питання, *як треба поводитися з так званими лінивими дітьми*. При цьому слід сказати, що лінощі, тобто огида до трудового зусилля, тільки дуже рідко пояснюються поганим станом здоров'я, фізичною квалістю, млявістю духу. В цьому разі, звичайно, найкраще звернутися до лікаря. Здебільшого ж лінощі в дитини розвиваються через неправильне виховання, коли з найбільш раннього віку батьки не виховують у дитини енергії, не привчають її переборювати перешкоди, не викликають у неї інтересу до сімейного господарства, не виховують у неї звички до праці і звички до тієї втіхи, яку праця завжди дає.

Спосіб боротьби з лінощами єдиний: поступово втягувати дитину в сферу праці, поволі викликати в неї трудовий інтерес".

*Методика
профорієнтаційної
роботи в школі*

1. КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ

Професійна орієнтація – це цілеспрямована діяльність вихователя, що передбачає надання допомоги вихованцеві у правильному виборі професії.

Профорієнтаційна робота складається з таких компонентів: професійна інформація, професійна діагностика, професійна консультація, професійний відбір, професійна адаптація.

У Положенні про професійну орієнтацію молоді, яка навчається, визначено етапи профорієнтаційної роботи зі школярами різного віку:

Початковий (пропедевтичний). Ознайомлення дітей у процесі навчальної, позакласної та позашкільної роботи з найпоширенішими професіями, виховання позитивного ставлення до різних видів трудової та професійної діяльності, інтересу до пізнання своєї особистості, формування початкових загально-трудо-вих умінь і навичок, здатності до взаємодії з іншими особами в процесі діяльності. Результат – сформоване у молодших школярів ставлення до себе, суспільства і професійної діяльності.

Пізнавально-пошуковий (5-7 класи). Передбачає: формування ціннісних орієнтацій, мотивації самопізнання, установки на власну активність у професійному самовизначенні та оволодінні професійною діяльністю; систематичне ознайомлення з професіями у навчально-виховному процесі; формування умінь самооцінки, самоаналізу з метою усвідомлення власної професійної спрямованості; консультування щодо вибору профілю подальшої освіти, форм трудової підготовки. Результат – вибір напряму (профілю) навчання, продовження освіти у 8-9 класах.

Базовий (визначальний) (8-9 (8-12) класи). Здійснюється вивчення наукових основ вибору професії, класифікаційних ознак професії, вимог професій до людини, основних професійно важливих якостей, правил вибору професії; оволодіння методиками самопізнання, самооцінки; розвиток індивідуальних професійно важливих якостей; формування вміння зіставляти вимоги, необхідні для здобуття конкретної професії, з власними можливостями та кон'юнктурою ринку праці; створення умов для випробування можливостей учнів у різних видах трудової діяльності (консультації щодо вибору професії та навчального закладу; проведення професійного відбору для випускників загальноосвітніх навчально-виховних закладів). Результат – сформованість особистісно значущого сенсу вибору професії, певної професійної спрямованості, професійне самовизначення учнів, готовність до зміни професійної спрямованості та переорієнтації на суміжні професії, на інші види діяльності відповідно до індивідуальних особливостей учнів та результатів профвідбору¹.

¹ Див.: Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається // Інформ. зб. Міністерства освіти України. – 1995. – № 15. – С. 4-5.

Для успішного проведення профорієнтаційної роботи в школі необхідно дотримуватись таких педагогічних вимог.

1. Педагоги повинні володіти методикою і технологією професійної орієнтації.

2. У школі має бути науково обґрунтована система професійної орієнтації, яка охоплювала б учнів усіх класів.

3. Учителі-вихователі повинні володіти методами і методиками вивчення особливостей анатомо-фізіологічного і соціально-психічного розвитку школярів та їх професійних намірів.

4. Знання вихователями характеристик найбільш поширених професій.

5. Обізнаність із професіограмами великої кількості професій, що є особливо важливими у суспільстві.

6. Наявність у регіоні спеціальних служб з проблем профорієнтації.

7. Розробка тестових методик для визначення професійної придатності вихованців до тієї чи іншої діяльності, використання їх у процесі професійного відбору молоді для навчання у професійних освітніх закладах.

8. Освіта батьків психолого-педагогічними знаннями у галузі профорієнтації.

9. Прогнозований, науково обґрунтований державний запит на певні професії та спеціальності.

10. Забезпечення шкіл, спеціальних служб, батьків достатньою кількістю наукової літератури з питань професійної орієнтації молоді.

Серед форм такої роботи, використовуваних класними керівниками, найефективнішими є екскурсії, зустрічі з фахівцями, колишніми випускниками, вечори, диспути, конференції, класні години, заняття в гуртках, факультативи, що дає їм змогу спостерігати за розвитком у школярів професійних інтересів.

ИНТЕРЕСЫ И СКЛОННОСТИ

Как выявить интересы и склонности

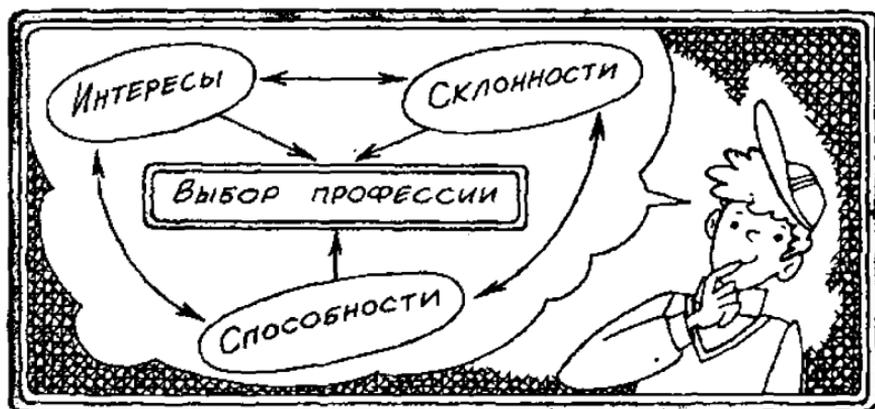
Для правильного выбора профессии необходимо знать или хотя бы представлять те требования, которые предъявляют к человеку различные профессии, а также знать свои индивидуально-психологические особенности, чтобы соотнести их с этими требованиями.

Любая профессия предъявляет требования к интересам: в одних случаях это интерес к новому, в других – к практической деятельности, процессу труда или его результату. *Интерес* – это индивидуальная психологическая особенность человека, которая характеризуется избирательной направленностью к явлениям действительности. Проявляется интерес в положительной эмоциональной реакции и интеллектуальной познавательной активности. Только при наличии этих двух признаков можно считать, что у человека есть тот или иной интерес.

Значение интересов в жизни человека велико: они побуждают овладевать знаниями, расширять кругозор, помогают преодолевать трудности, препятствия...

Интересы различаются по содержанию (например, музыкальные, технические и т.п.), по широте (широкие, т.е. разносторонние, или узкие, направленные только на один предмет или его сторону), по глубине (глубокие или поверхностные), по длительности (устойчивые и неустойчивые). Об устойчивости интересов судят по способности человека преодолевать трудности на пути удовлетворения этих интересов. Например, если ученик, увлекающийся физикой, посещающий физический кружок, поставлен перед необходимостью перевести очень интересную статью по проблемам физики с иностранного языка, которым он не владеет, соглашается это сделать и выполняет, то его интерес, безусловно, устойчивый.

Интересы могут переходить в *склонности* – стремление заниматься определенной деятельностью, жажда этой деятельности. Настоящая склонность обычно сочетает в себе устойчивый интерес к тем или иным явлениям действительности и устойчивое стремление самому действовать в этом направлении.

Между интересами и склонностью много общего, но есть и различие. Можно, например, проявлять интерес к кинематографу: с удовольствием ходить каждый день в кинотеатр, читать книги по киноискусству, изучать биографии артистов, собирать их фотографии. Но самому при этом совершенно не стремиться к деятельности в области кино, т.е. не заниматься в кружке выразительного чтения, кукольном, фотокружке и т.п. Или мы знаем много любителей спорта, которые не пропускают ни одного спортивного состязания по телевизору или на стадионе, но не делают даже утренней гимнастики. Это именно те случаи, когда интерес есть, а склонность отсутствует. Интересы можно выразить формулой "хочу знать", а склонность – "хочу сделать".

Иногда мы спрашиваем: "Интересная книга?" или "Интересный кинофильм?" Однако эти вопросы бессмысленны, так как интерес – это не свойство вещи (книги, кинофильма и т.п.), а свойство личности. Одному человеку может показаться какая-то книга интересной, другому так себе, а третьему и вовсе неинтересной. Нет неинтересных предметов, а есть незаинтересовавшиеся ими люди. А интересы у различных людей неодинаковы.

Конечно, профессию лучше выбирать в соответствии со своими устойчивыми интересами и склонностями. И только в том случае, когда с интересами связаны жизненные профессиональные планы, говорят о профессиональных интересах.

Практические работы

Задание 1. Выявите свои интересы.

Инструкция. Необходимо ответить на все вопросы прилагаемой далее анкеты, не пропуская ни одного. Если вам очень нравится заниматься тем, о чем говорится в вопросе, то в клеточке на листе ответов, обозначенной тем же номером, что и вопрос анкеты, нужно поставить, например, два плюса; если просто нравится – один плюс; равнодушны, не знаете – нуль; если не нравится – один минус.

Подсчитав по каждой колонке (по вертикали) сумму плюсов, вы можете выяснить область, в которой расположены ваши интересы (там, где будет получено максимальное число плюсов): I – физика, II – математика, III – электрорадиотехника, IV – техника, V – химия, VI – биология и сельское хозяйство, VII – медицина, VIII – география и геология, IX – история, X – физиология, журналистика, XI – искусство, XII – педагогика, XIII – труд в сфере обслуживания, XIV – военное дело, XV – спорт.

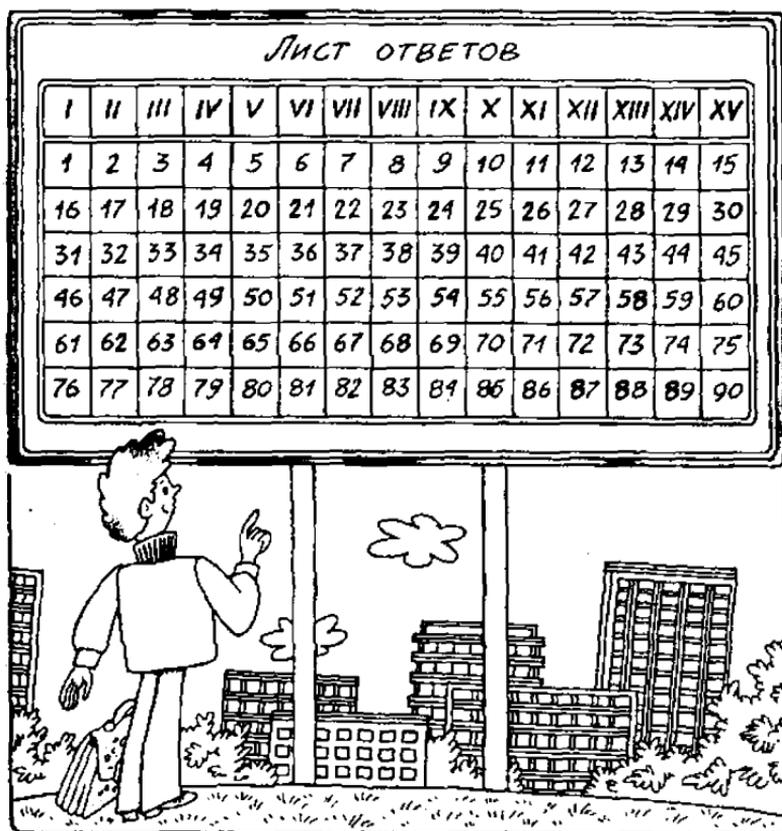
Степень устойчивости интересов определите по количеству плюсов в горизонтальных колонках анкеты. Если их количество максимально в 1–2-х колонках, значит, у вас есть желание ознакомиться с той или иной областью знаний, деятельности; если в 3–4-х колонках – у вас есть стремление к более глубокому изучению, познанию предмета интересов; если в 5–6-х колонках – вы приступили к активным практическим занятиям в данной области, интересы переросли в склонности.

Анкета интересов

Любите ли вы? Нравится ли вам?

1. Читать книги типа "Занимательная физика", "Физики шутят".
2. Читать книги типа "Занимательная математика", "Математические досуги".
3. Знакомиться в научно-популярных журналах с достижениями в области радиотехники.

4. Читать технические журналы "Юный техник", "Техника – молодежи".
5. Читать об открытиях в химии, о жизни и деятельности выдающихся химиков.
6. Читать о жизни растений и животных.
7. Читать о том, как люди научились бороться с болезнями, о врачах, о достижениях в области медицины.
8. Знакомиться с различными странами по описаниям и географическим картам.
9. Читать книги об исторических личностях и событиях.
10. Читать произведения классиков мировой литературы.
11. Интересоваться историей развития искусства, слушать оперную, симфоническую, джазовую музыку.
12. Читать книги о жизни школы (о работе воспитателя, учителя, пионервожатого).
13. Интересоваться искусством кулинарии, моделирования одежды, конструирования мебели.
14. Читать книги о войнах и сражениях.
15. Читать спортивные газеты, журналы, книги о спорте и выдающихся спортсменах.
16. Интересоваться научно-популярной литературой о физических открытиях, о жизни и деятельности выдающихся физиков.
17. Читать научно-популярную литературу о математических открытиях, о жизни и деятельности выдающихся математиков.
18. Выяснить устройство электро- и радиоприборов.
19. Посещать технические выставки или слушать (смотреть) передачи о новинках техники.
20. Находить химические явления в природе, проводить опыты по химии, следить за ходом химических реакций.
21. Изучать ботанику, зоологию, биологию.
22. Знакомиться с особенностями строения и функционирования человеческого организма.
23. Узнавать об исследованиях новых месторождений полезных ископаемых.
24. Обсуждать текущие политические события в стране и за рубежом.
25. Читать литературно-критические статьи.
26. Обсуждать кинофильмы, театральные постановки, художественные выставки.
27. Обсуждать вопросы воспитания детей и подростков, узнавать, как можно помочь кому-нибудь из друзей, одноклассников, младших исправить свое поведение.
28. Заботиться об уюте в доме, в классе, школе, приводить в порядок свое помещение.

29. Знакомиться с военной техникой.
30. Ходить на матчи и спортивные состязания.
31. Проводить опыты по физике.
32. Решать математические задачи.
33. Разбираться в схемах радиоаппаратуры.
34. Читать технические чертежи и схемы.
35. Готовить растворы, взвешивать реактивы.
36. Работать в саду, на огороде, ухаживать за растениями, животными.
37. Изучать причины возникновения разных болезней.
38. Собрать коллекцию минералов.
39. Изучать историю возникновения народов и государств.
40. Изучать иностранные языки.
41. Декламировать, петь, выступать на сцене.
42. Читать книги малышам, помогать им что-нибудь делать, рассказывать им сказки.

43. Шить, вязать, вышивать, готовить пищу, изготавливать, совершенствовать или ремонтировать домашние бытовые приборы и устройства, мебель и т.п.
44. Принимать участие в военизированных походах.
45. Играть в спортивные игры.
46. Заниматься в физическом кружке.
47. Заниматься в математическом кружке.
48. Исправлять электроприборы и повреждения в электросети.
49. Собирать и ремонтировать различные механизмы.
50. Заниматься в химическом кружке (изучать факультатив по химии).
51. Заниматься в биологическом кружке.
52. Знакомиться с работой медсестры и врача.
53. Составлять геологические и географические карты.
54. Посещать исторические музеи, знакомиться с памятниками культуры, участвовать в археологических экспедициях.
55. Письменно излагать свои мысли, наблюдения, вести дневник.
56. Заниматься в драматическом кружке.
57. Объяснять товарищам, как выполнять учебные задания, если они испытывают в них затруднения.
58. Оказывать людям различные услуги (починить обувь, сделать фотографию, помочь красиво уложить волосы и т.п.).
59. Участвовать в военных играх и походах.
60. Принимать участие в спортивных соревнованиях.
61. Участвовать в физических олимпиадах.
62. Участвовать в математических конкурсах, олимпиадах.
63. Собирать и ремонтировать радиоприборы.
64. Делать модели самолетов, планеров, кораблей или какие-либо иные конструкции.
65. Участвовать в химических олимпиадах.
66. Участвовать в биологических олимпиадах.
67. Ухаживать за больными.
68. Помогать старшим или самим производить топографическую съемку местности.
69. Выступать с сообщениями по истории, заниматься в историческом (или археологическом) кружке.
70. Заниматься в литературном или лингвистическом кружке.
71. Играть на музыкальных инструментах, рисовать, резать по дереву.
72. Выполнять работу отрядного вожатого.
73. Заботиться об экономии семейного бюджета.
74. Быть организатором (командиром) в играх и походах.
75. Заниматься в спортивной секции.

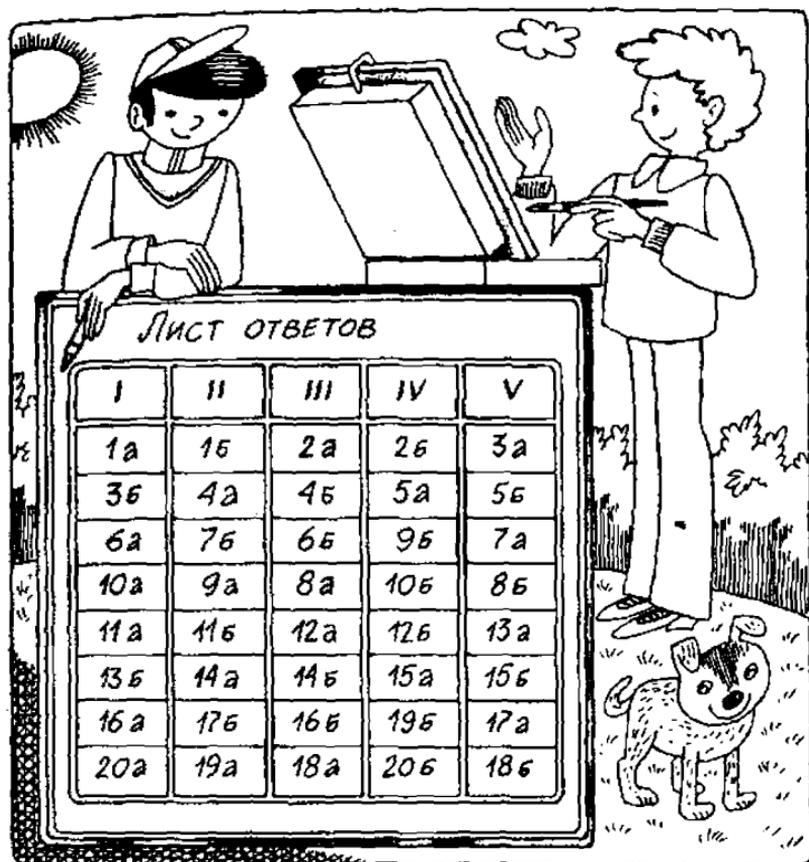
76. Выступать с докладами о новых физических открытиях, организовывать конкурсы КВН по физике.
77. Организовывать математические конкурсы.
78. Заниматься в радиокружке.
79. Принимать участие в организации технических выставок, смотров технического творчества, самим в них участвовать.
80. Принимать участие, помогать старшим в организации вечера типа "Химия вокруг нас".
81. Проводить опытническую работу по биологии.
82. Заниматься в кружке санитаров.
83. Участвовать в географических или геологических экспедициях.
84. Принимать участие в организации походов по родному краю с целью его изучения, самим в них участвовать.
85. Писать сценарии литературных вечеров, организовывать литературные юбилеи, праздники.
86. Принимать участие в конкурсах, олимпиадах художественной самодеятельности.
87. Организовывать игры и праздники для детей, создавать тимуровские команды, штабы зон пионерского (комсомольского) влияния.
88. Готовить еду во время походов или оборудовать походную стоянку всем необходимым для участников похода, фотографировать, печатать фотоснимки.
89. Изучать военное дело.
90. Тренировать младших в секциях, спортивных командах.

По результатам практической работы:

- а) назовите область своих интересов;
- б) запишите, какие профессии относятся к этой области;
- в) выясните, где можно получить образование по вышеперечисленным профессиям и специальностям в вашей стране.

Задание 2. Выявите свои склонности.

Инструкция. Сначала начертите "Лист ответов". Номера и буквенные обозначения в клетках листа соответствуют номерам и обозначениям вопросов. Отвечая на каждый вопрос, нужно спросить себя: "Нравится ли мне занятие, о котором говорится в вопросе?" Если скорее нравится, чем не нравится, будете проставлять в нужной клетке один плюс; если определенно нравится – два плюса; если очень нравится – три таких знака. Если скорее не нравится, чем нравится, – один минус; если определенно не нравится – два минуса, а если очень не нравится – три. Ответы старайтесь давать быстро.

После окончания работы в каждом столбце подсчитайте суммы плюсов и минусов. Наибольшее количество плюсов служит показателем степени выраженности вашей склонности к одному из типов профессий (I – "человек – природа", II – "человек – техника", III – "человек – человек", IV – "человек – знаковая система", V – "человек – художественный образ").

Вовсе не обязательно надеяться, что наибольшее количество плюсов и минусов будет или должно быть в итогах одного из столбцов. Склонности людей совсем не обязаны быть узкоограниченными. Вполне достаточно, если приведенный опросник поможет хотя бы отчасти ограничить область выбора профессии, ориентируясь на предмет труда.

Карта самооценки склонностей

Предположим, что после соответствующего обучения вы сможете выполнять любую работу. Однако, если бы вам пришлось выбрать только из двух возможностей, чтобы вы предпочли? Выбор сделайте, внимательно прочитав оба утверждения (а и б).

- 1а. Ухаживать за животными
- 2а. Помогать больным людям – лечить их
- 3а. Следить за качеством книжных иллюстраций, плакатов, грампластинок
- 4а. Обрабатывать материалы
- 5а. Обсуждать научно-популярные книги, статьи
- 6а. Выращивать молодняк животных какой-либо породы
- 7а. Копировать рисунки, изображения или настраивать музыкальные инструменты
- 8а. Отыскивать и разъяснять людям нужные им сведения в справочном бюро, на экскурсии
- 9а. Ремонтировать вещи, изделия, одежду, жилище
- 10а. Лечить животных
- 11а. Выводить новые сорта растений
- 12а. Разбирать споры, ссоры между людьми, убеждать, разъяснять, поощрять
- 13а. Наблюдать, изучать работу кружков художественной самодеятельности
- 14а. Обслуживать, налаживать медицинские приборы
- 15а. Составлять точные описания – отчеты о наблюдаемом
- 16а. Делать лабораторные анализы в больнице
- 17а. Красить или расписывать стены помещений, поверхность изделия
- 1б. Обслуживать машины, приборы (следить, регулировать)
- 2б. Составлять таблицы, схемы, программы вычислительных машин
- 3б. Следить за состоянием, развитием растений
- 4б. Доводить товары до потребителя
- 5б. Обсуждать художественные книги или пьесы, концерты
- 6б. Тренировать товарищей (или младших) в выполнении каких-либо действий (трудовых, учебных, спортивных)
- 7б. Управлять каким-либо грузовым (подъемным или транспортным) средством – подъемным краном, трактором и т. п.
- 8б. Художественно оформлять выставки, витрины или участвовать в подготовке пьес
- 9б. Искать и исправлять опечатки в тексте, таблицах, рисунках
- 10б. Выполнять вычисления, расчеты
- 11б. Конструировать, проектировать новые виды промышленных изделий
- 12б. Разбираться в чертежах, схемах, таблицах (проверять, уточнять, приводить в порядок)
- 13б. Наблюдать, изучать жизнь микробов
- 14б. Оказывать людям медицинскую помощь при ранениях
- 15б. Художественно описывать, изображать события (наблюдаемые или представляемые)
- 16б. Принимать, осматривать больных, беседовать с ними, назначать лечение
- 17б. Осуществлять монтаж зданий или уборку машин, приборов

18а. Организовывать культпоходы сверстников или младших, экскурсии, походы и т.п.

19а. Изготавливать по чертежам детали изделия, строить здания

20а. Вести борьбу с болезнями растений, с вредителями

18б. Играть на сцене, принимать участие в концертах

19б. Заниматься черчением, копировать чертежи, карты

20б. Работать на клавишных машинах: пишущей, телетайпе, наборной

По результатам практической работы:

а) назовите предпочтительный для вас тип профессий;

б) назовите профессии, которые относятся к этому типу;

в) какие требования предъявляет к человеку этот тип профессий;

г) выясните, где можно получить образование по вышеназванным профессиям в вашей стране.

Задание 3. Проверьте устойчивость своих интересов.

В течение 3 мин напишите в тетради как можно больше слов. Как можно больше!

А теперь опять-таки в течение 3 мин напишите как можно больше слов, относящихся к любимому занятию.

1. Подсчитайте процентное соотношение слов, непосредственно связанных с предпочитаемой деятельностью или областью знаний, к общему количеству всех написанных слов. Чем выше полученный процент, тем активнее ваше отношение к предпочитаемому виду деятельности или области знаний. Высокий процент говорит о том, что ваши профессиональные намерения истинны. Сравните свои результаты с результатами товарищей по классу.

2. Подсчитайте общее количество написанных слов, относящихся к любимому занятию. Сравните свои результаты с результатами товарищей по классу. Большое количество верно написанных слов свидетельствует об осознанности выбора вашей работы, о связи с результатами предыдущих анкет (или одной из них).

При анализе результатов выполнения обоих пунктов этого задания обратите внимание на следующее (при затруднении обратитесь за помощью к преподавателю):

а) насколько широко и разносторонне охватывают написанные слова предпочитаемую вами сферу деятельности или область знаний;

б) к какому аспекту деятельности (непосредственное выполнение или общение, руководство, подчинение, планирование, регулирование и т.д.) преимущественно относятся написанные слова;

в) насколько написанные слова взаимосвязаны между собой.

По данным заполнения карты самооценки склонностей (задание 2) и результатам выполнения этого задания можно сделать вполне определенные выводы. Например, если из предыдущего задания следует, что вас интересуют точные науки, а результаты задания 3 подтверждают этот интерес (наибольшее количество слов, связанных с занятиями точными науками), то можно сделать вывод о наличии у вас стойких профессиональных намерений и проявлении профессионального самоопределения. В случае расхождения результатов можно судить о поверхностных профессиональных намерениях и отсутствии сознательного отношения к выбору профессии.

Итоговые вопросы

1. Составьте общую характеристику своих интересов и склонностей:

- а) область интересов... ;
- б) предпочтительный тип профессии... ;
- в) любимое занятие... .

2. Назовите профессии, которые одновременно относились бы и к области ваших интересов, и к предпочтительному для вас типу профессий, и к предпочитаемой вами сфере деятельности.

3. Какие требования предъявляют к человеку эти профессии?

4. Где можно получить образование по вышеназванным профессиям в нашей стране?

Как управлять интересами и склонностями

Нет неинтересных или интересных дел. Одному человеку интересно строить, другому водить машину, третьему учить детей. То, что сегодня человеку неинтересно, завтра может захватить все его чувства и мысли.

Может ли сам человек управлять своими интересами и если да, то как это делать? Обратимся к эпизоду из хорошо известного романа М. Твена "Приключения Тома Сойера", когда главный герой был наказан за очередную провинность тетей Полли. И какой он нашел выход из положения? (Здесь этот отрывок приведен в сокращении.)

"Том вышел на улицу с ведром известки и длинной кистью. Он окинул взглядом забор, и радость в одно мгновение улетела у него из души, и там воцарилась тоска. Тридцать ярдов деревянного забора в девять футов вышины! Жизнь показалась ему бессмыслицей, существование – тяжелою ношею... И вдруг в эту черную минуту отчаяния на Тома снизошло вдохновение! Именно вдохновение – блестящая, гениальная мысль.

Он взял кисть и спокойно принялся за работу. Вот вдали показался... тот самый мальчишка, насмешек которого он боялся больше всего.

— Что, брат, заставляют работать?

Том круто повернулся к нему:

— А, это ты Бен! Я и не заметил.

— Слушай-ка, я иду купаться... да, купаться! Небось и тебе хочется, а? Но тебе, конечно, нельзя, придется работать. Ну, конечно, еще бы!

Том посмотрел на него и сказал:

— Что ты называешь работой?

— А разве это не работа?

— Может, работа, а может, и нет. Я знаю только одно: Тому Сойеру она по душе... Разве мальчишкам каждый день достается белить заборы?.. Из тысячи... даже, пожалуй, из двух тысяч мальчиков найдется только один, кто сумел бы выполнить это как следует...

— Я дам тебе все яблоко — все что осталось. Том вручил ему кисть с видимой неохотой...

Если бы известка не кончилась, он разорил бы всех мальчиков этого города.

Сам того не ведая, он открыл великий закон, управляющий поступками людей, а именно: для того, чтобы взрослый или мальчик страстно захотел обладать какой-либо вещью, пусть эта вещь достанется ему возможно труднее".

Конечно, дать однозначные рецепты, как делать скучную работу интересной, как управлять своими интересами и склонностями, невозможно. Но вот некоторые соображения на этот счет.

1. Препятствие, которое человек должен преодолеть для достижения цели, возбуждает, укрепляет интерес к ней. Однако это препятствие должно быть не очень большим и обязательно преодолимым.

2. Попробуем немного порассуждать. Что происходит, когда нам предстоит сесть за скучную работу? Мы заранее знаем, что она скучна, что ничего у нас не получится. Работа еще не началась, а уже скучно. Действует установка, как, например, в цирке: выходит клоун, он еще ничего не сказал, не сделал, а нам уже весело, мы смеемся. Мы заранее знаем, что будет весело, у нас установка на веселье. Однако установку можно изменить по собственной воле, потому что она поддается влиянию воображения, — это, кстати, доказано и учеными в опытах. Если бы мы могли вообразить, что будет интересно, мы внутренне настроились бы на интересную работу, а это как раз и нужно на первых порах! Вообразить! Задача сводится к тому, чтобы каким-то образом настроиться на интересное, привести себя в хорошее настроение. И эту задачу можно решить. Надо вспомнить, как вы ведете себя, когда приступаете к любимому занятию, и поступить точно так же.

3. Одной установки мало. Надо приложить чуть-чуть старания (после психологической подготовки сделать это легче) и выполнить работу более тщательно, чем всегда. Более внимательно, отдать ей больше времени. Не торопиться. Потому что тщательность – основной источник увлечения работой. Когда торопитесь, внимание расплывается: и работаете, и следите за временем. Но если внимание не сосредоточено полностью на работе, то неминуемо она окажется скучной, ибо интерес – это и есть сосредоточение внимания. Работать тщательно – значит заранее отвести на работу время с избытком и не торопиться, не выгадывать минуты.

4. Интерес сразу не сформируется, поэтому возникает вопрос: сколько же времени надо работать, следя за собой, тщательно и с психологической установкой на интерес?

Теоретически рассуждая, даже единственный опыт останется в памяти человека, один поступок может стать основой полезной привычки. Но не всегда. Некоторые психологи на основании наблюдений утверждают, что для образования привычки нужно три недели, т.е. двадцать один день. Единого мнения на этот счет нет.

Так сколько же дней надо продолжать опыт по формированию у себя интереса? Вернее всего, до первого успеха и дальше. Успех окрыляет человека и дает ему силы, ведет к увлечению.

Но что считать успехом? Успех – собственный наш интерес.

5. И последнее. Интересы и склонности проявляются и формируются только в деятельности, связанной с ними. Поэтому надо не ждать, когда проявится интерес или склонность, а активнее включаться в разнообразную деятельность. Именно такое поведение позволит вам выявить и сформировать интересы и склонности.

Если интересы и склонности к какой-то области знаний или практической деятельности связываются с жизненными планами, то они переходят в профессиональные. И это, конечно же, хорошо.

[Прошицкая Е.Н. Выбирайте профессию. – М., 1991. – С. 35-49].

ПОНЯТТЯ ПРО ПРОФЕСІЇ І СПЕЦІАЛЬНОСТІ. КЛАСИФІКАЦІЯ ПРОФЕСІЙ

У житті кожної людини настає момент, коли доводиться вирішувати, де продовжити освіту або куди піти працювати, тобто практично вибрати професію, свій життєвий шлях.

У сучасному суспільстві існують десятки тисяч видів праці. Кожний з них зі своєю системою її вимог до людини можна назвати професією.

Професія – це необхідна для суспільства, обмежена (внаслідок поділу праці) область прикладання фізичних і духовних сил людини, яка дає їй взамін прикладеної нею праці можливість існування і розвитку.
Спеціальність – вид занять у рамках однієї професії.

Пояснено сказане кількома прикладами. Професія – машиніст. Спеціальності – машиніст парових турбін, машиніст преса, машиніст скрепера, машиніст сцени і т.д. Професія – вчитель. Спеціальності – учитель фізики, математики, хімії, української мови і літератури, музики і співів, початкових класів та ін.

Існують десятки тисяч професій і спеціальностей. Зорієнтуватися у світі професій дуже важко. Допомогти в цьому може **класифікація професій**.

Ще раз нагадаємо, що професія – це певний вид трудової діяльності, що характеризується сумою вимог до людини. Кожний вид праці людини має такі компоненти: предмет праці, ціль праці, знаряддя праці і умови діяльності, і саме вони обумовлюють ці вимоги.

Справді, коли людина працює, її увага спрямована не на галузь народного господарства, промисловості тощо, а на предмет праці. З цим предметом треба щось зробити (ціль, мета праці). Реалізується ця мета за допомогою знарядя праці. І безперечно, для людини важливо знати умови, в яких проходить робота. У відповідності з цими чотирма ознаками і будується класифікація професій, зручна для професійного самовизначення.

За першою ознакою – предмету праці – всі існуючі професії і спеціальності можна поділити на п'ять **типів**.

Найпоширенішими являються професії, де предметом праці виступає техніка. Домовимось позначати цей тип професії буквою (літерою) "Т" ("**людина – техніка**"). До цього типу професій відносяться, наприклад, водій, слюсар-ремонтник, наладчик технологічного обладнання, тракторист, комбайнер, сталевар, зборщик годинників, інженер-фізик, архітектор, будівельник, технік-сантехнік, кондитер, пекар, шахтар та ін.

Наступні типи професій: "**людина – людина**" (Л), наприклад: екскурсовод, вчитель, продавець та ін.; "**людина – природа**" (П), наприклад: ветеринар, агроном, рибовод, квітник, садівник, мікробіолог, оператор

тваринницьких комплексів і механізованих ферм тощо (професії цього типу бувають зв'язані з технікою, але для них вона виступає засобом, а не основним предметом праці); "людина – знакова система" (З), наприклад: стенографістка-машиністка, коректор, економіст, топограф, кресляр та ін.; "людина – художній образ" (Х), наприклад: музикант, артист, журналіст, конструктор-модельєр одягу, випражист, фотограф-художник, настройщик музичних інструментів та ін.

Щоб віднести професію або спеціальність до певного типу, треба з'ясувати, на що головним чином у процесі праці спрямована увага людини.

Класи професій. Кожний з п'яти типів професій поділяється на класи у відповідності з цілями труда (метою праці): перший клас утворюють так звані *гностичні* професії і спеціальності (назва цих видів праці походить від давньогрецького "гнозис" – знання або пізнання), позначатимемо буквою "Г". Гностичні професії можна зустріти скрізь: і в полі, і в поліклініці, і на заводі, і на будівельному майданчику, в торговому залі. Вони можуть відноситись до будь-якого з п'яти типів професій, наприклад: контролер – прийомщик готових виробів (Т), коректор (З), критик (Х), санітарний лікар (Л), лаборант хіміко-бактеріологічних аналізів (П).

Наступний клас професій за своїми цілями зв'язаний з активною зміною властивостей, стану предмета праці, тому професії називають *перетворюючими* і позначають буквами "Пр". Клас перетворюючих професій широко поширений в будь-якому з розглянутих нами п'яти типів, наприклад: столяр (Т), вчитель (Л), рільник (П), кресляр (З), реставратор (Х).

І нарешті, професії розвідувачів (пошукувачів) – "Р". У цьому класі професій на передній план виступає та мета діяльності, яка передбачає що-небудь винайти, придумати, знайти новий варіант розв'язання. Це професії практичної праці, їх не треба змішувати з гностичними, які зв'язані з спеціальними пошуками (геолог).

Наприклад, закрійник в ательє індивідуального пошиття повинен щоразу, приступаючи до роботи, змінювати свою діяльність, виходячи із фігури замовника, фасону і тканини, тобто фактично розв'язувати нестандартні творчі задачі під час всього робочого дня. Цей клас невеликий за кількістю професій.

Відділи професій. Класи професій у свою чергу поділяються на відділи в залежності від знарядь праці або засобів виробництва. Таких відділів можна назвати чотири:

професії, які зв'язані з використанням *ручних знарядь праці* (Рп). До них, наприклад, можна віднести спеціальність слюсаря-сантехніка (його основними інструментами є різні викрутки і гасчні ключі), спеціальність хірурга, для якого такими являються скальпель та інші хірургічні інструменти;

професії, які зв'язані з використанням машин з ручним або ножним керуванням (М). Наприклад, машиніст тепловоза, токарь, машиніст крана та ін.;

професії, які зв'язані з використанням автоматизованого і автоматичного обладнання (А): сталевари, друкарі, оператори енергосистем та ін.;

професії і спеціальності, в яких основними знаряддями праці виступають функціональні засоби організму людини (Ф): співак, актор, вчитель, балерина, дегустатор вин та ін.

Групи професій. За умовами праці можна виділити чотири групи професій:

праця в звичайних побутових умовах (п). В таких умовах працює, наприклад, бухгалтер, кресляр, контролер радіоапаратури;

праця на відкритому повітрі в режимі різкого перепаду температури, вологості (в). Ці умови характерні для рілників, трактористів-механізаторів широкого профілю та ін.;

праця в незвичних умовах: під водою, на висоті, під землею, а також в умовах підвищеної температури тощо (н). Приклади професій: водолази, шахтарі, монтажники-висотники;

праця з підвищеною моральною відповідальністю (за здоров'я і життя людини або за великі матеріальні суспільні цінності) (м). До цієї групи відносяться професії вчителя, судді, продавця та ін.

Формула професії

При аналізі будь-якої професії треба виділити чотири основних її ознаки: предмет праці, мета праці, знаряддя праці, умови праці – і за їх умовними позначеннями записати формулу професії із кількох букв. Ці букви відповідають типу, класу, відділу, групі професій. Наприклад, розглянемо професію токаря. За предметом праці ця професія відноситься до типу "людина – техніка"; за метою праці – до класу перетворюючих професій; за засобами праці – до відділу професій, де використовують машини; за умовами праці – до групи спеціалістів, які працюють в побутових умовах. Тому формула професії Т Пр М п.

Класифікація професій

Класифікаційна ознака	Види і характер праці				
Предмет праці (типи професій)	Т Людина-техніка	П Людина-природа	Л Людина-людина	З Людина-знакова система	Х Людина-художній образ
Мета праці (класи професій)	Г розпізнати розрізнити визначити оцінити розібратися перевірити	Пр перетворити обробити упорядкувати організувати виявити вплив обслужити	Р винайти придумати знайти новий спосіб розв'язання		
Знаряддя праці (відділи професій)	Рп Ручні (безпосереднє виконання функції)	М Механізовані (керування машинами, механізмами)	А Автоматизовані (керування стаціонарними пристроями)	Ф Використання функціональних засобів організму	
Умови праці (групи професій)	м Умови з підвищеним рівнем моральної відповідальності	н Незвичні умови праці	п Умови побутового типу	в Робота на відкритому повітрі	

Характеристика професій – професіограма

Розмірковуючи, яку вибрати у майбутньому професію, кожний учень так чи інакше збирає інформацію про види праці, які його зацікавили. Зібрані відомості учень аналізує, критично оцінює, систематизує, і на їх основі в учня складається уявлення про певну професійну діяльність. Фактично учень на елементарному рівні займається складанням професіограм – характеристик професій з вимогами, які вони пред'являють до особистості працюючого.

Щоб професіограма відбивала справжній стан справи, треба намагатися дістати якнайбільше відомостей про ту або іншу професію. Джерелом може слугувати література з описом професій, екскурсії, бесіди з фахівцями, перегляд науково-популярних, документальних фільмів.

Робота з складання професіограми дозволяє глибше пізнати зміст майбутньої професії, оцінити свою профпридатність до неї. Крім того, вона допоможе визначити і ті якості, які треба розвивати у собі.

Професіограму бажано складати за таким планом:

I. Загальні відомості про професію:

- 1) виникнення професії, які зміни відбулися в її змісті;
- 2) суміжні професії;
- 3) перспективність росту кваліфікації;
- 4) попит на професію у вашому місті (районі)

II. Характеристика процесу праці:

- 1) найважливіші технологічні операції;
- 2) знаряддя праці;
- 3) робоче місце;
- 4) робоча поза, переважаючі рухи при праці;
- 5) продукція;
- 6) види брака за вини спеціаліста і можливості їх усунення;
- 7) характер роботи (монотонний або різноманітний, змінний);
- 8) у чому і як проявляється стомлюваність після роботи.

III. Санітарно-гігієнічні умови праці:

- 1) режим праці і робочий ритм;
- 2) мікрокліматичні умови (шум, освітленість та ін.);
- 3) основні вимоги до фізичного стану організму працюючого;
- 4) медичні протипоказники;
- 5) основні заходи з охорони праці;
- 6) можливі виробничі травми, професійні захворювання.

IV. Психологічні вимоги професії до людини:

- 1) можливі труднощі і напружені ситуації;
- 2) основні якості, які повинен мати працюючий:
 - а) емоційно-вольові;
 - б) ділові;
 - в) моторні (рухові);
 - г) увага;
 - д) мислення;
 - е) тип пам'яті;
 - ж) моральні якості.

V. Відомості про професійну підготовку:

- 1) шляхи одержання професії і характеристика навчальних закладів;
- 2) умови вступу;
- 3) тривалість навчання;
- 4) основні дисципліни, які вивчаються;
- 5) кваліфікація випускника навчального закладу;
- 6) зарплата працюючого;

7) перспективи професійного росту або просування;

8) тривалість відпустки.

VI. Що треба читати про дану професію?

Практичні роботи

Завдання 1. Опишіть професію (спеціальність), яка входить в область ваших інтересів, відповідає вашим індивідуальним психологічним особливостям. Дотримуйтесь розглянутого вище плану.

Завдання 2. Дайте відповіді на питання анкети з професійного самовизначення.

Анкета

1. Чи вибрали ви свою майбутню професію?
2. Назвіть обрану вами професію.
3. Якщо ви ще не вибрали професії, то які професії вам подобаються?
4. Ваші наміри після закінчення школи:
 - а) Буду працювати.
 - б) Спробую поступити до середнього або вишого навчального закладу.
 - в) Затрудняюсь відповісти.
5. Назвіть джерела ваших знань про професії.
6. За яким профілем ви збираєтесь продовжити трудове навчання в старших класах?
7. Чому ви вибрали саме цей профіль навчання?
8. Як ви пов'язуєте профіль трудового навчання зі своєю майбутньою роботою?
 - а) Буду працювати з цієї спеціальності.
 - б) Постараюсь набути схожу спеціальність.
 - в) Буду навчатись по спорідненій спеціальності.
 - г) Буду навчатись по цій спеціальності.
 - д) Виберу іншу спеціальність.
 - е) Затрудняюсь відповісти.
9. Чи хотіли б ви змінити профіль трудового навчання?
 - а) Так.
 - б) Ні.
 - в) Не знаю.
10. Чи робите ви що-небудь для підготовки себе до майбутньої професії?
 - а) Не бачу в цьому необхідності.
 - б) Хотілось би що-небудь зробити, але не знаю, з чого почати.
 - в) Частково готуюсь.
 - г) Так, готуюсь до майбутньої професії.

11. Якщо ви готуетесь до майбутньої професії, то вкажіть, яким чином ви це робите.
12. Якби вам трапилась можливість, чи вибрали б ви знову той же профіль трудового навчання?
 - а) Так.
 - б) Ні.
 - в) Не знаю.
13. Які, на вашу думку, основні якості повинен мати спеціаліст тієї професії, яку ви хочете обрати?
14. Які з цих якостей ви маєте?
15. Що ви могли б порекомендувати прочитати про обрану вами професію?
16. Чи подобається вам профіль вашого трудового навчання?
 - а) Дуже подобається.
 - б) Швидше подобається, чим не подобається.
 - в) Відношусь байдуже.
 - г) Швидше не подобається.
 - д) Зовсім не подобається.
 - е) Не можу сказати.
17. Якщо ви не зможете після закінчення школи відразу реалізувати свої професійні наміри, що будете робити?

2. МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ ВИХОВНИХ ЗАХОДІВ

ЯРМАРОК ПРОФЕСІЙ

Мета. Ознайомити учнів із переліком галузей народного господарства, переліком професій які дають змогу займатися індивідуальною трудовою діяльністю, які мають сталий попит на ринку праці; поради-ти, як обрати професію до душі, як уникнути помилок і розчарувань у виборі професії, як враховувати дані гороскопа, при виборі професії; виховувати зосередженість, щоб не розгубитися в різноманітності про-фесій.

Оформлення. Вивіска "Ярмарок професій"; малюнки учнів; робо-ти дівчат: вишивки, в'язані речі; скриньки з матеріалами профорієнта-ції; столи, за якими сидять учні; квіти: живі, штучні, ікебани; кавовий набір, солодощі; дівчата, мами, вчителі накидають на плечі хустки; хлопці одягають солом'яні капелюхи.

(Лунає тиха, спокійна мелодія).

Хід заходу

1-й учень. Поки ти їв, і спав, і ріс
Поки малий ще ти на зріст,
Мабуть, вже тисячі людей
Подбали про життя твоє.
Аби ти добре ріс,
Аби ти добре їв,
Щоб ти спокійно спав
І в різні ігри грав.
Ти став здоровий, молодець,
Сміливим і умілим,
А чим порадуєш людей,
Яким хорошим ділом?

Учитель. І щоб вибрати те хороше діло, професію до душі, ми сьо-годні прийшли на ярмарок професій. А як ви думаєте, чи можна про-жити без професії?

1-й учень. Я вважаю, що без професії людині прожити не можна, людині, яка поважає себе, бо в усі часи славилися хороші майстри сво-єї справи.

2-й учень. Я теж думаю, що не можна, бо улюблена праця звели-чує людину.

3-й учень. А на мою думку, без професії, без улюбленої справи, людина існує, а не живе.

Учитель. Якщо так, то поринаймо у світ ярмарку. По-перше, розглянемо перелік галузей народного господарства і кожен подумає, в якій галузі ви хотіли б працювати?

(Учень роздає зі своєї скриньки перелік галузей народного господарства, і кожен учасник знайомиться зі списком).

1-й учень. Учитель дітям – батько й мати

У серці теплі почуття,
 Готовий їм завжди віддати
 Свого часточку життя.
 В очах дитячих іскри грають,
 Співучий прозвучав дзвінок.
 Їх вчитель в класі зустрічає
 І починає свій урок.
 Живе учителеве слово
 У тиші човном попливло.
 І ожили ліси й діброви
 І оновилося село.
 Бо слово вчителя, як мрія
 Любов у ньому і краса.
 Воно добро у серці сіє,
 Воно ж бо чисте, як роса.

2-й учень. Учителем можливо стати,

Учителем – дітей учить,
 Складних наук їх научати
 Й науки головної – жить.

(Учень дістає зі своєї скриньки перелік професій освітньої галузі, роздає для ознайомлення і розповідає про свій вибір).

Учитель. Як учитель, я хочу, щоб мої вихованці не тільки добре засвоїли знання, а й могли використати їх у житті, були хорошими людьми і фахівцями улюбленої справи.

1-й учень.

Професій безліч є цікавих,
 Але свою вгадати як –
 Щоб добре діло й добра слава?
 І я собі міркую так:
 Потрібно лікувати хвороби,
 Водить у космос кораблі,
 Та я із роду хліборобів,
 І родовід мій – від землі.

Степ перейти – життя прожити,
 То не такі прості слова,
 Життя утворене від жита,
 Бо хліб – усьому голова.
 Раніш од сонечка вставати,
 Погладить колос на ходу!
 Ні, я, мабуть, не в космонавти, -
 У хлібороби я піду.

(Учень зі своєї скриньки роздає перелік сільськогосподарських професій).

Учитель. Обираючи професію, треба пам'ятати, що здійснити відповідальний крок вибору треба свідомо, враховуючи свої нахили та здібності, особисті та громадські інтереси.

1-й учень. Погляд на професію як на постійну, на все життя справу – хибний, бо не враховує, що людина має різносторонні здібності, які дають можливість накопичувати спеціальні знання та навички у різних сферах діяльності, кращим інженером буде той, хто пройшов школу майстерності робітника.

2-й учень. Розподіл професій на погані й хороші, цікаві та не цікаві, легкі й важкі – помилковий. Значення професії у житті людини залежить не від характеру роботи, а як до неї ставиться сама людина.

3-й учень. Професію не слід обирати за компанію. Такий вибір тільки випадково буває вдалим.

1-й учень. Інколи за зовнішньою привабливістю професії приховані її труднощі. Так, професію геолога інколи цінують за можливість мандрувати і споглядати світ. Але ж...

2-й учень. Світ професій значно ширший, понад 40000, ніж коло навчальних предметів, тому ототожнення улюбленого предмета з професією не є надійним орієнтиром у виборі професії.

3-й учень. Вибираючи професію, слід враховувати характер особи, стан її здоров'я, ознайомитися з гороскопом. Адже характер людини залежить від дати її народження. Гороскоп нам вказує не тільки на ті професії, які можна обирати, а застерігає від тих, яких обирати не варто, бо це може призвести до погіршення здоров'я.

(1-й учень роздає зі своєї скриньки матеріали "Гороскоп і вибір професії", з якими учні знайомляться за столами. 2-й учень роздає перелік професій, які дають можливість займатися індивідуальною трудовою діяльністю. 3-й – список професій, які користуються сталим попитом у регіоні).

1-й учень. Зростають будинки і храми
За допомогою кранів крилатих.
І все це створено руками
Будівельників завзятих.

(Учень дістає зі своєї скриньки перелік професій будівничих спеціальностей. Розповідає ким він хоче стати в майбутньому).

2-й учень. Вони призвані кляту давати
В будні і свята,
На варті здоров'я стояти,
Люди в білих халатах.
Життя і здоров'я наше
В їхніх руках.

(Роздає список професій медичного спрямування).

Учитель. Сьогодні на ярмарку ми зустрілися з мамою нашої учениці, яка працює у медичному ліцеї і може більше розповісти про професії, що можна здобути у цьому закладі.

(Розповідь мами).

3-й учень. На заводі бути – моя мрія,
Де чавун тече рікою, як зоря жевріє.

Там я домни і мартени буду будувати,
Мідь й вугілля в шахтах добувати.

(Учень роздає перелік професій машинобудування і металургії).

(Інші учні роздають списки професій зв'язку та транспорту, перелік професій захисників прав людини, та професій харчової і легкої промисловостей).

(Учениці, які мріють бути офіціантками, роздають кожному бажаючому каву, ставлять на столи солодощі).

Учитель. Ярмарки на Україні існують давно. Спочатку для обміну речей, пізніше для торгівлі. Бо ярмарок – це торгове дійство. Нині на ярмарках все частіше організують виставки, на яких підписуються контракти купівлі-продажу. Проводяться зустрічі з цікавими людьми, концерти аматорських колективів, просто зустрічаються друзі за чашкою кави, щоб поспілкуватися, поділитися своїми планами. В час ринкових відносин все більше розвивається мале підприємництво, тобто зайнятість людей індивідуальною трудовою діяльністю. На нашій виставці представлені роботи учнів, а також роботи професіоналів: вишивальниць, квітників, кравців.

(Учениця роздає перелік професій галузі культури. Розповідає про свою мрію стати хореографом. Виконує танець).

Учитель. Як ми бачимо, деякі учні вже визначилися з тим, ким хочуть стати у дорослому житті й уже зараз реалізують свої мрії.

(Учень роздає список нових професій).

Учитель. Є професії, які говорять самі за себе, а є професії, про які ми нічого не знаємо, тому звернемось до словничка нових слів.

1. Майстер із виготовлення гобеленів – це майстер із ручного виготовлення килимових виробів.

2. Кесонник – працівник, який веде роботи в закритому від зовнішнього повітря колодязі.

3. Такелажник – робітник, який обслуговує установки, в яких відбувається процес електролізу, тобто покриття деталей іншими металами чи сплавами.

(Відбувається ще одна зустріч із мамою учня. Вона звертає увагу дітей на те, що треба пробувати свої сили в різних галузях і тільки тоді можна буде визначитися, що краще і найбільше підходить. Мама виконує пісню Н. Крутової-Шестак "Сину, сину, ангел, мій").

Учитель. Вибір професії – це справа не одного дня. Сьогодні ми зробили початок, а вдалий вибір залежить від вас. Звичайно, всі галузі й професії ми сьогодні не згадали. Як же уникнути помилки і розчарувань у виборі професії? Зважаючи на те, що почули, я впевнена, що виберете собі професію до душі й не станете блудним сином. Бо лише трудом дорослішають душі, й лише трудом на світі суцї ми.

ПРОФЕСІЙ Є БАГАТО В СВІТІ І ЛИШ ОДНА ІЗ НИХ ТВОЯ (батьківський вечір)

Вчитель. Щороку відправляючи у велике життя своїх вихованців, школа відповідає перед батьками, суспільством, державою за якість їхньої підготовки, показує рівень ефективності своєї педагогічної праці. Продуктивність цієї роботи може бути оцінена лише через деякий час, коли вже зроблено певні життєві кроки, позначено статус – рольові позиції вчорашніх школярів. Проте до закінчення школи учень вже має намір особистісних рис, властивостей, здібностей, має сформовану систему цінностей і життєвих пріоритетів, зміст і спрямованість яких розкривають його соціально-психологічний вигляд, характеризують ступінь громадської зрілості.

Сьогодні ми з вами познайомимось з тими професіями, які цікавлять наших дітей найбільше. Наше з вами завдання: допомогти дітям правильно обрати професію свого майбутнього життя, врахувати не тільки бажання учня, але й вимоги до професії. На нашій зустрічі виступить консультант центру зайнятості населення.

Консультант. Професійне самовизначення залежить від зовнішніх, найчастіше сприятливих умов, особистісне самовизначення залежить від самої людини. Сьогодні я надам вам певну інформацію щодо професій, які ви обрали.

Лікар. Професія лікаря – одна із найдавніших. Вже з давніх часів люди намагалися попереджати та лікувати хвороби. Так виникла і почала розвиватись медицина – галузь наукової і практичної діяльності, спрямована на збереження здоров'я людей, на попередження, розпізнавання та лікування хвороб. Родоначалником наукової медицини був давньогрецький лікар Гіппократ. Найважливішою галуззю медицини, яка вивчає причини виникнення та розвитку хвороб внутрішніх органів, а також розробляє методи їх розпізнавання, лікування та попередження є терапія. Медицина сьогодні розчленувалась більше ніж на 200 самостійних дисциплін. Нова соціально-економічна ситуація в країні, перехід до ринкових стосунків привели до кардинальних змін у медицині. Розвиток платної, страхової медицини обумовлює скорочення кількості безкоштовних медичних послуг. Чимало сучасних ліків коштують дуже дорого і вони недоступні пересічній людині.

Змінюється також відношення людини до власного здоров'я. На перший план висувається особиста відповідальність кожного. Хворіти зараз дорого і непрестижно. В цих умовах підвищується роль лікаря.

Лікар-терапевт повинен знати:

- основи законодавства про охорону здоров'я;
- організацію служби інтенсивної терапії і реанімації у терапевтичній клініці, обладнання палат інтенсивної терапії і реанімації;

- основні питання нормальної та паталогічної анатомії, взаємозв'язок функціональних систем організму на рівні їх регуляції;

- норми лікарської етики.

Лікар-терапевт повинен вміти:

- отримувати інформацію про захворювання, користуватися об'єктивними методами обмеження хворого;

- оцінювати тяжкість стану хворого, надавати необхідну медичну допомогу;

- проводити диференційну діагностику, обґрунтовувати діагноз;

- призначати необхідні ліки;

- оформляти медичну документацію, передбачену законодавством з охорони здоров'я.

Робота терапевта як і лікаря будь-якої іншої спеціалізації, складається із трьох головних елементів:

1. Розпізнавання хвороби (діагностика).

2. Лікування.

3. Профілактика.

Той, хто бажає присвятити себе медицині, повинен добре зважити, чи зможе він завжди бути готовим прийти на допомогу хворому, чи готовий він самовіддано, за будь-яких умов виконувати цю нележку, але таку потрібну людям роботу. І зараз актуально звучать слова Авіценни: "Лікар повинен мати погляд сокола, руки дівчини, мудрість змія і серце лева" і класика світової літератури А.П. Чехова про те, що "професія лікаря – це подвиг, вона вимагає самопожертви, чистоти душі та чистоти помислів".

Секретар-діловод. Кажуть, що театр починається із гардеробу. А ось фірма, установа чи підприємство починається із... секретаря. Саме секретар – обличчя фірми, права рука керівника підприємства. Секретар являє собою координуючий центр організації, установи чи підприємства. Секретар-діловод:

- пильно слідкує за виконанням запланованого розпорядку дня, як власного, так і керівника, забезпечує технічно і організаційно робочий ритм, завдання керівника, складає список поточних і незакінчених справ;

- підбирає необхідні керівнику службові документи;

- займається перевіркою пошти, переглядає всі документи, адресовані керівнику, виділяє з них головні;

- приймає розпорядчі, інформаційно-довідкові та іменні документи на розгляд і підпис керівникові, допомагає йому в роботі з періодичними та спеціальними виданнями, виконує завдання керівника з інформаційної та технічної підготовки ділових зустрічей і нарад;

- організовує особистий прийом керівником відвідувачів, постійно контролює виконання усних та письмових вказівок керівника, забезпечує секретність усієї службової і довіреної йому інформації, а також видає необхідну інформацію як по телефону, так і особисто.

Секретар повинен знати:

- основи державного, адміністративного і трудового права;
- характер діяльності організації та її структуру;
- роль усіх працівників організації;
- порядок організації керівної роботи;
- діловодство, послідовність роботи з усіма видами службових документів і має здійснювати контроль за її виконанням;
- правила організації прийому відвідувачів;
- організацію нарад, засідань, телефонних переговорів;
- правила користування засобами комунікації та автоматизації керівної роботи (диктофонами, факсами, комп'ютером, копіювально-розмножувальною технікою).

Важливою психологічною умовою успішної діяльності секретаря є високий рівень розвитку таких важливих якостей характеру, як:

- організованість;
- зібраність;
- пунктуальність;
- акуратність;
- тактовність;
- відповідальність;
- наполегливість;
- високий самоконтроль поведінки та емоцій.

Опанувати професію секретаря ви зможете в професійно-технічних навчальних закладах та через державну службу зайнятості.

Автоєлюсар. Найбільш масовою професією на автомобільному транспорті є професія водія автомобіля. Робота водія у всіх на видноті. А от слюсаря-авторемонтника ми не бачимо. Проте, до того як водій отримає дозвіл на виїзд і зможе виїхати на лінію, щоб виконати поставлене завдання, його автомобіль пройде через багато рук фахівців різних професій, і перш за все – слюсаря. Адже виконати поставлене завдання можна тільки на технічно справному автомобілі. Тому якість і результат роботи водія багато в чому залежить від роботи слюсаря-авторемонтника. Це одна з важливих професій, тому що якими б не були досконалими інструменти, завжди буде потрібна людина з "розумними" руками. Внаслідок збільшення із року в рік кількості різноманітних автомобілів, ускладнення виробництва, автомобілебудуванню і автосервісу необхідні висококваліфіковані кадри. Тому потреба у спеціалістах ремонту автомобілів буде постійною, і оволодівши цією професією, можна легко працевлаштуватися в різних автопідприємствах, фірмах автосервісу, автокомбінатах, автопарках. Професія автослюсаря вважається престижною. Предметом праці слюсаря з ремонту автомобілів є автомашина. Основні операції: розбирання, ремонт, складання, регулювання, комплексне випробування відповідно до технічних умов

експлуатації агрегатів і вузлів автомобілів різних марок. Автослюсар може спеціалізуватися з ремонту тільки двигуна чи тільки агрегатів силової і ходової частини автомобіля. Праця слюсаря вимагає значних фізичних зусиль і напруги. Підвищена небезпека при використанні підніжально-транспортних засобів та інших механізмів. Автослюсарі працюють у бригаді чи індивідуально. Робота слюсаря з ремонту автомобілів проходить у спеціальних приміщеннях і на відкритому повітрі. Умовам праці автослюсаря властиві неминуча загазованість повітря, запах пального, мастил, різноманітних рідин, розчинників, лаків, фарб тощо. Режим, ритм праці і переміщення у просторі – вільні. Для оволодіння професією слюсаря з ремонту автомобілів необхідні знання з таких предметів: фізики, математики, креслення, трудового навчання. Для виконання професійних обов'язків працівникові необхідні гострота і точність зорового, слухового і дотикового сприйняття, хороша координація рухів пальців і рук, стійка нервова система. Тактильні відчуття необхідні автослюсарю для демонтажу та монтажу різних деталей. Від автослюсаря вимагається логічне і технічне мислення, висока точність зорової і рухової пам'яті. Довготривала пам'ять необхідна, в основному, на етапі виявлення несправностей, а оперативна – в процесі їх усунення. Якостями особистості, що визначають успішну діяльність автослюсаря, вважаються доброзичливе ставлення до людей, почуття відповідальності, акуратність, старанність. Обираючи професію автослюсаря, необхідно співставити свої особисті якості з тими, які потребує професія. Перша умова – любов до техніки. Друга умова – терпіння і наполегливість. Слюсарю необхідне почуття відповідальності. Професія автослюсаря розвиває ряд позитивних якостей людини, таких, як спостережливість, майстерність, акуратність, аналітичне і технічне мислення.

Вчитель. А зараз я хочу надати слово батьку, який розповість про професію юриста.

Батько-юрист. Юрист повинен бути ознайомлений з основами теорії держави і права та сформувати в них уявлення про державно-правові реалії України, поглибити знання про виникнення, історичні типи та форми держави, формувати навички, діяти згідно з нормами права у конкретних життєвих ситуаціях. Юрист повинен виховувати впевненість у необхідності додержання законів, повинен виявляти непримиренність до протиправної поведінки, виробляти уміння аналізувати суспільно-політичні події, користуватися правовими актами, літературою з питань права тощо. Сьогодні будь-яка свідома людина розуміє актуальність та значущість процесу побудови правової держави та громадянського суспільства в Україні. Юрист, насамперед, передбачає необхідність формування нового, вищого рівня правової свідомості та правової культури. Отже, великого значення набувають правове виховання і правова освіта, адже без глибоких знань права та законодавства, прав, свобод та обов'язків людини і громадянина еволюційний розвиток жодного суспільства не відбувається. Юрист повинен підвищу-

вати рівень правових знань у населення України, його правової свідомості та правової культури, можливої лише за умови системного та повсякденного, професійно організованого правового виховання, що здійснюється з використанням усіх його форм, у тому числі й за допомогою найновішої досконалої юридичної літератури. До того ж особливої актуальності юридична освіта набуває з огляду на проведення правової реформи, в процесі якої планується прийняття багатьох нових законів, створення ефективної національної правової системи, що дасть змогу Україні інтегруватися у Європейське правове поле, сформувати ефективні інститути громадського суспільства та побудувати дійсно демократичну, соціальну, правову державу. Але реалізація цих та інших аналогічних завдань передбачає високий рівень правових знань, умінь та навичок. Кожен юрист повинен знати всі закони України та діяти згідно з ними.

Вчитель. Менеджер – професія престижна. Чи дійсно це так, розповідь мама _____.

Мама-менеджер. Японці, яким можна довіряти, вважають, що у бізнесі існує три головних фактори: по-перше, управління, по-друге, управління і по-третє, теж управління. Управління здійснює менеджер. Чомусь і в нашій мові раптом з'явилося це звучне слово – "менеджер" замість українського – "той, хто управляє". Відбулася не просто заміна назв, а змінилися вимоги до людини, яка займається управлінською діяльністю. Зараз управління, або менеджмент, – це систематизована наукова галузь і професія водночас, це особлива царина знань, яка забезпечує ефективну організацію праці, постійне зростання її продуктивності, активне використання людських та матеріальних ресурсів, співпрацю персоналу, мотивацію його творчої зацікавленої роботи. Менеджмент ґрунтується на передбаченні змін, враховуючи минулий чи майбутній стан зовнішнього та внутрішнього ринку. Щоб стати менеджером, необхідно знати, що таке менеджмент, його принципи, методи та стратегію, техніку та технологію, культуру та етику ділового спілкування, організацію праці. На відміну від звичних для нас управлінців, менеджери – це професійні керівники, що отримали спеціальну підготовку. Це професіонали у сфері організації та управління, які володіють знаннями у широкому діапазоні галузей: економіці, бізнесі, юриспруденції, соціальній психології тощо. Які ж якості чи властивості необхідні менеджеру? Розглянемо цю проблему з точки зору змісту професійної діяльності менеджера. Керівник (чи той, що здійснює управління) від 50 до 90% свого робочого часу витрачає на розмови, тому йому потрібні якості, які забезпечують успішність прямого міжособистісного обміну інформацією, отже, керівник має бути особою комунікабельною. Комунікативний процес – це сприйняття, обмін вербальною та невербальною інформацією, слухання, зворотній зв'язок. Менеджер також повинен вміти слухати, швидко відчувати суть проблеми, приймати єдино правильні рішення. З психологічної точки зору

це означає, що менеджер має володіти швидкістю реакції, швидкістю сприйняття та оцінки ситуації, високим рівнем загального розвитку інтелекту, розвиненими вербальними здібностями. Особливі вимоги менеджерська діяльність ставить до уваги управління. Йому необхідно: зосереджувати, розподіляти, концентрувати та утримувати увагу досить довго на певному об'єкті; здатність до зосередження уваги, зокрема, сприяє вмінню слухати, що, в свою чергу, необхідне для ефектвної професійної діяльності менеджера. Слід наголосити на тому, що більшість зі згаданих властивостей уваги є значною мірою природними здібностями людини. Сьогодні на ринку праці оцінюють не тільки формальні відомості про можливості претендента, але й фактичний рівень розвитку його професійних здібностей та особисту профпридатність. Отже, при виборі професії на першому плані має бути відповідність особистісних якостей обраній професії, а на другому – її престижність.

Вчитель. Я б хотіла, звичайно, розповісти вам про професію вчителя. Професію вчителя не дарма називають вічною. Людина як суспільна істота завжди відчувала потребу здобувати нові знання, тобто вчитися, і передавати іншим власні набутки, тобто вчинки. К.Д. Ушинський писав: "Справа вчителя скромна на вигляд, однак вона одна з найвеличніших в історії". Вчитель-майстер любить дітей, знаходить радість від спілкування з ними, приймає до серця їхні радості та прикрощі, знає душу дитини і вірить, що найголовніше у педагогічній практиці – щоб кожна дитина стала доброю людиною. Це запорука успіху на педагогічній ниві. Саме вчитель несе моральну відповідальність за всебічний розвиток школяра. Вчитель повинен ставитись до особистості учня з повагою, підтримувати його творчі якості та здібності, сприяти їх розвитку; любити дітей, бути вимогливим до учнів, ні в жодному разі, не принижувати людської гідності дитини, бути непримирним до подібних дій. Важливою вимогою щодо поведінки вчителя, яка позитивно впливає на сприйняття навчального матеріалу учнями є спокій та розкутість. А це можливо лише коли вчитель впевнений у собі, у знаннях з навчального предмету, у вмінні сконцентруватися та підтримувати увагу учнів, у їх довірі до нього. Вчитель має поводитись так, щоб учні не боялися звертатись до нього із запитаннями. Важливою умовою фахової майстерності є вміння вчителя встановити дружній і водночас діловий контакт із класом та керувати розумовою діяльністю учнів у процесі навчання. Щоб стати справжнім фахівцем педагогічної справи, необхідно:

- дієво та вимогливо любити дітей;
- мати глибокий інтерес до предмету та процесу викладання;
- оволодіти мистецтвом цілеспрямованого творчого спілкування з учнями, методами та прийомами регулювання їх поведінки та виховання;
- постійно вивчати вдалий педагогічний досвід та підвищувати власну кваліфікацію.

Вчитель. Готуючись до наших зборів, учні підготували творчі проекти "Моя майбутня професія". Представляємо найбільш вдалі з них.

1-а учениця. Я вирішила стати журналістом. Я думаю, що це цікава і корисна професія. Мені подобається дивитись телебачення, слухати радіо, читати газети і журнали. Мені подобається все, що пов'язане із засобами масової інформації. У мене є хобі. Ми з друзями випускаємо шкільну газету: складаємо вірші, пишемо статті про шкільне життя. Мої улюблені предмети – історія і література. Мені подобається професія журналіста. Вони зустрічаються із багатьма людьми. Вони намагаються зрозуміти, що діється у світі, країні, місті й пояснити це іншим людям. Я думаю, що робота журналіста схожа на роботу історика. Історик вивчає і намагається пояснити події минулого, а журналіст робить все те ж саме із нашим сьогоденням. Але для мене робота журналіста більш цікавіша за роботу історика, тому що ти маєш справу з реальними подіями, які відбуваються зараз, і ти можеш навіть на них вплинути. Тобто журналісти можуть вплинути на історію.

2-а учениця. Я вирішила вступати на факультет соціології і отримати професію соціолога. Це нова професія в нашій країні. Мені здається, що вона дуже цікава. Соціологи повинні працювати з людьми, допомагати їм у складних ситуаціях. Зараз наша країна проходить важкий період, економічні кризи не всіх приводять до успіху. Багато людей є безробітними. І соціальні працівники можуть допомогти багатьом людям вирішити проблеми. Я розумію труднощі цієї професії, але вірю, що ця професія дійсно потрібна, і сподіваюсь, що зможу допомогти багатьом людям.

Вчитель. Сьогоднішня наша розмова з вами не завершена. Кожна сім'я піклується про майбутнє своєї дитини. Сьогодні від вас діти чекають допомоги у виборі свого життя. Ми бажаємо вам взаєморозуміння, поваги до вибору ваших дорослих дітей. Вам, старшокласники, бажаємо серйозно підійти до цього складного питання, не помилитись у виборі майбутньої професії. Пропонуємо вам ознайомитись з літературою про навчальні заклади та вступні іспити.

Подаємо план і матеріал для організації виховного заходу на тему "Захист професії вчитель".

I. Диспут "Чому ти обрав педагогічну професію? Яким, на твій погляд, повинен бути хороший учитель?"

II. Народна мудрість про вчителя.

III. Педагогічний вогник.

IV. Експрес-анкета.

а) Які риси характеру і здібності необхідні вчителю? Варіант відповіді:

1. Любов до дітей.

2. Добррозичливість.

3. Витримка, терпіння і самовладання.
4. Життєрадісність.
5. Любов до предмета.
6. Здатність розуміти учня.
7. Здатність добре і доступно передавати знання.
8. Організаційні здібності.
9. Уміння виявляти і розвивати здібності учнів.
10. Здібність передбачувати, якою людиною стане учень.

б) Чим подобається улюблений вчитель? Варіант відповіді:

1. Доброзичливість.
2. Уміння розуміти учня.
3. Дохідливість пояснення.
4. Знання предмета.
5. Уміння зацікавити учня.
6. Висока вимогливість.
7. Любов до учнів.
8. Справедливість.

в) Які труднощі ви бачите в роботі вчителя? Варіант відповіді:

1. Робота з дітьми.
2. Значні витрати часу.
3. Одноманітність.
4. Необхідність високого самовладання.
5. Необхідність спеціальних психологічних здібностей.
6. Уміння вести бесіду, дохідливо пояснювати.
7. Розуміння учня.
8. Необхідність швидко орієнтуватись.
9. Недисциплінованість дітей.

Щоб успішно здійснювати українське національне виховання вчитель має дотримуватись відповідних педагогічних принципів (за М.Г. Стельмаховичем): науковості; національної свідомості й українського патріотизму; етнізації; історизму; європеїзму; народності, гуманності й демократизму; природовідповідності; культуровідповідності; працьовитості; самодіяльності, активності й ініціативи учнів; гармонії родинно-громадсько-шкільної взаємодії у вихованні школярів.

Комплексне, повне застосування зазначених принципів виховання утверджує життєвий оптимізм, ставить реальний заслін бездуховності, вчить молодь продовжувати й розвивати народні цінності і традиції, національну культуру.

Щоб стати духовним порадником і просвітителем молоді, виконайте неписані вчительські заповіді:

Прагніть передати все те, чим самі володієте, своїм вихованцям. Не лінуйтесь вишукувати методи, способи і засоби передачі.

Відверто радійте кожному паростку доброго у дитини. Засмучуйтесь, обурюйтесь теж відверто – і діти плататимуть вам правдою.

Умійте входити у вік дитини. Згадуйте частіше своє дитинство, і вам легше буде зрозуміти учнів і правильно використати міри покарання і заохочення.

Будьте суворими, але не дріб'язковими причепами. Будьте друзями дітей без натяку на панібратство.

Не роздувайте велике багаття з маленької конфліктної ситуації. Не живіть за принципом: чия упертість візьме гору. Буває, що і вчитель помиляється.

Майте мужність визнати свої помилки, промахи. Цим ви не втрачате свій авторитет, а зміцните його.

Постійно зростаєте, не зупиняйтесь на рівні знань, здобутих у вузі.

"Щоб життя своє виправдати, хай дні ваші довгими будуть" (із "Повчання" Володимира Мономаха).

Література

Ильин Е.Н. Искусство общения. - М.: Педагогика, 1982.

Козлов А.В. Вчитель - наставник духовний. - Кривий Ріг: КДПІ, 1994.

Красовицький М.Ю. Методика виховної роботи. - К.: Освіта, 1992.

Мы живем среди людей. - М.: Политиздат, 1989.

Основы педагогического мастерства / Под ред. И.А. Зязюна. - М.: Просвещение, 1989.

Падалка О.С, Нісімчук А.М. та ін. Педагогічні технології. - К.: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1995.

Сагач Г.М. Золотослів. - К.: Райдуга, 1993.

Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка. - К., 1995.

Чепелева Н.В. Психологічна культура майбутнього вчителя. - К.: Знання, 1989.

КОНКУРС ЮНИХ ДИПЛОМАТІВ

Ігрова програма

Всі учасники запрошуються в школу юних дипломатів.

Знайомство з учасниками. Інтерв'ю перед тим, як іти до школи.

Побажання.

Конкурсна програма

- 1) Політично-історичний
- 2) Літературно-мовний
- 3) Географічний
- 4) Музично-танцювальний
- 5) Домашнє завдання

(Вручення вірчих грамот уряду тієї держави, в яку приїхали працювати, і прийом дипломатів, тобто вечір для дипломатів, урядом країни, в яку прибув дипломат для роботи - 5 хв.)

I. Політико-історичний

Дипломату, який відправляється працювати за кордон, треба бути розвинутою людиною, багато читати, знати, любити свою Батьківщину так, щоб приносити їй користь, знати добре її історію, про боротьбу свого народу за незалежність упродовж багатьох століть.

Так ось, до вас запитання.

1) Кого із видатних політичних діячів України в 1917 році обрали першим президентом Української Народної Республіки:

1. Симон Петлюра
2. Павло Скоропадський
3. Михайло Грушевський +

2) В Україні проживає біля 100 націй та народностей. Наш уряд приділяє велику увагу до невеликих народів, тобто меншин, для них відкриті національні школи, видаються газети та журнали різними мовами.

До вас запитання?

Яка з названих газет видається в Україні болгарською:

1. "Дзенник Кійовські" (польською)
2. "Роден край" +
3. "Республіка" (російською)
4. "Україніше вельт" (німецькою)

3) Скільки існує Україна, стільки вона боролася за свою незалежність.

Вкажіть населений пункт Житомирщини, пов'язаний з гайдамацьким повстанням на початку XVIII сторіччя.

1. Корнин.
2. Кодня +
3. Корчак

4) Уявіть собі, що вас відрядили працювати дипломатом в США.

Для роботи в цій країні вам необхідно знати історію, політичних діячів.

В 60-х роках в США діяли три відомі політичні діячі, це:

1. Збігнев Бжезинський
2. Генрі Кісінджер +
3. Майкл Новак

Кому з них належить книга "Ядерна зброя і зовнішня політика", в якій він пропонував ядерну зброю для проведення зовнішньої політики?

5) США налічує понад 40 президентів. Один з них самий прогресивний, 16-ий. Хто це?

1. Джордж Буш
2. Рональд Рейган
3. Авраам Лінкольн +

6) Хто з політичних діячів США обирався на пост президента 4 рази:

1. Вудро Вільсон
2. Теодор Рузвельт
3. Франклін Делано Рузвельт +

7) Уявіть собі, що ви прибули на дипломатичну службу в Європу, скажімо, в Англію, а може, в Польщу.

Ви можете часто по дипломатичній роботі мати відносини з іншими країнами Європи, Азії, Африки чи Австралії. Вам треба знати, хто являється президентом тієї чи іншої країни, в яких країнах виконавча влада в руках прем'єр-міністра, історію ведучих країн світу.

Отже, наступні питання будуть такими:

Назвіть президента Республіки Болгарія. Визначте прізвище та ім'я президента із трьох:

1. Лех Валенса
2. Вацлав Гавел
3. Жельо Желев +

8) В яких країнах світу виконавчу владу представляють прем'єр-міністри? Запишіть по порядку номерів країни, вкажіть по номерах, які це країни.

1. Франція
2. Англія +
3. Індія +
4. Греція +
5. Німеччина

9) В якому році було створено Європейське економічне товариство.

1. 1947 року + - липень місяць
2. 1950 року
3. 1959 року

10) Ви, напевно, знаєте, що Німецька Демократична Республіка об'єдналася з ФРН. Скажіть, будь ласка, в якому році відбулось це з'єднання?

1. 1989 р.
2. 1990 р. +
3. 1991 р.

11) Дипломат повинен бути коректним, ввічливим, обов'язковим.

Вчасно з'являйтесь на зустрічі, не запізнюватись на прийоми до голів урядів. Для цього йому необхідно мати хороший годинник, який би не відставав і не поспішав. Де можна купити хороший годинник?

Так от, назвіть країну Західної Європи, яка славиться виробництвом хороших годинників:

1. Австралія.
2. Швейцарія +
3. Швеція.

12) Дізнатись про новини в житті народів Західної Європи можна з газет та журналів зарубіжних країн.

Питання.

Яка з названих газет видається в Іспанії:

1. "Періодіко" +
2. "Аванті" (Вперед - Італія)
3. "Гардіан" (загальнонаціональна газета - Англія)

13) Назвіть ім'я та прізвище політичного діяча, який в 1993 році був удостоєний Нобелівської премії за відстоювання прав людини:

1. Анжела Девіс (Америка - США)
2. Леонардо Пелтієр (Америка - США)
3. Нельсон Мандела (ЮАР) +
4. Михайло Горбачов.

II. Літературно-мовний

Дипломат, який відправляється працювати за кордон, повинен володіти іноземними мовами, вміти читати газети, які друкуються мовою тієї країни, де він живе. Щоб досягти успіхів в дипломатичній роботі, необхідно досконально вивчати літературу, мистецтво, традиції, звичаї народу. Тому і питання до вас будуть пов'язані зі знаннями мови та літератури.

1) Прослухайте уривки з творів зарубіжних авторів на іноземних мовах і визначте, якою мовою текст.

I текст поета Уолта Уїтмена

На якій мові був зачитаний текст:

1. Німецькій
2. Чеській
3. Англійській +

II текст іспанського поета Хуліо Матеу "Я не можу"

1. Португальській
2. Іспанській +
3. Нідерландській

III текст Віктора Гюго "Джерело"

1. Фінській
2. Французькій +
3. Шведській

2) А зараз послухайте пісні; необхідно визначити, якими мовами вони виконуються: На якій мові виконується пісня:

- I.
 1. Сербською
 2. Грецькою
 3. Польською +
- II.
 1. Албанською
 2. Болгарською +
 3. Словацькою

3) Послухайте тексти із творів зарубіжних авторів:

1. Дон Кіхот +
2. Гамлет
3. Пеппі Довгапанчоха

Визначити, який з цих текстів належить Мігелю де Сервантесу Сааведра.

4) Називаю три клички коней:

1. Росінант
2. Чорт +
3. Фру-фру

Яка кличка коня відноситься до твору "Тарас Бульба" російського письменника українського походження Миколи Гоголя.

5) Хто з письменників являється автором роману "Унесенные ветром"?

1. Теодор Драйзер
2. Маргарет Мітчел +
3. Джеймс Олдрідж

6. Хто з перерахованих авторів являється французьким письменником:

1. Вальтер Скотт
2. Віктор Гюго +
3. Ернест Хемінгуей

Він казав правду. Вона була дуже дивна дитина. А найдивніше те, що вона була дуже сильна. Вона могла б підняти навіть коня, якби захотіла. Їй завжди хотілося мати коня. І ось тепер він оселився в неї на веранді. Та коли бувало вона розташовувалась там випити після обіду кави, то, не довго думаючи, виносила коня в садок.

То ж, сину, слухай
 Мене в саду, всім казала,
 Гадюка вкусила сонного.
 Усіх датчан такою байкою
 Про смерть мою ошукано.
 Та знай, мій славний хлопче,
 Змій, що урвав життя твоєму батьку,
 Надів його вінець.

Отже, хай буде вам відомо, що прохання, з яким я до вас звернувся, полягає в тому, щоб завтра вранці ви посвятили мене в рицарі. Ніч я проведу у вашому замку, без сну, над зброєю, а завтра повторюю, збудеться те, чого я так бажаю і я здобуду законне право об'їжджати всі чотири сторони світу, шукати пригоди і захищати скривджених, тим самим виконуючи обов'язок всього рицарства.

III. Географічні питання конкурсу дипломатів

Дипломату, працюючому за кордоном, необхідно досконально знати географію не тільки своєї Батьківщини, але й зарубіжних країн, які знаходяться на всіх континентах світу.

Тому і питання до вас будуть різні за змістом.

1) В Україні знаходиться озеро, яке називається українським Байкалом, глибина його 58,4 м.

Як воно називається:

1. Ялпуг
2. Світязь (на Волині) +
3. Кагул
4. Синевір

2) Яка з річок в Україні впадає в Азовське море:

1. Молочна +
2. Інгул
3. Сіверський Донець
4. Кальміус +

3) Назвіть найбільший острів, що належить Україні:

1. Джарилгач + (в Чорному морі)
2. Бірючий
3. Довгий

4) Укажіть із названих міст саме велике місто в світі:

1. Нью-Йорк
2. Мехіко +
3. Пекін
4. Токіо

5) Яка країна світу посідає перше місце по врожаях чаю:

1. Туреччина
2. Цейлон
3. Індія +

6) В якому місті в 1868 році було вперше збудовано метро:

1. Лондон +
2. Париж
3. Вашингтон

7) Яка країна посідає перше місце у розвитку квітництва:

1. Нідерланди (Голландія) +
2. Бельгія
3. Швейцарія

8) Які найменші країни Європи називаються так, як і їхні столиці:

1. Андорра +
2. Монако +
3. Сан-Марино +
4. Люксембург

9) В 1994 році в лютому відбулися зимові Олімпійські ігри на Скандинавському півострові. Укажіть країну, в якій вони пройшли:

1. Швеція
2. Норвегія +
3. Фінляндія

10) В світі є країна, яка займає площу цілого материка. Яка це країна:

1. Мадагаскар
2. Австралія +
3. Ісландія

11) Назвіть найдовшу річку в світі:

1. Ніл + (Єгипет - Африка) 6,671 км
2. Амазонка (Бразилія) 6,437 км
3. Янцзи (Китай - Азія) 6,300 км
4. Міссісіпі (США - Північна Америка) 5,971 км

12) Яка з трьох країн світу знаходиться на південноамериканському континенті:

1. Гвіана +
2. Гвінея (Африка)
3. С'єрра-Леоне (Західна Африка)

13) Яка з європейських столиць являється столицею Республіки Мальта:

1. Андорра
2. Валлетта +
3. Вадуц

IV. Музично-танцювальний конкурс

Дипломат повинен бути обізнаним в різних напрямках культури, мистецтва.

1) Хто з перерахованих композиторів є автором опери "Кармен":

1. Ж.Бізе +
2. Гайдн
3. Вівальді

2) Хто є автором опери "Євгеній Онегін":

1. Мусоргський
2. Чайковський +
3. Даргомизький

3) Яку з опер написав видатний італійський композитор Д.Верді:

1. Ріголетто +
2. Чіо-чіо-сан
3. Моцарт і Сальєрі
4. Елізе

4) Послушайте платівки. Визначте, якому композитору належить музичний твір "Полонез":

1. Свірдову
2. Огинському +
3. Чайковському

5) Визначте, хто з українських композиторів написав оперу "Запорожець за Дунаєм":

1. Лисенко
2. Гулак-Артемівський +
3. Косенко
4. Бойко

6) Послушайте пісню "Сольвейг" і визначте, хто із композиторів написав цей твір:

1. Ліст
2. Шопен
3. Григ +

7) Подивитесь три бальні танці і визначте, в якій країні світу народилося "Танго":

1. Австрії
2. Іспанії +
3. Кубі

КАКИЕ ПРОФЕССИИ БУДУТ В ЦЕНЕ ЧЕРЕЗ НЕСКОЛЬКО ЛЕТ

Куда вложить все силы, чтобы работа была интересная, приносила нормальный доход и при этом была востребованной в ближайшем будущем?

Компьютерщик. Для IT-специалистов (спецов по информационным технологиям) сейчас наступило золотое время. Без IT не обходится, пожалуй, ни один вид человеческой деятельности и современного бизнеса, а рынок информационных технологий растет и прогрессирует. Главная задача компьютерщиков – создать внедрить в жизнь модель эффективного, быстрого и недорогого управления чем бы то ни было – супермаркетом, заводом по производству бытовой техники или автомобилей, редакцией глянцевого журнала или личным временем начальника. Кроме того, они обязаны обеспечивать защиту информации от постороннего доступа и техническую безопасность IT системы.

Системный администратор. Настоящий профи в области информационных технологий. На плечах сисадмина держится безотказная и бесперебойная работа сервера, оборудования и программного обеспечения, установленного на компьютерах предприятия. Отлично разбираются в программах и "железе", способны справиться с неполадками, надежно защищают ценную информацию от вирусов и атак хакеров.

Охотник за головами. Он же хэд-хантер (HR-менеджер). Охотится не за всеми головами, конечно, а за наиболее умными и светлыми. Умеет раздобыть для компании управленцев и спецов экстракласса. Обитают охотники в кадровых агентствах, в HR-отделах. Их оружие – коммуникабельность, воля, напористость, талант психолога, интуиция, цепкость, мобильность, спокойствие, умение быстро анализировать ситуацию и принимать решения. Главные их помощники – Интернет, базы данных, личные знакомства. Свою "добычу" они подстерегают не на биржах труда, а в офисах компаний-конкурентов. Работа хэд-хантера состоит в том, что он сам определяет и находит того, в ком позарез нуждается компания, чтобы укрепить свои позиции на рынке.

Event-менеджер (менеджер, организатор события). Думаете, в век реактивных скоростей и глобальной информатизации профессия массовика-затейника приходит в упадок? Ничего подобного. Она не только выжила, но и обросла новомодными словечками и интересными направлениями. И теперь организатор – это и администратор, и бухгалтер, и проектировщик, и аниматор, и психолог в одном лице. Придумать концепцию корпоративной вечеринки или путешествия? Провести семинар, круглый стол, пресс-конференцию, тренинг? Закатить юбилей или свадьбу на несколько сотен человек?

Event-менеджеры каждый день вынуждены терпеливо выслушивать невнятный лепет или фантастические прожекты клиента, проникаться его желаниями сотворить нечто необыкновенное, составлять сметы и прайсы, прочесывать местность в поисках свежайших букетов, отчитывать официантов и артистов за опоздание... Творческие муки окупаются радостью заказчиков и кайфом от того, что праздник жизни состоялся благодаря тебе, умному и талантливому.

Маркетолог. Одна из самых перспективных и хорошо оплачиваемых профессий XXI века. Продвигает новые торговые марки на рынке товаров и услуг. Для этого изучает товар, цены, анализирует настроения потребителя (маркетинговые исследования), продукцию конкурентов. Составляет план действий, включая рекламу, налаживание дистрибьюторской сети и т.д.

Менеджер по продажам. Входит в десятку наиболее востребованных профессий и обещает остаться в ней надолго. Посредник между производителем и потребителем, умеющий не только красиво сбывать товар, но еще и предвидеть развитие спроса на него и способствовать успешному его продвижению.

Коучер. Консультант руководителя по созданию структуры персонала, кадровой политике и стратегиям кризисного менеджмента. Мониторит предприятие, разрабатывает стратегию решения проблемы, проводит тренинги для руководителей и для персонала компании.

Дизайнер. Проектировщик, создатель оригинальных эскизов, образов, моделей, интерьеров и т.д. Новая сфера деятельности в этой области – web-дизайн (создание и оформление страниц в Интернете).

Сейчас наблюдается большой спрос на специалистов в области продаж. В частности – на торговых представителей, региональных менеджеров, директоров по продажам. Не менее популярны профессии директоров и менеджеров по персоналу.

В ближайшие годы наиболее востребованными, как ожидается, будут консультанты, психологи, коучеры, юристы и адвокаты, специалисты информационных технологий, маркетологи, дизайнеры и архитекторы, аналитики, коммивояжеры, работники сферы услуг и люди рабочих специальностей. Хотя многое будет зависеть от модели политического и экономического развития Украины. Качества, которые будут цениться в людях будущего: предыдущий опыт работы, безупречные рекомендации, образование и стажировки, универсальность (опыт 2-3 смежных профессий), постоянное, независимо от возраста, совершенствование.

В 2020 году компании будут ценить в работниках интеллект, способность творить и уживаться в коллективе. К такому выводу пришли эксперты Международного исследовательского центра The Economist Intelligence Unit, опросив 1650 гендиректоров крупных международных компаний. Они также выяснили, что на мировой бизнес в ближайшие 15 лет будут влиять такие факторы, как глобализация и перераспределение экономической мощи в пользу азиатских стран (прежде всего Индии и Китая).

Креативность будет важнее, чем умение следовать установленным правилам. В конкурентной борьбе будут побеждать те, кто предложит потребителю более высокое качество обслуживания и персонализированный продукт. Поэтому самыми ценными для работодателей будут люди, которые смогут сочетать личное обаяние, креативность, гибкость, коммуникабельность и умение быстро разрешать проблемы. Чтобы быть успешными, компании должны будут больше инвестировать в человеческие ресурсы и новые технологии.

3. СОТВОРИТЕ СВОЕ БУДУЩЕЕ

*Сборник материалов для бесед со старшеклассниками на тему:
"Как достичь успеха после окончания школы"*

Поиск себя лучшие люди Земли всегда начинали с решения главных вопросов: сначала – каким быть, а потом уже – кем быть.

"Сотвори свое будущее" – означает суметь самому себя воспитать, сформировать свою готовность к реальной послешкольной жизни, свой характер и устремления, чтобы ваша жизнь после школы была счастливой, полезной для общества и себя, полнокровной и обеспеченной.

В молодости Л.Толстой сделал такую запись: "...имей цель для всей жизни, цель для известной эпохи твоей жизни. Цель для известного времени, цель для года, для месяца, для недели, для дня и часа и для минуты, жертвуй низшие цели высшим". К этим словам и в наше чрезвычайно сложное и весьма неопределенное время трудно что-либо добавить. Легкомысленное отношение к своему будущему, нежелание считаться с реалиями послешкольной жизни, расчет на "авось" безжалостно отплатят каждому школьнику, когда он, желая того или не желая, вступит в новую для него жизнь. Чтобы эта плата была как можно меньше, еще на школьной скамье необходимо школьника готовить к реальной жизни.

В умении разумно распоряжаться своим временем, разработать для себя разумный план деятельности, реализовать этот план на основе честности и добропорядочности в отношениях с окружающими людьми, особенно если вы лидер, ярко проявляются самостоятельность, зрелость и ценность человека. Вот почему каждому, кто заканчивает школу, надо хотеть, надо брать на себя груз ответственности, за собственное будущее.

Стремись к одному, получишь совсем другое. Почему?

Едва ли найдется человек, который бы не стремился к успеху в реальной жизни. Хотят все, но не все добиваются такого успеха, даже те, которые имеют жизненный опыт. А как быть тем, кто только вступает в реальную жизнь? Почему так много молодых людей безуспешно пытаются войти в послешкольную жизнь, теряют веру в свое будущее и плывут туда, куда их несет бурный поток современной жизни?

Люди не умеют ставить перед собой реально достигаемые цели, не знают методов и способов их реализации, плохо общаются, не умеют влиять друг на друга, и не достигают того, чего они хотят получить. Доказательств этому множество. Вы можете обнаружить их в судьбе своих родственников, близких, знакомых и незнакомых людей. Об

этом кричат частью конфликты, стрессы, хмурые лица на улице и многое другое. Никто не хочет вызвать ненависть у других, а вызывают довольно часто. Все хотят договориться, а пропасть между людьми часто увеличивается. Почему же так получается? Хотят одного, а достигают другого?

Потому что одного желания мало, нужны знания и умения. А вот этого и не хватает.

Потребности молодых людей в их послешкольной жизни

У человека нет никакого устройства, включив которое можно заставить его работать по заданной программе.

У человека есть потребности, и он стремится их удовлетворить. Если дело, которое он делает, одновременно удовлетворяет его потребности, то он будет делать его с удовольствием. При этом имеется определенная последовательность удовлетворения таких потребностей:

Потребности и очередность их удовлетворения

1. Физиологические (сохранение и поддержание жизни)
2. Уверенность в завтрашнем дне
3. Социальные контакты
4. Уважение к себе и признание со стороны других
5. Развитие способностей и признание своего потенциала

Способы их удовлетворения

1. Питание, одежда, жилье, условия труда, здоровье
2. Долгосрочное обеспечение денежного дохода, гарантия рабочего места на длительный срок
3. Контакты с людьми, симпатии со стороны членов коллектива
4. Профессиональная компетентность. Финансовые возможности. Право принимать решения (быть лидером)
5. Рост знаний, навыков и умений. Раскрытие и использование скрытых ресурсов. Расширение области полномочий

С чего начинать, чтобы удовлетворить потребность?

Китайская пословица гласит: "Путешествие длиной в 1000 ли (ли = 0,333 км) начинается с первого шага". Не пытайтесь увидеть весь свой путь. Достаточно, если будет видно столько, чтобы сдвинуться с места.

Если бы люди ждали или собирали всю информацию для уверенности в будущем деле, то около 80% всех дел на Земле никогда не были бы сделаны.

Все, чего не хватает, можно добрать на пути к цели.

Первый шаг

Вспомните закон инерции в физике? "Тело пребывающее в покое, стремится оставаться в этом положении, а тело пребывающее в движении, стремится оставаться в движении".

Если вы ничего не делаете, чтобы сделать первый шаг в своей жизни, то и не ждите, что все сложится лучшим образом. Вас, без вашего желания втянет в водоворот этой жизни, и управлять вами будет "стихия".

Начинайте действовать, и ваша жизненная мощь начнет нарастать

Закон: "Чем больше будете наращивать свои усилия с первым шагом, тем быстрее будет расти ваша мощь движения к цели в реальной послешкольной жизни".

Как преодолеть трудности первого шага и дальнейшего движения к цели?

С чего начать? Как успешно сделать первый шаг

Разделить предполагаемый путь движения к цели на части (этапы).

Первый этап начинается с первого шага. Начинайте его с решения небольшой, приятной и несложной проблемы, а потом автоматически переходите к решению более сложных проблем.

А если страшно! Как преодолеть страх перед возможной неудачей?

Составьте перечень всех возможных способов решения вашей проблемы. Это втянет вас в работу. Если решение проблемы по одному варианту идет трудно, целесообразно перейти к другому, по вашему мнению, лучшему варианту.

Анализируя варианты решения проблемы (первый или какой-либо другой из вашего перечня), сформируйте сущность неудачи.

Большинство людей хотят сразу решить проблему настолько хорошо, что для этого не хватит ни наличных ресурсов, ни времени.

Причина неудачи чаще всего заключается в вашем "идеальном" представлении о результате решения проблемы. Будьте реалистом в жизни! Сопоставляйте желаемое и возможное.

Страх перед своей некомпетентностью. Что делать?

Определить, в какой сфере жизнедеятельности вы чувствуете себя наиболее уверенно.

Найдите помощников для решения самых трудных для себя проблем.

Не преувеличивайте сложности и не ищите предлог, чтобы отказаться от задуманного.

Оказалось, что работа по решению проблемы непривлекательна и скучна. Что делать?

Необходимо, разделив работу на части, найти самую приятную часть.

Найдите себе помощников, которые взяли бы на себя решение остающихся частей проблемы. Не всем неприятно то, что неприятно вам.

Работать надо по часам. Один час скучной, неприятной, малопривлекательной для вас работы постарайтесь компенсировать более приятными делами.

Определите промежуточные результаты решения частей проблемы, достигнув которые вы продвинетесь к цели.

Поощрите исполнителей и себя.

Очень важно для вас заменить глагол "должен" на "хочу" и придумать причину этому "хочу".

Что делать, если оказалось, что работа по решению проблемы невыгодна?

Необходимо решить частичную (небольшую) проблему (часть проблемы) с твердым сроком финиша и четкими результатами (целями).

Попытайтесь понять, а затем извлечь небольшую выгоду. Это может представить интерес для вас и ваших партнеров.

Надо понять, что в любом случае есть выбор. Невыгодная работа или неблагородное занятие имеет неочевидную выгоду. Как раз ее надо найти!

В жизни не бывает совсем не выгодных ситуаций! Выгоду надо искать и найти!

Трудно или невозможно понять, с чего начать решение проблемы. Что в этом случае можно предпринять?

Лучше поговорите с тем, кто уже подобную проблему решил или пытался решать.

Поговорите с человеком, заинтересованным, чтобы такая проблема была решена успешно.

Скажите ему откровенно о том, что вы не понимаете.

Люди охотно играют роль "учителя".

Попытайтесь извлечь из этого для себя пользу.

Что делать, если работа над решением проблемы дает неприятные ощущения?

Причиной могут быть ваши воспоминания о постигшей ранее неудаче или столкновения с неприятным человеком, с похожей ситуацией.

Но это ведь было, и неизвестно, будет ли снова.

Лучше поговорите с тем, кто готов вас выслушать. Он может помочь вам развеять воспоминания, забыть их, оценив их совсем по-другому.

Что предпринять, если для решения проблемы отсутствует необходимая информация?

Прежде всего, определите, какая информация необходима. Неплохо составить перечень необходимой информации. В таких случаях надо решить: необходимо узнать все или лучше узнать самое главное, без чего не решить проблему.

А что делать, если оказалось, что вся ваша работа по решению проблемы бесполезна?

Необходимо убедиться, что это именно так, причем всесторонне.

Но и в этом случае попытайтесь найти пункт, позицию, аспект, фактор, от которого зависит успех или где он возможен. Если и в этом случае нельзя добиться успеха, тогда ваша работа действительно бесполезна.

Появилась более важная и неотложная проблема, которую надо решать. нет времени на ту и другую работу, как поступить?

Кто постоянно имеет неотложную работу, кто постоянно учитывает лишь пожелания других, до важной работы просто руки не дойдут.

Важно не то, что важно для других, а то, что важно для достижения ваших целей.

Избавившись от стартовых сомнений и страхов, найдите время и попытайтесь составить список очередных дел. Вспомните и то, что не удалось сделать

Откладывание дел на завтра, как этого избежать?

Жизненный опыт подтверждает, что откладывание дела, которое надо и можно сделать сегодня, на завтра, затягивает в трясины и порождает новые проблемы. Приходится вести битву с собственной волокитой.

Каждый день вашей деятельности может быть успешным. Как этого добиться?

Для этого необходимо, безусловно, выполнять следующие общие требования:

Стремиться понять суть той ситуации, в которой вы оказались. Необходимо приспособиться к той жизни, которая вас окружает, а не пытаться приспособить ее к своим желаниям.

Принимать свою деятельность (работу) и все обстоятельства такими, какие они есть, и постараться приноровиться к ним.

Постоянно заботиться о своем здоровье, поддержании хорошего настроения: сделать утреннюю физическую зарядку, правильно питаться и т.п. Все это позволит вам выдержать любые нагрузки в современной очень напряженной и динамичной жизни.

Уделять достаточно внимания развитию своего ума. Необходимо изучать все полезное для вас.

Не быть лентяем. Читать то, что требует усилия и размышления.

Заняться нравственными самосовершенствованием. Для этого сделайте кому-нибудь что-то полезное так, чтобы он не знал об этом. Сделайте, по крайней мере, два дела, которые вам не хотелось делать вчера.

Быть доброжелательно настроенным ко всем. Постарайтесь выглядеть как можно лучше. Наденьте то, что больше всего идет. Разговаривайте, не повышая голоса. Ведите себя любезно, будьте щедрыми на похвалы.

Постарайтесь никого не критиковать, ни к кому не придирайтесь и не пытайтесь кем-то руководить или кого-то исправлять.

Не бойтесь быть участливым, наслаждаться красотой, любить и верить, что те, кого вы любите, тоже любят вас.

Чтобы каждый день вашей деятельности был успешным, нужно представить себе, как вы будете это делать, иными словами, иметь план действий.

Чтобы каждый день вашей деятельности был успешным, необходимо овладеть искусством самооценки итогов дня.

Самооценка ваших итогов дня займет немного времени. Ваши затраты времени и труда окупятся успехом очередного дня.

Для самооценки вашей деятельности за день вам необходимо ответить на следующие вопросы:

1. Кто и что помешало вам достичь большего сегодня?
2. Принесли ли вы пользу окружающим?
3. На каких мелочах вы "тонули" сегодня? Каков характер этих мелочей?
4. Какие вопросы вы решали сегодня поверхностно?
5. Занимались ли вы сегодня критикой нынешних порядков и стоило ли этим заниматься?
6. Были ли сегодня у вас компромиссы и какие из них напрасные?
7. Что дала сегодня реклама? Не преувеличили ли вы ее возможности? А может, и уменьшили?
8. Могли ли ваши начальники потребовать от вас сегодня больше, чем сделано? Могли ли вы сделать больше?
9. Как оценили сегодня ваши усилия сотрудники, начальник?
10. Могли ли вы сегодня отказаться от какой-то работы, дела?
11. Чему вы научились сегодня?
12. Удалось ли вам сегодня записать все свои идеи (замыслы)?
13. Что доставило вам сегодня радость (подняло настроение, вселило надежду)?
14. Кто из сотрудников, друзей вас сегодня порадовал?
15. Насколько этот день приблизил вас к поставленной цели или вы остались на месте и не продвинулись к цели?
16. Насколько ваш потенциал соответствует тому, что вы сделали сегодня? Можете ли вы завтра сделать больше?

Для того чтобы ответить на все вышеперечисленные вопросы, вам потребуется 15-20 минут. Полезность же этой работы, как вы убедились по содержанию вопросов, весьма высокая.

Какие выводы вы можете сделать из самооценки своей деятельности за день?

Весьма удачный день

Удачный день

Удовлетворительный день

Неудачный день

После неудачного дня вы можете перегрузить себя и даже иметь весьма удачный день, но это чревато тем, что следующий день из-за нехватки сил может стать опять неудачным.

Поэтому вам необходима равномерная изо дня в день работа, которая привела бы вас к постоянно удачным дням. Способны ли вы к такой работе? Оцените себя по тесту.

Тест "Удачный день"

Характерные черты вашей деятельности в течение дня	Никогда (0)	Иногда (1)	Часто (2)	Всегда (3)
Откладываю неприятные дела				
Отодвигаю срочные, но неприятные дела				
Перестраховываюсь, заручаюсь мнением других, принимая неприятные или тяжелые решения				
Все делаю сам				
Занимаюсь несколькими проблемами одновременно				
Работаю в суете и спешке				
Принимаюсь за работу без поиска лучших подходов к делу				
Прерываю начатую работу, чтобы заняться другими делами				
Откладываю трудные задачи после первоначального их решения				
Работаю несконцентрированно, несобранно				
Работаю по 2 часа и более без перерыва				
Не довожу дело до конца из-за того, что часто отвлекаюсь				
Расходу ценное для меня время на отдельные специальные задачи или второстепенные дела				
Занимаюсь чужими делами лишь потому, что они заинтересовали меня				
Берусь в любое время за любую работу из-за того, что не могу сказать "нет"				
Занимаюсь почти безнадежной конфронтацией и ищу виновных в ошибке или неудачах				
Стремлюсь к безупречному выполнению задач в тех областях, где это не требуется				
Стараюсь знать все факты				
Проявляю инициативу лишь по принуждению				
Хочу всегда помочь другим в решении их проблем				
Баллы за положительный ответ по вертикали				
Общая сумма баллов				

Чем меньше общая сумма баллов, тем выше ваши способности, которые могут обеспечить успешность каждого дня вашей деятельности.

Как самому себе не мешать, чтобы деятельность в течение дня была успешной?

Опыт деятельности людей показывает, что они часто сами себе мешают достичь успеха. Это происходит потому, что они создают помехи, авторами которых они являются сами.

Что является причиной этих помех?

1. Неясное, смутное понимание цели деятельности.
2. Неспособность рассмотреть проблему с разных точек зрения. Несистемное, однобокое видение проблемы.
3. Нерешительность, страх перед риском.
4. Излишняя критичность как по отношению к чужим идеям и предложениям, так и своим.
5. Неспособность отказаться от неправильного подхода к решению проблемы. Отсутствие гибкости мышления.
6. Недостаток инициативы. Скованность, шаблонность мышления. Неспособность пустить свои мысли на самотек. Недостаточное понимание ценности воображения и фантазии.
7. Неспособность различить причину и следствие. Неспособность выявлять причины.
8. Предвзвешенности. Предубеждения.
9. Строгое следование указаниям, правилам и запретам.
10. Низкая способность к анализу проблемы и процесса ее решения.
11. Упрямая вера в достаточность собственных знаний и непогрешимость.
12. Стремление останавливаться в поиске лучшего решения на первом варианте.
13. Неконкретное мышление. Оперирование размытыми понятиями, абстракциями и штампами. Излишнее теоретизирование.
14. Недостаточное наличие фактов.
15. Ориентация на ближайшие выгоды без анализа и прогнозирования последствий.
16. Чрезмерная зависимость от авторитетов, ориентация на мнение и оценку начальников.
17. Ориентация на поиск виновных в случае неудачи, а не на анализ обстоятельств, приведших к неудаче.
18. Нетерпимость к противоречиям.
19. Страх показать себя с невыгодной стороны перед сотрудниками.
20. Ориентация в деятельности на неудачу (пессимизм мышления).
21. Неспособность к постепенному разрешению клубка противоречий, стремление решить все сразу или не решать совсем.

– Слушать, стараясь понять говорящего, а не искать изъяны и поводы возражений. Не делайте оценок услышанного. Ищите то, что вас объединит с говорящим.

– Сопереживать с говорящим. Постарайтесь встать на его позицию и отсюда посмотреть на проблему. Так вы лучше поймете мотивы и эмоции говорящего, что поможет глубже и точнее выявить смысл его речи.

– Иметь терпение. Не смотреть на часы, не прерывать говорящего. Не пытайтесь выйти или уйти. Не делать нетерпеливых жестов. Не читать свои бумаги. Не слушать одновременно радио, не смотреть на экран телевизора, дисплея ЭВМ. Не брать телефонную трубку.

– Стараться не терять тему разговора. Не отвлекаться на специфические качества говорящего. Не смешивать говорящего человека и интересующую его проблему. Слушать внимательно, даже если говорящий вам неприятен.

– Задавать вопросы и уточнять ответы. Убедитесь, что поняли все правильно. Помните, что ничего нельзя сказать так, чтобы другой не мог искать смысл услышанного.

– Слушать говорящего улыбаясь. Если можно, склонитесь к говорящему, кивайте головой, смотрите в глаза.

– Эмоционально настроиться ближе к состоянию говорящего. Установить "мост" доверия. Говорящий должен почувствовать, что его состояние от вас не ускользнуло. Он должен ощущать ваше внимание и заботу. С одной стороны, вы должны воспринимать смысл речи, а с другой – чувства говорящего.

– Сдерживать свое раздражение или гнев, вызываемые услышанными словами. Если этого не делать, то вы не все поймете или придадите словам неверный смысл.

– Самому не говорить почти ничего. Это надо делать потому, что трудно слушать, разговаривая или пытаюсь комментировать то, что слышите.

'Правило: "Лучше немного больше слушать, чем говорить"'

Не менее важно наряду с умением слушать и слышать умение говорить, в том числе отвечать на вопросы.

Чтобы проверить себя "Умею ли я говорить?", необходимо провести самоанализ хорошо запомнившегося вам разговора.

Самоанализ "Умею ли я говорить?":

– Насколько правильно или неправильно понял слушавший то, что вы сказали?

– Что вам необходимо было сказать предварительно, чтобы слушающий подготовился к восприятию главного в разговоре?

– Обдумывали вы то, что собирались в разговоре сказать?

– Доброжелательны, тактичны и выдержаны были ли вы при разговоре?

- Задавал ли вам вопросы слушатель после того, как вы сказали новую мысль? Понял ли он ее?
 - Насколько ясно вы выражались? Были ли ваши высказывания определенными или не совсем?
 - Использовали ли вы аргументы собеседника в своих доводах?
 - Поощряли ли вы вопросы слушающего или были к ним равнодушны?
 - Задавали ли вы вопросы слушающему, чтобы выявить, о чем он думает, или считали, что догадываетесь об этом?
 - Были ли вы более энергичными в защите своей позиции, когда собеседник приводил более сильные доводы?
 - Не злоупотребляли ли вы профессиональными терминами, не понятными слушателю?
 - Какое впечатление производят ваши слова, внимателен ли слушающий вас?
 - Делали вы преднамеренные паузы в разговоре для того, чтобы собраться с мыслями, обратить внимание на сказанное или дать возможность задать вопрос?
 - Улавливали вы мотивы вашего собеседника?
 - Не были ли ваши слова предвзятыми или предубежденными?
 - Не монополизировали ли вы разговор? Была ли возможность у слушающего вас что-либо сказать?
- Главные правила, как отвечать:*
- Чем больше спрашивающий переполнен эмоциями, тем спокойнее и хладнокровнее должен быть отвечающий.
 - Категорически избегайте жаргона, говорите просто, используя примеры и иллюстрации.
 - Чем "острее" вопрос, тем короче должен быть ответ.
 - Не повторяйте в ответе негативные, некорректные слова и предложения, которые использует в своем вопросе спрашивающий.
 - На информационные вопросы и вопросы по поводу вашего мнения, позиции необходимо давать ответы по существу.
 - На сложные проблемные вопросы отвечать тогда, когда есть продуманный вариант решения этой проблемы. Нельзя в таких случаях импровизировать.
 - Если задают провокационные вопросы, то на них лучше не отвечать. Можно перевести разговор на самого спрашивающего или на характер вопроса. Можно ответить и шуткой.

Как рационально организовать каждодневную деятельность, чтобы она была успешной?

1. Настоящий успех деятельности в любой области никогда не приходит случайно. Добиться долговременного успеха можно, лишь постоянно используя эффективное управление. Существует целая наука об управлении.

Прежде всего, ваша деятельность предполагает наличие цели. Ваша цель может быть достигнута только в том случае, если этому благоприятствует та или иная ситуация, в которой вы находитесь или оказались. Как правило, в реальной жизни, а не в сказке, этого не происходит. Возникает проблема, и вам, чтобы добиться цели, необходимо найти ее целесообразное решение. После этого вам предстоит это решение реализовать и получить какой-то результат. Если результат решения проблемы совпадает с целью, это и будет вашим успехом.

Цели бывают главные и второстепенные, общие и частные, долгосрочные и краткосрочные и, наконец, конечные и промежуточные.

Несколько требований к целям, которые вы будете себе ставить:

- Цели должны быть четкими.
- Цели должны быть гибкими.
- Цели должны быть реалистичны.
- Прежде чем формировать новые цели, проверьте, сделано ли то, что вы наметили раньше.

Основной трудностью организации успеха каждодневной деятельности является овладение рациональным механизмом, определяющим цели, выявляющим проблемы на пути их достижения и эффективно решающим выявленные проблемы.

Цикл управления, используемый в каждодневной деятельности по решению проблем в целях достижения цели.

2. Как рационально организовать выполнение цикла управления в каждодневной деятельности?

Как правильно вести себя среди людей

1. Посмотрите на людей, которые окружают вас. Многие из них умеют делать почти все, но большинство из них, что подтверждает жизненный опыт, не умеют достигать своих целей. Одна из главных причин этого – неумение правильно вести себя по отношению друг к другу. Почти постоянно явно или неявно они конфликтуют.

Такое поведение людей вызывает:

- Потерю времени на переживания
- Неэффективную деятельность
- Потерю здоровья
- Потерю в заработке

Если вы начинаете вести себя мудро и этично, то это обеспечивает вам:

- Успех в жизни
- Дни, заполненные приятными делами
- Психическое, а, следовательно, и физическое здоровье
- Постоянно растущий доход
- Комфорт в отношениях с людьми

2. Кодекс правильного поведения. Овладение культурой и мудростью, выработанной всеми предыдущими поколениями, в сочетании с вашей энергией, замыслами и желаниями позволит вам освоить кодекс грамотного поведения среди людей.

Мудр тот, кто без денег и власти добивается своих целей в общении с людьми.

Установка: "Только позитивное отношение к человеку..." Сумеите "повернуть" человека к себе ("полюби его"), сделай его своим другом и обращай к лучшей стороне его личности.

Установка: "Поставьте себя на место того человека, с которым общаетесь"

"Встаньте" на место того, с кем общаетесь, и только оттуда вы увидите, что надо делать и как себя вести.

Установка: "Не обманите человеческие ожидания" В общении ведите себя так, чтобы не обмануть ожидания человека, с которым общаетесь.

Установка: "Свои и чужие эмоции возьмите под контроль" Управляйте своими и чужими эмоциями, не давая им пойти "в разнос" (в режим неуправляемости).

Установка: "Не смещивайте проблемы и людей" Разделяйте людей и проблемы, которые они выражают. Проблемы решайте конструктивно.

Установка: "Ищите единство в интересах, а не различия" Уходите от позиции "ни шагу назад", руководствуйтесь общими интересами, ищите способы удовлетворения их.

Установка: "Убеждайте не давлением, а доводами" Свои доводы (аргументы) встраивайте в ткань рассуждений своего собеседника, партнера.

Установка: "Не уходите от ответственности" Принимайте ответственность за все происходящее на себя.

Установка: "Ищите не одну альтернативу, а несколько" Находите не одну, а много альтернатив. Чем их больше, тем выше вероятность качественного решения противоречий, конфликтов.

Установка: "Оценивайте обстоятельства, а не людей, не теряйте обратную связь" В контактах с людьми поддерживайте обратную связь, не оценивая их личность, а отражая свои чувства.

Установка: "Подстраивайтесь под собеседника, партнера, отражая его состояние" Старайтесь уловить состояние собеседника, партнера. Он может быть очень красноречив. Подстраивайтесь под него, отражая его состояние.

Установка: "Уточняйте и извлекайте смысл речи собеседника партнера" Не поддавайтесь иллюзии понимания собеседника, партнера. Переводите некачественную информацию в качественную.

Установка: "Конкретно определитесь в результате, к которому стремитесь" В начале любого общения точно определитесь, на какой результат вы рассчитываете. Говорите о своих целях, как о желаемом результате, и говорите на языке конкретных представлений.

Установка: "Ищите объективную меру для соглашения" Исключите субъективность в своих оценках и доводах, не путайте факты и доводы о них. Предлагайте лишь то, что принимает собеседник, партнер.

Установка: "Не существует абсолютно плохих и хороших решений" Имейте терпение к людям и противоречиям. Сами извлекайте свои плюсы и минусы. Наличие противоречий – это норма жизни.

Руководствуясь таким кодексом общения, вы поймете, что люди гораздо более покладисты, усердны при выполнении ваших просьб и более податливы к вашим предложениям, чем вам казалось раньше.

3. Уверенность в себе – это зрелое самоуважение.

Что может дать вам уверенность в себе?

Если вы уверенный в себе человек, то:

- будете чаще добиваться того, к чему стремитесь;
- научитесь высвобождать энергию, что сделает вас сильнее и высвобождает подавленные чувства;
- будете свободно высказывать свою точку зрения, добиваться того, чтобы вас слушали, уважали, уважая при этом права слушающих;
- будете легче принимать решения по проблемам;
- у вас будет минимальный страх и тревога перед будущим;
- как правило, будете обладать оптимизмом;
- ваши отношения с людьми будут развиваться в желательном для вас направлении.

Главное, что даст вам уверенность в себе, – это спокойное, зрелое самоуважение и уважение к вам окружающих людей.

Какие необходимо знать основные правила уверенного поведения?

Основные правила уверенного поведения:

- о своих чувствах, мыслях, мнениях и правах необходимо говорить предельно просто;
- всегда крайне необходимо учитывать чувства, желания, позицию другого человека;
- в ситуации конфронтации всегда оставляйте шанс другому человеку для того, чтобы он сделал то, что вам надо;
- уметь отрицательно оценить поведение или поступок другого человека, выразить свои чувства по этому поводу, делайте это четко и ясно, чтобы тот понял, что от него хотят;
- если предстоит кого-то убедить или переубедить, то делайте это своевременно и тактично.

Чтобы вы стали уверенным в себе человеком, необходимо преодолеть ряд барьеров.

Барьеры на пути к уверенности:

- ваши комплексы;
- смутное представление о своей деятельности (работе, деле). Нет конкретного представления, „что и как делать. Сами не знаете конкретно, чего вы хотите;
- страхи и опасения за последствия, ожидание враждебности, гнева и отрицательных реакций со стороны других людей;
- недооценка себя. Не чувствуете за собой права занимать твердую позицию и требовать конкретного и честного отношения к себе;
- плохое самоопределение: обычно выражает свои мысли смутно, неубедительно, противоречиво и эмоционально.

В каких случаях обычно не хватает уверенности?

Это бывает, когда необходимо:

- войти в аудиторию, комнату, где находится много людей, а вы опоздали к началу занятия, собрания, заседания;
- сделать кому-то замечание, высказать недовольство;
- сказать "нет", не обидев человека, которому не отказывали раньше;
- разрешить конфликт;
- сказать комплимент;
- высказать критику;
- противостоять обману, манипуляциям;
- отстоять свое право на что-либо;
- договориться с неприятным человеком;
- не поддаваться уговорам неприятных вам людей;
- сказать или сделать не то, чего ждут от вас, не испытывать затем угрызания совести или чувства вины.

Что необходимо соблюсти, чтобы эффективно повлиять на человека?

Для этого необходимо:

- найти активную и сильную потребность у человека, на которого собираетесь влиять;
 - человек, на которого вы хотите повлиять, должен увидеть в вас источник удовлетворения или неудовлетворения своей актуальной потребности;
 - этот человек должен быть уверенным, что исполнение того, чего вы хотите от него, приведет к удовлетворению его потребностей;
 - он должен поверить, что его усилия оправдают ваши ожидания.
- С какой целью люди общаются между собой?

Цели общения:

- донести себя и свою позицию. Быть понятым и приятным;
- понять собеседника и его позицию;

- договорится с собеседником при наличии противоречивых интересов;
- найти общее решение по обсуждаемой проблеме;
- переубедить собеседника;
- отказать собеседнику, не обидев его и не испытывая при этом угрызения совести;
- потребовать от собеседника того, что он обязан был сделать;
- побудить собеседника к действию (заставить что-то сделать);
- расположить собеседника к себе, понравиться ему;
- погасить агрессию, гнев, раздражение, которые вы испытываете;
- умерить свой гнев, раздражение, обиду и другие отрицательные эмоции, вызванные у собеседника вами или другими;
- достойно противостоять обману, манипуляциям со стороны собеседника или других лиц;
- рассчитывая на сочувствие и помощь собеседника, изменить его поведение в желаемую для вас сторону.

Как добиться доверия к себе?

Вы должны научиться умию расположить к себе собеседника, не принижая при этом чувство собственного достоинства. Достичь этого можно, используя следующие приемы:

1. Приветствуйте собеседника улыбкой и взглядом:
 - по имени и отчеству;
 - рукопожатием и легким наклоном к собеседнику;
 - вставанием;
 - сокращением социальной и физической дистанции.
2. Эмоционально поддерживайте разговор:
 - активное и внимательное слушание собеседника;
 - кивки головой;
 - доброжелательное выражение лица;
 - доброжелательные реплики.
3. Ориентируйтесь на желаемый собеседником конечный результат, который согласуется и с вашими намерениями:
 - выясните, чего хочет собеседник. Излагайте свои доводы и предложения с позиции собеседника, раскрывайте их пользу для него.
4. Демонстрируйте уважение, свой интерес к положительному в собеседнике, предполагайте только хорошие намерения собеседника:
 - выражайте свою заинтересованность в перспективах ваших взаимоотношений.
5. Выражайте собственные чувства, учитывая при этом эмоциональное состояние собеседника.
6. Подчеркивайте равенство позиции, ищите единство интересов и мнений, ведите себя уверенно, но без агрессии и без уступок, нежелательных вам.

7. Двигайтесь к положительному результату ваших взаимоотношений с собеседником:

— важно понять, как ваш собеседник понимает свои выгоды и что желает иметь, и не ущемляет ли это ваши интересы.

Основы подготовки беседы и ее успешного ведения. Как определить свою готовность к беседе? Для этого вы должны как можно объективнее ответить сами себе на следующие вопросы:

1. Четко ли вы представляете свои цели в виде желаемого результата? Что вы хотите добиться от собеседника в конце вашей беседы?

2. Как можно будет оценить конечный результат беседы? Как вы узнаете, достигли ли вы желаемого результата или нет?

3. Какие ваши предположения о целях собеседника?

4. Какие средства вы имеете для достижения поставленных целей беседы?

5. Какая позиция по отношению к собеседнику является оптимальной для достижения поставленной цели?

6. Как вы будете доносить до собеседника свою позицию?

7. Как вы узнаете установки, позиции и убеждения собеседника перед беседой?

8. С какими барьерами на пути достижения своих целей вы предполагаете столкнуться?

9. Как вы будете себя подстраховывать, чтобы снизить вероятность появления таких барьеров?

10. Как вы будете снимать противоречия, если они появятся в ходе беседы?

11. Как настроить себя на терпимость к собеседнику, если он не приятен, и учесть естественные различия восприятия и оценки предмета беседы?

12. Какие вы собираетесь применять способы воздействия на собеседника?

13. Какую аргументацию вы собираетесь использовать в ходе беседы?

14. Как вы будете вести себя, если возникает конфронтация и используются нечестные приемы со стороны собеседника?

15. Как вы собираетесь облегчить согласование мнений с собеседником?

16. На сколько собираетесь вы раскрывать свои позиции в ходе беседы?

17. Как вы будете управлять атмосферой беседы?

18. Как вы будете управлять собой, если собеседник вызовет у вас раздражение?

19. Какие могут быть интересы у вашего собеседника и как вы их понимаете?

20. Чего вы не должны ни в коем случае допустить в беседе?

Чего нельзя ни в коем случае делать во время беседы:

- Перебивать речь собеседника.
- Негативно оценивать личность собеседника.
- Подчеркивать разницу между собой и собеседником.
- Резко убыстрять темп беседы.
- Избегать пространственной близости и не глядеть на собеседника.
- Пытаться обсуждать вопрос рационально, не обращая внимания на то, что собеседник возбужден.
- Не понимать или не желать понять психическое состояние собеседника.

Как узнать, кто ваш собеседник

Чтобы узнать, кто ваш собеседник, необходимо перед беседой дать себе ответы на следующие вопросы:

1. Что представляет ваш собеседник как человек?
2. Что есть общего у вас с собеседником?
3. Какие у вашего собеседника увлечения?
4. Какие у вашего собеседника политические взгляды?
5. К какому психологическому типу людей относится ваш собеседник?
6. Как собеседник относится к вам, к той проблеме, которую вы будете обсуждать?
7. Есть ли у собеседника запреты, которые ему необходимо соблюдать в ходе беседы?
8. Что общего у вас с собеседником в интересах и ценностях и в чем отличие? Какие у собеседника "болевые точки", которые надо обойти?
9. В каком положении находится собеседник (независим, испытывает давление со стороны, заинтересован и т.д.)?
10. Какие могут быть у собеседника скрытые намерения и интересы?
11. Какой вид юмора предпочитает собеседник?
12. Какие у собеседника существуют запретные темы для разговора?
13. Имеет ли собеседник достаточные полномочия для принятия решений?
14. Почему именно этот собеседник желает беседы? В чем причина?
15. Какие цели и намерения имеет ваш собеседник? Чего он хочет?
16. Основные характеристики дела, которое представляет ваш собеседник (профессиональные, социальные и т.д.)?
17. Чего надо опасаться в деле, которое представляет собеседник?
18. Что хотят от вашего собеседника те, кто "стоит за его спиной"?
19. Кто из ваших знакомых имел контакт с собеседником раньше и какие их впечатления?

Как лучше поставить процесс общения с собеседником?

Общение – это взаимное влияние на состояние и деятельность друга друга

Начало беседы

Установление психологического контакта

Беседа

Взаимное влияние друг на друга или одного на коллектив

Конец беседы

Разрыв психологического контакта

1-й этап:

– переключение от общения с самим собой на общение с собеседником;

– начинается изучение и оценивание собеседника;

– прерываются, заканчиваются или оттеняются на задний план все предыдущие дела;

– следует выключить радио и телевизор и то, что мешает беседе;

– переключение на собеседника следует провести мгновенно. Если этого не сделать, то расплачиваться придется на следующих этапах беседы.

2-й этап:

– установление контакта. В этом случае оба собеседника уверены в обоюдном участии в общении. Установление контакта достигается: направлением взгляда, поворотом головы, выражением лица, уменьшением дистанции и т.д.;

– выбирается тип ситуации в общении: игровой, рабочий, интимный. Если оба собеседника выбрали один и тот же тип ситуации, то этим автоматически определяются роли каждого.

3-й этап:

– выберите плавильный язык и фундаментальный стиль общения. Складываются конкретные формулировки аргументов;

– обмен словесными текстами, который занимает обычно основную долю времени общения. Однако может быть и так, что основное время уходит на установление контакта.

4-й этап:

– разрыв контакта. Подготовка к разрыву контакта идет на двух уровнях одновременно: на словесном (исчерпыванием темы беседы или насильственным ее прерыванием); на невербальном уровне (поворот туловища одного из собеседников, понижение интонации, фиксирование взгляда на постороннем объекте и т.п.).

Самая характерная ошибка при общении – сосредоточить все внимание на словесном (вербальном), третьем этапе общения, недооценивая все остальное.

Что делать, чтобы добиться отрицательного результата беседы, "завалить" беседу? "Завалить" беседу – это значит, что вы:

1. Не устанавливаете контакт. Смотрите хмуро, не улыбаетесь. Обращаетесь с собеседником, как с неодушевленным предметом (пустым местом).

2. Держитесь прямо и одеревенело. Поза статуи. Ни одной шутки.

3. Говорите монотонно, невнятно, без эмоции, без паузы.

4. Говорите о том, что вам интересно и выгодно, а собеседник пусть свои интересы оставит при себе.

5. Перебиваете собеседника, у вас нет времени его выслушивать терпеливо и внимательно.

6. В процессе беседы применяете нечестные приемы и манипулируете.

7. Нападаете, критикуете, обвиняете (в тупости, в агрессивности, в упрямстве и т.п.).

8. Говорите в жесткой манере, так, как будто собеседнику что-то надо, а вам все ни к чему.

9. Не признаете своих ошибок и не извиняетесь.

10. Не входите в положение собеседника.

Станете на этот путь – точно зайдете в тупик и "завалите" беседу.

Общие правила ведения беседы

1. Как правильно повести себя перед беседой?

– После приветствия и знакомства необходимо положить визитки перед собой так, чтобы понять, кому какая принадлежит.

– Правильно произносите имена. Если имя собеседника сложное, переспросите в самом начале, повторите вслух и больше не путайте.

2. Беседу начинайте с фраз общего характера.

– Дайте собеседнику достаточно времени для того, чтобы обдумать ответ.

– Задавайте в любом случае доброжелательные и прямые вопросы.

– Выслушивайте ответы, правильно истолковывайте их и проверяйте.

– Записывайте ценную для себя информацию.

– Избегайте наводящих вопросов (вопросов, подсказывающих ответы, которые могли бы понравиться вам). Задавайте по одному вопросу и так, чтобы они звучали нейтрально, не принимайте чью-либо сторону.

– Не ставьте под сомнение благонадежность собеседника.

– Не допускайте разговоров о политике и религии (если они не предмет беседы).

3. Будьте восприимчивы к тому, что и как говорить.

– В процессе беседы невозможно перехитрить собеседника только с помощью разных уловок и трюков, заставив его пойти на чрезмерные уступки. Это иллюзия.

– В любой беседе вы не обойдетесь без терпеливой и целенаправленной аргументации. Это неперемнное условие ведения беседы.

4. Не пытайтесь во время беседы:

– Использовать фактор времени для давления на собеседника.

– "Давить" на собеседника сроками – ставить перед ним заведомо нерешаемую задачу.

– Добиваться для себя преимуществ путем имитации "непонимания", бесконечного требования доказательств, "одурачивания".

5. Учитывайте, что ваш собеседник хорошо подготовлен к беседе.

– Ваш собеседник может логично аргументировать свои высказывания, не поддаваясь на возможные уловки в беседе. Соблюдайте строгое правило: постоянно проводите точный анализ соотношения собственных интересов и интересов собеседника.

– Не приступайте к беседе без тщательного плана беседы.

– Не теряйте самообладание, если беседа проходит не так, как хотелось бы вам. Свои эмоции держите "в узде".

6. Помните, если вы спасаете главное, то в мелочах можно и уступить.

– Не довольствуйтесь частичным успехом, пользуйтесь эффективными аргументами, воздерживайтесь от заверений и пустых обещаний.

– Начинайте беседу с наиболее важных принципиальных вопросов, пытайтесь постепенно достичь согласия по ним.

– Затем можно переходить к обсуждению вопросов, по которым можно достичь согласия сравнительно легко и без особых затрат времени и усилий.

– И только после этого целесообразно остановиться на ключевых вопросах беседы, требующих подробного обсуждения.

Как расположить собеседника к себе, вызвать у него доверие и снять возможное сопротивление?

1. Используемый прием

Демонстрируйте положительное отношение к собеседнику или хотя бы уважение его права на собственную позицию.

Позитивное внутреннее и уважительное отношение к собеседнику выражайте в мимике, наклоне туловища и головы, тональности речи.

Прием требует не вербально выразить уважение, открытость и доверие к собеседнику.

Ожидаемый результат

– снимает сопротивления собеседника;

– обязывает собеседника действовать подобным образом по отношению к вам;

– демонстрирует уважение к собеседнику и создает у него желание соответствовать этим ожиданиям;

– создает в глазах собеседника ваш имидж приятного человека;

– вызывает положительные эмоции у собеседника.

2. Используемый прием

Отражение собеседника происходит в движениях тела, в тональности речи, дыхании, языковых формах (использование одинаковых слов, жаргонов, оборотов речи).

Это напоминает музыкальный резонанс. Для этого необходимо проникаться симпатией к собеседнику, выделить то общее, что есть у вас с ним.

Следует понять эмоциональное внутреннее состояние собеседника и отразить его в той же модальности.

Ожидаемый результат

- настраивает собеседника на взаимную симпатию, доверие и приятные отношения;
- создает у собеседника чувство надежности, желание открыться и ответить взаимностью;
- формирует у собеседника ваш положительный образ;
- снимает сопротивление и гасит агрессию, если она возникла;
- создает неосознанное желание идти на уступки.

3. Используемый прием

Этот прием заключается в том, чтобы подкрепить словесными репликами положительные сдвиги в поведении собеседника.

Это искусство говорить комплименты своему собеседнику. В пылу спора или конфликта внимание часто концентрируется на негативном, оставляя без внимания позитивное.

Правила комплимента:

- произносите комплименты и похвалу уверенным тоном, не смущаясь, но без покровительственности;
- слова должны сочетаться с тоном голоса, мимикой и позой, не говорите комплименты с холодным блеском в глазах;
- прогнозируйте реакцию собеседника, комплимент может вызвать и раздражение, если он не уместен в данной ситуации;
- ищите оригинальные комплименты, уходите от шаблонов и штампов;
- не произносите противоречивых комплиментов, имеющих подтекст.

Ожидаемый результат

- собеседник осознал ваши положительные ожидания по отношению к его личности, его действиям и неосознанно стремится оправдать эти ожидания;
- этот прием формирует ответную симпатию собеседника к вам;
- снимает психологическую защиту и закрытость собеседника;
- настраивает собеседника на согласие и сотрудничество;
- стимулирует желание собеседника отплатить вам тем же.

4. Используемый прием

Обращайтесь к собеседнику как можно чаще по имени-отчеству.

Слышать свое имя приятно каждому.

Снимает сопротивление и вызывает положительные эмоции.

5. Используемый прием

Предлагайте посмотреть на ситуацию или предложение, которое отвергает ваш собеседник, с другой стороны (позиции).

Ответ на этот вопрос осветит в сознании позитивную сторону, которая всегда присутствует в любом вопросе и явлении.

В свою очередь ваш собеседник уже не будет настойчиво отвергать ваши предложения или доводы.

Ожидаемый результат

- ослабляет сопротивление;
- демонстрирует вашу мудрость и диалектичность;
- позволяет увидеть данный вопрос системно как с негативной, так и с позитивной стороны.

6. Используемый прием

Обычно люди оценивают других по результату, а себя по намерению. Необходимо и у себя, и у собеседника предполагать хорошие намерения, даже если результат оказался не очень желательным. Ожидаемый результат

- заставляет собеседника оценивать и вас по хорошим намерениям, а не подозревать в злых умыслах;
- смягчает критику полученных нежелательных результатов.

7. Используемый прием

Говорите о значимости собеседника для вас, об уважении к нему, об его весомости (возможно, о силе и связях).

Не приуменьшайте вклад собеседника и не преувеличивайте свой.

Ожидаемый результат

- удовлетворяет потребность собеседника в значимости и тем самым смягчает его сопротивление;
- поощряет желание собеседника ответить вам тем же.

8. Используемый прием

Важно не только, что говорит ваш собеседник, но и как говорит, надо понять мотивы и эмоции человека, его глубинную структуру мысли (слово – это поверхность, и часто под ней совсем не то, что вы услышите).

Следует перепроверять свои представления об истинных чувствах и мотивах собеседника.

Ожидаемый результат

- собеседник чувствует уважение к себе и внимание, что рождает приятные ощущения и желание отблагодарить тем же;
- вы сможете уточнить свое представление о глубинных мотивах и чувствах собеседника;
- вы получите более детальную информацию о собеседнике и ситуации беседы, что поможет эффективнее договориться с ним;
- появляется возможность управлять процессом беседы, понимая не только его поверхностные слои, но и глубинные чувства, мотивы и намерения. И выбрать средства воздействия на них.

Можете вы быть лидером или им никогда не станете?

Нет людей, не подчиненных никому и ничему. Что должно быть свойственно лидеру и какие на него возлагаются обязанности?

Лидеру должны быть свойственны:

- целеустремленность и преданность делу;
- способность принимать мудрые и нестандартные решения;
- способность организовать людей и себя;
- восприимчивость к новым идеям;
- забота о людях и о деле одновременно;
- обладание мышлением "победителя";
- справедливость, отсутствие любимчиков;
- уравновешенность, выдержанность и стрессоустойчивость;
- оптимистичность, способность видеть светлые стороны в темных явлениях и процессах;
- владение чувством юмора, способность ценить юмор собеседников, смеяться над собой;
- быть на высоте в трудную минуту и скромным в благополучное время;
- умение брать на себя персональную ответственность за все происходящее и быть способным извиниться, если необходимо;
- уверенность и отсутствие комплексов.

Лидер в любых ситуациях обязан:

- уважать людей, несмотря на любые их отклонения от желаемого уровня. Можно быть требовательным, жестким, но обязательно справедливым и уважающим личность того, кто перед вами. Оценивая негативно их действия, не переносите свое отношение на их личности;
- признавать индивидуальные достоинства каждого, кто с вами работает. Люди любят, чтобы их индивидуальная неповторимость была замечена;
- создавать в общении с людьми атмосферу открытости, доброжелательности, положительных эмоций;
- замечать любой положительный сдвиг в работе или поведении людей рядом с вами;
- не задевать ни в каких случаях "болевыe точки" людей, их уязвимые места и слабости.

Какие правила поведения должен соблюдать лидер?

*Девять основных правил поведения лидера:***1. Улыбайтесь:**

- управляйте своим поведением в любых возможных ситуациях;
- будьте всегда приветливы и вежливы;
- всегда улыбайтесь людям;
- поддерживайте хорошее настроение и у себя, и у окружающих вас людей;
- сохраняйте хорошее настроение в конфликтных ситуациях.

2. Здоровайтесь:

– если вы вошли в помещение после других, то вы обязаны независимо от должности, возраста первым приветствовать присутствующих;
– необязательно при встрече с группой знакомых людей всем поочередно жать руки;

– первым приветствует вас, как лидера, ваш подчиненный, а вот рукопожатие первым должны предложить вы. С женщинами здороваться первым;

– лидер первым должен приветствовать ветерана, старшего по возрасту подчиненного;

– начиная рабочий день, приветствуйте всех своих подчиненных.

3. В разговоре не путайтесь между "ты" и "вы";

– если отношения доброжелательные или дружеские, то обращение друг к другу на "ты" – нормально. При напряженных или формальных отношениях – "вы";

– если лидер обращается с одними на "ты", с другими на "вы", то создается впечатление, что есть "свои" и "чужие";

– обращение на "вы" не только показывает культуру общения, но и служит инструментом для поддержания служебной и трудовой дисциплины;

– пренебрежение служебной этикой ведет к панибратству!

4. Слушайте терпеливо:

– проявляйте максимум доброжелательности к людям, с которыми общаетесь, они пришли к вам, чтобы найти решение проблем, в которых в первую очередь заинтересованы вы сами;

– научитесь терпеливо слушать людей, не перебивайте их своими репликами;

– не отвергайте высказанные вам предложения только потому, что вам они не нравятся или вы с ними не согласны, пусть выскажут вам все, что считают нужным.

5. Не приказывайте, а больше просите:

– приказ применяйте только в экстремальных условиях: угроза срыва важного задания, нарушение правил техники безопасности, всякого рода чрезвычайные происшествия;

– поручения, не входящие в круг обязанностей подчиненного лучше давать в форме "Прошу...".

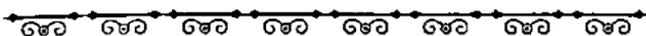
6. Взыскивайте за упущения, но больше благодарите за труд:

– поощрения больше влияют на трудовую активность людей, чем наказания, и потому чаще поощряйте подчиненных;

– неразумно одинаково наказывать подчиненных разного возраста, пола и темперамента за одинаковые проступки;

– замечайте каждый успех подчиненных и поощряйте их за это.

1. КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ

Естетичне виховання – педагогічна діяльність, спрямована на формування здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси.

"Краса, – могутній засіб виховання чутливості душі, – писав В.О. Сухомлинський. – Це вершина, з якої ти можеш побачити те, чого без розуміння і почуття прекрасного, без захоплення і натхнення ніколи не побачиш. Краса – це яскраве світло, що осяває світ. При цьому світлі тобі відкривається істина, правда, добро; осяяний цим світлом, ти стаєш відданим і непримиреним. Краса вчить розпізнавати зло і боротися з ним. Я б назвав красу гімнастикою душі, вона виправляє наш дух, нашу совість, наші почуття і переконання. Краса – це дзеркало, в якому ти бачиш сам себе і завдяки йому так чи інакше ставишся сам до себе"¹.

"*Естетичне виховання* – це формування естетичного відношення людини до дійсності. З його допомогою виробляється орієнтація особистості в світі естетичних цінностей і одночасно – здібність людини до естетичного сприймання і переживання, естетичний смак і ідеал, здатність до творчості за законами краси, до створення естетичних цінностей у мистецтві, у праці і побуті, вчинках і поведінці. Естетичне виховання тісно пов'язане з моральним, оскільки існує взаємодія між естетичними і етичними цінностями. Дякуючи красі і позитивному естетичному почуттю, викликаному нею, люди часто-густо схильні до добра ще до того, як його ідея буде сприйнята свідомістю.

В процесі розвитку особистості естетичне виховання, окрім основних, переслідує ряд додаткових цілей. Естетичне почуття прекрасного, піднесеного стає основним стимулятором діяльності людини. Моральна краса робить людину привабливою для інших людей, здатною впливати на їхню думку і поведінку. Краса праці облагороджує і полегшує сам процес трудової діяльності. Краса громадянської поведінки стимулює суспільно значущі поступки. В результаті естетико-виховного процесу людина сприймає духовні начала і керується ними в усіх сферах життя. Впливовість естетичних начал сприяє розвитку творчих підходів до всіх явищ дійсності. Естетично розвинена людина прагне внести естетичні елементи в усі види своєї діяльності, роблячи її тим самим більш успішною. Це означає, що ефективне здійснення трудового, морального, інтелектуального виховання неможливе, якщо ігнорувати виховання естетичне.

¹ Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину // Вибрані твори: В 5-ти т. – Т. 2. – К.: Рад. школа, 1976. – С. 414.

Разом з тим слід відзначити, що необхідною передумовою і умовою естетичного виховання, формування уявлень про красу, формування здібності відчувати і переживати, і творити за її законами є в суспільстві атмосфера демократизму, надання людині свободи вибору і самовираження, усвідомлення нею своєї неповторності".

[І.А. Зязюн, Г.М. Сагач. Краса педагогічної дії. – К., 1997. – С. 95-100]

Завдання естетичного виховання

1. **Формування естетичних понять, поглядів і переконань** – виховання в молодого покоління розуміння прекрасного, любові до нього, вміння давати правильну естетичну оцінку фактам, явищам, процесам.

2. **Виховання естетичних почуттів** – особливих почуттів насолоди, які відчуває людина, сприймаючи прекрасне в навколишній дійсності та в мистецтві. Наявність таких почуттів є ознакою розвинутого естетичного сприйняття, істотним критерієм естетичної культури людини.

3. **Виховання потреби і здатності створювати прекрасне в житті та мистецтві** – розвиток творчих здібностей дітей, опанування ними певного обсягу знань і практичних навичок у галузі музики і співу, образотворчого мистецтва, залучення їх до різних видів художньої самодіяльності, а головне – привчити школярів будь-яку роботу виконувати красиво.

Структуру *естетичної свідомості* складають:

1. *Естетичні сприйняття*. Виявляються у спостережливості, вмінні помітити найсуттєвіше, що відображає зовнішню і внутрішню красу предмета, явища, процесу, відчувати радість від побаченого, відкритого.

2. *Естетичні почуття*. Почуття насолоди, які відчуває людина, сприймаючи прекрасне в оточуючій дійсності, творах мистецтва.

3. *Естетичні судження*. Передають ставлення особистості до певного об'єкта, явища. У педагогічній практиці недопустиме нав'язування учням вчителем своїх міркувань. Навпаки, він повинен допомагати їм виявляти самостійність при з'ясуванні естетичної вартості предметів.

4. *Естетичні смаки*. Постають як емоційно-оціночне ставлення людини до прекрасного. Мають вибірковий, суб'єктивний характер. Стандартних смаків не існує, вони пов'язані з індивідуальним баченням і сприйняттям.

5. *Естетичний ідеал*. Це своєрідний зразок, з позиції якого особистість оцінює явища, предмети дійсності. Відображає уявлення про красу, її критерії.

Найважливішим завданням естетичного виховання є формування і розвиток естетичного сприйняття, яке складає основу естетичного почуття.

Естетична свідомість – форма суспільної свідомості, що являє собою художньо-емоційне освоєння дійсності через естетичні почуття, переживання, оцінки, смаки, ідеали тощо і концентровано виражається в мистецькій творчості та естетичних поглядах.

Естетичні почуття – особливі почуття насолоди, які відчуває людина, сприймаючи прекрасне в дійсності й у творах мистецтва.

Естетичний смак – здатність людини правильно оцінювати прекрасне, відокремлювати справді прекрасне від неестетичного.

Естетичний ідеал – уявлення людини про прекрасне, до чого вона прагне, на що рівняється.

Естетика поведінки – риси прекрасного у вчинках і діях людини (у ставленні до праці й до суспільства, в манерах і зовнішньому вигляді, у формах спілкування з людьми).

Джерелами естетичного виховання є художня література, музика, образотворче, театральне мистецтво, кіно, природа, естетика шкільних приміщень, зовнішній вигляд учителів та учнів, взаємини між учнями і вчителями та ін.

Крім бесід, лекцій, диспутів, тематичних вечорів, вечорів запитань і відповідей на естетичну тематику, цінною в естетичному вихованні є участь школярів у діяльності шкільних клубів любителів мистецтв, гуртках художньої самодіяльності, літературних об'єднаннях, музичних ансамблях і шкільних оркестрах, шкільних театрах. Розширювати й поглиблювати свої естетичні знання, уміння й навички учні можуть у позашкільних освітньо-виховних установах: музичних і художніх школах, будинках і палацах школярів, студіях.

2. НАРОДНА ПЕДАГОГІКА ПРО ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ

Народна педагогіка прагне навчити дитину відчувати і розуміти красу, де б вона не виявлялася, забезпечити єдність між естетичним розвитком дитини і її моральним, фізичним вихованням і трудовою підготовкою, збудити потяг до художньої творчості, бажання вносити красу в навколишнє життя, працю, поведінку, виробити непримиренне ставлення до потворного, здатність ненавидіти зло і боротися з ним. З цією метою вона мобілізує всі можливі засоби і методи, на які має змогу спертися сім'я, щоб прилучити дітей до прекрасного.

У практиці родинного виховання залучення дітей до прекрасного починається дуже рано, з маминої коліскової пісні, в якій народ опоетизовує природу, любов і ніжність, людяність і добро, а також з ладкопотішок, дитячої іграшки і казки. В українському фольклорі чимало таких дитячих пісеньок, які розвивають у дітей почуття ритму, привчають малят виконувати прості ігрові і танцювальні рухи під мелодію пісні: плескати в долоні, переступати з ноги на ногу, притупувати ніжкою, помахувати ручкою, повертати долоньки, ставити руки на пояс тощо. І чим далі, тим коло пісень і танцювальних рухів поступово розширюється. Та й ситуацій для їх виконання стає більше, вони урізноманітнюються. Такий спосіб прилучення дітей до пісні і танцю виявився досить результативним і передавався з покоління в покоління. Це й дало підстави одному з мандрівників відзначити особливий нахил українського народу до пісень, музичного і хореографічного мистецтва такими словами: "Танці малоросіян стрункі і прекрасні. Пісні їх ніжні, виразні і здебільшого протяжні. Про голоси їх нема що й казати" [Див.: Письма из Малороссии, писанные Алексеем Левитным. – Харьков, 1816, С. 76-77].

Шляхів залучення молодого покоління до прекрасного в народній педагогіці багато, і всі вони мають одне призначення – будувати ширі й доброзичливі взаємини між дітьми.

Виходячи із засад краси, народна педагогіка привчає дітей бути чемними. Вона з великою наполегливістю виробляє в дітей звичку бути ввічливими під час мовного спілкування. Головним орієнтиром тут є мовленнєвий етикет – установлені норми поведінки мовців, правила ввічливості мовного спілкування, вироблені в живій мовній практиці народу. Народна педагогіка дуже багата на цінні поради щодо мовленнєвого етикету. Вони здебільшого виражені в афоризмах: "Що маєш казати, то наперед обміркуй", "Дай слово – виконай його", "Слухай тисячу разів, а говори один раз", "Говори мало, слухай багато, а думай ще більше".

Народна педагогіка дуже вимоглива щодо додержання мовного етикету, бо розглядає його як ознаку людської краси.

Там, де естетичні почуття і переживання не підвладні слову, на службу духовних поривів людини стає музика. Переоцінити значення музики в прилученні дітей до прекрасного важко. "Музика – це мова почуттів. Мелодія передає найтонші відтінки почуттів, недоступні слову... І якщо словом обмежується проникнення вихователя в потаємні куточки юного серця, якщо після слова не починається тонше й глибше проникнення – музика, виховання не може бути повноцінним. Без музики важко переконати людину, яка вступає в світ, у тому, що людина прекрасна, а це переконання, по суті, є основою емоційної, естетичної, моральної культури", – писав В.О. Сухомлинський [Див.: Сухомлинський В.О. Народження громадянина. – Вибр. твори. Т. 3. – С. 553]. Народна педагогіка має в цьому відношенні могутнє виховне джерело – багатющу народну музику і різні види народних музичних інструментів. Дітей у сім'ї прилучають до музики через слухання музичних творів та навчання гри на музичному інструменті – скрипці, дрибмі, гармонії, сопілці, бандурі, цимбалах, трембіті. Дуже добре, якщо батьки теж люблять музику, грають на музичному інструменті, передають у спадок своїм дітям як цей інструмент, так і вміння володіти ним. Народна педагогіка завжди покладає на музику, як і на мистецтво взагалі, великі надії саме з виховного погляду. Недаремно у народі кажуть, що людина, яка тримає в руках скрипку, не здатна заподіяти зла. "Здоров'я, розум і сопілка – мудра спілка", "Як музика іскриста, то й душа чиста", твердять народні афоризми.

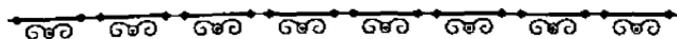
Вводити дітей та молодь у світ прекрасного, виховувати у них риси чемності й пристойності в особистій поведінці та в ставленні до інших через засвоєння поглядів українців на красу (на прикладі смислового розгалуження слова "гарний" та розмаїття його синонімів "хороший", "красивий", "чепурний" тощо), прищеплювати естетичні смаки, уподобання, погляди та ідеали через протиставлення красивого потворному й виробляти прагнення будувати своє життя і поведінку за вимогами краси та розвитку в них художніх здібностей. Воно має на меті забезпечити оволодіння учнями основами українського народного та професійного мистецтва в усьому його видовому і жанровому розмаїтті (музично-хорового, хореографічного, образотворчого, декоративно-ужиткового та ін.), вимогами мовленнєвого етикету, нормами культурної поведінки вдома, в школі, на вулиці, у громадських місцях, у побуті й на виробництві. До головних засобів естетизації особистості відносимо природу, колискову пісню, українську мову, фольклор, рідну землю, вільну працю, пристойні взаємини між людьми, мистецтво, художню літературу, національну родинно-побутову культуру, діяльність центрів дитячої творчості, церкви, зокрема щодо культивування нею

іконопису, духовної пісні та хорового співу. Значну роль відіграє дитячий малюнок, музика й пісня у родинному колі, врахування специфіки формування творчих умінь, здібностей українських дівчат і хлопців, вироблення порядних взаємин між ними – дівочої цноти і парубочої гідності. Важливо також залобігати вияву нескромності, зухвальства, нахабства, хуліганства, лихослів'я як найдикішого паскудства, цинічної перешкоди на "шляху до глибокої і справді людської краси" (А. Макаренко).

Особливе місце в естетичному вихованні займають живопис і музика. Ми надаємо великого значення умінню бачити і відчувати красу. Вихованню цього вміння підпорядковані розглядання творів живопису, прослухування музичних творів. Сфера дій живопису й музики починається там, де закінчується мова. Те, що неможливо передати словом, можна сказати гармонією фарб, мелодією. Ми прагнемо побудувати практичну роботу із естетичного виховання так, щоб з року в рік перед вихованцями дедалі глибше розкривався світ великих ідей, відображених у живописі й музиці: ідеї боротьби людини за щастя, проти поневолення і пригнічення, ідеї єднання, братерства трудящих, ідеї вірної, самовідданої, чистої дружби і любові. Переживання почуття насолоди від прекрасного – перша спонука до індивідуальної творчості у сфері мистецтва. Це особливо помітно на літературних спробах дітей і юнацтва. Чим глибше пережила юна людина красу, відбиту в поетичних творах, у живописі, в музиці, тим більший у неї інтерес до власного духовного світу, тим сильніша потреба виразити в слові власну думку, почуття. Це не просто словотворчість. Прекрасне спонукає людину дивитися всередину самої себе, виховувати свої почуття.

В естетичному вихованні дуже велике значення має обстановка, що оточує дитину. Усе, що бачить дитина, переступивши поріг школи, все, з чим вона стикається, повинно бути красивим. Естетичність обстановки створюється такою гармонією нерукотворного і зробленого людиною, яка пробуджує почуття радості. Творення краси дітьми, підлітками, юнаками і дівчатами – ціла галузь виховної роботи. Для кожного віку в нас вироблено комплекс естетично насиченої праці. У цій праці – єдність потрібного і красивого.

3. ВІКОВІ ОСОБАЛИВОСТІ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Чому в нашу епоху суцільної комп'ютеризації мандрівники прагнуть проїхати півсвіту, щоб у болотах Амазонки побачити пурпурову квітку сітулі? Чому в час надзвукових швидкостей не пустують зали музеїв і доля жінки з картини Флавіцького "Княжна Тараканова" хвилює глядачів як і багато років тому? Чому Ленінградська симфонія Шостаковича надихає людям віру в перемогу над злом? У чому краса тих же комп'ютерних процесів і автомобільних магістралей? І що таке краса взагалі? Знаходити і сприймати її теж потрібно вміти. Свого часу Ф.М. Достоевський наголошував на тому, що без зародження позитивного і прекрасного людині не можна входити в доросле життя із дитинства. Вплив естетичного на формування особи значне і різностороннє. Насамперед, розвивається образне творче мислення, чуття слова, особливо поетичного, уява і фантазія, поглиблюється творче відношення до життя. Формується художній смак, здатність бачити і відчувати красу і гармонію, естетично її оцінювати і співпереживати. Не випадково естетичне виховання посідає важливе місце як серйозний розділ виховного процесу у загальноосвітній школі. В його основі лежить спеціальна організація виховних впливів сім'ї, школи, громадськості і сукупних умов соціального середовища:

Комплекс художньо-творчого розвитку школярів

навчальний процес		позакласна педагогічно організована діяльність дитини			дозвілля учня, самостійне звернення до мистецтва, літератури
уроки естетичного циклу	уроки загальноосвітнього циклу	музична школа	будинок творчості школярів	виставкова, концертна діяльність	

Естетика – наука, що характеризується всепроникністю. Все в навколишньому світі: явища, речі, події – можна роздивлятися з естетичної точки зору. Школа і висовує як одне із головних своїх завдань формування естетичного відношення людини до навколишнього світу, природи, праці, навчає культури відносин з іншими людьми, тобто вчить жити за законами краси.

Сьогодні естетичне виховання підрастаючого покоління проходить у складних умовах соціально-економічного і суспільного життя. Особливе занепокоєння викликає дефіцит духовного і естетичного розвитку дітей. Вчителю важливо розкрити перед молоддю красу життя, його

багатства. На жаль, але існують сім'ї, де через недостатню культуру батьків діти не отримують необхідною естетичного виховання, і тоді особливо піднімається роль школи, вчителя, що стає для дитини головним авторитетом.

Часом під естетичним вихованням розуміють лише прилучення до краси слова і мистецтва. Ця думка вузька і невірна. Пізнання краси природи та її явищ, краси науки, фізичне та інтелектуальне вдосконалення дають значно серйозний виховний ефект. Естетичне виховання діє лише при умові таких складових: особи людини, праці, науки, природи, мистецтва.

З метою комплексного різностороннього використання та систематизації цих складових, що впливають на формування естетичних смаків, в школі була проведена анкета-тест "Де я знаходжу прекрасне?":

1. Чи хвилює тебе краса природи?
 - а) я не помічаю в ній красивого;
 - б) я люблю певну пору року;
 - в) завжди милуюся її барвами;
 - г) ваша відповідь.
2. Що таке естетична поведінка?
 - а) вміння гарно одягнутися;
 - б) хороші манери;
 - в) повага до інших людей;
 - г) ваша відповідь.
3. Як ти відносишся до живопису, музики?
 - а) мало знайомий;
 - б) цікавлюсь, але не розбираюсь;
 - в) знаходжу в ній насолоду;
 - г) ваша відповідь.
4. Чим прекрасна людина?
 - а) фізичною довершеністю;
 - б) високими моральними якостями;
 - в) поєднанням моральних та інтелектуальних якостей;
 - г) ваша відповідь.
5. Чи може бути красивою праця?
 - а) це лише життєва необхідність;
 - б) якщо досягнуті її результати;
 - в) краса у ритмі, організованості, творчості;
 - г) ваша відповідь.

6. Чи є краса в науці?

- а) я так не думаю;
- б) це задоволення від вирішених завдань;
- в) це гармонія думки і рішень;
- г) ваша відповідь.

Аналіз приведених анкетних даних виявив загальні тенденції формування естетичного світогляду підростаючого покоління. Так, з числа опитаних учнів 5-11 класів цифри естетичного ставлення до людини, мистецтва, природи, праці і науки розподілилися так:

Кількість опитаних	Естетичний об'єкт			
	людина	природа	мистецтво	наука і праця
100%	38%	33%	19%	10%

Опитування довело чітку послідовність в естетичному засвоєнні найважливіших об'єктів дійсності. З наведеної нижче таблиці видно, що молодшим школярам (5-6 кл.) із всієї різноманітності проявів естетичного найзрозуміліша краса природи, вони звертають увагу і на красу зовнішності (одяг, зачіска). З роками (7-8 кл.) підлітки починають поєднувати фізичну досконалість і духовну красу людини, відчувати насолоду від творів мистецтва. Однак краса пізнання, естетична суть праці не відразу сприймається школярами. Лише у старших школярів (9-11 кл.) пробуджується зацікавленість у гармонії наукових дослідів, пошуках оригінальних, лаконічних рішень, творчості у пізнанні і праці.

Клас	Естетичний об'єкт			
	людина	природа	мистецтво	наука і праця
5	43%	57%		
6	46%	48%	6%	
7	54%	29%	15%	2%
8	41%	15%	33%	11%
9	35%	21%	32%	12%
10	39%	15%	28%	18%
11	34%	23%	25%	18%

Завдання педагога – виховання різнобічних естетичних потреб з урахуванням вікової послідовності їх засвоєння. Тому можливий тематичний розподіл бесід з естетичного виховання:

- 5 клас – "Барви слова"
- 6 клас – "Я і природа"
- 7 клас – "Прекрасне в живописі"
- 8 клас – "Музика як джерело натхнення"
- 9 клас – "Театр, балет, кінематограф"
- 10 клас – "Естетика людських відносин і почуттів"
- 11 клас – "Гармонія в науці і праці"

Пропонуємо цикл естетичних бесід для кожного класу з урахуванням вікових особливостей:

5 клас

- Про красиве мовити красиво
- Народна пісня
- Мамина колискова
- Добро і дружба як прояв прекрасного у казках

6 клас

- Природа – дивний митець
- Мій улюблений куточок природи
- Природа в живописі, музиці, художньому слові

7 клас

- Цікаве про натюрморт
- Як розвивалося мистецтво портрета
- Художники-пейзажисти – поети природи
- Погляд через століття (відомі всьому світу митці)

8 клас

- Скульптура – захована в камені музика
- Від Баха до Шопена
- Українські композитори-піснярі
- Найвідоміші твори Чайковського

9 клас

- Історія кіно
- Мій улюблений актор
- Поговоримо про театр
- Мистецтво балету
- Знайомі незнайомці: опера та оперета

10 клас

- Чим прекрасна людина?
- Людина обов'язку. Чи щаслива вона?
- Складові мужності
- Чи має людина право на недоліки?

11 клас

- Відчуй красу в кожній науці
- В пізнанні світу теж є сила поезії
- В чому гармонія праці?

Виховання емоційного ставлення до краси – довга, кропітка і цілеспрямована праця. Уже декілька років як класний керівник працюю у руслі естетичного виховання. Переконавшись, що вік учнів визначає взаємодію складових естетики, використовую вищезгаданий тематичний розподіл у плануванні основних виховних заходів, поєднуючи його з індивідуальними бесідами про ставлення людини до природи, мистецтва, праці, моралі. Форми роботи намагаюсь підбирати, мотивуючи специфічними віковими особливостями. Молодші підлітки тяжіють до колективних справ із реальними результатами, тому практикую виставки, концерти, екскурсії. Середній підлітковий вік прагне до самостійності, відстоювання почуття власної гідності. Тому їм пропонуються різноманітні турніри, конкурси. Із старшокласниками, котрі звертають увагу на самоаналіз і самовиховання, проводжу диспути і анкетування.

Ставлю за мету не навчити, а дати поштовх вчитися естетиці все життя. Здавалося б, можна прожити, не спілкуючись з прекрасним, або ж спілкуватися з ним, як виходить, на рівні "нерозвиненого смаку". Але ж тоді можна відмовитись від будь-яких інтелектуальних багатств, накопичених людством, що передавались із покоління в покоління. Народний артист С. Образцов сказав у одній із телепередач: "Що таке талант? Це вміння людини здивуватися льоту бджоли, кольору неба, вміння почути пташиний спів. Здивуватися і спитати себе: "А чому?" І захотіти відповісти на запитання хімічною формулою, математичним розрахунком, фарбами на полотні". Суть естетичної освіти у тому, що школяр повинен взяти із собою у доросле життя не тільки вміння розуміти і мидуватися прекрасним. Він повинен прагнути до самостійних нових зустрічей з гармонією, стати творцем краси, прагнути вносити її у всі сфери життя.

Н.М. Гмитрук

4. АВТОРСЬКІ ПРОГРАМИ "ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ", "ТЕАТРАЛЬНА МАЙСТЕРНІСТЬ"

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ

Авторська програма та тематичний план курсу

Пояснювальна записка

Ми живемо в неспокійному світі відчуження людини від своєї суті, відчуження від духовних джерел, які легко руйнуються без поденного їх плекання. Наша система навчання ще у недалекому минулому орієнтувала нас на задоволення матеріальних потреб, зневажаючи тисячолітню мудрість самовдосконалення особистості. Мабуть, тому і загубили ми ключ до душі підростаючого покоління, який мусимо відшукати, якщо хочемо припинити зниження моралі, інтелектуальну деградацію суспільства, розповсюдження соціальної апатії, втрату смислотворчих цінностей.

Суттєву роль у процесі духовного збагачення людини можуть відігравати естетичні начала, які пронизують її працю, побут, навчання, дозвілля, відносини з навколишнім оточенням. Вони допомагають відтворенню та трансляції естетичної культури в усій різноманітності світових зразків, впливають на розвиток стійких громадянських переконань, сприяють вихованню творчих особистостей шляхом забезпечення пріоритетності розвитку цих особистостей.

Саме тому існує необхідність сьогодні у створенні програми курсу "Естетичне виховання" для школярів випускних класів загальноосвітніх навчальних закладів та учнів професійно-технічних закладів освіти, вивчення якого впливатиме на молодь різнобічно, забезпечуючи її культурний розвиток, духовне зростання через активізацію внутрішніх резервів кожного та залучення до різних видів творчої діяльності з метою самореалізації здібностей підростаючого покоління.

Програму побудовано на методологічних принципах теорії естетичної науки, яка зумовлена загальнолюдськими цінностями, гуманістичною спрямованістю, національно-культурними традиціями, тісним зв'язком з вихованням учнів. Адже естетичне виховання є відображенням культурного прогресу нації та її традицій. Художньо-естетична сфера духовного життя людини і її якості формуються лише культурою. І лише через засвоєння культури людина творить себе, сприймає і перебудовує світ за законами краси. І чим багатший естетичний світ, тим яскравіші творчі можливості.

Досвід показує, що без прагнення людини до культурного зростання, до творчості, до задоволення духовних запитів не відбувається ні

соціальне, ні громадянське, ні професійне зростання особи відповідно до змісту сучасного виробництва і суспільного прогресу. Вдало жити і працювати у світі можливо тоді, коли навчитися бачити, відчувати, розуміти красу за законами естетики. А закони слід вивчати з метою розуміння їхньої суті, що і визначає зміст курсу "Естетичне виховання", програму якого розраховано на 50 годин навчання.

Мета програми

а) Ознайомлення учнів з художньо-естетичною спадщиною людства;
 б) вироблення свідомого ставлення до художньої діяльності, основ правильної ідейно-естетичної оцінки творів мистецтва, основ художньої грамотності та моральних цінностей;

в) залучення до художньої діяльності, до знаходження в суспільному житті себе через емоційне сприймання, бачення, переживання художньо-естетичних явищ, ствердження краси людських стосунків.

Опанування курсу "Естетичне виховання" повинно допомогти вирішенню таких завдань:

1) засвоєння теорії естетичної науки та практики, подолання обмеженостей учнів у сприйнятті чудового;

2) розвиток творчих можливостей учнів, їхніх естетичних потреб, художніх смаків, моральних стимулів, опанування обраних видів художньо-естетичної діяльності;

3) виховання культури почуттів та стосунків, емоційне сприйняття естетичних явищ.

Вирішенню цих завдань найбільш відповідає проблемне навчання з елементами пошукової діяльності учнів. Форми уроків, види проведення занять при цьому можуть бути різноманітними в залежності від художніх смаків, бажань викладача, завдань тієї чи іншої теми. Знаючи можливості учнів, викладач самостійно визначить, на якому конкретному художньому матеріалі можливе переконання, розкриття кожної теми, виконання творчих завдань.

Програма курсу поєднує у собі навчальну і виховну функції, що відповідає провідним тенденціям розвитку національної художньої освіти. Її побудовано на принципах гуманістичної педагогіки щодо розвитку та саморозвитку творчої особистості, головним з яких є *принцип природокомітливості педагогічного впливу*.

Його суть полягає у психолого-педагогічному впливі викладача на біологічну природу учнів, в обов'язковому врахуванні ідентифікаційних, вікових, індивідуальних можливостей учнів і того факту, що чим раніше їх прилучати до опанування витоків духовності, тим надійнішою буде основа для особистісного творчого зростання кожного.

Принцип культурнокомітливості навчання.

Його суть полягає в тому, щоб засобами предметного матеріалу постійно надавати учневі можливість вибору між добром і злом, навча-

ти його самостійності в обранні напрямів культурно-духовного зростання через пошук свого "Я", неповторність чи, навіть, унікальність своєї особистості.

Принцип соціокмітливості навчання.

Його суть полягає в тому, щоб кожен викладач на уроці був творцем духовного світу, в якому живуть і житимуть надалі його учні, щоб він навчився управляти цим неповторним світом так, щоб відкрилися можливості творчого самовдосконалення через стимуляцію в учнях почуття дослідників.

Принцип свободокмітливості навчання.

Його суть полягає у гармонізації взаємин викладача і учня, в переорієнтації навчання від гностичної моделі до створення діяльнісної парадигми змісту освіти, переорієнтації навчання на творчий розвиток особистості, самостійне прийняття учнем рішень. Гармонійне спілкування має глибокий духовний зв'язок, завдяки якому активізуються внутрішні зусилля учнів щодо самовдосконалення.

Принцип амбівалентності навчання.

Його суть полягає у дотриманні викладачем вимогливості стосовно учня, покарання, заохочення. Необхідно створювати на уроці такі ситуації, щоб молодь проймалася симпатією до викладача, бо добре навчаються учні лише у тих педагогів, яких вони поважають. Якщо ж учні відстають у навчанні, то це означає, що викладач застосовує у повсякденній роботі неефективні педагогічні технології. Таким чином, проблема не в учнях, а у застосуванні більш ефективних методів навчання, прийомів, сучасних інноваційних технік, а також у духовності того чи іншого викладача.

Принцип взаємної відкритості учня і викладача.

Його суть полягає в тому, що викладач не повинен виставляти себе перед учнями в ореолі знань, великого досвіду, впевненості. Іноді слід показати і свою невпевненість в деяких питаннях, дати зрозуміти, що труднощі і помилки бувають у всіх людей, але це не принижує їх, якщо є бажання позбутися помилок.

Принцип орієнтації навчання на саморозвиток особистості.

Його коріння – у світовій культурі, яка стверджує, що потенції дитини ще в ранньому періоді життя повинні реалізовуватися у процесі створення умов для самореалізації, доброзичливості, чесності, відкритості, творчої атмосфери навколо. Це надає можливість не тільки декларувати моральні принципи, а й дотримуватись їх.

Моделі, макети, наочні посібники, рефератні роботи, підготовлені учнями в ході навчання, можуть бути використані викладачем як ілюстративний матеріал. Важливо, щоб художньо-естетичні смаки проникли і у сферу дозвілля учнів, допомогли ствердженню його культурних форм, стали складовою частиною художнього сприйняття світу, сфор-

мували естетичні потреби, професійні навички. При цьому слід назавжди відмовитися від нав'язування учням готових висновків, рішень, світоглядних штампів. У процесі постійного діалогу учні повинні дійти до певних узагальнених висновків, поглядів, світоглядних позицій самостійно.

Програма курсу "Естетичне виховання"

Розділ 1. Світ чудового. Загальнолюдські аспекти опанування навколишнього світу.

Тема 1. Передумови виникнення естетики як науки. Мета, завдання курсу "Естетичне виховання"

Тема 2. Основні категорії предмета. Світ чудового та естетичне ставлення учнів до реальної дійсності.

Мета розділу.

- 1) Ознайомити учнів з шляхами, завданнями курсу "Естетичне виховання",
- 2) повідомити знання про основні естетичні поняття, закріпити їх системою вправ та творчих завдань,
- 3) навчити учнів багатогранності сприймання естетичних явищ, аналізу цих явищ та виробленню свідомих естетичних оцінок,
- 4) виховувати повагу до творчої праці людини, естетичні смаки, почуття чудового.

Основні поняття розділу.

Естетика, естетичне виховання, категорії естетики: чудове, трагічне, комічне, величне, огидне. Гармонійний розвиток, культура людини, естетичні явища, естетичні почуття, естетична оцінка, естетичний смак.

Учні повинні вміти:

1. Правильно сприймати багатогранні естетичні поняття, явища, аналізувати їх.
2. Правильно визначати поняття, володіти естетичною термінологією як складовою частиною культури мови та внутрішньої культури.
3. Мати уяву про естетичні почуття, естетичні смаки, естетичні ідеали суспільства.
4. Наводити вислови відомих людей про гармонійно розвинену особистість.
5. Написати творчу роботу за такими темами: "Моя перша зустріч з чудовим"; «Краю мій, моя Вітчизна»; «В океані рідного народу відкрито рідні береги».

Розділ 2. Естетична організація природного середовища людини.

Тема 3. Багатогранність форм естетичної діяльності людини.

Тема 4. Естетизація навколишнього середовища. Засвоєння учнями художньо-естетичної культури та загальнолюдських цінностей.

Тема 5. Роль світла, кольору, звука в організації навколишнього середовища. Поняття про кольорову гаму та колір як фактор психофізіологічного комфорту людини.

Тема 6. Поняття технічної естетики. Дизайн. Композиція. Художнє конструювання приміщень.

Тема 7. Дизайн одягу. Вимоги щодо його конструювання, варіанти його зразків.

Тема 8. Соціально-гігієнічні умови життя, навчання, праці людини.

Тема 9. Зони культурного відпочинку та змістовне дозвілля учнів.

Мета розділу.

Ознайомлення учнів з багатогранними формами естетичної діяльності людини, естетичними властивостями світу природи, соціально-гігієнічними умовами життя, навчання, праці людини: основними вимогами щодо конструювання одягу, основними поняттями технічної естетики, дизайном, художнім конструюванням приміщень;

показ ролі праці в історичному розвитку людства, становленні кожної особистості, а також взаємозалежності між загальним розвитком культури, результатами праці та розвитком особистості;

визначення ролі звука, світла, кольору в організації навколишнього середовища;

пробудження інтересу учнів до творчої діяльності, сприяння задоволенню учнями художньо-естетичної культури та загальнолюдських цінностей.

Основні поняття розділу.

Предметне середовище, естетична діяльність людини, художньо-естетична культура, кольорова гамма, психофізіологічний комфорт, технічна естетика, дизайн, художнє конструювання.

Учні повинні вміти:

1. Давати естетичну оцінку предметному середовищу, визначати естетичні фактори організації естетичного середовища, визначати різницю між поняттями "технічна естетика", "дизайн", наводити приклади з власного досвіду про позитивний вплив дизайнерських рішень в навчальній діяльності.

2. Відрізнати кольори, що допомагають зменшенню негативного впливу предметного середовища на стан здоров'я людини.

3. Вміти запропонувати заходи на прохання викладача щодо підвищення естетичної культури людини, змістовного проведення дозвілля.

4. Написати твір-мініатюру за темою "Що мені більше подобається в організації предметного середовища школи (училища)?"

Розділ 3. Краса природи та екологія навколишнього середовища

Тема 10. Природа – джерело чудового.

Тема 11. Природа і культура людини. Взаємозв'язок естетичної та екологічної культури.

Тема 12. Природа та іонізуюча радіація. Шляхи адаптації людини до конкретно-природних умов життя.

Тема 13. Створення безвідходних екологічних технологій та їх застосування.

Тема 14. Озеленення територій. Боротьба з шумом як засіб попередження захворювань.

Мета розділу.

Ознайомлення учнів з поняттями про красу природи як джерела чудового, з естетичними властивостями світу природи;

закладення основ правильного сприйняття оточуючого світу, оцінки природних явищ;

розкриття значення документів уряду про раціональне природо-використання ресурсів, сучасного рівня технологій безвідходного виробництва;

захист рослин, охорона тварин та риб;

сприяння засвоєнню екологічної культури, попередженню екологічних захворювань людини;

сприяння вихованню патріотичних почуттів до рідного краю.

Основні поняття розділу.

Краса природи, почуття природи, спілкування з природою, охорона природи, біосфера, екологія, іонізуюча радіація, безвідходні технології, екологічна культура.

Учні повинні вміти:

1. Розкривати відображені в науці та мистецтві зразки людського ставлення до природи.

2. Виявляти правильне сприйняття навколишнього середовища, давати оцінку природним явищам, культурі поведінки людини.

3. Мати уяву про сучасний рівень розвитку технологій безвідходного виробництва, будівництво водоохоронних об'єктів, захист рослин, охорону тварин та риб.

4. Відбирати із крупноформатних видань художні фотографії природних ландшафтів, рослинного та тваринного світу, фотодокументи, що фіксують загибель білкових форм матерії, репродукції мистецтва, в яких використано природні мотиви чи зразки природних явищ.

Розділ 4. Мистецтво в житті людини

Тема 15. Природа мистецтва, його функції, роль у вихованні творчо обдарованої молоді.

Тема 16. Художнє сприйняття витворів мистецтва як завершальний етап художньо-естетичного спілкування. Закони художнього сприйняття творів мистецтва.

Тема 17. Художній образ. Художня творчість особистості як початок узагальнення та втілення у життя творчих задумів людини.

Тема 18. Різноманітність видів та жанрів мистецтва в сучасній художній культурі людства.

Тема 19. Архітектура як вид мистецтва. Стили архітектури.

Тема 20. Скульптура. Види скульптури, її роль в естетизації навколишнього середовища.

Тема 21. Живопис та його жанри.

Тема 22. Графіка. Виразні засоби графіки. Поняття про естамп та його техніки.

Тема 23. Музика, її жанри, засоби та класифікація.

Тема 24. Художня література, її національні витоки та елементи.

Тема 25. Кіно, телебачення, їхні особливості як видів мистецтва.

Тема 26. Самодіяльно-танцювальне мистецтво та його народні витоки.

Тема 27. Ужитково-декоративне мистецтво та його народні витоки.

Мета розділу.

Розкрити природу мистецтва як художньо-образного відображення навколишнього світу;

сприяти засвоєнню учнями понять, уяви про специфіку мистецтва як особливу форму суспільної свідомості;

виховувати культуру сприйняття творів мистецтва шляхом активізації художньої діяльності учнів.

Основні поняття розділу.

Мистецтво, функції мистецтва, художнє сприйняття, художня творчість, види мистецтва, жанри, виразні засоби мистецтва.

Учні повинні вміти:

1. Відповідати на запитання викладача за темою розділу.

2. Орієнтуватися у різноманітності стилів, видів, жанрів мистецтва, в естетичних ідеалах кожної історичної епохи.

3. Розуміти, відчувати, любити мистецтво як передумову гармонійного розвитку особистості, демонструвати власні колекції виробів ужитково-декоративного мистецтва.

4. За пропозицією викладача підготувати розповідь про один із видів мистецтв, творчість того чи іншого майстра, зробити аналіз якості виробів місцевої промисловості, написати реферат та захистити його.

Розділ 5. Сучасні концепції естетики та мистецтва

Тема 28. Міфотворчість, символізм як створення митцями ілюзорної дійсності.

Тема 29. Позитивізм як теоретична основа натуралізму.

Тема 30. Естетика інтуїтивізму.

Тема 31. Психоданаліз та його сучасні інтерпретації.

Тема 32. Теоретичні пошуки сучасної естетичної думки: сюрреалізм, екзистенціалізм, література потоку свідомості, поп-арт, гіперреалізм, хеппенінг.

Мета розділу.

Розкрити зміст сучасних концепцій мистецтва та естетики;
закласти основи правильної ідейно-естетичної оцінки художніх творів;

сприяти засвоєнню учнями сучасних концепцій естетики та мистецтва, культури сприйняття сучасних творів мистецтва.

Учні повинні вміти:

1. Аналізувати сучасні концепції естетики та мистецтва.
2. Давати правильну оцінку художнім творам.
3. Розуміти пошуки сучасної естетичної думки.

Тематичний план предмета "Естетичне виховання"

№ розділу	Теми розділу	Кількість годин
Розділ 1	Світ чудового та загальнолюдські аспекти опанування навколишнього світу	3
Тема 1	Передумови виникнення естетики як науки. Мета, завдання курсу "Естетичне виховання"	1
Тема 2	Основні категорії предмету. Світ чудового як естетичне ставлення учнів до реальної дійсності. Написання творчої роботи "Моя перша зустріч з чудовим"	2
Розділ 2	Естетична організація предметного середовища людини	9
Тема 3	Багатогранність форм естетичної діяльності людини	1
Тема 4	Естетизація навколишнього середовища. Засвоєння учнями художньо-естетичної культури та загальнолюдських цінностей	1
Тема 5	Роль світла, кольорової гами в організації навколишнього середовища. Колір як фактор психофізіологічного комфорту людини	1
Тема 6	Поняття технічної естетики. Дизайн. Композиція. Художнє конструювання приміщень	2
Тема 7	Дизайн одягу. Вимоги щодо його конструювання. Варіанти його зразків.	1
Тема 8	Соціально-гігієнічні умови життя, навчання, праці	1
Тема 9	Зони культурного відпочинку та дозвілля	2
Розділ 3	Краса природи та екологія навколишнього середовища	5

№ розділу	Теми розділу	Кількість годин
Тема 10	Природа – джерело чудового	1
Тема 11	Природа і культура людини. Взаємозв'язок естетичної та екологічної культури	1
Тема 12	Природа та іонізуюча радіація. Шляхи адаптації людини до конкретно-природних умов життя	1
Тема 13	Створення безвідходних екологічних технологій	1
Тема 14	Озеленення територій. Боротьба з шумом як засіб попередження захворювань	1
Розділ 4	Мистецтво в житті людини	21
Тема 15	Природа мистецтва, його функції та роль у вихованні творчо обдарованої особистості	1
Тема 16	Художнє сприйняття витворів мистецтва як завершувальний етап художньо-естетичного спілкування. Закони художнього сприйняття творів мистецтва	2
Тема 17	Художній образ. Художня творчість особистості як початок узагальнення та втілення у житті творчих задумів людини	1
Тема 18	Різноманітність видів, жанрів мистецтва в сучасній художній культурі людства	1
Тема 19	Архітектура як вид мистецтва. Стилi архітектури	2
Тема 20	Скульптура. Види скульптури, її роль в естетизації навколишнього середовища.	2
Тема 21	Живопис та його жанри	2
Тема 22	Графіка. Виразні засоби графіки. Поняття про естамп	2
Тема 23	Музика, її жанри, засоби та класифікація	2
Тема 24	Художня література, її національні витоки та елементи	1
Тема 25	Кіно, телебачення, їхні особливості як видів мистецтва	1
Тема 26	Самодіяльно-танцювальне мистецтво та його народні витоки	2
Тема 27	Ужитково-декоративне мистецтво та його народні витоки	2
Розділ 5	Сучасні концепції естетики та мистецтва	7
Тема 28	Міфотворчість, символізм як створення митцями ілюзорної дійсності	1

№ розділу	Теми розділу	Кількість годин
Тема 29	Позитивізм як теоретична основа натуралізму	1
Тема 30	Естетика інтуїтивізму	1
Тема 31	Психоаналіз та його сучасні інтерпретації	1
Тема 32	Теоретичні пошуки сучасної естетичної думки: сюрреалізм, екзистенціалізм, література потоку свідомості, поп-арт, гіперреалізм, хеппенінг	3
Всього		45
	Виконання творчих завдань, участь у конкурсі художньої самодіяльності, проведення виставок ужитково-декоративного мистецтва	5
Ітого		50 годин

Л.М. Бернадська

СФЕРИ ПРОЯВУ ЕСТЕТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Питання семінару

1. Творчий потенціал сумлінної людської праці.
2. Людина – суб'єкт естетичної діяльності.
3. Природа як естетична цінність.
4. Естетична діяльність і культуротворчість.

Опорні питання семінару

Поняття про творчість, творчий потенціал та людську працю: її значення, зміст. Людина у філософській інтерпретації. Естетика людської діяльності – зміст поняття. Поняття природи. Естетична цінність природи. Людина і природа. Природа і культуротворча діяльність людини. Поняття культуротворчості.

Естетика і поетика смислу культуротворчості. Естетичне освоєння художніх творів через естетику культуротворчості, зокрема – через поетику смислу мистецтва.

Поетика як знайомство із зображувальними засобами, жанрами та формами мистецтва – системами художніх та естетичних цінностей.

Системний і комплексний підхід у сприйманні естетичних цінностей, розумінні, збереженні, накопиченні зразків культуротворчості – значимі свідчення прогресу культури, рівня цивілізації.

Поетика – синтез смислових систем, із яких складається художня творчість. Смислова система як "текст" (у широкому культурологічному значенні цього слова) і водночас – "контекст" для взаємозв'язаних із нею результатів естетичної творчості людини-митця та в цілому суспільства.

Вивчення і дослідження специфіки позначених контекстів та взаємодії їхніх смислів у творчих інформаційних системах категоріального "тезаурусу" культурології.

"Синтез смислів" як одне із нагальних особистісних завдань і надбання духовного багатства світової культури, включаючи національні мистецтва людства.

Окремі аспекти проведення семінару

У семінарі необхідно наголосити на тому, що художня культура є самостійним і цілісним явищем духовної культури людини та суспільства. Водночас художня творчість діалектично пов'язана із творчістю науковою та освітньою, утворюючи своєрідну культуротворчу систему.

Центральною підсистемою тут виступає синтетичний феномен – "естетика мистецтва". Для її тлумачення необхідно виходити із характерних для гуманізму наукових, художніх і педагогічних тенденцій особистості, що усвідомила себе і власну творчу діяльність у зазначених сферах.

Естетика – етика

(Екзаменаційні білети)

Білет 1.

1. Поняття "етика", "естетика". Їх зміст, функції предметів.
2. Естетичні засади хореографії.

Білет 2.

1. Пошук категорій етики та естетики. Історичний аспект.
2. Мета творчості.

Білет 3.

1. Категоріальний апарат етики.
2. Естетичні засади кіномистецтва.

Білет 4.

1. Категоріальний апарат естетики.
2. Структура моралі.

Білет 5.

1. Етико-правові норми діяльності ЗМІ.
2. Предмет мистецтва. Художній образ.

Білет 6.

1. Естетичні засади музичного мистецтва.
2. Фантазія і образний експеримент.

Білет 7.

1. Естетичні засади телебачення.
2. Митці і вчені.

Білет 8.

1. Особливості пізнання у художній творчості.
2. Культура і глобальні проблеми сучасності.

Білет 9.

1. Трагічне та його суть.
2. Розвиток естетичних та етичних вчень в епоху Нового часу.

Білет 10.

1. Проблемні полюси естетики: практичне і теоретичне.
2. Розвиток естетичних та етичних вчень в епоху Відродження.

Білет 11.

1. Комічне та його суть.
2. Розвиток естетичних та етичних вчень в епоху Середньовіччя.

Білет 12.

1. Поліфункціональність мистецтва.
2. Розвиток естетичних та етичних вчень в епоху Античності.

Білет 13.

1. Прекрасне і потворне в естетиці.
2. Поняття моралі і моральності.

Білет 14.

1. Мистецтво як результат свосвідної діяльності людини.
2. Категорії етики.

Білет 15.

1. Актуальне і вічне у творчості.
2. Естетичні засади циркового мистецтва.

Білет 16.

1. Життя і щастя як категорії моралі.
2. Прикладне і декоративне мистецтво: його естетичні засади.

Білет 17.

1. Сутність моралі.
2. Естетичні засади театрального мистецтва.

Білет 18.

1. Функції моралі.
2. Естетичні засади літератури.

Білет 19.

1. Мораль і етична культура.
2. Естетичні засади театру.

Білет 20.

1. Історичне виділення моралі у сферу вільного вибору між добром і злом.
2. Естетичні засади живопису і графіки.

Білет 21.

1. Актуальні проблеми етики та їх значення для розвитку загальнолюдських проблем.
2. Естетичні засади скульптури.

Білет 22.

1. Моральний вибір і ціннісні орієнтації особистості.
2. Естетичні засади декоративного мистецтва.

Білет 23.

1. Мораль і глобальні проблеми сучасності.
2. Естетичні засади архітектури.

Білет 24.

1. Мораль і культура спілкування.
2. Творчість як об'єкт естетичного аналізу.

Білет 25.

1. Художня культура України в системі світової культури.
2. Категорії естетики.

Білет 26.

1. Мораль і глобальні проблеми сучасності.
2. Джерела багатогранності видів мистецтва.

Білет 27.

1. Моральне виховання: проблеми і перспективи.
2. Художній образ. Його сутність.

Білет 28.

1. Художня культура в ЗМІ.
2. Структура естетичної свідомості.

Білет 29.

1. Естетичне почуття.
2. Художній метод як спосіб образного мислення.

Білет 30.

1. Художній твір і його структура.
2. Національне і світове у мистецтві.

Білет 31.

1. Психологія художньої творчості.
2. Естетичний смак.

Білет 32.

1. Психологія художнього сприйняття.
2. Краса, істина, добро в естетиці.

Білет 33.

1. Становлення творчої особи. Творчість як об'єкт естетичного аналізу.
2. Зміст і форма у мистецтві.

Білет 34.

1. Естетичний і художній ідеал.
2. Соціальні функції мистецтва.

Білет 35.

1. Естетичні принципи сучасного мистецтва України.
2. Естетичне виховання: проблеми і перспективи.

ТЕАТРАЛЬНА МАЙСТЕРНІСТЬ

Пояснювальна записка

Програма навчання розрахована на чотири роки.

Мета. Виховання естетично розвиненої особистості; допомога молоді у виборі майбутнього життєвого шляху, розвиток акторських здібностей, сценічної культури мовлення.

Вивчаючи курс "Основи акторської майстерності", гуртківці оволодівають теорією театрального мистецтва, знайомляться з кращими зразками світової драматургії, працюють над постановкою голосу, беруть участь у практичній діяльності шоу-театру, виступають у ролі ведучих та акторів концертів, шоу-програм, дискотек.

На теоретичних заняттях формується система уявлень про світову культуру (*кіно, образотворче мистецтво, музичне та хореографічне мистецтво, традиційні свята різних народів* тощо).

Заняття проходять двічі на тиждень за такою схемою:

I заняття:

1 година – спецкурс "Театр".

1 година – загальний тренаж, етюдна робота (*для всієї групи*).

II заняття:

1 година – акторська майстерність / сценічна мова – I підгрупа.

1 година – сценічна мова / акторська діяльність – II підгрупа.

Паралельно із засвоєнням теоретичних знань гуртківці набувають і практичні навички. Учні, які добре вчаться і мають від природи хороші акторські здібності, отримують ролі-дублі у номерах основного складу шоу-театру і окрім занять у своїй групі відвідують зведені репетиції у групі основного складу, допомагаючи старшим гуртківцям у роботі над номером або шоу-програмою.

Гуртківці мають знати й оперувати такими поняттями, як *театральне мистецтво, театральний костюм, грим, реквізит, техніка сцени, система К. Станіславського, елементи акторської психотехніки, драматургія, композиція, тема, ідея, конфлікт, надзавдання, мізансцена*.

Гуртківці повинні вміти: працювати за будь-яких умов, створювати етюди й аналізувати їх, застосовувати на практиці елементи акторської психотехніки, виконувати поставлене акторське завдання, імпровізувати, спілкуватися з публікою, триматися на сцені.

Наприкінці навчального року проводиться академ-концерт, у якому демонструються напрацьовані за рік етюди.

Програма першого року навчання

Спецкурс "Сценічна мова"

На першому році навчання гуртківці знайомляться з теорією театрального мистецтва з основами театральної етики, костюмом, гримом,

реквізитом, бутафорією, сценографією, читають драматичні твори, знайомляться з творчістю видатних акторів та режисерів, відвідують театри.

I. Постановка голосу

(Теоретичні заняття – 6 год.; практичні – 30 год.).

1. *Анатомія мовного апарату*. Будова і механізм керування. Центральний і периферичний відділ. Рухомі й нерухомі частини. Артикуляційна система.

2. *Дихання*. Будова дихального апарату. Діафрагма. Черевний прес. Типи дихання. Вправи на види дихання, комбінування типів та вправи на вироблення носового дихання.

3. *Голос*. Робота над ним. Характеристика мовного голосу. Сила, тембр, діапазон. Гігієна голосового апарату. Самомасаж м'язів, які беруть участь у мовленні.

4. *Дикція й артикуляція*. Робота над постановкою голосу. Тренувальні вправи на вимову звуків. Артикуляційні вправи для язика, щелеп, губ.

5. *Координація голосу і рухів*. Тренувальні вправи для органічного поєднання мови і рухів.

6. *Мова в житті й на сцені*. Поняття сценічної мови.

II. Основи акторської майстерності

(Теоретичні заняття – 31 год.; практичні заняття – 5 год.).

1. *Вивільнення м'язів*. Центр тяжіння і точки опори. Визначення м'язів, які несуть навантаження, їхнє використання.

2. *Дія "якби"*. Пропоновані обставини. Продуктивна дія, предметна дія, прелюдія.

3. *Уява і фантазія*. Розвиток уяви і фантазії в реальній та уявній площині. Бачення внутрішнього зору. Кінострічка бачень. Уява як помічник для пригадування забутого матеріалу.

4. *Увага*. Розвиток невимушеної уваги в реальній площині. Розвиток вимушеної уваги в уявній площині. Роздвоєна увага.

5. *Віра і сценічна наївність*. Розвиток віри в неіснуюче, уміння бачити себе нереальним життям. Звірі, предмети.

6. *Мізансцена*. Уміння будувати мізансцени. Пристосування. Індивідуальні, групові, масові мізансцени.

7. *Надзавдання*. Поняття. Уміння формулювати. Надзавдання індивідуальні та глобальні.

8. *Наскрізна дія*. Допоміжна частина в осмисленні дії.

9. *Етюдна робота*. Поняття про етюд як органічну психофізичну дію. Уміння виконувати поставлене завдання. Створення етюдів. Індивідуальні, парні. Групові й масові етюди.

III. Спецкурс "Театр"

1. *Виникнення театрального мистецтва*. Зародження театру. Мисливські танці. Стародавній театр. Церковний театр епохи Відродження. Театр до революції. Радянський театр. Сучасне театральне мистецтво.

2. *Режисер, художник, композитор.* Види театрального мистецтва. Синтегичність театру. Драматургія. Професійний і самодіяльний театр. Робота режисера.

3. *Дійові особи і виконавці.* Актор – головна фігура в театральному мистецтві. Актор – професія чи покликання. Видатні актори минулого і сучасності.

4. *Світло, шум, бутафорія.* Техніка і технологія сценічного життя. Робота за лаштунками. Театральні цехи. Сценографія.

5. *Костюми і грим.* Короткий екскурс в історію костюма. Костюм – доповнення до образу. Грим і основи гримування.

6. *Театральна етика.* Правила поведінки в театрі під час вистави. Квіти, оплески.

IV. Самостійна робота

1. *Читання п'єс.* Обговорення теми, ідеї, конфлікту:

– Б. Шоу "Пігмаліон";

– В. Шекспір "Ромео і Джульєтта", "Сон у літню ніч";

– Ж.-Б. Мольєр "Тартюф", "Лікар мимоволі";

– М. Метерлінк "Синій птах", Т. Вільямс "Скляний звіринець";

– Карло Гоцці, Карло Гольдоні.

2. *Підготовка виступів:*

– історія театру;

– мій улюблений актор;

– мій улюблений режисер;

– цікаві події з життя театру тощо.

3. *Відвідування театру.* Перегляд і обговорення вистави. Визначення теми, ідеї, конфлікту.

V. Репетиційний період. Робота над номерами, шоу-програмами, виступи на концертах

Програма другого року навчання

Програма передбачає закріплення та вивчення нових елементів акторської психотехніки, триває робота над удосконаленням мовного апарату.

1. Робота над постановкою голосу

(Теоретичні заняття – 10 год.; практичні заняття – 26 год.).

1. *Мовний апарат та його тренування.* Тренаж мовного апарату. Комплекс вправ для м'язів обличчя і тіла, що беруть участь у мовленні.

2. *Техніка дихання та постановки голосового апарату.* Тренаж дихальної системи.

3. *Конферанс.* Історія виникнення конферансу. Види. Академічний конферанс. Естрадний, сольний і репризний.

4. *Дикція й артикуляція.* Тренаж.

II. Акторська майстерність

(Теоретичні заняття – 36 год.; практичні заняття – 36 год.).

1. *Відчуття правди*. Уміння органічно діяти у запропонованих обставинах. Перенесення відчуття правди на оточуючі предмети.
2. *Логіка і послідовність*. Створення логічної послідовної лінії фізичних дій.
3. *Зміна ставлення до місця дії, до партнера, до предмета*.
4. *Емоційна пам'ять*. Розвиток п'яти органів відчуття. Розвиток емоційної пам'яті. Ланки. Ланки зовнішні та внутрішні.
5. *Спілкування*. Органічний процес спілкування. Умови. Пристосування. Робота з розвитку органічного, безперервного процесу спілкування.
6. *Характерність*. Вправи на вивчення і оволодіння характерністю. Дія від себе у пропонуванних обставинах.
7. *Темпоритм*. Поняття: темп, ритм, такт, метр. Вивчення темпоритму дій. Від темпоритму до почуття.
8. *Етюдна робота*. Етюди на всі елементи акторської психотехніки. Уміння виконувати поставлене завдання, визначати тему, ідею. Конфлікт, події. Імпровізація.

III. Святкова культура

1. *Українські народні свята*. Знайомство з традиційними українськими святами. Циклічність свят. Українська обрядовість.
2. *Церковні й календарні свята*.
3. *Свята стародавнього світу*. Греція: великий і малий Діонісій, Панафінеї. Олімпійські ігри. Рим: сатурналії, гладіаторські бої.
4. *Свята і відпочинок у Японії, Китаї, 108 ударів дзвонів*. Снігові свята, свято квітів – Японія. Китайський цзоюван (домовик) і паперові змії.
5. *Середньовічна сміхова культура*. Карнавали.
6. *Сучасні свята*. Традиційні свята ДЮОУ. Презентації, фестивалі, конкурси. Свята просто неба, народні гуляння, маніфестації.
7. *Читання п'єс*. П'єси корифеїв українського театру: І. Котляревський "Наталка Полтавка", М. Старицький "За двома зайцями", М. Кропивницький "Дай серцю волю – заведе в неволю", Леся Українка "Лісова пісня", В. Коломієць "Фараони". Знайомство з особливостями української драматургії.
8. *Підготовка виступів на теми*:
 - "Українські актори театру і кіно";
 - "Українські режисери і драматурги";
 - "Зародження і становлення українського театру".
9. *Відвідування театру*. Перегляд вистави. Аналіз.

IV. Репетиційний період. Робота над номерами та шоу-програмами

Програма третього року навчання

Третій рік навчання є визначальним в оволодінні акторською майстерністю.

I. Основи сценічного мовлення

(Теоретичні заняття – 30 год.; практичні заняття – 42 год.).

1. *З історії українського сценічного мовлення.* Історичні етапи становлення української мови. Видатні митці слова, актори і робота зі словом.

2. *Інтонація.* Поняття про інтонацію, її мовні функції. Закономірності. Правильне фразування як головний засіб виразного читання.

3. *Частини мови, мовні такти.* Паузи логічно-граматичні, психологічні. Логічний наголос. Правила логічного наголошення слів.

4. *Мелодика мови.* Середній (нормальний) тон. Інтервали, спрямування тону, його відносна висота.

5. *Розділові знаки.* Виразне читання. Інтонування розділових знаків у реченні.

6. *Звукові компоненти інтонування.* Темп, ритм, тембр. Почуття – міміка – тембр. Координація звукових елементів, перспектива розвитку думки.

II. Робота актора над образом

Розвідка розумом: обставини ролі, ставлення до партнерів, надзавдання і наскрізна дія, образ образу, тематичний і логічний розбір тексту ролі. Завдання, способи вирішення поставленого завдання, перспектива ролі. Конфлікт.

III. Історія мистецтв

1. *Образотворче мистецтво.* Живопис, графіка, скульптура. Основні поняття. Знайомство з основами техніки. Напрями, відмінності у стилях. Відомі художники. Демонстрація репродукцій.

2. *Балет.* Мисливські танці – основа зародження сучасної хореографії. Народний, бальний, спортивний, естрадний – різні напрями танцювальної техніки. Танці народів світу. Перегляд відеокасет.

IV. Спецкурс "Театр"

1. *Читання п'єс.* М. Кропивницький, М. Старицький, І. Карпенко-Карий, І. Кочерга "Свіччине весілля", І. Микитенко "Диктатура пролетаріату", О. Довженко, О. Вампілов "Минулим літом у Чулимську", О. Пушкін "Маленькі трагедії".

2. *Підготовка виступів із тем:*

– з історії образотворчого мистецтва;

– з хореографії.

3. *Відвідування театру.* Перегляд п'єс. Обговорення.

4. *Репетиційний період.* Робота над шоу-програмами та номерами.

Програма четвертого року навчання

Четвертий рік навчання є завершальним етапом у навчанні гуртківців шоу-театру.

I. Сценічна мова

(Теоретичні заняття – 44 год.; практичні заняття – 100 год.).

1. *Виконавська майстерність читця*. Вибір матеріалу для читання. Текст і підтекст. Авторська мова і мова персонажу. Увага читця, вивільнення м'язів. Роль міміки в роботі читця. Жести та їхня класифікація. Аудиторія.

2. *Вивчення літературного твору*. Життєвий зміст твору. Ідейно-тематичний аналіз. Мова, манера виконання і образи. Читання по книзі, вивчення напам'ять.

3. *Творча робота читця над реквізитами літературно-художніх творів*. Робота над байкою. Робота над віршами. Основні правила читання віршів. Особливості читання героїчних, романтичних, ліричних віршів. Робота над баладою. Робота над гумористичними жанрами. Читання гуморески, монологу, фейлетону. Робота над казкою та сюжетним оповіданням.

II. Робота актора над образом

Практичне втілення раніше здобутих теоретичних знань. Самостійна робота над образом у шоу-програмах, мініатюрах, естрадних номерах.

III. Історія мистецтв

1. *Музика, основи музичної грамоти*. Видатні майстри класичної музики. Стилї й напрями сучасної музики. Групи музичних інструментів. Прослуховування й обговорення музики.

2. *Кіно*. Брати Люм'єр та створення кіноіндустрії. Техніка і технологія кіномистецтва. Актор і режисер у кіно. Етапи становлення українського кіномистецтва. Перегляд шедеврів світового кіно.

IV. Спецкурс "Театр"

1. *Читання п'єс*: Б. Брехт "Матінка Кураж"; Т. Вільямс "Скляний звіринець"; Ж.П. Сартр на вибір; Гібсен "Ляльковий дім"; А. Чехов на вибір; О. Грибоєдов "Горе з розуму"; В. Маяковський "Клоп" і "Баня"; М. Булгаков на вибір; Г. Горін на вибір; Е. Радзінський на вибір.

2. *Підготовка виступів на теми*:

– "Театральний режисер";

– "Театральний актор";

– "Незвичайна форма роботи театру".

3. *Відвідування театру*. Перегляд і обговорення вистави.

V. Репетиційний період. Робота над номером чи виставою

Вправи на розвиток музично-вокальних здібностей, уяви, фантазії, уваги

I. Вправи з акторської майстерності.

1. Вправи-порівняння.

а) Завдання першого рівня складності: (учитель пояснює, що музика, колір можуть виражати почуття: роздає дітям квадратики). "Просигналізувати" свій настрій (веселий, сумний, похмурий тощо) кольоровими квадратиками.

б) Завдання другого рівня складності: "Музичний світлофор".

(Діти одержують шість карт із графічним зображенням на них дитячого обличчя з мімікою: радості, суму, гніву, подиву, уваги, задумливості). Послухати музичну п'єсу, просигналізувати її настрій картками.

в) Завдання третього рівня (*ускладнені*): Придумати, які казкові герої могли б затанцювати або заспівати під ці музичні твори (Баба Яга, П'єро, Незнайко, Карабас-Барабас, Дюймовочка, Снігова Королева).

2. Образно-асоціативні тренінгові вправи.

Вправа "Мешканець країни"

(Учитель пропонує початок гри-казки: "За сімома горами, за сімома морями, за сімома лісами існує країна Вітрів. У ній живуть різні вітри. Зараз кожен із вас буде мешканцем цієї країни і розповідь про себе").

1-й рівень.

– Який я вітер? Описати свій характер, придумати своє ім'я.

2-й рівень.

Виразити свій настрій вітру у рухах, створити "німий" танець.

3-й рівень.

Задумати образ вітру і відтворити його у рухах так, щоб інші діти розгадали характер образу.

Вправа "Герої на сцені"

1-й рівень.

Впізнати чи уявити ім'я, характер, настрій казкового героя за їхніми музичними портретами. (Наприклад, Карабас – марш, Мальвіна – вальс, Буратіно – полька).

2-й рівень.

Вибрати героя з казки і створити танцювальний образ ("Ми на репетиції у театрі: хто з героїв вийшов на сцену?").

II. Ігри та вправи на розвиток акторської уваги

1. "Будь уважний!"

Мета. Стимулювання уваги; навчити швидко й точно реагувати на звукові сигнали.

Діти крокують під мелодію маршу. На слово "зайчики", вимовлене ведучим, діти повинні почати стрибати, на слово "коники" – ніби бити "копитами" об підлогу; "раки" – задкувати; "пташки" – бігати, розкинувши руки; "лелека" – стояти на одній нозі.

2. "Канон"

Мета. Розвиток довільної уваги.

Гра проходить під маршову музику. Діти стоять один за одним, поклавши обидві витягнуті руки на плечі того, хто стоїть попереду. Почувши перший музичний такт, підносить праву руку вгору перший гравець, на другий такт – другий гравець і т.д. Коли праву руку піднесуть усі діти, на черговий такт починають підносити в тому самому порядку ліву руку. Піднісши ліву руку, починають по черзі опускати під музику руки вниз.

3. "Друкарська машинка"

Мета. Розвиток довільної уваги.

Кожному гравцеві присвоюється 1–2–3 літери алфавіту (залежно від кількості учасників, щоб усі літери були розподілені). Потім придумується слово або фраза з 2-3 слів. На сигнал ведучого учні починають "друкувати" (оплески). Коли слово буде "надруковане", всі дружно плескають.

4. "Кульгава мавпа"

Мета. Розвиток довільної уваги; тренування переключення уваги.

За командою ведучого учасники гри, які сидять у колі, повинні уявляти себе кульгавою мавпою доти, доки не буде команди "стоп!". Якщо під час виконання завдання хтось відволікається, то повинен плеснути в долоні, після чого продовжити роботу. Далі ведучий дає таку команду: "Заплющити очі... Увага, даю завдання, не думайте про "кульгаву мавпу". Почали!". Проходить 30-120 секунд під "мляві оплески". "Стоп!".

III. *Ігри та вправи на розвиток уваги.*

Вправа 1. "Годинник"

Мета. Тренування репродуктивної уваги.

Ведучий повідомляє учням, що на годиннику з циферблатом можна поміняти стрілки місцями. При цьому і час, відповідно, теж зміниться. Так, наприклад, якщо годинник показував десятю годину, то після заміни стрілок місцями час буде – одинадцята година 50 хвилин (доцільно продемонструвати на макеті годинника або намалювати на класній дошці).

Далі учням пропонується, напружуючи уяву, визначити, який час будуть показувати стрілки, якщо їх поміняти місцями, коли на годиннику: а) за п'ять дванадцять; б) за одинадцять одинадцять; в) за двадцять дев'ять хвилин третя тощо.

Вправа 2. "Що нагадує чорнильна пляма?"

Мета. Тренування дивергентної уваги.

Ведучий прикріплює до класної дошки плакат із великою чорнильною плямою. Учні упродовж 1-2 хвилин відмічають у себе в зошитах усі ті предмети, явища, сцени, які їм нагадує чорнильна пляма або окремі її частини. Потім відбувається обговорення.

Аналогічну вправу можна виконувати під час екскурсії з учнями. Об'єктами спостережень можуть бути хмари на небі, тіні навколишніх предметів тощо.

Ігри для розвитку уяви (за методикою Є.В. Зайки)

1. Перехоплення закодованих повідомлень.

У грі беруть участь 4 основні учасники, які грають два на два. Перший гравець повідомляє вголос своєму партнеру закодоване за допомогою пари предметів слово, і партнер повинен упродовж 30-60 с розшифрувати повідомлення. Гравці другої команди, почувши повідомлення першого гравця, повинні упродовж того самого часу записати свій варіант відповіді.

Призовий бал одержує одна з команд за умови, що інша не впоралася із завданням. Якщо обидві сторони відгадали слово, бал не зараховується нікому. Якщо ж перший гравець невдало закодував слово, його команда отримує штрафний бал.

Гра організовується так, щоб кожна із команд по черзі називала свої закодовані слова і кожен із партнерів виконував свої функції по черзі. Інші гравці забезпечують головних учасників словами, які потрібно кодувати, а також виконують функції суддів.

2. Передача асоціацій по ланцюжку.

Гравці розсідаються в ланцюжок. Ведучий передає першому гравцеві смужку паперу з написаною на ній фразою. Перший гравець на іншій смужці паперу швидко записує якусь асоціацію на задану фразу і передає свою асоціацію третьому і т.д. Під час обговорення результатів гравці аналізують відповіді, та пропонують свої, більш оригінальні, асоціації.

IV. Ейдотехнічні вправи для розвитку пам'яті та уяви

Вправа 1

Узяти в руки якийсь предмет (ключ, годинник, книжку тощо), оглядати його уважно упродовж 30 с. Після цього, заплющивши очі, спробувати якомога точніше відтворити його. Якщо деякі деталі не уявляються чітко, необхідно поглянути на предмет знову, а потім, заплющивши очі, уявити їх і т.д. – до повного відтворення предмета. Зайнявшись іншою діяльністю, через 20-30 хвилин спробувати описати предмет, не дивлячись на нього.

Вправа 2

Вибрати три сюжети для роздумів (наприклад, кінофільм, плани на завтра, особисті спогади). Присвятити 3 хв. на роздуми про кожен із сюжетів. Під час перших трьох хвилин думати тільки про перший сюжет, потім перейти до другого, нарешті, до третього. Під час кожної фази необхідно уникати розсіювання думок і особливо згадок про інші сюжети.

Вправа 3

Уявити обличчя людини, яку часто бачите (когось із батьків, знайомих тощо). Спробувати його детально описати. Якщо виникли труднощі, необхідно при нагоді доповнити уявлення про обличчя тієї людини в безпосередньому спостереженні за нею й розпочати вправу заново доти, доки не уявлятимете обличчя зовсім чітко, в усіх деталях.

V. Ігри на розвиток пам'яті

1. "Античас"

Мета. Підвищити продуктивність пам'яті. Кожному із учасників пропонується тема для невеликої розповіді (наприклад, "Театр", "Магазин", "Прогулянка на природу" тощо).

Отримавши тему, учасник повинен розкрити її, описуючи всі події в ній у зворотному порядку.

2. "Відтворення за кодом"

Мета. Розвиток логічної пам'яті, уваги.

Варіант 1

Ведучий демонструє по порядку 5-10 знайомих предметів. Учні при цьому вимовляють уголос назву предмета і записують у рядок початкову літеру назви кожного предмета. Наприклад:

"ваза" – "осел" – "лінійка" – "годинник" – "аркуш" – "Волга". Після цього учні відтворюють назви предметів за кодовим словом.

Варіант 2

Ведучий задає будь-яке слово (наприклад: весло, ялинка, вовк тощо). Кожен учень, розшифровуючи код, придумує свій індивідуальний набір слів (іменників) і повідомляє групі.

[Див.: "Позакласний час", 2006. - № 17-18].

5. ВЗАЄМОДІЯ МИСТЕЦТВ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ ПОЧУТТІВ ТА УПОДОБАНЬ ШКОЛЯРІВ

Якщо людині судилося бути Богом, то престолом її буде книга. Ця давня мудрість лаконічно сформулювала значення людського розуму. Але душа людини мусить бути наповнена тим божественним нектаром, ім'я якому – краса. Вона вічна, бо живе у картині, в музиці, у слові, в мармурі, у ганці. Людина, котра творить вічність, рівна Богові, але не менший дар потрібен, щоб зрозуміти, відчутти досконалість, створену кимось.

Література як і будь-яке мистецтво – "це час і простір, в якому живе краса людського духу" (В. Сухомлинський). Вона й творить естетичну культуру особистості. Це дуже важливо тепер, в часи тотального духовного запустіння, коли Україна успішно реалізує програму американського стратега Даллеса, який ще у 1945 р. пропонував знищувати народ не війною, а ідеологією маскультури. Він вважав, що маскультура може непомітно підмінити справжні цінності фальшивими, вона відображає і прославляє найганебніші людські почуття. Покоління, виховане на низькопробних фільмах, беззмістовних і вульгарних шоу, на бульварному читиві, втратить традиційні естетичні орієнтири – глибинні пласти народної культури, твори високого мистецтва – і потоне у болоті духовної лінії і розбещеності.

Небезпека появи такого покоління на Україні уже існує. Що може протиставити у такій ситуації школа?

Школа повинна поставити естетичне виховання на такий рівень, щоб формувати культурну особистість, яка здатна на труд душі, себто на досягнення прекрасного, щоб мистецькі цінності стали духовною потребою юних.

Ми вважаємо проблемою естетичного виховання у школі те, що учні вивчають музику і образотворче мистецтво як предмети до 8-9 класу, а у 9-11 класах, коли у молоді формуються естетичні смаки, її позбавляють можливості споглядати мистецькі твори і вчитися розуміти їх. Що там гріха таїти, навіть вчителі-філологи часто не вміють добре "читати" музичні, живописні, скульптурні твори, не маючи відповідних знань, а самих лише почуттів для розкриття мистецького задуму мало. Безумовно, тонкощами аналізу володіють спеціалісти, але сформувати вміння слухати, бачити, відчувати, співпереживати – це під силу вчителеві літератури, якщо він викладатиме свій предмет як вид мистецтва у взаємодії з іншими. Адже зміст багатьох літературних творів таїть у собі розкриття специфіки інших видів мистецтв і навпаки, музичні, живописні твори, фільми, вистави, пам'ятки архітектури

поглиблюють сприйняття поезії чи прози, тому що митці часто користуються схожими засобами творення.

"Зв'язки між видами мистецтва не просто існують, вони функціонують у часі" (О. Бандура). Цю думку можна розвивати в напрямі визначення спільних засад:

- положень (методів, напрямків, стилів, шкіл);
- тем (в певні історичні періоди – свої герої, сюжети, конфлікти);
- понять (зміст, форма, типовість, ідея);
- термінів (пейзаж, етюд, ноктюрн, портрет, елегія, які "переносяться" з одного виду мистецтва в інші).

Усе це свідчить на користь комплексного підходу до викладання літератури у взаємодії з іншими видами мистецтв.

Оскільки проблема естетичного виховання школярів не залишалася поза увагою науковців та методистів, зокрема, це стосується праці Г. Шевченко "Естетическое воспитание в школе", Н. Волошиної "Естетичне виховання учнів у процесі вивчення літератури", Б. Йєменського "Мудрость красоты: о проблеме эстетического воспитания", Н. Миропольської "Формувати почуття прекрасного", то питання взаємодії і синтезу мистецтв на уроках літератури є складовою вище названої проблеми.

Методологічною працею з цього питання є наукова праця І. Франка "Із секретів поетичної творчості".

Однією з перших спроб допомогти вчителю у цьому питанні був посібник О. Бандури "Міжпредметні зв'язки в процесі вивчення української літератури". Згодом з'явилися посібники Л. Нечволод і Н. Прибиловської "Українська література. 10-11 клас", С. Жили, З. Шевченко, Л. Шоповалової та П. Яковенко, почастішали журнальні публікації на цю тему. Здебільшого в них йдеться про деякі паралельні зіставлення творів різних видів мистецтв, методику використання творів образотворчого мистецтва, музики, кіно на уроках літератури.

У нашому дослідженні зроблено спробу комплексного підходу до проблеми застосування мистецьких творів під час вивчення літератури в школі на основі власного вчительського досвіду.

Студіюючи фахову літературу, приходимо до висновку, що можливості цієї теми невичерпні. Якщо йдеться про реальні міжпредметні зв'язки, то їхнє здійснення можливе до дев'ятого класу, коли вивчається образотворче мистецтво і музика, але це дещо інше, ніж творення уроку красного письменства шляхом взаємодії мистецтв. Такий підхід вимагає від словесника додаткових знань про їхню специфіку та про культуру як цілісну систему, хоча, безумовно, творчого вчителя захопить процес освоєння материків живопису, музики, балету, архітектури, театру і кіно.

Завдання нашого дослідження – довести, що засобами різних видів мистецтв можна:

– спонукати учнів до активного осмисленого сприймання музики, малярства, скульптури, архітектури, фільмів, вистав через уроки літератури;

– сприяти інтелектуальному, емоційному динамічному сприйняттю творів мистецтва, вводячи учня у світ загальнолюдських цінностей за допомогою художніх образів;

– активізувати такі психологічні процеси як пам'ять, уяву, фантазію і цим самим формувати творчу особистість, здатну висловити через слово свої почуття і розуміння творчих мистецьких творів:

– сприяти кращому засвоєнню програмового матеріалу шляхом участі різних органів чуття: зорових, слухових;

– забезпечити єдність навчання і виховання шляхом розвитку інтелекту, розширення світогляду і формування естетичних уподобань, моральних принципів, критичного ставлення до низькопробних витворів;

– акцентуючи увагу на найкращих мистецьких творах, давати учням певний обсяг знань, необхідних для аналізу, формувати вміння і навички роботи з ними, цим самим удосконалюючи літературознавчі знання.

На нашу думку, розв'язання цих завдань дасть, змогу вчити учнів не лише споглядання, а й глибокого розуміння мистецьких творів, сприятиме розвитку інтелекту, мислення, естетичному вихованню молоді людини, яка нині кинута зараз на поталу маскультури, і найголовніше – вивчати літературу як мистецтво слова.

Я практикую такі уроки, які умовно називаю:

– комплексними

– театральними

– кіно

– уроками за методом Чурльоніса.

Пропонуємо використання різних творів: живописних, музичних, скульптурних, архітектурних, кіно і телефільмів, театральних вистав, які підібрані відповідно до теми уроку літератури (створених за літературним твором або схожих за ідейно-тематичним змістом, жанром, стилем). Основний принцип підбору – естетична цінність і глибока художня сутність.

Коротко схарактеризуємо основні форми роботи на уроках літератури.

Комплексні уроки – це уроки, на яких використовуються різні види мистецтв. Такий підхід застосовуємо при вивченні оглядових тем, де характеризується стиль епохи і різні літературно-мистецькі напрямки та течії (бароко, ренесанс, класицизм, сентименталізм та ін.).

Для підсилення сприйняття ідейно-художньої сутності барокових творів К. Зіновіва та І. Величковського використовуємо для роботи на уроці живописні роботи В. Реклинського "Свята Уляна" та невідомого художника "Святі великомучениці Варвара і Катерина", уривки з "Хорових концертів" А. Веделя, М. Березовського, Д. Бортнянського для

прослуховування, демонструємо фотознімки пам'яток архітектури цього періоду – браму Заборовського та митрополичий будинок на території Софії Київської, будинок Лизогуба в Чернігові, собор Святого Юра у Львові. Такий синтез мистецтв лише сприятиме глибшому засвоєнню самого поняття "бароко" і його характерних ознак: пишності форм, вигадливості, химерності засобів зображення.

Вивчаючи сентименталізм як напрям в українській літературі (зокрема, повість "Маруся" Г. Квітки-Основ'яненка), знайомимо дев'ятикласників з живописним полотном В. Тропініна "Дівчина з Поділля". Певна ідеалізованість образу, його одухотвореність, тепле ставлення автора до персонажа споріднюють цей портрет з творами сентименталізму. "Стримано поданий пейзаж збагачує мотив, а золотаво-оливковий колорит у поєднанні з людиною теплою трактування надають живописному творові поетичного забарвлення"¹, що притаманне і повісті Г. Квітки-Основ'яненка. Елементи сентименталізму відшукуємо і в музиці цього періоду, наприклад, у творі М. Маркевича "Нащо мені чорні брови?" ("Сирітка") на слова Т.Г. Шевченка.

Романтична течія в українському мистецтві представлена іменами В. Забіли, М. Петренка, Л. Боровиковського, А. Метлинського в літературі; М. Самокиша, А. Мокрицького, Г. Васька, Г. Світлицького у живописі. Одну з репродукцій Г. Світлицького "Хата у місячну ніч" демонструємо, вивчаючи лірику вище згаданих поетів, особливо тему ночі. В учнів повинно скластися уявлення про стильові особливості романтизму: охоплення всіх сфер духовної діяльності людини, таємничість та прагнення побачити незвідане і відтворити його.

У творчості реалістів (письменників – Т. Шевченка ("Сон", "Наймичка"), І. Нечуя-Левицького ("Микола Джеря", "Кайдашева сім'я"), Панаса Мирного ("Хіба ревуть воли, як ясла повні?", "Повія"); художників – М. Пимоненка ("Суперниці", "Перед грозою", "Ярмарок"), С. Світославського ("Переправа через Дніпро", "Вітряк") та ін.) життя розгортається природно, у своєму саморозвитку, а характери персонажів вражають глибиною розкриття внутрішнього світу, наочно демонструючи всю складність і непередбачуваність поведінки людини.

На початку ХХ століття мистецькі пошуки ґрунтувалися на таких способах художнього моделювання дійсності, де вагому роль відігравали умовність і ускладнена метафоричність, алегорія. Універсальним поняттям, що об'єднало ці пошуки, став модернізм, в межах якого оформилися такі літературні напрямки і течії, як імпресіонізм, експресіонізм, символізм і т.д. Вивчаючи імпресіоністичні літературні твори, варто познайомити одинадцятикласників з малярськими полотнами М. Бурачека та О. Мурашка, яким властива техніка живописного імпресіонізму: передача у сприйманні людини стану природи, її безперервної мінливості, гри

¹ Український живопис: Сто вибраних творів: Альбом / Автор-упорядник Ю.Белічко. – К.: Мистецтво, 1989. – С. 17.

сонячного світла. Твори різних видів мистецтв цього напрямку (наприклад, "Intermezzo" М. Кошобинського та "Овини" М. Бурачека) об'єднує те, що в них передаються безпосередні враження від дійсності, відтворені через суб'єктивні переживання митця, зміни у настроях, фіксація найнепомітніших мигтєвостей; багатство кольорів і тонів.

Такий же комплексний підхід доцільно практикувати на уроках вивчення особи письменника, демонструючи мистецькі твори, якими представник красном письменства захоплювався. Крім естетичної насолоди, учні одержать і потрібну інформацію, а це дає можливість розвивати їхній інтелект і спонукати до творчості.

Наприклад, вивчаючи життєвий і творчий шлях І. Нечуя-Левицького, на уроці демонструємо репродукції його улюблених картин: А. Куїнджі "Українська ніч" та Ф. Різниченка "Вид на гору Спаса у Стеблеві", пропонуємо учням скласти висловлювання на основі вражень від живописних творів, а потім визначаємо, які ж були естетичні уподобання митця у плані малярства.

Учні дійдуть висновку, що І. Нечуй-Левицький захоплювався пейзажними полотнами, виконаними у романтичному ключі, і сам був неперевершеним майстром опису української природи.

Оскільки письменник був ще й тонким знавцем музики, то слухаємо на уроці уривки з "Appassionate" Бетховена і щоденникового запису, який зробив І. Нечуй-Левицький після концерту, де звучав цей твір: "Полилася класичная музика. Почалась Бетховенова соната "Appassionate". Загриміли акорди, міцні, як сталь, дужі, глибокі, як море. Мелодії сиплюються, переплутуються у якомусь хаотичному безладді. Сумно, темно. Думка спадає ніби у якусь темряву. Бачу якийсь хаос, ніби до сотворіння світу. Бачу, ніби кругом мене хвилюють збурені стихії. Не то море, не то земля. Небо червонуватє. Хмари кров'ю обліті, акорди клекочуть і перєдо мною ніби клекочє море, освіченє червоним світлом... Акорди пішли в нєлад, – і спинились, начє струни разом порвались.

А далі знов полились вжє дивні мелодії, співучі, глибокі, ясні...

Полилась виразна мелодія, торжєственна, велична. Щось високе чулося у тих мелодіях".

Як покаже досвід, вражені музикою десятикласники широко зізнаються, що незрозуміла їм класика раптом відкривається через сприйняття і "розшифрування" І. Нечуя-Левицького.

Цікавим у плані використання різних видів мистецтв є урок "Леся Українка як особистість". З'ясовуючи, що вплинуло на формування Лариси Косач як людини, письменниці, громадської діячки, ми відкриваємо для себе і її світ захопленя та уподобаня. Найкращим помічником у цьому є спогади та листи самої поетеси, як от: "Щє про сам Відєнь трєба написати...Все чудові будинки в різних стілях, сила на них орнаментики і скульптури, якось аж чудно дивиться. Що не дїм, то зараз каріатиди, атланти, маски, генії і Бог зна що! Та вжє такого розкішного міста, як Відєнь, може, і в світі нєма. А громадські будови,

концертів зали, театри! Яке то урядження, скільки скульптури, малярства, орнаментики всякої – страх!., зараз ідемо до театру дивитись на Rossi (італіянське світило драматичне), що має сьогодні виступати в ролі Giovanni il Terribile (Івана Грозного)... Зо всіх тутешніх театрів найбільше ми ходили в оперу..., були на "Жидівці" і на "Пророці", окрім того, бачили один балет "Tanzmarchen" ("Казковий танок"). Опера тут поставлена чудово, ensemble артистів "знаменитий", а оркестр грає як один інструмент..."².

Гарно, якщо цей лист читається у супроводі "Вальсу" з балету "Лебедине озеро" П. Чайковського (це один з улюблених творів Лесі Українки).

З малярських робіт демонструємо репродукцію "Сікстинської мадонни" Рафаеля, яку подарував Лесі Українці Сергій Мержинський. Ця картина була найдорожчою пам'яттю про кохану людину.

Доречним буде використання на уроці мариністських полотен І. Айвазовського "Дев'ятий вал", "Чорне море", бо поетеса, очевидно, знала ці картини і, безумовно, була захоплена морем, його красою. Окрім того, море повертало їй здоров'я, настрої, натхнення.

Споглядаючи полотна і читаючи поезії, цікаво порівняти, як митці – художник і поетеса – зуміли передати мінливий характер моря.

Демонструємо картину І. Айвазовського "Дев'ятий вал" і читаємо уривок з вірша "Негода" Лесі Українки.

В темний вечір сиджу я в хатині;
 Буря грає на Чорному морі...
 Гомін, стогін, квиління пташині,
 Б'ється хвиля, як в лютому горі.
 Там, на березі, мріє кілками
 Морський човен, розбитий, нужденний.
 Наче звір, що в пустині пісками
 Його вихор засипав південний;
 Мов у неба рятунку благають
 Ті останки сумні, нещасливі.
 А з туману на них набігають
 Грізні, люті вали білогриві.
 Вдарить вал і гукне, мов з гармати,
 Скрізь по березі гук залунає;
 Хоче море човна розламати,
 Трощить, ломить, піском засипає.

Демонструємо картину І. Айвазовського "Чорне море" і читаємо уривок з поезії Лесі Українки "Тиша морська".

Тиша в морі... ледве-ледве
 Колихає море хвилі,
 Не колишуться од вітру

² Леся Українка. Твори в 10 томах. – К., 1965. – Т. 9. – С. 54-55.

На човнах вітрила білі.
 З тихим плескотом на берег
 Рине хвилечка перлиста:
 Править хтось малим човенцем, –
 В'ється стежечка злотиста.

Аналізуючи ці твори мистецтва, учні приходять до висновку, що майстер пензля творить свої пейзажі за допомогою фарб, відтінків кольорів, техніки мазка, а поетеса – за допомогою слів, художніх засобів: порівнянь, метафор, епітетів.

Велика поетеса мала ще й хист до малярства, навчалася в київській школі О. Мурашка. Збереглося кілька її олійних робіт. Одну з них демонструємо і після уважного розгляду робимо висновок, що тема картини – мати і дитина – обрана, мабуть, не випадково. Це втілення нерезалізованих материнських почуттів Лесі Українки.

Ще одне серйозне захоплення – це музика, гра на фортепіано. Тому урок бажано проводити в приміщенні, де є цей інструмент. На фортепіано – ноти з п'єсами улюблених Лесиних композиторів: Ф. Шопена, П. Чайковського, Ф. Шумана, Л. Бетховена, В. Моцарта. Фрагмент хоча б однієї з музичних п'єс має прозвучати у "живому" виконанні.

Образ видатної письменниці "оживе" і наблизиться, якщо будуть продемонстровані її фото і живописні портрети, написані Ф. Красицьким та І. Трушем, прозвучать спогади сучасників.

"Виглядала Леся вище середнього зросту, тоненька, худа дуже, смаглявата, лице мало загоріле, темне, довгасте, без рум'янців"³.

"Леся уявляють мужеською, але вона відзначалася великою жіночністю. Леся любила одягатися. Одягалася гарно, але скромно, спеціально любила гарні блузки. На лівій руці носила чорну рукавичку. Ходила Леся рівно, але з паличкою..."⁴

Безумовно, найбільшу цінність у плані об'єктивності зовнішнього портрета поетеси має робота художника І. Труша. Окрім того, ця картина – витвір малярського мистецтва. За свідченням Климентія Квітки, цей портрет є "найбільш вартим репродукції...", хоча тоді вираз Лесі був виключно втомлений..."⁵.

Отож, на основі листів, спогадів, портретів у школярів, по-перше, складеться досить повне і достовірне уявлення про Леся Українку як особистість, а по-друге, десятикласники ознайомляться з кількома творами мистецтва: музичними, живописними.

Якщо вивчати особу письменника через їхні естетичні уподобання, то можна навчити учнів сприймати високе і прекрасне.

Благодатним матеріалом для втілення цих задумів є оповідання "Impromptu phantasie", "Valse melancolique" Ольги Кобилянської; п'єса

³ Спогади про Леся Українку. – К, 1971. – С. 114.

⁴ Там же. – С. 120.

⁵ Там же. – С. 223.

"Патетична соната" М. Куліша, вірші: "Вальс" Б. Олійника, "Шопен" М. Рильського, "До мого фортепіано" Лесі Українки. Невелику інсценізацію за оповіданнями О. Кобилянської "Меланхолійний вальс" можна використати на уроці, де йде мова про твори феміністичного спрямування: "Людина", "Царівна". Знайомлячись з текстом "Меланхолійного вальсу", учні слухають однойменний музичний твір М. Даргомижського у виконанні учениці, яка грає роль Софії Дорошенко. Школярі розуміють драматизм почуттів героїні через слово і звук, їм близькі роздуми Марти (іншого персонажа): "Не можу слухати меланхолійної музики. А вже найменше такої, що приваблює зразу душу ясними, до танцю вживаючими граціозними звуками, а відтак, зрікаючися їх незаметно, лється лиш одною широкою струєю смутку! Я розпадаюся тоді в чуття і не можу опертися настроєві сумному, мов креповий флер, якого позбутися мені не так легко. Зате, як пронесеться музика блиску, я подвійно живу. Обнімала би тоді цілий світ, заявляючи далеко-широко, що музика грає! І класичну музику люблю. Навчила мене її розуміти і відгадувати по "мотивах" одна з моїх товаришок, якої душа немов складалася з тонів і була сама олицетворена музика. ...вона грала з пам'яті. Почала злегка, граціозно, неможлими тонами якийсь вальс.

Перша часть змінилася,

Почалося якесь глядання між звуками, неспокій, роздумливий неспокій.

Не знаю... просто душа розривалася чоловікові в грудях при таких звуках, граціозних, заповідаючих найбільше щастя, а закінчених смутком і несамовитим неспокоєм! Се нищпорення там, у низьких тонах, перекидання, бушування між звуками за чимсь... за щастям, може? – і надарма! Уривала неожидано посередині гами смутним акордом, полишаючи в душі масу викликаних почувань мов на глум..."

На іншому уроці, коли вивчається п'єса М. Куліша "Патетична соната", одинадятикласники, послухавши частину сонати Бетховена, порівнюють своє сприйняття з думками і зізнаннями героїв п'єси про твір видатного композитора і пишуть мініатюру: "Коли я слухав (ла) "Патетичну сонату"... Як показує практика, думки учнів зовсім різні:

"Я відчував у душі незрозуміле сум'яття, що змінювалося просвітлінням..."

"Я бачила безмежний Всесвіт, величний і холодний".

"Мені вчувалася буря в океані людських надій".

Патетичні сонати М. Куліша і Л. Бетховена пробуджують у старшокласників творчу уяву, поглиблюють емоції, сприяють народженню цікавих думок, шуканню найвлучнішого слова. Так формується переконання, що слово – це енергія думки і могутній засіб для передачі витончених почуттів, їх шліфування.

При вивченні теорії літератури треба обов'язково залучати суміжні види мистецтв, адже терміни *пейзаж*, *портрет*, *етюд*, *ноктюрн*, *елегія* стали набуток майстрів слова опосередковано через музику і образотворче мистецтво.

Удосконалюючи знання учнів про портрет як опис зовнішності людини, пропонуємо учням живописні зображення письменників, створені видатними художниками. Учні складають твір-опис за портретом, порівнюючи зображене зі спогадами сучасників, а також характеризують його як твір живописного мистецтва.

На уроках вивчення творчості Ліни Костенко, зокрема її поезії "Коли вже люди обляглися спати", знайомимо учнів з музичним терміном ноктюрн.

Коли вже люди обляглися спати,
 Коли вже місяць вилузнувся з хмар,
 Коли спартанка Києва, не Спарти.
 Лиш я світила вікнами в бульвар. –
 Тоді із ночі, з п'ятьми, з порожнечі.
 Де зіп'ялася вежа на котурн,
 Мені хтось душу тихо взяв за плечі –
 Заговорив шопенівськнй ноктюрн.
 А то були якісь магичні пальці.
 Вони німіли на якомусь "фа".
 І прислухались...
 І боялись фальші.
 Так, як боїться і моя строфа.
 Вони вертались, мучились, питали.
 Вони відклали славу на колись.
 Вони ту фальш роздерли, розтоптали,
 І аж збіліли, так вони сплелись.
 Ніхто не знав. Цього й не треба знати.
 Як десь ламає пальці віртуоз.
 Щасливий той, хто ще не вмів грати.
 Він сам собі Шопен і Берліоз.

Одним з ліричних героїв поезії є "Ноктюрн" Ф. Шопена, який і має прозвучати "в живому" виконанні. Оскільки учні уже з'ясували для себе, що ноктюрн – це музична п'єса ліричного, мрійливого характеру, ніби нав'язана нічними настроями, то і вірш Л. Костенко назвуть ноктюрном, бо він цілком відповідає іншому визначенню – художній твір, у якому зображені сцени, нічні образи (звісно, тут можна говорити про духовну спорідненість у творчості трьох митців: поетеси, композитора, піаніста, а не просто слухача, творця, виконавця).

Проаналізувавши картину С. Одайника "Звуки літньої ночі" та поезію Ліни Костенко, учні роблять висновок, що ця картина – ноктюрн.

Оскільки на уроці школярі сприймають матеріал через різні органи чуття, у них активізуються також різні види пам'яті: зорова, слухова, емоційна, образна, то, як засвідчує досвід, такі знання і враження є довготривалими (учні за бажанням пишуть свої ноктюрни).

Аналогічно можна побудувати урок у 7 класі, коли вивчатиметься *пейзажний етюд*.

Потрібно зазначити, що не лише картини чи музичні п'єси можуть викликати певні почуття і роздуми. Доцільним і виправданим є використання на уроках літератури фото та ілюстрацій із зображенням архітектурних пам'яток. Спостереження за особливостями побудови бань, аспид, куполів спонукають учнів не тільки до мислительних дій (аналізу, синтезу), а й до розуміння краси і витонченості цих творінь, які називають "застиглою музикою", бо й справді, строгі шпилясті готичні споруди нагадують гру органа, таку ж високу у своєму прагненні до Бога, а піністі бані барокових церков та будинків асоціюється з вигадливими візерунками музики М. Березовського.

Окрім того, багато архітектурних та скульптурних пам'яток сприяло появі чудових літературних творів. Наприклад, про єгипетські піраміди та величезну фігуру загадкової істоти з тулубом лева і головою людини Леся Українка написала у циклі "Єгипетські фантазії", зокрема, у віршах "Напис в руїні" та "Сфінкс"; історія барокового козацького собору у Новомосковську Дніпропетровської області вразила О. Гончара і спонукала його до написання роману "Собор"; скульптура Мікеланджело "Мойсей", яка так захопила І. Франка під час подорожі до Італії, надихнула поета на створення однойменної поеми.

Часто архітектурні пам'ятки на полотнах художників стають витворами живописного мистецтва, як от Андріївська церква у Києві, пам'ятка архітектури XVIII ст., зображена на картині К. Кричевської-Росандіч. Цю картину варто показати в одинадцятому класі, коли читаємо вірш Ліни Костенко "Блискоче ніч перлиною Растреллі".

Художниця підкреслила витонченість, летючість і граціозність цього витвору знаменитого архітектора, названого поетесою "перлиною Растреллі", якою "блискоче ніч". Такий синтез живопису, архітектури, поезії сприяє розширенню кругозору, розвитку інтелекту та естетичних уподобань.

Безумовно, архітектура і скульптура найкраще сприймається під час безпосереднього споглядання. Урок, що починається не за шкільною партою, а біля пам'ятника письменникові, в органному залі чи біля величної архітектурної споруди, спонукає учнів до творчості: "...Я проходила сотні разів біля цього собору, він був такий буденний. А сьогодні я вперше підняла голову і побачила на тлі блакитного неба золоті бані, лаконічність ліній, довершеність форми і... прозріла. Люди колись будували з любов'ю, чого не скажеш про споруди нашого часу – стандартні будинки, стандартне планування, стандартні люди!..."

Отже, комплексне використання різних видів мистецтв дає змогу зробити урок літератури емоційним, інтелектуальним, динамічним, сучасним, спонукає учнів до самовираження, сприяє вихованню вдумливого читача, спостережливого поціновувача прекрасного.

Наступний вид роботи умовно названий "уроки за методом Чурльоніса", литовського художника і композитор, який першим спробував поєднати поезію, музику, живопис. (До речі, його послідовники створювали цілі об'єднання. Наприклад, в Одесі існував клуб "Колір, музика, слово" ім. Чурльоніса.)

Поняття музичного живопису чи музики, що нагадує живописні пейзажі побутували у романтиків. Вони вважали музику першоосновою усіх видів мистецтв. Навіть Леонардо да Вінчі говорив: "Поезія – це живопис, який чуємо, а живопис – це поезія, яку бачимо". Тому спробуємо на уроках почути музику поезії, її живописність.

Уроки, де вивчається поезія Лесі Українки, Олександра Олесь, П. Тичини, М. Рильського, Л. Костенко, Д. Павличка та поезія у прозі О. Кобилянської, М. Кошобинського, В. Стефаника, – це благодатний ґрунт для реалізації такого синтезу мистецтв, адже письменники застосовують колір і звук для відтворення своїх почуттів у словах.

На уроці "Тасмниці поетичної майстерності" знайомимо учнів з пейзажною лірикою сучасних поетес. Слухаємо поезію "Двори стоять у хуртовині айстр" Л. Костенко, який перегукується з "Осіньню піснею" П. Чайковського та музикою О. Богомолець до цієї поезії. Розглядаємо також картину К. Кричевської-Росандіч "Наш садок. Осінь". Така допомагає учням уявити образ осені у кольорі, звуках і в слові, визначити спільні засоби, якими користуються митці в процесі творчості: кольори – жовті, голубі, почасті, рожеві; звуки – сумні, меланхолійні; настрої – світлий, з "прожилками" печалі.

Типовий урок за цим методом – "Мозаїка кохання" за інтимною лірикою Ліни Костенко, адже кожен вірш поетеси бачиться у кольорі і має певний музичний характер.

Любов у поезіях має безліч відтінків, тому на уроці використовуємо мозаїчний принцип, адже смальта – надзвичайно складна багатокомпонентна сполука, з елементів якої твориться ціле. Кожен вірш – це частина мозаїки кохання, тобто елемент умовної смальти, яка складається зі слова, барви, звука. Словом ми означимо суть почуття, одну з його граней: кожен вірш бачиться у певному кольорі, бо поезія містить у собі різні барви; а мелодія, настрої і теми поезії – це вже із царини музики. Умовну мозаїку буде творити на чистому аркуші паперу, прикріпленому на дошці той, хто має хист до малювання, а всі інші – у своїх зошитах.

Результатом таких уроків є самостійний підбір і аналіз учнями подібних поезій, музичних творів, картин.

Кіноуроки – це уроки майбутнього. Кіно – синтез слова і "рухомого образу". Спостереження показують, що більшість української класики екранізовано. Але, на жаль, жоден з державних телеканалів усе ще не може звільнитися від "культурного" мотлоху і демонструвати фільми, зняті за творами класиків української літератури. Тому школярі не мають змоги виконувати нетрадиційні домашні завдання – подивитися телефільм. Хоча цю проблему можна вирішити за допомогою відеоманітофону, переглядаючи фільми у класі. Після такого виду роботи

учні обговорюють різні аспекти кінокартини: майстерність режисерської постановки, талановиту гру актора, втілення письменницького задуму у фільмі і т.д. Наприклад, телефільм "Пастка" є режисерською інтерпретацією "Перехрестних стежок" І. Франка. Хоча режисер зосередив увагу не на соціальній значущості образу Євгена Рафаловича, як письменник у своїй повісті, а любовному трикутнику, одним з героїв якого є молодий адвокат, але як майстерно і високохудожньо він це зробив. Режисер сконцентрував дію на образах Регіни, Стальського, Рафаловича та їх взаємостосунках. Це пречудовий матеріал для уроку "Нищість і благородство людських почуттів", а також дослідження режисерської роботи Олега Бійми як втіловача письменницького задуму.

Учні по групах досліджують питання: втілення письменницького задуму режисера; акторська майстерність Б. Ступки, О. Сумської, М. Хостікоєва у творенні образів; фільм і повість: специфіка різних видів мистецтв; мова твору І. Франка у фільмі.

Безумовно, на відеокасету мають бути записані фрагменти, які можуть допомогти учневі розкрити проблемні питання. Наприклад, питання уроку "Акторська майстерність Зінаїди Дегтярьової у фільмі О. Бійми "Злочин з багатьма невідомими" (за романом І. Франка "Основи суспільності"). Для цього достатньо продемонструвати кілька кадрів, де графиня Олімпія Торська (З. Дегтярьова) в один момент з "хорої пані" з пригаслим поглядом перетворюється на хижачку з вовчим блиском в очах. Хоча роман "Основи суспільності" не включений до програми, та на уроці позакласного читання, проведеного у формі кіноуроку, з ним варто познайомити учнів.

Подібними за методикою проведення є *театральні уроки*. Подивитися виставу – це естетична насолода, а театральний урок опісля – це шукання істини шляхом проблемної бесіди, дослідження якихось граней театального мистецтва у взаємозв'язку з літературою (предметом таких спостережень можуть бути навіть декорації як високохудожні засоби творення дійства на сцені).

Наприклад, після обговорення вистави "Шельменко-денщик", учні пишуть твір-характеристику персонажа за цією постановкою, де акцентують увагу на перевтіленні актора, його вмінні зжитися з образом. Вдумливі читачі і спостережливі театralи міркують, чи вдалося акторові втілити режисерський і письменницький задум (для цього порівнюють літературний твір з виставою). Таким чином формуємо критичне ставлення до мистецьких творів. Деякі учні так сприйняли Шельменка: "Хитрий, простакуватий, але змусив багатого і самозакханого паца сміятися з самого з себе – таким показав героя актор, втіливши задум автора, Г. Квітки-Основ'яненка".

Вистава за п'єсою "Камінний господар" Лесі Українки спонукає учнів до роздумів над різними питаннями: зокрема, про режисерську роботу, акторське мистецтво, музичне оформлення, декорації. Старшокласники вдумливо аналізують прочитане і побачене, тому й висновки

досить глибокі: "Долорес у п'есі Лесі Українки – жінка сильна, саможертвна і любляча, але у виставі актрисі не вдалося цього показати, тому її героїня видається слабкою жертвою, переможеною, зате Анна і у творі, і у виставі – це тип гордої, свавільної жінки, що любить владу понад усе, навіть кохання приносить у жертву". "Декорації, особливо сцена у вигляді чорно-червоної шахової дошки вдало відтворює задум режисера: контрастні кольори – це боротьба двох начал, а шахова дошка – це спроби гравців зробити вдалий хід..."

Таким чином, театральні і кіноуроки сприяють культурному зросту, розвитку критичного мислення, спонукають до аналізу і порівняння різних творів, поглиблюють сприймання прочитаного твору через специфіку кінематографічного та театрального мистецтва, удосконалюють вміння учнів складати рецензії та відгуки.

Важливо й те, що у такий спосіб порушується традиційне несприйняття учнями серйозних фільмів, а також навчити відрізнити "зерно від половини" у сучасному потоці кінопродукції.

Усі описані вище форми роботи реалізуємо на практиці за допомогою різних методів і прийомів: словесних, наочних, аудіовізуальних (художня розповідь, усне, малювання, повідомлення учнів, реферати, рецензії, евристична та проблемна бесіди, дискусія; спостереження за творами різних видів мистецтв, їх аналіз, синтез, порівняння; перегляд телефільмів, вистав).

Величезну роль у формуванні естетичних поглядів і почуттів сучасної молоді відіграють *позакласні заходи*.

Створено багато літературно-музичних композицій, інсценізацій за творами українських письменників, композиторів, художників (не тільки українських): "Моя любове, я перед тобою" за інтимною лірикою українських поетів; "Душа тисячоліть себе шукає в слові" за діалогом С. Скляренка "Святослав" і "Володимир"; "Шляхи людські, несповідимі ви..." за поемами Л. Забашти та Г. Світличної про Т. Шевченка та В. Рєпніну; "Меланхолійний вальс" за однойменним твором О. Кобилянської; "Поезія – це завжди неповторність" за віршами сучасних поетів; сценарії зустрічей у літературно-мистецькому салоні тощо.

Отже, щоб підняти естетичний розвиток сучасної молоді на належний рівень, сприяти її інтелектуальному зросту, необхідно, аби побачення з мистецтвом стали постійними і переросли в духовну потребу.

Таким чином, можна зробити висновок, що взаємодія і синтез мистецтв під час вивчення літератури:

1) сприяє формуванню естетичних почуттів школярів і активізує такі психічні процеси, як пам'ять, уява, фантазія і цим самим формує творчу, духовно багату особистість;

2) забезпечує єдність навчання і виховання шляхом розвитку інтелекту, розширення світогляду, розвитку естетичних уподобань та моральних принципів;

3) спонукає учнів до осмисленого сприймання музики, живопису, скульптурних творів і театральних вистав, фільмів через художнє слово;

4) допомагає школярам краще засвоювати програмовий матеріал за допомогою різних зорових і слухових органів чуття.

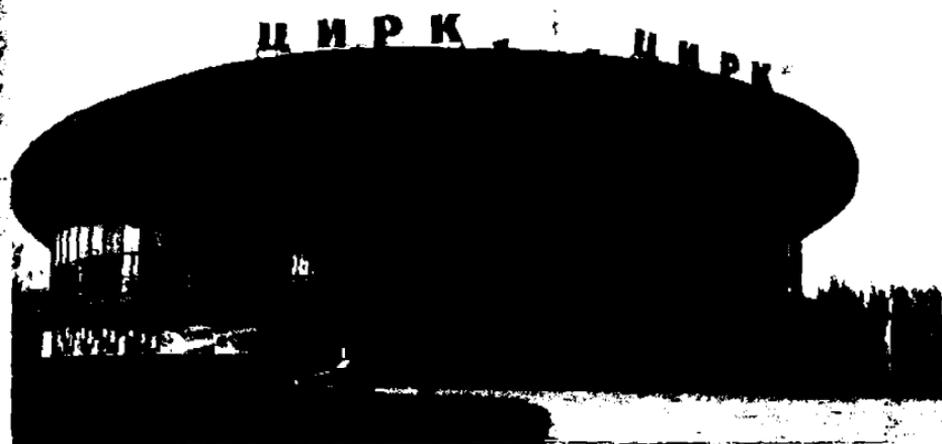
Не можна не погодитися з міркуваннями В. Пахаренка, кандидата філологічних наук, старшого викладача, Черкаського університету, про те, що, можливо, назріла потреба ввести курс історії світового мистецтва у 9-11 класах, де українська література вивчатиметься як складова частина. "Такий комплексний підхід допоможе відкрити школярам специфіку, природу феномену мистецтва у різних його виявах, розглянути українську літературу у взаємозв'язках, взаємозбагаченні зі світовою". В. Пахаренко вважає, що найдоречніше цей курс читати вчителю літератури (мова йде про вузьку спеціалізацію вчителя-філолога: він повинен бути або мовником, або літератором, бо ці два предмети вимагають від викладача надто відмінних типів мислення).

Оскільки це поки що лише гарні думки і сподівання, то нам, словесникам, не залишається нічого іншого, ніж самотужки виховувати "аристократів духу", формувати особистість з високими моральними принципами та естетичними уподобаннями, бо наша найвища місія – прилучити дитину до краси і вічності, навчити бачити і розуміти її.

Література

1. *Бандура О.* Міжпредметні зв'язки в процесі вивчення української літератури: Посібник для вчителів. – К: Радянська школа, 1987. – 167 с.
2. *Білецький П.* Український живопис другої половини XVII-XVIII ст. – К., 1981.
3. *Волошина Н.Й.* Естетичне виховання учнів у процесі вивчення літератури. – К: Рад. школа, 1985. – 102 с.
4. *Жила С.О.* Вивчення української літератури у взаємозв'язку з образотворчим мистецтвом: Посібник для вчителя. – Чернігів: РВК Деснянська правда, 2000. – 176 с.
5. Історія української музики. У шести томах. Т. I. – К, 1989.
6. Історія українського мистецтва. У шести томах. Т. I-VI. – К, 1966-70.
7. *Колокольцев Е.Н.* Искусство на уроках литературы: Пособие для учителя. – К.: Радянська школа, 1991. – 206 с.
8. *Машенко Н.М.* Слово, музыка, образ. – К.: Рад. школа, 1982. – 96 с.
9. *Машенко М.* Джерела гармонійної краси. – К: Рад. школа, 1978. – 104 с.
10. *Машенко М.* Музыка і живопис на уроках літератури. – К.: Рад. школа, 1971.
11. *Нечволод Л.І., Прибиловська Н.В.* Українська література. 10-11 клас: Учебно-методичний посібник. – Харків: Прапор, 1998. – 287 с.
12. *Старкова З.С.* Содружество искусств на уроках литературы: Из опыта работы: Книга для учителя. – М.: Просвещение, 1988. – 159 с.
13. Український живопис: сто відомих творів. Альбом. – К, 1985.
14. *Шаповалова Е.О., Яковенко П.М.* Формування почуття прекрасного на уроках літератури: Посібник для вчителів (Передмова З.О. Шевченко). – К.: Рад. школа, 1987. – 116 с.

Л. Овдійчук

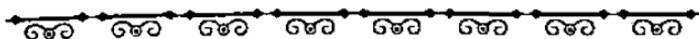

*Міський цирк, відкритий у липні 1970 року.
Являє собою стаціонарну споруду.
Загальна кількість місць 2,3 тис.*

*Театр драми та музичної комедії
ім. Т.Г. Шевченка, побудований у 1951 році.
Глядацький зал розрахований на 850 місць.
Сучасну назву має з 1981 року.*

6. МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ ВИХОВНИХ ЗАХОДІВ

ЕСТЕТИКА – НАУКА ПРО ПРЕКРАСНЕ, МОВА МИСТЕЦТВ. ЯКОЮ МОВОЮ ГОВОРИТЬ МИСТЕЦТВО?

*"Як гімнастика випрямляє тіло,
так і мистецтво випрямляє душу"*

В. Сухомлинський

Мета. Довести, що твори мистецтва викликають емоційні враження і створюють відповідні почуття, що ведуть до твердих переконань, розкрити, в чому полягає таємниця сили впливу мистецтва. Вчити дітей сприймати прекрасне в навколишньому, красу скульптури й живопису, художнього слова і музики. Заохочувати активність учнів; виховувати любов до мистецтва, до природи, до України, вчитись слухати класичну музику і розуміти її.

Обладнання. Репродукція картин І.І. Шишкіна "Жито", "На півночі дикій", А.І. Куїнджі "Місячна ніч на Дніпрі", І.І. Левітана "Бережень", І.К. Айвазовський "Хвиля", "Чорне море", В.М. Бакшеев "Голуба весна", Леонардо да Вінчі "Мадонна Літта", "Мона Ліза" (Джоконда), Рафаель Санті "Сікстинська мадонна", Т.Г. Шевченко автопортрети, В. Серов "Дівчинка з персиками", Р.Г. Глюк "Натюрморт з годинником", К. Білокур "Квіти і овочі", А.Г. Петрицький "Півонії", вишитий портрет Т.Г. Шевченка, вишиті рушники, декоративні квіти; реферати, картки, картини-пейзажі і натюрморти, виконані вчителькою олією на полотні. Виставка творів юних митців декоративно-прикладного та образотворчого мистецтва: репродукція скульптури "Афродіта Мілоська" Агесандра; виставка книг про музику, композиторів, художників; фортепіано; кросворди "Які митці тут згадуються?", "Видатні пейзажисти", "Мозаїка", тести за жанрами "Пейзаж", "Натюрморт", "Портрет".

Хід заходу

І. Організація класу.

Учитель. Добрий день, діти! Я відчуваю, що всі, діти, ви любите мистецтво, і серед всіх класів я виділила саме ваш клас і сьогодні ви повинні показати нашим гостям, що ви любите і розумієте твори мистецтва і можете поділитись своїми знаннями і враженнями з гостями, щоб вони також відчули це.

II. Оголошення теми і мети заходу.

Учитель. Сьогодні у нас не просто виховний захід, а вечір високого мистецтва, тема якого "Естетика – наука про прекрасне. Якою мовою говорить мистецтво?". Завдання: виявити, які почуття викликають твори мистецтва? В чому сила їх впливу?

Учитель. А що ж таке "естетика", діти?

Учень. "Естетика" походить від грецького слова, що означає "сприймання світу через почуття". У становленні й формуванні людини, у вияві її творчих можливостей особливе місце належить естетичним почуттям. Чарівний образ барв, звуків і форм, що оточують нас, повсякденно діють на наше сприймання.

Учитель. Діти! А хто найбільше впливає на нас?

Учень. Звичайно, люди, їхні почуття, думки, дії і вчинки. Невипадково стародавні греки, захоплюючись красою природи, постійно зазначали, що у світі чимало всяких див, та немає нічого прекраснішого і дивовижнішого за людину. За тривалу історію свого розвитку людина виробила музикальне вухо, око, що відчуває красу форм, уміння сприймати гармонію навколишнього світу. Нас, діти, з вами захоплює гармонія, симетрія і чарівність навколишнього. Отже, естетичне виховання – це формування уміння сприймати дійсність почуттями з емоціями.

Учитель. Діти! А які емоції викликають у вас мистецькі твори?

Учень. Мистецькі твори викликають у нас хвилювання, збудження, душевні переживання, почуття гніву, радості, печалі. Саме мистецтво в житті людини займає найважливіше місце.

Учитель. Діти! В чому ж полягає таємниця сили впливу мистецтва?

Учень. Воно володіє надзвичайною силою впливу на людей.

Учитель. Якою ж мовою говорить мистецтво?

Учень. Люди спілкуються між собою завдяки мові.

Учитель. Що людина хоче нам сказати, беручись за пензель чи смичок, перо чи глину?

Учень. Мабуть, щоб сказати нам те, що іншими засобами не виразиш. Людина сподівається, що її зрозуміють глибше через мистецтво.

Учитель. Отже, мова мистецтва – це колір, форма, об'єм, звук, жест, рух. Але ж, діти, мистецтво має свої види. Чи можете ви назвати їх?

Учень. Види мистецтва є такі:

а) часові – музика, декламація, література;

б) просторові – архітектура, образотворче мистецтво;

в) змішані (просторово-часові) – театр, опера, естрадно-циркове мистецтво, балет.

Учитель. Кожен вид мистецтва має свою власну мову, свої засоби впливу на людину. То що ж таке краса, прекрасне? Як взаємопов'язані краса і образотворче мистецтво? Спробуємо, діти, разом відповісти на ці запитання. Які види образотворчого мистецтва ви знаєте?

Учень. Види образотворчого мистецтва є такі: скульптура, живопис, графіка, декоративно-прикладне мистецтво, дизайн.

Учитель. Почнемо нашу розмову з пластичного мистецтва не випадково. Який це вид образотворчого мистецтва?

Учень. Скульптура.

Учитель. З далеких глибин минулого і до наших днів людство розвиває цей вид мистецтва. Згідно з легендою колись жив на Кіпрі цар і скульптор Пігмаліон, який створив статую дівчини, назвавши її Галатеєю. Статуя вийшла такої надзвичайної краси, що скульптор закохався в неї. Богиня кохання Афродіта пожаліла Пігмаліона й оживила скульптуру. Легенда засвідчує, що скульптура – одне з найдавніших мистецтв, яке дає змогу відтворити образ людини, передати її фізичну досконалість і багатство внутрішнього світу, стан і настрої.

Учитель. Як наскельні малюнки, так і безсмертні твори геніїв пензля, чий полотно зібрані в художніх галереях багатьох країн світу, привертають увагу відвідувачів, допомагають художньо виховати наші естетичні почуття, формувати смаки.

З дитячих років ми, діти, захоплено розглядаємо гарні ілюстрації в книжках, у школі вчимося малювати, ліпити, співати, розглядаємо вітражі, мозаїки, фрески, займаємось графікою, дизайном, скульптурою, декоративно-прикладним мистецтвом і водночас вивчаємо твори живопису.

То що ж таке живопис, діти?

Учень. Живопис – це вид образотворчого мистецтва, твори якого створюються за допомогою фарб, накладених на яку-небудь поверхню.

Я хочу звернутись до легенди про картину "Гроно винограду", яку написав одного разу старогрецький художник Зевксис (кін. V – поч. IV ст. до Р.Х.). Свою картину художник залишив на терасі, і раптом птахи почали злітатися до неї і клювати намальований виноград.

Учитель. Можливо, діти, такого випадку не було ніколи, але легенда засвідчує, що художник за допомогою фарб може реалістично передати оточуючий світ. То й слово "живопис" означає живописати, тобто писати життя. Як і музику, живопис потрібно вчитись розуміти. Якщо в поезії, кіно і музиці образ динамічний, розвивається в часі, то художник вибирає і відображає на полотні явище, яке перед глядачем постає в застиглому вигляді. І той, хто сприймає картину, повинен подолати статичність. Глибоко зрозуміти образ можна тільки тоді, коли відчуєш його динаміку, збагнеш чому показано саме цей момент, як одна мить увібрала в себе минуле, що допомагає зрозуміти майбутнє. Інакше образ мертвий, позбавлений плоти і крові, отже, немає й сприйняття мистецтва.

Оживлення образу – основа сприйняття картини. Глибше зрозуміти картини художників вам допоможе ознайомлення з історією їх створення, з тими подіями, людьми, які на них зображені.

Учитель. А ви, діти, були в художніх музеях? Вам все було там зрозуміло?

Учні. Були, але, звичайно, не все зрозуміло.

Учитель. Як за змістом поділяються твори?

Учень. Твори поділяються на жанри образотворчого мистецтва.

Учитель. Діти! Назвіть, будь ласка, класифікацію жанрів образотворчого мистецтва.

Учень. Портрет, пейзаж, натюрморт, історичний, батальний, релігійно-міфологічний, анімалістичний, побутовий.

Учитель. У мистецтві стародавності, середніх віків і Відродження не було чіткого поділу між жанрами. Тільки в XVII-XVIII століттях естетика класицизму створила строго визначену, нормативну жанрову систему. У цей час у Франції входить до вжитку і термін "жанр". "Пеї" на французькій мові означає країна, місцевість. Отже, пейзажі – це картини, головним змістом яких є природа.

Учитель. Діти! А як на англійській мові називається земля?

Учень. Ленд (ландшафт).

Учитель. Ми зараз з вами зупинимось на розгляді картин пейзажного жанру. А якщо море зображено на картині, як називається такий пейзаж?

Учень. Морський (марини).

Учитель. Яких ви знаєте художників, що створювали марини?

І-й учень. Айвазовський виконав велику серію марин. (*Називає твори*).

Учитель. А якщо село зображено? Як називається такий пейзаж?

Учень. Сільський.

Учитель. А якщо місто зображено?

Учень. Міський (урбаністичний, від слова "урбан" – місто).

Учитель. Назвіть, які ще бувають пейзажі?

Учні. Гірські, індустриальні.

Учитель. Діти! Люди почали малювати природу ще в доісторичні часи, але майже завжди її зображення служили тлом для портрета чи якоїсь сцени.

Як самостійний жанр пейзаж існує з XVII століття, створили його нідерландські живописці. Нідерланди, як відомо, знаходяться на рівнині, розташованій на узбережжі Північного моря нижче його рівня. Від води її захищає система дамб. Суворі і важка боротьба зі стихією навчила нідерландців цінувати й любити свою маленьку, але прекрасну країну. Нідерландські художники першими почали писати картини, на яких зображували свою землю.

Видатними майстрами реалістичного пейзажу були голландці, французи. Великий вклад в розвиток цього жанру внесли російські і українські митці.

Учитель. Кого з художників називають "батьком російського лісу"?

Учень. "Батьком російського лісу" називають І.І. Шишкіна.

Учитель. А кого ви знаєте як тонкого лірика?

Учень. І.І. Левітана.

Учитель. Відчувати дихання весни, рух хмар і птахів, крапельки роси на траві можна, лише знаючи мову живопису, особливі манери художників. Діти! Ви теж малювали пейзажі, вкладаючи в них свої почуття і настрої. Вони не такі досконалі як у професійних живописців, але ви ще маєте вдосталь часу вчитись живопису.

Учитель. Шановні гості, колеги, подивіться на пейзажі і інші твори, виконані учнями нашої школи.

Виставка творів юних митців декоративно-прикладного мистецтва, творів образотворчого мистецтва.

І ось сьогодні мені хочеться зупинитись на аналізі такого, здавалось на перший погляд непривабливого, але такого чудового пейзажу "Місячна ніч на Дніпрі" відомого пейзажиста Архипа Івановича Куїнджі.

А.І. Куїнджі народився в бідній сім'ї в 1842 році неподалік Маріуполя. Як і Т.Г. Шевченко дуже рано залишився сиротою, в 11 років став самостійним хлопчиком, а в 13 – пішов пішки у Феодосію до відомого пейзажиста-мариніста І. Айвазовського з надією, що той навчить його писати пейзажі. Але, як пишуть мистецтвознавці, Айвазовський замість уроків малювання заставив хлопчика фарбувати огорожу. Повчитись у прославленого майстра йому так і не вдалося.

З дитячих років його не покидало бажання до мистецтва, і він малював кругом, де тільки міг. Так почався довгий шлях в мистецтво людини, яка понад усе любила природу. Про нього я хочу розповісти вам більш детальніше.

В кінці літа весь його дім наповнювався великою кількістю метеликів. Художник, повертаючись додому, годував їх булочкою, намоченою в солодкій воді. І ось, прийшовши, одного разу художник помітив, що один метелик не літає, зламане крильце у нього. Художник, подумавши трішки, наважився на операцію. Із цигаркового паперу вирізав частину крила, і прикріпив йому крило. І чим би ви думали? – звичайним людським волоссям. І метелик полетів! Скільки було радості! Чи потрібно мені було згадувати ці дрібниці? Так! Тому, що вони розкривають нам ту міру любові і поваги до всього живого на Землі.

Багато картин мали величезний успіх, а ось така як "Місячна ніч на Дніпрі" приваблювала глядача своєю незвичністю техніки виконання. Адже художник вперше насмівся відкрити незвичайну персональну виставку – показав на ній лише одну картину, причому при електричному освітленні, наглухо завішеними вікнами.

Це полотно підкорило петербурзьку публіку. Довгі черги вишувались на вулиці, щоб побачити прославлений шедевр мистецтва. Багато чекали в своїх екіпажах, бідні терпляче стояли під дощем і вітрами і всі дуже сперечались. В чому ж секрет картини? Одні говорили, що картина написана на перламутрі, інші – на золоті, ще інші – на склі, а за нею підсвічує ліхтар.

Ні, не на перламутрі, не на золоті і склі написана "Ніч на Дніпрі", а на звичайному полотні олійними фарбами. Але глядачі цьому не вірили, бо його секретом була та особлива любов до природи, всього того, що живе на Землі, доброта та любов до людей, переживання за все живе.

"Такої картини немає в цілому світі", – писали мистецтвознавці. А зараз нам опише цей прекрасний витвір мистецтва учень.

Учень. Вдало взятий мотив, з великою поетичною силою передано зачарованість глибокої оксамитової південної ночі. Вся природа ніби потонула в сон в обіймах темної ночі. Тиша царює над світом. Фосфорично сріблясто-зелене світло місяця ллється з небес на землю, прорізаючи нічну пітьму. Сріблястою стрічкою розлився на рівнині повновидний Дніпро. Мазанки ніби прилипли до річки, виділяються в темноті білизна стін, рідкісні вогники в них підсилюють почуття спокою. Де-не-де виділяються стежки, що ведуть прямо до Дніпра. Протилежний берег потонув в пітьмі ночі.

Учитель. Як говорили ми сьогодні, що мистецтво – це і художня література. Отже цей образ ночі перегукується з хвилюючою поетичною картиною природи, написаною великим російським письменником Гоголем у творі "Тарас Бульба".

Учень. "Чи знаєте ви українську ніч?" – писав Гоголь. О, ви не знаєте української ночі. Подивіться на неї. З середини неба виглядає місяць. Земля вся в сріблястому світлі..., тихі і спокійні струмки, холод і морок води їх неначе запертий в темно-зелені стіни садів... весь ландшафт спить. А зверху все дихає. Як зачароване дрімає на підвищенні село. Ще більше, ще краще виблискує при місяці ще багато хатин. Все навкруги тихо...

Учитель. Яке враження справляє на тебе ця картина?

Учень. Куїнджі показав пейзаж ніби з пташиного польоту, показав відчуття безмежного простору. Бездонне величезне небо ніби простяглося над землею. Але найбільше враження справляє на мене сяйво місяця, що виходить із-за хмар. Ілюзія цього фантастичного світла є настільки вражаючою, так глибоко діє на нас, що буквально заставляє підозрювати – чи не підсилює художник його ефект за допомогою лампи за картиною.

Чудовим контрастом картині "Місячна ніч на Дніпрі" картина богатиря російського лісу І. Шишкіна "Жито", ідея якої – гімн людині – творцю, гордість за багатство і за красу батьківщини.

Учитель. Подивіться, діти, які могутні сосни стоять в полі. Як ви гадаєте, для чого вони тут написані?

Учні. Ці сосни дуже красиві. Мабуть, тому й намалював їх художник.

Учитель. Правильно, сосни дуже красиві, вони прикрашають картину. Але хіба тільки для цього їх намалював художник? Про що вони нам нагадують?

Учень. Мабуть, колись тут був сосновий ліс.

Учитель. Так, але люди поступово вирубували ліс, викорчувували пні, розорали землю і засіяли, щоб мати більше хліба. Подумайте, діти, скільки праці треба було докласти, щоб обробити таке поле.

У той час, коли жив І. Шишкін, ще не було тракторів, екскаваторів – усе це приходилось робити вручну або за допомогою коней.

Ми не бачимо усієї виконаної роботи, перед нами її результат – хвилюється море жита. І наче на сторожі цього багатства стоять могутні сосни-велетні.

Учитель. А зараз мене доповнить і продовжить розповідь.

Учень. Ми бачимо широкі простори житнього поля і милуємось ними. Настільки може окинути око, до самого горизонту розкинулось золоте, хвилююче од вітру море дозріваючих хлібів. Високою стіною підійшли вони до дороги, що пішла в далечінь. Над житнім полем височать могутні сосни-велетні, які немов оберігають це золото-багатство. Сосни йдуть в глибину до самого горизонту і збільшується відчуття безкінечного простору. Спокійний ритм темних силуетів дерев надає ще більшу монументальність полотну, допомагає створенню епічного художнього образу.

Жаркий день провіщає грозу. Від довгої жари небо втратило дзвінку голубінь. Із-за горизонту вже повзуть грозові хмари.

З великою любов'ю і майстерністю написаний передній план картини: і вкрита легким пилом дорога з пролітаючими над нею ластівками, і великі достиглі колоски, і білі-білі головки ромашок, і сині, ніби, в золоті жита, волошки. Всі ці деталі збагачують картину, і надають їй життєву впевненість і задушевність, викликають в нас любов до хліба, до землі – нашої годувальниці.

Учитель. З чого на картині видно, що поле безмежне й широке?

Учень. Воно розкинулось до самого обрію – не видно ні кінця, ні краю. Посеред поля тягнеться дорога, вдалині вона зникає в житі.

Учитель. А чому художник вибрав таку погоду, такий час?

Учень. Бо достигле жито в сонячний день дуже гарне, ніби налите золотом.

Учитель. Тепер зробимо висновок. Що хотів сказати художник цієї картиною?

Учень. Яка чарівна природа, перетворена людською працею, яка прекрасна земля! Складається таке враження, що я ніби сама стою в житі і милуюся красою цього краєвиду.

наше життя? А хіба можна любити те, чого не знаєш? Часто все музичне багатство дітей складається лише з кількох пісенок, танців. А далі починаються лише знаки? Йоганн Себастьян Бах? Бетховен?

Отже, люди захоплюються музикою, яка не менший вплив має на почуття людини, ніж художня література. Вона може передавати відтінки почуттів, намалювати прекрасні картини природи. Музику треба розуміти і потрібно навчитися слухати її, особливо класичну музику. Музика так впливає на людину, що вона може робити її добрішою, чистішою.

Учень. Один юнак з Руської Поляни, який спочатку не хотів опанувати гру на фортепіано, прослухавши "Полонез" Огінського, виразив думку так: "За ці хвилини мелодійної насолоди можна віддати ціле життя". Після цього він став вчитися гри на фортепіано.

Учитель. Зараз, діти, прослухаємо музичний твір, що подобається багатьом людям світу. Звучить "Полонез" Огінського. Впізнали? Так, це полонез польського композитора Михайла Клеофаса Огінського, який виконала Чикаленко Сніжана.

Учитель. Як не згадати великого німецького композитора Людвіга Ван Бетховена. Щоб краще відчувати музичні образи, треба вникати в життєвий шлях творців-композиторів, зіставивши їх життя з історичними подіями. Все це підсилює сприймання того чи іншого музичного образу. Значно ближчою стає музика. Якщо відомо, коли і за яких умов вона створювалась. Так, ви зовсім по іншому будете слухати "Місячну сонату" Бетховена після того як дізнаєтесь про історію її виникнення.

Бетховен був палко закоханий в Джульєтту Гвічарді, вона була його ученицею. Дівчина з аристократичної сім'ї і не побажала одружитись із знаменитою, але не знатною людиною і вийшла заміж за іншого. Дуже тяжко переживав композитор цю подію. Через усе своє життя Бетховен проніс вірність у своєму коханні. Це була його душевна трагедія. До страждань молодого композитора приєднується тяжка хвороба. А саме: з 28 років він починає втрачати слух...

Учень. Одного пізнього вечора композитор повертався додому. Аж раптом почув гру на клавесині. Линула музика. Він завітав у підвал. Мокрі, гнітючі стіни цього приміщення освітлювались мерехтливим вогником догораючої свічки. При такому освітленні ремонтував взуття старий чоловік, а за інструментом сиділа дівчина ангельської краси: витончене обличчя, золотистого кольору волосся спало на плечі... Композитор запитав, чию музику вона грала. Дівчина відповіла, що музику вона підбирала на слух, невідомого композитора, який проживав поруч її будинку. Бетховен зрозумів, що це його твори. На питання, чому вона не попросила ноти творів у цього композитора, вона відповіла: "Бо я сліпа...".

Він схвилювано відчув трагедію цієї дівчини, і подумав: "Безна-

дійно хвора вона звертається до музики, до всього прекрасного..." В цей час погасла свічка, в підвалі стало темно, але промені місяця виблискували на клавіатурі інструменту. Композитор попросив місце за інструментом і під впливом вражень створив "Місячну сонату", яку і присвятив Джульєтті Гвічарді.

Учитель. Бетховен назвав її пізніше "Соната-фантазія". Музика цієї сонати доносить чарівний пейзаж у місячну ніч. Діти! Вслухайтесь у цю музику. Може ви відчуєте в першій частині такий смуток, якого раніше не знали, у другій частині – таку світлу і сумну посмішку, якої раніше не помічали, у фіналі – бурхливе прагнення вирватись із ланцюгів страждань і суму. (*Звучить фрагмент із "Місячної сонати", виконує учениця*).

Учитель. Діти, ви відчули співзвучність між музичними творами і творами образотворчого мистецтва? Не всі можуть добре виконати музичний твір, бо для цього треба мати природжені дані і систематично працювати над опануванням техніки співу або гри.

Але кожний учень повинен любити музику, відчувати її красу. Навчитись слухати музику, більше дізнатись про композиторів та музичні твори вам допоможуть ці книги: Кобалевський Д.Б. "Про трьох китів", "Коли мовчать слова", "Образи великих композиторів".

Прочитавши ці книги та прослухавши твори, про які пишуть автори, ви зрозумієте, яка музика найближча вам.

Учитель. Діти! Спробуйте знайти себе в чаруючому океані музики!

Ми сьогодні багато говорили про митців-чоловіків, жодного разу не згадавши про жінку-художницю, про творчість якої знає весь світ, про посестру напівлегендарної Марусі Чурай – Катерину Білокур. Бо їх єднає глибока внутрішня поетичність, бо в творчості щось ніби чаклунське. Бо вона розповіла світові, який талановитий наш український народ, яка сприйнятлива його душа до всього прекрасного в житті. Вроджена чутливість, ненаситність до краси щодень розбентежували в ній художника. Знаючи ціну людської праці, Білокур радіє овочам і плодам, з ніжністю оспівує хліб, передає поезію радості. А які чудові натюрморти захоплюють нас! А погляньте, діти, на цей натюрморт "Квіти і овочі".

Учень. Все тут виписано надзвичайно скрупульозно й матеріально. Які тут м'які переходи, вдало підібрані кольорові співвідношення, підкреслена кольорова насиченість забезпечує повну гармонійність і звучання зображеному. Квіти, овочі, завдячуючи буйній фантазії, обраній мистецькій мові художниці, обертаються на величальні пісні природи, людини і її діянням, на символ краси. Цей твір містить щось близьке, рідне кожному з нас і одночасно в ньому криється щось незбагненне, романтичне, що викликає подив.

Учитель. А зараз, діти, давайте згадаємо, яких ви знаєте ще художників і їх твори. Відповідь дасте за тестами.

Тести за жанрами: портрет, пейзаж, натюрморт. А тепер ще і розгадаємо кросворди всі хором, вголос. Вибераємо журі. Хто краще і правильно відповість, той і стане переможцем!

Отже, мистецтво дає чудовий простір для людських почуттів, а почуття в свою чергу обов'язково створюють сферу переживань. Ми від переживань радіємо, плачемо, кохаємо, ненавидимо. Хочемо бути схожими на позитивних героїв, прагнемо до кращого майбутнього.

Щасливих вам зустрічей з мистецтвом!

Р.В. Чикаленко

ОЙ НЕ РІЖ КОСУ, БО ХОРОШАЯ

Мета. Збагатити знання учнів творами поетів, письменників, які описували красу української жінки, вчити доглядати за своїм волоссям; виховувати почуття охайності, краси, гордості за рідний народ, за його традиції.

Обладнання. Матеріали для інсценізації "Пострижин", фрагменту весілля, твори Т. Шевченка, М. Коцюбинського.

Учитель. Сьогодні ми поведемо розмову про звичайне і незвичайне – про волосся, про наші коси.

1-й ведучий. Волосся. Воно – симфонія. Шовкове, неслухняне, золоте, кольору спілих каштанів. Скільки поетичних слів присвячено волосся! А задумувалися ви над тим, для чого воно потрібне?

2-й ведучий. Волосся дане нам не просто для краси. Як стверджують учені, волосся – зв'язок із космосом, воно не тільки накопичує енергію, а й зберігає інформацію.

1-й ведучий. Існує легенда, що до гріхопадіння навколо голови людини був німб, а волосся не було. Говорять, що голова пралюдини була покрита чимось схожим на пушок, який ми бачимо на голові новонародженого малюка. Коли людина впала в гріх, то проміння космічної енергії навколо голови потяжчали і перетворилися у волосся. Волосся є ланцюжком між людиною і небом до того часу, поки вона знову не підніметься на свій небесний рівень розвитку.

2-й ведучий. Кожен народ по-різному ставився до волосся. Наприклад, тибетські мудреці не стриглися і не голилися, а заплітали косу. Довге волосся вважалося натхненням для творчості. Сила Самсона також була у волоссі, це говорить про те, що волосся несе в собі фізичні властивості. Коханий брав пасмо волосся нареченої, вирушаючи в далеку дорогу, і відчував, що незримий контакт дійсно існує. А в Київській Русі за вирваний жмут волосся накладали великий штраф – більший, аніж за покалічену ногу.

(На фоні музики пісні "Україночка" вчитель веде розповідь).

Учитель. Перенесімося у свою країну і поговоримо про нас – українців.

За широкими морями, за лісами дрімучими був колись веселий край, розкішний, багатий, заворожений злими людьми, заневолений двома неволями. Одна неволя – панська, друга – царська. І жили там рабами в тяжкій роботі заворожені в неволі люди. Світ їм було зав'язано, говорити – заказано, ходили німі...

Україна... В одному вже тільки цьому слові бринить ціла музика смутку і жалю. Україна – країна щастя і краси, журби і печалі. Саме той незвичайної вроди шматочок землі раю, яким наділив Бог козаків – то наша ненька-Україна. Саме та земля, що пахне медом, то наша українська, саме наші води на молоко цілюще схожі... А які пісні заливають небесні видноколи – все то наше, рідне, українське. І скільки б не зазіхали нечестивці на неньку-Україну, скільки б не хотілося їм зломити чи підкорити, поставити на коліна українців – ніколи надовго їм це не вдавалося. Бо прекрасний він, наш люд, в любові до отчої землі, величний у бою за рідну неньку, зачаруєшся його вродою в праці і радості, його звичаями і обрядами. Серед багатства неперевершеного обрядодійства величне місце належить нашому національному одягу. Та скільки б ви не намагалися, а ось уявити українку без її чарівної коси, без вінка, кісника не зможете. Отже, нашу виховну годину і присвячуємо тій святій окрасі українок – дівочій косі.

1-й ведучий. У багатьох країнах світу жінки, які мають довге волосся, вважаються красунями. Але не завжди волосся було тільки окрасою. В давні часи наші пращури, перші люди на землі, не знали одягу. І тоді довге волосся жінок захищало їх від холоду, а особливо їхніх немовлят. Звідти і пішла традиція: у жінки волосся повинне бути довге.

Сьогодні наша мова про дівочу красу – коси, про традиції, пов'язані з косами, про те, чому з давніх-давен дівчата дорожили косою. Які ж обряди пов'язані з вищезгаданими косами?

2-й ведучий. У народі існує й досі уявлення, що дитину не можна стригти до року: хворітиме на голову, не ростиме волосся. Отож на першу річницю запрошують гостей і роблять пострижини.

(Інсценізація обряду "Пострижини". Молодиця прибирає в хаті і наспівує пісню "Зеленее жито, зелене").

Уляна (господиня). Ой чи весь той же рід прибуде? Та чи встигну я до того вечора? І донечка моя заснула – хоче мовби допомогти мамі. *(Співає "Коліскову").*

Спи, моє сонечко, спи, моя донечко. А я тим часом приготую все до твого святечка. Ось і кожух на покуті, де тебе посадимо.

(Хтось стукає в двері. Господиня зупиняється): "Михаїле, Михаїле, а одичи-но!". Заходять родичі дитини).

Гості. Добрий вечір вам, люди добрі, у святковий час! З іменинницею вас, любі, з пострижинами будьте здорові! Хай Даринка буде здоровою і вродливою, неодмінно веселою і душею красивою. Натє вам гроші на тарілочку нашій доці на утіхоньку.

(Господарі запрошують до господи, знов чути стукіт у двері).

Уляна. Оце вже, мабуть, і куми поприходили.

(Заходять куми, кидають гроші на тарілку і примовляють: "Щоб родина примножувалася, а доходи збільшувалися". Починається обряд пострижин. Хрещена мати садовить дівчинку на кожух, перевіряє, щоб під кожухом було прядиво).

Хрещена мати. Кумонько, ви гребінь поклали сюди? Щоб наша Дариночка і пряла, і ткала, і шила, і вишивала. Була гарною господинею.

Хрещений батько *(зрізує волосся навхрест)*. Маленька наша Дариночко, зрізуємо волоссячко навхрест: то на потиличні, то на боках. Цвіти ж як найкраща квіточка, мамі й тату на втіху, як яснее сонечко. Щоб водилося в коморі, і в stodолі, і на полі. *(Волосся кладе на тарілочку, де спочатку клали гроші, і продовжує)*. Щоб Даринка росла, грошовита була, щоб волосся було, як кожух волохатий.

Уляна. Діло наше святе зроблене. Давайте ще й визначимо, ким стане наша дівчинка. *(Розкладені речі: книжка, нитки, ложка, гребінець, квітки)*. Яку із цих речей візьме наша Даринка, то і буде її заняття в майбутньому.

(Дівчинка бере квітку. Якщо квітка, то побажання: бути їй при землі, хай не переводяться в нас хлібороби, агрономи).

Уляна. А на закінчення давайте розділимо цей святковий солодкий пиріг. Щоб життя Даринки було солодке і добре, щоб діждати весілля, ще й коровай ділити.

Кума. А волоссячко, куме, закопайте під грушу чи вербу, щоб кучерявою була наша донечка, щоб росла, як з води.

(Далі знову співають "Зелене жито, зелене").

1-й ведучий. Після пострижин за косима дівчинки ретельно стежили: розчісували, змивали в пахучих травах: світлі – ромашкою, щоб сонечком світилися, медом пахли; шавлією та м'ятою – темні, щоб пахли загадково і звабно; любистком, щоб хлопців чарували.

2-й ведучий. На Гуцульщині дівчину заплітають тоді, як їй сповниться 6 років. Для цієї церемонії запрошують "сахнівну" – жінку, що належить до близької родини. "Сахнівна" заплітає волосся на голові дівчинки навхрест, беручи жмут волосся спереду, ззаду від правого вуха і від лівого. Зв'язуючи всі чотири кінці на середині голови, сахнівна промовляє: "Як зв'язую все волосся на тобі, аби ся тримало з усіх чотирьох боків, так аби ся в'язали з усіх боків парубки, дідицькі сини та й котрі найстарші парубки у краї, котрий тебе уздрить, то так аби ся за тобою умлівав, як риба за водою".

(Потім приспівує: "Ой ще буде подобочка дівчина ходити, та за своєю голівонькою кісоньку носити").

1-й ведучий. В с. Громах на Уманщині теж засвідчують такий звичай: перше заплітання коси. Але це обрядодійство здійснювали самі дівчата, при цьому примовляли: "Коси – до п'ят, дівка – до гряд, косам – стрічечки, дівці – женишки". З того часу дівчина мусила дотримуватись неписаного звичаю: вставши рано, повинна навести насамперед лад на своїй голівці. Заборонялося сідати до столу з розпушеним волоссям. В народі про це говорили так: "Подивись на косу, а подумай про господиню", "Яка коса, така й краса".

2-й ведучий. Тому дівчата завжди в Україні ходили з непокритою головою, як ознака дівочої честі, їхньої порядності, культури, ознака дбайливості, цнотливості. Втративши честь, дівчина покривала голову хусткою, а звідти і назва – покритка. В Україні-Русі був звичай: якщо хлопець накинув на голову дівчини намітку – вона ставала йому дружиною.

(Обряд прощання дівчини з косою на весіллі. Дівчата співають пісню "Горіла сосна, палала").

1-й ведучий. За негідну поведінку в українських селах парубки силоміць обрізали дівчині косу. І це була велика ганьба.

(Учні розповідають уривки із віршів Т. Шевченка "Причинна", "Катерина", "Слепая").

2-й ведучий. В житті-бутті нашому, згадується, що лише трагічні історичні обставини змушували дівчат відрізувати коси. Так, після поразки війська Богдана Хмельницького під Берестечком всі дівчата одного села пішли в козаки. А щоб їх не впізнали, відрізали собі коси. Вони зважилися на такий крок, щоб мати змогу захищати Україну разом із козаками. А як боляче прощатись було Соломії з косою! Та тяжкі умови змушують жінку це зробити.

(Розповідь уривка із оповідання М. Коцюбинського "Дорогою ціною").

1-й ведучий. Як бачимо, дівоча коса – то ознака дівочої честі і гідності, чарівності наших дівчат. Щоб пересвідчити вас у цьому, пропонуємо оглянути зачіски наших дівчаток.

(Конкурс на кращу зачіску).

2-й ведучий. А ще хочеться сказати, що волосся – це не лише окраса кожної жінки, а й ознака здоров'я. Запрошуємо до розмови косметолога.

(Дасмо поради щодо догляду за косами).

Косметолог. Відрізати волосся слід тільки на "молодий" місяць, особливо у травні, щоб коса була повна. Ні в якому разі не можна стригти волосся собі самій. Не викидайте волосся, бо це шкодить здоров'ю. Не залишайте волосся на гребінці, його треба спалити. Психотерапевти радять змінювати зачіски якомога частіше, тому що це виводить негативну енергію, допомагає позбутися депресивного стану.

1-й ведучий.

Коси, коси, чом вас зараз
Так рідко носять?
Чи дівчатам немає часу,
А чи вже заплітати ліньки?
Ви ж одвіку були окрасою
Гордовитої України.

Учитель. Дійсно, нині багато дівчат, нехтуючи косою, не хочуть її доглядати. Коса стала рідкістю. Але пам'ятаймо: мода на косу рано чи пізно повернеться, бо в цьому традиція народної етики, що символізує глибокий дух дівочої цноти. Адже, що не кажіть, а є принада у дівочій косі до пояса.

(Дівчата співають пісню "Ой не ріж косу, бо хороша").

Учитель. Тож, може, для вас, дівчатка, за ваші коси юнаки ще скажуть:

Я тобі, моя чарівна вишне,
Сам троянди в коси заплету,
Встану рано-вранці на світанку
Та й нарву я квітів запашних.
Що є краще за дівочі коси,
Ще й троянди, вплетені у них?

І хай як не змінюється мода, а останнє наше слово до вас, дівчатка: не поспішайте відрізувати своїх кіс, повірте, що довга дівоча коса – це особлива зваба, в ній щось ніжне, щемливе, священне.

(Звучить пісня "Розпустили кучері дівчата").

Розпустили кучері дівчата,
Підвели ще й брови для краси.
Тільки ти ходи, як каже мати,
Не відрізуй русої коси.
Хай вона росте густа та пишна
Чорнобривим хлопцям на біду.
Я тобі, моя чарівна вишня,
Сам у них троянди заплету.
Ллються коси, як ранкові роси,
В ланцюгах срібляться золотих.
Що є краще за дівочі коси
І троянди, вплетені у них?
Розпустили кучері дівчата,
Підвели ще й брови для краси,
Тільки ти ходи, як вчила мати,
Не обрізуй русої коси.

ДУША ПРИРОДИ – ДУША ДОБРА

Мета. Виховувати почуття прекрасного, доброго. Навчити відчувати красу, поезію рідного краю, слухати душу природи, ознайомити з її загадковим життям.

(На сцені – учасники свята, ансамблі, читці. Сцена святково прикрашена На стінах плакати з охорони природи, краєвиди селища, на полочках – вироби з природного матеріалу, сувеніри народних умільців, на столах – страви з калини, гарбуза, напої, національні блюда. Виходять ведучі).

1-й ведучий. Людина починається з любові, яка виростає з дитинства. Виростає з лагідного дотику маминих рук і ласкавого маминого слова, з тихої колискової і веселки в небі, з квітки вишні, або яблуні під вікном, бо в квітці і в дереві так багато добра до людини, що, раз торкнувшись щасливої дитячої душі, воно впродовж цілого життя зоріє, як неопалима купина.

(Звучить грамзатис пісні "Мамина вишня").

2-й ведучий. Одвічна доброта квітки й дерева ясніє в кожному з нас. Дерева, як і люди, мають душу і живуть разом з нами, як рідні. Ми бачимо в рослині беззахисне, покірне створіння і часто забуваємо, що природа подарувала людині зело навіки. І боляче, коли його трощать, кидають під ноги, топчуть, безглуздо вбивають живих істот.

1-й ведучий. Ми повинні берегти їх, як своє життя, очі, руки, а втрачати опадливо, як власне здоров'я. Адже не можна людину відокремлювати від рослинного світу, бо це одне ціле. Людина і рослини живуть в одному світі. Істоти – беззахисні і покірні, ми повинні їх любити, берегти як власне життя.

2-й ведучий. Але як же можна любити щось або когось, не знаючи? Любити – це насамперед знати. Отже, любити природу означає вивчати і спостерігати, і вона, розкриваючи дивовижні таємниці, озветься в нашій душі радістю буття.

(Кінофрагмент "У лісі").

2-й ведучий. Сьогодні, любі друзі, ми здійснимо мандрівку в чарівний світ природи, відчуємо красу, поезію рідного краю. Слухаймо ж душу природи, як душу людини, пізнаймо її загадкове життя.

3-й ведучий. Не пошкодуйте часу, зберіться до лісу. Сядьте або походіть тихенько, затамувавши подих. Прислухайтесь. І ви почуєте... Он проспівала іволга – наче скрипка. Соловейко заливається, як сопілка. Дятел вистукує у стовбур, наче вправний бубняр. Грак, і той підсвистує, наче півень у байці. Ясен, мов той контрабас, тужно скрипить могутніми гілками на підмогу тремтливому шелестінню осики. Гарно в лісі, правда? Ось ми виходимо на галявину. Вас зустрічає зелений патріарх...

(Починає звучати пісня "За туманом нічого не видно" у виконанні фольклорного ансамблю).

Читець. Дуб. Зелений патріарх – так називають його в народі. Саме цим велетом позначав народ український, як довговічною віхою, певні етапи своєї славної історії. Запорізький дуб... Дуб Палія... Дуб Шевченка... Скільки ж їх, могутніх велетнів, які пережили віки й лихоліття, постали перед нами свідками подій, припорошених пилом історії. В українській флорі дуб – найдовговічніша рослина. Понад 1000 років живе він, як символ непохитної волі і могутності чоловічої, козацької вроди, він посів одне з чільних місць в українському фольклорі.

(Звучить пісня "Ой на горі два дубки..." у виконанні фольклорного ансамблю).

Читець. Ще кілька сторіч тому дубові діброви шуміли на всіх просторах України, тепер на великий жаль, таких дібров значно поменшало. Ще в сиву давнину люди високо цінували деревину дуба і впродовж віків широко користувалися ним у своєму повсякденні. Завдяки міцності, стійкості та довговічності дуб звичайний віднесено до розряду особливо цінних деревних порід. Віками може лежати у воді дубове дерево і не тільки не гние, а навпаки, набуває ще більшої міцності. То вже так званий морений дуб – мрія кожного мебляра. І на що тільки не придатна деревина дуба. Що тільки з неї не виготовляють! Човни, меблі, будівлі. Найцінніший паркет – з дуба, найкраща фанера – дубова. З дубових "чорнильних горішків" готували чорнило. Таке чорнило не вицвітає, дуже стійке. І тому ним користувалися для писання грамот та робилися найважливіші підписи на ділових паперах. І зараз це чорнило у великій шані в художників.

(Виходить).

1-й ведучий. Дуб і калина – це одні з найпоширеніших образів-символів в українській літературі. З великою майстерністю, використовуючи народні уявлення про дівочу красу і козацьку вроду, втілив народні образи – символи дуба і калини в своєму вірші Іван Франко.

(Інсценування вірша І. Франка "Червона калина, чого в лузі гнешся").

2-й ведучий. Любить український народ калину і оспівав її здавна як символ долі та дівочої вроди, наділив безліччю лагідних епітетів. І стала калина лірично-пісенним образом.

(Учительським вокальним ансамблем виконується пісня "Червона калина").

Читець. Людина віддавна наближала калину до своєї оселі: її саджають біля хат, у садах, парках, скверах. І не тільки задля краси, хоч і це виправдано: весною вона чарує запашними квітками, а восени милує око гронами вогнистих ягід.

Цвіте калина на початку літа. Саме в цю пору іноді бувають, хоч і

дуже рідко, пізні весняні заморозки, похолодання. У зв'язку з цим існує цікаве народне повір'я: "Не ламай калинового цвіту, бо накликаєш мороз". І цього колись усі дотримувалися. То був дещо наївний, як на наш час, природоохоронний захід.

Краса калини – її невід'ємна риса. Та не тільки за це вподобали її люди. Вона дуже корисна рослина. Для своїх потреб люди використовують квітки, плоди, кору і деревину калини. Ягоди споживають свіжими, готують з них сиропи, морси, киселі, варення, начинки для цукерок. Кожна господиня із задоволенням прикрасить страву калиновими ягодами. А пиріжки з квасолею та калиною або з гарбузом та калиною можуть задовольняти неабиякі смаки. Охоче використовує плоди калини кондитерське виробництво.

(Дівчата виносять вироби з плодами калини).

Читець. У народі говорять: "Без верби і калини нема України". Верба... Ну що з неї візьмеш? Груші на вербі не ростуть. І не тільки груші, словом верба, та й годі. Але гляньте на неї ранньої весни, коли ще всі дерева стоять голі. А вона вже вкрита серпанком ніжних, маюсіньких духмяних листочків. І не можете відвести від неї очей. І в серце ваше увійде радість, бо відчуєте, що нарешті настала очікувана весна. Підійдіть до неї ще раз через кілька днів, коли вона зацвіте своїм запашним жовтим цвітом. Послухайте гул бджіл, які вирвалися з вулика після довгої зимівлі і збирають перший пилок і нектар для свого розплоду. І тоді ви зрозумієте, що красуня-верба – неабияка корисна рослина, збагнете, чому народ здавна оспівував вербу, ввів її в легенди, казки, у яких верба символізує дівочу красу, дівочий сум.

(Грамзапис "Ой вербиченько, біла личеньком", інсценування уривку з п'єси Л. Українки "Лісова пісня", кінець грамзапису).

Читець. Верба – то символ України. Тож не міг розлучитися із нею великий Кобзар. І в 1850 році привіз із собою на заслання вербову гілочку, з якої розрослося велике дерево, назване вербою Тараса. Із живців її насаджено цілий вербовий гай, що шумить серед пісків Кос-Аралу. Близько 200 вербичок виростив з неї ще сам поет, та ще викопав криницю серед пісків, щоб свій гай поливати. Її тепер звать "криницею Тараса".

(У виконанні дівочого квартету звучить пісня "Верба над грайводою")

1-й ведучий. В українських народних піснях не обійдено увагою й терен. Здебільшого він згадується як символ неприступності дівочого серця.

(Виконується пісня "Ой ти дівчино, з горіха зерна").

Читець. Корисні властивості терну в уяві багатьох обмежуються його дрібними темно-синіми плодами, що ними густо всяєні гілки. Лікувальне значення мають квітки терну колчого, про що відомо неба-

гатьом. У народній медицині вживають терновий цвіт при порушенні обміну речовин. М'яко діючи на перистальтику кишок та нирки, цвіт терну очищує організм. Поліпшуючи обмін речовин, він допомагає лікуванню хвороб шкіри, які здебільшого спричинили порушення того ж обміну.

Найпоширеніша форма вживання тернових квіток – настій холодний: дві чайні ложки квіток заливають склянкою води й настоюють в холодному місці впродовж восьми годин. Одержана кількість настою є добовою дозою, його вживають за кілька прийомів.

При підвищеній температурі народна медицина радить вживати відвар коренів терну.

Певно, цікаво й те, що видатні майстри пензля в давнину користувалися фарбою, виготовленою з плодів та коренів терну.

3-й ведучий. З глибини віків живе в нашому селищі, і не тільки в нашому селищі, пережила всі перебудови, і, мабуть, переживе віки пісня, яку зараз заспіває наш чудовий фольклорний ансамбль "Цвіте терен".

1-й ведучий. Зцілення травами давно існує в народному житті, мудрість його свята і пречиста, але важко велось цій мудрості. Вітри історії розметали її по світах, безконечні війни вигубили носіїв секретів народної медицини, і загубилися записи мудрих травників, тому маємо нині самі крихти цього всенародного знання. Спогад про цілюще чарзілля та живу воду лишився тільки в казках – як у далекому прадавньому світі, загубленому за дев'ятьма морями, в тридесятому царстві. Царства такого казкового не треба шукати по світах, бо то ж наша мила Україна з її віковою мудрістю і цілющим зіллям, з живою водою і живою душею. Всесильна ця душа, бо тримає на землі рід і народ, може переселитися від людини птахові або каліні. І тоді заговорить калинова сопілка людським голосом. Не кожному дано почути цю калинову мову і тихий шепіт листочка, та є ще такі люди, обдаровані природою, що одержали вищу силу від неї, котрі знають і розуміють цю мову. По далеких селах ще залишилися люди, які знаються на мові природи, залишилися ще бабусі-травниці, що як можуть допомагають людям.

Не рветься дзвінка ниточка народної мудрості і в наш час. На сучасному етапі свого розвитку український народ добре усвідомлює, що бережливе ставлення до рідної природи – це спосіб вижити, духовно і фізично. І може, саме тому народилась поетична легенда про те, що...

Читець. Жив-був у одному селі маленький хлопчик, звали його Адаць. Хлопчик не пам'ятає своєї матері – може, це була стара верба, яка проживала не одну сотню років, а тепер так ніжно колихала його на своїх вітах. А ще була в нього бабуся Якилина, яка добре зналася на травах, була щедра на мудре слово, розуміла мову трави і квітів: а головне – Якилина знала багато легенд і вечорами любила розповідати їх

Адасеві. Була між тими легендами одна, яка найбільше запала в душу хлопчика: один раз на 10 років у ніч на Івана-Купала приходять до озера на леваді три діви. Вони володіють чарами: перша наділяє людину хоробрістю, друга – довголіттям, третя – щастям і добром. Казали люди, що колись зустрілась з ними й сама баба Якилина, а вони подарували їй мудрість і довголіття та відкрили таємницю траволікування.

Декілька років чекав хлопчик заповітної ночі. І ось глибокої північної години він побачив, як із води лісового озера вийшли ці загадкові діви. Згадав Адає заповіт бабусі: "Тільки побачиш те чудо, впади перед ними на коліна і проси: чи то хоробрості, чи то довголіття, чи то щастя".

Дуже хотілося хлопцеві виконати бабусину пораду, але враз він почув їхню сумну розмову.

Першою заговорила Діва Хоробрості. Чого зажурилися, сестрички? Адже ми так рідко зустрічаємося біля рідного озера. Світ великий, які новини чули?

Діва Довголіття. Новин багато, але нерадісні ці новини. Люди все хворіють, навіть гинуть, нове покоління росте слабким і кволим.

Діва Щастя. А чому таке сталося, сестро Довголіття?

Діва Довголіття. В наших краях, на нашій землі дух злоби оселився. Він забруднює річки, озера, нехтує матінкою-природою. Навіть страшно говорити – пам'ять про старовину ламає, гідних людей карає. Важко стало жити отим людям, котрі в праці щастя знаходять. Злість земна повітря отрує, страждання сіє.

Діва Хоробрості. Чи ж це можливо, щоб людина сама собі віку вкорочувала, за других людей, за своїх дітей душею не боліла?

Діва Довголіття. З кожним днем все більше живого гине в наших краях, майже зникли жовтаті іволги, і де ж соловейки, що тишили радістю душу? Навіть горобців, і тих стає все менше і менше. Чи пам'ятаєте, сестри любі, трагічне чорнобильське літо? Їх марно було шукати в наших садках і дворах, вони почули біду і відлетіли туди, куди не сягла радіаційна хвиля. А куди ж подітись людям з рідної землі, яку вони самі й занастили. Полохлива сорока хворобливо тріщить, але вже не так дзвінко, як колись. Ясен швидше стогне, а осика плаче.

Діва Щастя. А доля річок, озер України? Колись з них пили джерельну воду, набирали здоров'я. Нині риба гине на очах. І вже не йдеться про те, щоб воду пити – увійти у ту воду небезпечно людині.

Діва Хоробрості. Тсс! Тихенько! Мені здається, хтось підслуховує нашу розмову!

(Підходить, виводить за руку Адає).

Діва Доброти. Та це ж дитя природи, хлопчик Адає! Я його добре знаю.

Адає. Прекрасні Діві! Я прийшов до вас уклінно попросити: наділіть мене хоробрістю і добротою, а я буду прагнути передати їх людям.

Діва Хоробрості. А чи зможеш ти це зробити? Це нелегка справа.

Діва Доброти. Любі сестри! Давайте повіримо цій дитині! Адже діти – це наша остання надія.

Діва Хоробрості. Ну, що ж! Я, діва Хоробрості, наділяю тебе хоробрістю для боротьби зі злом і темними силами.

Діва Доброти. Адасть! Я, діва Доброти, наділяю тебе добротою і милосердям для добра і справедливості.

Діва Щастя. А, я діва Щастя, наділяю тебе любов'ю до всього живого, а щастя ти здобудеш сам.

(Виходять всі учасники).

1-й ведучий. Безмежно, з дитинства кохаю
Красу свого рідного краю,
Річок голубінь неозору,
Сосну в надвечір'ї прозорім.

2-й ведучий. Так, шепіт блакитної води, зелених дібров, спів дзвінкоголосих пташок, запах і розмаїття квітів – усе це дорога нашому серцю, ні з чим незрівняна, природа рідного краю.

1-й ведучий. І душа відчуває глибоку мудрість народної творчості, основна ідея якої...

Всі. Душа природи – душа добра.

1-й ведучий. А тепер, дорогі друзі, запрошуємо вас посадити біля школи деревця на згадку про нашу зустріч.

А.В. Горло

НАРОДНА ПІСНЯ – ЗЛЕТ ДУШІ ЛЮДСЬКОЇ

*"Де співають, там охоче лишайся жити,
лихі люди не мають пісень".*

Ф. Міллер

(На тлі музики).

1-й ведучий. Коли пісні мого краю
Звучать у рідних голосах –
Мені здається, що збираю
Цілющі трави я в луках.

2-й ведучий. В піснях і труд, і даль походу,
І жаль, і усміх, і любов.
І гнів великого народу,
І за народ пролита кров.

1-й ведучий. В піснях дівоча світла туга
І вільний помах косаря.
В них юність виникає друга,
Висока світиться зоря.

М. Рильський "Пісні"

(Лунає пісня "Земля українська").

2-й ведучий. Українська народна пісня – яке ж це диво! Невіддільна від життя, як квіти біля чепурної хати, як зорі на небі.

Задушевна, милозвучна, проста, як усе геніальне, вона полонить серце слухачів. Через усі поневіряння проносить вона свої чари, свою нев'янучу молодість.

1-й ведучий. Сьогодні в цій залі зібралися ті, кому не байдужа українська пісня – це діти, батьки, вчителі, працівники школи, гості.

(Звернення до зали).

– Що для вас значить українська пісня?

Так, справді, українська пісня – це наше життя, наша наснага, завдяки їй ми маємо можливість виховувати підрастаюче покоління на добрих українських традиціях.

2-й ведучий. Сьогодні у нас в гостях люди, для яких пісня стала сенсом життя та їхньою професією.

(Звернення до гостей).

– Скажіть, чим стала українська пісня у вашому житті?

– Просимо вас виконати ліричну пісню.

1-й ведучий. Виряджаючи в дорогу сина, мати давала йому вишитий рушник, як згадку про рідну домівку, про своїх батьків. І цей рушник, як часточка рідної Батьківщини, допомагав переносити труднощі в чужій стороні.

2-й ведучий. Учениці заспівають нам "Пісню про рушник" муз. Майбороди, сл. Малишка.

Згадаємо і підспіваємо цю чудову пісню.

1-й ведучий. Стало доброю традицією засідання клубу "Берегиня" проводити разом з батьками, адже родинному виконанню в нашій школі приділяється велика увага.

Давайте запросимо на сцену частого гостя нашої школи.

– А чи співаєте ви за домашніми справами? І які саме пісні виконуете?

(У виконанні гості лунає пісня "Сину, сину, ангел мій").

2-й ведучий. Українська народна пісенність – дорогоцінне надбання нашого народу, нев'януча окраса його духовної культури. Народні пісні володіють чудовою здатністю полонити людські серця, підносити настрій, тамувати біль, множити силу у боротьбі. Пройнята любов'ю до рідної землі, пісня величала не тільки людину, а й природу рідного краю, його красу і багатство.

1-й ведучий. Юначе серце пісня запалила,
Й воно звело орлині два крила,
А в пісні тій співалось про калину,
Яка ото у лузі розцвіла.

(Учениці виконують українську народну пісню "При долині куц калини").

– Дівчатка, а які пісні ви любите співати?

2-й ведучий. Ми достеменно не знаємо, коли саме народжувалися наші пісенні перлини, їхнє коріння сягає в глибину віків.

Не знаємо й імен давніх піснярів. Серед найславніших авторів пісень вічно горітимуть імена легендарної Марусі Чурай, козака Семена Калиновського, кобзаря Остапа Вересая. Від села до села ходили народні кобзарі.

На розпутті козак сидить
Та на кобзі грає.
Кругом хлопці та дівчата,
Як лан, прощвітають.

Т.Г. Шевченко "Кобзар"

1-й ведучий. Для вас звучить пісня "Думи мої" на слова Т. Шевченка.

– Дівчатка, яку українську пісню ви почули вперше? Можливо, це коліскова, чи якась інша, яка запам'яталася вам з дитинства?

2-й ведучий. За тематикою українські народні пісні можна поділити на такі жанри: родинно-побутові, соціально-побутові, календарно-обрядові, дитячі, коліскові.

Провідною рисою родинно-побутових пісень є правдиве відображення в чудовій поетично-музичній формі пережитого, почутого людьми в їхньому буденному житті. Велика життєва правда в побутових піснях зумовлена тим, що творці й співці – вихідці з народу, добре знають його життя. Значне місце в побутових піснях займає висвітлення почуття кохання.

1-й ведучий. Послухайте українську народну пісню "Гиля, гиля сірі гуси".

2-й ведучий. Бандура... Які чарівні звуки дарує вона нам, тривожить, торкається найпотаємніших куточків нашої душі.

(Питання до бандуристки).

– А хто вам прищепив любов до бандури? І з чим це пов'язано? Чому саме бандура, а не якийсь інший інструмент?

2-й ведучий. Сьогодні присутня в цій залі справжній професіонал своєї справи. Вона навчає діток гри на бандурі.

А зараз нам подарують декілька хвилин бездоганної гри на бандурі та полонять прекрасним співом.

1-й ведучий. Провідне місце в українській пісенній творчості належить жартівливій пісні. В ній переливаються всі барви й відтінки народного гумору.

Найдавніші записи українських народних жартівливих пісень датуються кінцем XVI ст. Спостережливі й дотепні творці народного гумору підгледіли всі тінюві боки повсякденного життя, освітлили їх сміхом, що розливається в піснях то легким жартом, то глузуванням, то злою іронією, але завжди в них відчувається кодекс доброзичливості.

Серед героїв українських народних пісень найчастіше молодь: парубки й дівчата.

До вашої уваги пропонуємо українські народні пісні: "По дорозі жук, жук", "А мій милий вареничків хоче", "Викликає соловейко", "Мамина пісня".

2-й ведучий. А інша, мов висока тополина,
Що в синім небі radoців шука.
У ній – лукава славилась дівчина.
Ота, що обдурила козака.

(Учні виконують українську народну пісню "Ти ж мене підманула").

1-й ведучий. А зараз невеличка вікторина "Як ми знаємо українську пісню". Зала ділиться на дві команди.

1. Назвіть пісні, у яких оспівується калина.

2. Які ви знаєте козацькі пісні?

2-й ведучий. Коли вже ми заговорили про козацькі пісні, то ми запросили сьогодні до нас відомого співака, гарного чоловіка, прекрасного батька...

– Розкажіть нам про свою любов до української пісні, з чого вона почалась? Можливо, в вашому житті є людина, яка відіграла не останню роль у формуванні ваших захоплень?

(Гість виконує пісню).

1-й ведучий. Продовжимо нашу вікторину.

1. Назвіть українські пісні, що починаються словом "Ой".

2. З якої це пісні? *(Зачитується куплет, учні відгадують пісню).*

1) Ой дівчино, відчини,

Своє, моє серденько звесели.

("Гшов козак потайком")

2) Постій, постій козаче, твоя дівчина плаче,

Як ти мене покидаєш, тільки подумай.

("Іхав козак за Дунай")

3) Запряжу я козу в віз

Та поїду по рогіз.

("Од Києва до Лубен")

4) Ой не спав, не спав, та й не буду спати,

Дай же мені, дівчино, повечеряти.

("Ой гиля, гиля")

5) Вітер дуба хитає,

Козак дівку питає.

("Два дубки")

6) А я молода дівчина,

Та й горя зазнала.

Вечероньки не доїла,

Нічки не доспала.

("Цвіте терен")

- 7) Яка я моторна,
Гнучка, чорнобрива.
Як побачиш, аж заплачеш,
Що я вередлива.
(“По дорозі жук”)
- 8) Коса моя розплетена:
Її подруга розплела.
А на очах бринить сльоза,
Бо з милим розлучилась я.
(“Ой у вишневому саду”)
- 9) Куплю тобі хатку
І ще сіножатку,
І ставок, і млинок,
І вишневенький садок.
(“Ой під вишнею”)

(Проводиться конкурс “Продовж пісню”. Перша команда заспіває, друга – продовжує).

1-й ведучий. Хто з російських письменників сказав: “Повірите, чи ні, а українську пісню я люблю понад усе”? (Лев Толстой)

2-й ведучий. Кому з дагестанських поетів належать слова:

Я постою у края бездны
И вдруг пойму сломясь в тоске,
Что все на свете только песня
На украинском языке.

(Расул Гамзатов)

(Проводиться конкурс інсценізованої пісні).

Питання до запрошених гостей у залі.

– Ми знаємо, що ви маєте чарівний голос, любите співати і маєте співучу родину. Що для вас є пісня?

– Ви любите співати українські пісні й які саме?

2-й ведучий. Сьогодні, коли ми будуємо нову, незалежну Україну, пісня з нами. У вільного народу будуть інші пісні, в них буде менше смутку й болю, а більше світлої радості й надій.

Райдуга в небі висне,
Граючи в плесах вод.
Доки живе наша пісня,
Доти живе й народ.

(Лунає пісня “Короока моя Україно!”).

1-й ведучий. Засідання клубу “Берегиня” підходить до свого завершення. Ми почули сьогодні пісні у виконанні дітей, батьків, вчителів, професіоналів. А ми, ведучі, пропонуємо заспівати всім разом українську пісню “І в вас, і в нас все буде гаразд”.

МУЗИКА ТОРКАЄТЬСЯ ДУШІ

Мета. Виховувати в учнів любов до прекрасного, сприяти формуванню естетичного смаку, навчити слухати музику, розуміти значення музики в житті людини.

Обладнання. Записи класичної музики, плакати з портретами відомих композиторів.

Тиха, ніжна, душевна мелодія лине в залі. Піднімається до самого купола і виривається назовні до білих хмаринок, заплутується в сонячному промінні. Відчуваєш, що твоя душа тріпоче, ніби птах крилами, виривається з глибин і хоче злитися в одне ціле з акордами музики. Яку велику силу має цей набір, здавалося б, на перший погляд – простих звуків. Але, яка таємниця захована в них, яке розмаїття стоїть за цим, яке неповторне, яке величне явище, створене людиною, зашифроване знаками, зігріте душею і оспіване, озвучене серцем.

Сьогодні виховна година поведе нас у прекрасний світ музики, познайомить з відомими творами композиторів, якими захоплюється увесь світ. Ми слухаємо різну музику, але потрібно знати хоча б дещо про класичну музику, бо це надбання світової культури. Тож пориньмо у світ музики Баха, Моцарта, Бетховена, Чайковського, Шопена та Штрауса.

Слухаючи мелодію музичного твору, слухач може уявити різні образи, на нього може нахлинати хвиля почуттів, може пірнути в океан радості, переживання, смутку і ніжності, може загубитися серед тенет музичного експромту. Та відчути все це зможе людина, наділена дивним відчуттям гармонії, відчуттям прекрасного, яке дається від природи, яке доля дарує не кожному, але залишає шанс хоч частково наблизитися до краси музики, дає шанс насолоджуватися витворами та творами мистецтв геніїв, корифеїв музичного таланту.

Багато людей хочуть навчитися розуміти музику. А чи можна цьому навчитися?

Багато є думок на цю тему. Одні скажуть "так", інші – "ні". Але наблизитися кожен може, послухати і задуматись також. Просто, один сприйме музику слухом, а інший – душею.

З чого ж починається музика? *(Діти висловлюють думки)*. Правильно, з музичного твору, з того, хто музику створює, – з композитора, виконавця, слухача.

Музичний твір сприймається, якщо весь зал слухає із завмиранням серця кожний акорд, кожну ноту твору і думає про те, що звучить твір, а не про якісь побічні справи.

Справжній композитор, створюючи музику, віддає їй усі свої сили, душу, все своє серце, свій розум. Так само і виконавець, і слухач, якщо хоче почути її так, як вона створена і як вона виконана, теж повинен віддати їй усі сили душі, серця й розуму.

Кожен повинен стати частинкою композитора, виконавця, частинкою Бетховена.

Чим більше ми віддаємо душевних сил музиці, тим більше нових сил ми в ній черпаємо, а неухвалне слухання, сприйняття втомлює.

Музика стає частиною нашого життя ще з самого дитинства, коли мама починає співати над колискою пісеньку. Це не мистецтво, а частина життя. Так само танець і марш стають для нас звичними і природними, як і все, що нас оточує.

Ми любимо читати книги, хочемо навчитися читати, щоб дізнатися багато нового.

А чи можна розуміти музику, чи можна навчитися її сприймати? Яке було життя у видатних композиторів, що спонукало їх творити музику?

Познайомимось з деякими творцями музики. Багато мелодій прийшло з народу. Деякі композитори обшліфували мелодії, а деякі, створені композиторами, стали народними, дехто отримав визнання лише після смерті. Так наприклад, Франц Шуберт тільки після смерті посів належне місце серед митців, помер у бідності, був похований біля Бетховена, і на могилі написали слова: "Смерть поховала тут багатий скарб, але ще прекрасніші надії". Йому було всього 32 роки, а його вальси залишились дивом, від якого і донині отримують насолоду. Фредерик Шопен також заворожив нас своїми вальсами. Він з 7 років грав, імпровізував, складав власні композиції, був обдарованою дитиною. Сімнадцять вальсів – це концертні п'єси, що захоплюють невимовною красою, граціозністю, мелодійністю; ніжні, меланхолійні, мрійливі, блискучі і темпераментні.

Послухайте твір Шопена "Краплини дощу".

Королем вальсу вважають Йогана Штрауса. Він та його батько поділяли дев'ятнадцяте століття – батько диригував лише на балах, а син і в концертних залах. Його вальси любили і багаті, і простий народ.

Музика часто буває пов'язана з поезією, прозою, драмою, з театром. Танець, балет без музики існувати не може. Нам відомі окремі танці ще з дитинства, танці зі "Сплячої красуні" та "Лускунчика", танець лебедів з "Лебединого озера".

Послухайте відомі твори П. Чайковського з "Лебединого озера" та вальс квітів з "Лускунчика".

Відоме всьому світу ім'я Моцарта. Він почав писати музику ще з 6 років. Народився в Зальцбурзі, виступав у Відні, блискуче грав на скрипці, клавесині. Його гра сподобалась імператору, а імператриця подарувала йому срібну шпагу і плащ принца.

Римський папа також схилився перед хлопчиком. Твори юного Моцарта лежали в золоченій скриньці і оберігалися вартою. Одного разу він зайшов у церкву, прослухав музику і на слух запам'ятав, а по-

тім виніс її в народ. Говорили, що вкрали музику, та Папа вибачив хлопця і нагородив "Золотою шпорою", а йому було лише 12 років. Моцарта отруїли і, вмираючи, він писав "Реквієм", йому здавалося, що він пише "лебедину" пісню. Похоронна музика звучала, як повість про мужність людини, що страждає, як утвердження не смерті, а людського творіння. Ще один дуже відомий його твір – це "Турецький марш".

Блискучий, яскравий, вогняний, сповнений барвистих переливів та найзахоплюючих мелодій марш з геніальної опери Жоржа Бізе "Кармен". Ось тільки послухайте.

(Звучить твір).

Музика – мистецтво звуків, ними можна відтворити гуркіт грому, спів пташок, завивання вітру, передзвін дзвонів, артилерійські залпи, дзиччання джмеля, шелест лісу, брязкіт мечів. Кожен твір має свою історію створення. Кожен композитор відображав у своїх творах власні переживання. Ось наприклад, третя симфонія Бетховена була написана під впливом ідей французької революції та трагедії самого автора, адже його ще молодим вразила глухота. Його симфонія – це боротьба, жалібна мелодія чергується з мужніми, героїчними мелодіями. Вершина його таланту – це "Місячна соната".

Коли Бетховену було 30 років, він зрозумів, що повністю оглухне. Саме в цей час до нього прийшло справжнє кохання, він полюбив свою ученицю, але вона не відповіла взаємністю, а вийшла заміж за бездарного композитора. Всі свої переживання він вилив у цьому творі. Вибух почуттів, хвиля звуків, що закінчується міцним акордом, розбурхує тишу і спокій, відкидає розпач і страждання. Скільки енергії у цих звуках – гнівних, сильних і рішучих. Слухаєш цю музику і відчуваєш нестримне бажання людини вирватись з оков болю, безнадії, розпачу: "Я схоплю долю за горло. Зовсім поставити мене на коліна її не вдасться". Вслухайтеся і ви в цю мелодію страждань. *(Звучить твір).*

Учителем вважали всі композитори великого Баха. Це був фундамент всієї класичної музики. Бах сідає за орган, повільно занурює руки в клавіатуру і здригається повітря, як від далекого гірського обвалу, акорд за акордом міняється, а ми не можемо вимовити і слова, так поглинає нас його музика.

(Звучить музика Баха).

Звичайно, ми тільки краєм ока заглянули у світ музичного мистецтва. Нам потрібно ще вчитися розуміти музику душею. Треба знати, що не тільки є популярна, легка музика, але є і музика, що змушує задуматись над життям, тривожить серце і душу своєю величчю та неповторністю. Нехай у ваших серцях звучать акорди героїзму Бетховена, величі Баха, щирості Шопена та ніжності Штрауса.

В МИРЕ МУЗ

Этот вечер включает в себя конкурсы, связанные с познаниями ребят в разных областях искусства. Он также предполагает, что участники продемонстрируют свои актерские способности, фантазию, сообразительность, находчивость.

Для участия в вечере приглашается 7 команд по 6 человек. После выполнения заданий 1-го и 2-го конкурсов выбывают 3 команды, после 3-го и 4-го – еще 2.

К 1-му конкурсу участники должны подготовить домашнее задание: командам предлагается сделать одну-две маски, то есть загримироваться под какого-то литературного, театрального или кинематографического персонажа, продумать его костюм. Но помимо внешнего сходства, необходимо передать еще характер и манеру поведения. Представление маски может сопровождаться заранее подготовленной музыкой. Для того чтобы этот конкурс прошел более интересно, можно заранее провести для всех ребят занятие, на котором им бы рассказали и показали на практике, как надо накладывать грим, как он может менять внешность человека. Такое занятие мог бы провести гример театра, педагог театрального института или актер. И конечно, было бы хорошо, если бы в распоряжении ребят был настоящий театральный грим или грим для карнавалов, который сейчас можно приобрести в магазинах.

Техническое обеспечение, необходимое для проведения конкурсов

- Фонограммы для проведения 3-го и 4-го конкурсов (более подробно о том, какая должна быть музыка, написано в самих заданиях);
- диапроектор для показа слайдов при проведении 6-го конкурса.

Ведущий. "Древнегреческий бог Аполлон, покровитель искусства, появился на Парнасе в окружении девяти дочерей Зевса – муз. Богини жили на священной горе Геликон, где бил источник вдохновения. Эвтерпа "заведовала" лирической поэзией, Терпсихора – танцами, Каллиопа – эпической поэзией, Эрато – любовными песнями, Мельпомена – трагедией, Талия – комедией, Клио – историей, Полигимния – священными гимнами, Урания – астрономией".

Сегодня нам с вами предстоит "вознестись" на гору Геликон и побывать в гостях у покровительниц искусств. Итак, в путь, в мир, где живут и властвуют Музы, где все подчинено гармонии, – в мир прекрасного!

1-й конкурс. "Театральный"

Ведущий. "Театру не однажды предрекали гибель, но он каждый раз выживал – выдержал конкуренцию и с кинематографом, и с телевидением, и с компьютером. Искусству, творящемуся на глазах у зри-

телей, суждена долгая жизнь. Преодолевая границы и языковые барьеры, оно являет миру новые открытия. Посещение хорошего спектакля — идет ли он в прославленном театре или на маленькой студийной сцене — всегда духовное наслаждение и настоящий праздник".

Наша первая остановка — "Театральная". Мы помним слова К.С. Станиславского о том, что театр начинается с вешалки, знаем, что успех любого спектакля складывается из работы многих людей: драматургов, режиссеров, художников, композиторов, гримеров, декораторов, рабочих по сцене и так далее. Но все же вершину этого айсберга венчает актер. И наш первый конкурс посвящен именно ему — Его Величеству Актеру.

Эпиграф к конкурсу:

Сыграй свою любовь ко мне!
Придумай ей слова и чувства,
И пусть взметнется в их огне
Восторг притворства и искусства!

* * * *

Играй! Вот часть моей души:
Круши, верши, импровизируй,
Заворожи, свяжи, внуши,
Опутай, загипнотизируй!

Вадим Антонов. Роль

Подготовка к этому конкурсу входит в домашнее задание команд. Маски поочередно выходят на сцену, а зрителям предлагается угадать, кого они изображают.

Теперь мы с уверенностью можем сказать: "Маска, я вас знаю!" Но это еще не все. Нашим маскам предстоит выполнить настоящее актерское задание — этюд, то есть без слов показать, как выполняет какое-либо действие ваш персонаж — например, пьет чай. Не забывайте, что у каждого персонажа свой характер, и поэтому даже одно и то же действие все герои выполняют по-разному.

Конкурс оценивается по 5-бальной системе.

2-й конкурс. "Блиц"

Ведущий. После 2-го конкурса 3 команды покинут сцену, поэтому нам надо выяснить, какие из команд достойны продолжать наше путешествие по Геликону. Проверим общую осведомленность участников в вопросах искусства.

Каждой команде в течение минуты задаются вопросы, на которые надо сразу дать ответ. Если команда его не знает, то говорит: "Дальше". За каждый правильный ответ команда получает 1 балл.

1. Как называется самый высокий женский голос? (*Сопрано*)
2. Что такое авансцена? (*Передняя часть сцены*)

3. В балете "Лебединое озеро" Одиллия исполняет 32 фуэте. Что она делает? (32 оборота)
4. Каким музыкальным размером пишутся марши? (Две четверти)
5. Где по отношению к дирижеру сидит в оркестре первая скрипка? (Слева)
6. Как называются места в зрительном зале, которые находятся за партером? (Амфитеатр)
7. Сколько кинокадров проходит за одну секунду при показе фильма? (24)
8. Сколько стихотворных строчек в японском хокку? (3)
9. Как называется спектакль или концерт, сбор от которого поступает в пользу актеров-участников? (Бенефис)
10. В каком жанре написана "Волшебная флейта" Моцарта? (Опера)
11. Сколько танцоров исполняют па-де-де? (2)
12. Назовите имя и отчество Станиславского. (Константин Сергеевич)
13. В каком жанре написан "Дон-Кихот" Минкуса? (Балет)
14. В каком городе находится музей "Прадо"? (Мадрид)
15. Сколько стихотворных строчек в лимерике? (5)
16. Как называются изделия, заменяющие на сцене настоящие предметы? (Бутафория)
17. В каком жанре написана "Одиссея" Гомера? (Эпопея)
18. В каких европейских столицах бывал Пушкин? (Никаких)
19. Как звали отца Гамлета? (Гамлет)
20. Как называется созвучие, которое включает три и более звуков? (Аккорд)
21. Где происходит действие "Ромео и Джульетты"? (В Вероне)
22. Сколько стихотворных строчек в сонете? (14)
23. Что является главным призом Каннского фестиваля? (Золотая пальмовая ветвь)
24. В каком виде искусства присуждается премия "Грэмми"? (Музыка)
25. Назовите один из отечественных фильмов, получивший "Оскара". ("Москва слезам не верит", "Утомленные солнцем")
26. Назовите имя и отчество Салтыкова-Щедрина. (Михаил Евграфович)
27. В каком жанре написано произведение Прокофьева "Ромео и Джульетта"? (Балет)
28. Назовите одного из русских писателей, ставшего лауреатом Нобелевской премии. (Иван Бунин, Михаил Шолохов, Борис Пастернак, Александр Солженицын, Иосиф Бродский)
29. Музей какого русского писателя находится в Тарханах? (М.Ю. Лермонтова)

30. Покровительницей какого искусства является Мельпомена?
(Трагедии)
31. Назовите одного из героев комедии дель-арте. (*Пьеро, Арлекин, Коломбина, Панталоне, Бригелла и др.*)
32. Как называется граница между зрительным залом и сценой?
(Рампа)
33. Кто исполнил главную роль в фильмах про Терминатора? (*Арнольд Шварценнегер*)
34. Эпиграфом к какому литературному произведению является пословица: "Неча на зеркало пенять, коли рожа крива"? (*"Ревизор"*)
35. Как называется скорость исполнения музыкального произведения? (*Темп*)
36. Какая картина воспроизведена на фантиках конфет "Мишка ко-солапый"? (*"Утро в сосновом лесу" Шишкина*)
37. Для какого голоса написана партия Мефистофеля в опере Гуно "Фауст"? (*Для баса*)
38. Какой инструмент солирует в "Болеро" Равеля? (*Барабан*)
39. В каком городе хранится "Сикстинская мадонна" Рафаэля? (*В Дрездене*)
40. В какой стране возник театр Кабуки? (*В Японии*)
41. Кто был организатором русских сезонов в Париже? (*Сергей Дягилев*)
42. Как называется улица в Нью-Йорке, на которой расположены популярные театры и мюзик-холлы? (*Бродвей*)
43. Сколько струн на скрипке? (*4*)
44. Родовым именем какого русского писателя было Спасское-Лутовиново? (*И.С. Тургенева*)
45. Как называется амплуа актрисы, исполняющей роли детей?
(*Травести*)
46. Назовите фамилию братьев, которые изобрели кино. (*Люмьер*)
47. Как в России принято называть анимацию? (*Мультипликация*)
48. Как называется музыкальный лад, носящий печальный, сумрачный характер? (*Минор*)
49. Кто сказал, что весь мир – театр, а люди в нем актеры? (*Вильям Шекспир*)
50. Как называют создателя балетных постановок? (*Хореографом*)
- После подведения итогов 2-го конкурса 3 команды выбывают из игры.

3-й конкурс. "Музыкальный"

Ведущий. "Музыка обладает сильным воздействием на внутренний мир человека. Она может доставлять наслаждение или, напротив, вызывать сильное душевное беспокойство, побуждать слушателей к

размышлениям и открывать перед ними неизвестные ранее стороны жизни. Именно музыке дано выразить чувства столь сложные, что их порой невозможно описать словами". Наша вторая остановка – в мире музыки.

У каждого из вас есть свои музыкальные пристрастия, которые могут меняться. Но есть такие музыкальные произведения, которые уже выдержали испытание временем и которые мы называем классикой.

Участникам этого конкурса (*2 человека от команды*) предстоит отгадать, какое классическое произведение они услышат. Для каждой команды звучит по 3 мелодии, 1 балл дается за правильно угаданное произведение и 1 балл за название имени композитора. Таким образом, максимальное количество баллов, которое может получить команда в этом конкурсе, – 6 баллов.

В качестве музыкальных отрывков можно дать отрывки из следующих произведений:

1. К. Сен-Сане. "Карнавал животных".
2. Дж. Россини. "Севильский цирюльник".
3. А. Вивальди. "Времена года".
4. Ж. Бизе. "Кармен".
5. Э. Григ. "Пер Гюнт".
6. Н. Паганини. "Кампанелла". 2-й концерт.
7. П.И. Чайковский. Детский альбом. Неаполитанская песенка.
8. В.-А. Моцарт. "Симфония № 40".
9. С.С. Прокофьев. Симфония-сюита "Любовь к трем апельсинам".
10. Л. Бетховен. "Лунная соната".
11. В.-А. Моцарт. "Маленькая ночная серенада".
12. П.И. Чайковский. "Первый концерт для фортепиано с оркестром".

Мы, конечно, понимаем, что выполнение задания этого конкурса достаточно сложно, но в начале вечера мы ведь говорили о том, что одна из целей его проведения – узнать что-то новое. Наверняка большинство из этих мелодий известно ребятам, но они не всегда знают, кто написал эту музыку и как называется это произведение. Может быть, после нашего вечера этот вопрос будет вызывать у них не так много затруднений.

4-й конкурс. "Архитектурный"

Ведущий. Хоть среди муз Аполлона и не было той, которая "заведовала" архитектурой, но, наверное, каждый из вас согласится с тем, что порой, идя по незнакомому или по своему родному городу, вы любуетесь красотой зданий, как красотой истинных произведений искусства, выполненных подлинными мастерами своего дела. Наш следующий конкурс посвящен архитектуре.

Эпиграф к конкурсу

Пришельца поражает заустенье:
 Те храмы, что страшили небеса,
 И тяжкий мост, и мрамора леса –
 Развалины, камней нагроможденье.
 Но этот прах – источник вдохновенья.
 Еще звучат бывшего голоса.
 И зодчий, совершая чудеса,
 Возносит к небу дивные творенья.

Дю Белле. Римскому форуму

Каждой команде предлагается выполнить следующее задание: прослушать литературный и музыкальный фрагменты, которые будут звучать одновременно. На основе услышанного необходимо определить страну, с которой связаны стихи и музыка, вспомнить наиболее характерные архитектурные сооружения этой страны и, используя в качестве "строительного материала" участников команды, воспроизвести одно из наиболее характерных строений. Зрителям надо будет отгадать, какое архитектурное произведение они увидят, и назвать страну, где это произведение находится.

(Литературные и музыкальные отрывки должны достаточно точно указывать страну, т.к. главное в этом конкурсе не угадать страну, а проявить фантазию).

Для 1-й команды: Китай.

В ночной тишине Цзиньлина
 Проносится свежий ветер.
 Один я всхожу на башню,
 Смотрю на У и на Юэ.
 Облака отразились в водах
 И колышут город пустынный,
 Роса, как зерна жемчужин,
 Под осенней луной сверкает.
 Под светлой луной грущу я
 И долго не возвращаюсь.
 Не часто дано увидеть,
 Что древний поэт сказал.
 О реке говорил Се Тяо:
 "Прозрачней белого шелка", –
 И этой строки довольно,
 Чтоб запомнить его навек.

Ли Во. На западной башне в городе
 Цзиньлин читаю стихи под луной.
 Перевод М. Басмановой

В качестве музыкального сопровождения можно использовать народную китайскую музыку. Предполагается, что ребята представят в качестве наиболее характерного архитектурного строения Великую Китайскую стену.

Для 2-й команды: Египет.

К отдаленным платанам цветущим
Ты приходишь, как шел до тебя
Здесь мудрец, говоря с присносушим,
Птиц и звезды навек полюбя.
То вода ли шумит безмятежно
Между мельничных тяжких колес,
Или Апис мычит белоснежный,
Окровавленный цепью из роз?
Это взор благосклонной Изиды
Иль мерцанье встающей Луны?
Но опомнись! Растут пирамиды
Пред тобою, черны и страшны.
На седые от мха их уступы
Ночевать прилетают орлы,
А в глубинах покоятся трупы,
Незнакомые с тленьем, средь мглы.
Сфинкс улегся на страже святыни
И с улыбкой глядит с высоты,
Ожидая гостей из пустыни,
О которых не ведаешь ты.

Николай Гумилев. Египет

В качестве музыкального сопровождения можно использовать отрывки из оперы Дж. Верди "Аида". В качестве наиболее характерного архитектурного строения ребята могут изобразить пирамиды и лежащего рядом Сфинкса.

Для 3-й команды: Франция.

А может быть, затем и шла раскачка истин,
Стук ставок и костей, швыряемых в ничто,
Чтоб мир обугленный был юным ненавистен
И глухо отступал пред всяческой мечтой...
И вот едят и пьют. Ползут в музеи. Лезут
На вышку Эйфеля. Болеют и блюют.
Вдыхают пудру, пыль и пепел "Марсельезы",
Блуд мировых ревью, размер валют и блюд.

Павел Антокольский

Для музыкального сопровождения можно использовать песни в исполнении Эдит Пиаф, Далиды, Мирей Матье, Джо Дассена и любых других французских исполнителей. Команда может изобразить Эйфелеву башню.

Для 4-й команды: Россия.

Государь приказал.
 И в субботу на вербной неделе,
 Покрестясь на восход,
 Ремешками схватив волоса,
 Государевы зодчие
 Фартуки наспех надели,
 На широких плечах
 Кирпичи понесли на леса.
 Мастера выплетали
 Узоры из каменных кружев,
 Выводили столбы
 И, работой своею горды,
 Купол золотом жгли,
 Кровли крыли лазурью снаружи
 И в свинцовые рамы
 Вставляли чешуйки слюды.
 И уже потянулись
 Стрельчатые башенки кверху,
 Переходы,
 Балкончики,
 Луковки да купола.
 И дивились ученые люди,
 Зане эта церковь
 Краше вилл италийских
 И пагод индийских была!

Дмитрий Кедрин. Зодчие

Чтение этих стихов может сопровождаться отрывками из таких музыкальных произведений, как, например: хора "Родина моя" или хора "Славься" из оперы М.И. Глинки "Жизнь за царя", "Увертюры на темы трех русских песен" или симфонической поэмы "Русь" М.А. Балакирева, опер "Хованщина" или "Борис Годунов" М.П. Мусоргского и т.д. Предполагается, что команда может "построить" Кремль.

После выполнения задания этого конкурса 2 команды с наименьшим количеством баллов выбывают из игры.

5-й конкурс. "Автора! Автора!"

Ведущий. В искусстве есть ряд примеров, когда один и тот же сюжет будит фантазию сразу нескольких художников, и они создают оригинальные произведения в своем жанре. Например, сюжет, связанный с Золушкой. Все началось со сказки, написанной Шарлем Перро. Однако мы знаем еще несколько произведений с таким же названием, например: балет Сергея Прокофьева, фильм Надежды Кашеверовой,

вышедший в 1947 году, в котором в заглавной роли прославилась Янина Жеймо, хотя на самом деле первый фильм "Золушка" был снят Жоржем Мельесом и впервые вышел на экраны в 1899 году. И такие примеры можно приводить долго.

Сейчас с помощью наших команд мы попробуем вспомнить другие сюжеты, на которые в разных областях искусства были созданы все известные произведения. Каждой из команд необходимо назвать как можно больше произведений, написанных на один сюжет, их авторов и определить их жанр. Предлагаются следующие названия: "Демон", "Ромео и Джульетта", "Дон Жуан", "Снегурочка".

Команды берут по две карточки, на обратной стороне которых написаны эти названия. Каждая правильно названная характеристика, имеется в виду и автор и жанр, приносит команде 1 балл. Если какая-либо характеристика не называется или называется неверно, то 0,5 балла. Для подготовки задания дается 3 минуты, во время которых либо звучит музыка, либо подводятся итоги предыдущих конкурсов.

Возможные варианты ответов:

- "Демон"
 - поэма М.Ю. Лермонтова;
 - картина М. Врубеля;
 - опера А. Рубинштейна.
- "Ромео и Джульетта"
 - трагедия В. Шекспира;
 - балет С. Прокофьева;
 - фильм Ф. Дзеффирелли;
 - фильм База Лурмана.
- "Дон Жуан"
 - комедия Жана Батиста Мольера;
 - поэма Джорджа Байрона;
 - опера В.-А. Моцарта;
 - трагедия "Каменный гость" А.С. Пушкина;
 - опера "Каменный гость" А.С. Даргомыжского.
- "Снегурочка"
 - пьеса-сказка А.Н. Островского;
 - картина В.М. Васнецова;
 - опера Н.А. Римского-Корсакова.

6-й конкурс. "Художественный"

Ведущий. В этом конкурсе у вас есть возможность продемонстрировать свои знания в области живописи, а мы сможем выявить самую сплоченную команду, в которой все хорошо понимают друг друга.

В команде выбирается водящий, который на время покидает сцену и не видит, что на ней происходит. В это время пяти оставшимся на

сцене участникам будет показан слайд, на котором они увидят всем известную картину. По возвращении водящего каждый участник должен назвать слово, которое у него ассоциируется с этой картиной. Нельзя называть автора и название полотна. Задача водящего отгадать, о каком произведении идет речь. Чем меньше будет дано водящему подсказок, тем больше баллов зарабатывает команда.

После 1-й подсказки при правильном ответе водящего команда может получить 5 баллов, после 2-й – 4, после 3-й – 3, после 4-й – 2, после 5-й – 1.

В качестве загадываемых картин можно взять любые известные произведения, но, чтобы ребятам облегчить задание, лучше немного сузить поле поиска для водящего, ограничившись, например, только картинами русских художников.

По количеству набранных баллов выбирается команда-победительница.

В ходе вечера можно попробовать провести еще один конкурс. Он составляет домашнее задание (поэтому должен проводиться вначале, пока ни одна из команд не выбыла из игры) и состоит в том, что каждой команде, которая может привлекать для его выполнения также и своих болельщиков, предлагается по аналогии с реализмом, романтизмом, сентиментализмом и так далее придумать и продемонстрировать свое художественное направление, создать свой ИЗМ. Оцениваться выполнение этого задания может по 5-балльной системе.

ПІСНІ
УКРАЇНИ

ЗАПОВІТ

Муз. І. Гладкого, сл. Т. Шевченка

Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Україні милій,

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіть
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте.

Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий.

І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом.

НАША ДУМА, НАША ПІСНЯ

Сл. Т. Шевченка

Наша дума, наша пісня
Не вмере, не загине...
От де, люде, наша слава,
Слава України!
Без золота, без каменю,
Без хитрої мови,
А голосна та правдива
Як Господа слово....

РЕВЕ ТА СТОГНЕ ДНІПР ШИРОКИЙ

Муз. Д. Крижанівського, сл. Т. Шевченка

Музична партитура для двох голосів (сопрано та альт/тенор). П'ять ліній нот, дві з яких мають підписи українською мовою. Ритм 3/4.

Реве та сто - гне Дніпр ши - ро - кий, сер-ди-тий ві - тер за - ви - ва.
до-до-лу вер - би гне ви - со - кі, го-ра-ми хви-лю пі - дій - ма.

Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
Додолу верби гне високі,
Горами хвилю підійма.

І блідий місяць на ту пору
Із хмари де-де виглядав,
Неначе човен в синім морі,
То виринав, то потопав.

Ще треті півні не співали,
Ніхто ніде не гомонів,
Сичі в гаю перекликались,
Та ясен раз у раз скрипів.

ДЕ ЗГОДА В СІМЕЙСТВІ

Муз. К. Стеценка, сл. І. Котляревського

Музична партитура для двох голосів (сопрано та альт/тенор). П'ять ліній нот, дві з яких мають підписи українською мовою. Ритм 3/4.

1. Де зго - да в сі-мей - стві, там мир і ти - ним - ма, ца -
сля - ві там лю - ди, бла-жен - ни сто - ро - ма.
Іх Бог бла - го - сло - вля - є, і з ни - ми вік жи - ве. // жс.
доб - ро їм по - си - ла - є

Де згода в сімействі, там мир і тишина,
Щасливі там люди, блаженна сторона,
Їх Бог благословляє, добро їм посилає,
І з ними вік живе.

Де згоди немає, де мир не царить,
Там Бог не витає, добро їм не дарить,
І всі їх пожитки, худоба і дітки,
Все марно так біжить.

Пошли ж, Боже, радість, і мир, і покров
На нашу господу, на цей Божий кров,
І тихеє щастя, і в мислях согласся,
І ширую любов.

ПОВІЙ, ВІТРЕ, НА ВКРАЇНУ

Муз. Л. Александрової, сл. С. Руданського

Повій, вітре, на Україну,
Де покинув я дівчину,
Де покинув карі очі,
Повій, вітре, опівночі!*

Чи спить вона, чи збудилась,
Спитай її, з ким любилась,
З ким любилась і кохалась
І кохати присягалась.

Між горами там долина,
В тій долині єсть хатина,
В тій хатині дівчинонька,
Дівчинонька-голубонька.

Як заб'ється їй серденько,
Як зітхне вона тяженько,
Як заплачуть карі очі, —
Вертай, вітре, опівночі!

Повій, вітре, до схід сонця,
До схід сонця, край віконця
Край віконця постіль біла,
Постіль біла, дівка мила.

А як мене позабула
І другого пригорнула,
То розвійся край долини,
Не вертайся з України!..

Нахилися тишком-нишком
Над рум'яним білим личком.
Над тим личком нахилися.
Чи спить мила подивися!

Вітер віє, вітер віє,
Серце в'яне, серце мліє.
Вітер віє, не вертає,
Серце з жалю завмирає.

* Останні два рядочки кожного куплету повторюють

ДИВЛЮСЬ Я НА НЕБО

Муз. Л. Александрової, сл. М. Петренка

Дивлюсь я на не-бо та й дум-ку га-да-ю: чо-му я не со-кіл, чо-му не лі-
та-ю? Чо-му ме-ні Бо-же. Ти крил-лещь не
дав? Я б зем-лю по-ки-нув, і в не-бо злі-тав.

Дивлюсь я на небо та й думку гадаю:
Чому я не сокіл, чому не літаю,
Чому мені, Боже, ти крилець не дав?
Я б землю покинув і в небо злітав.

Далеко за хмари, подальше от світу,
Шукать собі долі, на горі привіту.
І ласки у зірок, у сонця просять
У світлі їх яснім все горе втопить.

Бо долі ще змалку здаюсь я не любий,
Я наймит у неї; хлопцюга прибудний;
Чужий я у долі, чужий у людей:
Хіба ж хто кохас нерідних дітей?

Кохуюся з лихом, привіту не знаю
І гірко і марно свій вік коротаю.
І в горі спізнав я, що тільки одна –
Далекеє небо – моя сторона.

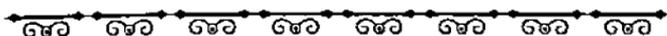
І на світі гірко, як стане ще гірше, –
Я очі на небо, мені веселіше!
Я в думках забуду, що я сирота,
І думка далеко, високо літа.

Коли б мені крила, орлячі ті крила,
Я б землю покинув і на новосілля
Орлом бистрокрилим у небо польнув
І в хмарах навіки од світу втонув!

*Методика формування
емоційної культури
учнів*

1. КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ¹

Діяльність людини, її поведінка завжди зумовлюють появу певних емоцій і почуттів – позитивне або негативне ставлення до неї. Ставлення до дійсності відображається в мозку і переживається як задоволення або незадоволення, радість, сум, гнів, сором. Такі переживання називають емоціями, почуттями.

Емоції і почуття органічно пов'язані між собою, але за своїм змістом і формою переживання вони не тотожні.

Емоція – це загальна активна форма переживання організмом своєї життєдіяльності.

Розрізняють прості та складні емоції. Переживання задоволення від їжі, бадьорості, втоми, болю – це прості емоції. Вони властиві і людям, і тваринам. Прості емоції в людському житті перетворилися на складні емоції і почуття. Характерною ознакою складних емоцій є те, що вони – результат усвідомлення об'єкта, що зумовив їх появу, розуміння їхнього життєвого значення, наприклад, переживання задоволення при сприйманні музики, пейзажу.

Почуття – це специфічно людські, узагальнені переживання ставлення до потреб, задоволення або незадоволення яких зумовлює позитивні або негативні емоції – радість, любов, гордість, сум, гнів, сором тощо.

Емоції і почуття характеризуються: *якістю та полярністю, активністю та інтенсивністю.*

Природа емоцій і почуттів органічно пов'язана з *потребами*. Потреба як потрібність у чомусь завжди супроводжується позитивними або негативними переживаннями в різноманітних їх варіаціях. Характер переживань зумовлюється ставленням особистості до потреб і обставин, які сприяють або не сприяють їх задоволенню.

Емоції та почуття людини взаємопов'язані з її *діяльністю*: діяльність викликає різноманітні переживання у зв'язку із ставленням до неї та її результатів, а емоції і почуття також стимулюють людину до діяльності, додають їй сили, стають внутрішньою спонукою, її мотивами.

Функції емоцій і почуттів: переживання людиною свого ставлення до дійсності.

Фізіологічним механізмом емоцій є діяльність підкоркових нервових центрів – гіпоталамусу, лімбічної системи, ретикулярної формації. Але кора великих півкуль головного мозку відіграє провідну роль у виявах емоцій і почуттів, здійснюючи регуляторну функцію стосовно підкоркових процесів, спрямовуючи їхню діяльність відповідно до усвідомлення людиною своїх переживань.

¹ Див.: Максименко С.Д. Загальна психологія. – Вінниця, 2004. – С. 328-339.

Переживання емоційних станів – радості, любові, дружби, симпатії, прихильності або болю, суму, страху, ненависті, презирства, огиди тощо – завжди мають певний зовнішній або внутрішній вияв. Зовні емоції та почуття виражають рухи, пози, рухова та вокальна міміка, інтонації мовлення, рухи очей тощо. Внутрішні, або вісцеральні, переживання яскраво виявляє ритм серцебиття, дихання, кров'яний тиск, зміна в ендокринних залозах, органах травлення та виведення.

Багатство емоційних станів виявляється у формі *настроїв, афектів, стресів, фрустрацій, пристрастей*.

Настрій – це загальний емоційний стан, який надає своєрідного забарвлення на певний час діяльності людини, характеризує її життєвий тонус. Розрізняють позитивні настрої, які виявляються у бадьорості і високому тонусі, і негативні, які пригнічують, демобілізують, спричинюють пасивність.

Настрій – такий загальний емоційний стан, який не спрямований на щось конкретне. Причини настроїв найрізноманітніші: невідповідність до діяльності, страх перед очікуваною невдачею, хворобливі стани, приємні звістки тощо. Особливе місце серед причин, що зумовлюють той чи інший настрій, посідає марновірство. Віра в прикмети, особливо негативні, спричинює пасивність, страх, розлад психічної діяльності особистості.

Афекти – це сильне короточасне збудження, яке виникає раптово, оволодіває людиною такою мірою, що вона втрачає здатність контролювати свої дії та вчинки. Прикладом афекту може бути несподіване переживання великої радості, вибуху гніву, страху.

Стрес де в чому нагадує афект. Він, як і афект, виникає за умов напруженого життя та діяльності, у небезпечних ситуаціях, що виявляються несподівано й потребують негайних заходів для їх подолання.

Фрустрація являє собою своєрідний емоційний стан, характерною ознакою якого є дезорганізація свідомості та діяльності і за якого людина опиняється в стані безнадійності, втрачає перспективи.

М.Д. Левітов виділяє такі різновиди фрустрації: *агресивність, діяльність за інерцією, депресивні стани, для яких характерними є сум, невпевненість, безсилля, відчай*.

Фрустрація виникає внаслідок конфліктів особистості з оточуючими, особливо в колективі, в якому людина не має підтримки, співчуття. Негативна соціальна оцінка людини, яка зачіпає її індивідуальність - її вартісність, стосунки, загрожує престижу, принижує людську гідність, - спричиняє стан фрустрації. Він виникає в людей з підвищеною збудливістю, з недостатньо розвиненими гальмівними процесами, у невихованих, розбещених дітей.

Пристрасті – це сильні, стійкі, довготривалі почуття, які захоплюють людину, керують нею і виявляються в орієнтації всіх прагнень особистості в одному напрямі, в зосередженні їх на одній меті.

У пізнавальній сфері людини особливе місце посідають *вищі почуття*. Вони являють собою відображення переживання людиною свого ставлення до явищ соціальної дійсності. За змістом вищі почуття поділяють на *моральні, естетичні, інтелектуальні та практичні*.

Рівень духовного розвитку людини оцінюють за тим, у якій мірі їй властиві ці почуття. У вищих почуттях яскраво виявляються їх інтелектуальні, емоційні та вольові компоненти.

Вищі почуття є не лише особистим переживанням, а й засобом виховного впливу на оточуючих.

Моральні почуття – це почуття, в яких виявляється стійке ставлення людини до суспільних подій, до інших людей, до самої себе; їх джерелом є спільне життя людей, їхні взаємини, боротьба за досягнення суспільно важливої мети.

Моральні почуття людини сформувались у суспільно-історичному житті людей, в процесі їх спілкування і стали важливим засобом оцінки вчинків і поведінки, регулювання взаємин особистості.

Естетичні почуття – це відчуття краси явищ природи, праці, гармонії барв, звуків, рухів і форм. Гармонійне поєднання предметів, цілого та частин, ритм, консонанс, симетрія викликають відчуття приємного, насолоду, яка глибоко переживається та є натхненням для душі. Ці почуття викликають появу творів мистецтва. Не тільки в мисленні, а й почуттями людина утверджує себе в світі речей.

Залежно від рівня загальної та мистецької культури люди по-різному реагують на красу. Одні захоплюються гармонійними ритмами і римами, переходами та взаємопереходами кольорів, звуків, форм та рухів, інші не відчувають цієї гармонії й захоплюються грубими, різкими звуками, безладними рухами, випадковим поєднанням кольорів.

Естетичні почуття тісно пов'язані з моральними почуттями. Вони надихають особистість високими прагненнями, утримують від негативних вчинків. Отже, естетичні почуття є істотними чинниками формування моральності.

Вищі рівні розвитку естетичного почуття виявляються в почуттях високого, піднесеного, трагічного, комічного. Ці різновиди естетичних почуттів органічно пов'язані з моральними почуттями і є важливим засобом їх формування.

Інтелектуальні почуття являють собою емоційний відгук, ставлення особистості до пізнавальної діяльності в широкому її розумінні. Ці почуття виявляються в допитливості, чутті нового, здивуванні, впевненості або сумніві. Інтелектуальні почуття яскраво виявляють пізнавальні зацікавлення, любов до знань, навчальні і наукові уподобання.

Пізнавальні почуття залежно від умов життя, навчання та виховання мають різні рівні розвитку. Такими його рівнями є *цікавість, допитливість, цілеспрямованість, стійкий інтерес до певної галузі знань, захоплення пізнавальною діяльністю*. Пізнавальні почуття своїм механізмом мають природжений орієнтувальний рефлекс, але його зміст цілком залежить від навчання, виховання, навколишньої дійсності, умов життя.

Праксичні почуття – це переживання людиною свого ставлення до діяльності. Людина реагує на різні види діяльності – трудову, навчальну, спортивну. Це виявляється в захопленні, задоволенні діяльністю, у творчому підході, в радості від успіхів або незадоволенні, в байдужому ставленні до неї.

Праксичні почуття виникають у діяльності. Яскраве уявлення про зміст і форми діяльності, її процес і результат, громадську цінність – головна передумова виникнення і розвитку праксичних почуттів.

Праксичні почуття розвиваються або згасають залежно від організації та умов діяльності. Вони особливо успішно розвиваються і стають постійними тоді, коли діяльність відповідає інтересам, нахилам і здібностям людини, коли в діяльності виявляються елементи творчості, окреслюються перспективи її розвитку.

Праксичні почуття стають багатшими, якщо поєднуються з моральними почуттями. Праця як справа честі, гуманістичне ставлення до діяльності роблять праксичні почуття важливим чинником боротьби за високу продуктивність та якість праці.

* * *

Єдність позитивних і негативних почуттів можна визначити загальним поняттям – "*естетичні почуття*" і стверджувати, що, окрім естетичних, ніяких інших почуттів не існує. Сфер же, які можуть їх зумовлювати в умовах людських відношень до них, існує невимовно багато: праця, мистецтво, наука, релігія, людські стосунки і т.д. До позитивних естетичних почуттів відносяться "ПРЕКРАСНЕ" і "ПІДНЕСЕНЕ". До негативних – "ПОТВОРНЕ" і "НИЗЬКЕ"; перехідними між ними чи проміжними – "ТРАГІЧНЕ" і "КОМІЧНЕ".

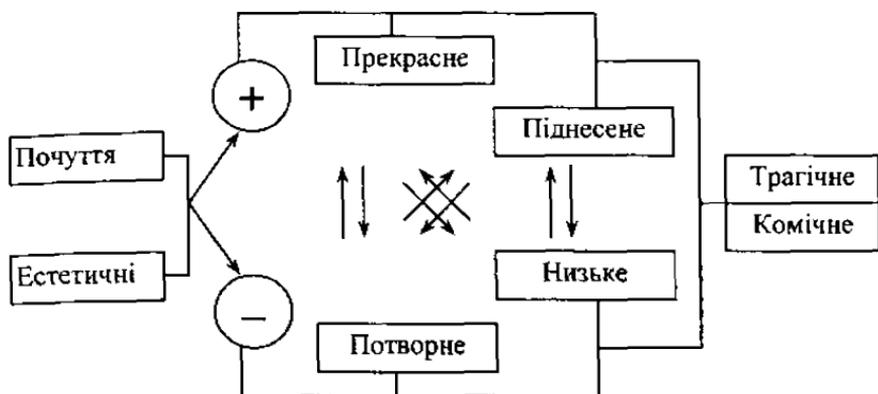

Схема 1

Формально-логічно почуття можна визначити у такий спосіб.

Якщо сприйманий світ (природа, мистецтво, різні види творчої дії людини тощо) відповідає ідеалам сприймаючої людини і викликає при цьому помірно позитивне переживання (почуття), то це почуття можна назвати *прекрасним*. Якщо при цьому почуття характеризується значним рівнем інтенсивності, надмірністю у збільшенні, таке почуття називається *піднесеним*. Кількісні та якісні величини піднесеного, порівняно з прекрасним, об'ємніші, вагоміші, багатовимірніші.

Якщо сприйманий світ не відповідає ідеалам сприймаючої людини і викликає помірно негативне переживання (почуття), то його називають *потворним*. При надмірності негативних переживань виявляються почуття *низького*. Переживання фізичної смерті близької за ідеалами людини викликають почуття *трагічного*, а живання, умертвлення духовних недоліків, хиб, вад людей – почуття *комічного*. Взаємозв'язки між естетичними почуттями і інтенсивність у виявах відображені схемами 1 і 2.

Хоч схема 1 не може відтворювати різноманітність і змістовність зв'язків, тим паче духовних, психологічних, все ж на ній чітко відбиваються логічні взаємозумовленості індуктивної чи дедуктивної цілеспрямованості. Наявність позитивних і негативних переживань як певно визначеної єдності й боротьби протилежностей викликає взаємозалежні почуття позитивної чи негативної спрямованості.

Якщо домовитись на координатній осі (схема 2) від нульової точки 0 (точки почуттєвої індиферентності) розмістити в розвитку і взаємопереході почуттєві переживання позитивного і негативного виявлення, то зафіксуємо кількісні параметри почуттів. Піднесене – це кількісно (звичайно ж, і якісно) збільшене прекрасне, а низьке – збільшене потворне. Навряд чи можливо показати чіткі грані переходу одних почуттєвих станів у інші, враховуючи неповторність людської індивідуальності. Все ж можна передбачити множину рівнів почуття прекрасного від 0 до А, чи почуття піднесеного від А до С. Ця множина відтворю-

ється значною кількістю понять, які ввібрали в себе емоційно-почуттєві стани особистості.

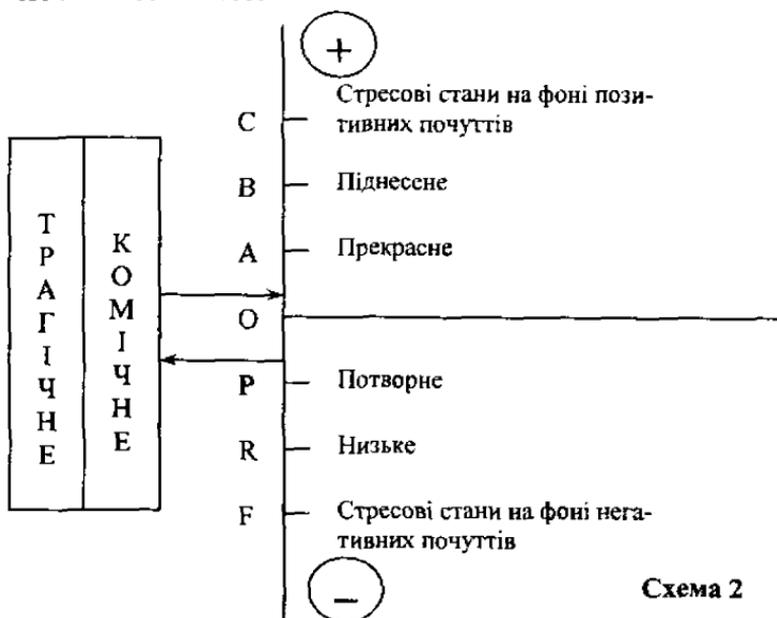

Схема 2

Почуттєві переживання (позитивні і негативні) відображують норму людського життя, коли людина здатна керувати почуттями, держати їх в "шорах". Коли ж почуття керують людиною, це, як правило, закінчується хворобою, а часто-густо смертю. (Див.: Данилов Н.В. Занимательная физиология на примерах искусства. – Ростов, 1984. – С. 45-52). Такі стани називаються стресами.

Природа людських почуттів, їх процесуальні вияви зумовлюються нервовою діяльністю. Почуття завжди характеризується зовнішніми і внутрішніми змінами в організмі. Зовнішньо вони відбиваються в позі, у зміні тону с шийних м'язів, в динаміці жестів, у міміці, диханні, інтонації голосу, в рухливості очей, миганні, ширині зіниць, в кольорі і вологості шкіри, в сміхові чи плачеві. Внутрішньо – в значній зміні діяльності залоз внутрішньої секреції, буйному виливанні в кров адреналіну, розширенні коронарних судин серця, посиленні згортання крові, гальмуванні роботи органів травлення тощо.

З'ясувавши сутність естетичних почуттів, їх змістовну наповненість, спробуємо екстраполювати їх не лише в акторську, але й педагогічну дію. Здатність і вміння володіти власними почуттями, використовувати їх з допомогою техніки і технології фахового вибору для спілкування з людьми, для розвитку і удосконалення їхньої людяності – чи не найперший показник майстерності педагога.

ЕМОЦІЇ І ПОТРЕБИ

Емоції і почуття нерозривно пов'язані з *потребами*. Більш того, активність потреб завжди має емоційно-почуттєві форми вияву. "Виступаючи в якості вияву потреби – в якості конкретної психічної форми її існування, емоція виражає активність потреби", – наголошує відомий методолог психології С.Л. Рубінштейн. (Рубінштейн С.Л. Основы общей психологии. – М., 1946. – С. 460).

Глибокий внутрішній зв'язок потреб і почуттів знаходить своє пояснення передусім у тому, що своїми глибокими основами вони започатковуються в одному "фундаменті" – суб'єкті, в різновидах його досвіду. "Почуття і переживання є нічим іншим, як відображенням динамічних процесів, які складають сутність актуально діючих потреб. ...Потреба – це нужда, відображена в переживаннях". (Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. – М., 1968. – С. 229).

Потреба – найбільш динамічна і водночас найелементарніша інстанція є сполучною ланкою в системі "психіка – діяльність – особа". Динамізм потреб змушує людину безперервно ставити нові й нові завдання, для розв'язання яких їй доводиться знову й знову розвивати предметну діяльність, а отже, й власну психіку, що в свою чергу розвиває потреби. Зустрічаючись з об'єктом задоволення, потреба переходить на власне психологічний рівень. Цей рівень Д.М. Узнадзе назвав *установкою*.

Установка – попередня готовність людини до певної дії, яка визначає характер людської поведінки та її психічних процесів. Вона виникає під впливом зовнішнього середовища і внутрішнього світу людини, завдяки чому забезпечується доцільність здійснення людської поведінки. Вона завжди безсвідома. У квінтеті основних категорій, зумовлюючих людську творчість – "*особа – потреба – установка – свідомість – діяльність*" – установка здійснює двобічний зв'язок між свідомістю і діяльністю, а також між обома ними та особою з її потребами, сприяючи тим самим утворенню надбудовних над цією системою фундаментальних відношень особи до самої себе, до інших, до предметного світу тощо.

Установка як позиція людини включає в себе багато різнопланових компонентів – від елементарних потреб і потягів до поглядів або її переконань.

Установка відіграє значну роль у діяльності людини:

- 1) змінює перспективу, в якій сприймається людиною предметний зміст;
- 2) перерозподіляє значущість різноманітних моментів;
- 3) зумовлює зміну акцентів і інтонацій;
- 4) виділяє істотне інакше – в іншій перспективі, з іншого боку.

Установка – це відношення потреб до ситуації. Це процес, що має фазовий характер, загальна диспозиція особистості, що визначає реальну позицію людини в її конкретному вияві і підкоряється закономірностям: її утворення, концентрації, іррадіації, переключення установок.

Від інтересу і спрямованості на предмет слід відмежовувати *схильність як спрямованість на певну діяльність*.

Потреба охоплює світ почуттів – естетичних і моральних: замилування, ніжності, турботи, зворушення; в ній відбивається все свідоме життя особистості. Потреба по-новому відображається почуттями. Протягом свідомого життя почуття людини залучаються до сфери установок і підкоряються їх моральному контролю. Не лише сексуальні, а й інші потреби зумовлюються не тільки потягом. У міру усвідомлення предмета, до якого потяг спрямовується, потяг перетворюється на *бажання* – нову форму потреби.

Діяльність, спрямована на задоволення наявних потреб, створюючи нові предмети для їх задоволення, породжує і нові потреби.

Органічні потреби виникають у ході їх задоволення. Але потреби людини зовсім не обмежуються тими, що безпосередньо пов'язані з органічним життям. У процесі історичного розвитку потреби розвиваються, потоншуючись і диференціюючись, але і з'являються нові потреби, не пов'язані безпосередньо з уже наявними. Так у людини виникає потреба в читанні, відвіданні театру, слуханні музики тощо. Породжуючи сфери культури, людська діяльність породжує і відповідні потреби в створюваних благах. У зв'язку з потребами виникають і інші істотні мотиви:

- а) усвідомлення завдань, які ставить перед людиною життя;
- б) обов'язків, які воно на неї накладає;
- в) спонукання людини до діяльності, що виходить за межі тієї, що безпосередньо служить задоволенню вже наявних потреб.

Ця діяльність може викликати появу нових потреб, оскільки не тільки потреби породжують діяльність, а й діяльність інколи породжує *інтереси*.

Слово "інтерес" дуже багатозначне. У побутовому мовленні і в різних науках воно вживається в різних значеннях. Нам може бути цікава людина, в якій ми зовсім не зацікавлені, і навпаки – внаслідок певних обставин можемо цікавитися людиною, яка в нас зовсім не викликає інтересу.

Інтерес у психологічному сенсі не тотожний ні соціальному інтересу в цілому, ні суб'єктивному його виявленню.

Інтерес у психологічному сенсі – спрямування особистості, що лише в остаточному підсумку зумовлене усвідомленням її соціальних потреб.

Особливість інтересу полягає в тому, що інтерес – це зосередження на певному предметі думок, настанові особистості, це прагнення ближче ознайомитися з предметом, заглибитись у нього, зосередити на ньому всю свою увагу.

Інтерес виявляється в спрямованості уваги, думок, гадок, потреба в прагненнях, бажаннях, у волі. Інтерес є інтересом особи до чого-небудь або до кого-небудь: безпредметних інтересів не існує взагалі.

Інтерес завжди має характер двобічного відношення. Якщо нас цікавить певний предмет, це означає, що цей предмет цікавий; він викликає бажання ближче з ним ознайомитися, заглибитись у нього; він привертає до себе увагу, і на ньому зосереджені думки.

Ми робимо не тільки те, в чому маємо потребу, і займаємося не лише тим, що нас цікавить. У нас є моральні уявлення про обов'язок, що регулюють нашу поведінку.

Належне, з одного боку, протистоїть людині, оскільки воно усвідомлюється як значуще, не підвладне людській волі; разом з тим, якщо ми усвідомлюємо щось як належне, а не тільки знаємо, що воно вважається таким, то належне стає предметом наших прагнень – ідеалом. Ідеал – це не лише сукупність норм поведінки:

- 1) іноді це образ, що втілює, найбільш вартісні і привабливі людські якості, – образ людини, що слугує за зразок;
- 2) відображення бажаного, що ідеалізувалося;
- 3) ідеал іноді може мати компенсаторно-антагоністичний стосунок до реального вигляду людини;
- 4) воно може особливо акцентувати на тому, що людина найбільше цінує, і на тому, чого їй якраз і не вистачає;
- 5) ідеал – це не те, якою людина насправді є, а те, якою вона хотіла б бути, не те, якою вона є в дійсності, а те, якою вона бажала б бути.

Але було б неправильно протиставляти *належне та існуюче*, те, якою є людина, і те, якою вона бажає бути: останнє є теж показовим, щоб скласти уявлення про неї. Ідеал людини – це, таким чином, і те і не те, якою вона є. Це прагнення до найкращого є позитивними тенденціями людського розвитку, які, втілюючись в образі-зразку, стають стимулом і регулюють розвиток.

Ідеали формуються виключно і безпосередньо під впливом суспільства.

Кожна епоха має свої ідеали, своє бачення людини, що зумовлює час і середовище, дух епохи – це втілення її значущих рис. Інколи ідеалом є узагальнений образ, образ як синтез основних, особливо важливих, вартісних рис. Часто як ідеал виступає історична особистість, яка ці риси особливо повно і яскраво уособлює.

У дитинстві і юнацькому віці ідеал часто уособлюють люди найближчого оточення – батько, мати, старший брат, хто-небудь з оточення, згодом – учитель. Пізніше ідеалом, тим, на кого підліток, юнак хотів би бути схожим, стає історична особа, дуже часто – хтось із сучасників.

Ідеали людини яскраво виявляють її спрямування. Ідеали формуються під впливом оцінок суспільства.

Потреби, інтереси, ідеали становлять різні аспекти спрямування особистості, що є мотивацією її діяльності.

Існує закон: доки є актуальними первинні, більш нагальні потреби й інтереси, відступають вторинні, менш нагальні; і коли більш нагальні втрачають свою гостроту і актуальність, за ними виникають наступні. Потреби й інтереси виникають у свідомості в певній послідовності.

Вигляд особистості істотно визначається:

по-перше, *рівнем* потреб, інтересів, тенденцій особистості. Вони дають змогу дійти висновку про різнобічність або убозтво внутрішнього змісту людини. Деякі люди обмежуються елементарними, примітивними інтересами; їх роль зводиться до підлеглих, їх вплив на інших людей обмежений. Діяльність інших людей зумовлена духовними інтересами, пов'язана з духовними царинами людської діяльності. Вигляд людини значно змінюється залежно від того, якою мірою її діяльність зумовлена духовними інтересами;

по-друге, *колом* її потреб, інтересів, ідеалів. Обсяг або широта цього кола зумовлює змістовність, діапазон людини. Різне коло інтересів визначає різноманітне за змістом духовне життя – від духовно бідного, убогого життя одних людей - до духовно багатого і змістовного життя інших.

Широта духовного життя особистості, очевидно, зумовлює виникнення питання про рівень її розвитку. Не можна вести мову про особливу його широту і багатство, якщо всі потреби й інтереси людини зосереджені на елементарних потребах і інтересах. Розширення кола інтересів може відбуватися лише шляхом переходу на вищі рівні розвитку.

Людина не народжується особистістю – особистістю вона стає. Становлення особистості – не одне й те саме, що розвиток організму, який є процесом органічного визрівання. Вона не тільки розвивається як кожен організм, а й має свою історію.

Кожна людина є деякою мірою учасником і суб'єктом історії людства і в певному сенсі має власну історію. Тому для усвідомлення сутності свого розвитку кожен повинен ставити собі запитання:

ким я був?

що я зробив?

ким я став?

Варто наголосити, що *напрямок дослідження потреб як емоційних станів* прослідковується й до наших днів. Він знаходить відображення в тих поглядах сучасних авторів, які активність потреби вбачають в емоційних формах вияву. Відомий сучасний дослідник емоцій і почуттів Т.Х. Шингаров підкреслює: "Без емоцій потреби в психіці індивіда і особистості як такі не існують. Вони перестають бути активним елементом свідомості, мотивувати поведінку, регулювати діяльність організму". (Шингаров. Т.Х. Эмоции и чувства как форма отражения действительности. – М., 1971. – С. 111- 112).

З часів Арістотеля і Платона в емоціях і почуттях уособлювалась філософія творчості. У пізніший час О.Г. Баумгартен, засновник наукової естетики, характеризуючи поезію як жанр мистецтва, запропонує таку формулу: "Філософія поезії – це наука, спрямовуюча мовлення в емоціях до досконалості". (История эстетики. Т.2. – М., 1964. – С. 451). Оскільки емоції – "об'єкт естетики" як наукової галузі, то їхнє призначення, а отже, й практичне прикладання естетики торкається таких завдань:

- доставляти хороший матеріал для наук, осягуваних переважно інтелектом;
- пристосовувати науково-пізнане до будь-якого розуміння;
- поширювати удосконалення пізнання за межі чітко нами досягнутого;
- постачати хорошими принципами все більш витончені заняття і вільні мистецтва;
- у співжитті, у випадках інших рівних умов, давати перевагу при здійсненні будь-яких справ.

Звідси – часткові застосування її: у філології, у герменевтиці, в екзегетиці, в гомілетичі, в поезиці, в риториці, в теорії музики тощо.

ПІЗНАВАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ ТА ЇХ РОЛЬ У НАВЧАЛЬНО-ВІХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

Центральне питання в проблемі пізнавального інтересу учнів – це питання про його місце у навчальному процесі, його дже-релах і прийомах стимулювання, про взаємообумовленість його як мотиву учіння зі способами пізнавальної діяльності, про вплив на інтерес різних підходів до навчання.

Спробуємо розкрити природу інтересу, тобто його суть, структуру, взаємозв'язки з окремими компонентами навчального процесу.

Пізнавальні інтереси – прагнення до знань, що виявляється в активному вибірковому ставленні учня до пізнання сутнісних властивостей предметів і явищ дійсності. Це вид мотивів, форма прояву пізнавальних потреб, має вибірковий характер, є найважливішим стимулом до навчання.

Іншими словами, уміння щось побачити, здивуватися, захопитися, захотіти негайно зрозуміти, що, чому і як відбувається, знайти в собі сили, щоб відшукати відповіді на ці запитання, не відступити перед труднощами, а, доставши відповідь, знову прагнути вперед, у незвідане – все це, разом узяте, і є інтерес. Інтерес емоційний, він дарує радість творчості, радість пізнання, він міцно пов'язаний з гостротою сприймання навколишнього світу, увагою, пам'яттю, мисленням і волею.

У науковій літературі категорію інтерес розглядають разом з категорією потреба і, навпаки, оскільки це взаємопов'язані і взаємообумовлені явища.

Категорія потреби є більш широким поняттям, ніж інтерес. Потреби можуть мати біологічний і соціальний характер. Інтерес притаманний тільки людському суспільству. Потреба найчастіше задовольняється результатом, а для інтересу важливим є процес. Пізнавальні потреби з'являються тільки в ході успішного вирішення пошукових (нестандартних) завдань.

Інтереси можуть переходити у нахили – прагнення займатися певною діяльністю. Справжні нахили, як правило, поєднують у собі стійкий інтерес до тих або інших явищ дійсності і стійке прагнення самому діяти в цьому напрямку.

Між інтересом і нахилом багато спільного, але є і відмінність. Інтереси можна виразити формулою "хочу знати", а нахил – "хочу зробити".

За своєю природою інтерес не є вродженою властивістю особистості, він виникає не сам по собі, а обумовлений впливом на людину навколишньої дійсності, тобто носить соціальний характер. Різноманітність предметного світу, в якому живе людина, викликає у неї різні інтереси, розвиток і формування яких відбувається в процесі різних видів діяльності: ігрової, навчальної, трудової, громадської.

Інтерес, з точки зору психології, – це ставлення особи до чогось як до цінного для неї, привабливого, це емоційний та інтелектуальний потяг до чогось; це емоція позитивного знаку, пов'язана з прагненням дізнатися, здобути нові знання, викликає активність, енергію, шліфує ясність та логічність думки.

Від безпосередньо мотивованого емоційного переживання (любви, захопливості) інтерес відрізняється наявністю емоційно-пізнавального відношення, неподільної на елементи інтелектуальної емоції – *радість пізнання*. Від почуття обов'язку і відповідальності, свідомого відношення інтерес відрізняється наявністю безпосереднього мотиву; поява радості пізнання (окрім радості виконання обов'язку) свідчить про появу інтересу.

Інтереси різняться змістом, широтою, стійкістю, силою і дієвістю. Зміст інтересів визначається тим, на що вони спрямовані (наприклад:

на читання, математику, спорт); широта визначається різнобічністю, спрямованістю на різні об'єкти при наявності основного, стрижневого інтересу; стійкість характеризується часом, протягом якого вони зберігають свою силу і впливають на поведінку людини, її життя й діяльність. Людина, яку ніколи не задовольняють її знання, має стійкий пізнавальний інтерес, він допомагає їй глибоко і всебічно пізнати предмет. Наполегливість людини у певній галузі, у подоланні труднощів під впливом інтересу є виявом сили і дієвості інтересу.

Розрізняють також інтереси до *самого процесу діяльності* - оволодіння знаннями, до творчості і до *результатів діяльності* – до набуття професії, до матеріальних результатів праці. В активних особистостей ці інтереси поєднуються.

Етапи прояву в учнів інтересу нерозривно пов'язані з етапами збудження в них цього інтересу вчителем. До етапів збудження інтересу вчителем відносяться цікавість, емоційна привабливість і проблемність ситуації у викладанні. До етапу прояву інтересу учнів – зацікавленість, допитливість і творче застосування знань.

Ми виділяємо такі прояви інтересу: *споглядальний, споглядально-діювий, пізнавальний, пізнавально-творчий, теоретичний, конструктивно-творчий.*

Розвиток пізнавальних інтересів характеризується прогресивними змінами цілісної динамічної системи, де в органічній єдності взаємодіють *емоційні, інтелектуальні й вольові процеси*. Емоції людини як відображення об'єктивної дійсності є основою інтересу.

Для створення і підтримання мотивації учіння важливу роль відіграють:

- позитивні емоції, пов'язані зі школою в цілому і перебуванням у ній;
- позитивні емоції, обумовлені рівними, добрими діловими взаєминами учня з вчителем і ровесниками;
- емоції, пов'язані з усвідомленням кожним учнем своїх великих можливостей у досягненні успіхів у навчальній роботі (для емоційного статусу учня важливо, за В.О. Сухомлинським, щоб перед дитиною ніколи не зачинявся шлях до успіху). Необхідно враховувати, що у дитини виникає інтерес до навчальної діяльності лише у тому випадкові, коли у цій діяльності є *успіх*. Якщо успіху немає і вчитель його не програмує, то інтересу до цієї діяльності не буде;
- позитивні емоції від зіткнення з новим навчальним матеріалом;
- позитивні емоції, які виникають при оволодінні учнями прийомами самостійного здобування знань, новими способами удосконалення своєї навчальної роботи, самоосвіти.

Перелічені емоції у сукупності утворюють *атмосферу емоційного комфорту*. Турбуючись про відповідний емоційний фон навчання, ва-

жливо пам'ятати про доцільне співвідношення логічних і емоційних елементів у пошуковій діяльності. Зайвий пафос збуджує дітей настільки, що процеси мислення посуваються на другий план, поступаючись місцем уяві і різноманітним почуттям. Емоції залишають "сліди" у свідомості людини, нагромаджуються, узагальнюються, внаслідок чого формуються стійкі інтелектуальні почуття, які входять до складу допитливості, пізнавальних інтересів, потреби в знаннях, бажаннях вчитися.

В нових умовах, коли йде активний пошук новаторських ідей, методів навчання і виховання, необхідна зміна позицій педагога: слід щиро вірити в учнів, відмовитися від прямого примусу й натиску на них, бачити у кожному особистість, дати їм відчуття радості успіху та спілкування. Смысл перебудови в кінечному й полягає у врахуванні інтересів, у впливові на інтереси, управлінні ними і через них. Словом, приділяти першорядну увагу розвитку індивідуальних здібностей учнів, розширювати особистісно розвивальне навчання відповідно до їхніх запитів і нахилів.

У навчальному процесі пізнавальний інтерес проникає у всі його функції (освітню, розвивальну, виховну), створює сприятливий клімат учіння й підвищує його ефективність. Взаємообумовленість розвитку особистості та її інтересів – така діалектика зв'язків інтересу - діяльності – особистості.

Роботу з виховання пізнавальних інтересів на уроках і в позакласних заходах доцільно будувати у такій послідовності: "цікаво", "знаю", "вмію".

Доведено, що стимулювання пізнавальних інтересів учнів можна значно поліпшити, якщо:

- стрижневою основою, як провідним засобом активізації навчальної діяльності дітей слугує відповідна система нестандартних завдань, що вимагають гнучкості, критичного підходу, раціонального мислення і просто здорового глузду;

- способи керування цим процесом забезпечать повноцінне формування і взаємодію мотиваційного, змістового, організаційно-процесуального і технологічного компонентів учіння.

Формування пізнавального інтересу є і результатом, і необхідною умовою шкільного навчання. Не випадково інтерес образно порівнюють з каталізатором, який полегшує і прискорює розумові реакції, з ферментом, що дає змогу учням асимілювати основи наук.

З.В. Друзь

* * *

Завершальною ланкою у методичній конкретизації розширеного механізму самосвідомості має виступити його, так би мовити, емоційне цементування, що зводиться до зміцнення на рівні емоційних переживань. Таке зміцнення доцільно розгортати у межах чотирьох напрямів.

Перший напрям – це реалізація психологічного правила парності вияву емоцій. Здебільшого цього правила педагоги не дотримуються, оскільки всю увагу зосереджують на одному емоційному переживанні, яким є бажання (хотіння), що виступає емоційно-ціннісним компонентом морально-духовної цінності та перебуває на стадії формування. Вербально цей компонент оформлюється судженням: "Я бажаю діяти згідно з морально-духовною вимогою". Діяльність педагога й спрямована на виховання у підростаючої особистості того чи іншого вчинку на засадах змісту цього судження. У цьому вбачається реалізація механізму свідомості у виховному процесі. За розширеного механізму самосвідомості дане судження має продовження: "Я хочу морально не схибити". Як бачимо, і в першому, і в другому випадках йдеться про одниничне емоційне переживання, яке поряд із когнітивним компонентом складає структуру морально-духовної цінності суб'єкта.

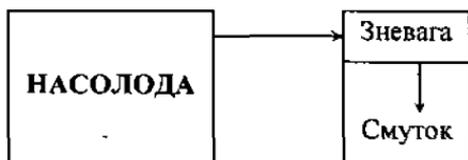
Все ж стійкість певного морально-духовного утворення зростатиме, якщо до емоції бажання долучатиметься емоція побоювання чи острах. Переважно ця емоція закріплюється у почуттєвому світі особистості як реакція на певну зовнішню небезпеку, і в такому статусі репрезентує характер людини (боязка, нерішуча тощо). У нашому випадку переживання побоювання має розгортатися на тлі ідеальної (внутрішньої) небезпеки, пов'язаної з можливістю втратити морально-духовне надбання, а отже, з можливістю деформації свого "Я-образу" і відповідно соціальних зв'язків як похідних від нього (соціального престижу, визнання, другоюдомінантності тощо). Відповідно методичні дії педагога мають бути спрямовані на встановлення зв'язку емоцій побоювання зі згаданими характеристиками суб'єкта. Наприклад, вихователь стверджує, що вихованець має побоюватися негативного ставлення до нього та оцінки за умови втрати "свого обличчя", недотримання ним моральної вимоги. Супроводжуючи подібне судження переживанням тривоги, педагог викликатиме відповідне переживання у вихованця, яке згодом (за індивідуально точних методичних дій) переростатиме в острах. Тож емоція бажання і емоція остраху мають "іти поряд" у досягненні вихованцем своєї особистісно розвивальної мети.

Другий напрям диктується психологічним правилом переживання переживань. Суть цього емоційного явища полягає в тому, що предметом переживання суб'єкта є не якась зовнішня інстанція (явище, людина, річ), а інша його емоція, коли вона процесуально реально функціонує у часі, тобто переживається. Тож тут одна емоція своїми засобами цінить іншу, і внаслідок цього змінює останню (пригнічуючи або підсилюючи її).

Продуктивним виховний процес може бути за центральної умови, коли він розгортається на тлі актуалізованого ансамблю позитивних емоцій вихованця. В іншому випадку неодмінно виникатимуть різноманітні виховні ускладнення. Тому створення необхідного емоційного середовища має бути першочерговим завданням вихователя.

У цьому зв'язку він, по-перше, повинен уміти діагностувати провідне негативне переживання вихованця. Ним може виявитися смуток, журба, скорбота, вболівання та інше. По-друге, точно визначити ту емоцію, яка найбільшою мірою володіє потенцією до блокування того чи іншого негативного переживання. Наприклад, для нейтралізації смутку найоптимальнішою виявиться емоція презирства, зневаги чи нехтування. По-третє, активізувати ту емоцію, яка слугуватиме детермінантою для розгортання переживання переживань. Для розкритого нами емоційного впливу такою емоцією має бути насолода чи втіха. По-четверте, пов'язати емоцію-детермінанту (у нашому випадку - насолоду) з морально-духовною цінністю, якою оволодіває вихованець. Так, насолода має корелювати з функціонуванням ширості, вірності, вдячності, чуйності, скромності тощо.

Тепер вихователь формує у вихованця відношення:

Зв'язок цих емоційних переживань має виступити теоретичним обрамленням для створення педагогом адекватного методичного забезпечення процесу виховання.

Третій напрям окреслюється психологічним правилом переорієнтації емоційного переживання з вектора відцентрового на вектор доцентровий. Тут ідеться про користь для людини її емоційних переживань, які за нерационального (нерозумного) використання можуть нести їй психологічну шкоду. Відтак, усе залежить від обставин, за яких розгортається той чи інший емоційний процес. Несприятливе для людини навантаження несуть негативні емоції, тому таке їх термінологічне визначення і закріплює цю їх психологічну дію.

Все ж тут потрібне уточнення: негатив цих емоційних переживань не є константною величиною, а залежить від вектора їх перебігу. У цьому зв'язку виділяють відцентровий і доцентровий вектори. За відцентрової спрямованості негативна емоція не сприяє психологічному комфорту суб'єкта. Однак саме цей вектор найбільшою мірою культивується у всі періоди його психічного розвитку. Складається враження, що альтернативи цьому немає. Так, зазвичай ми переживаємо емоцію

образи чи смутку в ситуації, коли змушені терпіти наругу над нами. Емоційні стани, викликані цією моральною дією, людина переживає досить важко. Вони можуть призвести до психічних відхилень, для корекції яких потрібне певне психотерапевтичне втручання.

Щоб негативні емоції не призводили до внутрішнього дискомфорту, слід культивувати й доцентровий вектор їх перебігу, за якого вони стають корисними для людини. Вищезгадана емоція смутку виявиться для суб'єкта психологічно конструктивною, коли пов'язується зі здійсненням ним соціально несхвальним вчинком. Тепер емоція смутку чи образи на себе (за скоєну провину) може слугувати моральному оздоровленню. Це ж стосується й емоції гніву. Звичний вектор протікання його теж слід змінювати і вправлятися в його доцентрових межах.

Педагог у цьому зв'язку має разом із вихованцем вирішувати спеціальну емоційну задачу на зміну вектора переживання певної негативної емоції. Самостійно з цією проблемою вихованець впоратися не зможе, оскільки досвід зміни предмета емоційних переживань у нього відсутній. Тут продуктивним буде моделювання ситуацій зміни напрямку негативних емоційних переживань. Вихованець має експресивно (через виразні рухи обличчя, рук) демонструвати потрібну емоцію. Зовнішня ж частина емоційної реакції стимулюватиме сам процес емоційного переживання. Необхідними виявляться: спільний аналіз відповідних малюнків етичного змісту, дібраних художніх текстів та творів мистецтва.

Четвертий напрям є практичним утвердженням психологічного правила гнучкості емоційних переживань.

Вкрай несприятливим фактором у морально-духовному розвитку особистості виявляється емоційна ригідність (відсутність гнучкості), коли у суб'єкта не формується досвід трансформації емоційних переживань у рамках їх протилежності (наприклад, мстивість – терпіння, злість – благодушність) стосовно одного і того ж об'єкта (іншої людини). Протилежні ж за модальністю емоційні переживання, як правило, пов'язуються лише з різними об'єктами (світом людей). А це шлях до моральної примітивності особистості. Якщо емоційна ригідність набуває стійкості, то така особистість може проявляти ненависть навіть до тих людей, які ставляться до неї з великою шанобою. Про те, що вона має переживати добрі почуття навіть до того, хто її образив, не може бути ймови.

Емоційне здоров'я

Пам'ятка учневі:

Емоційне здоров'я – одна із складових частин ідеалу здоров'я, до якого кожен із нас повинен прагнути. Одні емоції сприяють досягненню мети, інші можуть заважати здійсненню бажань, роблять людину пасивною, неухважною. Ми не можемо уявити світ без радощів, страждань, задоволень і розчарувань, без любові та ревнощів.

"Людина, яка думає тільки про себе і шукає в цьому свою вигоду, не може бути щасливою". (*Сенека*)

"У людини, у якої страх переважає над розумом, розум мовчить" (*Ібн Сина*).

Учитель, класний керівник:

- формує емоційне здоров'я учнів, вміння поведінки в стресових ситуаціях, індивідуальні особливості емоційного здоров'я;
- визначає значення емоцій в житті людини;
- профілактика шкідливого впливу стресу на здоров'я.

Програмні тези:

Емоції, їх види (позитивні: радість, кохання, ніжність; негативні: горе, заздрість), емоційні реакції, емоційні стани, емоційні почуття. Афекти, настрій, стрес, фази стресу.

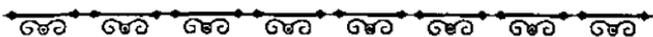
Види діяльності:

- 1-4 класи – години спілкування "Що таке емоції", "Які емоції викликають у Вас... (інші люди, товариші, батьки)? Чому?"; години здоров'я "Радість в нашому житті", "Давайте посміхнемося"; екскурсія "Гармонія в природі", "Значення музики для людини";

- 5-8 класи – години спілкування "Як подолати стрес", "Як можна зменшити вплив негативних емоцій", "Як бути щасливим"; диспут "Як пов'язані між собою позитивні і негативні емоції"; інформаційне повідомлення: фази стресу, стреси добрі й погані; анкетування, тестування, мандрівки в природу;

- 9-11 класи – години спілкування "Як зовнішньо та внутрішньо проявляються емоції", "Механізм стресу"; диспут "Чи можна керувати емоціями?", "Що таке "хвороба досягнення"?", "Що таке дисгармонія?"; інформаційне повідомлення: дружба і кохання в нашому житті, етапи набуття навичок впевненості; тренінг "Профілактика шкідливого впливу стресу на здоров'я"; рольова гра "Варіанти поведінки"; усний журнал "Гармонія душі і тіла".

2. ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЕМОЦІЙНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОВЕДЕННІ ВИХОВНИХ ГОДИН

Одним із найважливіших напрямків удосконалення навчання учнів початкових класів є пошуки впровадження у навчально-виховний процес інтерактивних технологій. Сьогодні вже неможливо навчати традиційно: у центрі навчально-виховного процесу має бути учень. Від його творчої активності на уроці, вміння доказово міркувати, обґрунтовувати свої думки, вміння спілкуватися з учителем, учнями класу залежить успіх у свідомому опануванні шкільної програми.

Слово "інтерактив" прийшло до нас з англійської мови від слова "interact", де "inter" – взаємний і "act" – діяти. Отже, інтерактивний – здатний до взаємодії, діалогу. Інтерактивне навчання реалізує конкретну мету – створити комфортні умови навчання та виховання, які забезпечать активну взаємодію всіх учнів [2, 3].

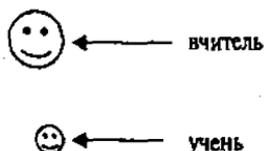
Наведемо приклад застосування інтерактивних технологій під час проведення виховної години в початкових класах. У ході цього заняття використовується *інтерактивна технологія "Мікрофон"*. Це дасть змогу кожному учневі по черзі швидко відповісти на запитання або висловити свою думку. *"Акваріум"* – одна із форм діяльності учнів у *малих групах*. Така модель допомагає вдосконалювати вміння учнів дискутувати, обґрунтовувати свої думки.

"Робота в групах" сприятиме вирішенню складних проблем, для чого необхідно буде застосовувати колективний розум. Розглянемо, як діють ці технології на практиці.

Тема виховної години: *"Що таке краса і для чого вона потрібна"* (4 клас).

1. Організація заняття.

Розташувати стільці по колу. Учні і вчитель сідають у такому порядку:

2. *Оголошення теми заняття.*

3. *Очікувані результати.*

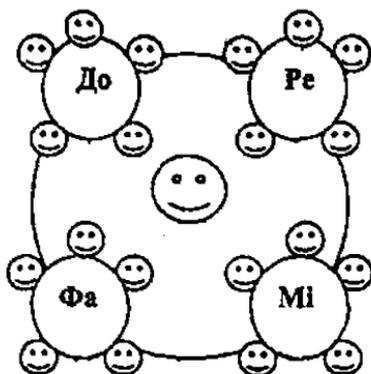
Для реалізації цього завдання використовується інтерактивна модель "Мікрофон" та "Незакінчене речення" (Запропонуйте дітям якийсь предмет: ручку, олівець, лінійку, який виконуватиме роль уявного мікрофона). Надаємо учням можливість висловитись у такій формі: "Від сьогоднішньої виховної години "Що таке краса і для чого вона потрібна" я очікуюю ...". Всі учні класу по черзі висловлюють думки, передаючи один одному уявний або іграшковий мікрофон, наприклад:

- зрозуміти поняття "краса";
- з'ясувати для себе, що таке красиве і некрасиве;
- навчитися розрізняти зовнішню і внутрішню красу людини;
- навчитися помічати в людях і в собі красу;
- навчитися цінувати красу;
- бачити красу довкола себе;
- виробити в собі вміння бути красивою;
- зрозуміти, для чого потрібна краса.

(Очікувані результати фіксуються на дошці або на великому аркуші паперу, для запису яких слід використати маркери різних кольорів).

4. *Об'єднання учнів у групи.*

Наступним етапом проведення виховної години є об'єднання учнів у групи (4-5 осіб), запропонувавши їм назватися за допомогою таких понять: пори року (осінь, зима, весна, літо), або нотного ряду (до, ре, мі, фа), чи за днями тижня (понеділок, вівторок, середа, четвер, п'ятниця, субота), залежно від кількості учнів у класі. Таким чином утворюються, наприклад, групи "До", "Ре", "Мі", "Фа" тощо.

5. *Робота з текстом казки "Краса душі" [1].*

Кожна група отримує текст казки з книги М.О.Андріанова "Філософія для дітей (у казках і оповіданнях)".

Краса душі

Сумно було Квіточці стояти цілий день на одній ніжці посеред клумби біля будинку. Але якогось дня на неї сів зовсім незнайомий Метелик.

Він, напевно, прилетів із далекої країни, бо таких красивих крилець Квітка ще ніколи не бачила. Метелик теж замилювався пишною Квіткою, і, поки він відпочивав, вона поскаржилася, як часто їй буває самотньо. І тоді Метелик пожалів самотню Квіточку. Він вирішив не летіти далі, а оселитися поблизу, щоб прилітати щодня до Квіточки і розповідати їй цікаві історії про ті місця, де він побував.

Тепер Метелик щоранку і щовечора прилітав до Квітки з новинами, а вона, розкривши пелюстки, радісно зустрічала свого друга. Одного разу, коли Метелика не було поряд, до Квітки підійшов хлопчик і хотів її зірвати. Квітка злякалася і почала благати не зривати її. Натомість запропонувала хлопчикові піймати свого красивого друга. Хлопчик погодився і пішов додому по сачок. Повернувшись, він сховався і став чатувати Метелика. Незабаром той з'явився у небі. Він кудись поспішав і пролетів повз Квітку. Вона широко розкрила свої пелюстки і почала кликати Метелика:

– Метелику, скоріше лети до мене, я на тебе давно чекаю, маю щось тобі сказати.

Той радісно підлетів до Квітки і... потрапив у сачок. Він хотів вибратися: бився крильцями, шукав шпаринку, та дарма. Раптом йому вдалося вирватися з полону. Метелик злетів і вже згори побачив, що від удару сачка Квітка зламалася і лежала серед трави.

Хлопчик пішов, а Метелик ще довго сидів поряд зі своєю зламаною подругою і гірко плакав та промовляв:

– Це я винен, це через мене тебе зламали, пробач мені, Квіточко.

Пропонуються такі завдання для роботи в групах:

Прочитайте текст.

Обговоріть казку, відповідаючи на запитання:

1. Хто з героїв казки був красивий серцем і душею?

2. Як Квіточка поставилася до Метелика?

3. Можливо, хтось із групи вважає, що Квітка вчинила порядно, адже вона рятувала своє життя? Якщо так, то доведіть свою думку.

4. Вам сподобався хлопчик і чому? Якщо ні, то доведіть.

5. Що, на вашу думку, важливіше – краса зовнішня чи внутрішня?

Зробіть висновок і підготуйтеся до презентації спільної думки, якої ви дійшли у процесі роботи в групі.

Оберіть у групі доповідача, який зуміє відстояти думку групи.

6. Презентація думки.

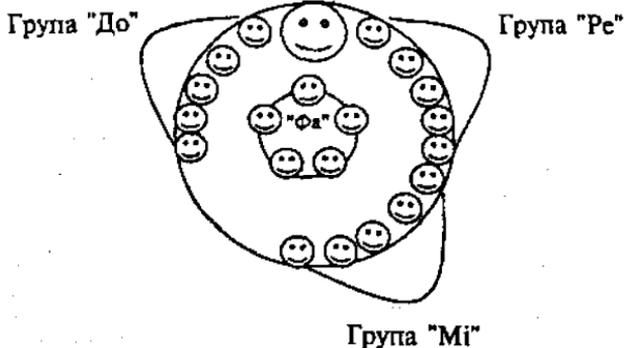
1. Виступи представників груп (доповідачів).

2. Підбиття загального підсумку роботи над текстом казки.

7. Інтерактивна модель "Акваріум".

Продовжуємо роботу за технологією "Акваріум". Кожна група, сідаючи у так званий акваріум, отримує запитання, яке необхідно обговорити вголос, висловити свої міркування, дійти спільної думки та зробити висновок. Запитання мають бути однакової складності. Всі інші групи в цей час уважно слухають обговорення, спостерігають за

учасниками, які перебувають в "Акваріумі", але не втручаються у процес обговорення, тобто ніби знаходяться за склом.

Наприклад, група "Фа" отримала запитання: "Як ви розумієте, що таке красиве, а що таке потворне? Наведіть приклади красивого і потворного".

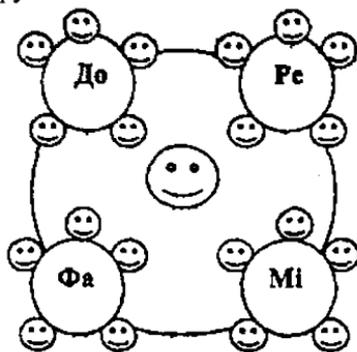
Після обговорення групою цього запитання вчителю доцільно запитати у спостерігачів:

- Як працювала група?
- Хто, на ваш погляд, був найактивніший?
- Хто в групі зайняв роль спостерігача?
- Чи погоджуєтеся ви з думкою групи?
- До чого із почутого необхідно дослухатися?

Аналогічно в такій самій послідовності по черзі залучаються до роботи всі інші групи: група "До" отримує запитання: "Чому без краси жити погано? Наведіть приклади"; група "Ре": "Чи робить краса людину кращою? Наведіть приклади з життя"; група "Мі": "Чи існує краса в навколишньому середовищі? Наведіть приклади".

8. Робота в групах.

Після проведення роботи за технологією "Акваріум" учні продовжують працювати в групах таким чином:

Учитель роздає групам додаткову текстову інформацію, ознайомившись з якою учні мають поповнити знання, набуті під час спільної роботи: обговорень проблеми, висловлювання своїх думок, презентації висновків. А саме, інформацію про те, що таке краса і для чого вона потрібна.

Краса – це те, що приємно і подобається всім людям без винятку, тобто все те добре і прекрасне, що оточує людину і викликає в неї радість. Але, крім краси, у світі існує некрасиве і потворне.

Порівняйте красиве і потворне.

Сніг і бруд, прекрасну картину і безладні карлочки, чудову музику й драгівливий скрип дверей чи гуркотіння трактора, легкий танок і оглушливий тупіт.

Без краси жити дуже важко.

Уявіть, чи добре було б жити без краси, якби все красиве раптом зникло, а навколо вас залишилося одне потворне, огидне, брудне?

Краса робить людину кращою.

Від краси всім стає радісно на душі, людина стає добрішою і теж хоче зробити в житті щось красиве.

Людина може створювати навколо себе і красиве, і потворне.

Одна людина намагається говорити гарні і добрі слова, а іншій подобається грубіянити, лягтися, дражнитися. Одна намагається намалювати красивий малюнок, а інша навмисно бруднить папір карлочками. Одна з радістю ліпить снігову бабу, щоб було весело і красиво, а інша її зумисно руйнує...

Вміння бачити красу в довкіллі.

У кожної людини в душі прихована любов до краси. Коли людина думає про красу і захоплюється нею, ця любов зростає.

Красиве не дружить з потворним.

Якщо вам скажуть десять лагідних, приємних і добрих слів, а потім одне погане, то вам стане неприємно. Задоволення від приємної музики може зникнути через сторонній шум, пляма псує красиву картину. Добру, дружелюбну людину може зробити некрасивою і неприємною жадоба.

Краса і добро – єдині. Добро в людині завжди красиве.

Завдання для роботи в групах із текстовою інформацією.

1. Уважно прочитайте інформацію.

2. Обміняйтеся думками з приводу прочитаного.

3. З прочитаного оберіть гасло для своєї групи та запишіть його на аркуші паперу.

4. Поміркуйте, як іншими словами можна назвати тему сьогоднішньої виховної години?

Представник від кожної групи прикріплює обране гасло на дощці й доповідач називає запропоновану групою змінену назву теми виховної години.

9. Рефлексія.

Важливим моментом завершення виховної години з використанням інтерактивних технологій є проведення рефлексії (здатність людини до самопізнання, вміння аналізувати свої власні дії, вчинки, мотиви й зіставляти їх із суспільно значущими цінностями, а також діями та вчинками інших людей):

– З якою темою ми ознайомилися на виховній годині?

– Чи досягаєте очікуваних результатів ви особисто, клас зокрема? (Звертаємо увагу дітей на очікувані результати, записані на дошці чи на аркуші паперу, і порівнюємо їх з підсумковими).

– Чого ви навчилися на виховній годині?

Література

1. Андрианов М.А. Философия для детей (в сказках и рассказах). – Минск: Современное слово, 2003. – С. 8-9.
2. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. – К.: Видавництво А.С.К., 2003. – С. 192.
3. Пометун О.І., Пироженко Л.В. та інші. Інтерактивні технології навчання. – Умань, 2003. – С. 65.

І. Шевчук

[“Початкова школа”, 2004. - № 5].

Бесіда "Емоції. Керування емоціями"

Вихователь. Під час конфлікту людина перебуває в стані емоційного збудження. Які ж емоції супроводжують конфлікт? (*Негативні: гнів, злість, роздратування, розчарування*)

Учені виявили, що жодна конфліктна ситуація не проходить для організму безслідно.

Регулює емоційний стан людини насамперед нервова система. У свою чергу емоції впливають на стан і функціонування внутрішніх органів. Будь-який емоційний стрес, будь-яка конфліктна ситуація не минають для людини безслідно. Образа, сварка, горе, гнів, заздрощі або прагнення помститися – усе це знижує захисні сили організму і скорочує життя. Негативні емоції спричиняють глибокі зрушення в серцево-судинній системі. Вони нерідко супроводжуються завмиранням серця, болям або неприємними відчуттями в ньому, підвищенням артеріального тиску.

Учені всіх країн докладають нині багато зусиль для боротьби з тим, що руйнує людський організм, – зі старінням і передчасною смертю. Якщо узагальнити здобутки науковців у цьому напрямі, то можна

зробити висновок, що віддалення старості на пізніший строк, а отже, продовження активного довголіття залежить від сукупності багатьох факторів, одним із найголовніших серед яких, поряд з генетичною запрограмованістю та раціональним харчуванням, є вміння контролювати свої емоції і керувати ними.

Як же вийти зі стану, який виник під впливом негативних емоцій? Насамперед навчіться контролювати свій настрій, якщо він зіпсувався, спробуйте знайти причини цього. Можливо, ви не завжди вмiсте відрізнити важливе від другорядного або ставите надто високі вимоги до інших людей або до себе? А може, ви просто перевтомилися і вам слід відпочити?

Та хоч би якою була причина поганого настрою, його треба позбавлятися. Якщо не вдається розібратися в напруженій ситуації і знайти вихід із неї, допомогти вам зможе універсальний засіб – фізична праця, рух, прогулянка або цілющий вплив природи.

Ці пропонує вам сім порад на кожний день, які ґрунтуються на досвіді психологів, лікарів і вчених різних країн. Ці поради допоможуть вам володіти собою, завжди мати гарний настрій.

Є ще одне малодосліджене джерело життєрадісності й бадьорості, засіб запобігання захворювання і продовження життя. Це твори літератури і мистецтва. Відомий англійський дослідник природи Чарльз Дарвін у своїй книжці "Автобіографія" писав: "...Якби мені довелося знову прожити своє життя, я встановив би для себе правило читати певну кількість віршів і слухати певну кількість музики принаймні раз на тиждень; можливо, шляхом таких (постійних) вправ мені вдалося б зберегти активність тих частин мого мозку, які нині атрофувалися. Втрата ця рівнозначна втраті щастя і, напевно, шкідливо позначається на розумових здібностях, а ще ймовірніше – на моральних якостях, тому що послаблює емоційний бік нашої природи".

Цей здогад видатного вченого, зроблений понад 100 років тому, підтверджується даними сучасної науки. Дослідження вчених-медиків свідчать, що відвертання уваги від звичних занять необхідне для психічного відпочинку, для відновлення втомленої нервової системи. Зміни, які досягаються спогляданням творів образотворчого мистецтва, слуханням музики, відвідуванням театру, кіно тощо, на багатьох людей діють щонайсприятливіше. Отже, коли у вас кепський настрій, поставте улюблену платівку або увімкніть записи, прочитайте вірші улюбленого поета, тобто будь-яким шляхом увійдіть у світ мистецтва, де інший темп і ритм.

Можливо, сьогодні вам додасть настрою ця хороша мелодія.

(Учні читають поезію Ліни Костенко. Музика звучить як фон.)

А може, ця мелодія пом'якшить вплив на організм негативних емоцій.

(Звучить запис.)

І на завершення порада: не ображайтесь і не обурюйтесь критикою на вашу адресу, шукайте в ній відправні точки для самовдосконалення.

ФОРМИРОВАНИЕ У ШКОЛЬНИКОВ ОПЫТА ЭМОЦИОНАЛЬНО-ЦЕННОСТНОГО ОТНОШЕНИЯ К МИРУ

Наука и искусство, полезное и прекрасное, знания и чувства – два крыла человеческого счастья. Анализ педагогических и психологических исследований показывает, что эмоциональное отношение к жизни, приобщение к искусству позволяют развить не только сенсорную и общую культуру учащихся, но и их познавательную активность, зрительную память, быстроту реакции, аналитическое и образное мышление. Через чувства, эмоции самореализация личности происходит более продуктивно во всех сферах жизнедеятельности. Усиление в ребенке эмоционального начала в интересах его гармонического развития педагоги и психологи рассматривают в тесной связи с культивированием гуманистической направленности его личности.

Эстетическое воспитание открывает иной, отличный от рационального, способ видения, чувствования и понимания культуры. Поэтому в воспитательной работе, на наш взгляд, можно выделить две основных составляющих:

1) организацию деятельности, способствующую формированию и развитию у учащихся чувственной сферы, эмоционально-ценностного отношения к миру, действительности и 2) вовлечение их в творческую деятельность (развитие действенно-практической сферы). Чувства и эмоции выполняют важную роль в регулировании отношений индивида в социальной среде. Поэтому обогащение человека опытом эмоционального отношения к действительности является социальным аспектом воспитательной работы в школе. Л.С. Выготский писал, что "эмоциональная реакция является могущественным организатором поведения. В ней реализуется активность нашего организма".

Большими возможностями для формирования культуры чувств, эмоций обладают праздники. "Праздник для детей не тусовка, не бонд; а премьера важного события. Со-бытие – совместное бытие. Дети любят праздники за новизну человеческих отношений. Ежедневные праздники жизни, постоянная праздность молодых приводят к развалу личности. Редкие, безликие праздники порождают дыхание скуки в жизни детей. "Праздник не праздность, а большое и важное дело, всегда коллективное, всегда творческое", – так написал Сталь Шмаков в своей замечательной книге "Нетрадиционные праздники в школе".

В нашей школе отношение к праздникам очень серьезное, хочется поделиться опытом с другими. Традиционными у нас стали праздники, которые дают возможность детям побыть с родителями как бы на равных. Вот, к примеру, как проходит один из таких праздников – "С таким хорошим папой". Формируются команды, состоящие из ребят и родителей. В веселых состязаниях показывают свои знания и умения.

Сколько азарта, счастливых лиц, улыбок можно увидеть в спортивном зале. Верно говорит народная пословица, что "праздники памятливы, а будни забываются". Этот праздник запомнился многим, так же как и школьные дни здоровья, веселые старты, спортивные общешкольные соревнования. Ведь это "радость на миру!"

Или праздник "33 родных сестрицы" для первоклассников, на котором было организовано столько различных игр и состязаний, что каждый имел возможность стать участником, проявить себя, получить опыт идеального праздничного общения, включить энергию творчества. Другой праздник "Новогодние забавы" был решен в ключе народных традиций: ребята из школьников превращаются в жителей деревень Натусино или Серегино, которые в хороводах, народных играх показывают и защищают лицо своей деревни. В зале звучат народная музыка, песни, а румяные щеки девушек и азарт в глазах мальчишек лучше всего говорят об этом празднике как ярком событии в их жизни.

Принимая участие в работе клубов по интересам, учащиеся нашей школы также имеют возможность эмоционального постижения новой социокультурной действительности. Наша библиотека – это оазис любви, понимания, душевного покоя. А еще – это клуб "Почитайка". Заседания в нем – всегда радостное событие. Руководит клубом Ангелина Ивановна Подгайская. Культ книги и уважительное отношение к читателю пронизывают всю ее работу. После праздника "Посвящение в читатели" каждый ученик может участвовать в работе этого клуба. Неистощима фантазия руководителя. То Медвежонок присылает телеграммы в класс, то домовенок Кузя принимает в свой сундучок вопросы, которые начинаются со слова "почему", то члены клуба изучают карту Солнечного города вместе с героями Николая Носова. В клубе прошли недели сказок А.Пушкина, Р.Киплинга, Б.Заходера, "За Коньком-Горбунком в сказку русскую войдем". Интересно была и "встреча" в клубе с героями рассказов Виктора Драгунского. Ребята не только проявили огромный интерес и знание творчества этого писателя, но и прекрасно импровизировали на темы Денискиных рассказов. Даже вспомнили, что глаза у его мамы, когда она сердилась, становились цвета крыжовника! На таком празднике нет гостей – все активные участники: кто-то сумел проявить свои знания, а кто-то добыл заветные очки для своей команды ловкостью и находчивостью. Удивительное настроение создается на таких поэтических встречах в клубе, как "Все краски осени", "Листопад" и др.

Праздники привлекательны для детей тем, что там – совместная деятельность, свободное общение. Праздники снимают конфликтность, рождают чувство общности. Очень любимы в нашей школе "бон", организуемые клубом "Знаатоки". Гармония игры и поучения – его волшебная сила. Красочные атрибуты, названия и представления команд,

гонг, жюри, музыкальные паузы, награждения, публикация репортажей в школьной газете, выбор лучших игроков, авторов самого интересного вопроса – это все привлекательные стороны таких боев. Заседания клуба бывают и в дни предметных недель и по окончании четверти. Клуб организовал даже встречу школьных друзей, и в юмористической форме выпускники решали там разные вопросы.

"Праздники – ярчайшие страницы и события в жизни, социальные рубежи, это своеобразная форма духовного самовыражения, духовного обогащения ребенка", – утверждал Сталь Шамаков. Для кого-то преодоление таких рубежей стало возможным в историко-познавательном клубе "Соборяне" (руководитель – учитель истории Т.А.Чиберева). Под эгидой клуба проводится много исторических игр, КВН, организуются выставки. Многим ребятам запомнился "Рыцарский турнир". Подготовка к турниру была тщательной: рисовали гербы, шили костюмы средневековой моды, подбирали стихи и музыку той эпохи. А чтобы достойно ответить на сложные вопросы, пришлось поднять ни один том исторических энциклопедий.

В процессе организации работы клуба учитывается важность обучающей дискуссии. Научное наследие Л.С. Выготского, которое на протяжении последних десятилетий получило признание во всем мире, позволило сформулировать новую парадигму обучения. Основной смысл ее состоит в том, что массовое дискуссионное обучение в учебных заведениях может быть успешным только в том случае, если учащиеся включены в процесс социального взаимодействия. Взаимодействие детей должно осуществляться не только с педагогами, но и со всеми теми, кто может обеспечить необходимую общественную поддержку и выступить в качестве носителей, "поставщиков" культуры и партнеров по обучению. Это важно, так как формирование жизненных установок определяется не только личным опытом индивида, но на него оказывают влияние оценки и отношения окружающих, родителей, их сопоставление.

Наиболее эффективно дискуссионное обучение проходит в игровых формах творчества. Вот как в клубе "Соборяне" прошла научно-историческая конференция "Прав ли Колумб?". Две команды вели дискуссию, одна – обвиняя Колумба, другая – приводя аргументы в его защиту. Участники конференции рассматривали положительные и отрицательные стороны открытия Нового Света, его влияние на области политики, искусства, экономики, религии. Конечно, такому разговору предшествовала большая организационная работа по приобщению детей к мировой национальной культуре.

Праздники в нашей школе имеют свои правила: изготавливаются особые пригласительные билеты, готовятся оригинальные подарки с сюрпризами, все приходит в нарядной одежде, девушки освобождаются от переноски вещей и мебели, их провожают вечером домой.

Салон "Серенада".

Французский ученый-кибернетик А.Моль дал определение искусства как "универсального средства связи людей". Культура чувств, высокий уровень эмоционально-психической деятельности личности формируются только в процессе человеческого общения. По определению А.А.Мелик-Пашаева, цель эстетического воспитания учащихся "состоит в том, чтобы, приобщая детей к искусству, развивать у них общечеловеческую способность эстетического отношения к жизни". Человек с развитым эстетическим отношением к миру осознает себя как его неотъемлемую частицу. При организации воспитания средствами искусства мы учитываем такую особенность психики учащихся, как настроенность на получение ярких впечатлений, удовольствия.

Встречи в музыкально-литературном салоне-клубе "Серенада" позволяют обеспечить учащихся тем, что называют "роскошью человеческого общения". Этот клуб работает в школе шестой год (руководители: учитель литературы И.К.Кабоскина, руководитель театра-студии В.Н.Морозова, учитель музыки И.В.Варганова). Нами разработаны программы: "Испытание любовью", "Что за счастье быть вечно вдвоем", "Звуки Серебряного века", "Серенада на все времена", "Да святится имя твое", "Прекрасен наш союз", "Романтическое путешествие", "Наполним музыкой сердца" и др.

Наша "Серенада" – это объяснение в любви: старшеклассники говорят о любви стихами Пушкина, Блока, Цветаевой. Звучит, музыка Сергея Рахманинова, и на ее фоне читается письмо шестнадцатилетней барышни, которая была влюблена в него. В салоне всегда звучит классическая музыка в исполнении профессиональных музыкантов. Старшеклассники становятся героями литературных произведений, и с удовольствием исполняют свои роли в театрализованных фрагментах произведений классической и современной литературы. Синтез трех искусств – музыки, литературы, театра – дает возможность словами великих мастеров объясняться в любви своей Прекрасной Даме. В подготовке программы принимают участие много ребят. Важное значение имеет оформление интерьера в стиле эпохи, подготовка костюмов, но самое главное – это особый душевный настрой и высокая планка взаимоотношений, учеников, учителей. Может, эти салоны для кого-то из мальчиков и девочек станут отправной точкой в становлении их личности как Мужчины и Женщины?

В близопросе многие выпускники назвали вечера в салоне "Серенада" самыми яркими и запоминающимися событиями школьной жизни. На вопрос: "Проснетесь ли вы в шесть утра, чтобы встать в очередь за билетами в салон "Серенада"?" все дали утвердительный ответ. Один из ответов был такой: "Конечно, даже если в нагрузку придется носить столы".

Приведем некоторые строки из записей детей об их впечатлениях:

• Песни, которые мы поем, запомнятся надолго, так как в них много добра.

• Салоны нам нужны, они помогли лучше узнать друг друга, мы стали в школе одной большой семьей.

• День был пасмурный, дождливый. Ничего не хотелось делать. Пришли вечером в салон - все это забылось. Было просто замечательно!

• Тема любви самая удачная, потому что она вечная.

• Зал замер в тишине, звуки инструмента заполнили все пространство.

• Все было великолепно: и стихи, и песни. Актеры настолько хорошо играли, что становилось незаметно, что костюмы немного велики. Очень понравилось, когда пели все вместе. Лучше и быть не может.

• Остается одно – жить ожиданием следующего салона.

• Продолжайте "Серенаду". Всем нам это очень надо!

Философы говорят, что жизнь человеческая измеряется не количеством прожитых дней, месяцев, лет, а яркими, запоминающимися событиями, впечатлениями от них. Уверена, что эмоциональная память сохранит удивительную атмосферу салонов, яркие впечатления жизни старшеклассников.

Ф.М.Достоевскому принадлежит замечательная по своей глубине и простоте мысль о том, что светлые воспоминания детства могут спасти человека в трудные минуты взрослой жизни, удержать от низкого поступка в ситуации нравственного выбора. И если кто-то из учеников нашей школы возьмет с собой во взрослую жизнь светлые и яркие минуты праздничных школьных событий, то это будет означать, что опыт эмоционального восприятия и освоения нашей сегодняшней действительности сыграл свою положительную роль.

И. Варманова

РІДНА МОВА МОЯ ПОЕТИЧНА Й ПІСЕННА

(літературно-музична композиція)

(Зала святково прибрана вишитими рушниками, портретами відомих українських письменників).

Ведуча 1. Ну, щоб, здавалося, слова...

Слова та голос – більш нічого.

А серце б'ється, ожива,

Як їх почує!..

Задумаймось над цими рядками Тараса Шевченка. Рідне слово – це невід'ємна частинка рідного краю, батьківської хати, материнського тепла.

Ведуча 2. Рідна мова – це мова дитинства, мова казок і пісень, мова землі й трави, що вибивається з цієї землі, мова золоті бджоли й вишневого цвіту, над яким вона в'ється.

Ведуча 1. Це слово синього неба і гомін нашої героїчної, нещасної і щасливої історії.

Ведуча 2. Мова єднає між собою різні покоління людей, вона передається як заповіт, як найдорожча спадщина.

(Учні виконують пісню на слова М. Сингаївського "Моя родина".)

Дівчинка. Українська мова –
Давня й молода.
Світить рідне слово,
Як жива вода.

Хлопчик. Звідки воно взялось –
Діло не просте...
В душу засівалось,
І з душі росте.

Ведуча 1. Прислухаймося: з ранку й до вечора навколо нас звучить мова... Ось у сусідній кімнаті з кимось говорить мама, чується голос телеведучої, а з вулиці долітають ледь чутні розмови людей. Ми так звикли до цього, що майже не помічаємо звучання мови, а чуємо її лише тоді, коли вона звернена до нас безпосередньо.

Ведуча 2. А тепер уявіть на хвилинку, що мови нашої – та й інших мов на світі – немає. Якою була б земля? Якими були б ми?

Навіть уявити важко, яка б це була сумна й похмура картина.

Ведуча 1. Стіною стоять непрохідні ліси, а в них – хижі звірі, гадюки, сови і – люди, які намагаються як-найщільніше натягнути на голі плечі якусь шкуру, сторожко оглядаються й звуками і рухами вказують на оточуючі предмети...

Ведуча 2. Страшно? Але ж усе це було багато мільйонів років тому.

Минав час, змінювалось уявлення людей про навколишній світ. Народжувались перші слова – назви предметів та дій. А з часом мова доповнювалась, розвивалась, удосконалювалась, аж поки не стала такою, якою ми тепер користуємось.

Учень 1. Рідна мова моя, поетична й пісенна,
Пелюсткова і ніжна, як спів солов'я!
Як народу душа: щира, світла, натхненна –
Ти найкраща у світі, бо рідна, моя!

Учень 2. Українські пісні ніжно мама співала,
Коли ще в сповитку були діти малі.
Українською мовою благословляла,
Як розходились ми на дороги Землі.

Учень 3. Скільки в мові тепла і палкого кохання!
Туги й щастя дзвінкого і світла душі.
Та іскристої радості і шанування,
Що, лиш просто говориш, – виходять вірші!

Учень 4. То струмочком біжить,
То сміється й співає,
То іскринками гумору враз спалахне.

Скільки слів в тобі є, лиш Господь один знає.
Мово рідна моя, ти як сонце ясне!

Учень 5. Бо слова твої серце уміють зігріти,
Приголубити, втішити можеш одна...
Мово рідна! Ну, як нам тебе не любити,
Ти весела і ніжна, неначе весна!

(Учні виконують пісню "Українська рідна мова" ("Із слова починається людина...") на слова і музику Н. Красоткіної.)

Учениця. Дзвінкоголоса і ласкава,
Тепла, мила, золотава,
В тобі минуле і обнова,
Українська рідна мово!

Учень. Все в тобі з'єдналося, злилося –
Як і помістилося в одній –
Шепіт зачарований колосся,
Поклик із катами на двобій.

Учениця. Ти даєш поету дужі крила,
Що підносять правду в вишину,
Вченому ти лагідно відкрила
Мудрості людської глибину.

Учень. І тобі рости й не в'януть зроду,
Квітувать в поемах і віршах,
Бо в тобі – великого народу
Ніжна і замріяна душа.

Ведуча 1. Видатний педагог Костянтин Ушинський надавав мові виняткового значення у житті народу. "Мова, – писав він, – є найважливіший, найбагатший і найміцніший зв'язок, що з'єднує віджилі, живущі та майбутні покоління народу в одне ціле... Коли зникає народна мова – народу нема більше!...

Відберіть у народу все – і він усе може повернути, але відберіть мову, і він ніколи більше не створить її; нову батьківщину навіть може створити народ, але мови – ніколи: вмерла мова в устах народу, вмер і народ".

Ведуча 2. А відомий український письменник Панас Мирний зазначав: "Найбільше і найдорожче добро в кожного народу – це його мова, ота жива схованка його духу, його багата скарбниця, в яку народ складає і своє давнє життя, і свої сподіванки, досвід, почування. Мова – така ж жива істота, як і народ, що її витворив, і коли він кине свою мову, то вже буде смерть його душі, смерть того всього, чим він відрізняється від інших людей".

Учень 1. Так, рідна мова – це душа народу,
Його поезія, і пісня, і казки.
Оспівує він нею всю природу,
Несе в своєму серці залюбки.

Учень 2. У ній усе – і рушники з квітками,
І хліб та сіль, як гості – на поріг.
Й свята Мадонна – мати з діточками,
І Матір Божа – вічний оберіг.

Учень 3. І верби, що схилилися на воду,
Калини цвіт, дівочий ніжний спів.
Все те найкраще, що в душі народу,
Про що віками мріяв, що любив.

Учень 4. В садку вишневім засміялась хата,
З дітям за руку – мати молода.
О мово рідна! Щира та багата –
Ти треба, як повітря і вода!

Учень 5. Як хліб і сіль, як росяне світання,
В тобі живуть такі п'янкi слова!
Любов, добро та трепетне кохання,
Ти вічна, мово, щира та жива!

Учень 1. Мова – краса спілкування.

Учень 2. Мова – як сонце ясне.

Учень 3. Мова – то предків надбання.

Учень 4. Мова – багатство моє.

Учень 5. Мова – державна перлина, нею завжди дорожить.

Учень 1. Без мови немає країни.

Учень 2. Мову, як матір, любіть.

(Учні виконують пісню «Мова у серці народу» на слова і музику Н. Красоткіної.)

Ведуча 1. Буває, слухаєш чийсь розповідь, і аж заслухаєшся. І справа навіть не в тому, про що говориться, а в тому – як, якими словами. Хоч, коли розібратися, то нічого такого в тих словах і немає, та якісь вони смаковиті, а до того ж влучні, ще й пересипані прислів'ями. А інший, буває, почне говорити, скажімо, відповідати в класі на уроці, і нехтї бере слухати якісь недоречні, покалічені слова...

Ведуча 2. Йдеться про небажання вивчати мову та повсякденну мову неохайність, яку чути щодня і звідусюди, навіть, буває, від поважних осіб. Люди не звикли надавати значення тому, які слова вживати, правильні вони чи ні, їм – «всьоравно». Тому й пересипана буває наша мова таким словесним бур'яном, як: *бомага* (папір), *коншино* (звичайно), *шарік* (кулька), *очки* (окуляри), *площадка* (майдаччик) та ін.

Ведуча 1. На жаль, досить часто така наша байдужість та недбалість у ставленні до мови призводить до ситуацій, які й кумедними назвати важко.

Ведуча 2. Хочете пересвідчитись у цьому? Пропонуємо вашій увазі кілька сценок із життя.

(Інсценізація усмішки Павла Глазового "Кухлик".)

- Автор.** Дід приїхав із села,
Ходить по столиці.
Має гроші – не мина
Жодної крамниці.
Попросив він...
- Дід.** Покажіть,
Кухлик той, що з краю.
- Продавець.** Што? Чево?
Я не розумію.
- Дід.** Кухлик, люба, покажіть,
Той, що збоку смужка.
- Продавець.** Да какой же кухлік здесь,
Если это кружка!
- Дід** (*у руки кухлик взяв і наступив брови*):
На Україні живете
Й не знаєте мови...
- Продавець.** У мене есть свой язык.
Ні к чему мне мова...
- Дід.** Цим пишатися не слід,
Бо якраз така біда
В моєї корови:
Має, бідна, языка
І не знає мови.

(*Інсценізація розмови у транспорті.*)

Жінка. Мужчина, ви виходите на слідуючій остановці?

Чоловік. Виходжу на наступній зупинці, шановна. Прикметника "слідуючий" в українській мові немає. Це російське слово.

Жінка. Як хочу, так і говорю. Як вам непонятно, відійдіть в сторону.

Чоловік. Відійти вбік, не могу, бо тут тісно. Мені не "понятно" – мені зрозуміло. Свою мову треба шанувати і знати, а не спілкуватися суржиком...

Жінка. Мужчина, ну що ви обзиваєтесь! Ніякий я не суржик, я такий пасажир, як оце ви...

Чоловік. Суржик – це не лайка. Це наша біда. Узагалі-то суржик – це змішане борошно з різних видів зерна. А от мовний суржик – то поєднання чи перемішування слів чи форм двох різних мов.

Жінка. Не розстроюйтеся так. Я старатимусь. Ви на слідуючій виходите ілі нет?

Ведуча 2. Це сміх крізь сльози, чи не так?

(*Гра "Хто більше?". Завдання: за 1 хв правильно написати якнайбільше слів, що розпочинаються на певну літеру, наприклад, "Л".*)

Ведуча 2. Що й казати, багата наша мова! Є в ній і слова, протилежні за значенням, бо у світі є дві протилежні сили: добро і зло, світло і п'ятьма, сила притягання і сила відштовхування, любов і ненависть.

- Дівчинка. В нашій мові є слова
Зовсім протилежні.
І частенько так бува –
Ми від них залежні.
- Хлопчик. Нам, звичайно, повезло
В нашій рідній мові,
Бо добро в нас є на зло.
І не тільки в слові.
- Дівчинка. Як відійде темна ніч,
Хлопчик. Встане день, як квітка!
- Дівчинка. Є товстий, неначе піч.
Хлопчик. Є тонкий, як нитка!
- Дівчинка. Хтось так голосно кричить,
Як ворона кряче.
- Хлопчик. Інший – цілий день мовчить,
Мов ковтнув гаряче.
- Дівчинка. На тепло є...
Хлопчик. Холоди.
- Дівчинка. А на стужу...
Хлопчик. Спека.
- Дівчинка. Можна йти туди й сюди.
Хлопчик. Близько і далеко!
- Дівчинка. Можна ще угору й вниз.
Хлопчик. Вправо і уліво.
- Дівчинка. Піднімись і тут же злізь.
Хлопчик. Кепсько є й щасливо.
- Дівчинка. То веселий, то сумний
Кожен з нас буває.
- Хлопчик. То новенький, то старий
Одяг натягає.
- Дівчинка. Є погано й гарно є.
Хлопчик. Довго й коротенько.
- Дівчинка. Словом, кожному своє:
Шорстко чи гладенько.
- Хлопчик. Є широкий ремінець,
А вузький краще.
- Дівчинка. Є трудяга-молодець,
Але є й ледащо!
- Хлопчик. Налетів вітрець і стих –
Ось таке тут діло!
- Дівчинка. А на плач є завжди сміх –
Й сонце засвітило!
- Хлопчик. А на "ні" є слово "так"!
Як сказав, так буде!
Якщо в мові ти мастак,
З тебе вийдуть люди!

Ведуча 1. Зіграти хочеться мені –
 Із вами, друзі, в "Так чи ні".
 Вам запитання задаю,
 Готуйте відповідь свою.
 Відповідай, коли мастак, єдиним словом:
 "Ні" чи "так".
 Скажіть, співає сом пісні?
 Не гайте з відповіддю!..
 Ні!
 Чи вміє плавати гусак?
 Ну, що на це сказати?
 Так!
 Скажіть мені, червоний мак
 В січневу пору квітне?
 Ні!
 А крокодили на сосні
 Свої будують гнізда?!
 Ні!
 Чи може вище гір літак
 У вишину злетіти?
 Так!
 Узори пишні на вікні
 Мороз малює взимку?
 Так!
 Чи досягають навесні
 Пшениця й жито в полі?
 Ні!
 Ріка біжить удалині.
 Чи є у неї ноги?
 Ні!
 Чи правда це, що вовк
 Наївся груш і яблук?
 Ні!
 А під кінець скажіть мені:
 Цікава гра у "Так чи ні"?

Ведуча 2. Мова жива, вона немов чисте джерело, що витікає з-під землі і напуває кожного, хто припаде до неї вустами. Слів у нашій мові сила-силенна, і кожне має своє значення, забарвлення, свій відтінок.

Ведуча 1. Візьмемо, для прикладу, слова "йти", "ходити". Вони мають стільки подібних до себе інших слів, що можуть передати будь-які відтінки дії, треба тільки правильно підбирати їх. Прислухайтесь.

Учень 1. Ходом руш! – пішли солдати
 Й чоловік надав ходи.
 Топчуть стежку каченята
 До холодної води.

- Учень 2. По ланах весна простує.
Дибає старенький дід.
Військо чітко марширує,
Діти рушили услід.
- Учень 3. В мандри хлопці подалися,
Прямували навпрошки.
Геть знесилившись, плелися
Вже додому хлопчачи.
- Учень 4. Топає мале дитятко,
По доріжці дріботить.
І чалапа каченятко,
Ходить дуже тихо кіт.
- Учень 5. Він крадеться тишком-нишком,
Ніби тінь сама повзе.
Та гайнула в нірку мишка.
От котові не везе!
- Учень 6. Сунуть хмари волохаті –
Загулили небо все.
Чимчнкує гордо братик,
Бо п'ятірочку несе!
- Учень 1. Он мале дівча стрибає
По калюжах навмання.
Дід старенький шкандибає,
Плентається цуценя.
- Учень 2. Гриць, насупившись, чвалас;
Сам не зна, куди бредє.
А малятко чеберяє,
Мама хлопчика веде.
- Учень 3. По землі снують мурашки
Цілий день туди сюди.
Лізе кіт старий до пташки –
Недалеко й до біди.
- Учень 4. От Василь чимдуж несеться,
Щоб новину розказать.
А Олесик ледь плетється,
Він втомився мандрувать.
- Учень 5. Всі у русі на Землі:
І великі, і малі.
Всі ідуть, повзуть, літають,
Ходять, лізуть, шкандибають,
Сунуть, дибають, плетуться,
Плентаються і несуться.
- Учень 6. То чвалають, то мандрують,
Дріботять і чимчикують,

**Чеберяють і снують,
Але всі кудись...**

Усі хором. Ідуть!

Ведуча 1. Варто пам'ятати, що слово – це велика сила, яка може приголубити людину, розрадити, розчулити, підняти їй настрій, захопити і повести на подвиг, але може й образити, розчарувати, просто знищити, завдати такої душевної рани, що годі впоратись.

Ведуча 2. Тому, розмовляючи з людиною, треба постійно думати, підбирати такі слова і вирази, щоб не скривдити її мимоволі сказаним образливим словом.

Ведуча 1. Адже говорять у народі: "Слово не горобець, вилетить – не спіймаєш". Справді, скажеш невдало, а в людини – камінь на серці.

Ведуча 2. То ж пам'ятаймо про лагідні, чарівні слова.

Учень 1. У нашій рідній мові
Чарівні є слова.

Слова ці всім відомі,
Бо сила в них жива.

Учень 2. "Добрідень", "До побачення" –
І усмішка сія!

Велике мають значення
Ось ці прості слова.

Учень 3. Як скаже син чи донечка:
"Спасибі" вам, "Будь ласка".

Ясніше сяє сонечко,
Бо в них – любов і ласка!

Учень 4. Ось ці прості, живі слова
Не забувайте, діти!

Від них і радість ожива,
В очах промінчик світить.

Учень 5. Від цих чарівних, добрих слів
Тепліше людям жити.

Якщо ти їх не говорив,
То треба говорити!

Учень 6. Це "Дякую" і "Добрий день!",
"Пробачте", "Йдіть здорові".

Вживайте, діти, їх щодень
У нашій рідній мові!

(Учні виконують пісню "Чарівні слова" на слова і музику Н. Крассоткіної.)

Ведуча 1. Хай лунає мова в світі,
Повна сили і тепла.
Не цурайтесь мови, діти,
Не замульте джерела!

Ведуча 2. Бо прийдете до криниці
Спрагу серця вгамувать...
Ми без мови – не вкраїні,
Рідну мову треба знати!

Хлопець. Залюбки, охоче
Рідну мову вчу,
З друзями на вигін
Гратись не лечу.
Батько мені каже:
З книжкою дружи,
Рідну мову, синку,
Завжди бережи.

Мову ту, що люди
Рідною зовуть,
Ти ніде й ніколи,
Синку, не забудь.
Рідне слово-пісню
Завжди серцем чуй,
Як Вітчизну й матір
Їх люби, шануй.

Т. Шевчук

ЩО ВОДИТЬ СОНЦЕ І СВІТИЛА

Даний вечір присвячений темі дружби і кохання в юнацькому віці, пропоную провести напередодні дня Святого Валентина. Сценарій двомовний, бо вважаю за доцільне російські вислови та віршовані твори подавати в оригіналі, так як діти нашої школи цікавляться російською мовою і мовна практика їм не завадить.

Залу прикрашають вислови видатних людей.

1. Тільки закоханий має право на звання людини. (О. Блок)

2. Може бути дружба без кохання, але мілке те кохання, в якому немає дружби. (М. Островський)

3. Кохання варте стільки, скільки варта сама людина, яка його відчуває. (Р. Роллан)

Вчитель. Напевно немає жодної людини, котру не хвилювала б, особливо в юнацькому віці, тема дружби і кохання. Кохання, яке за словами Данте Аліґ'єрі, автора "Божественної комедії", "водить сонце і світила". Ось про ці високі, чисті, прекрасні, шляхетні почуття і піде сьогодні розмова.

Ведучий. Коли розлучаються двоє,
За руки беруться вони,
І плачуть, і тяжко зітхають,
Без ліку зітхають сумні.
З тобою ми вдвох не зітхали,
Ніколи не плакали ми;
Той сум, оті тяжкі зітхання
Прийшли до нас згодом самі.

(Г. Гейне)

Ведуча. І як тепер тебе забути?
 Душа до краю добрела.
 Такої дивної отрути
 Я ще ніколи не пила.
 Такої чистої печалі,
 Такої спраглої жаги,
 Такого зойку у мовчанні,
 Такого саява навкруги.
 Такої зоряної тиші,
 Такого безміру в добі!..
 Це, може, навіть і не вірші,
 А квіти, кинуті тобі.

(А. Костенко)

Ведучий. Добрий день!

Ведуча. Вітаємо вас, шановні гості, вчителі та учні!

Ведучий. Ви, звичайно, зрозуміли, що сьогодні ми присвячуємо нашу програму одвічній темі – коханню.

Ведуча. А як же вислів: "Дружба без кохання можлива, а от кохання без дружби – ні"?

Ведучий. Так, для розмови про дружбу і кохання у нас є декілька причин: по-перше, ваша молодість, по-друге, день Святого Валентина.

Ведуча. Певно, деякі із вас можуть запитати: "При чому тут Валентин, і тим більше святий?"

Ведучий. А відповідь наша буде надзвичайно проста: справа в тому, що вже дуже давно вся Європа, а за нею і Америка святкують 14 лютого день всіх закоханих, або день Святого Валентина.

Ведуча. Історія виникнення свята губиться десь у глибині віків, та зараз пов'язується з однією романтичною легендою. Один Валентин був несправедливо засуджений і відправлений до тюрми. За вироком суду його повинні були стратити 14 лютого. Але в нього закохалася дочка начальника тюрми, створіння безмежно добре і ніжне, яка на нещастя була сліпою. Це кохання зробило диво – Валентин був помилуваний. (Пізніше Валентин був канонізований, тобто піднесений до рангу святих). Згодом про це Стендаль написав роман "Пармская обитель".

(Пісня "Я тебе ніколи не забуду", сл. Вознесенського, муз. Рибнікова).

Ведучий. Товариство і дружба – дивні відносини, які з'являються між людьми. В "Толковом словаре" Даль дає таке пояснення слову "дружба": "Бескорыстная стойкая приязнь". Бескористя робить взаємини між людьми благородними і чистими.

Ведуча. Арістотель казав: "Дружба – самое необходимое для жизни, так как никто не пожелает себе жизни без друзей, даже если бы он имел все остальные блага".

Ведучий. У всі часи дружба була мірилом цінності людини. Недавна народ склав про це прислів'я та приказки.

Ведуча. Не имей сто рублей, а имей сто друзей.

Ведучий. Друга ищи, а найдешь – береги.

Ведуча. Старый друг лучше новых двух.

Ведучий. Друзья познаются в беде.

Ведуча. Недруг поддакивает, а друг спорит.

(Пісня "Найди себе друга", сл. Дербеньова, муз. Зацепіна).

Ведучий. Дружба завжди передбачає значні моральні принципи – вірність, постійність, чесність. Це благородне почуття.

Ведуча. Сама потреба в дружбі звеличує людину, робить її добріше, щедріше до людей.

Ведучий. Академік Д. Ліхачов, звертаючись до молоді, писав: "...Друзья создаются в юности. Помните это! Затем становится все труднее и труднее подружиться. Помните это".

Ведуча. Тільки в порядної людини є справжні друзі, вірні та надійні. Друзі на все життя. Такі, про яких більшість може тільки мріяти.

Ведучий. Ми знаємо багато прикладів дружби, яка продовжується все життя. Згадаємо дружбу Пушкіна та Пушіна, благородних декабристів Герцена і Огарьова.

Ведуча. Чи легендарні мушкетери, чи невгамовні гардемаріни.

(Пісня "Песня гардемаринов", сл. Ряшенцева, муз. Лебедева).

Ведучий. У кожної людини не так вже й багато друзів, і їх треба бергти.

Ведуча. Не будьте дуже прискіпливими до людських слабкостей своїх друзів, прощайте їм це.

Побил меня Гуляев Колька:

Зачем снежком я запустил?

Но я реветь не стал нисколько,

Я молча слезы проглотил.

Пришел домой, захлопнул двери,

Ничком свалился на кровать.

"А я-то в дружбу нашу верил!..

Но больше дружбы не бывает!"

А собирались всем делиться,

Как настоящие друзья!

На теплоход один просится:

Матросом – ты, матросом – я!

Хотели вместе мы по свету

Поплывать вдоль и поперек...

Ах, Колька, Колька – что ж ты это?!

Такою дружбу не сберег!

Ты не сберег мечты хорошей,

И вот всему конец теперь!..

Но чьи шаги у нас в прихожей?

Кто приоткрыл тихонько дверь?
 Да это Колька – так несмело
 Вошел с поникшей головой:
 Прости уж!
 Сердишься?.. За дело!
 Беда, горячий я какой!
 Я подхожу к нему мириться
 И говорю ему: – Ну что ж!
 Я не сержусь: чего сердиться?
 Я так и знал, что ты придешь!

(С. Погореловський)

Ведучий. Дружба не сумісна з егоїзмом, зрадою. Немає оправдан-
 ня другу, який в скрутний час не допоміг в біді.

(Пісня "Песня о друге", слова і музика В. Висоцького).

Ведучий. Як казав Ш. Руставелі:

Помочь в беде друг другу
 Мы обязаны всегда;
 Друг нам верная опора,
 Если встретится беда.

Ведуча. Французький письменник, льотчик Антуан де Сент-Екзюпері стверджував: "Любить – это не значит смотреть друг на друга, любить – значит вместе смотреть в одном направлении. Товарищи лишь те, кто единой связкой, как альпинисты, совершают восхождение на одну и ту же вершину".

Ведучий. В ранню пору життя в душі людини з'являється кохання – перше, юнацьке, світле, обнадійливе, яке боїться розчарувань.

(Вірш "Мальчишка" Ваншенкіна).

Ведуча. Любви все возрасты покорны;
 Но юным, девственным сердцам
 Ее порывы благотворны,
 Как бури внешние полям.

Інсценізація III глави роману "Евгений Онегин" О. С. Пушкіна. На сцені – Тетяна з нянею. Між ними – розмова.

Тетяна. Не спится, няня: здесь так душно!
 Открой окно да сядь ко мне.

Няня. Что, Таня, что с тобой?

Тетяна. Мне скучно, поговорим о старине.

Няня. О чем же, Таня? Я бывало...

Да ты не слушаешь меня...–

Тетяна. Ах, няня, няня, я тоскую,

Мне тошно, милая моя:

Я плакать, я рыдать готова!

Няня. Дитя мое, ты нездорова;

Господь помилуй и спаси!
Чего ты хочешь, попроси...
Дай окроплю святой водою,
Ты вся горишь...

Тетяна. Я не больна:
Я... знаєшь, няня... влюблена.

Няня. Дитя мое, господь с тобою!
(И няня девушку с мольбой
Крестила дряхлою рукою.)

Тетяна. Поди, оставь меня одну.

Тетяна, сидячи за столом, пише листа, потім вголос читає його частину:

Зачем вы посетили нас?
В глуши забытого селенья...

и т. д. до слов:

Не ты ль, с отрадой и любовью,
Слова надежды мне шепнул?..

Тетяна знову сідає за стіл, продовжує писати і говорить:

– Кончаю! Страшно перечесть...
Стыдом и страхом замираю...
Но мне порукой ваша честь,
И смело ей себя вверяю.

(Пісня "Романс Настеньки", сл. Цвітаєвої, муз. Петрова).

Ведучий. Моя! – не означає: ти моя рабня.
Моя! – не означає: я володар твій.
Моя! – ти радість, моя – святиня,
Моя блакить у вишині ясній.

Ведуча. Моя – любов, моя – надія,
Моя – тривожна і далека путь.
Де горе пополам і спільна мрія.
Де помислом одним і подихом живу.
(М. Талалаєвський)

Ведучий. Шануймо ширий дар любові,
А особливо по літах.
Любов – не шепіт у садкові.

Ведуча. І шепіт теж.

Ведучий. І не зітхання при зірках.

Ведуча. Зітхання теж.

Ведучий. Крізь дощ і сніг, моя хороша,
Життя пройти нам аж до меж.

Ведуча. Любов, мов пісня прехороша,

Ведучий. А пісню легко не складеш. (С. Щипачов)

(Танцювальна композиція "Хмари").

- 1-й ведучий. Знай, мой друг, вражде и дружбе цену,
Ты судом поспешным не греши,
Гнев на друга может быть мгновенным,
Изливать покуда не спеши.
- 1-а ведуча. Может, друг твой сам поторопился,
И тебя обидел невзначай,
Провинился друг и повинился,
Ты ему греха не поминай.
- 2-й ведучий. Люди, мы стареем и ветшаем,
И с теченьем наших лет и дней
Легче мы своих друзей теряем,
Обретаем их куда трудней.
- 2-а ведуча. Если верный конь, поранив ногу,
Вдруг споткнулся, а потом опять,
Не вини его, вини дорогу,
Ты коня не торопись менять.
- 3-й ведучий. Я иных придерживался правил,
В слабости усматривая зло.
Скольких в жизни я друзей оставил,
Сколько от меня друзей ушло.
- 3-я ведуча. И теперь я всех вас видеть жажду,
Некогда любившие меня,
Мною не прощенные однажды
Или не простившие меня.
- 4-й ведучий. Знай, мой друг, вражде и дружбе цену,
Ты судом поспешным не греши.
Гнев на друга может быть мгновенным,
Изливать покуда не спеши.
- 4-а ведуча. Люди, я прошу вас, ради бога,
Не стесняйтесь доброты своей.
На земле друзей не так уж много,
Опасайтесь потерять друзей. (Р. Гамзатов)
(Пісня "Союз друзей", слова та музика Б. Окуджави).

ЦИКЛ "ВІЧНІ ЦІННОСТІ ОЧИМА ГІМНАЗИСТІВ"

У книзі Ірини Погорілої "Становлення виховних систем гімназій у контексті життєтворчості особистості" (К.: Пульсари, 2003) вперше у педагогічній літературі не лише визначено сутність виховних систем сучасних навчальних закладів, але й подано практичні поради й матеріали, які допомагають у реалізації життєтворчого потенціалу вихованця, зокрема, життєтворчі цільові програми виховання гімназистів. Пропонуємо Вашій увазі ті з них, які спрямовані на вирішення завдань формування учнівського колективу.

1. Життя як найвища цінність

Життя наше – це безперервний шлях.

Цей світ є велике море для всіх нас, плавців.

Він – океан, який безбідно перепливають дуже небагато щасливців.

Григорій Сковорода

Життя – це можливість. Скористайся нею.

Життя – це краса. Захопися нею.

Життя – це мрія. Здійсни її.

Життя – це виклик. Прийми його.

Життя – це обов'язок твій насущний. Виконай його.

Життя – це гра. Стань гравцем.

Життя – це багатство. Не розгуби його!

Життя – це кохання. Насолодися ним сповна.

Життя – це надбання. Борони його.

Життя – це долина сліз. Здолай усе!

Життя – це пісня. Доспівай її до кінця.

Життя – це боротьба. Стань борцем.

Життя – це безодня невідомого. Ступи в неї без страху.

Життя – це удача. Шукай цю мить.

Життя таке чудове – не змарнуй його!

Це твоє життя. Вибороюй його

Мати Тереза

1. Програмні тези

Що таке життя? У чому смисл життя? Життя як цінність. Як сформувати свій стиль життя? Джерела життя. Життєвий шлях. Життєві проблеми. Життєвий досвід. Життєва мудрість. Хвала життю! Моє дерево життя. Особистість і доля. Життя як діалог. Що треба взяти з собою, вирушаючи у життєву подорож? Життя як шлях до самого себе. Кроки до життєвого успіху. У чому цінність життя? Цінності і пріоритети життя. Життєвий світ особистості. Картина життя особистості у суспільстві, яке трансформується. Особистість "наодинці із собою". Життєтворчість як мистецтво життя.

"Навчитися найвеличнішому мистецтву життя – справа дуже важка" (Григорій Сковорода).

Самовизначення і життєвий вибір особистості. Життєва стратегія особистості. Життєдіяльність і доля. Ролі, які ми обираємо. Драма людського життя. Вибір і вчинок: самореалізація і самооцінка. Культура морального, естетичного самовизначення. Золоті правила життя. Самосповідь. Моє життєве кредо. Яким життєвим цінностям я віддаю перевагу? Час жити. Стиль культурного життя. Виклик життя.

"Життя – це любов і помилки" (Бернард Шоу)

"Від людського життя і навіть від життя цілих поколінь людей залишається на землі тільки прекрасне" (Олександр Довженко)

2. Діяльність шкільного колективу

Дискусійний клуб "Діалоги із Григорієм Сковородою про смисл життя". Самопрезентація. Захист проекту "Кроки до життєвого успіху". Круглий стіл "Життя як діалог". Радіо-газета "Погляди видатних діячів України на смисл життя". Інтерв'ю "Моє життєве кредо".

3. Діяльність у первинних колективах

Цикл диспутів "Особистість і доля". Інсценування "Стиль культурного життя". Захист життєвих програм. Твори-роздуми "Життєві суперечності та шляхи їх подолання", "Цінності і пріоритети життя". Філософські діалоги про сенс життя. Правила життя. Як полюбити людину? Лист до себе. Діалоги про цінність життя. Інтерв'ю з цікавою людиною. Усний журнал "Щоденники видатних діячів України". Діалог з філософом.

4. Діяльність у сфері вільного вибору

Мої правила, які допомагають у житті. Роздуми над сенсом життя. Творча книжка. Анкетування. Тестування. Поштова скринька. Психологічна служба. Афоризми, максими про сенс життя.

5. Організаційно-педагогічне забезпечення

Аналіз ситуацій життєвого змісту. Круглі столи за участю батьків, філософів, психологів з даної проблематики. Тренінг розвитку життєвих цілей.

Афоризми

"Плоди блаженного життя є радість" (Г. Сковорода)

"Життя отримує своє багатство від світу, ціну йому дає любов. І стеблинка трави гідна великого світу, в якому вона росте" (Рабіндранат Тагор)

"Життя частіше схоже на роман, ніж наші романи на життя" (Ж.Санд)

Тематика годин спілкування

Школа II ступеня

(5 – 8 класи)

1. "Життя наше – це шлях, що тече, наче ріка" (Г.Сковорода).
2. "Рідна земля – найпрекрасніше, що нам дано для життя! Її ми повинні обробляти, берегти і охороняти усім своїм єством" (К.Паустовський).
3. Моє дерево життя.

4. Що треба взяти з собою, рушаючи у життєву подорож?
5. "Людська душа і друг, безсумнівно, цінніші за все"
(Г.Сковорода).
6. "Без ядра горіх ніщо, так само, як і людина без серця"
(Г.Сковорода).
7. Вибір і вчинок.

Пошукові запитання:

1. Як Ви розумієте вислів "Життя прожити – не поле перейти"?
2. Назвіть три поняття, без яких Ви не можете жити. Чому?
3. Якби Ви один могли зробити щось для людей, що б це було?

**Школа III ступеня
(9-12 класи)**

1. Що таке життя?
2. У чому смисл життя.
3. "Життя наше – це безперервний шлях... Він – то є океан, який безбідно перепливають дуже небагато щасливців" (Г. Сковорода)
4. Джерела життя.
5. Життєві проблеми.
6. Життєва мудрість.
7. Життя як шлях до самого себе.
8. Кроки до самого себе.
9. У чому цінність життя?
10. "Життя наше – це шлях, що тече, наче ріка" (Г.Сковорода)
11. Драма людського життя.
12. Стиль культурного життя.

Пошукові запитання:

1. "Немає солодшого для людини й потрібнішого, як щастя"
(Г.Сковорода).
– Що для Вас щастя?
2. Запропонуйте свої золоті правила життя.
3. "Життя – це любов і помилки". Чи погоджуєтесь Ви з цим твердженням Бернарда Шоу? Обґрунтуйте відповідь.
4. Чи є якісь ідеї, загальні для всіх людей? Наведіть приклади.
5. Яким, на Вашу думку, стане світ через 10 років? Чи залишиться життя таким, як тепер, стане кращим чи гіршим? Чому?
6. Чи залежатиме зміна цього світу від Вас?
7. Що Ви робитимете через 5, 10, 20 років?
8. Якби Ви один могли зробити щось для людей, що б це було?
9. "Життя – не ті дні, що минули, а ті, що запам'яталися"
(П.Павленко).

Як Ви розумієте цей вислів? Які дні Вашого життя Вам особливо запам'яталися?

2. Мій життєвий шлях

1. Програмні тези

Кроки до життєвого успіху. Стратегія прийняття рішень. Особистість. Вибір та подолання. Характер. Воля. Чого я хочу? Що я можу? Що я повинен? Саморозвиток і самовдосконалення. "Помилки, які не виправляються, – ось справжні помилки". "Все важке потребує часу, а все неможливе – більше часу, ніж важке". Як сформувати стиль життя? Принципи мого життя. Виклик життя. Моя позиція. Я і світ. Дерево бажань.

"Жодна людина не може викупити своє минуле". (Оскар Уайльд).

2. Діяльність шкільного колективу

Дискусійний клуб ("Обери свою долю", "Виклик життя", "Контракт із самим собою"). Конкурс творчих робіт, захист творчих проєктів "Мій життєвий шлях". Листи до сина, доньки. Колаж "Моя зоря". Лист до сучасників. Самопрезентація. КВК "Мій вибір". Тема "Сила особистості. У чому вона?"

3. Діяльність у першорічних колективах

Творчі роботи, міні-твори, твори-роздуми відповідної тематики. Поетична свічка. Вікторина "Світ професій". Зустріч з цікавими людьми. Листи до себе. Самопрезентація. Диспути. КВК "Як досягти життєвого успіху", "Як я долаю невдачі". Ромашка "Мої бажання". Подорож у майбутнє ("Яким я буду через 5, 10, 20 років").

4. Діяльність у сфері вільного вибору

Анкетування. Тестування. Творчі книжки. Щоденники саморозвитку. Поштова скринька. Відкритий мікрофон. Психологічна служба.

5. Організаційно-педагогічне забезпечення

Знайомство з методикою складання життєвих програм, проєктів; життєве орієнтування особистості, аналіз і консультації. Психологічне забезпечення процесу побудови й реалізації життєвої стратегії особистості. Круглі столи за участю батьків. Лекторії. Практикуми для батьків.

Тематика годин спілкування

Школа II ступеня

(5–8 класи)

1. Життєві уроки Григорія Сковороди.
2. Характер.
3. Чого я хочу?
4. Що я можу?
5. Що я повинен?
6. Я і світ.
7. Дерево бажань.

Творчі завдання:

1. "Не заздри, а радій тому, що твій товариш досяг успіхів, але, радіючи його успіхам, намагайся обігнати його". Яке Ваше ставлення до цієї думки?

2. "Справжнє багатство людини – не в речах, а в розумі, в духовних цінностях". Як Ви розумієте ці слова?
3. Яке враження Вам би хотілося справляти на інших?

Школа III ступеня (9 – 12 класи)

1. Подвижницький життєвий шлях Григорія Сковороди.
2. Особистість.
3. Кроки до життєвого успіху.
4. Вибір.
5. Принципи мого життя.
6. "Я завжди пам'ятаю, що вершина – останній крок перед спуском" (Бернард Шоу)
7. Моя позиція.

Творчі завдання:

1. Якщо прислухатися до Конфуція, та є три шляхи до істини: перший – шлях наслідування, найлегший; другий розмірковування, найблагородніший; третій – шлях власного досвіду, найгірший. Який шлях обрали б ви? Чому?
2. "Це моє життя, і я можу робити з ним, що хочу". Чи згодні Ви із твердженням?
3. "Якщо Ви хочете що-небудь змінити в цьому світі, розпочніть із себе, потім перегляньте свої стосунки в сім'ї, зробіть щось для свого міста і тільки потім займіться політикою" (Конфуцій).
Чи згодні Ви з цим висловом? Відповідь проілюструйте прикладами.
4. "Якщо Ви хочете мати ворогів, намагайтеся перемогти своїх друзів. Але якщо Ви хочете мати друзів, дайте своїм друзям перемогти Вас" (Франсуа Ларошфуко)
Чи погоджуєтесь ви з цим висловом? Поясніть свою думку.
5. "Яким я буду через 5, 10, 20 років" (творча робота).

3. Хто я

1. Програмні тези

Діалог про людину. Я і світ. Сила особистості. У чому її слабкість. Джерела сили. Життєві стратегії особистості. Життєве орієнтування особистості. Світ моїх захоплень. Мое місце в цьому світі. Світ класичної музики. Що я відчуваю, коли слухаю класичну музику. Я серед людей. Я у майбутньому. Я серед однокласників. Я в колі друзів. Я пізнаю світ. Право на повагу. Світ у мені.

2. Діяльність шкільного колективу

Служба довіри. Соціологічна служба – вивчення інтересів і запитів учнів. Зустрічі з філософом, поетом. Літературні вечори. Музичні вечори. Шопеніана. Благодійні акції (виступи з концертами в дитячих будинках, будинках для ветеранів, збирання коштів для сиріт). Театр-студія. Вернісаж. Дискусійний клуб ("Хто Я?"). Захист проекту "Шлях до вершини".

3. Діяльність у первинних колективах

Уроки етики "Пізнай себе", "Мій світ і Я", "Створи себе сам". Твори-роздуми "Я в колі сім'ї", "Я в колі друзів", "Я серед людей". Персональні виставки. У поетичному колі. Відвідування музеїв, театрів, виставок. Екскурсії на природу, прогулянки. Зустрічі з діячами науки, культури, мистецтва. Захист проекту "Моя вершина".

4. Діяльність у сфері вільного вибору

Збирання легенд, прислів'їв, афоризмів. Складання віршів, казок на морально-етичні теми. Інсценування. Право на повагу. Гарячий телефон. Щоденники саморозвитку.

5. Психолого-педагогічне забезпечення

Круглі столи за участю батьків. Індивідуальні творчі роботи за змістом цільової програми.

Тематика годин спілкування

Школа II ступеня

(5 – 8 класи)

1. Я серед людей.
2. Світ моїх захоплень.
3. Я у майбутньому.
4. Я серед однокласників.
5. Я в колі друзів.

Творчі завдання:

1. Напишіть твір-роздум "У чому цінність людини".
2. Чи несуть люди відповідальність за свої вчинки? Обґрунтуйте думку на прикладах із життя Ваших рідних, знайомих.
3. Напишіть листа другу.

Школа III ступеня

(9 – 12 класи)

1. Сила особистості.
2. Моє місце в цьому світі.
3. Світ класичної музики.
4. "Пізнай же себе! Добре себе випробовуй". (Григорій Сковорода).
5. Право на повагу.
6. Створи себе сам.
7. Захист проекту "Моя вершина".

Творчі завдання:

1. Як Ви розумієте слова Г.Сковороди: "Пізнати себе самого, і відшукати себе самого, і знайти людину – все це одне означає".
2. Твір-роздум "Я серед людей".
3. Творча робота "Що я відчуваю, коли слухаю класичну музику".

4. Я і моя тінь

1. Програмні тези

Людина в людині. Життєві суперечності. Як захистити себе від образ? Самоосвіта. Самовиховання. "Ехо відповідає на що завгодно, а тінь нічого не створює" (Хуайнаньци, китайський мудрець). Культура життєвого самовизначення. Ми відповідальні за все у нашому житті. Що мені потрібно робити. Досвід і висновки, які я виніс із свого дитинства. Баланс моїх успіхів. Особистий негативний баланс. Мої невдачі, поразки, риси характеру, яких не вистачає. Організуйте себе сам. Правила поведінки.

2. Діяльність шкільного колективу

Філософські діалоги. Робота театральної студії. Випуск стіннівок. Дискусійний клуб ("Людина в людині"). Твір-роздум "Я і моя тінь". Телевізійна гра "Один на один", "Витрати". Відвідування районної бібліотеки. Благодійний ярмарок. Естафета улюблених справ. Служба довіри. Робота лекторських груп.

3. Діяльність у первинних колективах

Роздуми над власним "Я". Експрес-газета. Рольові ігри. Ділові ігри. Уроки самовиховання. Уроки етикету. Екскурсії. Походи. Колективні творчі справи. Клас-театр. Відвідування музеїв, театрів, виставок. Прем'єра книг.

4. Діяльність у сфері вільного вибору

Заняття у мікрогрупах. Щоденники саморозвитку. Поштова скринька. Психологічна служба. Індивідуальне шефство старшокласників над учнями молодших класів.

5. Психолого-педагогічне забезпечення

Батьківський клуб запитань-відповідей. Ретроспективні книжкові виставки. Тренінги спілкування. Бібліотечні уроки. Уроки самоосвіти.

Тематика годин спілкування

Школа II ступеня

(5 – 8 класи)

1. Ми відповідальні за все у нашому житті.
2. Мої позитивні і негативні риси характеру.
3. Мої невдачі.
4. Що мені потрібно робити.
5. Правила поведінки.

Творчі завдання:

1. Опишіть характерні особливості Вашого обличчя, постави. Намалюйте свій портрет.
2. Спробуйте оцінити риси, властиві Вам: смаки, нахили, звички.
3. Естафета улюблених справ.

Школа III ступеня (9–12 класи)

1. Людина в людині.
2. Як захиститись від образ?
3. Самоосвіта.
4. Самовиховання.
5. Досвід і висновки, які я виніс із свого дитинства.
6. Баланс моїх успіхів.
7. Особистий негативний баланс і шляхи його подолання.

Творчі завдання:

1. Спробуйте визначити особистісні дані: у чому проявляється Ваше керування власною поведінкою?
2. Як Ви осмислюєте свої права, можливості, обов'язки і йдете обраним шляхом?
3. Твір-роздум "Я і моя тінь".
4. "Ехо відповідає на що завгодно, а тінь нічого не створює". Спробуйте пояснити цю китайську мудрість.
5. Спробуйте побудувати "графік" власного руху і розвитку: в який бік спрямовані Ваші інтереси і бажання, як вони перегукуються з інтересами сім'ї, країни?

5. Добро

"Ніхто не може вбити в собі зло, коли не втямить спершу, що таке зло, а що таке добро". Григорій Сковорода.

1. Програмні тези

Що таке добро? Добра людина. Яка вона? Чи легко бути добрим? Добре серце. Серце – дім духу. Які бувають серця у людей?

"Гарними люди стають швидше від справ, ніж від природи" (Демокрит).

"Людей похилого віку треба особливо поважати, бо вони найближче до Бога" (Августин).

Велич душі. Чи здатні Ви прощати? Захист добра. Хвала добру. Свято серця. Двобій добра і зла. За сторінками казок. Дерево бажань. Джерела добра. Золоті правила життя. Сила особистості. У чому вона? Добро вічне.

"Раз добром зігріте серце вік не охолоне".

"Не обличчя красить людину, а добрі справи".

"Зла людина вважає, що всі люди схожі на неї" (Грузинське прислів'я).

Щастя – робити добро. Джерела зла. Причина і наслідки. Все, що здійснюється в ім'я інших, є проявом добра. Чи вмієте Ви прощати?

"Життя таке коротке, поспішайте творити добро" (О. Довженко).

2. Діяльність шкільного колективу

Казковий бал. Дерево бажань. Лист до сучасників. Дискусійний клуб ("Добро і зло – двобій", "Чи легко бути добрим? Навіщо бути добрим?"). Акція "Добрі справи". День добрих вчинків. Театр-студія "Данко". Відвідування будинків ветеранів, дитячих будинків. Виступи з концертами у дитячих садках. Поетична вітальня "Форум добра".

3. Діяльність у первинних колективах

Промова на захист добра і милосердя. Літературно-музична композиція "Хвала добру!" Лист до батьків. Роздуми про добро. Конкурс прислів'їв. Листи до сина. Інсценування "Життєві ситуації". "Кому належать ці рядки?" – конкурс афоризмів. Твори-роздуми. Допомога людям похилого віку, ветеранам, інвалідам, хворим. Поетична свічка "На добро".

4. Діяльність у сфері вільного вибору

Поштова скринька Верховної Ради ("Якби я був депутатом..."). Індивідуальна творча робота за проблематикою цільової творчої програми. Виступи в молодших класах перед батьками. Програми самовиховання і самоосвіти. Творчі книги учнів. Участь у соціологічних опитуваннях. Анкетування.

5. Організаційно-педагогічне забезпечення

Психолого-педагогічний всеобуч для батьків. Програми самовиховання і самоосвіти.

Тематика годин спілкування

Школа I ступеня

(1–4 класи)

1. Що таке добро?
2. Добра людина. Яка вона?
3. Чи добрий я?
4. Добре серце.
5. За сторінками казок.

Творчі завдання:

1. "Не суди лиця, суди слово". Як Ви розумієте вислів Григорія Сковороди?
2. Якими героями Ви бачите себе на Казковому балу? Чому?
3. Які добрі справи Ви можете запропонувати?

Школа II ступеня

(5–8 класи)

1. "Унікай товариства поганих людей" (Г.Сковорода). Поясніть ці слова.
2. Серце – дім духу.
3. Чи легко бути добрим?
4. Чи здатні Ви прощати?
5. Щастя – робити добро.
6. "Не обличчя красить людину, а справи".

Творчі завдання:

1. "Посмішка триває одну мить, а іноді слід лишає на все життя". Чому? Наведіть приклади із власного життя.
2. "Єдиним другом є той, хто знає про тебе найгірше і все-таки поважає тебе". (О.Фадєєв). Поясніть ці слова.
3. Напишіть вірш або оповідання за темою "На добро".

Школа III ступеня (9–12 класи)

1. Велич душі.
2. Захист добра.
3. Джерела добра.
4. Золоті правила життя.
5. Добро вічне.
6. Джерела зла.
7. Чи вмієте Ви прощати?

Творчі завдання:

1. Чи вмієте Ви відчувати поряд людину: читати її душу, бачити в її очах духовний світ – радість, нещастя, біду, горе? Чи допомогли Ви кому-небудь у біді?
2. Опишіть ситуацію, в якій Ви самі чи хтось з ваших знайомих здійснив, здавалося б, добрий вчинок, але при цьому керувався егоїстичними намірами. Чому так важливі мотиви наших вчинків?
3. "Там, де є честолюбство, немає місця широсердю". (Оноре де Бальзак). Як Ви розумієте ці слова?
4. Напишіть лист до сучасників.
5. Міні-твір "Роздуми про добро".

6. Совість**1. Програмні тези**

Радість серця. Що таке совість? Людина без совісті. Совість і честь. Совість і життя. Совість і слово. Совість і вчинки. Совість і робота. Совість – тінь справи. Не йду проти своєї совісті. Будь щирим, формуючи свою совість. Тільки совість визначає правдивість вчинків. Просто чи складно чинити за совістю? Чи універсальна совість? Невиправдане почуття провини. Як сформуувати нашу совість? Совість – компас. Вплив середовища. Як розвивати свою совість? Прийняття рішення. Мій вибір.

2. Діяльність шкільного колективу

Дискусійний клуб ("Совість і життя", "Жити згідно із совістю", "Совість і слово"). Твори-роздуми ("Як розвивати Совість", "Як йти за своєю совістю", "Що означає: "Жити згідно із совістю"). Самопрезентація. Усний журнал "Категорія совісті" (за сторінками щоденників відомих філософів, письменників, художників). Диспут "Думки про совість". Круглий стіл "Мої вчинки". Промова на захист совісті.

3. Діяльність у первинних колективах

Твори-роздуми: "Моя позиція", "Мій вибір", "Совість – мій компас". План самовиховання. Алгоритм прийняття рішення. Аналіз життєвих ситуацій. Інсценування "Совість і вчинки". Поетична свічка. Діалоги про совість. Розмова із своєю совістю. Категорія "совість" у творах письменників і поетів.

4. Діяльність у сфері вільного вибору

Щоденники саморозвитку. Творчі книжки. Поштова скринька. Анкетування. Тестування. Психологічна служба. Афоризми про совість.

5. Організаційно-педагогічне забезпечення

Заняття в системі методичної роботи педагогів з проблематики цільової творчої програми. Круглі столи за участю батьків.

Тематика годин спілкування

Школа I ступеня

(1–4 класи)

1. Що таке совість?
2. Людина без совісті.
3. Совість і слово.
4. Совість і вчинки.
5. Жити по совісті.

Пошукові запитання:

1. Як Ви вважаєте, просто чи складно чинити згідно із совістю?
2. Яка залежність існує між вчинками і совістю?
3. Чи відоме Вам почуття провини? Наведіть приклади.

Школа II ступеня

(5–8 класи)

1. Совість і життя.
2. Категорія "совість" у творчості письменників.
3. Просто чи складно діяти згідно із совістю?
4. Совість – компас.
5. Мій вибір.

Творчі завдання:

1. Легше знати, що правильно, ніж керуватись цими знаннями. Чому?
2. Твір-роздум "Совість – мій компас".
3. Інсценування "Совість і вчинки".

Школа III ступеня

(9–12 класи)

1. Совість – тїнь справи.
2. Совість і робота.
3. Невиправдане почуття провини.
4. Як розвивати свою совість?
5. Розмова зі своєю совістю.

Творчі завдання:

1. Як Ви використовуєте Ваше моральне почуття? Який шлях прийняття правильного рішення?
2. Твір-роздум "Моя позиція".
3. Промова на захист совісті.

7. Чесність**1. Програмні тези**

Що таке чесність? Поняття честі. Лицарська честь. Слово честі. Правда і кривда. Чому іноді важко буває говорити правду? Чи завжди треба говорити правду? Бережи честь змолоду. Честь і гідність. Чому важко бути чесним? Чесність – основа добрих стосунків. Що означає бути чесним щодо себе? Чому треба намагатись бути чесним? Що таке "невинна кривда"? Чим погана "невинна кривда"? Що таке самоомана?

"Краще радитися перед діями, аніж потім роздумувати над ними". (Демокрит).

"Найсильніший той, хто має владу над собою". (Сенека).

"Краще гірка правда, ніж солодка кривда".

"Кривда завжди буде нагадувати про себе".

2. Діяльність шкільного колективу

Свято Честі Лицарський турнір. Дискусійний клуб ("Правда і кривда: двобій", "Чому іноді важко говорити правду?", "Чи варто бути чесним у наш час?"). Зустрічі із героями казок. Поетичне свічадо "її величність Чесність". Радіожурнал "Гортаючи сторінки щоденників видатних діячів України". Зустрічі з відомими письменниками, поетами.

3. Діяльність у первинних колективах

Промова на захист честі. Свято Честь Лицарський турнір. Диспути "Жіноча честь і чоловіча гідність", "Бережи честь змолоду". Самосповідь. Зустрічі з цікавими людьми. Дайджест "Сторінки історії" (розповіді про людей, які за будь-яких часів залишались чесними людьми). Діалоги про чесність. Колаж "Я пізнав себе". Листи до сина. Листи до сучасника. Твори-роздуми.

4. Діяльність у сфері вільного вибору

Щоденники саморозвитку. Творчі книжки. Анкетування. Тестування. Поштова скринька. Відкритий мікрофон. Виступи перед однокласниками, батьками. Індивідуальна творча робота за проблематикою цільової творчої програми. Індивідуальне шефство над учнями молодших класів.

5. Психолого-педагогічне забезпечення

Уроки ерудиції. Бібліотечні уроки. Уроки самоосвіти. Консультування індивідуальних творчих робіт дітей. Методична робота з педагогами з проблем цільової творчої програми. Круглі столи за участю батьків.

Тематика годин спілкування
Школа I ступеня
(1–4 класи)

1. Що таке чесність.
2. Слово честі.
3. Лицарська честь.
4. Правда і кривда.
5. "Краще гірка правда, ніж солодка кривда".

Творчі завдання:

1. Кого із героїв казок Ви запросили б на свято Честі. Чому?
2. Лицарський турнір. Яким Ви уявляєте його в наш час? Чи хотіли б взяти в ньому участь?
3. Чому іноді важко говорити правду?

Школа II ступеня
(5–8 класи)

1. Поняття честі.
2. Чесність — основа добрих стосунків.
3. Чому важко бути чесним?
4. Що таке "невинна кривда"?
5. Чому треба намагатися бути чесним?

Творчі завдання:

1. Яким Ви уявляєте собі свято Честі?
2. Лицарський турнір.
3. Твір-роздум "Правда і кривда: двобій".

Школа III ступеня
(9–12 класи)

1. Чи завжди треба говорити правду?
2. Честь і гідність.
3. Бережи честь змолоду.
4. Що означає бути чесним щодо себе?
5. Що таке самоомана?

Творчі завдання:

1. Кривда завжди буде нагадувати про себе. Чому? Проілюструйте прикладами із художніх творів.
2. "Найсильніший той, хто має владу над собою". Як Ви розумієте ці слова Сенеки?
3. Твір-роздум "Чим погана "невинна кривда"?"
4. Наведіть п'ять причин, за яких треба бути чесними. Як це позначається на повсякденних стосунках? Чи будете Ви чесними, якщо заради цього ризикуєте чимось важливим для себе?

8. Віра

"Безсмертне людство. І в ньому людина знаходить безсмертя через свої діла". (Олександр Довженко).

1. Програмні тези

Що таке віра? Чи можна жити без віри? У що треба вірити? Я вірю... Джерела віри. Потреба у вірі. У що я вірю? Усвідомлення істини того, у що ми віримо. Віра в добро. Віра в справедливість. Віра у майбутнє. Шлях до віри. Віра в себе. З вірою в серці. Віра в любов. Чи допомагає віра жити? Без віри немає майбутнього. Наодинці із самим собою. Вічність і віра. Віра і поезія.

2. Діяльність шкільного колективу

Дискусійний клуб ("Чи можна жити без віри?", "У що я вірю?"). Літературно-музичне свято "З вірою по життю". Концерт для ветеранів "Віра допомогла мені вижити, віра допомогла мені вистояти, віра допомогла мені перемогти". Служба довіри. Соціологічна служба – вивчення інтересів і запитів учнів. Суспільна кафедра психології. Зустрічі з філософами, поетами. Театральні зустрічі. Благодійні акції: збирання коштів, книжок, іграшок для сиріт. Герої художніх творів з нами (за сторінками улюблених книг).

3. Діяльність у первинних колективах

Диспут "Яким життєвим цінностям я віддаю перевагу?" Діалог наодинці з собою. "Віра наблизилася перемогу" (зустрічі з ветеранами). Круглі столи. Поетична свічка. Щоденники читача. Зустрічі з психологами, філософами, художниками, поетами. Колективні творчі справи.

4. Діяльність у сфері вільного вибору

Анкетування. Тестування. Творчі книжки. Щоденники саморозвитку. Відвідування музеїв, вернісажів, театрів. Програми самовдосконалення, самовиховання, самоосвіти. Виступи перед однокласниками. Особиста бібліотека учня. Абетка самопізнання.

5. Організаційно-педагогічне забезпечення

Круглі столи за участю філософів, поетів, письменників. Лекторій для батьків.

Тематика годин спілкування

Школа I ступеня

(1–4 класи)

1. Що таке віра?
2. У що треба вірити?
3. Чи можна жити без віри?

Школа II ступеня

(5–8 класи)

1. Я вірю...
2. Джерела віри.
3. Потреба у вірі.
4. Віра в добро.
5. Чи допомагає віра жити?

Творчі завдання:

1. Напишіть листа своєму однолітку у будинок для сиріт.
2. Зробіть іграшки, саморобні книжки з власними поезіями для сиріт.
3. Підготуйте концертну програму для ветеранів.

**Школа III ступеня
(9–12 класи)**

1. У що я вірю?
2. Шлях до віри.
3. Віра в себе.
4. Віра у майбутнє.
5. Віра і поезія.

Творчі завдання:

1. Творча робота "Чи можна жити без віри?"
2. Наведіть приклади із художніх творів, як віра допомогла вижити їхнім героям.
3. Підготуйте літературно-музичне свято "З вірою по життю".
4. Проведіть благодійну акцію для дітей-сиріт.
5. Підготуйте до свята Перемоги газету для ветеранів Вашого мікрорайону.

9. Щастя

"Щасливий той, хто мав змогу знайти щасливе життя. Але щасливіший той, хто вміє користуватися ним". Григорій Сковорода.

"Щастя не залежить ні від наук, ні від чинів, ні від багатства, а лише від того, щоб охоче здатися на волю Божу. Лише це може заспокоїти душу". Григорій Сковорода.

1. Програмні тези

Що таке щастя? Що приносить мені щастя? Щастя – це коли тебе розуміють. Як стати щасливим? Секрети щастя. Як полюбити себе. Як пробачити собі. Як знайти себе. Любити людей. Розділена радість – подвійна радість.

"Плоди блаженного життя є радість" (Г. Сковорода). "Навчити людину бути щасливою не можна, але виховати її так, щоб вона була щасливою, можна" (А. Макаров). "Людина створена для життя, тільки щастя не створене для неї" (В. Короленко). Хочеш бути щасливим – будь ним. Чого ж ти хочеш? Уроки з поразок. Забути і пробачити. Шлях до щастя. Велич серця. Щасливий випадок. Причини і наслідки. Вміння прощати. Здатність до оцінки. Вміння мислити. Поради Дейла Карнегі. "Світ належить оптимістам, а песимістам – стан душі" (Ф. Гізе). Посмішка. Радість. "Людина народжується для щастя й для радості, і бореться вона, і діє заля щастя. І розцвітає людина в щасті, а не в темряві й нещасті, в сім'ї, а не в розлуці, і ніколи неволі" (О. Довженко).

2. Діяльність шкільного колективу

Діалоги з Григорієм Сковородою про щастя. Дискусійний клуб ("Що таке щастя?", "Щасливий випадок"). Інсценізація твору А. Сент-Екзюпері "Маленький принц" (шкільний театр). За сторінками казок. Поетична вітальня запрошує гостей. Гра "Ромашка". "Я бажаю щастя Вам" – літературно-музична композиція. Конкурс прислів'їв. "У колі друзів" – пісенний вернісаж. "Хай завжди буде сонце, хай завжди буде мама, хай завжди буду я!" (концерт).

3. Діяльність у первинних колективах

Диспут "Знай і пам'ятай, що коли людина нещаслива, вона сама винна в тому". Конкурс малюнків "Щастя для мене". Лист до сучасників. В гостях у казки. Інсценування. Конкурс на кращу творчу роботу "Найбільше нещастя – бути щасливим у минулому" (Аніцій Маняші). Концерт для батьків "Щасливе дитинство". Поетична свічка "Я вірю в щастя".

4. Діяльність у сфері вільного вибору

Анкетування. Тестування. Поштова скринька. Творчі книжки. Щоденники саморозвитку.

5. Організаційно-педагогічне забезпечення

Заняття в системі методичної роботи з даної проблематики. Круглі столи за участю батьків, психологів.

Тематика годин спілкування

Школа I ступеня

(1–4 класи)

1. Що таке щастя?
2. Що дає мені відчуття щастя?
3. Секрети щастя.

Творчі завдання:

1. Пригадайте щасливих героїв відомих Вам казок. Чому вони щасливі?
2. Гра "Ромашка".
3. Як Ви уявляєте собі щастя. Змалюйте цей стан.

Школа II ступеня

(5–8 класи)

1. Щастя – це коли тебе розуміють.
2. Як стати щасливим?
3. Як пробачити собі.
4. Любити людей.
5. Сила посмішки.

Творчі завдання:

1. Доберіть прислів'я про щастя. Проведіть конкурс на кращого знавця прислів'їв.

2. Візьміть інтерв'ю у батьків, знайомих на тему: "Що для Вас щастя". Поділіться своїми думками з цього приводу.

3. Разом з батьками, бабусями, дідусями підготуйте концерт "Хай завжди буде сонце, хай завжди буде мама, хай завжди буду я!"

Школа III ступеня (9–12 класи)

1. Г. Сковорода про щастя людини.
2. Як полюбити себе.
3. Як знайти себе.
4. Уроки з поразок.
5. Забути і пробачити. Чи легко це? Чи потрібно це?
6. Причини і наслідки.
7. Здатність до оцінки.

Творчі завдання:

1. Чи вмієте Ви прощати? Ваші роздуми з цього приводу (щоденник саморозвитку).
2. Якими з порад Дейла Карнегі Ви порадили б керуватися у житті Вашим одноліткам? Чому?
3. Творча робота "Чи вірите Ви у щасливий випадок?"
4. Інсценування твору А. Сент-Екзюпері "Маленький принц".
5. "Що таке щастя?" (дискусія).
6. "У споруді людського щастя дружба будує стіни, любов утворює купол". Поясніть цей вираз.
7. Іноді для повного щастя нам не вистачає маленької дрібниці. Що для Вас ця "дрібниця"? Відповідь обгрунтуйте.

10. Любов

"Любов... є джерело всякого життя". Григорій Сковорода.

"Що дає основу? – Любов. Що творить? – Любов. Що зберігає? – Любов, Любов. Що дає насолоду? – Любов, Любов. Початок, середина і кінець, альфа і омега". Григорій Сковорода.

1. Програмні тези

Грані любові. Любов – велика цінність. Сім'я – школа любові. Що таке любов? Сила любові. Безкорисна любов. Почуття. Захоплення чи кохання? Закоханість чи любов? Вік кохання. Полярні поняття: мужність, жіночність. Соціальне становлення чоловіка і жінки. Природа людини. Мистецтво спілкування. Побачення. Любов чи дружба. Проблеми алкоголізму. Зрада. Сексуальність людини. Чи виправданий секс до шлюбу? Порнографія. Із записної книжки лікаря. Самоконтроль. Захоплення, дружба, любов. Романтичне кохання. Почуття образи. У пошуках любові. Антоній і Клеопатра. Ромео і Джульєтта. Данте і Беатриче. Майстер і Маргарита.

"Головне очима не побачити, пронизливе одне лише серце". "Головне в коханні – вірити в те, що воно буде тривати вічно". (С. Моєм).

"Вірність – найвищий прояв сили".

"Чисте серце перебуває в любові, а любов залишається ньому" (Г.Сковорода).

2. Діяльність шкільного колективу

Діалоги із Григорієм Сковородою про любов. Дискусійний клуб ("Любов і дружба", "Чоловік і жінка", "Юнак і дівчина", "Захоплення чи кохання"). Зустрічі з психологами, лікарями, поетами, письменниками, художниками. Виставка робіт "Все про кохання". Поетична свічка "Вічне кохання". Літературно-музична композиція "Листи до коханої". Щоденники видатних письменників. Історія життя Ніко Піросмані (шкільний театр).

3. Діяльність у первинних колективах

Твори-роздуми "Любов – велика цінність", "Що таке любов?", "Сила любові". Внутрішні суперечності. Персональні виставки. Поетичні свічки. Зустрічі з письменниками, художниками, лікарями, психологами. Диспути "Кохання чи захоплення", "Юнак і дівчина". Інтерв'ю з цікавою людиною. "Сильно кохають тільки раз, наступна любов не настільки вже невільна". "З кохання хочуть зробити повне щастя, а якщо не вдається, з нього робиться повне нещастя".

4. Діяльність у сфері вільного вибору

Анкетування. Тестування. Складання віршів. Поштова скринька. Психологічна служба. Творчі книжки. Щоденники саморозвитку.

5. Організаційно-педагогічне забезпечення

Заняття, в системі методичної роботи педагогів з проблематики цільової творчої програми. Круглі столи за участю батьків.

Тематика годин спілкування

Школа I ступеня

(1-4 класи)

1. Що таке любов?
2. Сім'я – школа любові.
3. Любов – велика цінність.

Школа II ступеня

(5-8 класи)

1. Сила любові.
2. Безкорисна любов.
3. Природа людини.
4. Мистецтво спілкування.
5. Любов чи дружба.
6. Проблеми алкоголізму.
7. Із записної книжки лікаря.

Творчі завдання:

1. Чи любите Ви себе? Як Ви висловлюєте любов до себе?
2. Чи любите Ви інших людей? Як Ви висловлюєте любов до інших людей?
3. Що Вам не подобається у Вашому вмінні любити?

Школа III ступеня (9-12 класи)

1. Грані любові.
2. Вік кохання.
3. Захоплення чи кохання?
4. Соціальне становлення чоловіка і жінки.
5. Побачення.
6. Зрада.
7. Вірність – найвищий прояв сили.
8. Романтичне кохання.
9. У пошуках любові.

Творчі завдання.

1. Напишіть визначення кохання. Напишіть, чим не є кохання.
2. Визначте схожість та відмінність понять "любов" та "закоханість".
3. Опишіть нездійсненне переживання любові.
4. Чи виправданий секс до шлюбу?
5. Як Ви вважаєте, які уявлення про любов Ви повинні змінити, щоб навчитися любити?
6. В історії і літературі можна знайти багато прикладів вірного та самовідданого кохання. Зберіть матеріал про життя і кохання однієї з таких відомих пар.
7. Пригадайте найулюбленіший вірш або напишіть власний про любов.
8. З якими перешкодами зустрілося їхнє кохання? Як вони подолали ці перешкоди? Підготуйте коротку розповідь для всього класу. Не забувайте, що не треба плутати художній вимисел та факти реального життя. Темою своєї роботи Ви можете взяти такі пари, як Антоній і Клеопатра, Ромео і Джульєтта, Данте і Беатриче, Майстер і Маргарита.
9. Зробіть у шоденнику саморозвитку три графи. У першій графі напишіть "Чоловік" (дружина), у другій – "Батьки", а в третій – "Друг". У першій графі перелічіть всі якості, які Ви хотіли б мати в ідеальних стосунках зі своїм чоловіком (дружиною), у другій – з батьками, у третій – в ідеальній дружбі. Тепер уважно перечитайте свою таблицю. Спираючись на перелічені Вами якості, подумайте, що робить ваш шлюб особливим, унікальним. Що особливе Ви хотіли б дати своєму чоловікові (дружині), і тільки чоловікові (дружині)?
10. Уявіть, що Ви поставлені перед вибором: Ви могли б народитися зовні дуже привабливим, але при цьому нерозумним, чи Ви просто могли бути мудрим та добрим, але при цьому виглядати просто потворою. Що б Ви обрали? Складіть список мотивів, які визначають Ваш вибір і подумайте, як би він вплинув на Ваше життя.
11. "Пам'ятай! Ти відповідаєш за тих, кого приручив" (А.Сент-Екзюпері). Як Ви розумієте ці слова?

12. "Як багато воскреслих серед померлих від любові" (Ж.Тар). Поясніть цей вислів.

13. "Ми визнаємо людиною тільки ту, чия душа мріє в коханні настільки ж про духовну насолоду, як про тілесне задоволення" (Оноре де Бальзак).

14. "Любов робить благородними навіть тих, кому людина відмовила в ній". Як Ви розумієте ці слова?

15. "Хіба не любов все поєднує, будує, творить, подібно до того, як ворожість руйнує? Хіба не мертвою є душа, позбавлена істинної любові" (Г. Сковорода). Чи погоджуєтесь Ви з цими словами?

Л.В. Кондрашова, Л.Е. Соколова

ФОРМИРОВАНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ СТАРШЕКЛАССНИКОВ СРЕДСТВАМИ УЧЕБНО- ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА (Кривой Рог, 1994)

1. Структура, содержание и основные показатели эмоциональной культуры старшеклассников (С. 18-31)

Учитывая, что процесс формирования эмоциональной культуры старшеклассников сопряжен с приобретением определенной системы знаний о сущности эмоций, специфических особенностях эмоциональной сферы человека, способах формирования умений по управлению эмоциями и накоплением определенного эмоционального опыта, важно иметь четкое представление о *структурных компонентах*, конкретном *содержании и показателях*, характеризующих уровень сформированности *эмоциональной культуры старшеклассников*.

Известный интерес представляют работы Э. Фромма. Решая проблему взаимодействия личности и общества, он видел главную задачу общества в создании нового человека. Основными характеристиками этого человека он считал:

- Чувство безопасности, чувство идентичности и уверенности в себе.
- Ощущение себя на своем месте.
- Радость, получаемая от служения людям, а не от стяжательства и эксплуатации.
- Любовь и уважение к жизни во всех ее проявлениях...
- Развитие способности к любви наряду со способностью к критическому реалистическому мышлению.
- Все более глубокое и всестороннее самопознание.
- Свобода, но не как произвол, а как возможность быть самим собой; не клубком алчных страстей, а тонко сбалансированной структурой, которая в любой момент может столкнуться с альтернативой.
- Развитие или разрушение, жизнь или смерть...

– Счастье все возрастающей любви к жизни, независимо от того, что уготовано нам судьбой.

Разрабатывая науку о человеке, Э. Фромм пытался определить, какие потребности являются результатом культурного развития человека. Характеризуя тип нового человека, он большое внимание уделял формированию чувств, его эмоциональной сферы. Единственным верным и результативным способом решения проблемы человеческого существования является, по Фромму, любовь и обоснованная на ней продуктивная ориентация характера. Любовь, по его мнению, – это единство с миром, с другим человеком, при котором полностью сохраняется его индивидуальность, человек обретает свое настоящее "Я".

В содержание эмоциональной культуры, по мнению В.Я.Семке, должны входить способность ждать, проявлять выдержку, уметь отклонить свое желание, идущее вразрез с интересами других людей. "Иногда полезно, – пишет он, – поступиться некоторыми "благами и удобствами" – допустим приучить себя спать на твердом ложе; продолжать творческую работу, испытывая острое чувство голода; научиться радоваться жизни не только в солнечную погоду, но и в любую стужу, в дождь и слякоть. На первых порах это может доставить некоторое ощущение душевного дискомфорта, однако в перспективе человека ожидает приятное "открытие" – он смог подчинить свою волю, умеет владеть чувствами и страстями. И эта победа над самим собой – самая радостная и неожиданная, самая желанная и драгоценная: человек не просто существует, он живет полнокровной наполненной смыслом жизнью".

Содержание эмоциональной культуры ни в коем случае нельзя подменять или отождествлять с нравственной культурой, так как это две стороны единого процесса, но в то же время имеющие свою специфику и строго определенные функции.

Наиболее полно и всесторонне к определению содержания эмоциональной культуры подошел В.А. Сухомлинский, связывая его со свободой человека. Он был уверен, что свобода чувств станет всеобщим благом, если будет вытекать из внутренней эмоциональной самодисциплины. По его мнению, школьников необходимо подводить к понятию "свобода чувств" через дисциплину чувств, через самовоспитание и самоорганизацию. "Научить молодого человека управлять своими желаниями, сознательно ограничивать их, быть властелином желаний, воспитывать в себе благородные человеческие потребности" – важное звено в воспитании эмоциональной культуры школьников.

Качественно новое видение мира, когда школьника одухотворяет добро и возмущает зло – важная сторона содержания эмоциональной культуры. Культура молодого человека в значительной мере зависит от того, – полагал В.А. Сухомлинский, – насколько благородные, высокие чувства он переживает в связи с осмыслением сути сложных явлений общественной жизни, человеческих взаимоотношений. Поэтому он считал, что эмоциональное воспитание начинается с развития культу-

ры ощущений и восприятий. "Тонкость чувства, переживаний, эмоционально-эстетического отношения к окружающему миру и к самому себе зависит от культуры ощущений и восприятий. Чем тоньше ощущения и восприятия, чем больше видит и слышит человек в окружающем мире оттенков, тонов и полутонов, чем глубже выражается эмоциональная оценка фактов, предметов, явлений, событий, тем шире эмоциональный диапазон, который характеризует духовную культуру человека".

Содержание эмоциональной культуры В.А. Сухомлинский связывал с наличием у учащихся способности ощущать оттенки мысли и чувства людей. Эта чувствительность вырабатывается тогда, когда школьник ощущает игру слова: его внутреннее смысловое богатство, эмоциональную окраску. Воспитание чувствительности к слову и его оттенкам, по мнению В.А. Сухомлинского, – одна из предпосылок гармонического развития личности. "Я твердо убежден: много трудностей воспитания подростков сказывается в том, что интеллектуальнее вхождение в мир не сопровождается тонкой работой воспитания по развитию эмоционально-эстетической культуры, чувствительности к слову".

В определении структуры и содержания эмоциональной культуры следует исходить из учета специфики эмоций, эмоционального состояния и эмоциональных реакций организма на воздействие окружающего мира. Интеллектуально-эмоциональные комплексы служат фундаментом эмоциональных реакций личности, органическое взаимодействие между восприятием, осмыслением и чувствами, эмоциональное принятие цели деятельности лежит в основе эмоционального состояния, а оценивание настроения и соответствующие переживания обеспечивают характер эмоциональных реакций личности на внешние воздействия. Органический характер связей между ощущением, восприятием, осмысливанием эмоционального состояния личного и окружающих и эмоциональными реакциями на внешние воздействия является тем условием, которое определяет срабатывание механизма формирования эмоциональной культуры. Комплексный характер выявленных связей позволил определить многокомпонентность содержания эмоциональной культуры. Необходимыми и достаточными ее составляющими являются:

I. Мотивы эмоционального мироощущения:

- интерес к эмоциональной сфере другого человека;
- стремление к поддержанию у себя и у окружающих положительного эмоционального состояния;
- стремление понять чувства и настроения окружающих;
- желание сознательно управлять своим настроением.

II. Эмоциональные ощущения и восприятия окружающей действительности и своего "Я":

- ощущение и восприятие чувств радости, восторга, удивления и др.;
- способность ощущать оттенки чувств других людей;
- способность воспринимать эмоциональное состояние и настроение окружающих;

– способность воспринимать богатство и эмоциональную окраску слова.

III. Знания и умения, раскрывающие эмоциональную природу человека:

– знания, раскрывающие значение, место и роль эмоций в жизни людей;

– знания, раскрывающие виды эмоциональных состояний и многообразие эмоциональных реакций организма на различные воздействия окружающей среды;

– информированность о путях и средствах обогащения эмоциональной сферы и управления эмоциями;

– умение отметить и правильно расценить выразительные движения человека (мимику, жесты, позу и др.);

– умение правильно понимать эмоциональное состояние окружающих;

– умение преодолевать отрицательные эмоции, видеть причины и пути устранения их;

– умение оптимально использовать запас знаний об эмоциональной сфере, особенностях эмоционального состояния, эмоциональных реакциях в установлении эмоционального контакта.

IV. Эмоциональная регуляция деятельности:

– умение сопереживать, сострадать, понимать чувства окружающих;

– умение тормозить свои эмоции, которые не находят физической и биологической разрядки;

– умение дарить окружающим радость;

– умение действовать против собственного гнева;

– умение выделять в сверстниках положительное и чувствовать то, что переживают другие.

V. Эмоциональность:

– способность видеть жизнь в светлых тонах;

– способность разбираться во многих нюансах выразительных движений;

– впечатлительность;

– восприимчивость к чужой радости, печали, горю.

VI. Эмоциональный самоконтроль и самооценка:

– способность управлять своими желаниями;

– способность контролировать эмоции, настроения, эмоциональные реакции;

– способность правильно оценить события, влияющие на эмоциональное состояние и эмоциональные реакции;

– способность расценивать свои возможности в регулировании своего настроения и окружающих;

– способность верно оценивать эмоциональную ситуацию и адекватно реагировать на нее.

Эмоциональная культура характеризуется умением управлять своими эмоциями и настроением, точной ориентацией в выборе средств общения со сверстниками.

Более глубокое понимание окружающих, сочувствие им, отношение к человеку как к величайшей ценности связано с формированием коммуникативных умений. В содержание эмоциональной культуры необходимо включить следующие умения:

- умение встать на точку зрения другого, понять его эмоциональное состояние, настроение;
- умение войти в эмоциональный контакт, обеспечивающих возникновение положительных эмоций;
- умение сдерживать свои эмоциональные порывы и не провоцировать эмоциональные срывы сверстников и окружающих взрослых;
- умение вносить доброжелательность, радость в отношения с окружающими;
- умение выделять положительное в соучениках, чувствовать то, что переживает другой.

2. Педагогические условия, обеспечивающие успех в формировании эмоциональной культуры учащихся средствами учебно-воспитательной работы (С. 31-41)

К числу условий формирования эмоциональной культуры старшеклассников следует отнести удовлетворение потребности в общении, расширение сферы эмоциональных впечатлений. Основа общения – внимание родителей, педагогов, сверстников, окружающих учащихся людей.

Успешность формирования эмоциональной культуры старшеклассников определяется характером переживаний положительных или отрицательных с преобладанием удовлетворения или неудовлетворения.

В психолого-педагогической литературе выделены особенности эмоционального состояния, обеспечивающие положительную эмоциональную атмосферу учебно-воспитательного процесса:

1. Положительные эмоции, связанные со школой в целом и пребывание в ней;
2. Положительные эмоции, обусловленные ровными, хорошими, деловыми взаимоотношениями учителя с учениками и соучениками по классу, отсутствие конфликтов с ними;
3. Положительные эмоции, связанные с усвоением знаний, опыта поведения и искусства управления собой.

Обогащение школьников информацией о специфике человеческих эмоций, состояний, их роли в жизни должно проводиться параллельно с воспитанием у них оптимизма, способности вести себя логично и адекватно обстановке, сохраняя при этом трезвость мысли, умение не пугаться неожиданностей, быстро мобилизовать свои возможности и выходить победителем из сложной ситуации.

Немаловажным условием воспитания эмоциональной культуры является накопление положительного опыта, создания в условиях школьной жизни ситуаций успеха.

В этом плане могут быть полезны советы, высказанные М.Мольцем, который выделяет три способа выработки иммунитета от эмоциональных травм, именно:

1. Постарайтесь вообразить себя слишком большим и слишком сильным, чтобы воспринимать обиды.

Следует на конкретных примерах, путем анализа практических ситуаций и поиска выхода из них помогать старшеклассникам осмыслить, что слишком обидчивый человек, с чересчур чувствительным самолюбием, заниженной самооценкой и недостаточным самоуважением не отличается эмоциональной прочностью. Он подвержен насмешкам, мелким шпилькам, реагируя на которые, он получает эмоциональные шрамы. Даже безобидное слово больно ранит тех, кто сомневается в своих способностях, ощущает внутреннюю неуверенность. Именно такие учащиеся становятся завистливыми, ревнивыми к успеху других. Вся работа с такими учащимися должна быть направлена на развитие у них самоуважения, объективной самооценки, уверенности в своих возможностях и способностях.

2. Будьте сами себе хозяином.

Этот способ должен сформировать у старшеклассников позицию уверенных в себе людей, убедить их в том, что человек сам хозяин своего настроения и эмоционального здоровья, уверенный в собственных силах и возможностях чувствует ответственность за свое настоящее и будущее и не может быть пассивным получателем благ.

Школьники же неуверенные в своих силах часто предъявляют к окружающим необоснованные требования и претензии, нередко чувствуют себя обиженными, обманутыми, если их ожидания не оправдываются. Расхождение в ожидаемых и реальных реакциях со стороны одноклассников, учителей на их действия и поступки порождают эмоциональные травмы, которые оставляют тяжелые последствия в настроении, эмоциональном состоянии неуверенного в себе школьника.

Успех формирования эмоциональной культуры зависит от того, насколько педагогам удастся развивать у старшеклассников уверенность в собственных силах и способностях, закреплять потребность в необходимости дарить окружающим уважение, отзывчивость, радость, так как эти чувства по принципу зеркального отражения будут возвращаться к ним.

3. Расслабьтесь и еще раз расслабьтесь.

Этот способ предусматривает создание в ходе учебно-воспитательного процесса таких ситуаций, попадая в которые старшеклассники могли убедиться в том, что эмоциональные травмы наносят им не столько окружающие, сколько собственные реакции на их слова и действия. Еще Диоген говорил: "Никто нас не обижает, кроме нас

самих". Создавая условия для воспитания эмоций учащихся, педагогам важно убеждать своих воспитанников в том, что только они сами ответственны за свои эмоциональные реакции и чувства. Если школьника неприятно затронуло слово, сказанное одноклассником, или замечание, сделанное учителем, ему следует обращать внимание не на это слово, а на свою эмоциональную реакцию. Культура проявляется в том, насколько старшеклассник научится регулировать свои эмоциональные реакции на мелкие обиды и уколы. Только от него самого зависит рассердиться или не отреагировать на них, тем самым уберечь себя от эмоциональной травмы.

Важным условием формирования эмоциональной культуры является своевременное овладение учащимися рядом умений, а именно: умением расслабиться, отбросить негативные эмоции, умение по-настоящему прощать, вести полноценную активную жизнь, не замыкаться в самом себе от мелких обид, не поддаваться тоске по прошлому, верить в будущее. Овладение этими умениями будет способствовать накоплению старшеклассниками положительного эмоционального опыта, в основе которого должна лежать активная жизненная позиция, готовность к преодолению возникающих трудностей, способность к концентрации внимания на положительных эмоциях.

Важным условием становления эмоциональной культуры старшеклассников является организация самовоспитания.

Эффективность самовоспитания определяется тем, насколько старшеклассники овладеют приемами управления своими эмоциями и усвоят правила, соблюдение которых способствует созданию обстановки взаимопонимания и доброжелательности в классном коллективе. Вот несколько таких заповедей: "Будь внимательным к чужому мнению, даже если оно ошибочное... Имей бесконечное терпение... Не делай замечаний не по существу... Не спорь по мелочам, мелочи только усложняют отношения и работу... Умей понять эмоциональное состояние собеседника, уважать его чувства... Будь добрым человеком и свою душевную доброту перенеси в свою работу... Усвоение этих заповедей необходимо сочетать с овладением методики над собой."

Эффективность аутогенной тренировки зависит от того, как старшеклассники овладеют способами управления эмоциями. В практике различают несколько способов, а именно:

1. **Способ распределения эмоций** – заключается в расширении круга эмоциональных ситуаций, что приводит к снижению интенсивности эмоций в каждой из них. Распределение эмоций происходит в результате расширения информации и круга общения. Информация о новых для школьников объектах необходима для формирования новых интересов, которые превращают нейтральные ситуации в эмоциональные. Расширение круга общения выполняет ту же функцию, поскольку новые социальные и психологические контакты позволяют юноше или девушке найти более широкую сферу проявления своих чувств.

2. **Способ сосредоточения эмоций** – предполагающий концентрацию эмоций на чем-то одном, имеющим в данный момент особое значение. При использовании этого метода необходимо учить старшеклассников хотя бы раз в неделю исключать ситуации, в которых сильно расходятся эмоции, необходимые для познавательной или творческой деятельности. При сосредоточении эмоций следует ограничивать информацию из привычных источников и исключать условия деятельности, которая способствует распылению эмоций.

3. **Способ переключения эмоций** – связан с переносом переживаний с эмоциональных ситуаций на нейтральные. При отрицательных или деструктивных эмоциях (гнев, ярость, агрессия) необходима временная замена реальных ситуаций иллюзорными. Применение этого способа управления эмоциями требует определенных усилий, изобретательности, выдумки.

Отработка указанных способов возможна в ходе социально-психологического тренинга. Организация занятий предполагает в обязательном порядке соблюдения следующих требований:

1. **Групповой характер занятий**, так как индивидуальные занятия не могут вооружить старшеклассников способами управления эмоциями, настроением и поведением при общении с другими людьми, какие бы модели настроения и поведения человек не строил, наедине с собой, на людях они не будут естественными.

2. **Отсутствие устоявшихся отношений между членами группы**. В таких временных группах слова не могут влиять на положение ученика в классе, осложнять его отношения с соучениками. Причем, наблюдая эмоциональную реакцию окружающих на свои слова и действия, ученик уверен, что в этих реакциях нет предубеждения к нему, то есть видит эмоциональную реакцию в "чистом виде".

3. **Вариативность**. На занятиях социально-психологического тренинга предоставляется возможность быть участником различных эмоциональных ситуаций, что обогащает эмоциональный опыт.

4. **Повторяемость**. При эмоциональной поддержке членов учебной группы наиболее удачный способ может быть повторен несколько раз, то есть путем многократного повторения закрепляются необходимые жесты (мимика, позы и т.п.).

5. **Многовариантность выбора**. Поскольку одна и та же ситуация проигрывается разными людьми, то участники имеют возможность наблюдать различные формы проявления эмоциональных реакций и акцентировать свое внимание на более рациональных и эффективных.

6. **Особый эмоциональный фон**. На занятиях тренинга создается атмосфера, свободная от эмоций, порождаемых жизненными заботами. Но и в то же время игровые ситуации обеспечивают повышенную эмоциональность. Эмоциональная мобилизация способствует повышению эффективности тренировочного процесса. Эмоциональная мобилизация, с одной стороны, и освобожденность от посторонних эмоций, с

другой, приводят к тому, что участники группы с достаточной эмоциональной силой реагируют на воздействия, что закрепляет или блокирует их эмоциональные реакции.

Правильно организованный эмоциональный тренинг содержит в себе необходимые условия для формирования эмоциональной культуры старшеклассников.

Способность педагога пробудить интерес выступает важным условием результативности формирования эмоциональной культуры школьников.

Успех формирования эмоциональной культуры старшеклассников будет обеспечен при условии, если педагог будет рассматривать процесс воспитания как творческую деятельность, основанную на педагогическом прогнозировании, педагогической зоркости, умении уважать юность.

3. Методика и содержание работы по воспитанию эмоциональной культуры учащихся (С. 56-74)

Содержание эмоционального воспитания должно быть разнообразным по формам и методам и включать в себя специальный курс "Эмоционально-нравственные основы культуры личности", практикумы: "Познай себя" и "Создай себя", эмоциональный тренинг, систему внеклассных мероприятий (диспуты на темы: "Если друг оказался вдруг...?", "Быть личностью, что это значит?", беседы за круглым столом на темы: "От улыбки станет всем светлей", "Мне больно и обидно", дискуссии на тему: "Чего же в мире больше – добра или зла?", вечера на темы: "Души прекрасные порывы", "Самая прекрасная из женщин", работа клубов "Фея", "Рыцарь", направленных на обогащение эмоциональной сферы и эмоционального опыта поведения лицейцев).

В ходе реализации содержания работы по эмоциональному воспитанию школьников педагоги должны направлять свои усилия на решение следующих задач:

- повысить уровень знаний школьников о теоретических основах эмоциональной культуры;
- отработать и закрепить в процессе выполнения различных заданий приемы и способы эмоциональной регуляции своего поведения;
- развить у лицейцев эмоциональную восприимчивость и установку на эмоциональное мироощущение и мировосприятие;
- сформировать приемы самопознания и самосовершенствования эмоциональной сферы личности учащихся;
- вооружить методикой управления своими эмоциями и эмоциональным состоянием окружающих.

Воспитание через эмоциональное воздействие – очень тонкий процесс. Поэтому формирование эмоциональной культуры средствами

учебно-воспитательного процесса заключается в том, чтобы не подавлять и искоренять эмоции, но очень умело и целесообразно их направлять. Эмоции не поддаются произвольному формированию, а возникают, живут и умирают в зависимости от неменяющихся в процессе деятельности человека его отношений к окружающему.

Формирование эмоциональной культуры невозможно без усвоения школьниками определенного круга знаний, раскрывающих особенности эмоциональной сферы и ее роль в жизни человека, сущности, основных признаков; характеристик эмоциональной культуры и способов ее формирования. Поэтому учащихся, начиная с 8 класса, целесообразно знакомить с курсом "Эмоционально-нравственные основы культуры личности", который предусматривает решение следующих задач:

1. Дать новую информацию и углубить знания школьников о теоретических основах эмоциональной культуры, роли эмоций в жизни человека.

2. Формировать приемы и способы эмоциональной регуляции; коммуникативные умения и навыки в различной обстановке (лицее, семье, обществе).

3. Развивать у лицеистов эмоционально-ценностные ориентации, взгляды, убеждения и эмоционально-нравственную восприимчивость, адекватное отношение к личности, семье – как важнейшей ячейке общества.

Программа курса рассчитана на 34 часа по одному часу в неделю в каждом классе с 8 по 11-й.

Программа курса "Эмоционально-нравственные основы культуры личности"

8 класс (1 час в неделю, всего 34 часа)

№№	Тема	Кол-во часов
<i>1. Нравственные основы культуры поведения – как фактор воспитания интеллигента (4 часа)</i>		
1.	Правила хорошего тона и повседневный этикет	1
2.	Золотое правило нравственности: "Чего в других не любишь, того и сам не делай". Об этике и такте.	1
3.	Дискуссии. Нужно ли быть культурным?	1
4.	Практическое занятие: "Познай себя" (Считаешь ли ты себя воспитанным человеком?)	1
<i>II. Лицеист и общество (15 часов)</i>		
5.	Человек и общество	1
6.	Культура общения. Эмоциональная культура. Эмоции. Чувства.	1

№№	Тема	Кол-во часов
7.	Гуманность повседневных отношений Доброта и человечность Милосердие и сочувствие Доброжелательность	1
8.	Гражданин и обыватель Понятия "гражданин", "обыватель"	1
9.	Практическое занятие: "Я гражданин планеты" "Лицей"	1
10.	Лицейст в учебной и научно-исследовательской деятельности Культура учебного труда 18 правил делового человека Этические нормы в научной среде.	1
11.	Лицейст и учитель Практическое занятие "Учитесь сдерживать себя"	1
12.	Лицейст и сверстники Нравственные основы юношеской дружбы	1
13.	"Друзья мои! Прекрасен наш союз..." Сочинение-миниатюра о лицейском братстве и путях его создания	1
14.	Манеры поведения Поза. Походка. Руки. Как сидеть. Поклон. Взгляд. Кашель. Чиханье. Смех. Улыбка.	1
15.	Приветствие и представление	1
16.	Нравственные основы взаимоотношений юношей и девушек "Кавалер" и "дама" или друзья?	1
17.	Практическое занятие: "Я встретил девушку..." Как познакомиться, вести беседу.	1
18.	Радость общения. Культура речи Обращение и титулы	1
19.	Практическое занятие: "Как стать интересным собеседником?"	1
III. Лицейст и семья (5 часов)		
20.	Отношение детей к родителям	1
21.	Отношение брата к сестре	1
22.	Дети в присутствии гостей	1
23.	Гость – хозяину радость Как приглашать гостей Хороший тон во время визитов Время визитов	1

№№	Тема	Кол-во часов
24.	За столом Приглашение к столу. Размещение за столом Как вести себя за столом Что и как едят	1
<i>IV. Поведение в общественных местах (3 часа)</i>		
25.	Практическое занятие: "В лицейском кафе"	1
26.	На выставке, в музее, библиотеке	1
27.	Как вести себя на вечере, дискотеке, гостинной	1
<i>V. В человеке должно быть все прекрасно (6 часов)</i>		
28.	"Я Вам пишу, чего же более..." Хороший тон в письменных отношениях Значение письменных отношений Содержание письма Приобретение искусства хорошо писать Практическое задание: Написать письмо на волнующую тему	1
29.	Хороший тон в телефонных разговорах. Телефонный этикет.	1
30.	В человеке должно быть все прекрасно... Искусство одеваться. Косметика.	1
31.	Познай самого себя. Создай самого себя.	2
32.	Самопознание. Самосовершенствование. Самовоспитание. Как работать над собой.	1
33.	Круглый стол. Как совершенствовать самого себя. Подведение итогов года	1
34.	Практическая работа. Сравнение уровня воспитанности лицеистов в сентябре и мае месяце	
	Итого	34

Содержание предлагаемого курса не должно строго регламентироваться. Приведенная программа составляет лишь ориентировочную основу для учителя. Педагог, учитывая конкретные условия работы в классе, уровень подготовленности и воспитанности учащихся, микроклимат в школе и дома, характер межличностных отношений, имеет право самостоятельно определять содержание учебной информации. Но при отборе учебной информации важно акцентировать внимание школьников на роли эмоций в деятельности, общении и жизни человека. Необходимо учебный материал строить таким образом, чтобы побуждать школьников к радостному мироощущению, стойкости в преодолении трудностей школьного бытия, действенному отклику на все, что с нравственной позиции заслуживает сочувствия и осуждения. При этом важно исходить из того, чтобы побуждать учащихся не к прият-

ным переживаниям, как таковым, а к достижению таких целей, которые побуждают эмоции удовольствия, счастья. Причем важно учитывать индивидуальность каждого школьника.

При усвоении теоретических знаний не следует забывать и о не менее важной задаче – отработке умений и навыков по эмоциональной регуляции поведения и общения. Необходимо на учебных занятиях и в повседневной школьной обстановке учить школьников прислушиваться к своему эмоциональному состоянию и понимать состояние окружающих, развивать у них способность управлять своими эмоциями, сдерживать отрицательные эмоции, направлять энергию на достижение поставленных целей. На уроках школьники должны не только усваивать эмоционально-нравственные понятия, учиться видеть зависимость между уровнем эмоциональной культуры и результатами своей деятельности, но и приобретать личный опыт эмоционально-нравственного поведения. Приведем примерные планы проведения уроков по программе курса "Эмоционально-нравственные основы культуры личности" для восьмого класса.

Тема урока: "Человек и общество"

Цель урока: Показать роль и значение человека в обществе и роль общества в жизни человека, взаимосвязь эмоций и нравственности, помочь пересмотреть свое поведение, отношение и эмоциональные реакции на воздействие окружающих.

Методическое обеспечение: пособие "Граждановедение", грампластинка "Э. Рязанов. Стихотворение "Как много дней, что выброшено зря...", рисунки лицистов на тему: "Познай людей и самого себя", стихотворения учащихся.

Эпиграфы: "Поведение – это зеркало, в котором каждый показывает свое лицо"; "Любить, уважать, понимать человека, жалеть, помогать человеку – вот пять глаголов, которые определяют духовное богатство человека"; "Понять – значит простить"; "Для человека нет выбора – он должен быть Человеком".

План урока

I. Вступительное слово учителя.

Человек! Общество! Часто ли мы слышим эти слова? Какие знакомые и в тоже время загадочные слова! А всегда ли мы вдумываемся в их значение? Всегда ли отдаем себе отчет в том, какое значение они играют в нашей жизни. Какое значение имеет слово "Человек"? Что мы понимаем под словом "Общество"? В какой зависимости находятся оба эти понятия?

II. Беседа лицистов и приглашенных по теме урока.

Ведущий: Уважаемые гости! Предлагаем вам принять участие в обсуждении проблемы "Человек и общество. Будем очень рады узнать ваше мнение по интересующим нас вопросам.

Ведущая: Прежде чем приступить к диалогу, хочу попросить вас, уважаемые гости, представиться.

Представление гостей.

Ведущий: Очень приятно отметить, что у нас в гостях представители всех уголков Украины! Давайте же продолжим наш разговор по обсуждению предложенной проблемы.

Ведущая: Кто хочет высказать свою точку зрения? Что же вкладывается в понятия "общество", "человек"?

Идет обмен мнениями.

Ведущий: Мне бы хотелось дополнить сказанное словами из книги А. Петровского "Быть личностью": Человек – носитель ролей, Человек как индивид, Человек как организм, Человек как индивидуальность, Человек как "Я". Человек как личность, Человек как физическое тело. Какое же влияние оказывает общество на человека?

Ведущая: Об этом могут свидетельствовать рисунки школьников. Уважаемые друзья! Посмотрите на представленные вашему вниманию рисунки лиценстов, на которых ими изображен окружающий мир. Проанализируйте содержание этих рисунков и определите, как окружающая действительность воздействует на эмоции, чувства, настроения человека?

Идет анализ и обсуждение содержания рисунков. Высказываются оценки, комментарии, делаются выводы.

Ведущий: О чем свидетельствуют рисунки? Чем можно объяснить это явление?

Ведущая: Как вы считаете, все ли люди осведомлены о нормах приличия?

Ведущий: Всегда ли знание этих приличий соответствует пониманию, почему именно так следует вести себя?

Ведущая: Сможет ли человек заставить себя выполнять то, что требует определенных усилий без понимания, почему именно так надо вести себя?

Ведущий: Что же вы могли бы посоветовать человеку для успешного овладения умениями и навыками эмоционально-нравственной культуры?

Ведущая: На мой взгляд ваши предложения заслуживают внимания. И мне хотелось бы согласиться с теми, кто считает, что человек может выполнять, вернее соблюдать правила приличия из страха быть наказанным за несоблюдение норм приличия; из страха казаться невоспитанным; из чувства ответственности; совести; потому, что иначе поступать и чувствовать не может; потому, что умеет владеть собой в любой ситуации. Но чтобы достичь высокого уровня эмоционально-нравственной культуры, мне кажется, необходимо усвоить следующую формулу: Знать – понимать – чувствовать – принимать – поступать – отвечать за свои поступки.

Ведуший: Я разделяю эту точку зрения и в подтверждение сказанного хочу привести слова из книги Э.А. Гришина "201 заповедь по этике и этикету": "Любить, уважать, понимать человека, жалеть, помогать человеку – вот пять глаголов, которые определяют духовное богатство человека".

Ведущая: А я отвечу словами Б. Пастернака:

"Жизнь ведь тоже только миг,
Только растворенье
Нас самих во всех других
Как бы им даренье"

Ведуший: Мне хочется отметить, что Человек с большой буквы тем и отличается от других, что может найти не только свое место в жизни, но и дарить себя окружающим. Каждому есть, что дарить другим, и мне кажется, что сегодня каждый из нас задумается о своей роли в обществе, жизни других людей.

Предлагается прослушать грамзапись стихотворения Э. Рязанова "Как много дней, что выброшено зря..."

Ведущая: А сейчас предлагаем вам обсудить проблему взаимоотношений между людьми, которая поднята в стихотворении Э. Рязанова.

Ведуший: Если позволите, я прочту вам высказывание из книги Э. Гришина и П. Загребельного "201 заповедь по этике и этикету": "Если ты за целый день никому не сделал ничего хорошего, то считай этот день потерянным". Не кажется ли вам, что эти слова перекликаются с содержанием стихотворения Э. Рязанова?

Ведущая: Я думаю, что заповедь заставит каждого человека переосмыслить свое поведение и отношение к окружающим, обратить внимание на эмоции и настроение, которые движут нашими поступками и поведением. Важно научиться управлять своими эмоциями и настроениями, чтобы не приносить излишних огорчений окружающим.

Ведуший: Эмоционально-нравственная культура личности – это важная характеристика человека, средство, с помощью которого реализуется стремление быть Человеком с большой буквы. Высокий уровень эмоционально-нравственной культуры – одно из условий благополучия, здоровья общества.

Ведущая: На прощание предлагаем вам небольшой музыкальный сюрприз. Перед вами яхта "Фламинго". Закройте, пожалуйста, глаза. Постарайтесь мысленно устроиться поудобнее на борту яхты. Вы слышите плеск волн. Вас провожают чайки. Их пронзительные крики заставляют вас задуматься о человеке и окружающем его мире. Слушайте, чувствуйте, мечтайте. Будьте счастливы и дарите радость общения людям.

Звучит музыка. Гостям вручают памятные подарки, стихи, написанные лицеистами на уроке.

Домашнее задание: написать сочинение-рассуждение на темы: "Каковы мы – таково и общество", "Человек! Это слово, как песня...", "Я гордо зовусь человеком!", "Я в мир удивительный этот пришел".

Литература:

- Бнм-Бад Б.М., Днепров Э.Д., Корнетов Г.Б. Мудрость воспитания. – М.: Педагогика, 1987. – 288 с.
- Гришин Э.А., Загребельный П.И. 201 заповедь по этике и этикету. – Тернополь, 1991. – 46 с.
- Гусейнов А. Золотое правило нравственности. – М.: Молодая гвардия, 1988. – 271 с.
- Дубровина И.В. Мы живем среди людей: Кодекс поведения. – М.: Политиздат, 1989. – 383 с.
- Д. Карнеги. Как завоевать друзей и оказывать влияние на людей. Как вырабатывать уверенность в себе и влиять на людей, выступая публично. Как перестать беспокоиться и начать жить. – Л.: Лениздат, 1991. – 708 с.
- Монтень М.Э. Опыты. – М.: Правда, 1991. – 656 с.
- Москаленко В.Д. Что угодно для души? – М.: Панорама, 1991. – 49 с.
- Рязанов Э. Внутренний монолог. – М.: Правда, 1988. – 32 с.
- Фромм Э. Иметь или быть? (пер. с англ.) – М.: Прогресс, 1990. – 336 с.

Тема урока: **"Нравственные основы взаимоотношений юношей и девушек"**

Цель урока: Раскрыть сущность нравственных основ взаимоотношений юношей и девушек, понятий "мужественность" и "женственность", охарактеризовать ложные представления об этих понятиях, показать роль самовоспитания при развитии лучших черт мужского и женского характера.

Основные понятия: мораль, нравственность, нравственные поступки, мужественность, женственность.

Оборудование: репродукции картины Рафаэля "Сикстинская Мадонна", стихотворение С. Острового "Песнь о женщине"; магнитофон, диапроектор, проигрыватель.

План урока

I. Вступительное слово учителя:

Сегодня поговорим о нравственных основах взаимоотношений между людьми. Чем они определяются? Что можно считать нравственным или безнравственным в отношениях людей?

Прежде всего, давайте разберемся в смысле и сущности таких понятий: "нравственность", "мораль", "нравственная деятельность", "нравственные поступки", "нравственные понятия".

2. Беседа: обмен мнениями и уточнение понятий.

Вывод: Знание основных нравственных понятий не только помогает молодому человеку выбирать нравственный ориентир в своих действиях и поступках, но и определять содержание работы по формированию своего характера.

3. Дискуссия на тему: "Черты, составляющие основы нравственного характера мужчины и женщины?"

Вопросы для обсуждения:

- а) Какие черты характера присущи настоящему мужчине?
- б) Что содержит и себе понятие "мужественный"?
- в) Какой смысл содержится в словах "рыцарь", "рыцарство"?
- г) Какое влияние оказывает семья, школа на формирование мужественности – как важной черты характера настоящего мужчины?
- д) Можно ли говорить о ложной мужественности?
- е) Какие черты характера присущи современной женщине?
- ж) Женственность – что это такое? Можно ли говорить о женственности сегодня?
- з) Какие черты современной девушки можно считать отрицательными?

4. Практическая работа:

Задание 1. Проранжируйте черты, раскрывающие характер мужчины: трудолюбие, смелость, выдержка, сила воли, самообладание, верность слову, обязательность, мужская честь, благородство, достоинство, вежливость, предупредительность, умение взять на себя заботы, галантность.

Какие черты вы поставите на первое, второе, третье... место и обоснуйте почему?

Задание 2. Дайте оценку следующим качествам:

- высокомерное отношение к сверстникам;
- верховодство;
- циничность;
- бездумная погоня за модой;
- нарочитая грубость;
- вызывающая легкомысленность;
- курение и употребление алкоголя;
- нецензурная брань.

Можно ли говорить при наличии этих качеств о ложной мужественности? Как бороться с этими качествами?

Задание 3. Составление портрета современного мужчины и женщины.

5. Подведение итогов урока.

Заключительное слово учителя: стихотворение С. Острового "Песнь о женщине".

Литература:

- Бушелева Б.В. Азбука нравственности. – М.: Знание, 1977.
 Жуховицкий Л.А. Воспитание старшеклассниц. – М.: Знание, 1983.
 Павлов В.И. Культура семейных отношений. – М.: Знание, 1989.
 Поговорим о воспитании. – М., 1980.
 Тимошенко Н.М. Поговорим о вашем сыне. Беседы о взаимоотношениях в семье и школе. – М.: Знание, 1977.
 Федь А.М. Этика поведения и быта школьников. – К., 1981.

Тема урока: "Бюджет и хозяйство семьи"

Цель урока: Дать представление о семейном бюджете, его планировании, распределении обязанностей в семье; пробудить желание получить экономическое образование, овладеть практическими умениями ведения домашнего хозяйства; воспитывать чувство ответственности, желание помогать друг другу.

Основные понятия: Статьи доходов и расходов в семейном бюджете, планирование бюджета, общественные фонды потребления, ведение домашнего хозяйства.

Оборудование: Грампластинки песен: "Родительский дом", "Под крышей дома твоего"; диапозитивы ("наш образ жизни, самодельная таблица", "Распределение фондов общественного потребления в Жовтневом районе в 1994 г."), выставка "Наш вклад в семейный бюджет"; полезные советы, список литературы и выставка книг в помощь молодой семье.

Ход урока

I. Беседа, в ходе которой учащиеся получают сведения о структуре семейного бюджета.

Вопросы для обсуждения:

- Когда закладываются основы семейной экономики?
- Что определяет экономическое благосостояние семьи?
- Что такое семейный бюджет?
- Каковы доходы вашей семьи?
- Как правильно распределить деньги?

II. Выступления школьников с сообщениями по вопросу: Бюджет, мода и молодая семья:

- Раскрытие понятий "Модно одета" и "Со вкусом одета";
- Вещизм: за и против;
- В чем залог экономии семейного бюджета?

III. Выступление приглашенной мамы-домохозяйки на тему: Искусство совместного ведения хозяйства: а) наука быть хорошей хозяйкой; б) домашний труд – область проявления творческих способностей, выдумки и художественного вкуса.

IV. Практическая работа:

Задание 1. Умеешь ли ты чистить картофель (четырем учащимся предлагается 0,5 кг картофеля почистить на время).

Задание 2. Рассчитать, сколько потребуется на двухнедельный отпуск в Крыму или на Кавказе семье из двух человек?

Задание 3. Распределите круг обязанностей семьи. Защитите свой проект.

Задание 4. Рассчитайте бюджет семьи, если зарплата мужа....., у жены пособие по уходу за ребенком. В семье один ребенок.

V. Беседа с классом:

- Что делают по дому учащиеся?
- Какие дела в семье выполняются совместно?
- Кто за что в семье отвечает?
- Нравится ли вам существующая система ведения хозяйства в семье?
- Как вы себе представляете свою собственную систему хозяйствования?
- Какие обязанности возьмете на себя?

VI. Подведение итогов практической работы.

VII. Домашнее задание: подготовьте рассказ о домашних праздниках: напишите сочинение-миниатюру на тему: "Каково на дому, таково и самому".

Литература:

- Андреева И. Мода в семейном бюджете. Неделя № 43, 1989.
- Друнина Ю. "Мечусь меж сковородкой и работой // Собеседник. – 1984. – №19.
- Кузнецова Л.Н. Пироги домашние и недомашние. – М., 1987.
- Могилевская Г.Л. Дети и деньги. – М.: Знание, 1977.
- Орлова Л.В. Семья, дом, квартира. – М.: Знание, 1980.

На занятиях курса "Эмоционально-нравственные основы личности" старшеклассники получают необходимые теоретические знания, практические умения и навыки. Цель приведенных выше уроков развить у школьников потребность в самопознании, желание разобраться в самом себе, узнать свои сильные и слабые стороны, возможности и способности своей личности. Но одних теоретических сведений и потребностей явно недостаточно. Важно в школьные годы вооружить растущего человека методикой самопознания.

С целью вооружении старшеклассников методикой познания своей личности можно практиковать факультатив "Познай самого себя".

Примерная программа факультатива "Познай самого себя"

Задачи:

1. Систематизировать представления школьников о себе, своих возможностях и способностях, характере взаимоотношений с другими людьми, роли эмоциональной культуры в общении;

2. Оказывать помощь в развитии коммуникативных умений и овладении способами эмоциональной регуляции своего поведения и общения.

3. Формирование эмоционально-нравственного мировосприятия и развитие потребности в сочувствии, желания прийти на помощь другому, умения радоваться и огорчаться вместе с другими.

4. Показать возможности, пути и средства постоянного совершенствования собственной личности.

Темы для изучения:

Тема 1. Что значит быть современным? Почему необходимы знания о себе, других людях, роли эмоциональной сферы в деятельности, общении, жизни человека – 2 ч.

Тема 2. Как стать внимательным и наблюдательным? – 2 ч.

Тема 3. Что такое эмоции и их роль в повседневной жизни? Как научиться управлять ими? – 2 ч.

Тема 4. Как улучшить свою память? – 2 ч.

Тема 5. Как научиться мыслить? – 2 ч.

Тема 6. Что такое способности и как их развить? – 2 ч.

Тема 7. Сотвори самого себя (о воспитании воли, характера, чувств) – 4 ч.

Тема 8. Культура общения – в чем она проявляется и как ее воспитать? – 4 ч.

Тема 9. Умеете ли вы владеть собой в сложных ситуациях? Что такое самообладание и как его сформировать у себя? – 2 ч.

Тема 10. Как научиться подавлять отрицательные эмоции, настроение в общении с друзьями и окружающими людьми? – 2 ч.

Тема 11. От чего зависит характер взаимоотношений между людьми и можно ли его регулировать? – 2 ч.

Тема 12. Как научиться сочувствовать другим, понимать их настроение? Как регулировать эмоциональные реакции на внешние воздействия? – 4 ч.

всего

30 часов.

Литература:

Башкирова Г. Наедине с собой. – М., 1972.

Бодалев А.А. Восприятие человека человеком. – Л., 1965.

Грачев С. Познай себя. – Л.: Лениздат, 1932.

- Гришин Д.М., Колдунов Я.И. Руководство самовоспитанием школьников. – М.: Просвещение, 1975.
- Добрович А. Общение: наука и искусство. – М.: Знание, 1980.
- Коломинский Я. Человек среди людей. – М., 1970.
- Коломинский Я.Л. Познай самого себя. – Минск: Народна асветна, 1981.
- Леви В.Л. Искусство быть собой. – М., 1973.
- Левн В.Л. Охота за мыслью. – М., 1971.
- Леви В.Л. Я и мы. – М., 1972.
- Леви В.Л. Искусство быть другим. – М.: Знание, 1981.
- Ольшанникова А.Е. Эмоции и воспитание. – М.: Знание, 1983.
- Попов А.Е. Сам себя воспитать должен. – М.: Знание, 1980.
- Рувинский Л.И., Соловьева А.Е. Психология самовоспитания. – М.: Просвещение, 1982.
- Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. – М.: Молодая гвардия, 1982.
- Чудновский В.Э. Воспитание способностей и формирование личности. – М.: Знание, 1986.
- Чутко Н.Я. Развитие памяти школьников. – М.: Педагогика, 1982.
- Якобсон П.М. Эмоциональная жизнь школьника. – М., 1966.

В целях поддержания эмоциональной атмосферы учебно-воспитательного процесса необходимо разнообразить форму уроков. По этому поводу В.С. Грехнев писал: "Пусть это будет, например, лекция или семинар, диспут или пресс-конференция и практическое задание, зачет и конкурс, деловая игра – словом, все, что можно найти в самой жизни, многообразных формах взаимоотношений людей. Главное, чтобы урок всегда нес творческое начало, был средством заинтересованного общения ученика и учителя".

Работа по формированию эмоциональной культуры не должна ограничиваться уроками. Продолжением уроков может быть разнообразная внеклассная работа, объединяющая в себе различные формы и методы: ролевые и деловые игры, диспуты, дискуссии, беседы за круглым столом, интервью, консультации, служба "Спрашивайте – отвечаем – советуем", служба "телефон доверия", "скорая музыкальная помощь" и др.

Деловая игра, как правило, включает ученика в неизвестную для него жизненную ситуацию: он вынужден выступать в необычной роли, делать то, что он не умеет, вступать в новые отношения, переживать разнообразные эмоции. Участники игры невольно начинают смотреть на себя глазами других, испытывая, ощущая поддержку или недоумение, похвалу или осуждение партнеров. В игре формируются и проявляются искренние эмоции, желания, чувства, что служит основой для накопления эмоционального опыта школьников.

В процессе занятий следует создавать условия для бесед о личном, сокровенном, но имеющем непреходящее значение для юности. Найти нужный тон в беседах с учащимися, избежать назидательности, создать атмосферу эмоциональности, заинтересованности и непринужденности, вдумчивости и серьезности нам помогают различные детали:

- место проведения занятий (кабинет этики, где учащиеся сидят за круглым столом, что позволяет участникам встречи чувствовать себя равноправными членами дискуссии, видеть глаза собеседника); оформление кабинета;

- музыкальные паузы, помогающие поддерживать эмоциональный настрой;

- живопись;

- поэзия и др.

Эффективность занятий зависит от разнообразия форм и методов их проведения. В практике работы эффективны диспуты, дискуссии, беседы за круглым столом, анкетирование, защита творческих работ по темам (например: "Самая прекрасная из женщин", "Добро и зло... Чего же в мире больше?", "Души прекрасные порывы", "От улыбки станет всем светлей", "Человек становится Человеком", "Быть личностью – значит быть!", "Мне и больно и обидно", "За деньги не все покупается", "Если друг оказался вдруг" и др.), литературные гостиные (где учащиеся не только встречаются с поэтами, исполнителями произведений различных жанров, но и читают свои стихотворения, исполняют любимые произведения); выставки работ учащихся; аутотренинг; личностно-ролевые игры; конкурсы эрудитов, ораторов, поэтов, дикторов радио и телепередач и др.; рукописные журналы; индивидуальные и групповые консультации; переписка с учащимися.

Рольные игры используются как для решения практических задач, так и для рассмотрения теоретических вопросов.

Так, знакомясь с темой "Эмоциональная культура личности" все учащиеся класса получают различные роли: "философов", "психологов", "педагогов", "медиков", "литераторов", "музыкантов", "лицеистов-исследователей". Каждая группа должна ответить на вопросы с точки зрения своего "героя". В своих выступлениях участники раскрывают понятия "эмоции", "чувства", "культура", показывают роль эмоций в различных сферах деятельности человека. "Ученики-исследователи" представляют анализ анкет, свидетельствующий о степени сформированности понятий "эмоциональная культура", "эмоции" у учащихся старших и средних классов, об умении проявлять эмоциональную культуру.

Серьезное отношение к своим "героям" позволяет учащимся доступно и интересно преподнести сложные философские и психологические понятия, настроить участников на увлеченное обсуждение важной

проблемы, пробудить стремление к самопознанию и самосовершенствованию.

В целях воспитания эмоциональной культуры учащихся можно практиковать уроки-интервью; уроки-размышления; дискуссии, на которых обращается внимание не только на умение высказать точку зрения, аргументированно защищать ее, но умение "слушать и слушать" собеседника, уважать его точку зрения, владеть собой в конфликтных ситуациях.

Учителю важно знать, что успехи в эмоциональном воспитании лицеистов могут быть достигнуты, если:

- эмоционально-нравственные представления учащихся будут соединены с активным их отражением в повседневной жизни;
- в заданиях, которые предлагаются лицеистам для самостоятельного выполнения, будут учитываться индивидуальные особенности каждого.

Учителю, занимающемуся эмоциональным воспитанием школьников, следует помнить и о том, что успех в его работе невозможен, если не вооружить воспитанников способами и средствами самопознания личности. Одним из способов самопознания и самосовершенствования личности является рисунок. Рисунок, по утверждению психологов, способствует конкретизации художественной формы своего "Я", позволяет эмоционально осознать личностный подтекст этого образа, что объясняет перевод личного опыта во внутренний план личности.

Основная задача учителя состоит в том, чтобы с помощью рисунка направить активность ученика на познание самого себя, выработку стратегий и реализации программы по самосовершенствованию его возможностей и способностей. В основу работы с рисунком должно быть положено моделирование художественно-творческих ситуаций, поиск выхода из которых способствовал развитию образного мышления, установлению связей ученика с окружающим миром, формированию умения оценивать самого себя. При организации работы с рисунком следует учить учащихся через рисунок отражать свое видение окружающего мира, характер взаимоотношений людей и определять свое место в системе этих отношений.

Планируя работу с рисунком, учитель должен учитывать следующие моменты:

1. Привлечение внимания учащихся и активизация их мыслительных действий посредством беседы о сущности самопознания своего "Я" и его роли в жизни человека.
2. Пробуждение интереса к предлагаемой работе.
3. Постановка задачи – через рисунок на тему. "Я в мир удивительный этот пришел" показать свое место в системе человеческих отношений, дать оценку характеру отношений и своему "Я".

4. Выбор методов выполнения задания, уточнение учителем возможных вариантов выполнения рисунков.
5. Наблюдение за ходом выполнения задания и по мере надобности его корректировка.
6. Анализ результатов их обсуждения.
7. Формулирование выводов.

Используя рисунок в формировании у школьников методов самопознания своей личности, учитель должен разнообразить виды заданий; ответы на вопросы учителя рисунком учащихся; ответы рисунком на коллективно сформулированные вопросы; самостоятельное определение области самопознания, но при согласовании плана действия с учителем; самостоятельное выполнение творческой работы. При выполнении заданий соблюдаются условия, обеспечивающие радость, переживание успеха, создается эмоциональная атмосфера средствами музыкального сопровождения, использования поэзии и других средств.

Примерные программы проведения внеклассных мероприятий

Литературная гостиная.

Тема: "**Друзья мои, прекрасен наш союз!**"

Цель: познакомить с особенностями линейской жизни, традициями, успехами лицейских поэтов, музыкантов, юных ученых; раскрыть понятия: "лицейское братство", "лицейский тип общения".

Место проведения: гостиная лицея.

Оборудование: самовар, чай с пирогами; выставки творческих работ лицейских, фотовыставка на тему: "Друзья мои, прекрасен наш союз".

Ход встречи.

1. Вступительное слово ведущих. Приветствие и представление гостей.

Ведуший: Уважаемые гости!

Ведущая: Наши учителя и одноклассники!

Ведуший: Сегодня мы приглашаем вас принять участие в разговоре о лицее, лицейских традициях, лицейском братстве и, как у нас принято говорить, лицейском типе общения.

Ведущая: Возможно у кого-нибудь из вас вызовет сомнение такое понятие, как "лицейский тип общения" или "лицейское братство". Сегодня мы попытаемся разобраться в смысле этих понятий.

Ведуший: И мы выражаем уверенность в том, что наша встреча подарит всем присутствующим радость общения, оставит теплые воспоминания об общении.

Ведущая: Воспоминание, рисуй передо мной
Волшебные места, где я живу душой.

Ведущий: Эти строки А.С. Пушкин посвятил Царскому Селу, где он прожил шесть лет отрочества и юности.

Ведущая: И сегодня, говоря о лицее и лицейских традициях, мы не можем не вспомнить о Царкосельском лицее, которому в октябре 2011 г. исполнилось 200 лет. Именно этот лицей по замыслу Александра I стал первым Российским лицеем – закрытым типом учебного заведения для юношества, особенно предназначенного к важным частям государственной службы.

Ведущий: Первоначальный смысл слова "Лицей" (лкней) означает древняя шкала мудрецов, в братском диалоге постигавших науку мыслить. И в этом братстве поэты неизменно задавали тон. Братство лицейстов оказывалось важнейшей ценностью Царского Села, а сам Лицей, осмысленный как Союз родственных душ, отрывался от своего державного происхождения и державного назначения.

Ведущая: И, видимо, этот братский союз помогал увидеть то главное, что дал лицей своим воспитанникам. Видимо, это главное и позволило А.С. Пушкину в стихотворении "19 октября" написать о царе в горестно-оправдательной интонации:

Ведущий: Он человек! Им властвует Мгновение.
Он раб молвы, сомнений и страстей.
Простим ему неправое гоненье:
Он взял Париж, он основал Лицей.

Ведущая: 19 октября 1811 года – день открытия Царкосельского лицея навсегда стал особенным для лицейстов – Днем рождения школы и начала Дружбы, Днем воспоминаний о юности, друзьях и наставниках. Через 6 лет, прощаясь с лицеем, первые его питомцы дали клятву друг другу: "И последний лицейст один будет праздновать 19 октября".

Ведущий: Воспитанники получали в Лицее энциклопедическое образование, но основное внимание уделялось нравственным наукам. "Под именем наук нравственных здесь заключаются все те познания, кои относятся к нравственному положению человека в обществе, и, следовательно, понятия об устройстве Гражданских обществ, о правах и обязанностях, отсюда вытекающих". Куницын говорил: "Против рабства и за свободу". И именно ему выпало на долю стать любимым педагогом воспитанников Лицея.

Ведущая: Отсутствие телесных наказаний, уважительные отношения между воспитанниками и наставниками, чтение книг классических и новых авторов в лицейской библиотеке, прогулки в царкосельских парках – все это рождало ощущение безмятежного "расцветания" в садах Лицея.

Ведущий: Лучшие из первых воспитанников Лицея навсегда сохранили верность юношеской дружбе, идеалам добра, правды, справедливости, бескорыстного служения Отечеству.

II. Дискуссия на тему: "Лицей в жизни лицеистов"

Ведущая: *Друзья мои, прекрасен наш союз.*

Он, как душа, неразделим и вечен -

Неколебим, свободен и беспечен.

Стрестался он под сенью дружных муз.

Ведущий: Прекрасные слова! Прекрасные мгновения! Мы в жизни переносим сквозь года и радостно становится на сердце, когда душа и в сорок молода.

Ведущая: Так отзывались о своей лицейской жизни лицеисты пушкинской поры. Как вы считаете, с чем связано возрождение лицеев в наши дни?

Ведущий: Какие же мгновения переживаете вы сегодня в лицее?

Ведущая: Можно ли сегодня говорить об атмосфере лицейского братства, которая оставит теплые воспоминания на всю жизнь?

Ведущий: Что вы вкладываете в понятие "лицейское братство" и считаете ли реальным его создание?

Ведущая: Чем стал для вас лицей?

Ведущий: От чего зависит судьба "лицейского братства"? Что вы понимаете под "лицейским типом общения"?

Ведущая: Как вы оцениваете отношения между лицеистами в вашем классе? В лицее?

Подведение итогов дискуссии о "лицейском братстве".

III. Дела лицейские...

Рассказы лицеистов о наиболее запомнившемся в лицейской жизни: лицейские балы, лицейская каша, конкурсы танцев, музыкантов, поэтов, поездки в Москву, Киев, участие в литературной гостиной фонда культуры и др.

IV. Выступление лицейских поэтов, музыкантов.

V. Заключительное слово ведущих.

Совместное заседание членов клуба молодой семьи, клуба Бабушек и слушателей курса

"Эмоционально-нравственные основы культуры личности"

Тема: "Эстафета семейного воспитания (нравственная основа семьи)".

Цель: Способствовать передаче семейного опыта молодым, углубить представления об основах семейной жизни, показать единство интересов семьи и общества, способствовать формированию высоко-нравственных идеалов семейных отношений.

Основные понятия: Нравственные основы семьи: семья как источник счастья, семейные отношения, семейный дом, супружеским дом.

Наглядность: Профессия моих родителей, награды и реликвии нашей семьи, юность родителей, эстафета поколений в моей семье – выставки, оформленные учащимися лица; фотовыставки: "Счастливое детство в наследство", "Самая прекрасная из женщин – женщина с ребенком на руках".

Музыкальное оформление: грамзаписи "Под крышей дома твоего", "Родительский дом", "Дни летят", "Мама", "Желаем счастья".

Рекомендации: 1) Основные правила взаимоотношений мужчины и женщины; 2) Правила взаимоотношений молодой семьи с родителями; 3) 20 принципов счастливой семейной жизни; 4) Забудьте про ошибки.

План заседания:

1. Знакомство учащихся с гостями, осмотр выставок.
2. Беседа о нравственных основах семьи, ее роли в становлении личности.
3. Обмен опытом семейного воспитания в семьях с различным стажем совместной жизни.
4. Проведение ролевых игр: "Муж пришел с работы", "Он читает", "Спланируем воскресный отдых".
5. Обсуждение итогов заседания и принятие рекомендаций.

Ход заседания клуба:

1. Ведущие знакомят учащихся и гостей, предлагают познакомиться с представленной литературой по теме, выставками, семейными альбомами, фотомонтажами, семейными газетами.

2. Звучит песня "Под крышей дома твоего".

Участники заседания занимают места. Ведущая объявляет повестку дня заседания, предлагает всем присутствующим принять участие в обсуждении следующих вопросов:

– Всегда ли человеку приятно возвращаться под крышу дома своего? Почему?

– Зачем нужна человеку семья?

– Что необходимо человеку для счастья?

– Что является нравственной основой семьи?

– Почему не все дети имеют одинаковый уровень воспитанности?

Звучит песня "Родительский дом".

Родительский дом – начало начал. Можем ли мы согласиться с этим?

Вопросы к молодым парам:

– Что взяли вы из родительского дома в свою семью?

– Кто оказал положительное влияние на становление вашей личности?

– Поднимите, пожалуйста, руки: а) те, кто встречался с семьями, где заботятся о детях; б) где не заботятся о детях; чем это можно объяснить?

– Как отражается на становлении личности чрезмерная любовь родителей?

– Кто старается сделать приятное своим близким?

– Хотели бы вы, чтобы ваши дети так же относились к вам?

Звучит песня "Мама".

3. Беседа о проблемах бабушек и дедушек.

Вопросы для обсуждения:

– Всегда ли мы с уважением относимся к бабушке и дедушке?

– Кто больше нуждается в заботе, внимании: родители или бабушки и дедушки?

– Какую роль отводим бабушкам в семейной жизни?

Читается стихотворение Н. Доризо "Бабушка".

Практическая часть

Ролевые игры (каждая ситуация проигрывается представителями трех поколений: членами клуба Бабушек, клуба молодой семьи, лицеистами).

Ситуация № 1. Муж пришел с работы домой. Жена уже дома. Как встретить мужа?

Ситуация № 2. Жена только закончила уборку. Муж пришел с работы и наследил. Ее реакция?

Ситуация № 3. "Спланируем воскресный отдых".

Обсуждение результатов ролевой игры.

Принятие рекомендаций.

Правила взаимоотношений молодой семьи с родителями:

1. Не всегда следует вмешиваться в семейные конфликты, распри молодоженов: пусть молодые сами поищут решения, договорятся между собой.

2. Избегайте критики молодых супругов по мелочам. Такая критика воспринимается как придирчивость.

3. По отношению к родителям мужа жена должна проявлять больше внимания, чем к собственным, то же обязан делать муж по отношению к родителям жены. Доброе слово, внимание, терпение, готовность помочь помогут установить взаимопонимание.

4. Не торопитесь на первых порах все перестроить по-своему в доме, куда пришли жить. Со временем, какие-то перемены (в обстановке, режиме) будут восприняты не так остро.

20 принципов счастливой семейной жизни.

1. Прежде всего нужно быть внимательным друг к другу.

2. Нужно не только брать, но и давать.

3. Дома чаще улыбайтесь и будьте вежливыми.

4. Проявляйте интерес к остальным членам семьи.

5. Постарайтесь, чтобы у нас была какая-нибудь общая деятельность с мужем.

6. Уважайте всех членов семьи.
 7. Мужчины, постоянно заботьтесь о жене и детях.
 8. Не забывайте, что остальные ждут от вас заинтересованности в своих стараниях.
 9. Старайтесь прекрасные минуты переживать вместе.
 10. Будьте опорой для других.
 11. Не вызывайте у партнера чувства привязанности.
 12. Советуйтесь с партнером об общих делах.
 13. Спокойно выясняйте конфликты.
 14. Будьте оптимистом.
 15. Не надоедайте партнеру ревностью.
 16. Критикуйте аккуратно и тактично.
 17. Избегайте выбирать в мужья женатых мужчин, пьяниц, лентяев и хронических ревнивцев.
 18. До вступления в брак хорошо узнайте друг друга.
 19. Изучайте литературу о браке, семье, родительских обязанностях.
 20. Распределите семейные обязанности еще до вступления в брак.
- В заключение читается стихотворение С. Острового "Песнь о жемчужине".

* * *

Рівень інтелекту дитини та емоційний внутрішній стан можна виявити через аналіз її малюнка. Що малює дитина? На це запитання Б.Долто відповідає так: "Дитина малює те, що відчуває". Він зазначає: "За допомогою малюнків дитина розкриває прихований внутрішній світ".

Вивчення дитячих малюнків – то поле для досліджень, за допомогою яких можна, якщо не відкрити якусь нову педагогічну істину, то хоча б підтвердити відомі вже педагогічні теореми, новий доказ яких у жодному випадку не зайвий. Тема дитячих малюнків може бути різноманітною, залежно від мети педагогічного спостереження. Так, тема "Моя сім'я" дає змогу вчителю зрозуміти дитину, її стан, почуття, переживання під час перебування в навчальному закладі.

З точки зору педагогічної психології важливо не наскільки малюнки вдалі в художньому виконанні, а наскільки вони виражають душевне життя своєрідною мовою малюнка.

Сім'я – це саме той інститут виховання, що склався природним чином, де можна відчути тепло близьких людей. Тут створено атмосферу емоційної захищеності дитини, умови для виховання і розвитку найкращих рис особистості.

ОЦІНЮВАННЯ СІМЕЙНИХ ВЗАЄМОСТОСУНКІВ ЗА ДОПОМОГОЮ ДИТЯЧИХ МАЛЮНКІВ З ТЕМИ "МОЯ СІМ'Я"

Дитині пропонують намалювати свою сім'ю. Інформаційна цінність малюнка значно залежить від початкової невизначеності завдання (не можна уточнювати, що саме має намалювати дитина, не треба перелічувати членів сім'ї).

У виконаному дитиною малюнку слід проаналізувати:

1. **Послідовність зображення членів сім'ї.** Першими діти малюють тих, хто є для них найбільш значущим, останніми – тих, кого оцінюють негативно (дитина ніби відсуває неприємні відчуття, пов'язані з образом даної людини).

2. **Просторове розміщення членів сім'ї.** Значущих для неї людей дитина малює в центрі аркуша, взаємне розміщення, дистанції на малюнку між зображеними людьми означають ступінь симпатії чи антипатії у ставленні до них дитини: чим далі розмішені один від одного члени сім'ї на дитячому малюнку, тим сильнішою в дійсності між ними є неприязнь (дитина розцінює зв'язок між ними як небажаний).

3. **Пропускання.** Якщо в сім'ї є прихований конфлікт, то дитина на малюнку пропускає, "забуває", не зображує того, хто викликає в неї неприємні емоції, (наприклад, якщо дитина ревнує маму до новонародженого братика, то вона його не малює).

4. **Відмінності у пропорціях.** Якщо дитина малює себе не в таких масштабах, як інших членів сім'ї, то це означає, що вона сприймає своє місце в родині не таким, як решти членів родини (чим більше зображення, тим сильніше в дитини почуття власної значущості); якщо ж різні пропорції спостерігаються в зображенні інших членів сім'ї, то це відбиває сприйняття дитиною їхньої домінантності.

5. **Схематизація.** Якщо найбільшу на малюнку фігуру зображено схематично, то це означає, що дитина сприймає авторитет цієї людини в сім'ї, але не має до неї позитивних почуттів. Якщо найбільшу фігуру старанно обведено та декоровано, то можна зробити висновок про те, що дитина не лише поважає цю людину, а й любить її і хоче бути схожою на неї.

6. **Виправлення ситуації.** Чим більше в дитячому малюнку розбіжностей з реальною структурою сім'ї, тим вищим є ступінь невдоволення дитини стосунками в родині. Про таке невдоволення може також свідчити відмова дитини малювати сім'ю або трансформація завдання (малює людей, які не є членами сім'ї).

7. **Відчуженість.** Якщо дитина розміщує фігури членів сім'ї на лінії основи аркуша або доповнює малюнок зображенням хмар, дощу чи сонця, то це свідчить про те, що вона, як член сім'ї, відчуває незадоволення, відстороненість.

8. **Згуртованість.** Якщо дитина малює членів сім'ї зі з'єднаними руками або зайнятих спільною працею, то це свідчить про відсутність психологічних проблем у дитини, сприйняття родини як згуртованого цілого, про включення себе в сім'ю разом і поруч з іншими членами, про спільність інтересів у родині.

9. **Душевний стан дитини.** Незавершеність малюнка, недомальовані фігури інформують про внутрішній неспокій дитини. Якщо дитина спочатку малює не людей, а сонце, меблі чи дерева, то причиною цього часто буває бажання відтягти, відсунути малювання сім'ї, що також свідчить про внутрішні негативні переживання.

Незайві поради батькам

НЕ МОЖНА	ПОТРІБНО
• Думати, що ваша дитина найкраща і найздібніша. Вона не краща і не більш здібна за інших. Вона – інша.	• Сприймати дитину такою, якою вона є, щоб у будь-яку хвилину вона була впевнена у Вашій любові.
• Ставитися до дитини так, як до "Ощадбанку", куди батьки "складають" свою любов і турботу, щоб потім отримати її з відсотками.	• Намагатися зрозуміти про що думає, до чого прагне, чому її поведінка є такою, а не інакшою.
• Чекати від дитини вдячності за те, що ви її народили. Вона вас про це не просила.	• Підтримувати в дитині переконання, що вона здатна на все, якщо сама буде впевненою у своїх силах і намагатися активно діяти. Особливо це потрібно, якщо дитина від природи і не прагне бути лідером.
• Використовувати дитину, як засіб досягнення своїх (нехай і гідних – але ж своїх!) цілей.	• Не намагатися "формувати" дитину, а жити з нею єдиним життям, бачити в ній особистість, а не "об'єкт виховання".
• Покласти надію на те, що дитина обов'язково перейме ваші погляди та життєві установки (вони ж генетично не передаються!).	• Вислуховувати її точку зору на події і ненав'язливо висловлювати своє ставлення до цього.
• Ставитися до дитини, як до людини, яку батьки можуть "ліпити" як заманеться.	• Частіше (але без "перебору") згадуйте, якими ви були у цей вік. Але не зв'язуйте свої погляди – часи змінилися і життя стало зовсім іншим.

НЕ МОЖНА	ПОТРІБНО
<ul style="list-style-type: none"> • Всю відповідальність за виховання покладати на вчителів чи бабусь, або на "методичні поради". 	<ul style="list-style-type: none"> • Пам'ятайте, що вашу дитину виховують не ваші слова, а ваш особистий приклад, ваша поведінка, душевна доброта.
	<ul style="list-style-type: none"> • Зверніть увагу на те, що дитина завжди поважає відвертість, але не переносить блюзнірства і неповаги до себе.

КОЛІРНА "ПАРТИТУРА" ОРГАНІЗАТОРА

Для впливу на емоційний стан вихованців – з допомогою підсвічування лампами, світильниками, оформлення приміщення малюнками, плакатами, кольоровими аплікаціями – можна скористатися таким "колірним ключем":

Червоний колір – активізує, збуджує, створює враження життєрадісності, тривоги (безтурботність і веселість не створити одним червоним кольором);

жовтий і оранжевий кольори та їх поєднання – утворюють враження теплоти, піднесеності, сприяють відвертості та бажанню спілкуватися;

світло-коричневий – заспокійливий, пом'якшуючий, теплий;

синій – насторожує, створює дистанцію;

зелений – спонукає до невимушеності, природності;

фіолетовий – викликає неспокій, почуття тривоги;

рожевий – викликає ніжність, створює враження таємничості.

БАРВОПИС – ПРИЙОМ ВИВЧЕННЯ НАСТРОЮ ВИХОВАНЦІВ

Умовні знаки настрою – різнобарвні смуги;

червоний – захоплений;

оранжевий – радісний, теплий;

жовтий – світлий, приємний;

зелений – спокійний;

синій – незадоволений, сумний;

фіолетовий – тривожний, напружений;"

чорний – занепад, сум.

Барвопис можна використовувати для визначення емоційного відгуку дітей на ту чи іншу ситуацію, на якусь подію в колективі, на виховне заняття.

З допомогою барвощоденника можна вивчати зміни в настрої дітей протягом тривалого (2-4 тижні) періоду. Якщо в переживаннях дітьми складних ситуацій немає єдності, варто замислитися над цим фактом: слід також більше уваги приділити дітям з пригніченим станом, подати їм підтримку, допомогу.

БУКВЫ В ИМЕНИ РАСКРЫВАЮТ ТАЙНЫ ХАРАКТЕРА

Чувствуя необходимость разобраться в себе или узнать тайны характера интересующего нас человека, мы обращаемся к астрологии, хиромантии, психологическим тестам. Однако в первую очередь нам может помочь собственное имя.

Все мы отлично знаем, что звучание букв в их определенной комбинации воздействует на психику человека. Ведь неспроста в заговорах и заклинаниях частое употребление находят шипящие, придыхательные, глухие согласные и губные гласные.

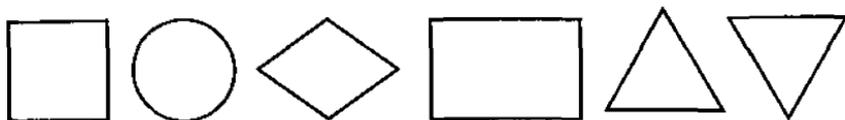
Нам не приходит в голову соотнести магические свойства звуков и букв с буквами и звучанием собственного имени, а ведь они являются носителями весьма любопытной информации о характере и тайным хранилищем слабостей, которое мы можем попытаться вскрыть:

- А - трудолюбие и исполнительность;
- Б - авантюризм, эксцентричность;
- В - рассудительность, способность долго идти к цели;
- Г - аккуратность, разборчивость;
- Д - корыстолюбие;
- Е - наивность, целеустремленность;
- Ж - художественный вкус, чувство стиля;
- З - навязчивость;
- И - расчетливость;
- И - малодушие;
- К - скрытность;
- Л - болезненная жажда комфорта;
- М - любознательность, авантюризм, жизнелюбие;
- Н - избирательность в сердечных привязанностях, словах и поступках;
- О - принципиальность, консервативность;
- П - целеустремленность, жизнелюбие;
- Р - пунктуальность, благородство;
- С - умение со вкусом одеться и произвести впечатление;
- Т - непостоянство;
- У - гибкость ума, политичность;
- Ф - сила характера, умение убеждать;
- Х - великодушие;
- Ц - оптимизм;
- Ч - отзывчивость;
- Ш - хладнокровие;
- Э - стяжательство;
- Ю - сентиментальность, целеустремленность;
- Я - неординарность мышления, мечтательность;
- Ы - правдолюбие;
- Ь - неуверенность.

Сопоставив все букви інтересуючого нас імени, ми можемо зробити висновки про його володаря. – пише Гороскоп.Ру. Учтем, що домінуючі якості характеру людини заключені в перших буквах імени, отчества, фамилии, інші букви імени лише доповнюють або пом'якшують їх. Порахуйте повторюючіся гласні і приголосні – вони будуть визначальними в прочтенні характеру.

ГЕОМЕТРІЯ ПРИСТРАСТІ

Цей тест допоможе швидко дізнатися, які вимоги ваш обранець або обраниця пред'являють до кохання. Намалюйте на папері шість вміщених у тексті фігур і запропонуйте коханому або коханій швидко вибрати одну з них. Фігури розкажуть, з ким ви маєте справу.

Квадрат. Для людей цього типу фізична близькість відіграє у житті дещо другорядну роль. На першому місці у них перебуває розум, який контролює всі емоції. Головна передумова інтимних стосунків – наявність спільних інтересів.

Коло. Ті, кому ця фігура здалась найбільш симпатичною, не визнають табу у коханні. Це люди без комплексів. І він, і вона перебувають у постійному пошуку, аж поки не знайдуть "свою половину". Для них важлива насамперед інтимна близькість. Духовна – на другому плані.

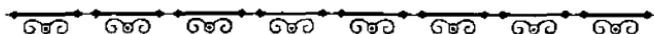
Ромб. Ті, хто обрали його, мають багату еротичну фантазію, котру, за їх думкою, повинен реалізувати у житті їх партнер. Легко розчаровуються. Можуть бути пристрасними. Вони шукають такого партнера, який зміг би бути щоразу трохи іншим і цим зміг прив'язати їх до себе.

Прямокутник. Цю фігуру обирають люди, які шукають упевненості і захищеності. Як чоловік, так і жінка, надають величезного значення вірності. Вони ніколи не поставлять під загрозу свої стосунки з партнером заради легкого флірту.

Трикутник (вершиною догори). Жінка цього типу вже тільки за рахунок манери зодягатися привертає до себе увагу. До інтимних стосунків дуже вимоглива, перевагу віддає чуттєвим і ніжним партнерам. Чоловік має невгамовну жагу самоутвердження.

Трикутник (вершиною вниз). Вона, щоб досягти відповідного любовного настрою, потребує зовнішніх декорацій – романтичної музики, приглушеного світла або свічок, а також ніжної прелюдії ласки. Він: віддає перевагу типу жінки, який асоціюється у нього з материнською турботою, прагне і шукає дуже ласкавого до себе ставлення.

3. ЕМОЦІЙНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ

Емоційність вузівського навчального процесу визначається не тільки змістом навчання і методами викладу даного змісту. Вона багато в чому залежить і від того, як викладач уміє керувати емоційним станом аудиторії, розуміти його, "вживатись" у нього. Особливо це стосується колективних почуттів студентів під час лекції чи семінарських занять.

Про наявність колективних переживань студентів (зрозуміло, цим не виключається індивідуальна своєрідність емоційних відгуків) варто говорити, оскільки під час заняття вони перебувають у єдиному полі духовного та емоційного спілкування. Сумісна пізнавальна діяльність, взаємодія викладача із студентами породжує групові переживання.

Але найвагоміший внесок у колективні почуття аудиторії, у їх генезис і розвиток робить сам викладач. Адже, говорячи мовою соціальної психології, викладач постає перед аудиторією в ролі лідера. Думки й почуття лідера, його керівні дії група, як правило, сприймає з великою готовністю. В зв'язку з цим постає питання про форми керування викладачем колективними почуттями студентів і можливість включення почуттів самого викладача в цілісну структуру емоційності аудиторії.

Проте ще й досі серед частини вузівських викладачів поширена думка, що емоційність -- це некероване явище, що виникає вона стихійно як результат дії інтуїції та натхнення і, отже, якимось свідомо спрямувати потік колективних емоцій практично неможливо. У безпідставності такого песимістичного твердження можна впевнитися, коли провести цілеспрямовані спостереження занять кращих викладачів, проаналізувати теоретичні і методичні аспекти психології та педагогіки почуттів. Дослідний матеріал дає змогу також конкретно виділити дві основні форми керування колективними почуттями: оперативну й упреджуючу (превентивну).

Оперативна форма керування емоційністю студентів диктується, підказується актуальними лекційними чи семінарськими ситуаціями. Викладач повинен уміти швидко оцінювати наявний емоційний стан аудиторії і, якщо він неадекватний, знайти і застосувати прийоми оптимізації його. Оперативна форма регулювання колективних почуттів спирається на реальний зворотний зв'язок: аудиторія – викладач. Маючи перед собою конкретну аудиторію, викладач не тільки впливає на неї, а й водночас і безперервно дістає інформацію про реакції студентів на свої емоціогенні дії, тобто дії, що викликають певні почуття. Можливість розпізнавання, діагностики наявних актуальних почуттів дуже широка, оскільки в слухачів "немає враження без вираження" (Г. Песталоцці).

Оперативне керування колективними почуттями означає, що викладач може як підвищувати, так і знижувати рівень емоційності студентів на певному етапі заняття. Справді, помітивши, що емоційний відгук набув надмірності (а це призводить до викривленого сприймання дальшої інформації), викладач намагається дещо знизити занадто високий рівень емоційності. Особливо це треба робити тоді, коли помітна реакція афекту, тобто бурхливого емоційного спалаху. У таких випадках деякі викладачі навіть роблять незначні відступи, короткі відхилення від теми і цим самим добиваються бажаного рівня емоційності.

Оперативна регуляція спрямовується і на підвищення синхронності емоційного відгуку аудиторії. Викладачеві завжди доводиться рахуватись з індивідуальними особливостями в перебігу емоційності студентів. Адже деякі студенти виявляють велику плинність переживань, інші, навпаки, – в'язкість, застійність, що спричиняє розбіжність з колективними почуттями аудиторії. Тому викладач, як правило, орієнтується на середнього студента, намагаючись не форсувати і не сповільнювати виклад змісту. Розрахування "допусків" – індивідуальних особливостей при керуванні колективними почуттями – неодмінна умова того, щоб створити синхронність емоційного відгуку студентів.

При упереджувачій формі керування колективними почуттями викладач заздалегідь передбачає можливості негативних або ослаблення позитивних почуттів і планує відповідні "аварійні" засоби стимуляції їх. Так, щоб зробити колективні почуття оптимальними на всіх етапах заняття, викладач враховує, зокрема, ту їх особливість, що емоційність може поширитися з попереднього етапу заняття на наступний. Тому, наприклад, знаючи, що в змісті лекції протягом тривалого часу буде складний теоретичний матеріал, він зробить попередню емоційну розрядку. Або на етапі викладу складного теоретичного матеріалу викладач може запланувати цікаві вставки і таким способом скоректувати наступну емоційну реакцію.

Але може статися так, що під час заняття викладач помітить, що почуття студентської аудиторії "вийшли" з-під його контролю. В такому випадку важливо не розгубитися й виправити упущене в керуванні емоційністю навіть ціною втрати темпу заняття. Саме вміння своєчасно ліквідувати помилки в керуванні емоційністю аудиторії характеризує роботу кращих вузівських викладачів.

Готуючись до зустрічі з аудиторією, викладач повинен заздалегідь відібрати ті елементи, які могли б викликати колективні почуття слухачів. Образно кажучи, викладач двічі викликає колективні почуття студентської аудиторії: спочатку в уявному плані при підготовці заняття, а потім уже реально при проведенні цього заняття в аудиторії. Ще на докомунікативній фазі він повинен знати і "відчувати" аудиторію, передбачати її емоційні реакції.

Створення оптимальної емоційності заняття часто натрапляє на таку перешкоду, як емоційна адаптація. Суть її полягає в тому, що колективні почуття студентів досягають певного рівня, після якого зростання їх інтенсивності сповільнюється. Борючись з адаптацією, викладач може застосувати додаткові засоби емоційного стимулювання. Якщо ж це в даний момент не виявляється можливим, то він мусить з максимальною користю використати наявний емоційний мінімум.

Але в деяких випадках опора викладача на "те, що є", на "стихийну", "непланову" емоційність свідчить про його слабку професійну кваліфікацію. В його так званих "емоціоналізованих" діях і словах при цьому виявляються не цілеспрямовані пошуки найефективніших шляхів формування колективних почуттів, а невпевненість у керуванні емоційністю аудиторії. Сумніваючись у правильності обраних прийомів, викладач не доводить до кінця формування колективних почуттів потрібної кондиції і спиняється на попередньому шаблі. Психологічно обгрунтований вибір засобів регулювання колективних почуттів підміняється квапливою пробою різних (інколи взаємопослаблюючих і несумісних) спонукальних впливів.

Керування колективними почуттями студентів неодмінно пов'язане з емоційністю самого викладача. Включаючись у ході заняття в загальну емоційність аудиторії, почуття викладача, як лідера даної соціальної групи, здатні виконувати регулятивну, керівну функцію в сфері зазначеної емоційності. Включеність почуттів лектора в емоційні стани аудиторії зумовлюється типом емоційного реагування самого лектора, вона існує приблизно в двох основних варіантах.

У першому випадку спостерігається відкрита емоційна взаємодія студентів і викладача. Для того щоб бути "зрозумілішим" аудиторії і швидше встановити з нею бажаний емоційний контакт, лектор сам у першу чергу виявляє свої почуття. Виразні ознаки справді переживаних ним почуттів позитивно впливають на студентів. Адже досвідчена аудиторія добре розуміється на експресії почуттів, "читає" її і тому відповідно починає втрачати власну емоційну "загерметизованість". Природність, невимушеність, яскравість виразу почуттів викладачем приваблює аудиторію, спонукає її теж до подібної відвертості і вияву своїх переживань.

Від взаємної констатації почуттів викладач і аудиторія легше і швидше переходять до співпереживання, емоційної синхронності. Студенти, спостерігаючи за почуттями викладача, схильні їх наслідувати, заражатися ними (якщо, звичайно, вони не фальшиві).

Другий тип емоційності викладача і впливу його на колективні почуття студентів більш прихований, імпліцитний, а тому дещо ускладнений. Як відомо, є багато викладачів, які хоч і переживають під час заняття певні почуття, але зовнішній вираз цих почуттів надто скупий.

Проте зовнішня стриманість, скупість експресії почуттів не означає, що викладач не включається в емоційні стани аудиторії і не коригує їх. Невипадково відомий англійський психолог О. Бен стверджував, що виявлення оратором своїх почуттів є могутнім засобом захоплювати інших, але вигляд того, як оратор стримує свої почуття, швидше запало аудиторію.

Отже, існують два типи емоційності викладачів і відповідно два стилі включеності даної емоційності в цілісну структуру колективних почуттів аудиторії. Перший стиль умовно можна назвати експансивним, другий – діловим. При зовнішній несхожості, навіть деякій протилежності зазначених типів емоційності аудиторії вони мають спільну ознаку – організуючий вплив на колективні почуття слухачів.

Ретельна діагностика й осмислення колективних почуттів студентів, кваліфіковане і методично виправдане використання різноманітних форм керування ними, умілий самоконтроль за власними почуттями – все це гарантує створення незалежного емоційного ефекту вузівського заняття. Тому можна вважати, що керування колективними почуттями студентів і власною емоційністю є прямим обов'язком викладача. У той же час воно є і своєрідним виміром якості, майстерності викладацької роботи.

Отже, розгляд питань емоціоналізації вузівського навчального процесу дає змогу констатувати провідну роль навчання в розвитку почуттів студентів.

[Поплужний В.Л. Емоційне виховання студентів. – К.: Вища школа, 1978. – С. 53-64].

* * *

Розбудова демократичної України вимагає нового філософсько-дидактичного осмислення проблеми **Професіоналізму** вчителя, що ґрунтується на інтелектуальних, морально-духовних засадах творчої особистості – "чистої серцем" (Біблія).

Поет-академік М.Т. Рильський писав:

"...бо з чистоти родилась наша пісня,
бо з чистоти родилось наше слово,
бо сам Шевченко виник з чистоти."

Національне виховання, реформована освіта України на порозі ХХІ ст. мусять викликати ті емоції, які піднесуть красу й вірність, цінність життя, зміцнять Любов і прихильність до людей – творців прекрасного, бо тільки мистецтво дає змогу заглянути в чужу живу душу.

пережити її горе, її радощі, мистецтво викликає в нас інтерес, зацікавлення до інших людей і їх духовного життя" (Див.: Русова С. Вибрані педагогічні твори. – К., 1996. – С. 147). Наш час – час глибокого осмислення життя, творчості, вибору шляху на роздоріжжі. Який "шлях широкий" обере кожна особистість – таким буде її майбутнє. Помолимося разом, аби ми не були "без'язикими рабами", – "правнуками поганими", аби відродилася слава України!

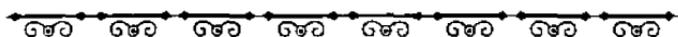
Ридаю,
молю, ридаючи: пошли,
подай душі убогій силу,
щоб огненно заговорила,
щоб слово пламенем взялось,
щоб людям серце розтопило.
І на Україні понеслось,
і на Україні святилось
те слово, Божеє кадило,
кадило істини. Амінь.

(Т.Г. Шевченко)

*Досвід релігійного
виховання у школі*

1. ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

Головне призначення наукового світогляду – відповіді на запитання: "Яким є світ?", а релігійного – "Як жити у світі?".

"Закон Божий до школи, безумовно, не повернеться, а ось знати міфологію, історію релігії, мати хоча б елементарне уявлення про Біблію, Коран людині освіченій просто необхідно".

Дуже розумно, на наш погляд, ця тема висвітлюється в оповіданні Леоніда Жуховицького "Молитва атеїста": "Будь-який атеїст знає, що від молитов користі ніякої. Ніхто їх не чує ні на небі, ні на Землі.

Я атеїст, сповнений здорового глузду. Але саме здоровий глузд змушує замислитися: чому ж все-таки стільки віків мільйони людей моляться й моляться? Народ же хто завгодно, тільки не дурень. Не будь у молитвах хоча б найменшого сенсу, не натрудували б коліна, не били б поклонів, не шепотіли б покайні слова чи прохання.

Моляться – значить для чогось це потрібно. Мені здається ось для чого.

Молитва – це робота людини над власною душею. І чим частіше людина молиться, тим душа її чистіша, спокійніша й здоровіша. Бо кожний свій значний крок людина виносить на вищий суд – якщо не Бога, так власної совісті.

Молячись, людина очищає душу від бруду, що накопичився. – Хіба це погано? Зуби ж чистити не лінуємося.

Безумовно, у різних людей і молитви різні. Хтось просить у Всевишнього влади чи грошей, хтось вимагає кари тому, хто образив, або біди супернику. Але й така молитва, якщо вдуматися, не на шкоду: недобра людина покладається на вищу силу, зате сама не вкраде, не донесе і не вб'є".

І якщо для когось шлях до добра проляже завдяки вірі в Бога – що ж в цьому поганого? І коли в Біблійні заповіді – "не вбий", "не вкради", "полюби ближнього свого" повірить молода людина, – що ж в цьому злочинного? Не релігії слід боятися, не ідеї винні, а люди, які їх викривили.

Як же діяти школі і вчителів в сьогоденній ситуації? Дозволимо собі дати вчителям і керівникам шкіл декілька порад:

1. Поважаючи релігійні почуття віруючих учнів та їхніх батьків, поважно ставлячись до релігії і священних книг, школа і вчитель повинні формувати науковий світогляд у своїх вихованців.

2. Учитель має бути людиною високої культури, знати історію, світову літературу, мистецтво і обов'язково Біблію.

3. Визначаючи форми і методи формування світогляду, враховувати вікові та індивідуальні особливості учнів, а також родинно-сімейні обставини виховання.

4. Учитель має зробити все, щоб не допустити виникнення конфлікту, образи чи приниження гідності і почуттів віруючих учнів.

5. Учитель повинен уміти знімати психоемоційні стреси.

6. Учитель має спиратися на принцип релігійного плюралізму і віротерпимості, заснований на тому, що всі люди віруючі: тільки одні вірять, що Бог є, а інші, що його не має. Головне – прищепити дитині доброту і чесність, здатність на благородний вчинок, уміння мислити і відстоювати свої переконання. А віра чи невір'я – цей вибір має бути самоусвідомленим.

Особливої уваги керівників шкіл і вчителів потребує проблема формувань у вихованців шкіл *духовної культури*. Спочатку розглянемо поняття духовності, яке походить від слова "дух". Дух – це внутрішній стан людини (на відміну від фізичного), її моральна сила, душевний стан. У мові й літературі вживають: "У здоровому тілі здоровий дух", "бойовий дух", "піднесення духу", "падати духом" – приходиться у відчай. Відповідно вживається: "духовний світ людини", "духовні інтереси", "духовна спорідненість". Слово "духовність" не пов'язане з віруваннями. Навпаки "духовенство" запозичило терміни "дух", "духовність", "душа".

"Душа" – це внутрішній світ людини, її думки, почуття, настрої, характер. А звідси походять і мовно-літературні терміни: "весело на душі", "у неї добра душа", "любити усією душею", "від усієї душі" – широ, сердечно, від щирого серця. "До душі" ("або не до душі) – комусь або щось подобається чи не подобається. "Відкрити душу" – поділитися з ким-небудь. "Душевна людина", "душевні страждання".

Духовне життя в основному охоплює процеси виховання, освіти, науки, культури, літератури, мистецтва і відображається в поглядах, думках, концепціях, суспільних процесах і явищах, в реалізації духовних потреб та інтересів людини.

Якщо мова йде про *духовну культуру особистості* – то це система інтелектуального, морального, художньо-естетичного та емоційно-чуттєвого розвитку особистості.

Духовна культура особистості складається з таких основних компонентів:

- культура інтелектуальна (знання, мислення, НОП);
- культура моральна (честь, гідність, культура почуттів, статєва культура);
- культура спілкування (комунікативні здібності, духовні запити, культура мови);
- національна культура та національна самосвідомість;
- художньо-естетична культура;
- християнська морально-етична культура, релігійні заповіді і традиції;

- родинно-побутова культура;
- політична, правова, екологічна культура особистості.

Таким чином, погодитись з тим, що поняття духовності і духовної культури є здобутком лише релігійної морально-етичної культури і релігійних вірувань аж ніяк не можна. Духовність і духовна культура особистості – це формування її свідомості, світогляду, включення в економічне, політичне й культурне життя народу; уклад життя сім'ї, народу, нації. Формування духовної культури особистості є одним із найважливіших завдань загальноосвітньої, професійної і вищої школи.

[Рідна школа, 1999. - № 7-8. – С. 26-28].

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ ГОМІЛЕТИКИ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ІВАНА ОГІЄНКА (МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА)

"Служити народові – то служити Богові" (Іван Огієнко)

*Ніщо не може бути без Бога,
як без води й роси рослина, –
Бо замість Божого Чертога
Збудує пекло всім людина!..*

(Іван Огієнко)

Невичерпною скарбницею духовно-морального досвіду українського народу є духовний материк церковно-богословської, науково-релігійної спадщини Івана Огієнка (митрополита Іларіона), визначного оборонця православної віри і Церкви, подвижника української культури, титана думки й майстра слова, який був удостоєний звання Великого Митрополита.

"Прийнявши ім'я свого великого попередника з передстолиць, митрополит Канадський, Іларіон, вславився великою вченістю і безмежною відданістю українській церкві, як вірний син її. Із-під його пера вийшло величезне число книжок богословського і наукового характеру, а вінком його праці був переклад священної книги Біблії з давньоєврейської і грецької мов на українську мову (1921-1955 рр.), чим він вповні заслужив назву "Великий Митрополит" (Герус С. Ранні намагання української церкви до незалежності. – Роль великих митрополитів: Іларіона I й Іларіона II).

Митрополит Іларіон усе своє подвижницьке життя втілював на практиці величну ідею служіння своєму народові через служіння Церкві, Богові, тому його ім'я вписане золотими літерами на скрижалях історії України як автора фундаментальних церковно-богословських праць: "Українська церква за час Богдана Хмельницького" (Вінніпег,

1956); "Українська церква за час Руїни" (Вінніпег, 1956); "Хвалимо бога українською мовою" (Вінніпег, 1962); "Бог і світ. Читанка для молоді недільних і українських шкіл та родин" (Вінніпег, 1964); "Релігійність творів Шевченка" (Вінніпег, 1964); "Дохристиянські вірування українського народу. Історично-релігійна монографія" (Вінніпег, 1965) тощо.

Чільне місце в духовному доробку борця за ідеали українського народу належить його проповідницькій спадщині, яка вміщена, зокрема, в унікальному збірнику "Мої проповіді", виданому в Вінніпегу (Канада) в 1973 р.

Проповіді митрополита Іларіона – це чисте і невичерпне джерело богонатхненних промов, звернених до глибин душі українського народу, до священників як "опікунів народної душі", до сучасників та нащадків. Вони виступають не лише видатною історико-культурною та релігійно-учительською пам'яткою, але й взірцем національно-державницького підходу до важливих, актуальних проблем духовно-морального життя України, нетлінним взірцем гомілетичного таланту автора-патріота, видатного майстра благодатного слова: "Своїм усним і писемним словом – популярним і науковим – він освітлював шлях українському народові у світлі Христових заповітів, бо знав, що тільки в Бозі повнота життя, добробуту і щастя", – писав митрополит Вінніпегу і всієї Канади Андрей. (Див.: Марушевич А.А. Невтомний працівник українського Ренесансу Іван Огієнко. Педагогічний аспект. – К., 1996. – С. 118).

Не може не вражати панорамна широта й глибина наукового, духовного, громадського зацікавлення митрополита Огієнка, який брав активну участь у визвольних змаганнях, будівництві національної державності України, словом і справами своїми прислужився духовному відродженню рідного народу як у самій Україні, так і на чужині.

Чільне місце в духовно-релігійному доробку невтомого працівника українського Ренесансу митрополита Іларіона посідають етико-філософські, релігійно-богословські проблеми добра і зла, сумління, совісті, милосердя, релігійної свідомості, віри тощо. Він стверджував ідеали добра за допомогою сумління, яке є центром внутрішнього морального світу людини, в працях, проповідях: "Сумління", "Живімо з совістю чистою!", "Роботу Господню провадьмо чесно!", "Слово во в'рем'я люте", "Обоження людини" та ін.

Тривожать душу, хвилюють серце дослідника духовної спадщини митрополита Іларіона палкі його слова про совість, яка є від Бога, яка виробляється в людині через довголітнє оточення, від родинного виховання, від освіти, в громаді й державі, але "совість подохла в Советах", де лукавство, лицемірство стали комуністичною мораллю, а це призвело до мільйонів закатованих, замучених людей. До глибин душі й серця проникають полум'яні слова митрополита Іларіона: "Маймо совість!

Цебто правду Божу в собі. Совість – головна ознака християнської культури". (Митрополит Іларіон. Мої проповіді. – Вінніпег, 1973. – С. 13).

Неспокійним, часом трагічним було духовне життя українців, зокрема православних, на Холмщині й Підляшші, де тривалий час ревно трудився митрополит Іларіон, словом своїм підносив ідеї братерської згоди, широкій любові, взаємного сусідського розуміння між українською громадою та польським римокатолицьким духовенством. На цій "упослідженій та забутій" землі, за словом митрополита, мають запанувати мир, духовна злагода, він закликав усіх "працювати в своєму Винограднику", просив європейську та світову громадськість "витерти вікові рясні сльози" православних в ім'я Господа Бога.

Надзвичайно вагоме культурно-просвітницьке та духовно-релігійне значення мають проповіді митрополита Іларіона "Ідеологія української церкви", "Іван Хреститель", "Поєднання церков", "Підвалини й істота нашої церкви", "Нема пророка в Отчизні своїй", "Канони святі й непорушні" тощо, в яких автор аргументовано й послідовно викладає підвалини православної Церкви – Церкви Апостольської і Первозванної, автокефальної, незалежної від світської влади, церкви національної, народної, високоосвіченої, яка створила культуру своєму народові. Митрополит Іларіон палко відстоює високе правне становище українського духівництва, яке завжди посідало привілейоване положення в українському суспільстві як його освічений стан, як будівничий клас Держави, як національне, авторитетне, народне явище в духовному житті українського суспільства.

Золоту сторінку вписав митрополит Іларіон в нетлінну духовну скарбницю українського народу проповідями національно-культурного спрямування, в яких він поставив масштабні проблеми формування національної свідомості та самовідомості українського народу, виховання високого патріотизму через шанування рідної мови, рідних звичаїв, своєї Віри й Церкви, через щире любов до народу, до землі, пісні, одержі тощо.

Яскраво полемічно й палко засуджує він зрадників рідного народу як "пропаших одщепенців", "перекидьків", "нешчасливих людей", стверджуючи приклад Христа, який заповідав: "Я не руйнувати Закона прийшов, а доповнити" (Матв., 5. 17).

Творення української культури митрополит Іларіон вважав "найпершою основою народу", бо вона творить "правдиву національну еліту – духовно міцну, етично здорову, в житті витривалу й національно карну".

На думку духовного велета українського народу, необхідно ревно плекати науку, сприяти виданню наукових журналів, належно шанувати вчених, бо "учений – це та з ласки Божої вибрана людина, що віддано покохала науку над усе, що саможертвенно виріклася цього світніх принад для добра своєї науки".

Великого значення надавав митрополит Іларіон високій ролі духовенства у збереженні й розвитку рідної мови, бо "віра й мова найміцніше зв'язані з собою й разом творять головну ознаку народності", вони – "спільний дуалістичний вияв однієї національної душі, тому Церква мусить стати найміцнішою твердиною плекання рідної мови", – стверджував патріот-митрополит. Більше того, він вважав, що без рідної мови нема Церкви.

Не втратили свого значення до наших днів глибокі роздуми митрополита Іларіона про гомілетичну культуру священників (проповідь "Духовенство й рідна мова"): священник у всіх народів говорить тільки доброю літературною мовою, стаючи взірцем і школою літературної мови прихожан, бо "проповідь соборною мовою зашіплює народів глибоке почуття всенациональної єдності, підносить йому духа й гарантує його до витривалості".

Митрополит рішуче повстає проти мовного винародовлення, такого шкідливого для Церкви, щоб запобігти національній катастрофі.

Талант красномовця, майстра гомілетичної проповіді виявився в діалектичній, органічній єдності змісту й форми його проповідницької спадщини. Митрополит Іларіон постійно дбав про високий богонатхненний потенціал своїх промов, постійно акцентуючи увагу на прищепленні любові молоді до рідної мови (проповіді "Родина найперше навчає української мови", "Служімо українському народові найперше", "Родина – це домашня церква" тощо).

У цілому проповіді митрополита відзначаються могутнім теоцентризмом, поєднанням із яскраво вираженим антропоцентризмом, геніальною простотою вираження думки при глибині змісту, етико-естетичною образністю, богонатхненністю слова, афористичністю фрази: "Не роби брату своєму, чого не хочеш собі", "Вартніша проста людина з розвиненою совістю, аніж інтелігент без совісті", "Бог – це совість у людині", "Совість – сторож поступив людини", "Не спокушайте сумління інших", "Зрозуміти – то простити" тощо.

У служінні рідному народові митрополит Іларіон вважав вищу мету людського життя: "Хто любить свій народ, той йому щиро служить", – постійно твердив він.

Проповіді митрополита будять думку й совість, активно формують щирю любов до Бога, до України, спонукають творити добро в ім'я народу, а тому є живодайним джерелом гомілетичної довершеності до наших днів.

Звитяжний лицар слова й духу, пророк українського народу митрополит Іларіон надихає своїх нащадків до жертвовного служіння Богу й Україні: "Наймиліша жертва для Господа – то служба ближньому, служба й усім ближнім – народові. Це те найбільше, чого вимагає від нас Господь і що ми можемо й мусимо йому віддавати".

Гомілетична спадщина українського Златоуста надихає нові й нові покоління патріотів України благодатним словом служити істині, добру, красі.

І.А. Зязюн, Г.М. Сагач

"ФІЛОСОФІЯ СЕРЦЯ" В ХРИСТИЯНСЬКОМУ ВІРОВЧЕННІ Г.С. СКОВОРОДИ І П.Д. ЮРКЕВИЧА

*"Особливо у дні тяжкі ми повинні
творити молитву серця
про прекрасне" (М.Реріх)*

Двохтисячолітній ювілей Різдва Христового засвідчує наявність у християнському віровченні таких загальнолюдських цінностей, які не підвладні часові в контексті існування людини і людських суспільств. Відійшли в небуття численні людські цивілізації. Змінилися держави і суспільства з їх незліченною кількістю вождів та інших елітаріїв "владу имущих". За них людство забуло, або відроджує в пам'яті архівними свідченнями чи археологічними розкопками, щоб знову за них забути і знову, про необхідності, відродити їх у пам'яті. Забувається, як правило, те, що не є життєвою необхідністю, не торкається істинності людського буття. Стосується це передусім тих ідей, що забезпечували життєвість людського духу, людської свідомості у буденності фізичного виживання. Але є ідеї і запрограмовані в них істини які вічні у цілепокладанні людської життєвості. До них належать істини християнського віровчення, якими людство жило, живе і житиме. З їхнім пізнанням і особистісним уособленням відроджується духовність кожної людської індивідуальності, вбираючи в себе всі добротності, поза якими мир у людській душі, у державі, між державами, у світі в цілому унеможливується. Спробуємо пізнати деякі християнські утаємниченості розумом, почуттями і волею двох ушавлених українських філософів-добротворців Г.С.Сковороди і П.Д. Юркевича.

Г.С. Сковорода (1732-1794 рр.) ввійшов у світову культуру як непересічна постать своєю незвичною життєвою поведінкою, безкомпромісною натурою, всепроникним філософським мисленням. Його вчення про три світи – великий (макрокосм), малий (мікрокосм) і символічний (біблія), а також про видиму і невидиму природу сягають зв'язків з філософами Давньої Греції (Піфагор, Демокріт, Епікур, Платон) і мають неповторність, властиву лише Сковороді. Зокрема, виділивши в окремий світ біблію, філософ вбачав у ній певну сукупність символів, призначених винятково для пізнання невидимої природи, або начала (бога).

Філософські твори Сковороди насичені діалогічністю і проникливим відображенням боротьби добра і зла, радості і смутку, краси і потворності. Годі шукати у його творах логічних, гносеологічних чи натурфілософських зосереджень. Його теоретичні набутки – у філософії людини. Усю свою увагу дослідника і оповідача він спрямовував на досягнення людиною щастя передусім у "сродній праці". Тому найголовніші його філософські ідеї торкаються сфери етики. Звичайно ж, не обминаються ним і традиційні філософські проблеми як онтологічного, так і гносеологічного спрямування. Однак підпорядковуються вони наскрізно питанням етичним. Як проникливий поет-психолог з філософським обдаруванням і вишколом, він прагне збагнути світ людської душі, осягнути умови здобування людиною щастя і вольностей.

Своєрідність підходу Сковороди до основнішої з категорій естетики – прекрасного полагає в тому, що воно виявляється в почуттях людини позитивного спрямування лише завдячуючи тому етичному ідеалові, який опромінює всі людські уподобання і прагнення, потреби і інтереси. Досягається почуття прекрасного важкими зусиллями. У важкодоступності й полягає його суттєвість і значущість. "Природа прекрасного така, що чим більш на шляху до нього зустрічається перешкод, тим більш до нього тягне, на зразок того найблагороднішого найтвердішого металу, який чим більше третється об землю, накладену на нього, тим прекрасніше виблискує" (Сковорода Г. Повне зібрання творів: В 2-х т. – Т. 2. – К., 1973. – С. 332).

Найвагомішим виявом прекрасного Сковорода вважає добро. Краєса й добро властиві кожній людині від природи і є найдоступнішими, як вода і повітря. І якщо вони не спотворені антигуманними ідеалами, то досягаються людиною повсякчас, особливо в умовах "сродних" нахилів, прагнень, уподобань. Незграбними і комічними є потуги намагань всупереч природним нахилам. Смішним є вовк, що взявся грати на сопілці, учень, у якого немає природних здібностей до навчання. "Несродное деланіє" робить людину смішною, а її діяльність – шкідливою для суспільства.

"Принцип сродності" Г.С. Сковороди ґрунтується на "подвійності" природи людини, зумовлюється духовним началом. "Если строишь дом, – пише він, – строй для обеих существа твоего частей – души и тела. Если украшаешь и одеваешь тело, не забывай и сердца. Два хлеба, два дома и две одежды, два рода всего есть, всего есть двое, затем что есть два человека в человеке одном и два отца – небесный и земный, и два миры – первородный и временный, и две природы – божественная и телесная, во всем на все..." (Сковорода Григорій. Твори в двох томах. – К., 1961. Т.1.- С.243).

У центрі філософствування Сковороди – духовна сутність людини, яка аналізується не системою понять "людина – суспільство" і навіть

не "людина - матеріальна природа", а в системі понять "дух людини - бог". Доля людини, її характер та уподобання залежать від невидимого, але цілком означеного закону - бога-природи, який зберігає якісну визначеність і постійність. У кожній людині є розумна необхідність, яка від народження виявляється в певних духовних потенціях, закладених самою природою. Виявляється духовність думками, почуттями, ставленнями, діяльністю. Оскільки дух пов'язаний з волею, яка може бути доброю і злою, то він також визначається злими та добрими думками, почуттями і діями, які знаходяться в постійній боротьбі. "Душа есть ... движимость непрерывная. Крыла ея есть мысли, мнения, советы; она или желает чего, или убегает от чего; желая любит, убягая боится. Если не знает, чего желать, а чего убегать, тогда недоумет, сомневается, мучится, сюда и туда наш шарик качается, метется и вертится, как магнитная стрела, доколь не устремит взор свой в дражайшую точку холдного севера" (Там само. - Т.1. - С.248).

Перебування душі в рівновазі (автаркія) є важливішим з чинників людського благополуччя, осередченням життя, щастям. Здобувається автаркія в постійному ціле-покладанні опанування духу і обмеження плоті. Наслідуючи епікурівське визначення філософії як науки про людське щастя, вбираючи подібні думки Сократа, Горация, Сенеки і використовуючи їх у філософському мудрствуванні, Сковорода сам намагається і людей закликає перемагати у собі згубні пристрасті, приборкувати інстинкти злої волі та ставати на шлях добра як важливішої істини людського буття. Добро поєднує природні здібності і загальні інтереси. "Щаслив тот, кто сопряг сродную себе частную должность с общею. Сия есть истинна жизнь". (Там само. - Т.2. - С.128).

Жити людині у щасті, за Сковородою, є законом природи. Уможливлення та необхідність такого життя спирається на своєрідність духовної організації людини, на її "вічну" й "незмінну" природу. Тому пізнання людського серця та наповнення його людяністю як основою "сродності" є, на його думку, єдиним шляхом до загального істинного щастя. Будучи людиною освіченою, володіючи досконало латинською, грецькою, німецькою, єврейською мовами, Сковорода не міг обійти увагою одну з важливих особливостей біблійної антропології. Вона зводилася до того, що у з'ясуванні людської природи Біблія віддає перевагу "серцю", а не голові, людському почуттю, вірі, а не раціоналізму. Поділяючи погляди філософів александрійської школи, зокрема Климента і Оригена, щодо неможливості осягнути Святе Писання буквально його тлумаченням, український філософ вдався, як і його вчителі, до алегорій.

Символи, образи, алегорії Біблії набувають у Сковороди значень засобів пізнання. Вони немов би прилучають, втаємничують непосвячених до пізнання блаженної натури. Символи, крім того, уможли-

люють спілкування посвічених, тобто виконують комунікативну, єднальну функцію. Спілкування це завжди осягається "радістю серця" і спонукає душу до автаркії. Підраховано, що у Старому Завіті "серце" згадується 851 раз. Йдеться передусім про те, що у своїй сотвореності, речовинності, тілесності людина протилежна несотворенності бога як духовному, наматеріальному, споконвічному. Якщо тіло людини, її плоть – це минуше, тлінне, тимчасове, то її душа, її внутрішній світ, її "серце" нетлінні і вічні і мають ту саму природу, що й бог, тому людина водночас є богорівною. Дякуючи цьому самопізнання в гносеологічній площині стає джерелом богопізнання (Философская энциклопедия. Т.5. – С.355). Для щастя людина повинна довідатися, в чому полягає її "самая нужнейшая надобность и что такое есть предел, черта и край всех на всех желаний и намерений, дабы все свои дела приводит к сему главнейшему и надежнейшему пункту..." (Сковорода Григорій. Твори в двох томах. К. – 1961. Т.1. – С.223).

Цікаво простежити практичну реалізацію філософської "ідеї серця" Г.С.Сковороди у творчому доробку П.Д.Юркевича (1826-1874), філософа і педагога, оригінального на теренах гуманізації людської особистості засобами освіти і виховання. Народився на Полтавщині. Вищу освіту отримав у Київській духовній академії, обійнявши в ній посаду професора філософії і німецької мови. Перший завідувач кафедрою філософії Московського університету (1861 р.).

Учні й послідовники Юркевича відзначали його прихильність до педагогіки, зачарованість у філософському осмисленні освітньо-виховної системи. Це чи не перші оглядини цікавої і вельми важливої для освіти наукової галузі – філософії освіти. Його завжди надихала цілісна філософська ідея осягнення істини у цілепокладаннях її моральних достоїнств.

У перших працях Київського періоду, своєрідних філософських есе "Ідея" (1859), "Серце і його значення в духовному житті людини за вченням слова Божого" (1860) він уподібнює людину з помічником Божим в удосконаленні світу за мірами Істини, Добра та Краси. Світ, на переконання Юркевича, має цінність не лише для розуму людини, але й для її волі і серця. Аналізуючи філософські ідеї Платона, підкреслюючи їх творчу, поетичну спрямованість, він наповнює їх божественним світлом і життям існування людини, здатної творити безсмертне і вічне.

Зауважуючи Платонові за бачення ідеї лише в родових властивостях речі, завдяки чому все індивідуальне, особисте шезає в загальному, Юркевич схиляється до узагальнення, що кожна річ є одкровенням ідеї, тому сутність речі, її ідею слід шукати в її видових особливостях, що не дозволяють їй зникнути в загальному і становлять основу її самотності і досконалості. Особливої довершеності, своєрідної філософської філігранності ця ідея досягла в промові Юркевича на акті Московського університету в 1866 р. під назвою "Розум за вченням Платона і досвід за вченням Канта".

У "Серці..." автор наголосив: щоб світло знань стало життям народу, його духу, воно повинно дійти серця кожної людини – тоді істина стане нашим внутрішнім надбанням. Мислення не вичерпує всієї повноти духовного життя людини. Досконалість розуму ще не свідчить про досконалість людського духу. В оцінці людини не слід обмежуватися вказівкою на її знання істини. Слід звертати увагу на інше: чи хвилює істина людське серце? Розум не створює законів для душі. Вони записані Богом у серці людини. Кожна людина єдина в світі, неповторна. Любов людини до краси й добра робить її вільною, наближає її до свого Творця. Якщо людина творить добро не від серця, а примусово, або ж виконуючи обов'язок, то її вчинки мають не моральну, а лише юридичну цінність. Егоїзм і розрахунок не сумісні з ширим серцем.

Особливої уваги заслуговують праці Юркевича з педагогіки: "Читання про виховання" (1865), "Курс загальної педагогіки з додатками" (1869). Ідеї, у них відбиті, і сьогодні не можуть не хвилювати науковця і практика в галузі освіти та виховання. Педагогічно обгрунтовуючи філософську ідею духовності та уявляючи її як процес становлення та розвитку, постійного самоудосконалення, Юркевич у "Курсі загальної педагогіки..." наголошує: "...Лише істинне пізнання справжньої сутності духу уможливорює правильне виховання, і тільки правильне виховання надає духові можливість виявляти в дійсному житті свою справжню сутність".

У першому розділі підручника осмислюється значення ідеї у моральному благополуччі людини, у піднесенні її до свободи. У другому – загальне вчення про виховання. У третьому – загальна теорія навчання. Філософ-педагог визначає мету виховання як таку, що збігається з метою життя. Усі дискусії про мету життя зводяться до двох думок, одна з яких вбачає цю мету в щасті, інша – у добродеснотах, тобто у внутрішній гідності. У християнському ідеалі ці протилежності врівноважуються, тому що щастя людини, відродженої вищим духом, складається з того, що становить її внутрішню гідність. Розбірливість людини в шляхах до щастя надає внутрішньої самоорганізованості в її прагненні до досконалості. Не лише життя повинне бути гідним нас, стверджує Юркевич, а й ми при цьому повинні мати і постійно виявляти достоїнство: саме тому людський дух серед світу речей шукає опори серед світу ідей.

Починаючи з Платона, зазначає П.Д.Юркевич, педагогіка – наука, якій властива релігійна велич як своєрідна спонука вихователю розмірковувати над причинами добра і зла, застерігати себе від легковажних сподівань побороти в людському серці зло лише силою розуму. Для цього передусім потрібно розвивати почуття як "світло серця". Світ можна збагнути як символ вищого життя лише почуттями, так само як невидиму Душу, як Першотворця. Розум опосередкований "чужою" діяльністю, серце – безпосередніми й несподіваними одкровеннями істини.

Держава так повинна виховувати своїх громадян, щоб вони були джерелом її сили, свободи й розквіту. Вона повинна знаходити опору в мужності й мудрості своїх громадян, а не в насильстві над ними. Тому лише дух людей є метою виховання. Усе інше – лад, політика, держава, церква – є лише засобами правдивого служіння людині, якій прийшов прислужити сам Син Божий.

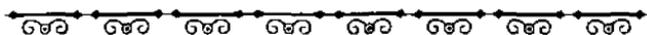
Серед народу має жити і підтримуватись ним думка, що серце кожної людини стає благородним не лише через піст і молитву, а й через знайомство з творчим доробком талановитих людей, зокрема Гомера й Платона. Гуманна освіта досягається поєднанням історичного й раціонально-почуттєвого методів, так само, як і виховання. Історичний підхід не сумісний з таким поглядом на ідеал освіти і виховання, який нехтує духом певної народності і релігії: педагогічна спроба створити людину без індивідуальних характеристик, яка не уособнює в собі ні духу певної народності, ні духу релігії, нагадує спробу садівника виростити яблука, груші й вишні, та ще й "фрукт взагалі".

Ідеал освіти і виховання, дорогий серцю Юркевича, пов'язаний з певними вимогами до вчителя. Як і кожен митець, учитель повинен любити Істину, Добро, Красу... й дітей. Усе мистецтво виховання зосереджується на двох завданнях: поставити учня в інший світ і привести його до такого стану спокою, в якому учень, засвоюючи враження від цього світу, міг би мислити над тим, що відбувається в ньому самому й поза ним. Почуття свободи при цьому повинно переважати. Де дух, там і свобода. Людина вільна, вона мусить жити всередині своїх власних суджень про добро і зло. Безкорисливе щастя вихователя полягає в тому, щоб його діти були досконалими і прекрасними. Виховувати – означає посилювати в душі дитини природне натхнення.

Рабсько-деспотичну рутину життя учитель-вихователь повинен надихати початками вищого життя. Не потреби, що обтяжують життя людини, повинні бути керівними принципами педагогіки. Педагогіка мусить усі сили зосередити на тому, що зумовлює піднесення людини до Істинної Людини. Дітям властивий споглядальний напрямок духу, який засвоює світ не у вузьких межах індивідуального розрахунку, а так, як його засвоюють ангели і вищі уми людства. Діти значно більше, ніж дорослі, захоплюються спогляданням речей і мріями про них. Мрії ж, наголошує Юркевич, є батьківщиною будь-якого сильного мислення і розуміння. Рухлива дитяча уява відтворює всі форми явищ: від листочка на дереві до зоряного неба. Дитина прагне знань, прагне перенести у свою душу всі образи світу, щоб серцем випробувати їх значення. Якщо цей споглядальний напрямок духу не розвинений, то ніякими силами не можна зберегти в людині Людину.

І.А. Зязюн, Г.М. Сагач

2. МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ ВИХОВНИХ ЗАХОДІВ

"ПОДОРОЖ У ПРАВОСЛАВНИЙ ХРАМ" ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ДУХОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Для того, щоб сучасна освіта стала по-справжньому національною, необхідне залучення молодого покоління до скарбниці духовної культури народу. Адже саме народ і Вітчизна дають людині мову, традиції, історичну пам'ять, цілісність у часі. Без цього вона випадає з історичного буття і опиняється в порожньому, "нічийному" часі, незігрітому теплом предків. Неможливо любити Вітчизну, не знаючи, що знаходиться в генетичній пам'яті народу.

Освіті варто повернутися до національних коренів, відродити православну ієрархію духовних цінностей, яка геніально втілена в храмовому образотворчому мистецтві. Нині православний храм – місце національного, духовного, естетичного і патріотичного виховання. Але для того, щоб зрозуміти мову храмового мистецтва, необхідно навчитися "читати" символіку його архітектурних форм, фресок, іконопису.

Національна скарбниця духовної культури зорієнтована на осягнення вічних цінностей, вона осяяна "світлом невечірнім" софійності мистецтва, що простежується в кожній фресці, іконі, в молитовному спрямуванні до неба ліній храмового зодчества. На допомогу вчителеві наводимо матеріали для проведення уроку. "Подорож у православний храм" (для середніх та старших класів).

Мега уроку: допомогти дітям навчитися читати символіку зовнішнього устрою та внутрішнього оздоблення храму, ув'язати її з антропологічними аспектами духовного світу особистості; залучити школярів до духовного осмислення храмового мистецтва, розвинути моральні почуття як рефлексію на спілкування з храмовим простором.

У Давній Русі православний храм був головним просвітницьким і освітянським центром, осередком віри та благочестя. Таким він залишився й донині, береже повноту християнського вчення про світ та духовні закони, які важливо збагнути сучасникам. Патріарх Нікон говорив: "Церква – не стіни камінні, а канони й пастирі духовні".

Слово "храм" має декілька синонімів: "собор", "церква", "каплиця". Проте вони дещо відрізняються за значенням. Соборами називаються такі храми, у яких богослужіння здійснюється духовенством декількох храмів, тобто це соборні храми. Каплиця – це невелика храмова будівля без приміщення для вітара. Кафедральні храми – головні храми міста, монастиря чи великого селища, а також деякі столичні храми, що мають особливе значення.

Розглянемо, які форми має храмова архітектура, що вони символізують. Існують храми кубічної форми (учитель показує ілюстрації таких храмів, наприклад, Благовіщенський Собор у Чернігові, Успенський у Володимир-Волинському, Покрови на Нерлі, храм Христа Спасителя в Москві та інші). Куб – це символ Всесвіту. А є й храми круглої форми, в основі яких – коло – символ вічності, тому що в ньому не має ні початку, ні кінця. Бувають храми подовженої форми. Вони нагадують корабель, який пливе у вічність.

Храми у вигляді восьмикутної зірки знаменують Віфлеємську зірку як дороговказ до спасіння і життя майбутнього. Традиційним для Давньої Русі був хрестобаневий храм. Така форма – символічне нагадування про те, що спасіння християн стало можливим завдяки хресній жертві Спасителя. При цьому вчитель може показати малюнок або слайд собору Святої Софії в Києві. Баня символізує небо, четверик – землю, храм сприймається "небом на землі", символом, що поєднує дві реальності – матеріальну і духовну, "небо" й "землю". Отже, як бачимо, храми можуть багато розповісти нам своїм загальним виглядом. Потрібно тільки навчитися розуміти їх символічну мову, навчитись її "читати". Ми розглянули зовнішні форми храмової архітектури, тобто екстер'єр церковних споруд.

Перейдемо до інтер'єру храму. З середини православний храм поділяється на три частини: притвор, храмовий простір, вівтар. Архітектурна символіка такого поділу інтер'єра розкриває духовні істини. Зокрема, вівтар обов'язково розташовується в східній частині храму, за Старим завітом, саме на Сході знаходилась райська земля – Едем. За євангельськими уявленнями, на Сході відбулось і вознесіння Христа. Якщо Схід – це область світла, "країна живих", місце райського блаженства, то Захід – це вмирання життя, захід сонця, область темряви, скорботи. На Заході, на горі Голгофі Христос прийняв смерть. Тому на західній стороні притвору часто зображуються сцени Страшного Суду, як у Софії Київській. Зображення, розміщені із західного боку, нагадують про гріховність, суєтність, метушливість і спокусливі розваги земного життя.

Простежимо містичний зміст поділу храмового простору. Ми входимо в храм через притвор. Притвор – це не тільки двері, але й невеликий простір між нами та самим храмом. Нині це місце стало прохідним, а в давнину відіграло свою символічну роль. У притворі стояли ті, хто не був охрещений або тимчасово виключений із церковного спілкування за порушення правил християнського життя (З, с. 12).

У православ'ї духовне зростання особистості починається з почуття Слова, з усвідомлення своєї недосконалості, необхідності змінити життя на краще, яке по-справжньому гідне людини. Стоячи в притворі, людина чула богослужіння, котре було для неї повчальним. Вона усвідомлювала, що почати нове життя можна лише пройшовши через певні випробування, через покаєння – "метаною", – що дослівно означає "зміна розуму". Саме для такого осмислення і потрібен притвор, він

був місцем духовної підготовки та усвідомлення необхідності вдосконалення внутрішнього світу. Тому на стінах притвору зображуються сцени Страшного суду (Софія Київська).

У Євангелії сказано – стукайте й вам відчинять. Ми входимо в храм і йдемо, немов по дорозі життя, – через хрещення, покаяння, сповідь і доходимо до найбільш священної його частини – вівтаря. Від нього нас відділяє іконостас. Людський зір сприймає його як перегородку між двома світами; земним та небесним. Проте символічне його значення зовсім інакше.

Іконостас не відділяє нас від вівтаря, а навпаки – поєднує з ним. Він служить своєрідним духовним посібником. Лики святих, яких ми бачимо на іконостасі, доводять нам реальність духовного Шляху, який може й повинен пройти кожен, щоб стати, за словами М.В. Гоголя, громадянином "небесного громадянства".

Як в храмовій архітектурі все гармонійно і логічно впорядковане, так і людині потрібно впорядковувати свій внутрішній світ за принципами гармонії та краси. Крім того, в православному храмі чітко простежується принцип підпорядкування екстер'єру храму його інтер'єру, що є своєрідним втіленням православного розуміння напряму духовного розвитку – від внутрішнього до зовнішнього вдосконалення. В християнстві вважається, що ніякими зовнішніми шляхами й зусиллями не можна досягти досконалого життя ні особистісного, ні суспільного. Тільки відновлюючи істинні цінності всередині себе, людина здатна відродити їх назовні.

Мова архітектури символічно втілює головну мету – закликати до вищих духовних цінностей, залучати до моральних прагнень. У архітектурі храму що думку, зокрема, втілюють кокошники (учитель показує ілюстрацію, наприклад, храму Святої великомучениці Катерини у Федосії). Вони створюють враження, що весь храм ніби огорнутий полум'ям. Воно виривається з вікон і летить угору, до загострених глав. Полум'я символізують і загострені "луковичні" бані. Так храмова архітектура говорить нам, що християнське життя – це горіння серця.

Замислилось, а що символізує свічка? Сяйво свічок у храмі – це образ Небесного світла і знак горіння душ до Бога. Палаючі лампади символізують духовне світло, вони покликані нагадати людині, що храм її душі повинен наповнитися духовним світлом, як церква наповнена світлом лампад. У душі нехай живуть тільки світлі помисли, які осяють людину, не залишаючи місця для похмурих і темних думок. Крім того, свічка також символізує наші покайні почуття, як поетично писав А.М. Майков:

Етих свеч знаменованье
Слышу трепетной душой.
Это – медный грош вдовицы,
Это – лепта бедняка,
Это – может быть убийцы

Покаянная тоска...
Это – светлое мгновенье
В диком мраке и глуши
Память слез, и умиленья
В вечность глянувшей души.

Спробуйте зрозуміти сказані поетом слова.

До цих почуттів спрямовує нас також діалогічне спілкування з іконописом (учитель показує давньоруську ікону, наприклад, ікону Богородиці Володимирської або "Одігітрію"). Як ви думаєте, чому лики на іконах потемніли? Можливо, від нашого невміння зберігати ці пам'ятки старовини, але не тільки. Як писав князь Є.М. Трубецької, лики "...стемніли єдино тому, що вони стали нам далекими: кіптява на них наросла внаслідок нашої неухважності та байдужості" (2, с. 13).

Ми також нагадуємо прокопчені ікони. Мета нашого життя схожа на завдання реставратора: наш темний лик треба очистити від нашарувань і показати світу його споконвічну красу. Ікона закликає до цього й вказує нам шляхи досягнення такої мети. Вона навчає особистість розумно вгамовувати почуття і пристрасті, являє людині той лик, що вказує, яким світлоносним може бути її життя.

На ікону не дивляться, а споглядають у священному благоговінні; Потаємний зміст її краси відкривається лише тим, хто залучається до символічного "читання" цього сакрального мистецтва. Молодь має навчитися сприймати ікону не лише як високоестетичний, довершений витвір, а вміти збагнути її містичну глибину.

У православному храмі всі види образотворчого мистецтва (архітектура, фреска, живопис) спрямовуються до людини і стають своєрідною формою проповіді християнських духовних цінностей. Вони залучають до духовного світу, закликають до внутрішнього очищення особистості.

Для більш детального осмислення цієї теми пропонуємо дидактичні ігри для середнього шкільного віку, а для старших класів – детальне обговорення, дискусію, обмін думками.

Дидактичні ігри

"*Древо життя*" і "*Древо гріха*". Наочним приладдям служать два дерева з картону з прорізами. На "дереві життя" висять червоні плоди. Це чесноти. Учитель запитує: "Які чесноти ви знаєте?", "Як ви думаєте, чому це дерево називається "древом життя"?". А які "дерева" ви ще знаєте? ("*Древо пізнання*"). Назвіть і проаналізуйте позитивні приклади вчинків у вашому житті. Те саме з "древом гріха" (плоди чорного кольору) (1, с.41).

Цю гру можна проводити і за допомогою одного дерева – по один бік – чесноти, по інший – гріхи. Зробити гру рухливою можна, поклавши на стіл "плоди" із зображенням поганих і добрих справ, або запропонувати дітям самим розвісити плоди на дереві.

Для старшокласників пропонується більш глибоке осмислення понять "добročесність" та "гріх". Спочатку можна запропонувати учням прокоментувати фрагмент сонету В.Шекспіра:

Прекрасно было яблоко, что с древа,
Адаму на беду сорвала Ева.

або вірш-загадку:

Змей успел шепнуть жене,
Что познать они вполне
Могут и добро, и зло
Вот уж, вправду, "повезло",
Что растет в Эдеме древо
Плод с него и съела ... (Ева).

Старшокласникам також доцільно запропонувати гру "Реставрація тексту" (за методом Л.В. Сурової). На ватмані великими літерами фломастером пишеться вірш, наприклад, М.Ю. Лермонтова "Молитва", але деякі слова пропущені, потрібно їх "додумати". Разом із учителем, багаторазово повторюючи рядки, учні знаходять потрібне слово й одночасно вивчають вірш напам'ять.

В минуту жизни трудную,
Теснится ли в сердце грусть;
Одну молитву чудную
Твержу я наизусть.
Есть сила благодатная
В созвучьи слов живых,
И дышит непонятная,
Святая прелесть в них.
С души как бремя скатится,
Сомненье далеко –
И верится и плачется,
И так легко, легко...

Групі учнів старшого віку можна запропонувати питання для самостійного опрацювання з подальшим обговоренням.

1. Як ви вважаєте, чи варто говорити про спільність духовних цінностей, коли в нашому суспільстві домінує плюралізм цінностей?
2. Як ви розумієте вислів О.С. Пушкіна "духовной жаждою томим"? Чи знайоме вам це почуття?
3. Прокоментуйте вислів "святиня краси".
4. Спробуйте прокоментувати думку Є.М. Трубецького про те, що "ікона – це більше, ніж мистецтво"?
5. Поясніть своїми словами, як ви розумієте вислів Шопенгауера, що до творів живопису потрібно ставитися як до найвищих осіб?
6. Христос сказав: "Ви – сіль землі". Чи можете ви сказати це про себе? Чому?
7. Як ви розумієте вислови "огрубіле серце", "закритий духовний зір"?

8. Прокоментуйте думку М.В. Гоголя про те, що потрібно "... наскрізь висвітлити людину, у всіх її проявах... пронести всю її природу крізь очисний вогонь".

Відродження національної культури – це не тільки будівництво нових і реставрація існуючих храмів, а насамперед – відновлення всієї цілісності культури, онтологічного її статусу. Саме це завдання належить виконувати нашій освіті. Молодь не повинна опинитись у стані онтологічного "зсуву". Адже, не знаючи сакральних глибин вітчизняної духовної культури, вона звикатиме до усвідомлення своєї нездоланної другосортності й приреченості.

Православне мистецтво є одним із дієвих педагогічних засобів духовного зростання особистості, оскільки поєднує всі сфери духовної культури – гносеологію, онтологію, мистецтво, етику. Вчитель зобов'язаний передати красу та аксіологічну глибину християнського мистецтва своїм учням, допомогти їм знайти духовну опору в традиційних православних цінностях.

Література

1. Афанасьєва С.Ю. Основы христианской культуры. – Калининград: Золотое сечение, 2001. – 149 с.
3. Трубецкой Е.Н. Смысл жизни / Сост. А.П. Полякова, П.П. Апрышко. – М.: Республика, 1994. – 432 с. – (Мыслители XX века).
4. Сурожский Антоний, митрополит. Войду в дом твой. – Санкт-Петербург: Сатис, 1994. – 68 с.

КРУЖОК ПО ХРИСТИАНСКОЙ ЭТИКЕ ДЛЯ ДЕВУШЕК "МАРФА И МАРИЯ"

*Мне хочется жить
Образцово и просто.
Как солнце, как маятник,
Как календарь...*

Марина Цветаева

Цель. Помочь молодым девушкам найти смысл жизни, обрести главные жизненные ценности, стать "верной супругой и добродетельной матерью".

План занятий

Тема 1. 21 сентября – Рождество Пресвятой Богородицы. "Что в имени твоём?"

План

1. Празднество Рождества Богородицы. Мария – значит "Госпожа", "Надежда".

2. Что скрыто в нашем имени?

3. 30 сентября – день памяти Веры, Надежды, Любви и матери их Софии.

4. Притча Нового завета про Марфу и Марию.

Практическая часть. Диспут "Современные ученые и вера в Бога".

Вопрос для размышления (как домашнее задание и подготовка к следующей беседе): герой нашего времени – кто он?

Тема 2. 27 сентября – Воздвижение Креста Господня. О жизни христианской.

План

1. Празднество Воздвижения.

2. Десять заповедей закона Божия.

Практическая часть. Изготовление кормушки для птиц-зимников.

Вопрос для размышления: почему Господь допустил грехопадение первых людей? Почему не возвратил их после грехопадения в прежнее состояние райской жизни?

Тема 3. 9 октября – день Святого Апостола Иоанна Богослова. Человек – венец творения

План

1. Святой Апостол Иоанн Богослов.

2. Беседа о шести днях творения.

Практическая часть. Экскурсия в осенний парк или лес. Красота родной природы. Установление кормушек.

Вопрос для размышления: в чем состояла суть грехопадения Евы?

Тема 4. 14 октября – Покров Матери Божией. Высокое предназначение женщины

План

1. Земная жизнь Богоматери. 14 октября – Покров Пресвятой Богородицы.

2. Жены Мироносицы.

3. Жизненное призвание.

4. Таинство венчания.

Практическая часть (рукоделие). Вышивка венчального плата или просмотр видеофильма "Венчание".

Вопрос для размышления: в чем заключается тайна православных икон?

Тема 5. 4 ноября – праздник Казанской иконы Богородицы. История и значение православных икон

План

1. Что называется святой иконой?

2. Казанская икона Богородицы.

3. Иконы в доме и храме.

Практическая часть. Демонстрация видеофильма "Киевское чудо".

Вопрос для размышления: составить иерархию ценностей современного человека.

Тема 6. 21 ноября – Михайлов день. Заповеди блаженства

План

1. Собор Архистратига Михаила и прочих небесных сил бесплотных.

2. О промысле Божиим.

3. О неосуждении ближнего.

4. О прощении ближнего.

5. О любви к ближнему.

6. Общее правило обращения с ближними.

7. О силе молитвы.

8. О милостыне.

9. О необходимости добрых дел.

Практическая часть. Деловая игра "Анти Корнеги". Сравнить Заповеди блаженства и ценности мирского человека.

Вопрос для размышления: что общего между постом и лечебным голоданием и в чем коренное отличие?

Тема 7. 28 ноября – начало рождественского поста. Христианский пост

План

1. Духовный пост.

2. Физический пост.

Практическая часть. Решение проблемной ситуации.

Вопрос для размышления: почему в старину люди свой дом называли "храмина"?

Тема 8. 4 декабря – введение во храм Пресвятой Богородицы. Все дороги ведут в Храм

План

1. Празднество введения во храм Пресвятой Богородицы.
2. Наружный и внутренний вид православного храма.
3. Как нужно держать себя в храме.
4. О христианском воспитании детей.

Практическая часть. Посещение православного храма.

Вопрос для размышления: верите ли вы в чудеса?

Тема 9. 19 декабря – память святителя Николая Чудотворца. Мир полон чудес

План

1. Житие Святого Николая, архиепископа Мир Ликийских, Чудотворца.

2. О чинах святых.
3. О чудесах.

Практическая часть (рукоделие). Изготовление коробочки для рождественского подарка.

Вопрос для размышления: в чем вы видите смысл жизни человека?

Тема 10. Рождественский пост. Смысл жизни человека

План

1. Назначение человека.
2. О естественном откровении.
3. О сверхъестественном откровении.

Практическая часть. Прослушивание духовной музыки. Просмотр репродукций икон.

Вопрос для размышления: в чем вы видите смысл супружества?

Тема 11. 22 декабря – зачатие праведною Анною Пресвятой Богородицы. Дружба, любовь, супружество

План

1. Благочестивые родители Иоаким и Анна.
2. Дружба.
3. Любовь.
4. Супружество.

Практическая часть. Решение проблемной ситуации.

Вопрос для размышления: как и когда надо отмечать праздник – Новый год?

Тема 12. Новый год

План

1. О начале года.
2. Старый Новый год – прекрасный церковный праздник.
3. Рождественские святки.

Практическая часть. Изготовление рождественского подарка.

Вопрос для размышления: что привело к падению Римской империи?

Тема 13. 7 января – Рождество Христово

План

1. Всеобщее ожидание Спасителя.
2. Величайшее чудо.

Практическая часть. Посещение Тригорского монастыря.

Вопрос для размышления: каково значение события крещения Руси для нашей Родины и для каждого нашего соотечественника?

Тема 14. 19 января – крещение Господне. Крещение Руси

План

1. Крещение Иисуса Христа.
2. Крещение Руси.

Практическая часть. Просмотр видеофильма "Крещение".

Вопрос для размышления: в чем смысл женской красоты?

Тема 15. 25 января – Татьянин день. Христианское понимание женской красоты

План

1. Житие Святой Мученицы Татьяны.
2. Красота внутренняя и внешняя.
3. Соотношение формы и содержания.

Практическая часть. Просмотр слайдов с изображениями женских портретов.

Вопрос для размышления: какую книгу вы обязательно посоветуете прочитать вашей дочери?

Тема 16. 15 февраля – Сретение Господне. Круг вашего чтения

План

1. Празднество Сретения Господня.
2. О личных библиотеках.
3. Книга книг – Библия.

Практическая часть. Ремонт книг.

Вопрос для размышления: как вы понимаете народную поговорку: "Хоть церковь и близко, да ходить слизко, а кабак далеконько, да хожу потихоньку".

Тема 17. Масленица. О вере христианской (начало)

План

1. Праздник "Масленица".
2. Что такое символ веры.
3. Его история.
4. Размышление над символом веры.

Практическая часть: Просмотр фрагментов из первой серии кинофильма "Сибирский цирюльник" и поиск ответа на вопрос: "В чем заключается главная идея фильма?"

Вопрос для размышления: отчего нам трудно бывает простить обиду?

Тема 18. Прощеное воскресенье. О вере христианской (продолжение)

План

1. Прощеное воскресенье. Святые отцы о прощении обид.
2. Размышление над символом веры.

Практическая часть. Просмотр фрагментов из второй серии художественного фильма "Сибирский цирюльник".

Вопрос для размышления: когда наступает согласие между телом и духом?

Тема 19. Начало Великого поста. Три составляющих человека

План

1. Тело.
2. Душа.
3. Дух.

Практическая часть. Прослушивание музыки: современной, "душевной", духовной.

Вопрос для размышления: когда возникает проблема "отцы и дети"?

Тема 20. Вселенская родительская суббота. "Чти отца своего и мать свою"

План

1. Поминальные субботы.
2. О пятой заповеди закона Божия.

Практическая часть. Изготовление подарков для родителей. Вязание варежки на двух спицах или решение проблемной ситуации.

Вопрос для размышления: как уберечься от плотских грехов: чревоугодия и блуда?

Тема 21. Благовещение Пресвятой Богородицы. Женские праздники

План

1. Прекрасный женский праздник – Благовещение.
2. История возникновения праздника 8 марта, его антихристианская суть. Праздник 8 марта и Великий пост.

Практическая часть (рукоделие). Изготовление мягкой игрушки для детей детского дома.

Вопрос для размышления: что значит "жить красиво"?

Тема 22. Великий пост. О пристрастии к богатству

План

1. Закон всевозрастающих потребностей и закон христианской жизни: чем более человек живет по-христиански – тем меньше ему необходимо средств к существованию.
2. Притча о неразумном богаче.

Практическая часть. Деловая игра: "Потребности и богатство".

Вопрос для размышления: для чего Бог попускает страдания?

Тема 23. Великий пост. Болезни и скорби

План

1. Представление девушки о счастливой жизни.
2. О всеведении Божиим. Случай с матерью поэта Рылеева.
3. Посещение Божие. Судьба поэта Козлова.
4. Вольные и невольные скорби.

Практическая часть. Посещение детского дома (с самодельными подарками). Выступление перед детьми с импровизированным концертом.

Домашнее задание. Написать маленькое сочинение на одну из тем: "Доброму человеку что день – то праздник", "Не в силе Бог, а в правде", "Лучше не в обиде быть, нежели в обидчиках".

Тема 24. Великий пост. Три исторических события

План

1. Затмение Солнца во время распятия Христа.
2. Плашаница Иисуса Христа.
3. Появление благодатного огня.

Практическая часть. Просмотр видеофильма "Благодатный огонь".

Домашнее задание. Маленькое сочинение на одну из тем: "Час терпеть, а век жить", "Иному Бог дал, иному показал", "Доброе дело па два века: на тот и на этот".

Тема 25. Великие страницы земной жизни Иисуса Христа

План

1. Воскрешение Лазаря.
2. Торжественный вход Господа в Иерусалим. Вербное воскресенье.

Практическая часть. Изготовление искусственных цветов. Как печь пасху. Украшаем пасхальные яйца.

Домашнее задание. Мини-сочинение на одну из тем: "Одно спасение – пост да молитва", "Оттерпимся – и мы люди будем", "Подумаешь – горе-невзгода, а раздумаешь – воля Господня". Подготовка к таинствам исповеди и причастия.

Тема 26. Страстная седмица

План

1. Понедельник, вторник, среда.
2. Великий четверг.
3. Великая пятница.
4. Великая суббота.

Практическая часть. Посещение Богослужения. Исповедь и причастие.

Домашнее задание. Мини-сочинение на одну из тем: "Пришла беда – не брезгуй ею", "Час терпеть, а век жить".

Тема 27. Пасха – всех праздников праздник, торжество торжеств

План

1. Пасха нового завета.
2. Пасхальное Богослужение.

Практическая часть. Посещение Пасхального Богослужения.

Домашнее задание. Сочинение на тему "Я, слава Богу, православный человек".

Тема 28. Тайна Пресвятой Троицы (План)

1. О пречечном рождении Сына Бога.
2. Вознесение Господне – сороковой день после Пасхи.
3. Праздник пятидесятницы – день Святой Троицы.
4. Икона Андрея Рублева "Троица".

Практическая часть. Просмотр фильма Арсения Тарковского "Андрей Рублев".

Домашнее задание. Сочинение на тему "Стою перед иконой Богоматери..."

Тема 29. Летние праздники и посты

План

1. Празднование Рождества Иоанна Предтечи – 7 июля.
2. Петров пост. День Петра и Павла – 12 июля.
3. Преображение Господне – 19 августа.
4. Успенский пост. Успение Божией Матери – 28 августа.

Практическая часть. Чаепитие.

Краткое содержание беседы по первой теме:

21 сентября – Рождество Пресвятой Богородицы

1. Мир, в котором мы живем, создан удивительно гармонично! Наша планета Земля вращается вокруг звезды Солнце по строго определенному периоду. Потому мы, земляне, особенно жители средней полосы, можем любоваться сменой времен года. Также строго зимние холод и стужа плавно переходят в жаркие летние дни с прелестными цветами и долгожданними плодами; когда рассветное небо гасит звезды, а вечером они зажигаются вновь.

Но вот уже более 1000 лет жизнь нашего народа связана еще с одним периодом – церковным кругом богослужений. Христиане за церковный год переживают вместе с церковью Рождение Богородицы, Рождение Спасителя человечества Иисуса Христа, Его муки на кресте и Его светлое Воскресение. Каждый день в Богослужбном календаре освещен именем Святого. Для наших предков это имело определяющее значение. Так, человек мог не помнить числа, когда появился на свет, но знал, что это случилось, например, на Николая. Каждому крестьянину в прежние времена было известно, что на Георгия нужно впервые после зимы выводить на пастбища домашних животных, а на Зосиму выставлять ульи на летние пасеки.

Церковный устав организовывал весь строй бытия человека и, благодаря этому, жизнь получала благодатное освещение.

Начало церковного года – сентябрь. 21 числа православные христиане празднуют Рождество Божьей Матери – это первый праздник года. Таких больших праздников в году – двенадцать.

В статье "Сентябрь – начало церковного новолетия" Зоя Светова пишет: "Появление Девы Марии исподволь готовилось Божественным Промыслом. Последовательно, в длинной цепи поколений возвышалось благородство, утончались чувства, все духовно совершенней становилась природа, пока, наконец, благословенная чета Иоаким и Анна, явились той благодатной почвой, на которой смог появиться такой чудный росток, как Пресвятая Дева Мария. Родители Пресвятой Богородицы жили в Назарете и были известны своей праведностью. У них не было детей, а у израильтян это считалось позорным, потому что бездетные люди лишались надежды иметь Мессию своим потомком. В один из великих праздников Иоаким пришел со своим соплеменником в Иерусалимский храм, чтобы принести жертву Богу. Но вдруг он почувствовал себя недостойным этого. В глубокой скорби вышел он из храма. Он очень страдал и вопрошал себя и Бога: "Чем я хуже других людей, за что мне такая судьба и такое поношение?" Иоаким молился о чуде, прося Бога, чтобы Он послал ему ребенка. Сорок дней он провел в пустыне, и однажды к нему явился ангел, который сказал: "Бог услышал твою молитву, у твоей жены Ашшы родится дочь и станет вашей общей радостью. В знак верности моих слов иди в Иерусалим. Так, у золотых ворот, ты найдешь свою жену, которой я уже возвестил эту радость". Иоаким послушался ангела, пошел в Иерусалим и встретил там Анну, которая рассказала ему о явлении ангела Божьего: однажды, она, работая в саду, увидела среди ветвей лаврового дерева гнездо едва оперившихся птичек, и вид этого счастливого семейства поверг ее в еще большую скорбь. Она взмолилась: "Все радуются о детях своих, я одна бесчадна, как степь безводная... Господи, Господи! Услышь меня! Я принесу рожденное от меня в дар Тебе, и да благословится в нем Твое милосердие!" Всю душу вложила Анна в свою молитву. Едва она закончила, как предстал перед ней ангел Божий и сказал, что ее молитва услышана, и она родит дочь, которая будет выше всех дочерей земных.

Встретившись в Иерусалимском храме, Иоаким и Анна возблагодарили и Бога и принесли в храм жертву. Когда у них родилась дочь, они дали ей имя Мария, что значит "надежда", "госпожа". Она, действительно, стала самой величественной из всех жен, когда либо живших на земле".

2. **Побеседуем о наших именах.** Что в них сокрыто, кто стоит за ними? Многих родители называли в честь бабушек, дедушек или других родственников, но, прежде всего, имена даны нам в честь святых лю-

дей, называемых угодниками Божиими. Святых страдальцев за веру во Христа было великое множество. До нас дошли сведения об их благочестивой жизни и бесстрашной кончине. В "Житиях Святых", которые имеют большую историю, древние христиане с древних пор тщательно записывали и хранили такие сведения. После прекращения гонений, в третьем веке от Рождества Христова, жития систематизировались. День кончины Святого стал почитаться как день его рождения в новой жизни во Христе.

У каждого из них есть в Церкви особый день празднования, который из года в год повторяется и, падая на определенное число, именуется днем памяти Святого.

Для человека, носящего его имя, это тоже день особый, выделяющийся из прочих, и он получил название "именины", или "день Ангела". В данном случае под Ангелом имеется в виду наш Святой, называемый так за праведную и непорочную жизнь, подобную ангельской. Как узнать день своего Ангела? Для этого надо заглянуть в святцы или месяцеслов, обычно находящийся в церковном календаре. Найдите имя своего Святого и посмотрите число, в которое празднуется его память. Вот и будут ваши именины!

Примечательно, что само имя и его значение бывают говорящими. Имя Татьяна переводится с греческого как учредительница, распорядительница; Наталия – природная, естественная, спокойная; Ирина – мир, спокойствие, тишина...

Как православные христиане празднуют день именин? Ранним утром, до завтрака, они идут к святому причастию, в церковь, ставят свечку у иконы, изображающей их Святого и произносят молитву. После исповеди и причастия возвращаются домой, и только тогда начинается праздник для всей семьи. Тут – именинный пирог, игры, песни, веселые посиделки.

3. "30 сентября Церковь совершает память Святых мучениц: Веры, Надежды, Любви и матери их Софии. В книге "Жития святых" говорится о том, что в царствование императора Адриана жила в Риме вдова, родом итальянка, по имени София, что в переводе означает "премудрость". Будучи христианкой, она дала трем своим дочерям имена, соответствующие трем христианским добродетелям: первую дочь назвала Верою, вторую – Надеждою, а третью – Любовью. Оставшись вдовой после рождения третьей дочери, София продолжала вести благочестивую жизнь и, воспитывая своих дочерей, старалась их приучить проявлять и в жизни те христианские добродетели, имена которых они носили. По мере того, как девочки росли, возрастали в них и добродетели. Они хорошо знали пророческие и апостольские книги, были усердны в молитве и домашних трудах. Слух об их премудрости и красоте распространился по всему Риму. Слуги царя Ад-

риана по его велению отправились в дом к Софии, чтобы привести Веру, Надежду и Любовь к царю. Поняв, с какой целью царь зовет их к себе, благочестивые девушки вместе с матерью обратились к Богу с такой молитвой: "Всесильный Боже, сотвори с нами по Твоей святой воле, не оставь нас, но пошли нам Твою святую помощь, чтобы наше сердце не устрашилось гордого мучителя, чтобы не убоялись мы страшных мучений и не пришли в ужас от смерти; пусть ничто не отторгнет нас от Тебя, Бога нашего". Сотворив молитву, все четверо пошли к царю, известному своей ненавистью к христианам. Когда они подошли к царскому двору, то осенили себя крестным знаменем, говоря: "Помоги нам, Боже Спаситель наш, прославления ради Твоего Святого имени". Увидев царя, они воздали подобающую ему честь, но стояли перед ним без всякой боязни. Видя, их благородные светлые и бесстрашные лица, царь стал спрашивать, какого они рода, как их зовут и какая их вера. София открыто исповедовала свою веру в Иисуса Христа. Она сказала, что и дочерей своих обручила христианской вере.

Царь пытался заставить их поклониться языческим богам, но они отказались. Жестокий царь подверг девочек ужасным истязаниям на глазах у их матери. Мать София внутренне сострадала каждой из дочерей, терзаясь от переносимых ими тяжелых мучений. София три дня просидела у их гроба и – здесь же скончалась".

По статье Зои Световой. "Сентябрь – начало церковного новолетия" // Семья и школа. – № 9. – 1991.

Твердость и непоколебимость страдальцев, которые мужественно шли на смерть за свою веру, сильно действовали на сердца язычников. Нередко сами мучители, видя всепобеждающую безропотность своих жертв, обращались к христианству.

Таким образом, кровь христианских мучеников, была, по выражению Тертулиана, христианского писателя второго века, семенем новых христиан.

4. В Евангелии от Луки можно прочесть притчу о сестрах Марфе и Марии. Приведем краткое ее содержание.

Недалеко от Иерусалима находилось селение, называемое Вифания. В нем жили две сестры – Марфа, Мария, и их брат Лазарь. Все трое очень любили Иисуса и приглашали его к себе.

Однажды Иисус пришел к ним, и Мария сразу присела у ног Учителя, чтобы слушать Его слово. Марфа же заботилась об угощении. Ей не нравилось, что Мария не помогала ей. Поэтому она подошла к Иисусу и сказала: "Господи! Или Тебе нужды нет, что сестра моя одну меня оставила служить? Скажи ей, чтобы помогла мне". Иисус же сказал ей в ответ: "Марфа! Марфа! Ты заботишься и суетишься о многом, а одно только нужно; Мария же избрала благую часть, которая не отнимется у нее".

Так в каждой женщине живут новозаветные Мария с ее высоким стремлением к Божественному слову и Марфа, которая ревностно заботится об устройении дома.

Практическая часть

Информация для диспута: "Современные ученые и вера в Бога"

(На эту тему можно провести сократическую беседу. Методика проведения таких бесед в современной школе описана в книге Л.В. Суровой "Православная школа сегодня").

Множество факторов определяет состояние и развитие современного общества. Одним из столпов, на котором оно стоит – наука. Она, как высший авторитет, освещает и политический строй и социальный порядок.

Вопрос. Какое влияние оказало развитие науки (в частности ньютоновская механическая картина мира) на представление о политическом строе, обществе, хозяйстве?

Подсказка. Лейбниц писал: "Процессы в теле человека и каждого живого существа являются такими же механическими, как и процессы в часах".

Ответ. Мир, сотворенный Богом как Храм, для современного человека может стать фабрикой – системой машин, а сам человек – винтиком этой системы.

Вопрос. Возможен ли перенос биологических понятий (в частности эволюционная теория Дарвина) в общество людей?

Подсказка. Чарльз Дарвин (1809-1882) – английский естествоиспытатель, основоположник дарвинизма, о котором атеисты говорят и пишут как о материалисте, своим эволюционным учением якобы опровергшим христианское учение о сотворении человека Богом. В письме к Фордайсу Чарльз Дарвин утверждает: "В моменты чрезвычайного колебания я никогда не был безбожником в том смысле, чтобы я отрицал существование Бога". Да и как Дарвин мог быть безбожником, если он являлся диаконом англиканской церкви и членом церковного совета. Рассказывают, что однажды Дарвина навестил представитель Библейского общества и попросил пожертвовать денежные средства на распространение Библии. Ученый, не задумываясь, дал просителю 25 долларов. В этот момент у Дарвина был гость, который вопросительно взглянул на него. Тогда Дарвин сказал гостю: "Я объездил весь мир, наблюдая жизнь дикарей, даже каннибалов... Но нигде не нашел людей без религиозного чувства".

Что же касается гипотезы Дарвина о происхождении человека от обезьяноподобного предка, то, обосновывая эту гипотезу, ученый считал, что эволюция имела место в природе, но она происходила не слепо, не случайно, а по плану Божию. Дарвин никогда не занимался та-

ким вопросом, как возникновение жизни на Земле. Он не верил в возможность самопроизвольного зарождения живых организмов. Дарвин писал: "Есть величие в этом воззрении на жизнь с ее различными силами, изначально сложенными творцом в значительное число форм или только в одну форму".

Ознакомившись с чудным устройством и работой человеческого глаза, Дарвин говорил, что сам собою, без Бога такой сложный орган конструироваться не может, и что этот дивный оптический прибор решительно опровергает такую эволюцию, которая якобы совершается без плана Всевышнего.

Ответ. Нет. Не война против всех, эгоизм и рационализм, а взаимопомощь, справедливость, любовь, совесть даны человеку, и на этом стоит мир.

Вопрос. Со времен Ньютона в науке сделано множество открытий. Как вы думаете, возможен ли в будущем синтез науки и религии? Можно ли вообще говорить о соизмеримости научной и религиозной истин?

Подсказка. Самая высокая цель науки – создание единой картины мира. Вначале казалось, что эта задача в принципе решена созданием механической картины, пока не выяснилось, что она не охватывает всех явлений, например электромагнитных. После были созданы теория относительности и квантовая механика. Создание единой картины постоянно ускользало от взоров физиков. Наука нуждалась в новых подходах к известным истинам, она все чаще стала обращать внимание на другие способы познания истины. Так, Нильс Бор писал: "В религии язык используется совсем иначе, чем в науке... Если религии всех эпох говорят образами и символами, парадоксами, то это, видимо, потому, что просто не существует других возможностей охватить эту действительность. Но отсюда вовсе не следует, что она не подлинная действительность".

Ответим словами Владимира Ивановича Вернадского: "Рост науки неизбежно вызывает ... необычайное расширение границ философского и религиозного сознания... религия и философия, восприняв достигнутые научным мировоззрением данные, все дальше и дальше расширяют глубокие тайники человеческого сознания". Кроме движущейся материи в мире существует – любовь, человеческая совесть. Многие ученые перестали отрицать существование души у человека. По мнению немецкого математика Германа Вейля (1885-1955), физика открывает мыслящему человеку путь к Богу, так как она дает "видение той безупречной гармонии, которая согласуется с возвышенной причиной. Аналогичным образом отзывались о религии Макс Планк, Нильс Бор, Вернер Гейзенберг, Альберт Эйнштейн.

Вывод. Научно-технологический уровень цивилизации ныне та-

ков. що преступні дії невеликої групи людей в принципі можуть в течение декількох годин викликати глобальну катастрофу, в якій безповоротно загинуть всі вищі форми життя. Справедливо і зворотнє: молитва декількох або навіть одного самоотверженого подвижника здатна цю катастрофу запобігти. Тому нині для забезпечення нормальної людської життя, як ніколи, необхідно повернення до втраченої зв'язки наукового знання з релігійними духовними і моральними цінностями.

Хоча наука може бути одним із засобів пізнання Бога (Рим. 1, 19-20), Православ'я бачить в ній також природний інструмент благого устроєння земної життя, але їй потрібно користуватися дуже уважливо. Церква попереджає людину від спокуси розглядати науку як сферу, повністю незалежну від релігії.

Євангельські норми життя дають можливість виховання особистості, при якій вона не могла б використовувати во зло отримані знання і сили. Тому церква і світська наука викликані до співпраці на ім'я спасіння життя.

О. Рабун

[“Позакласний час”, 2006. - № 19-20].

ВНУТРІШНЯ ПОТРЕБА У МОЛИТВІ

Звучить молитва “Отче наш” у виконанні хору кафедрального собору Володимира Великого у Парижі.

Слово вчителя. Тема нашої виховної години – “Внутрішня потреба у молитві”. Чому саме така тема?

Моя душа – відкрита рана,
 Болить, пече, вогнем струмує,
 Коли зустрінуся з обманом,
 Коли гріх з фальшу торжествує.
 Не можу бути вже байдужа
 До бід, до болю, кривди й сліз,
 Бо в серці є та іскра Божа,
 Що розтина його, як ніж.
 А зло круг нас – не Божа кара,
 Бо Бог – любов, що є і буде.
 Зло – це гріха страшна примара.
 І чинимо його ми, люди.
 Лише молитва нас врятує,
 Заблудлим душам допоможе.
 Молитву шири Бог почує.
 Молитва зло й гріх переможе.

Ми всі знаємо якусь кількість молитов. вміємо молитися. Але дуже часто ми відчуваємо, що, всупереч тому, що ходимо до церкви, молимося, відзначаємо християнські свята, ми не отримуємо всіх тих ласк від Бога, на які ми сподіваємося. Чому? А може, ми не так молимося? Може, не вміємо молитися? Ось на ці питання ми спробуємо сьогодні відповісти.

То ж якою має бути наша молитва? Як треба молитися? Насамперед дізнаємося, що ж це, – молитва. У Катехізисі сказано: "Молитва – це розмова з Богом". Уявімо собі, що ми розмовляємо не з Богом, а з кимось із друзів. І якщо ми хочемо, щоб співрозмовник зрозумів наші проблеми, поспівчував, допоміг, то мусимо бути максимально відвертими і щирими у своїх словах. А як ми повинні розмовляти з Богом, щоб він нас зрозумів і допоміг? Відповідь на це дає євангельська притча про митаря і фарисея (Євангеліє від Луки. 18:10-14). (Зачитується із Біблії).

В часи Ісуса митарів, збирачів мита і податків, ненавиділи і зневажали. Фарисеї були ревними виконавцями закону Мойсея, який зводили до чистого формалізму. Христос називав їх "побіленими гробами", бо ззовні вони виглядали пристойними, порядними, але душі їхні були мертвими. Фарисеями прийнято називати лицемірів, людей із подвійною мораллю. Притча вчить, що молитися треба щиро і покійно, відкинувши гордість. Молитва має відображати все, що є у нас на серці, чим стривожена душа. Молитися – це не бездумно повторювати завчені слова, а висловити те, що, як кажуть у народі, накипіло. А якщо немає внутрішньої тривоги, то просто, своїми словами, порозмовляти з Господом, як із люблячим батьком. І це потрібно не Богові, бо він знає наші найсокровенніші думки, – це потрібно нам. Молитва наближає не Бога до нас, а нас до Бога. Вартість нашої молитви полягає не в її тривалості, не в кількості слів і речень, нехай навіть красивих, завчених із молитовників. Вартість молитви вимірюється її ширістю, відвертістю, духовним змістом, прагненням стати такими, якими хоче нас бачити Бог.

З якою метою ми звертаємося до Бога?

1-й учень. Найперше – ми повинні славити Бога, бо він – наш Творець і Творець усього того, що нас оточує: нашої космічної домівки на ім'я Земля, усього того розмаїття живого і неживого, що є на ній, тієї гігантської і величної споруди, що зветься Всесвітом.

2-й учень. Далі ми маємо подякувати нашому Господу за всі ласки і благодаті, які він нам посилає. Навіть, якщо нам здається, що ми нічого не отримали від Нього, ми маємо Йому подякувати. Бо кожен прожитий день – це велика Його ласка, наше фізичне здоров'я – також. Те, що ми здатні бачити сонце, барви кольорів, чути звуки, спів птахів, мелодії струмка і скрипки, шум дерев і гуркіт грому – це Божа ласка. Те, що ми ходимо своїми ногами, володіємо руками і можемо ними створювати найпрекрасніші речі, – це також Божа ласка. Те, що ми

маємо найдорожчих людей: батьків, дітей, братів, сестер, – і це Божа ласка. І за все це ми дуже часто забуваємо йому подякувати.

3-й учень. Після подяки ми маємо перейти до покаяння, тобто перепросити нашого Господа за свої провини. Найкраще це робити під час вечірньої молитви, коли прожито день і можна проаналізувати, де і в чому на протязі дня ми переступили Закон Божий. Тобто, це має бути маленька сповідь. І навіть якщо нам здається, що ми не згрішили протягом дня якимись вчинками, то мусимо проаналізувати свої слова і думки. Бо і словами, і думками ми також грішимо.

4-й учень. І лише тепер, коли ми віддали шану Богові, подякували Йому і перепросили Його, ми можемо у Бога щось просити. У Євангелії від Матвія 7:7 є слова: "Просіть – і дасться вам, стукайте – і вам відкриють, шукайте – і знайдете". У Посланні до євреїв 33:3 сказано: "Звернись до Мене – і Я тобі відповім". Тут ми повинні замислитися, що попросити у Бога. Просити треба те, що нам дійсно необхідне. І не стільки для свого тіла, скільки для душі. Просити Господа і вірити, що Йому все під силу, Він все може. Глибока віра і щира молитва гори здвигає.

Коли і як ми маємо молитися?

5-й учень. Ісус Христос дорукає нам молитися безнастанно, тобто при першій-ліпшій нагоді: у полі, у дорозі, вдома. Постає питання: чи правильно чинить людина, яка не виконує своїх батьківських чи синівських обов'язків, а чи навіть професійних, а в цей час молитися? Ні. Така людина чинить неправильно. Виконання обов'язків свого стану є Божою вимогою для кожного християнина.

Молитися можемо спільно (*на Службі Божій*) або наодинці. Слова можемо вимовляти вголос або пошепки і навіть у думці. Вважається, що найщирішою є молитва подумки.

Які є молитви?

6-й учень. Молитви є: щоденні, ранішні, вечірні, молитви під час Служби Божої; молитви до Ісуса Христа, до Пречистої Диви Марії, до святих, ангелів; молитви за різні потреби (дітей за батьків і навпаки, в час голоду, посухи, хвороби, негоди і т.д.), молитви на вервиці, молитви відпустові. В кожному молитовнику всі вони згруповані і виділені.

(*Ознайомлення із виставкою молитовників*).

Скільки ми маємо молитися?

7-й учень. Молитися маємо щонайменше вранці і ввечері. Крім цього, якщо дозволяють обставини і час, молитися треба перед прийняттям їжі і по тому, перед працею і по її закінченні.

Чи треба молитися за інших?

8-й учень. Так. Молитися треба за всіх: живих і померлих, рідних і чужих, і навіть за своїх ворогів. Це, на перший погляд, виглядає суперечливим. Але християнство – це віра, заснована на любові до ближ-

нього. А ближній – це будь-хто, навіть наш ворог. Легко молитися за того, кого любиш, кому бажаєш добра. Тим вартіснішою є молитва за ворога, бо вона потребує переступити через власну гордість. Прикладом у цьому є сам Ісус Христос, який, вже будучи розіп'ятим на хресті, не проклинав своїх катів, а просив Бога: "Отче, прости їм, бо не знають, що роблять".

Важливою є також молитва за померлих. Якщо живий ще сам у змозі розмовляти з Богом і просити вибачення за скоєні провини, то померлий такої змоги вже не має. Померлим не треба барвистих квітів і пишних вінків на могилах, величних пам'ятників, – цим усім тішимо своє сумління ми, живі. Померлим потрібна наша молитва за них.

Хто створив молитви?

9-й учень. Молитов є дуже багато і за різні потреби. Проаналізувати їх всі за короткий проміжок часу неможливо. Тому зупинимось лише на щоденних молитвах. Майже всі вони написані християнськими богословами.

В числі щоденних молитов є Господня молитва. Ми її називаємо "Отче наш". Лише цю єдину молитву подарував нам Бог, тобто Ісус Христос. Про це розповідається у Євангелії від Матвія, 6:9 (зачитати). Це молитва над молитвами, це найголовніша молитва. Вона складається із вступу і 7-ми прошень, кожне з яких окремо має глибокий філософський зміст.

Молитва, яку ми називаємо "Помилуй мене, Боже" – це 50-тий Псалом, взятий із Книги Псалмів царя Давида, що у Старому Заповіті.

Ще одна із числа щоденних молитов – це "Символ віри" або "Вірую". Ця молитва була укладена і прийнята в 325 році на Нікейському соборі і доповнена в 318 р. на Царгородському соборі. В ній викладено 12 пунктів, які має сповідувати кожен християнин.

І ще одна молитва має за основу євангельські події. Це Митарева молитва (Євангеліє від Луки. 18:10-14).

Чи можна звертатися до Бога своїми словами?

10-й учень. Звертатися до Бога можна і своїми словами. Тобто, кожен з нас може мати свою особисту молитву. А молитовники дають нам зразок, як можна і треба звертатися до Бога. Є такий вислів: "Кожен композитор, перш, ніж створити свою музику, мусить навчитися виконувати твори інших людей".

Зразком такого нетрадиційного звертання до Бога є "Молитва до української мови" Катерини Мотрич. (Зачитати).

11-й учень. Ще одним зразком власного звертання до Господа є вірш Наталі Чернявської "Подяка":

Господи! Ти дух вселив і дав мені життя.

А правду-істину було непросто зрозуміти.

Навчив мої глаголити уста,

Щоб я могла з тобою говорити.
 Прокинусь вранці, двері, прочиню –
 Побачу місяць, що Ісусу міг іще світити.
 До Тебе серцем, Боже, думкою лечу.
 З Тобою нині хочу говорити.
 Вдягнуся, вмийось і причепурюсь,
 Нічого більше не почну тоді робити.
 Благоговійно у молитві прихилюсь, –
 З Тобою, Боже, буду говорити.
 І вже сплітаю у вінок слова,
 І дякую, що в мирі Україна,
 І птахом лине думка та жива,
 Що звернена до Бога, Духа й Сина.
 Прости облуду всіх моїх гріхів,
 Дай сил моїх образників протити.
 Мене ж бо ще ніхто не розумів, як Ти,
 З Тобою завжди хочу говорити.
 За милість, ласку, доброту Твою
 Я широко дякую Тобі, Тебе шаную
 І славлю, Господу висловлюю хвалу,
 Проказуючи тихо: "Алілуйя!"
 Ти знаєш лік усіх моїх стремлінь.
 Стою навколішках дитиною малою...
 Не пошкодує рясних благословінь –
 Прошу Святого Духа, Сина і Отця.

Аміль.

12-й учень.

Шукайте Бога кожен день
 Шукайте Бога кожен день.
 Шукайте Бога щохвилини.
 І тільки той його знайде,
 Хто має віру хоч в зернину,
 Хто пережив хоч раз в житті
 Чужі невдачі і падіння,
 І був розп'ятий на хресті
 Свогого власного сумління.
 Хто прагне щастя не на мить, –
 На повсякчас, на цілу вічність, –
 Любов'ю сонячно горить
 І не погасне, наче свічка.
 Хто промовляє "Отче наш",
 Письму довірився Святому,
 Несе свій хрест, життя вантаж,

Не нарікаючи на втому.
 Шукайте Бога, хай сльоза
 Присвітить в темряві стежину,
 Бо тільки з Ним в цім світі зла
 Ви є воістину людина.

Сергій Рачинець

Слово вчителя. Отже, молимося, розмовляймо з Богом не як із суворим і жорстоким суддею, а як із милосердним і люблячим батьком, який вміє, може і хоче зрозуміти, простити і допомогти. Христос каже: "Оце стою біля дверей ваших сердець і стукаю...". Тож відкріймо свої серця і нехай увійде до них Бог, нехай засвітиться у кожному серці іскорка любові до ближнього. Тарас Шевченко писав:

Моліться Богові одному...
 Моліться правді на землі,
 А більше на землі
 Не поклоняйтеся нікому.

Молимося за батьків, щоб Бог дарував їм довгі роки на цій землі. Бо поки живі батьки, доти ми відчуваємо себе дітьми.

Молимося за дітей, щоб не вирости вони перекотиполем, бур'яном при битій дорозі, щоб не стали втраченим поколінням. Не просімо у Бога матеріального дріб'язку, бо все це можна створити своїми руками. Просімо у Нього любові, злагоди, духовного здоров'я, щоб допоміг нам стати такими, якими Він хоче нас бачити.

Молимося за Україну. Україна – це не президент, не парламент, не магнати з грошовими гаманцями. Україна – це ми, народ, який у більшості своїй сьогодні є знедоленим. Великий київський князь Ярослав Мудрий у 1036 р. віддав Київську Русь під святий омофор (покров) Пресвятої Богородиці, збудувавши на її честь у Києві Софійський собор. Велична Матір Божа Оранта з тих часів захищає Україну і усіх нас своїм святим омофором, своїм благодатним покровом-захистом – Омофором Любові. І в нашому давньому Удечі (Жидачеві), у храмі Святого Воскресіння, є наша Жидачівська Оранта, яка оберігає це невеличке містечко від зла.

З нами Ти, – і милосердя Боже з нами.
 Твої руки, і всесильні і легкії, –
 Нездоланної любові пелюстками
 Огортаєш Україну, покриваєш Київ.

(Тут доцільно надати слово священику).

На закінчення звучить молитва "Боже Великий, Єдиний" у виконанні хору Кафедрального собору Володимира Великого у Парижі. *(Всі присутні підтримують).*

МАМИНА МОЛИТВА

Вчитель. У зміст цього слова ми вкладаємо все, що супроводжує нас від народження до глибокої старості – рідний дім, батьківський поріг, родина, мамина пісня і мамина молитва. З'являється на світ дитячко – і лине до Бога мамина молитва з проханням щастя-долі її немовлятку, співає мама колискових.

Завішу я колисочку та й на яблочку.
Та прийде Бог колисати мою дитиночку.
Та прийде Бог колисати, ангели співати,
Аби моїй дитиночці веселенько спати,
Веселенько спати, рости-підростати,
Щастя, долі і здоров'я у Бога благати.

Минають роки. Під покровом і благодаттю Божою підростають діти. Та не меншає мамина турбота про них. Моляться матері за діточок своїх і прилучають їх до молитви.

Що таке молитва?

Молитва – то душевна розмова людини з Богом з піднесенням до Бога розуму й серця.

Якою повинна бути наша молитва?

Щиріша аніж розмова найлюбіших сина чи дочки зі своїм татом чи мамою, не лукава, не хитра, а пройнята гарячою любов'ю та острахом перед Богом, з повною надією, що Господь в силах дати нам усе, чого просимо.

Для чого потрібно молитися?

Коли ми щиро молимося, то через віру й любов до Бога об'єднуємося з Ним, і через те його сила та його святість передається й нам, подібно до того, як ми гріємося на сонці, то від його світла й тепла і ми стаємо світлі й теплі. Для того й Христос як людина завжди молився. Молилися й апостоли і нам заповідали: "Безперестанно моліться".

Коли треба молитися?

Молитися треба ранком, умившись після сну; вдень, перед початком кожного діла і після закінчення; перед споживанням їжі і після неї; перед тим, як іти спати і лягаючи в ліжку. І на кожному місці, як каже апостол: "Безперестанно моліться".

За вченням Святої Христової Церкви в молитвах до Бога ми призиваємо на поміч святих Божих угодників: найперше Пресвяту і Пречисту Богоматір, святих апостолів та інших святих. Призиваємо також і святих ангелів і просимо, щоб і вони молилися за нас, бо їхні молитви більше вгодні Богові, аніж наші.

Господь каже: "Де двоє або троє зберуться в ім'я Моє, там і Я посеред них". Чому так? Очевидно тому, що у спільній молитві недостача одних поповнюється праведністю других і горіння віри одних запалює других, а Господь бажає, щоб усі спаслися.

Тому в дні недільні та святкові кожний християнин повинен бути в храмі. брати участь у відправах Служб Божих, особливо Божественної Літургії, як то робили святі апостоли і всі праведні християни.

(На середину кімнати виходять дві матері і звертаються до дітей).

1-а мати.

Кожна пташка, хоч маленька,
Що лугом літає,
Рано, ввечір веселиться,
Богу пісень співає.
І ви, діти, любі квіти,
Тіштеся, співайте,
Бога-Творця голосочком
Милим величайте!

Чи то рано, чи то ввечір,
Чи де при роботі,
Чи то в церкві, домі Божім,
Чи при грі-охоті.
Всюди, дітки, голосочком
Милим заспівайте,
Бога-Творця в піснях красних
Звучно величайте.

2-а мати.

Молись в день радісного щастя
І в час важких незгод молись.
Молись, коли грозять нещастя.
Як сумніваєшся – молись.
Молись, коли ти кривду знаєш,
Як в небезпеці ти, молись.
Молись, Молись
Чи йдеш чи їдеш ти кудись.
Молися ревно в час спокуси,
Як переможеш, дякуй ти.
Молись, молись і без вагання
Іди в молитві до мети.
Буду в Тебе ласки
Для всіх нас благи.
І вас, всі святі,
При Божім престолі молю,
Не відмовте нам доброї долі.

Вчитель. Прокинувшись вранці, діти починають день розмовою з Богом.

1-й учень.

Як пробудишся раненько,
Про Бога згадай.
І молитву щирим серцем
Йому посилай.
Хай він прийме мольби наші,
Ласку надішле,
І в спокої, в тихім мирі
Весь день проминне.

2-й учень.

Сині дзвіночки молитву дзвонять,
Зложімо в молитві щиро долоні.

Ніч проминула і сонце святить
 Вислухай Мати, що просять діти.
 Нехай цей вітер, що в хмарі лине,
 Принесе запах квіток України,
 Нехай ця днина додасть нам сили,
 Щоб ми Україну завжди любили.

3-й учень. Рано до молитви широко руки зложу
 І буду просити Бога й Матір Божу.
 Молю тебе, Мати, ширими словами
 Змилуйся над нами.
 Силу і здоров'я дай нам, Мати Божа,
 Поможи нам вчитись, чесно працювати,
 Щоб була потіха для мами і тата.

4-а учениця.

Мій Ісусику солодкий,
 Мій приятелю святий,
 Я, із ліжка свого вставши,
 Йду до тебе, дорогий.
 Ти колись, живучи в світі,
 Між людьми на цій землі,

Славу й честь складав Отцеві,
 Щоби дати приклад всім.
 Буду чемна і слухняна,
 Буду слухати батьків,
 І Тебе, Ісусе милий,
 Полюблю аж до віків.

Вчитель. У своїх молитвах діти звертаються до Пречистої Діви Марії, у неї широко благають добра для своєї неньки.

5-й учень. Там, де в небі Божа Мати -
 Наша втіха, наш покров,
 Там благаєм благодаті
 Для всіх наших молитов.
 Ще не чувано ніколи,
 Щоб вона не допомгла.
 Чи у горі, чи в недолі
 Цього земного життя.

Звучить пісня "Радіємо нині з чудес".

Радіємо нині з чудес:
 Явилась Діва з небес,
 Явилась при схилі в красі і у силі,
 Дош ласки зсилає з небес.
 У білій одежі була,
 В небесному сьайві сіяла.
 Дітей не забула
 До вірних прибула
 Пречистая Діва свята.
 Прийдіть всі до мене, прийдіть.

З собою весь світ приведіть.
 Я вас заспокою,
 Дам сили до бою
 І кращий покажу вас світ.
 Радіємо нині з чудес:
 Явилась Діва з небес.
 Царює на небі,
 Шле ласку в потребі,
 Хто помочі просить її.

Вчитель. Набігавшись за день, стомлені, повні вражень, діти не забувають перед сном звернутися до Бога.

- 6-й учень.** Сонечко з хати, Ісусик до хати.
Матінко Божа, я вже їду спати.
Матінко Божа, я твоє дитя,
Візьми мене під опіку на все моє життя.
- 7-й учень.** А як я лягаю спати,
Коло мене Божа мати.
Два ангели по боках
Ще й Ісусик в головах.
Ти, Ісусе, будь зі мною,
Люба ніченька з Тобою.
- 8-й учень.** Ісусику любий, Ісусику милий,
Вже ангели в небі зірку засвітили.
До тебе підносим маленькі долони
І молимося широ за маму, за тата,
За діда, бабусю, сестричку і брата.
За всіх, кого любим,
За всіх, хто нас любить,
Що нам помагають і ніжно голублять.
Дозволь нам шасливо що ніч переспати,
Набратися сили, здоровими стати.
Звучить пісня "Боже, вислухай благання".
Боже, вислухай благання:
Нищить недоля наш край,
В єдності – слава народу.
Боже, нам єдність подай.
Боже, здійми з нас кайдани,
Не дай загинуть в ярмі,
Волю пошли Україні,
Щастя і волю дай їй.

Вчитель. Прозвучали і надалі звучатимуть ширі слова подяки Господу Богу за все, що дано нам у житті. Бо саме віра у Всевишнього вселяє у наші серця і душі добро й любов. Тож хочеться, щоб ці почуття ніколи нас не покидали.

Дитячі молитви... Послухайте, які вони ширі, добрі, линуть із самого серця.

- 9-й учень.** Боже Отче, глянь на діти,
На дрібненькі твої цвіти.
Світи сонцем і зірками
Над малими школярами!
Дай нам сили та охоти
До науки, до роботи,
Щоб росли ми здоровенькі
На потіху батька, неньки.

Дух святий хай з нами буде,
Щоб з нас стали добрі люди!

10-й учень. Отче Боже, ми сьогодні
Вдячність хочемо зложити,
Щоб не були ми голодні
І могли спокійно вчитись.
Щирі каяття приносим:
Все прости нам, добрий Боже.

11-й учень. Зішли, Боже, ласки на дітей маленьких.
Щоб ми виростали на потіху неньки.
Май, Боже, в опіці всю нашу родину,
Глянь ласкавим оком ще й на Україну.

12-й учень. О, Боже, мій милий, вітчизні дай волю,
За неї ж бо загинув найкращий наш цвіт.
І щастя, і радість, і силу, і долю,
Щоб слава ширяла далеко у світ.

13-а учениця.

Боже, Господи Ісусе,	Щоб і вдома, і у школі
На колінцях я молюся.	Не робила зла ніколи.
Всі гріхи мої прости	І щоб тата шанувала,
І від лиха захисти.	Щоб матусі помагала,
Просвіти моє серденько,	Щоб жили ми всі здорові,
Щоб я вчилася гарненько,	Завжди в шані і любові.

Звучить пісня "О, Мати Божа".

О, Мати Боже, о, райський квіте,
Тебе благають вкраїнські діти.
Не дай в неволі нам пропадати,
Україну нашу верни нам, Мати.
Де наші предки вмирали в ранах.
Не дай нам, дітям, жити в кайданах.
Позволь зібрати жертв наших жниво,
Україну нашу верни нам, Діво.

14-й учень. На землі одна лиш мати.
Ти нам мати там, у небі.
Ти рятуй матусю нашу
В небезпечі і в потребі.
Є в мене найкраща у світі матуся,
За неї, Пречиста, до Тебе молюся.
Пошли їй не скарби,
А щастя і долю,
Щоб дні їй лунали
Без смутку, без болю.

15-й учень. О, Маріє Діво! Я Тебе благаю,
 Я на Твою поміч шохвилі чекаю.
 Поможи мені. Божа Мати, в біді, в розлуці,
 Я до Тебе зношу свої грішні руці.

(Виходять дівчатка в білих сукнях, білих віночках, з квітами в руках).

1-а дівчинка. Мати Божа, Мати Божа,
 Дай здоров'я нашій нені,
 Ось тобі ми назбирали
 Ярих квітів повні жмені.

2-а дівчинка. Зберем дзвоники лілові,
 Щоб найкращі у діброві,
 Нарвемо волошок в полі -
 Матінці дай щастя, долі.

3-я дівчинка. Приберем твою ікону
 У барвінок у зелений.
 Тільки дай доволі щастя
 Нашій нені, нашій нені.

4-а дівчинка. Серця наші – наші квіти
 Віддамо Тобі з любові.
 Захищай матусю нашу
 Під святим своїм покровом.

(Пісня "Боже Великий").

Вчитель. Діти, а чи всі ви робите так, як велить християнська мораль, чи молитесь ви Господу?

(На сцену виходить хлопчик, заспаний, протирає кулачками очі, позірає. Поглянув на образ і махнув рукою, не помолився).

5-а дівчинка. До Бога зітхає рослина
 У вранішній вмита росі.
 Чому ж ти не вмієш, хлопчино,
 Молитись цій Божій красі?
 Віта його дзвінко пташина,
 З нічного збудившись сну.
 Чому ж занедбала, дитино,
 Молитву господню святу?

Вчитель. А тепер ми прослухаємо гуртову ранішню молитву.
(Виходять дівчинки, 2 хлопці, 2 матері).

1-а дівчинка. У нашій світлиці
 Напроти віконця
 Пречистої образ
 Сяє в блиску сонця.

1-й хлопець. А справа Шевченко
 На нас поглядає.

2-й хлопець. А зліва Хмельницький
На конику грає.
2-а дівчинка. Щоранку тут мати
Стає разом з нами.
Проводить молитву
Перед образами.

Мати. Пречистая Маги,
Просьте діти вірні -
Сповни наші просьби,
Сердечні, покірні.

Всі (разом).

Дай, щоб ми невинні
У мирі зростали,
Тебе й твого Сина
Завжди прославляли.
Гурт дівчаток і мати.
Зволь нам, мати Божа,
Силу й долю дати.
Для рідного краю
Жити й працювати.

Гурт хлопців і мати.
Дай, щоб ми сповняли
Заповіт Шевченка,
Щоб цвіла у щасті
Україна-ненька.
Дай гідними стати
Великої слави,
Що була за Хмеля,
За його булави.

Всі. Зволь над нашим краєм
Зіркою яснїти,
Просьте тебе нині
Українські діти.

Вчитель. Молитва. Бо нащо б і молитися, коли б не було надії, що Господь задовольнить те, чого просимо? А він сказав: "Коли чого попросите у Отця в ім'я Мое, Я задовольню, щоб прославився Отець у Сині". Ми сини і дочки Божі. Ми маємо в собі душу, яку вдихнув у нас сам Бог. В цьому Духові є образ і подоба Бога, розуміння високих моральних чеснот: краси, справедливості, любові до Бога, ближнього, свободи волі.

Всі. Читають "Отче наш".

Л. Хабайлюк

ШАНУЙМО, БЕРЕЖІМ, І ЛЮБІМ ВСЕ, ЩО ДАНО НАМ ДЛЯ ЖИТТЯ

1-й читець. Земля для мене – отчий дім,
 І я лишень дитина в нім.
 Для мене батько – вічний Бог.
 Життя своє ділю на двох.
 Одну частину дам я Богу,
 А другу – людям на дорогу.
 Собі залишу тільки слово,
 Бо на землі я – тимчасово!
 А щоб це слово вічно жило,
 Я ним засію отчу ниву.
 А ви зберіть слова в жнива.
 Земля – од Бога, мова теж, –
 Любіть взаємно їх без меж.

(Звучить пісня з репертуару гурту "Соколи" – "Дари Божі").

1-й ведучий. Кожен має в житті свою мету. Кожен прагне щастя.

2-й ведучий. Шукаємо щастя навкруг себе... Але попри все, люди-
 ні бракує чогось більшого.

1-й ведучий. Ви знаєте, що таке людина? Визначення її природи
 такі різноманітні, що часто взаємозаперечують одне одного. Але ми як
 християни повинні глибоко усвідомлювати християнське розуміння
 Людини.

2-й ведучий. Людина – продовження й доповнення усього живого,
 що населяє світ. Тож завжди пам'ятаймо, що маємо нашого Батька не-
 бесного, який нас створив і нами піклується.

1-й читець. Пам'ятай і знай, людино,
 І затам на все життя,
 Що ти є дочкою, сином
 Бога, нашого творця.
 Бог створив тебе із глини
 І вдихнув у тебе дух.
 Землю й цвіт тобі, людино,
 Дав Він для твоїх послуг.

2-й читець. Господь дав нам мову співучу, чудову,
 Хліб, сіль і здорову воду до пиття.
 Багатства підземні й тайни спасенні.
 Щоб ми не шукали в чужині добра.

*(Виконується пісня "Не забудь помолитися Богу", або якась релі-
 гійна пісня).*

2-й ведучий. Дивних багато в світі див,
 Та найдивніша з них – людина...

1-й ведучий. Людина – вершина створіння Бога. Людина – найголовніша святиня у храмі земного буття. Людина – найвища цінність у житті.

2-й ведучий. Людина – неповторна індивідуальність з її складним і багатим внутрішнім світом.

1-й ведучий. Скільки мудрих, правдивих імен, гігантів віри, добра і справедливості зростила наша мати – Україна...

2-й ведучий. Умійте дивитись на людей, бо це цілий світ Божий. Послухаймо, як цього дару навчали своїх дітей люди різних покликань.

1-й читець. Володимир Мономах. Поучення.

"Послухайте мене, якщо не все прийміте, то хоч половину. Найперше, задля Бога і душі своєї, страх майте Божий у серці своїм і милостиню чиніть щедрю, бо се єсть початок всякому добру. ...Трьома ділами добрими можна позбутись врага-диявола і побідити його – покаюнням, сльозами і милостиною. І то вам, діти мої, не тяжка заповідь Божа, бо тими ділами трьома можна позбутися гріхів своїх і царства небесного не лишитися.

Якщо вам Бог вм'якшить серце, то сльози свої пролійте за гріхи свої, кажучи: "Як ото блуднищо і розбійника ти помилував єси, Господи, так і нас, грішних, помилуй".

Усього ж паче – убогих не забувайте, але наскільки є змога. По силі годуйте і подавайте сироті. І за вдовицю поступітесь. Якщо хто буде достойний навіть смерті, то не погубляйте ніякої душі християнської. Єпископів, священників і ігуменів поважайте, з любов'ю приймайте од них благословення і подбайте про них, щоб дістати через їх молитву милість од Бога. Не лінуйтеся ж ні до чого доброго, а насамперед до церкви ходити. Вранішню воздавши Богові хвалу. І потім, коли сходить сонце, і побачивши сонце, слід прославити Бога з радістю. Бо сказано: "Просвіти очі мої, Христе Боже, Ти, що дав мені єси світ Твій прекрасний". І ще: "Господи, приложи мені рік до року, щоб надалі, в гріхах своїх покаювшись, виправив я живоття своє...".

2-й читець. Василь Стус. Лист до сина.

"...Коли в тебе буде чисте, безгрішне серце, тоді тобі легко житиметься в світі – де б ти не був і які б лиха не зазнав. Бо будеш, як світлий вогник, чистий промінь, до якого все тягнеться з найчистішими поривами. Бо будеш сам прекрасною людиною. Не гріши, сину. Це перше правило. І, може, єдине. Ні перед ким – ні перед людьми, ні перед деревом, ні перед птахою. І тоді будеш, як Бог. Байдуже, ким ти будеш, тобто, з якої чесної праці ти їстимеш свій хліб щоденний. Бо маючи ясну безгрішну душу, будеш, як Бог тобто, таким, яким тебе, людину, задумала природа...".

1-й ведучий. Нам дано Божою волею життя. Його треба прожити достойно.

- 1-й читець.** Дар життя – то над усе.
 І в кожному із нас
 Дзвенить його мелодія обнови.
 І чар душі не стихився, не згас,
 Де все одвіку зіткнене з любові.
- 2-й читець.** ...Життя іде і все без коректур,
 І як напишеш, так уже і буде.
 Але не бійся прикрого рядка.
 Прозрись не бійся, бо вони, як ліки.
 Не бійся правди, хоч яка гірка.
 Не бійся смутку, хоч вони, як ріки.
 Людині бійся душу ошукать
 Бо в цьому схибиш – то уже навіки.

(Пісня "Моя дорога").

1-й ведучий. То ж прокинься, людино, щира українська людино.
 Поглянь на себе, стань сміливо, велично, полюби свою землячку,
 свою ширю, любу Україну, яка тебе зростила, бо свята вона.

2-й ведучий. Запам'ятай, що Україна живе не від землі, а від духу
 хрещеного люду. Велика сила того Духа, що з'явився над Дніпром 988
 р. і втіас донині. Того духа, що виплекав дитячу душу Тараса Шевченка
 на Великого Пророка і сотні інших велетнів мудрості.

- 1-й читець.** Котре слово найгарніше,
 Окрім Бога, найсвятіше,
 Окрім батька, наймиліше,
 Українцям найцінніше?
 Україна – слово миле,
 Слово повне чару й сили.
 Діточки її вродливі:
 Пісня й дума буйнокрилі.
 Україна – дзвін Софії,
 Спалах волі в буревії,
 Україна – квіт надії,
 В серці, у душі і в мрії.

(Пісня про Україну).

1-й ведучий. Наше історичне життя здобує великою ціною. Його
 маємо зберігати, в ньому жити і його поліпшувати, а насамперед люби-
 ти свою націю, любити понад усе. До границь, де вже сягає надлюдське
 ке – Боже.

2-й ведучий. Націю свою, що сповнює Божі заміри, віддати маємо
 Творцеві, як талант, помножений власною волею, яку Бог дав усім од-
 накову.

1-й ведучий. Любім свою націю понад усе! Наша нація складається
 з мільйонів таких як я, ти. Вона цілість минулого, сучасного і май-
 бутнього.

2-й ведучий. Націоналіст – то передовсім воїн думки, ідей, чину. Здійснює волю нації, творить для неї нове життя.

1-й ведучий. Галерея великих синів і доньок нації нехай завжди буде перед очима нашого народу.

2-й ведучий. Шануймо тих, хто приніс в жертву нації все, що мав. Бо нема більшої любові понад усю ту, хто життя своє "кладає за друзів своїх".

1-й читець. Моя сердечна Україно!

Ти знаєш тих, що десь на полі
Пішли за тебе в бій.
А я співаю про власні болі,
Я син невірний твій.
Моя красуне, Україно!
Ти знову провітась.
Прийми, прийми в свою родину
Синів невірних теж.
Прийми і тих, що помилялись,
Блукали тут і там,
Одкрив свої обійми зараз
Обдуреним братам.
Нехай вони з тобою будуть,
Радіють, як і ти.
Хто не шукає, не заблудить,
Забудь і їм прости!

2-й читець. Не завтра, а ще нині!

Присягнімо Україні:
За її святі ідеї,
Жить й боротися для неї.

(Пісня "Калиновий край").

1-й ведучий. Людино! Організуй, упорядкуй світ думок, своє буття. Нехай постукає твоя душа до воріт краси, до святинь віри, – прислухайся до Божого заклик: "Прийдіть до мене всі втомлені й обтяжені і я обніму вас...".

2-й ведучий. Істинно добра людина трапляється рідше від білої ворони. Щоб знайти таку людину, потрібно багато ліхтарів Діогена.

1-й ведучий. Порядна людина – це та основна моральна вимога, той моральний ідеал, що творить основу моральних цінностей.

2-й ведучий. У Котляревського читаємо:

"Де згоди в сімействі, де мир і тишина,
Щасливі там люди, блаженна сторона..."

1-й ведучий. Бог благословляв і жив у тому світі. Церква здавна і по сьогодні є зберігачем і освятителем тієї моралі порядної людини.

2-й ведучий. Живи, людино, правдиво,
В родині для родини.

В суспільстві для суспільства,
 У світі для світу,
 Для Матері-України, що тебе виростила.
 Став собі об'єктивні цілі,
 Та йди до них.

1-й ведучий. Природа – наша мати, вона жива, вона народила людину для життя, щоб кожен був здоровим, жив для любові та навчився не вмирати.

2-й ведучий. Творець хотів, щоб людина спілкувалася з природою як її розумний і сумлінний господар та "сторож". А не як нещадний експлуататор.

1-й ведучий. Мусимо признатися і собі сказати, що екологічна криза – не тільки отруєне море й океан, озонові діри, мертві лісові простори, наслідки Чорнобиля. Найтяжче усвідомити, що це отруєна внутрішність людини, з якої беруть початок вбивства ненароджених дітей, наркоманія й інші негаразди.

2-й ведучий. Проблема природи – це, найперше, проблема людини, яка відповідальна за землю, що довірена їй, за виховання людини, яка була б вразлива на красу природи, що відображає Творця.

1-й ведучий. Земля – для всіх людей, всіх поколінь і всіх часів, тому всі, хто колись жив, живуть тепер і жити будуть на землі, є відповідальними перед Господом Богом за все те, що діємо на ній.

2-й ведучий. Так, кожний з нас є відповідальним за збереження і поширення високого християнського розуміння і культури. Бо прийде час і запитає Господь: "Що зробили ви для мене? Що вчинив кожний з нас?".

1-й ведучий. Ніколи не забуваймо, що ми хрещений люд. Вірмо у святе провидіння, у святий Покров над нами, бо нема, не було і не буде земної сили понад небесну.

1-й читець. Шануймо, бережимо і любимо все, що дано нам для життя і служимо життю – кожному людському життю.

2-й читець. Будьмо вірними синами для Бога і України в кожному часі і справі.

1-й читець. Глянь оком ширим, о Божий сину,
 На нашу землю, на Україну,
 Зішли їй з неба дар превеликий,
 Щоб тя славити вічній віки.

(Звучить пісня "Боже великий, єдиний").

*Спасо-Преображенський кафедральний собор,
відкритий у грудні 1991 року.*

*Головний вівтар
Спасо-Преображенського
кафедрального собору*

3. СВЯТА Й ОБРЯДИ КАЛЕНДАРНОГО ЦИКЛУ

Календарні свята й обряди – складний фольклорний комплекс, в якому поєднуються раціональний досвід і релігійно-магічні вірування, високоестетичні традиції та пережиткові звичаї.

Календар українського селянина XIX – початку XX ст. являв собою свосвідну енциклопедію народної мудрості, неписаний розпорядок життя хлібороба. Календарні звичаї та обряди формально узгоджувалися з річним літургійним циклом православної церкви, проте дійсною основою "побутових святців" був трудовий сільськогосподарський календар.

До складу річного аграрного кола входили зимові, весняні, літні та осінні свята, обряди і звичаї. Обов'язковими компонентами календарних свят українців були обрядовий стіл, господарська і сімейна магія, шанування предків, передбачення майбутнього, ритуальні обходи і поздоровлення, рядження і маскування, драматичні сценки, розваги, спортивні змагання тощо. Свята супроводжувались виконанням календарно-обрядових пісень, приурочених до кожної пори року: зимові колядки та шедрівки, веснянки, купальські, троїцькі, обжинкові пісні та ін.

Завдання календарної обрядовості відповідали корінним прагненням хлібороба: забезпечити добробут і щастя родини, щасливий шлюб для молоді, високий урожай та плодючість худоби, відвести всіляке зло, передбачити майбутнє і вплинути на нього. Довгі століття через свята і обряди старші покоління передавали молодим свою любов до праці, волелюбність, гостинність, життєрадісність. Свята задовольняли духовні й естетичні потреби народу, в них проявлялися його почуття, таланти, здібності.

Календарним землеробським обрядам узагалі притаманні повільні темпи змін, значна консервативність та спадкоємність, і їхнє відмирання відбувалося дуже поступово. Цей процес, проте, був відчутно прискорений після 1917 р., коли до розряду пережиткових, ворожих соціалізму явищ була віднесена і вся народна календарна звичаєвість. У результаті разом із дійсно віджилими було втрачено чимало позитивних народних традицій, що не могло не позначитись на загальній екології української культури. Лише наприкінці 50-х років, в атмосфері так званої "хрущовської відлиги", певного розповсюдження набувають адаптовані до умов "соціалістичної дійсності" деякі народні календарні звичаї.

Узагалі досвід показує, що найбільш життєстійкими й здатними до дальшого розвитку виявляються ті форми календарної обрядовості, що втратили тісний зв'язок із релігією і трансформувалися в явище народ-

ного мистецтва, святкової розваги. Елементи календарних свят та обрядів нині широко використовуються у творчості професійних та самодіяльних митців, у декоративно-прикладному і театральному мистецтві тощо. Традиційні свята і обряди чимдалі активніше входять у систему сучасної культури. Після багаторічного панування войовничої безбожності у 1990 р. рішенням Верховної Ради України офіційними святами проголошені Різдво, Великдень, Зелені свята. В умовах сьогодення накопичується досвід проведення таких масових сезонних свят, як Новий рік, Проводи зими (Масляна), Купала, обжинки та ін. Процес відродження народної звичаєвості вливається в загальний рух відродження національної самосвідомості, мови, культури.

Дідух

Свят-вечір (багата кутя, віля, коляда) – вечір 24 грудня за ст. ст. напередодні Різдва. З ним було пов'язано багато звичаїв і обрядів.

24 грудня нічого не їли до вечора, поки не з'являлася перша зоря на небі (вірили, що саме в цей час народився Ісус Христос). Підготовка до святкової вечері носила урочистий характер і розгорталася як справжній ритуал. За уявленнями, всі предмети, які мали відношення до обрядового столу, набували чудодійної сили.

На покуті під образами розстеляли чисте сіно, па яке ставили горщики з кутею та узваром. Подекуди їх покривали обрядовим хлібом – книшем. При цьому господиня наслідувала квоктання курей – це мало забезпечити їх високу несучість наступного року. Якщо в господарстві були бджоли, то господар, одягнувши шапку й рукавиці, ніс кутю, імітуючи їхнє гудіння.

Широко побутував звичай ставити на покуті сніп із жита, пшениці або вівса (*дідух, колідник, коляду*). Іноді в нього встромляли косу, серп, граблі, що символізувало успішну працю в наступному аграрному сезоні. На С.-в. робили деякі прогнози й ворожили. Зокрема вважалося, що зоряна ніч перед Різдвом обіцяла врожайний рік. Якщо зварена кутя виходила з верхом, це віщувало верховатістоги. За довжиною стеблини соломи, яку виймали з-під святкової скатертини, гадали, кому судився вік довгий, а кому короткий.

До С.-в. готували чітко визначену кількість страв (7, 9 чи 12), використовуючи майже всі наявні у господарстві продукти, за винятком скоромних. Сама трапеза проходила з додержанням певних правил і нагадувала розгорнуте обрядове дійство. Обов'язково запалювали воскову свічу. Господар кури в ладаном у хаті й читав молитву, щоб відвернути злі сили. Захисну функцію виконували також звичай закликання морозу, обряди, якими застерігалися від бурі, хижих звірів, відьом, чарівників та ін. Існувало й повір'я, що той, хто спить у ніч перед Різдвом, проспить царство небесне.

Різдвяний хліб ("васильчик")

На С.-в. було прийнято вшановувати померлих і живих родичів. Для перших залишали рештки їжі на столі (мити посуд у цей день вважалося за гріх). До живих посилали дітей зі святковими стравами. Приймаючи їх, господарі дякували і теж передавали такі самі страви зі свого столу. Це символізувало спорідненість сімей, їхню приязнь і взаємну щедрість. Дітей, які приносили вечерю, частували, обдаровували гостинцями.

Колядування – давній звичай зимових (переважно різдвяних) обходів із виконанням величально-поздоровчих пісень (колядок) і речитативних формул (віншівок). Група чоловіків, неодруженої молоді, дітей заходила на подвір'я кожної хати, славилася господарів, бажала їм здоров'я, щастя, щедрого врожаю, достатку, за що отримувала певну винагороду. В основі цих обходів лежала магічна ідея "першого дня", згідно з якою побажання, висловлені на новорічні святки, мали стати реальністю.

К. є позацерковним звичаєм, однак із часом він був частково християнізований. Тому в тематиці колядок представлені як релігійні, так і світські мотиви – мирної хліборобської праці, козацьких військових походів, громадського та сімейного побуту тощо.

Звичай К., як і *цедрування* (див. далі), відігравав важливу роль у розвитку народної музично-пісенної творчості. Новорічні наспіви виконувалися колективами (співочими ватагами, гуртами) різного складу: парубочими, дівочими, дитячими, старшого віку. Це визначало певні особливості їхньої мелодики, ритму й навіть змісту. Дитяче К. мало спрощену форму – в основному це прохання винагороди.

Гуртувалися колядники за територіальним принципом – по окремих вулицях або кутках. Обов'язково обирали серед себе старшого (отамана, березу) та міхоношу, який носив зібрані продукти. До складу ватаги нерідко входили музики и танцюристи.

Колядники

У різних місцевостях К. мало свої відмінності. На Східній Україні переважали обходи із різдвяною зіркою, на Західній – із ляльковим або живим вертелом. Крім релігійної народної драми, розігрували театралізовані сценки з масками дохристиянського походження.

Зірка – традиційний атрибут різдвяного обряду колядування. Пов'язаний з євангельською легендою про Христа, чудесне народження якого провістила "Віфліємська зоря". Виготовляли З., як правило, із звичайного решета, до якого прилагоджували "роги" (5, 6, 9, 10 чи 12) та обклеювали різнокольоровим промасленим папером, прикрашали фольгою, стрічками й китицями. До бокових стінок З. часто кріпили картинки на релігійні сюжети, а всередину вставляли свічку, утворюючи шось на зразок "чарівного ліхтаря". Подекуди робили так, щоб З. могла обертатися навколо своєї осі.

"Коза" – театралізований обряд-гра з масками, що мав свій усталений сценарій, пісенний і музичний репертуар. Названий за головним персонажем – парубком, перевдягненим козою (вивернутий кожух і дерев'яний макет голови тварини). Центральним моментом ритуального дійства був танець Кози, її "вмирання" і "воскресіння", що символізували циклічний круговорот часу, прихід нового року. Землеробська спрямованість обряду яскраво розкривається у супровідній пісні:

Де коза ходить, там жито родить,
 Де не буває, там вилягає.
 Де коза ногою, там жито копою,
 Де коза рогом, там жито стогом.

"Коза"

Із плином часу обряд утратив свою первісну магічну функцію і трансформувався в народну пародійно-гумористичну виставу. Крім центральної зооморфної маски, в ній діяло багато побутових персонажів: Дід, Баба, Лікар, Жандарм, Єврей, Циган, Турок, Гончар, Юрист та ін.

Вертеп (*шопка, бетлезем, стаєнка, каплія*) – популярний у XVII-XIX ст. пересувний ляльковий театр, з яким виступали на ярмарках, міських та сільських майданах, а частіше ходили по хатах у святкові дні. Спочатку творцями й виконавцями вертепних драм були бурсаки та "мандрівні дяки", пізніше – мандрівні групи артистів. На відміну від Західної Європи, де В. довгий час функціонував у лоні церкви, у східнослов'янських народів від самого початку він мав тісний зв'язок із демократичною театралью-видовищною культурою.

В., з яким ходили колядувати на Західній Україні, був невеликий за розмірами і нескладний за виконанням. Своєю формою він нагадував селянську хату або церкву. Його обклеювали різнокольоровим папером, оздоблювали малюнками й образками відповідного змісту. Всередині скриньки встановлювалися примітивні ляльки або ж просто різдвяні листівки зі статичними євангельськими сюжетами. Існували й більш ускладнені моделі: ляльки кріпилися на диску, що обертався, створюючи ілюзію оживлення фігур.

На Східній Україні з В. колядували рідше. Тут він виступає як справжній театр ляльок, досить складний за конструкцією, що обслуговувався справжніми професіоналами. Двоповерхові, гарно оздоблені, такі В. були справжнім досягненням народного мистецтва. Кожний поверх мав своє призначення: на першому ставили побутово-пародійні сценки, інтермедії світського характеру, на другому ж розігрували сюжети різдвяного євангельського циклу (народження Христа, нищення немовлят за наказом Ірода, прихід волхвів з дарами тощо). Найбільшу симпатію у глядачів викликали імпровізовані побутові сценки, в яких позитивними персонажами виступали Козак-запорожець, Солдат (Москаль) і Селянин, висміювались пани, зажерливі попи, корчмарі та ін. Вертепне дійство супроводжувалося танцями та піснями.

Поруч із ляльковим побутовим і "живим" В. – специфічний фольклорний театр костюмованих виконавців, відомий під різними назвами: "Іроди", "Героди", "Королі", "Ангели", "Пастирі" тощо.

Новий рік – одне з найдавніших і найпопулярніших календарних свят.

У давніх слов'ян, як і в багатьох землеробських народів Європи, рік розпочинався навесні. Після прийняття християнства за греко-візантійським обрядом початком церковного та громадянського року стало 1 вересня. З 1700 р. Петро I увів у Росії січневе літочислення, проте на Україні під впливом Литви й Польщі, які захопили в XIV-XV ст. більшу частину її території, традиція зустрічі Н. р. 1 січня існувала ще з кінця XIV ст., хоч і тривалий час не визнавалася широкими масами.

Серед українського селянства аж до початку ХХ ст. зберігалися новорічні традиції змішаного язичницько-християнського походження. Так, новорічні свята вважалися чарівним часом, коли пробуджувалася й ставала небезпечною всіляка нечиста сила. Вірили, що на святках присутні душі померлих родичів, яких також боялися і намагалися умилостивити. Побутувало уявлення про те, що у новорічну ніч відкривається небо і в Бога можна попросити що завгодно. До цієї ночі, як і до свята Івана Купала, приурочені перекази про палаючі гроші та скарби. Дуже довго жила віра в те, що характер новорічного свята впливає на долю всього року. На цьому ґрунті сформувалися звичаї, обряди, заборони та обмеження, в яких яскраво відбився світогляд хлібороба, його невпевненість у завтрашньому дні, страх перед стихійними силами природи.

Традиційна новорічна обрядовість українців – це ціла низка зимових свят, серед яких виділяється період дванадцятидення з кульмінаційними точками 25 грудня (Різдво), 1 січня (Новий рік) і 6 січня (Хрещення) за ст.ст. Навколо цих дат церковного та громадянського календаря упродовж віків склався надзвичайно багатий комплекс звичаєвості. Останній день старого і перший день нового року українці відзначали як свята Меланки (Маланки) і Василя. На відміну від Різдва і Хрещення ці дні не мали важливого значення в релігійному календарі, тому в їхній обрядовості майже не помітно церковних мотивів.

Вечір 31 грудня називали *щедрим* або *багатим*, до нього готували багатий святковий стіл. Тоді ж удавалися до різноманітних магічних ритуалів. Наприклад, господар підходив з сокирою до дерева, звертаючись до нього: Як уродиш – не зрубаю, як не вродиш – зрубаю – і тричі легенько торкався сокирою стовбура. Наслідком цих дій мав бути ясный урожай фруктів. Щоб улітку позбутися гусені, тричі оббігали садок босоніж тощо.

Побутували численні новорічні прикмети й ворожіння. Так, на Полтавщині у новорічну ніч дивилися на хмари: якщо вони йшли з півдня, вірили, що буде врожай на ярину, якщо з півночі – на озимину. Тієї ж ночі намагалися дізнатися, які зернові будуть найбільш урожайними наступного року. Для цього надворі лишали пучечки пшениці, жита, ячменю, вівса та ін. Вважалося, що краще вродить та культура, на яку впав іній. Яскраво ігровий характер мали ворожіння про шлюб.

Специфічними складовими традиційного українського новоріччя були величальні обходи й поздоровлення (щедрування, засівання), ритуальний обмін вечерею, обряди та ігри з масками ("Маланка", "Коза") та ін. Деякі з них широко побутують й донині.

"Маланка" ("Меланка") – традиційний новорічний обряд із використанням масок. Назвою він зобов'язаний св. Меланії, день якої за церковним та юліанським календарем припадав на 31 грудня за ст. ст.

Ще у недалекому минулому обряд "М." був поширений на значній території України.

За давньою традицією роль головного обрядового персонажа – Маланки – грав хлопець, перевдягнений у жіночий народний костюм. Інші ролі також виконували парубки. Лише подекуди меланкували й дівчата.

Обряд, що проходив від аграрно-магічних звичаїв давніх слов'ян, у XIX ст. трансформувався у громадську святкову забаву, своєрідний сільський карнавал, у якому важливе місце займали шлюбні мотиви. Масковані учасники новорічної процесії розігрували кумедні сценки-інтермедії. Маланка зображувала господиню, що все робить недоладно: б'є посуд, мие піч водою, а лави підмазує глиною, підмітає сміття від порога до середини хати тощо. У деяких селах Буковини й Прикарпаття виконували колективний загальносільський танець за участю ряджених, влаштовували ігри біля громадського вогнища, ритуальну боротьбу масок, колективну трапезу.

Традиційні карнавальні образи "М." включали маски тварин – Кози, Ведмедя, Журавля, Бика, Коня, маски Діда і Баби, а також багатьох інших персонажів.

Ряджені

Ряджені (*перебрані, перебиранці, цигани*) – традиційні учасники народних свят і обрядів, що змінювали свій зовнішній вигляд за допомогою незвичайного одягу або масок. У давнину рядження виконувало важливі релігійно-магічні функції, але з часом цей звичай перетворився на веселу розвагу, маскаррад.

Найдавніші маски традиційного рядження українців зооморфні – Коза, Ведмідь, Журавель, Бик, Кінь; з культом предків пов'язані антропоморфні маски Діда і Баби, а також маски змішаного походження (наприклад, Чорта). Популярними були побутові маски (Маланка, Василь, Наречений і Наречена), соціальні (Козак, Солдат, Піп, Пан, Король, Генерал), етнічні (Циган, Єврей, Турок), професійні (Лікар, Коваль, Сажотрус, Мисливець) та ін. Отож, структура традиційного рядження по-своєму відображала реальний світ соціально-побутових відносин в українському селі.

Щедрування – давній звичай новорічних обходів, під час яких групи щедрувальників (переважно молодь) піснями славили господарів, бажали їм здоров'я й достатку, за що отримували винагороду. Щедрування супроводжувалось магічними діями, музикою, танцями, пантомімою, обрядовими іграми з масками. Обрядових новорічних пісень – щедрівок (різновид колядок) співали окремо господарю, господині, хлопцю, дівчині, усій родині, були щедрівки дитячі, жартівливі, пародійні.

На відміну від колядування Щ. незначною мірою відчуло на собі вплив християнської церкви. На кінець XIX ст. обряд переважно став явищем народної художньої творчості. Таким він зберігся й досьогодні.

Засівання (*посипання*) – давньослов'янський новорічний звичай. У перший день нового року дорослі й діти, переважно чоловічої статі, ходили від хати до хати, символічно засіваючи хлібні зерна і бажаючи господарям щастя, здоров'я, щедрого врожаю. Широке розповсюдження мали побажання, виконувані речитативом, наприклад:

Сійся, родися,
Жито, пшениця,
Всяка пашниця.
Зверху колосиста,
Зісподу корениста.
Будьте з святом здорові,
З Новим роком!

Посипальників, що ходили невеличкими групами, приймали як самих бажаних гостей: запрошували сісти до столу, щоб добре все сідало або щоб свати сідали (так казали там, де були незаміжні дівчата). Нері-

дво хлопчаків наслідували квоктання курей, а їх, жартуючи, смікали за чуба або за вуха, щоб курчата були чубаті, вухаті й волохаті. У деяких місцевостях перший засівальник повинен був обмолотити макогоном сніп жита, що стояв на покуті від Різдва.

Після закінчення всіх обрядових дій господарі пригощали посипальників яблуками, бубликами, піріжками та іншими ласошами, часто давали й дрібні гроші. Зерно, що вони розкидали по хаті, господиня збирала і давала куркам, аби краще неслися.

Хрещення (Водохрещі, Водохреща, Ордань, Ардан, Йордан) – народний варіант християнського свята Богоявлення.

Відзначалося 6 січня за ст. ст. і знаменувало собою закінчення дванадцятиденного періоду святкувань. Х. увібрало в себе багато язичницьких і християнських обрядів, центральне місце серед яких займали обряди, пов'язані з водою.

Водохреща

Вечір напередодні Х. (*друга кутя, голодний Свят-вечір, голодна кутя*) немовби повторював обряд багатой куті, але в дещо скороченому вигляді. Весь день 5 січня дотримувалися суворого посту. Надвечір ішли до церкви, де відбувалася святкова служба, що завершувалась освяченням води. Принісши в глечик або пляшці свячену воду додому, господар кропив нею всіх членів сім'ї, хату, подвір'я, криницю, сільськогосподарський реманент, свійських тварин. Аби залякати нечисту силу, було прийнято курити ладан чи пахуче зілля, малювати

крейлою або олівцем хрести на хатньому начинні, дверях, господарських будівлях. Гуцули ж розпускали вівсяний сніп, занесений в хату ще на початку святку. З нього робили перевесла, якими господар обв'язував кожне фруктове дерево в садку, аби родили так рясно, як овес. Після виконання деяких ритуалів різдвяного Свят-вечора та після урочистої трапези проганяли кутю – тобто виходили з хати і зчиняли галас, б'ючи макогоном або поліном по парканах, пустих цебрах тощо.

Саме свято Х. відбувалося на річці або біля струмка; в місцевостях, бідних на воду, збиралися коло криниці. Напередодні на льоду річки вирубували великий хрест, пробивали ополонки, з льоду й снігу робили одне або кілька скульптурних зображень хреста, які нерідко обливали буряковим квасом.

Кульмінаційний момент свята – занурення священиком хреста у воду, після чого вона вважалася освяченою. Цей акт у багатьох місцевостях супроводжувався стріляниною з рушниць та запуском голубів.

Освяченій воді приписувались чудодійні властивості. Її давали зуроченим дітям, людям, що помирали, хворим тваринам, особливо цінували її пасічники. До крижаної купелі вдавалися хворі, а іноді й ряджені щедрувальники, змиваючи в такий спосіб "скверну бісівських масок".

За давньою традицією на Х. в селах і містах України (особливо Лівобережної) влаштовувались катання на святково прикрашених конях та кулачні бої.

Кулачні бої – народна ритуалізована розвага, відома ще з дохристиянських часів. На Лівобережжі ця традиція тривала аж до ХХ ст.

К. б. звичайно проходили зимою на льоду річок, ставків, озер, нерідко там, де відбувався обряд водосвяття. Сходилися чоловіки з двох сусідніх сіл або хуторів; у великих селах, як і в містах, бої йшли між представниками вулиць чи кутків. Іноді міщани билися з купцями, ремісники з семінарстами тощо.

Кулачні бійці дотримувалися певних правил. Спочатку "чубарилися" діти, після них показували свою відвагу й спритність парубки, і лише потім включалися у боротьбу дорослі чоловіки. Неписаний закон не дозволяв бити лежачого або бити з-за спини; ті, що виходили з гри, сідали на лід або відбігали вбік. Переможцем вважалася та сторона, якій вдавалося витіснити суперників з поля бою (справою престижу було відвоювати місце біля орданського хреста) або змусити їх до втечі. Іноді відступаючих переслідували аж до їхнього села і там знімали з церкви дзвін, що вважалася великою образою для громади, якій доводилося сплачувати викуп. Кращі кулачні бійці користувалися в народі великою повагою.

Жорно (*крутилка, крутьолка*) – традиційна зимова гра українців. В ополонку на ставку опускали дерев'яний стовпчик, і, коли він обмерзав, на нього настромляли старе колесо від воза. До спиць колеса прив'язували довгу жердину, на кінець якої прикріплювали санчата. Одні учасники гри обертали колесо, а інші каталися на санчатах, що бігали по колу з великою швидкістю.

Масляна (*Масниці, Масляниця, сирна неділя*) – давньослов'янське свято на честь весняного пробудження природи. Християнська церква включила М. у свій календар: масляний тиждень напередодні Великого посту (кінець лютого – початок березня за ст. ст.), проте вона так і не набула релігійного змісту.

На Україні М. не мала такого широкого розмаху, як, приміром, у центрально-російських областях. Але й тут дорослі та молодь каталися на конях, ходили в гості, влаштовували бенкети у складчину. В деяких місцевостях М. зображувала заміжня жінка, яку під жарти возили на санчатах односельці. Широке розповсюдження мав звичай колодки (колодія), відомий у кількох варіантах. Наприклад, розігрували народження і поховання дерев'яної ляльки (колодки) – відгомін давнього ритуалу знищення опудала Зими. Найчастіше ж колодку у вигляді поліна, качалки, стрічки, хустки, квітки тощо чіпляли парубкам і дівчатам як символічне покарання за те, що вони не взяли шлюб минулого року, а ті відкуповувалися грішми або могоричем. На Поділлі хлопці пригощали дівчат горілкою, пивом, солодошами – купували (запивали) колодку. У подяку за це кожна дівчина вишивала перкалеву хусточку, оздоблюючи її квітками та ініціалами свого обранця, та дарувала йому на Великдень – повертала колодку. Такі ритуали нерідко завершувалися укладанням шлюбу.

У наші часи деякі елементи традиційної М. використовуються у святі "Проводи зими".

Благовіщення – важлива віха землеробського календаря українців. До цього свята (25 березня за ст. ст.) делеки звичайно прилітали з вирію та починали вити гнізда. Існувало повір'я, що на Б. відкривалася земля і з неї виповзали змії, вужі та інші плазуни. За народними уявленнями, лише після Б. можна було розпочинати польові роботи. Раніше ж "турбувати" землю вважалося великим гріхом.

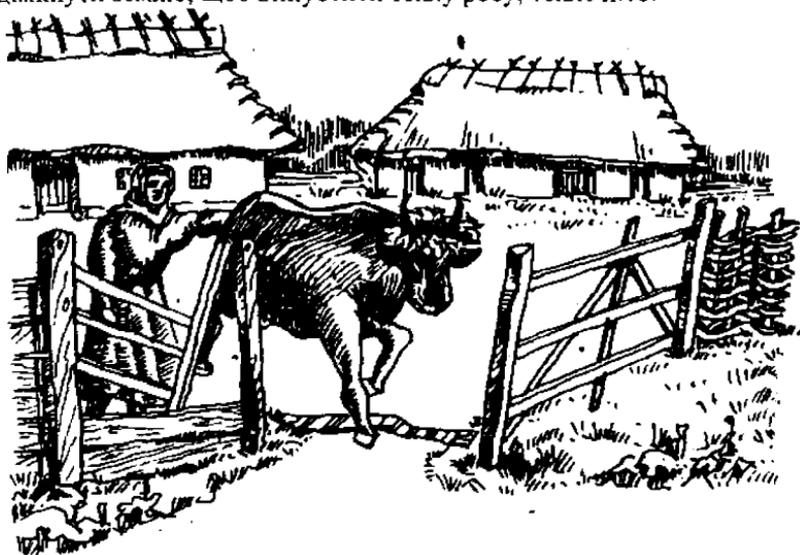
Зі святом Б. перегукується свято Здвиження (Воздвиження Чесного Хреста, 14 вересня за ст. ст.), коли, за повір'ями, всі гади ховалися під землю, а птахи відлітали у вирій.

Юрія (*Юра*) – стародавнє свято землеробського календаря, що відзначалося 23 квітня за ст. ст. У народній свідомості св. Юрій (Георгій)

був покровителем диких звірів і охоронцем свійських тварин. Цього дня зранку виганяли худобу в поле на Юрову росу, яка, за повір'ями, мала чудодійну силу. На Закарпатті, виганяючи корів, одягали на них вінки з квітів, щоб корова була парадна для Юрія. Господарі ворожили про здоров'я худоби, запалювали на ніч у хлівах свічки, обсыпали корів свяченим маком, виконували інші магічні церемонії, щоб захистити їх від нечистої сили, а також від хижаків.

Свято мало й важливе аграрне значення: на Ю. обов'язково спостерігали за станом прорості. Вважалося, що коли на Юра сховається у житі кура, буде хороший врожай. Побутував звичай кидати в озимину кістку від м'ясної страви (частіше – великоднього поросяти). Виходячи дивитися на жито, качалися по ньому, що мало принести добрий врожай. Дівчата качали крашанки у полі й там закопували їх до початку жнив.

В уявленнях українців Юрій виступав також подавцем весняної вологи, необхідної для зростання посівів. Цього дня співали спеціальних пісень, в яких звертались до святого з проханням узяти ключі й відімкнути землю, щоб випустити теплу росу, тепле літо.

На Юрову росу

Великдень (Паска) – найзначніше християнське свято на честь воскресіння Ісуса Христа. Відзначається у першу неділю після весняного рівнодення і повного місяця, обов'язково окремо від іудейської Пасхи.

У народному побуті українців В. чітко утримував елементи язичницької весняної ритуалістики: випікання обрядового печива, фарбування яєць, ігри, танці й розваги молоді, вшанування предків, аграрно-магічні, очисні обряди тощо.

За тиждень до В. у вербну (лозову) неділю, з церкви приносили освячену вербу й шмагали нею всіх членів сім'ї й худобу; пізніше цією гілкою перший раз виганяли корову в череду. Від вербної неділі починали активну підготовку до Великодня: варили яйця і розписували писанки, фарбували крашанки, начиняли ковбаси, випікали обрядове печиво, включаючи обов'язкову пшеничну паску, а подекуди й солодку сирну бабку. На страсний (чистий) четвер кожна господиня намагалась принести з церкви запалену свічку. Нею випалювали хрести на стелі й дверях, сподіваючись захистити свій дім від злих сил. Давнє коріння має звичай запалювання великодніх багать, які розкладали на пагорбах чи біля церкви у ніч із суботи на неділю.

Великоднє гуляння, на яке сходилося все село, за традицією відбувалося на подвір'ї коло церкви – цвинтарі. На Західній Україні та Поділлі ці гуляння називались гаївками, гагілками, ягілками (від місцевих назв весняних пісень і хороводів). Упродовж трьох днів свята усім парафіянам дозволялося дзвонити у церковні дзвони. Вважалося, що вони відлякують нечисту силу і сприяють тому, щоб гречка уродила.

Багатим був репертуар традиційних великодніх ігор. Діти залюбки грали у цоканьє – биття яєць: той, кому вдавалося розбити яйце суперника, забирав його собі. Парубочі ігри (битилупака, піп, чорт, харлай, шила бити, кашу варити, довгої лози та ін.) являли собою змагання у спритності, швидкості й силі. У дівочих іграх (шум, жельман, костру-бонька, мак, кривий танець, вербова дощечка та ін.) випробовувалися художні здібності учасниць – вміння танцювати, співати, перевтілюватися у певний образ. Недарма великодні ігрища вважались справжніми ярмарками наречених.

У весняному циклі значне місце займали обряди, пов'язані з культом предків. Померлих родичів провідували, як правило, у першу неділю після В. (проводи, гробки). На кладовище несли паски, яйця, інші страви й обідали прямо на могилах. Подекуди пов'язували рушники на хрестах. У цей день обов'язково годували старців і роздавали милостиню "за упокій душі". Ця традиція побутує й сьогодні.

Писанки (крашанки, газулки) – фарбовані або орнаментовані курячі яйця. Здавна використовувались як обрядові атрибути, оскільки яйце вважалося символом життя. Виготовлення П. пов'язувалося з дохристиянськими традиціями зустрічі весни, пізніше – з Великоднем. Поступово втративши своє релігійно-магічне вмотивування, звичай набув суто естетичного значення.

П. – яскравий взірець традиційної художньої творчості. Кожний етнографічний регіон України (Поділля, Полісся, Закарпаття, Гуцульщина та ін.) має специфічні орнаментальні мотиви П. і кольорову гаму їх прикрашення.

Зільницький обряд був пов'язаний із збиранням лікувальних трав (зілля) і приурочувався до дня Симона Зіло́та (10 травня за ст. ст.). Участь у ньому брали лише баби й молодіці. Зібравшись в одній хаті напередодні, жінки смажили яєшню, варили вареники, готували інші страви та гуртом йшли до лісу збирати цілющі квіти і трави: золототисячник, череду, ромашку, ведмеже вухо, полин, деревій, п'ятилисник тощо. Зілля намагалися збирати до схід сонця, коли ще не впала роса, і обов'язково потай від чужого ока, промовляючи магичні формули: Свя-тий Авраам на це зілля орав, а Бог садив, а Спас родив, Мати Божа по-лива́ла і на поміч це зілля давала та ін. Закінчивши збирання трав, у лісі ж улаштували колективну трапезу.

У деяких місцевостях жінки вибирали поміж себе вдову, яку називали "Симон". Її першою купали у великій діжі, підливаючи туди відвар свіжих лікувальних трав. Потім цю церемонію по черзі повторювали й з усіма іншими. Завершення обряду відзначали спільним застіллям у садку та виконанням "зільницьких" пісень.

Купала (Івана Купала) – давньослов'янське свято літнього сонцестояння. Відзначалося 24 червня за ст. ст. у період підготовки до збору врожаю. Первісно Купалою, очевидно, називали ляльку або опудало, яких купали – топили у воді, заривали у землю, спалювали. Назва ж "Івана Купала" походить від народного наймення Іоанна Хрестителя, вшануванням якого православна церква намагалася подолати дохристиянські традиції.

Серед українців К. відзначала переважно молодь у купальську (іванівську) ніч. Свято поєднувало елементи культу Сонця, аграрної магії, очисних та еротичних обрядів. Напередодні парубки розкладали великі купи хмизу на пагорбах, берегах річок, озер тощо. Запалити ці купальські вогні доручали дідам, які повинні були до вечірньої зорі добути примітивним способом новий вогонь. Вірили, що, стрибаючи через багаття, можна позбутися хвороб, злих чарів, безплідності. Виходячи з того, вдалим чи невдалим виявився стрибок через вогонь, дівчата й парубки ворожили про своє майбутнє, ранній чи пізній шлюб. Важливу роль у купальських обрядах відігравали колесо як символ Сонця та вода – ці стихії порівнювалися з братом і сестрою.

Запурення вінків на Купала

Центральне місце у святі займало ритуальне деревце – марена (купайлиця, купайло, гільце). Рубали його хлопці, а прикрашали дівчата – живими та штучними квітами, ягодами, стрічками тощо. Навколо марени водили хороводи, співали пісні про кохання, сватання, майбутній шлюб. Тут же відбувалося своєрідне ігрове суперництво між дівчатами і парубками: останні намагалися будь-що відібрати у дівчат деревце і поламати його. Щоб хлопці попекли руки, у деяких селах Поділля виготовляли спеціальний дублікат ритуального дерева з будяків, терну чи кропиви. При цьому обидві сторони обмінювалися ушипливими жартами і пісненими докорами.

Купальському дереву надавалося й аграрно-магічного значення. У багатьох місцевостях його купали у воді, а потім розламували так, щоб кожній дівчині дісталась гілочка. Шматочки марени несли на городи (щоб краще в'язалися огірки), затикали під стріху (щоб багатство велося), кидали у річку (щоб дощ пішов).

Купальську ніч вважали чарівною, коли пробуджувалася нечиста сила. Звідси – широко розповсюджені дівочі ворожіння на вінках, численні обряди і магічні прийоми, за допомогою яких застерігались від відьом. Вірили, що трави, зібрані на К., мають особливо цілющі властивості. Багато повір'їв було пов'язано з квіткою папороті.

Зелені свята – українська назва християнського свята Трійці, що відзначається на 50-й день після Паски. Троїцько-русальна обрядовість знаменувала завершення весняного і початок літнього календарного циклу. В основі її лежали культ рослинності, магія закликання майбутнього врожаю.

Напередодні зеленої неділі, у суботу, що називалася клечаною, обов'язково прикрашали подвір'я та господарські будівлі клечанням – зеленими гілками клену, верби, липи, акації, ясеня, горіха, дуба тощо. Забороненим деревом подекуди вважалася осика, на якій, за повір'ям, повісився Іуда Іскаріот. Гілки встромляли в стріху, на воротах, біля вікон, за ікони. Підлогу або долівку в хаті встеляли запашними травами: осокою, любистком, м'ятою, пижмою, ласкавцями, татарським зіллям.

Троїцькі розваги починалися з понеділка і тривали цілий тиждень. Звичайно їх влаштовували в лісі чи полі, на вигоні за селом. Подекуди молодіжні забави й танці проходили біля спеціальних лаштунків – ігрового дуба або явора. Вони являли собою довгу жердину, до якої зверху горизонтально прикріплювали колесо, прикрашене гіллям, квітами, стрічками.

На Лівобережжі дівчата водили тополлю – одягали одну з-поміж себе тополею і водили її по дворах. Кожний господар радо зустрічав процесію і, приймаючи від неї добрі побажання, щедро обдаровував учасників обряду. На Поліссі побутував близький за значенням обряд троїцького куста, роль якого теж виконувала дівчина.

Напередодні Зелених свят

На Зелені свята, як і після Великодня, провідували померлих родичів, могили яких обсіпали клечаним зіллям. На кладовищі влаштовували панахиди та спільні поминальні трапези. Ця традиція подекуди збереглася до наших днів.

"Гонити шуляка" – давній господарський обряд, який побутував на Східному Поділлі до початку ХХ ст. Виконували його заміжні жінки. На другий день Зелених свят (русали, розгри), зібравшись гуртом, вони влаштовували бенкети, які, за повір'ям, повинні були вберегти курчат від шуліки (шуляка).

Із різного підручного матеріалу (наприклад, власних хусток) жінки виготовляли опудало шуляка та імітували його годування. Сидячи навколо і п'ючи горілку, жінки примовляли до нього: Не дивись на курчат, а дивись на падло. Танці та пісні доповнювали загальний сюжет дійства. На завершення опудало розгинали і кожна учасниця бенкету викупувала свою хустку.

Значне місце в обряді займали й поминальні мотиви: заміжні жінки обов'язково згадували своїх померлих (особливо нехрещених) дітей.

Маковія – спрощена українська назва церковного свята святих мучеників Маккавеїв (1 серпня за ст. ст.). Цього дня у церквах разом із хлібним колоссям святити садові квіти і головки маку, які на Різдво використовувались для приготування куті. Вдома пекли пироги і коржі з маком. Традиційні першосерпневі букети на Поділлі називалися маковійками. Звичайно їх носили до церкви дівчатка. Перед цим їх треба було добре нагодувати, бо наступний рік випаде неврожайний.

Освячені на М. квіти й трави зберігали за іконами як помічне зілля. Якщо захворювала якась свійська тварина, її годували засушеними квітами, окурювали, поїли відварами із трав. Освячений у церкві мак, особливо дикий (видюк), використовували для охорони житла, худоби, двору від усякої нечистої сили.

У деяких селах Київщини на М. встановлювали високі хрести, прикрашаючи їх квітами й головками маку, а зверху прикріплювали гарбузову маску з запаленою свічкою всередині, що нагадувало людський череп. Протягом усієї ночі хлопці та дівчата співали й танцювали, оберігаючи свій маковійвський хрест від сусідів-однолітків з інших вулиць чи кутків, які намагалися його викрасти або зламати.

Спаса – свято православної церкви, встановлене на честь Преображення Господнього (19 серпня за ст. ст.). Цей день був немовби апофеозом радості селянина з плодів своєї діяльності. За традицією святити яблука, груші, мед, колачі з муки нового врожаю. Після церковної відправи пригощали одне одного пирогами та фруктами, особливо дітей і старців. Великим гріхом вважалося їсти яблука і груші до С. Цієї заборони особливо суворо дотримувалися батьки, що втратили дітей, та діти, в яких померли батьки.

На С. разом із фруктами й медом до церкви несли великі оберемки трав, квітів, городніх рослин. Кожний вид освяченого зілля мав своє призначення. Васильками лікувалися від падучої, запою, внутрішнього жару, з них робили підстилку в труні, подушечку для небіжчика, вінки для померлих дівчат. Відвар сон-трави пили від безсоння тощо. За народною прикметою, на С. літо зустрічається з осінню. Цієї пори у природі вже відчувалися перші ознаки майбутніх холодів, тому й казали: Прийшов Спас, готуй рукавиці про запас.

Покрови – християнське свято Покрова святої Богородиці, запроваджене у Візантії на згадку про чудесне визволення Константинополя від сарацинів. Серед українців, які століттями постійно страждали від чужоземних набігів, ця легенда набула особливої популярності. Божу матір (її називали у тому числі й Покровою) вважали своєю покровителькою запорізькі козаки. Щорічно 1 жовтня з великою урочистістю вони відзначали це свято на Січі у своєму головному храмі св. Покрови.

У селянському побуті за станом погоди на П. намагалися передбачити характер майбутньої зими: Якщо на Покрову вітер з півночі, то зима буде дуже холодна і з хуртовинами, якщо з півдня – то тепла. Кажали також, що Покрова покриває або листом, або снігом. До початку жовтня звичайно закінчували сівбу озимих. У цей час розпочиналася пора весіль, яка тривала два тижні до Пилипівського посту. Дівчата, котрі бажали взяти шлюб саме цього року, молилися: Свята Покрівонько, покрий мені голівоньку.

Дмитра – осіннє свято аграрного календаря, яке відзначалося 26 жовтня за ст. ст. За народними уявленнями, св. Дмитро завершував землеробський рік, замикав землю і приводив зиму. Він же тримав у себе ключі до весни, коли передавав їх св. Юрієві. Після Д. звичайно вже не засиляли сватів, і тому казали: До Дмитра дівка хитра, а по Дмитрі лавку нею витри. Субота перед Д. на Волині поважалась як дідова субота, коли влаштовували поминальні обіди для старих і жебраків. На Київщині ж приказували: З Юрія – хороводи, з Дмитра – вечорниці.

Введення – християнське свято, що знаменувало собою початок зимового циклу обрядовості. Відзначали його 21 листопада за ст. ст. На Рівненщині казали: Введення прийде, свят наведе. І дійсно, після В. йшла низка дуже популярних у народі свят: Катерини, Андрія, Варвари, Сави, Миколи, Ганни і, нарешті, Різдво, Новий рік, Водохрещі.

Введенські прислів'я розкривають прагнення хлібороба зазірнути в майбутнє, передбачити, якою буде наступна зима і як вона вплине на врожай: Як Введення мосте мостки, а Микола забиває гвіздки, то люта зима буде; Як ляже глибока зима, готуй глибокі закрома. В окремих місцевостях на В., як і на Новий рік, починали деякі види робіт, що, за повір'ям, мало забезпечити успіх протягом усього року.

Полазник – так називали першого відвідувача хати на Різдво, Новий рік, Введення тощо. Це пов'язане з так званою "магією першого дня" – вірою людей в щасливу або нещасливу прикмету. Отож, стежили за тим, щоб першою до хати не зайшла жінка чи дівчина: такий візит вважався небажаним. Натомість вірили, що прихід особи чоловічої статі обіцяє щастя й добробут. Часто у ролі П. виступали свійські тварини (вівця, коза, навіть кінь), яких урочисто заводили в хату і годували.

Катерини – молодіжне свято у народному календарі українців (24 листопада за ст. ст.). Цього дня дівчата ворожили про майбутню долю. Робили це, зокрема, так: зрізали гілки вишні чи сливи і ставили їх у воду або в горщик із землею на покуті. Якщо вони розцвітали до Різдва або Нового року, це обіцяло скорий шлюб. У такий же спосіб ворожили про здоров'я або смерть у наступному році.

З вечорницями на К. пов'язаний ще один своєрідний звичай. Зібравшись в якій-небудь хаті, дівчата варили кашу з пшона і маку та по черзі вилазили на ворота, вигукуючи: Доле, ходи до нас вечеряти. Подекуди замість долі закликали судженого.

Андрія – молодіжне свято, близьке за змістом до Катерини. Відзначалося 30 листопада за ст. ст. і відповідало церковному святу Андрію Первозванному. Молодіжні зібрання цього дня були наповнені веселощами й розвагами і подекуди називалися великими вечорницями. На А. вдавалися до різноманітних прийомів любовно-шлюбної магії: засівання конопель, ворожінь із балабушками, калитою тощо. Ці ворожіння мали відповіді на такі основні питання: чого чекати в Новому році – шлюб чи смерть; якщо шлюб – то хто буде чоловіком; чи буде шлюб щасливим. Намагалися також дізнатися про професію, матеріальне становище майбутнього чоловіка, главенство у майбутній сім'ї. Магічні дії нерідко супроводжувалися відповідними примовками:

Андрію, Андрію!
Я на тебе коноплі сію;
Спідницею волочу,
Бо дуже заміж хочу.

Вже у минулому столітті молодіжні ворожіння втратили свою магічну функцію і перетворилися на традиційні ігри, що супроводжувалися сміхом і жартами.

Для свята А. є характерною певна "карнавальна свобода". У що ніч, як і в новоріччю, негласно дозволялися деякі прояви антигромадської поведінки, які в інший час гостро засуджувалися і навіть підлягали покаранню за звичаєвим правом. У ролі "порушників порядку" звичайно виступали парубки та підлітки. Набір типових андріївських жартів не вирізнявся особливою вибагливістю: парубки знімали з воріт хвіртки і заносили на край села, підпирали кілком двері хати, вилазили на стріху і затикали комин, пускали в димар горобців тощо. Особливо звитяжним вважалося вміння підняти воза і поставити його на чиюсь хату. Такі ритуальні безчинства творили здебільшого на подвір'ях, де були дівчата на порі.

Веселі андріївські та катерининські вечорниці припадали на період 40-денного Пилипівського посту і, отже, суперечили християнській моралі. Але спроби духовенства подолати цю традицію були безуспішними.

Миколи – давнє землеробське календарне свято. Відомі два М.: весняний, або Теплий (9 травня за ст. ст.), і зимовий (Зимній) – 6 грудня. У народних віруваннях св. Микола виступає помічником і заступником хлібороба.

До зимової дати були приурочені деякі приповідки про погоду та прогнози на майбутній врожай. Зокрема, на Харківщині казали: Як на Миколи іній – буде овес. Подекуди 4, 5 і 6 грудня справляли так звані Миколині святки. У ці дні варили кутю та узвар, щоб наступного року був урожай на плоди та ячмінь. В околицях Києва ще наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. влаштовували обходи, схожі на різдвяне колядування.

Серед українського населення Галичини, Закарпаття та інших західних областей з ХІХ ст. набула поширення католицька традиція обдарування від імені св. Миколая. Очолювана парубком, перевдягненим у святого, група молоді обходила двори, роздаючи подарунки дітям, а неслухняним залишала палицю як пересторогу на майбутнє. Через "Миколая" хлопці та дівчата нерідко передавали подарунки своїм коханим. На Львівщині й Тернопільщині до свята випікали спеціальне печиво – миколайчики – і клали їх дітям уночі під подушку. Звичай обдарування на М. почасти зберігається і в наші дні.

[Українська минувшина. – К., 1994. – С. 182-200].

ДЕСЯТЬ БОЖИХ ЗАПОВІДЕЙ

- I. Хай не буде тобі інших богів передо Мною!
- II. Не роби собі подобу Бога.
- III. Не призывай Імення Господа, Бога твого, надаремно.
- IV. Пам'ятай день суботній (недільній), щоб святити його!
- V. Шануй свого батька та матір свою.
- VI. Не вбивай!
- VII. Не чини перелюбу!
- VIII. Не кради!
- IX. Не свідкуй неправдиво на свого ближнього!
- X. Не заздри!

ГОСПОДНЯ МОЛИТВА

Отче наш, що єси на небесах!

Нехай святиться Ім'я Твоє, нехай прийде Царство Твоє, нехай буде воля Твоя, як на небі, так і на землі.

Хліба нашого насущного дай нам сьогодні.

І прости нам провини наші, як і ми прощаємо винуватцям нашим.

І не введи нас у випробовування, але визволи нас від лукавого.

Бо Твоє є царство, і сила, і слава навіки.

Амінь.

Матвія 6:9-13.

А НАЙБІЛЬША ЛЮБОВ

Коли я говорю мовами людськими й ангельськими, та любові не маю, – то став я як і мідь та дзвінка або бубон гудячий!

І коли маю дара пророкувати, і знаю всі таємниці й усе знання, і коли маю всю віру, щоб навіть гори переставляти, та любові не маю, – то я ніщо!

І коли я роздам усі маєтки свої, і коли я віддам своє тіло на спалення, та любові не маю, – то пожитку не матиму жадного!

Любов довготерпить, любов милосердствує, не заздрить, любов не величається, не надимається, не поводитья нечемно, не шукає тільки свого, не рветься до гніву, не думає лихого, не радіє з неправди, але тішиться правдою, усе зносить, вірить у все, сподівається всього, усе терпить!

Ніколи любов не перестає! Хоч пророцтва й існують, – та припиняються, хоч мови існують, – замовкнуть, хоч існує знання, – та скасується.

Бо ми знаємо частинно, і пророкуємо частинно; коли ж досконале настане, тоді зупиниться те, що частинне.

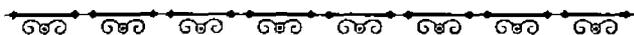
Коли я дитиною був, то я говорив, як дитина, як дитина я думав, розумів, як дитина. Коли ж мужем я став, то відкинув дитяче.

Отож, тепер бачимо ми ніби у дзеркалі, у загадці, але потім – обличчям в обличчя; тепер розумію частинно, а потім пізнаю, як і пізнаний я.

А тепер залишаються віра, надія, любов, – оці три. А найбільша між ними – любов!

1 Кор. 13:1-13.

4. ЗАКОН БОЖИЙ І ЗАПОВІДІ У ПИТАННЯХ І ВІДПОВІДЯХ

Що таке закон?

Закон – це правила, дані Богом людям, яких вони повинні триматися в житті, щоб жити боговгодно, відповідно своєму від Бога призначенню.

Що таке заповіді?

Це окремі статті закону, в яких коротко, але точно, вказано, як повинні жити люди: що виконувати, а від чого ухилятися.

Коли і як даний зовнішній закон?

Закон заповідей даний був людям на горі Синаї через пророка Мойсея у п'ятдесятій день після виходу ізраїльтян з Єгипту. В пустелі на горі Синаї Бог явив Свою присутність у вогні блискавок та в хмарі і голосом, подібним до грому, висловив Свій закон. Потім дав його через Мойсея, написаний на двох скрижалях – кам'яних дошках-таблицях.

Головні заповіді даного Богом закону такі:

Перша заповідь

Я Є ГОСПОДЬ БОГ Твій; НЕХАЙ НЕ БУДЕ В ТЕБЕ ІНШИХ БОГІВ, КРИМ МЕНЕ.

Що ж наказує нам перша заповідь?

Перша заповідь наказує нам визнавати й шанувати всім серцем Єдиного Бога Істинного:

1. Вірувати в Бога.
2. Ходити перед Богом, щоб завжди пам'ятати про Бога і у всьому поводити себе боговгодно, знаючи, що Він кожную хвилину бачить і знає не тільки діла й слова наші, а й найтаємніші помисли наші.
3. Боятися Бога, або благоговіти перед Ним, і гнів Отця Небесного вважати для себе найбільшим нещастям, а тому старатися не гнівити Бога гріхами, а благоугождати Богові покорою та добрими ділами.
4. Любити Бога всім серцем, усім розумінням і всією істотою своєю.
5. Надіятися на Бога, знаючи Його всемогутність і любов до нас.
6. Коритися Богові і бути завжди готовими виконувати повеління Його; не ремствувати, якщо доля наша іноді буває не такою, як ми б хотіли.
7. Поклонятися Богові, як найвищій і найсвятішій Істоті.
8. Прославляти Бога, як всенайдосконалішого, всемогутнього, всепремудрого, всеблагого і всеправедного.
9. Дякувати Богові, що створив нас, піклується нами і спасає нас.
10. Призивати Бога в молитві при кожному ділі й на кожному місці як всеблагого і всемілосердного Помічника й Порядника.

Друга заповідь

НЕ ТВОРИ СОБІ КУМИРИВ І ВСЯКОЇ ПОДОБИ ТОГО, ЩО (ТИ БАЧИШ) НА НЕБІ ВГОРІ, НА ЗЕМЛІ ВНИЗУ, І В ВОДАХ ПІД ЗЕМЛЕЮ: НЕ ПОКЛОНЯЙСЯ ЇМ І НЕ СЛУЖИ ЇМ.

Що таке кумир?

То зображення наче "бога" будь-якого творіння. На небі – сонце, місяць, зорі, хмари, блакить, грім, блискавка тощо, на землі – всі речі, які бачимо: вогонь, море, ліс, звірі й все, що викликає страх. У водах – риби, гади, шумні хвилі й т.п. Під землею – землетруси, вулкани.

Отже, цією заповіддю наказується нічого з того не вважати за "бога", не робити з нього подоб для пошани, не кланятися, не служити їм, наче Богіві.

А чи не забороняє ця заповідь робити й святих зображень – святих ікон – і шанувати їх?

Ні. Це видно з того, що Господь тому ж Мойсеєві, через якого дав ці заповіді, велів поставити у Скінії золоті святи зображення херувимів на покриві ковчега. (Скінія – похідний храм, ковчег – позолочена скринька, що в ній зберігалась манна, скрижалі та жезл, що розвів). Також були виткані два херувими на завісі перед "Святим Святих", де стояв жертівник кадильний і туди народ кланявся (Вих. 36, 8; 37, 7-9; Євр. 9, 5).

На ці місця треба звернути увагу, бо вони стверджують правильність шанування ікон у Православній Церкві.

Що значить слово "ікона"?

Слово це грецьке і значить "образ", або зображення Бога в тому образі, в якому Він являвся людям: Бога Отця в образі "ветхого днями" дідуся, як Його бачили пророки (Іс. 6, 1; Єз. 1, 26) або Авраамові у виді трьох ангелів та ін.; Ісуса Христа в тому образі, в якому Він був на землі; Духа святого у виді голуба або вогненних язиків, як Він зійшов на апостолів; святих ангелів, як вони являлися людям; Пречистої Богоматері і святих Божих.

Чи друга заповідь не заперечує шанування святих?

Ніскільки. Кумир – то образ видуманого. А ікона – то образ Істинного Бога Живого або друзів Його. Ніхто не думає, що ікона є якесь божество і що діє вона сама від себе.

Дивлячись на ікону, ми не думаємо про ікону, а про того живого, образ котрого написаний на іконі.

Третя заповідь

НЕ ПРИЗИВАЙ ІМЕНІ ГОСПОДА БОГА ТВОГО ВСУЄ (МАРНО, КОЩУПНО, БЕЗ ПОШАНИ).

З якою ж пошаною повинна людина призивати ім'я Боже!

Святі праведники й великі мужі справжньої науки ніколи не називали імені Божого, не знявши шапки (наприклад, Ньютон).

Чи не суперечить третій заповіді приймання присяги?

Господь каже: "Не клянїться (ім'ям Божим) ніяк: досить з вас слова: так, так, ні, ні. Однак в ділах громадських друга заповідь не забороняє присяги. Тому й дозволено у важливих випадках вживати присягу перед хрестом та Євангелією і перед Богом, щоб ствердити, що свідчення дано правдиво (наприклад на суді), або що будемо чесно виконувати взяті на себе обов'язки.

Четверта заповідь

ПАМ'ЯТАЙ ДЕНЬ СУБОТНІЙ, ЩОБ СВЯТИТИ ЙОГО: ШІСТЬ ДНІВ ПРАЦЮЙ, І РОБИ В НИХ УСІ ДІЛА ТВОЇ: ДЕНЬ ЖЕ СЬОМИЙ, СУБОТА – ГОСПОДУ БОГУ ТВОЄМУ.

Господь наказує святкувати сьомий, а не якийсь інший день, бо Він Сам за шість "днів" створив світ, а в сьомий день спочив від діл Своїх.

Благословив Бог сьомий день і освятив його. Сьомий день Господь відділив для Себе, щоб у цей день люди прославляли Бога, віддавали Йому славу і чинили діла милосердя.

Чому в християнській Церкві святкується не сьомий день тижня (субота), а перший (неділя)? І чи не порушується цим закон?

Уже перші християни святкували перший день тижня, що звався "день Господній" і "день Воскресний". В цей день апостоли й перші християни збиралися для богослужіння – переламання Хліба (Святого Причастя) на Літургії.

Отже, коли в Старому Заповіті приносили Богові сьомий день, тобто шість днів працювали для себе, а сьомий святити для Господа, то в Новому Заповіті по заповіді Божій стали святити для Господа день перший, день воскресіння Господнього, а наступні дні працювали для себе.

Свята Православної церкви

Але крім суботи у Старому Заповіті і неділі у Новому Заповіті, Господь повелів святкувати ще й інші спеціально встановлені дні. У Старому Заповіті святкували Пасху, П'ятидесятницю, дні очищення, новомісяччя, ювілейні роки й ін.

1. Народження (Різдво) Пресвятої Богородиці – 21 вересня.
2. Введення в храм Пречистої Діви Марії – 4 грудня.
3. Благовіщення Пресвятій Діві про народження від Неї Спасителя світу – 7 квітня.
4. Успіння Богоматері – 28 серпня.
5. Різдво Христове – 7 січня, і другий день Різдва, Собор Богоматері – 8 січня.
6. Стрітіння Господнє – 15 лютого.
7. Хрещення Господнє (Богоявлення) – 19 січня.
8. Преображення Господнє – 19 серпня.
9. Вхід Господній в Єрусалим – за тиждень до Пасхи.

10. Пасха. Свято Пресвітлого Христового Воскресіння (Великдень) – в першу неділю після весняної повні місяця.

11. Вознесіння Господнє – на 40-й день після Пасхи.

12. Зшестя Святого Духа на апостолів, Свята Тройця (Зелені свята) – на 50-й день після Пасхи. На другий день – свято на честь Святого Духа.

13. Воздвиження Хреста Господнього – 27 вересня.

День Воскресіння Христового, Свята Пасха Господня – то найголовніше християнське свято, свято із свят, празників празник.

Пости православної церкви

Крім свят Свята Церква установила пости. Їх є чотири:

1. Великий піст. Він триває 40 днів, як і Господь постив у пустелі 40 днів. До нього ще приєднуються Лазарева субота, Вербна неділя і 6 днів Страсного Тижня.

2. Пилипівка або Різдвяний піст перед Різдвом Христовим. Триває він 40 днів, починаючи з 27 листопада. Цей піст установлено Церквою для того, щоб вірні постом достойно приготували себе до зустрічі і святкування свята Різдва Христового.

3. Петрівка. Від *понеділка після неділі Всіх Святих* (тиждень після Тройці) до дня святих апостолів Петра й Павла 12 липня. Піст установлений на спомин посту святих апостолів.

4. Спасівка. Піст перед Успінням Богоматері, на спогад того, як Пречиста Діва Марія постом готувала Себе до блаженної кончини життя на землі.

Є ще одноденні пости кожного тижня: середа на спомин Юдиного гріха – зради Спасителя, п'ятниця на спомин страждань і смерті Господа Ісуса Христа.

Також є піст 18 січня, перед днем Хрещення Господнього, у день Воздвиження Хреста Господнього на спомин страждань Христових і в день Усічення голови Святого Івана Предтечі, 11 вересня.

Не добре й таке, коли люди йдуть до церкви наївшись. Тоді важко молитися, нападає дрімота і т.ін. Краще йти не ївши, бо тоді молитва з'єднана з постом, вона ширша і вгодніша Богові.

Заповідаючи працю протягом шести днів, четверта заповідь рішуче засуджує лінощі. Ніхто, крім хворих та немічних, не має права їсти, коли не хоче працювати згідно свого стану. Про таких і апостол каже: "Хто не працює, той і не їсть" (2 Сол. 3, 10).

П'ята заповідь

ШАНУЙ БАТЬКА І МАТИР: ДОБРЕ ТОБІ БУДЕ І ДОВГО БУДЕШ ЖИТИ НА ЗЕМЛІ.

Заповідаючи любов до ближніх, Господь наказує нам ту любов найперше виявляти до наших батьків.

Любити батьків значить любити себе, бо ми від їхньої крові, тіла й душі. Це любов природна. Навіть тварини з любов'ю ставляться до своїх батьків. Тому непошана до батьків – це явище протиприродне, то порушення законів ества, встановлених Богом.

Кожна людина – великий боржник своїм батькам. Від батьків ми одержали життя. Наша мати в болях породила нас, груддю годувала нас, вболівала з нами від самого малечку і готова віддати за нас своє життя, аби врятувати життя наше. Вона не спала ночей над нами, не доїдала, не допивала, не зодягалася як треба, аби ми були ситі й здоровенькі виростали. Батько захищав нас від усього поганого, вчив нас працювати, може голодував, щоб дати нам можливість учитися в школі.

Ніхто не любить так, як батьки. Ніхто так не молиться за дітей, як ненька. Не дарма сказано: "Материна молитва зо дна моря витягає".

Отже, любити батьків і шанувати їх не тільки не тяжко, а дуже приємно.

А непошана до батьків дуже тяжить на душі, бо то тяжкий гріх. Хто не любить і не шанує своїх батьків, а навпаки, зневажає та кривдить, той повстає на своє ество.

Як же шанувати батьків?

1. Любити їх, як себе. Поводитися з ними з пошаною, з любов'ю та повагою. Слухати їхні настанови та поради, як каже премудрий.
2. Коритися батькам не за страх, а за совість.
3. Оберігати їхню честь і поводити себе так, щоб не засмучувати їх та не осоромлювати їх перед людьми.
4. Молитися за них.
5. Оберігаючи їхнє здоров'я, допомагати їм у праці й у всьому, а на старості полегшувати їхні немочі, годувати та давати притулок.
6. Поховати їх з належною честю та пошаною.
7. Згадувати їх з великою пошаною перед своїми дітьми та внуками.

Шоста заповідь

НЕ ВБИВАЙ.

Життя людині дає Бог, і тільки Бог має право його відібрати. Тому шоста заповідь рішуче забороняє вбивати людей або відбирати їх життя яким би то не було чином. Бо вбити можна не тільки зброєю, але чимось іншим фізично. Можна вбити людину й словом образливим або наклепом чи поведженням з нею так, що вона сама собі заподіє смерть.

Чи можна вбивати на війні?

Кожне вбивство рівно противно шостій заповіді, і за кров убитих відповідають ті, що своїми протихристиянськими діями доводять до війни.

Буває необхідність захищати батьківщину і свій народ, і при цьому мусять бути і вбивства. Одначе, не можна вбивати тих, що кинули зброю і здалися.

Треба по-людському поводитися з полоненими, не мучити непосильною працею або холодом та голодом, а ставити їх у такі людські умови, при яких вони не могли б шкодити. Не тримати в полоні без необхідності.

Належить лікувати ворожих поранених, як і своїх.

Чи можна карати на смерть убивць?

Кожний убивця знає, що вбивати він не має права і що вбиваючи, він сам собі виносить смертний вирок. Коли він не виявляє каяття, то правосуддя кожної держави, маючи обов'язок оберігати життя своїх громадян, примушене нищити кожну небезпеку засобами, які вважає найдоцільнішими.

Однаке Господь рішуче вимагає праведного і безстороннього суду над кожним звинуваченим.

Гріх самогубства

Самогубство – найтяжчий гріх, бо воно робиться наперекір волі Божій, як відчай або протест. Тому Церква Христова відмовляє самогубцям у християнському похороні й дозволяє ховати лише тих, які вчинили це в стані втрати розуму або доведені до того іншими.

До самогубців зараховуються й ті, які нестриманістю, наприклад, п'янством та розпустою чи іншими пороками, руйнують своє здоров'я та вкорочують собі віку.

До вбивства належить і те, коли мати вбиває в собі плід, або не годує дитини, щоб вона померла.

Забороняючи чинити будь-яку шкоду життю наших ближніх, Шоста заповідь одночасно наказує нас всіма силами оберігати їхнє здоров'я та добробут. Вона заповідає:

1. Помагати бідним.
2. Утішати зажурених.
3. Служити немічним.
4. Полегшувати стан знедолених.
5. Зі всіма поводитися лагідно та з любов'ю повчати їх на добре.
6. Миритися й мирити тих, що ворогують.

Сьома заповідь

НЕ ПЕРЕЛЮБСТВУЙ.

Господь спочатку із землі створив одного чоловіка на образ Свій і подоби. А тому що одному чоловіку було б недобре самому серед інших тварин, було б і нудно, та й розмножуватися він би не міг, то Господь із костей його створив йому дружину. Так би мовити, розділив одного чоловіка надвоє так, що хоч їх тепер стало двоє, але вони – одне тіло.

Коли ж чоловік віддає своє тіло іншій, або жінка своє тіло іншому, то вони розривають свою єдність, обкрадають одне одного, сквернять чистоту й святість свого шлюбу, поганяють свою родину й руйнують її.

Через те перелюбство є тяжкий гріх перед Богом.

Тяжкий гріх проти сьомої заповіді – це розпуста молоді. Вона вбиває їхній молодий розум і притуляє так, що вони стають нездатні вчитися. Надриває сили, впливає на зріст і красу, дочасно робить старими. Від таких виснажених дітей діти родяться каліками. Наслідком розпусти є виродження нації. Люди стають дрібними, похилими, некрасивими, нерозумними.

Страшний гріх кровозмішання, коли близькі родичі наперекір заповіді сходяться для подружнього життя. Від таких шлюбів діти часто родяться ідіотами, і батьки стають виною довічного страждання дітей. Тому такі шлюби Церквою заборонено.

Забороняючи сьомою заповіддю перелобство і всяку розпусту, Господь високо цінить вірність подружжя й чистоту подружнього життя.

Восьма заповідь

НЕ КРАДИ.

Ще в раю Господь встановив Адамові, а в ньому і всім нам, працю, сказавши: "В поті лица свого будеш добувати собі хліб". Тому кожна людина повинна сама на себе працювати.

Господь дуже прихильно ставиться до трудящих. Він благословляє їхню працю успіхом, а їх самих – здоров'ям. А ще більше любить таких, які від трудів своїх уділяють убогим, немічним, сиротам, калікам.

Разом із тим дуже противні Господу ледачі, які не хочуть на себе працювати, а простягають руку, щоб украсти чи якимось незаконним чином присвоїти собі чуже. Восьма заповідь Бога рішуче забороняє всяку крадіж або незаконне присвоювання собі чужого.

Особливо тяжкий гріх обманом або насильством ошукувати нещасного, сироту, вдову. Цей гріх прирівнюється до вбивства. Також і не-виплата, затримка в свою користь, заробленої платні робітникам, бо ця неправда взиває до Бога. Те ж саме – неправдиво відсуджене у вдови, сироти або в убогого.

Восьмою заповіддю забороняється:

1. Грабіжництво насильством.
2. Крадіжка потайки.
3. Обман у торгівлі, як продаж поганого товару, видаючи його за добрий, неправильна вага і подібне.
4. Хабарництво, коли беруть підкупи в суді або хабарі з підлеглих: виправдовують винних і засуджують або принижують невинних.
5. Дармоїдство, коли отримують платню, а нічого не роблять. Вони разом крадуть і незаслужену заробітну плату і ту користь, яку могли б принести своєю працею. Або коли хто здібний працювати і має на те можливість, а замість того простягає руку за поданням.
6. Лихварство, коли, користуючись з тяжкого стану нещасних, позичають їм за такі відсотки, які вони ще не в силах сплатити і потрапляють у ще більшу біду. Також підвищення ціни на хліб та продукти під час голоду і подібне.

Забороняючи названі гріхи і подібні їм, восьма заповідь наказує нам:

1. Бути безкорисними, щобто не визискувати користі з інших.
2. Бути справедливими й чесними до людей.
3. Бути правосудними до себе.
4. Бути милосердними і, замість того, щоб красти та віднімати у ближнього, поспішати на кожному кроці допомагати йому, бо Бог нам дає для того, щоб ми давали.

Дев'ята заповідь

НЕ БУДЬ НЕПРАВДИВИМ СВДКОМ НА БЛИЖНЬОГО ТВОГО.

Дев'ята заповідь наказує не тільки не свідчити неправдиво, а навіть не слухати наклепів на людей. Навіть тоді, коли справді на комусь є порок, ми не повинні всім про те говорити. Краще, коли можна, виправити.

"Не судить, – каже Христос, – щоб і ви не були осуджені". Суд наш часто буває пристрасний і тому неправдивий. Краще допомогти ближньому звільнитися від пороку, але порадити так мудро, щоб не понизити його в очах людей і не образити.

Дев'ята заповідь забороняє й таку неправду, яка ніби не має наміру комусь пошкодити, бо всяка неправда вводить людей в облуду.

Десята заповідь

НЕ ПОБАЖАЙ ЖОНИ ПРИЯТЕЛЯ ТВОГО, НЕ ПОБАЖАЙ ДОМУ БЛИЖНЬОГО ТВОГО, НІ ПОЛЯ ЙОГО, НІ СЛУГИ ЙОГО, НІ СЛУЖНИЦІ ЙОГО, НІ ВОЛА ЙОГО, НІ ОСЛА ЙОГО, НІ ВСЬОГО, ЩО Є У БЛИЖНЬОГО ТВОГО.

Господь Своїми заповідями забороняє не тільки шкодити ближнім, а навіть бажати шкодити.

Десята заповідь забороняє бажати чужого, бо й таке бажання супротивне любові до ближнього.

Гріх проти десятої заповіді зветься заздрощами.

Коли говориться: "не побажай жони приятеля твого", то значить: не дивися на неї з гріховним бажанням. Не бажай також і майна твого ближнього, бо коли будеш бажати, то або готовий будеш украсти або відсудити і впадеш в інші тяжкі гріхи.

Заздрість – тяжкий гріх

Заздрість, мов отрута, стискає серце і примушує або вкрасти, пограбувати або неправдою відсудити.

Заздрість – то початок усіх людських страждань, сварок та війн.

Яка користь знати заповіді Божі?

Вони те саме, що віхи по дорозі зимою в хуртовину.

Хто знає заповіді й пам'ятає про них, той завжди знає, куди йому

йти і як поводитися. Коли навіть він грішить, то заповіді показують йому його гріхи і примушують покаятися.

[Позакласний час. – 2007. - № 6].

ТАЇНСТВА ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ У ПИТАННЯХ І ВІДПОВІДЯХ

Що зветься таїнством?

Таїнство – це священнодія. Таїнств у Православній Церкві є сім: Хрещення, Миропомазання, Причастя, або Свята Євхаристія (*Благодатна трапеза*), Покаяння (*Сповідь*), Священство (*хіротонія, висвята в єпископа, священника або диякона*), Шлюб (*вінчання, подружжя*), Маслособорування (*Єлеосвячення*).

ХРЕЩЕННЯ

Найперше таїнство, яке звершується над людиною – це святе Хрещення.

Святе Хрещення є духовне народження (від Бога) від води й Духа.

Таїнство святого Хрещення здійснюється так: того, кого хрестять, тричі занурюють у воду зі словами:

В ім'я Отця. Амінь. (*Перше занурення*).

І Сина. Амінь. (*Друге занурення*).

І Святого Духа. Амінь. (*Третє занурення*).

Це – формула святого Хрещення. Без неї охрещення не здійснюється.

Що означає трикратне занурення у воду?

Занурення у воду означає духовне умирання для життя гріховного і зняття вини первородного гріха Адамового.

А виринання з води означає духовне відродження від води й Духа в нове християнське життя.

Що потрібно для того, щоб достойно прийняти таїнство святого Хрещення?

Хрещення дорослих не робиться без підготовки. Спочатку готують людину до святого Хрещення і навчають її віри, молитов, навчають покаятися в гріхах. Це зветься катехизація. А перед самим Хрещенням звершується оголошення хрещеника.

Хрещеник мусить бути вимитий, переодягнений у чистий одяг. До нього ставлять хрещених батьків (кума й куму), які як духовні батьки приймуть його від купелі Хрещення і будуть навчати його та керувати ним у доброму християнському житті. Куми самі повинні бути добрими православними християнами. Іновірних або безвірних не можна брати кумами. Не можна також брати в куми людей порочних та розпутних.

Як звершується таїнство Хрещення?

Ставиться купіль із водою, запалюються свічки. На аналої кладуть хрест і Євангеліс. Священик в спитрахилі (іноді в ризи) починає оголошення відповідними молитвами за хрещеника і заклинанням, тобто призиванням імені Божого для прогнання від хрещеника всіх підступів диявольських.

Тоді хрещеник тричі відрікається від сатани, від демонів його й від усіх діл його, тричі ж висловлює приєднання до Христа. Урочисто проголошує свою віру в Христа як Царя й Бога і тричі промовляє Символ Віри.

Коли хрестять малих дітей, то хрестять їх по вірі їхніх батьків та кумів, а все вищенаведене за дитину промовляють куми.

Після того хрещеника помазують святою оливою на знак того, що він прищеплюється до дерева Церкви Христової.

Далі освячується вода, і хрещеника занурюють, як сказано вище, тричі у воду.

Людина після виходу з купелі стає очищеною від гріхів, святою. На знак того на новохрещеного одягається чиста біла одежина, а на шию одягається хрест, на знак того, що новоохрещений є віднині християнин.

МИРОПОМАЗАННЯ

Це таїнство, в якому при помазанні частин тіла в ім'я Духа Святого, віруючому подаються дари Святого Духа, що дають зростання в благодаті Божій та укріплюють у житті духовному.

Коли і як звершується це таїнство?

Таїнство Миропомазання звершується над новоохрещеним відразу після Хрещення. Його мають право звершувати як архиєрей, так і священники. Але освячувати миро дозволено тільки архиєреям, як послідовникам апостольським.

Святим миром помазують чоло, груди, очі, вуха, ніс, уста, руки, ноги й спину, щоб освятити всі почування і всі діяння нового християнина. На кожне помазання частин тіла промовляється формула Миропомазання: "Печать дару Духа Святого".

Таїнство Миропомазання не повторюється.

ПРИЧАСТЯ (ЄВХАРИСТІЯ)

Це таїнство, в якому вірні під видом хліба й вина причащаються (споживають) Тілом й Кров'ю Господа нашого Ісуса Христа на прощення гріхів і життя вічне.

Таїнство святої Євхаристії встановив Господь Ісус Христос на Тайній Вечері перед Своїми стражданнями, так:

Споживши старозаповітню пасху, як годилося по закону, Христос Господь взяв хліб, звів очі до неба, подякував Богові й Отцю, поблагословив, розламав і, подаючи ученикам, сказав:

"Прийміть і споживайте, це є Тіло Моє, що за вас ламається на відпущення гріхів".

Так само й чашу після вечері подав і сказав: "Пийте з неї всі. Це Кров Моя Нового Заповіту, що за вас і за многих проливається на відпущення гріхів".

Як і коли звершується тайна святої Євхаристії?

Вона звершується єпископами й священниками на Божественній Літургії. Звершується лише в храмі на престолі, на освяченому архиереєм антими́ні. (Антими́нс – це шовкова хустка, на якій зображено покладення Христа Господа в гробі, а вище зашита часточка святих мощів).

Літургія складається з трьох частин: Проскомидії, Літургії оголошених і Літургії вірних.

Проскомидія

На Проскомидії особливим чином приготують хліб і вино для святої Євхаристії. Звершує Проскомидію лише один священник, на жертовнику, ліворуч престолу.

Для Проскомидії потрібно п'ять проскур (просфор) із пшеничного білого борошна (на архиерейській Службі вживається сім проскур). Проскура складається з двох частин – верхньої і нижньої, на знак двох природ в Ісусі Христі – Божественної й людської. На верхній частині хрест з написом ІС ХС НІ-КА, що означає: ІСУС ХРИСТОС ПЕРЕМОЖЕЦЬ.

Промовляючи слова пророка Ісайї про страждання Христові, священник виймає з першої проскури чотирикутну частку і кладе її на дискос (срібне блюдо на ніжці). Ця частка зветься Агнець, бо на Літургії вірних він має принестися в жертву, як старозаповітнє пасхальне ягнятко.

Тоді ж вливається й вино в чашу і трошки води на спомин того, що з проколотого ребра Христового витекла кров і вода.

Після того священник споминає всю Церкву небесну. Виймає з другої проскури частку на честь Пресвятої Богородиці і ставить на дискосі праворуч Агнца. З третьої виймає дев'ять часток на честь дев'яти чинів ангельських, на спомин Івана Предтечі, пророків, апостолів, мучеників, преподобних, безсрібників, богоотців Якима й Анни і того святого, чия правиться Літургія – Івана Золотоустого чи Василя Великого. Частки їх ставляться ліворуч Агнца.

З четвертої проскури виймаються частки за Церкву, державу й за здоров'я живих, а з п'ятої - за померлих. Частки їх кладуться в ноги Агнца.

Для святого Причастя потрібний лише один хліб (проскура).

Літургія оголошених

Так зветься друга частина Літургії, бо на ній мають право бути й ті, що ще готуються до святого Хрещення. На Літургії оголошених слуханням слова Божого та молитвами вірні готують себе до звершення святої Євхаристії.

Літургія вірних

Третя й найголовніша частина Літургії – це Літургія вірних, бо на ній мають право бути приутні тільки вірні.

Після двох коротких ектеній і тайних молитов архиєрея або священика співається Херувимська пісня: "Ми таємно херувимів із себе уявляємо". Цей момент важливий тим, що присутні у храмі, злившись у спільній ширій молитві, правдиво духовно стають херувимами.

Після першої половини Херувимської пісні відбувається Великий вхід. На ньому приготовлені під час Проскомидії святі Дари – хліб і вино – урочисто переносять із жертівника на престол. Цей вхід нагадує нам вхід Христа Спасителя в Єрусалим на добровільні страждання.

Далі священнослужителі й вірні в молитвах та ектеніях просять Бога очистити їх від гріхів і зробити достойними великого Таїнства, а на запроновані Дари послати Пресвятого Духа. Всі вірні перед Богом ісповідуєть свою віру, співаючи Символ Віри: "Вірую в Єдиного Бога..."

Після того починається Євхаристичний канон, під час якого звершується сама Тайна перетворення хліба на Тіло Христове, а вина – на Кров Христову. В молитвах Євхаристичного канону архиєрей або священик споминають усі благодіяння Божі родові людському і особливо зіслання у світ Сина Божого на страшні муки. Споминають Його страждання, смерть і погребіння, воскресіння на третій день, вознесіння на небо і друге Страшне Пришестя.

Далі священнослужитель молиться про зіслання Святого Духа і просить Господа, щоб перетворив хліб на Святе Тіло Христове, а вино – на Святу Кров Христову. Він благословляє святий хліб і каже: "І створи хліб цей Пречистим Тілом Христа Твого. Амінь". А потім чашу, кажучи: "А те, що в чаші, самою Чесною Кров'ю Христа Твого". І втретьє благословляє обоє словами: "Перетворивши їх Духом Твоїм Святим. Амінь. Амінь. Амінь".

Всі впадають і вклоняються до землі Господу, Який тепер уже перебуває у Святих Дарах.

В наступних молитвах усі готуються до святого Причастя. Причащаються спочатку священнослужителі, а потім вірні.

Як часто можна причащатися?

Хто чистий душею, той може і щонеділі причащатися, як це робили древні християни. А нам свята Церква велить причащатися принаймні чотири рази на рік, коли не кожного місяця.

ПОКАЯННЯ (СПОВІДЬ)

Це таїнство, в якому той, хто щиро кається перед Богом, сповідає (виказує) свої гріхи перед священиком і через видиме прощення гріхів від священика, невидимо одержує прощення від Самого Ісуса Христа.

Покаяння дане людям від Бога із самого початку, як засіб виправляти свої помилки й провини пред Богом.

Покаяння складається з двох частин:

1. Із внутрішнього визнання своєї провини перед Богом, жалкування, що так зробив, самоосудження і твердого наміру виправити своє життя.

2. Із щирої сповіді гріхів своїх перед священиком і одержання від нього в імені Божому прощення гріхів.

Сам акт прощення гріхів священиком складає таїнство Покаяння.

Однаке й після щирої сповіді не треба забувати своєї вини перед Богом, бо ми гріхами образили Бога. Треба правдиво жалкувати, що ми так зробили, просити у Бога пробачення і силкуватися добрими ділами загладити вину свою.

Які є засоби, що готують до покаяння?

Це – піст і молитва, бо вони наближають до Бога, а Господь розм'якшує серце і нахиляє до покаяння.

Іноді буває, що внутрішнє розкаяння й самоосуд не заспокоюють сумління грішника, і він бажає зовнішньої карі або подвигу, щоб загладити гріх і заспокоїти совість. Тоді духовник накладає на нього покуту або епітимію на певний реченець. Наприклад, нічні молитви, поклони, пости, обов'язок творити милостиню або щось інше, як знайде краще духовник. Іноді духовник забороняє на певний реченець приступати до святого Причастя.

Чи можна сповідатися у священика, який сам согрішає?

За свої гріхи він відповідає перед Богом. Коли ж недостойно еповідает, то гріхи бере на душу свою. Однаке той, хто сповідається, не терпить шкоди у сповіді своїй, якщо щиро кається.

* * *

Виходячи із християнського вчення, релігія проголошує такі моральні якості, як чесність, справедливість, милосердя, співпереживання та інші форми людинолюбства, які стали загальноприйнятими моральними нормами. Тому в процесі створення виховних систем потрібно поряд із філософськими пропагувати й релігійні знання, допомогти дітям усвідомити справжню сутність релігійних вірувань і здійснити свій вибір, коли їхня свідомість досягне рівня самосвідомості. Батькам, педагогам, громадськості слід виявляти тактовність у ставленні до учнів, батьки яких належать до різних релігійних конфесій, церковних громад. Водночас потрібно проводити роботу з метою застереження дітей від негативного впливу різних псевдорелігійних течій.

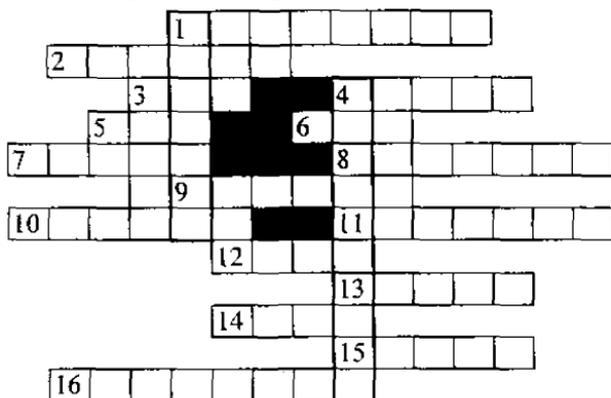
ПРОМЕНІ ДУХОВНОСТІ

Які б в моїй душі не відбувались злами.
Нема святіш як Україна-Русь.
Жовто-блакитними виводжу кольорами:
Я вірю! Я надіюсь! Я молюсь!

В. Крищенко

Вчитель. Сьогодні ми поведемо розмову про духовність. Для дослідження цього поняття у нас працювали спілки філософів, психологів і науковців. А щоб визначити точну тему уроку, розгадаємо кросворд.

Кросворд "Промені духовності"

1. Добровільне зізнання у скоєні поганого вчинку, у помилці (У християнстві – одне з головних таїнств). (*Покаяння*)
2. Людина, яку покликав Бог і яка говорить від імені Бога як його посланець. (*Пророк*)
3. У релігійних уявленнях вища надприродна істота, верховний предмет релігійного культу, наділений вищим розумом, абсолютною досконалістю та всемогутністю. (*Бог*)
4. Батько Ісуса за Матвієм. (*Давид*)
5. Центр католицької віри. (*Рим*)
6. Одна зі складових триндності Бога. (*Дух*)
7. ... Письмо. (*Святе*)
8. Янгол вищого чину. (*Херувим*)
9. Автор літопису "Повість минулих літ". (*Нестор*)
10. Священна книга християнства та юдаїзму. (*Біблія*)
11. Місто, де народився Ісус Христос. (*Вифлеєм*)
12. Ім'я хрещеного батька Ісуса Христа. (*Іван*)
13. Музичний інструмент, який використовували католики під час благослужінь. (*Орган*)
14. Син Божий. (*Ісус*)

15. Рослина, з якої був зроблений вінок, покладений на голову Ісуса Христа, коли він ішов на Голгофу. (*Терен*)

16. Кам'яні плити, на яких сам Бог накреслив 10 заповідей. (*Скрижалі*)

Вчитель. Отже, тема нашого уроку: "Промені духовності". А зараз послухаємо дослідження-повідомлення наших психологів і філософів.

Психолог. Духовність – якісна характеристика свідомості людини, і не лише свідомості, а й дій, вчинків, цілого життя людини. Тобто це атрибут людини як суб'єкта на противагу бездуховності – втраті людиною її суб'єктивних якостей і перетворення на простий об'єкт.

Філософ. Поняття "духовність" похідне від "дух". Цим терміном здавна визначається протилежне субстанційній основі буття – матерії. Філософсько-теологічна думка вважає "дух", "духовність" головними своїми критеріями.

Ще Григорій Сковорода вважав, що крім природного Всесвіту (великого світу) і людини (малого світу) існує ще третій символічний світ – Біблія. (*Повідомлення науковців про Біблію*).

Вчитель. А зараз з'ясуємо, як ви знаєте Біблію. Отож духовність. Слово це майже всі ми промовляємо по-особливому, стиха, піднесено, адже розуміємо – зміст його приховує щось звеличено-прекрасне. А засади духовності криються у десяти Божих заповідях.

(*Учень читає вірш В. Крищенка "Фальшивих звуків не приємлю"*).

Філософ. Із філософської точки зору біблійні настанови є стислою концепцією Світу, Людини і Життя. Вони відображають загальнолюдські життєві цінності й тому однаковою мірою зрозумілі й прихильникам різних релігійних течій, і людям атеїстичних переконань.

Науковець. Десять заповідей викладено у книзі "Вихід Старого Заповіту, де вони називаються "Словами заповіту" або ж "Десятислів'ям", а в Новому Заповіті "Заповідями". У сучасній літературі їх часто іменують "Декалогом". Десятислів'я – перша частина осяжного законодавства Мойсея, за біблійною версією отримана ним під час укладання заповіту з Господом на горі Синай.

Психолог. Святе – це абсолют, який водночас утворює підвалини людського світу, людської душі й до якого людина прагне все своє життя як до найвищої духовної вершини буття.

Заповідь перша. Я – Господь, Бог твій. Хай не буде тобі інших богів передо Мною!

(*Звучить вірш "Я – твій"*).

Вчитель. Поняття Бога, Господа, Вищої істоти є засадовим у релігійному розумінні світу, де воно відображає сутність, джерело і мету буття.

Отже, твердження "Я – Господь, Бог твій" – це насамперед констатація людської особистісної самосвідомості й самосвідомої присутності у бутті. А вимога "Хай не буде тобі інших богів передо Мною" – це умова цілісності й гармонійності людського "Я".

Звідси підноситься поняття Батьківщини як вищої святині людської.

У понятті Бога визначається і освячується ця неперепутна ідея рідного світу і рідного у світі.

Хай не буде богів тобі інших,
Не шукай і ніколи не зви,
Лиш ім'я, моє, як святиня,
Нехай вічно лунає в тобі.

Заповідь друга. Не сотвори собі кумира!

Вчитель. У світі перекручень і обману,
Де стільки хитрих і кривих дзеркал,
Там, де за добрим сховане погане,
Так важко віднайти свій ідеал.
Шукай його не зором, а душею,
Не вір усьому, що блищить.
Лиш Боже слово з мудрістю своєю
Нас надоумить, як на світі жить.

(Звучить вірш "Не сотвори собі кумира").

Вчитель. Сотворити собі кумира означає деградувати до первісних станів людської душі й духовності.

Кумир чи ідол – це природний або ж самою людиною створений предмет чи явище, які наділяються в уяві понадприродними (божественними) якостями і мають уособлювати собою панівну силу світу. У дійсності – це манія, що заступає собою справжню істину.

Кумирами називають нині багато кого: і зірок естради, і кіно, і політиків, і видатних спортсменів, і розрекламованих телебаченням екстра-сенсів та астрологів, ще будь-кого, хто опиняється раптом у центрі суспільної уваги і популярності, слугуючи взірцем життєвого успіху і слави. Багато хто з людей обирає таких персонажів за життєвий взірець і намагається всіляко наслідувати їх. Відбувається фактичне самоототожнення особи з кумиром, а ступінь поклоніння йому досягає фанатизму.

Учень. Не хитруй. Ні не хитруй з собою,
Бо суд занадто строгий,
І позувать не треба знервованій юрбі.
Віддай ти серце - людям, віддай ти душу - Богу,
І лише честь повічно ти залиш собі.

Вчитель. Зміст другої заповіді знаходить своє природне продовження у заповіді третій.

Заповідь третя. Не призивай імення Господа Бога твого надаремно.

Вчитель. Звертання і поглядом, і думкою, і словом до святинь – це піднесення, вивільнення з потоку буденності, це свято нашого духу, це роздум і звітування за себе, сповідь перед собою. І таке звертання має бути не побіжним і марнотним, а щирим, зосередженим, глибоким і

самовідданим. Величезний досвід такого зосередження духу знаходимо в традиціях різних вір і народів – молитва, медитація, сповідь, покаєння, обітниця, прочанство (паломництво), святкування. Це, нарешті, щира розмова перед лицем основи основ Буття.

(Звучить вірш "Не промовляй даремно").

Вчитель. Ми дуже часто схильні шукати причини своїх невдач не у власних лінощах і складнощах буття, а звинувачуємо наші святині. Таке марнословне, марнотне, службове розуміння святинь, побутове ставлення до них призводить до духовної розпусти, занепаду і вирождження. Не промовляй даремно.

Отже, треба розрізняти буденне та священне, тимчасове та вічне. Буденне і святкове.

А про співвідношення буднів і свят говорить нам заповідь четверта.

Заповідь четверта. Пам'ятай суботній день, щоб святити його.

Учень. Згідно з Біблією Господь шість днів творив світ, а на сьомий спочив. Отже, і людина має чергувати дні праці й відпочинку.

(Звучить вірш "Свято").

Вчитель. День, який має бути вільний від буденних справ – не день самого відпочинку, розваг, веселощів. Головне його призначення – просвітлення душі, її піднесення від буденного до святого (тому й "свято").

Це сповідь і покаєння за вільні й невільні помилки і гріхи свої, чесний суд над собою, де мірою є істина і правда, совість і честь.

Вчитель. Ось і засіяли чотири промінчики нашого сонця. У цих чотирьох променях світиться духовна природа людини і належне ставлення людини до вищих цінностей – основ буття, уособлених для релігійної людини в понятті Бога.

Інші шість промінців – це засадові правила співжиття у суспільстві й ставлення людини до людини.

Заповідь п'ята. Шануй свого батька та матір свою.

(Звучить вірш "Шана").

Вчитель. Дар життя дається нам батьками нашими. Вони приводять кожного з нас із мороку небуття під сонце, любов'ю своєю поєднуючи нас із незліченними генераціями предків, вручають нам любов і прагнення до праці, як основи майбутніх віків. Не тільки по крові, але й по душі й духу нашому ми діти батьків своїх. Щасливий і безсмертний той народ, у якому не обривається цей вищий і святий зв'язок. Рідною мовою батьківською мовле перше слово стає наріжним каменем нашого "Я".

І мамина доброта й ласка, і батькова вимогливі і сила, працьовитість і мудрість утворюють домівку душі нашої.

Жахлива доля людини невдячної батькам своїм, людини, що зрікається батьків своїх чи соромиться їх. Така душа – це чорна прірва у землі людського духу, це те пекло, в якому обривається зв'язок часу, з якого виринають потвори минулого і жахи неспасених любов'ю майбуттів.

Отже, є межа і людського, і Божого, і означена вона у заповіді шостій.

Заповідь шоста. Не вбий!

Вчитель. Життя неможливе без зіткнень, суперечок і конфліктів, так само як і без взаємопідтримки, порозуміння і співпраці.

Не вбий – значить не забери життя ближнього свого, не забери надію його, не позбав шматка хліба.

Заповідь "Не вбий!" попереджує не тільки супроти замаху на життя іншого, а й супроти нищення життя власного. Самознищення, самовбивство так само гріховне й не припустиме, як і вбивство іншого.

Не убий! Не убий життя. І не убий любові джерела життя і його краси.

Заповідь сьома. Не чини перелюбу!

(Звучить вірш "Перелюбство").

Вчитель. Не убий любові ні в собі, ні в іншому. Не піддавайся спокусі своїй і не потурай спокусі іншого.

Лихо не в тому, що існує любов недозволена: серцю не накажеш. Лихо в намаганні досягти свого крадіжкою, нівеченням чийогось.

Заповідь восьма. Не кради!

(Звучить вірш "Крадіжка").

Вчитель. Заповідь "Не кради" – заклик поважати право власності іншого. Це вимога до людини жити працею своєю, бути помірним у жаданнях своїх і пристрастях.

Вкрасти можна все – не лише майно, але й прашо, час, надію, дітей, майбутнє: все-все людське, навіть душу. Крадіжка руйнує найголовніше у світі людському – довіру людей одне до одного.

Розшукуючи винних у крадіжці, люди і суд можуть помилятися і таки, бува, помиляються. І постає перед судом невинний. І доля його може опинитися у твоїх руках.

Заповідь дев'ята. Не свідкуй неправдиво на свого ближнього!

(Звучить вірш "Лжесвідок").

Вчитель. На свідка лягає вся повнота відповідальності за правду чи не правду слів його, а отже, за справедливість суду.

Щоб не лжесвідчити, треба знати істину і правду. А не знаючи їх, ми повинні смиренно мовчати, шукаючи істини у вчителів і наставників.

Неправдиве життя – це життя несправедне.

"Не свідкуй неправдиво" – отже, будь правдивим не лише у годину суду, а й у кожную мить свого життя. Омана і обман позбавляють людину впевненості в істині й торжестві правди і закону. І так само як і крадіжка, і перелюб позбавляють її надії на ширість людських взаємин. А отже, і надії на істинність життя і святинь. І надто прямим шляхом до цього пекла є заздрість людська.

Заповідь десята. Не жадай дому ближнього твого.

(Звучить вірш "Не бажай").

Не будь заздрісним. У цьому складному світі занадто багато спокус і зваб. Занадто велика різниця часом у добробуті, успіхах, щасті між людьми. У кожного доля своя і у кожного з нею свої стосунки. Тільки працею, розумом, наполегливістю має людина заслужити прихильність долі. Але не може бути так, щоб вдавалось здійснити всі мрії і бажання. Завжди буде хтось, хто володітиме, хто керуватиме чимось, чого тобі зараз бракує і чого б дуже хотілося.

У кожного своє місце і час на землі. І тільки власною працею разом із людьми, вдосконалюючи себе і світ довкола себе, можеш змінити свою долю, здійснити мрію свою, не втрачаючи гідності й не зраджуючи самого себе, не спопеляючи душі у пеклі заздрощів.

Усі заповіді людські й Божі – це той духовний спадок, який дається нам разом із Батьківщиною. А кожна наступна генерація покликана примножувати ці надбання. І нехай мудрість Десяти заповідей допомагає вам у цьому!

Я не нав'язую нікому своїх переконань і свого світобачення, але якщо після цього заняття у ваших серцях ніколи не запалає вогонь заздрощів, зле слово ніколи не зірветься з ваших уст, а рука не підніметься на свого ближнього, то ви на правильному шляху – шляху Добра, Справедливості і Любові. І тільки тоді зможете досягнути вінця всього творіння – слави.

Східці на вершину слави

А своє життєве кредо я виражаю такими рядками.

У світі марнослів'я і обману,
В липких тенетах бруду і примар,
Прожити важко нам без ідеалу,
Ще важче – віднайти свій ідеал.

ПІСЛЯМОВА

Виховання – це процес залучення особистості до засвоєння вироблених людством цінностей, створення сприятливих умов для реалізації нею свого природного потенціалу та творчого ставлення до життя, спрямований на утвердження суспільно значущих норм, правил поведінки особистості, а **виховний процес** – створення базису формування особистісної культури, системи ціннісних ставлень до світу та до самого себе; забезпечення співробітництва вихователя і вихованця, спрямованого на засвоєння вироблених людством культурних цінностей.

Виховання – багатофакторний процес, що залежить від низки об'єктивних і суб'єктивних чинників. До об'єктивних чинників належать соціально-історичні особливості, культурні традиції країни, прийнята в ній система освіти. До суб'єктивних – особистісні якості педагогів, рівень їхньої педагогічної майстерності, психологічні особливості та ціннісні орієнтації учасників виховного процесу.

Результатом виховання, який виявляється у соціально прийнятній поведінці особи, вмінні діяти справедливо, компетентно, на рівні вікових особливостей, є **вихованість**. **Основними критеріями вихованості** можна вважати відношення до людей, до діяльності, а також поведінку особистості у повсякденному житті.

Труднощі виховання ось у чому: чим більше радощів життя дається молодому поколінню, тим з більшою турботою повинні ми вкладати в юні серця ті моральні цінності й багатства, ті наші святині, без яких життя може перетворитися на бездумне проїдання створеного старшими поколіннями, на "існування, – за словами Ф.М. Достоєвського, – для власної пельки".

Розкрити основні напрями і принципи, форми і методи організації виховної роботи, допомогти педагогам оволодіти мистецтвом виховання – завдання **методики виховної роботи**.

Не можна не погодитись з академіком П.В. Симоновим, який стверджує, що ми не маємо теорії виховання, вона просто не існує. "Виховання до цього часу залишається переважно мистецтвом і видатні представники цієї сфери людської діяльності – Макаренко, Корчак, Сухомлинський – постають перед нами скоріш в образі "художників", ніж "інженерів" людських душ. По-справжньому наукова теорія виховання у загальноприйнятому розумінні слова "теорія" не існує і залишається справою майбутнього" (Симонов П.В., Ершов П.М. Темперамент. Характер. Личность. – М., 1984. – С. 145).

Шлях до масового оволодіння високим мистецтвом виховання один – створення теорії виховання і опрацювання її до таких деталей, щоб на її основі уможлилювалось конструювання різних виховних технологій, доступних для реалізації вихователями (такий підхід спо-

стерігається у П.Д. Юркевича, К.Д. Ушинського, К.С. Станіславського та інших науковців і практиків). Йдеться про теорію соціологічного рівня, яка ставить і вирішує найбільш загальні проблеми, визначає парадигму виховного мислення.

Виховання має підпорядковуватись законам розвитку особистості, а не навпаки. Тобто, виховання є складовою частиною її розвитку.

Аналіз співвідношення розвитку і виховання особистості показує, що теорія виховання є похідною від двох, первинних до неї, теорій: теорії особистості і її розвитку та теорії управління.

У томі 3 продовжено огляд досвіду пріоритетних напрямів виховання особистості, зокрема: учнівське самоврядування, методика організації взаємодії школи та сім'ї, досвід родинного виховання, досвід проведення літніх канікул, саморозвиток особистості тощо.

Навчальне видання

Навчально-методичний комплекс з методики виховної роботи

Друзь Зінаїда Василівна

Хрестоматія з методики виховання особистості

Настільна робоча книга

У трьох томах

Комп'ютерний набір, верстка *Багірова Н.В.*

Друзь З.В. Хрестоматія з методики виховання особистості: Настільна робоча книга: У 3-х тт. – Т. 2.: Ч. 2: Методична конкретика пріоритетних напрямів виховання за кредитно-модульного підходу: Навч.-метод. видання. – Київ, 2010. – 737 с. - (Навчально-методичний комплекс з методики виховної роботи).